

A pályázat az Emberi Erőforrások
Minisztériuma megbízásából az
Emberi Erőforrás Támogatáskezelő
által meghirdetett Nemzeti Tehetség
Program NTP-TK-M-21-0002 kódszámú
pályázati támogatásból valósult meg.

A HADTUDOMÁNY ÉS A 21. SZÁZAD '22

Tanulmánykötet

HADTUDOMÁNY & A 21. SZÁZAD

'22

A HADTUDOMÁNY ÉS A 21. SZÁZAD 2022

„A pályázat az Emberi Erőforrások Minisztériuma megbízásából, az Emberi Erőforrás Támogatáskezelő által meghirdetett Nemzeti Tehetség Program NTP-TK-M-21-0002 kódszámú pályázati-támogatásból valósult meg.”

A HADTUDOMÁNY ÉS A 21. SZÁZAD 2022

Felelős kiadó:

Doktoranduszok Országos Szövetsége, Hadtudományi Osztály

Szakmai szerkesztő:

Dr. habil. Szelei Ildikó

Tördelés, borító:

Kállai-Nyári Éva

Stier Petra

Nyomdai kivitelezés:

Colorcom Média kft.

ISSN: 2498-5228

EMBERI ERŐFORRÁSOK
MINISZTERIUMA

EMBERI ERŐFORRÁS
TÁMOGATÁSKEZELŐ

TARTALOMJEGYZÉK

Előszó	5
<i>Ember István:</i>	
Kumulatív töltetek alkalmazási lehetősége tűzszerész szakfeladatok során	8
<i>Horváth Attila:</i>	
Az összhaderőnemi erő támogatása az integrált magaslégtér-világűrbeli szolgáltatási infrastruktúrával.....	17
<i>Takács Márk:</i>	
A neometodizmus kora – egy új korszak hajnala?.....	31
<i>dr. Rezsneki Zsombor:</i>	
21. századi geopolitikai kihívások	42
<i>Balog Péter:</i>	
Válságövezetek lehatárolása biztonságföldrajzi érelemben a 21. században.....	51
<i>Márton Zsolt:</i>	
Légi sugárfelderítő konténer modernizálása	66
<i>Paulov Attila:</i>	
A stratégiai szintű légtérgazdálkodás szerepe az állami célú légiközlekedéssel összefüggő operatív feladatok ellátásában	80
<i>Mátyás Botond Hunor:</i>	
A kísérő tűzéség témakörében folytatott hadtudományi vita (1920-1943)	89
<i>Varga Imre:</i>	
A Magyar Királyi Honvédség felderítő és ejtőernyős csapatnemének közelharc-képzése kiképzése 1938 és 1945 között	105
<i>Fehér András Tibor:</i>	
Lépések egy biztonságos mesterséges erkölcsi érzék felé	114
<i>Fazekas Ferenc:</i>	
A művelettervező mesterséges intelligencia jogi és etikai kérdései	135
<i>Kiss Péter:</i>	
Részletek a katonaeorvoslás történelméből. A tábori ispotály rendszer és a sebészet fejlődése a 14-18. században.....	142
<i>Bazsó-Vigh Vivien:</i>	
Amerikai, olasz és norvég együttműködés az Északi-sark meghódítása és fedezése érdekében.....	154
<i>Majorosi Ádám:</i>	
Terrorellenes fellépés Nasszertől Mubárákig	163
<i>Balogh Péter:</i>	
Válságövezetek lehatárolása biztonságföldrajzi értelemben a 21. században	177

<i>Várdai Mihail Istvanovics:</i>	
Fegyverzetellenőrzés a nemzeti- és katonai biztonság szolgálatában	192
<i>Csepregi Zsolt:</i>	
NATO-Izrael együttműködés a kelet-mediterrán és közel-keleti térségben	209
<i>Szakács Mirjam:</i>	
Diplomáciai megglepetés: az AUKUS megállapodás hatása a szövetsége nemzet- közi kapcsolatokra.....	221
<i>Andó Sándor:</i>	
A csapatpszichológiai tevékenység számokban.....	235
<i>Szücs Péter:</i>	
A magyar katonai vezetés 30 éve, különös tekintettel az egység/alegység szinten bekövetkezett változásokra a katonai vezetés területén	248
<i>Bodó Szabolcs:</i>	
Önkéntesség vagy hadkötelezettség alapján fenntartott haderő?	256
<i>Szerencsi Zsolt:</i>	
Az önkéntes tartalékos rendszer motivációs tényezőinek áttekintése	272
<i>Héregi Erika:</i>	
A katonai igazgatás feladatrendszere az önkéntes tartalékos rendszer vonatkozásában	282
<i>Bertalan Dávid:</i>	
Közös ügyeink – a rendészet és a honvédelem kapcsolata	289
<i>dr. Kenessey Zsolt:</i>	
Fegyveres erők és a munkaidőszervezés az EU Bíróság joggyakorlatának tükrében.....	298
<i>Szabó Zoltán:</i>	
Akadály, mint lehetőség: Az akadálypályák és az akadályfutás fejlődése, pedagógiája és társadalmi jelentősége	305
<i>dr. Ali Erol:</i>	
Defense Expenditures in NATO Member Countries	323
<i>Melek Adsız:</i>	
Turkish Armed Forces' Contributions to World Peace	334
<i>Faisal Warikat:</i>	
The Strategic Center of Gravity in the War between the State and the Non-state Armed Groups.....	342
<i>Juliana Al Massri:</i>	
The United Nations and the Question of Palestine: Responsibility to Protect	353

Előszó a Hadtudomány és a 21. század című tanulmánykötethez

Immár hat éve, hogy a Hadtudomány és a 21. század című konferenciát a Hadtudományi Doktori Iskola együtt szervezi a Doktoranduszok Országos Szövetség Hadtudományi Osztályával, kiemelten Stier Petra doktorandusszal, majd születhet a doktoranduszok aktuális kutatásaiból egy tanulmánykötet, amelyet a Kedves Olvasó most a kezében tart. A konferenciát azzal a céllal indítottuk, hogy lehetőséget teremtsünk a doktoranduszoknak kutatási eredményeik bemutatására, továbbá párbeszédet indítsunk a hadtudomány iránt érdeklődő oktatók, kutatók számára az együtt gondolkodásra a hadtudomány aktuális kérdéseiről.

A 2022-es tanulmánykötetben látható írásműveket tematikusan négy nagyobb fejezet köré csoportosítottuk, a Hadelmélet–Hadművészet, Biztonsági és a Társadalomtudományi tanulmányok köré, valamint az negyedik fejezbe az angol nyelvű írások kaptak helyet.

A Hadelmélet–Hadművészet tanulmányok fejezetben olvashatunk arról, hogy a kumulatív töltetek alkalmazása a robbantástechnikában hétköznapiak tekinthető. A tűzszerész szakfeladatok során elengedhetetlen ezeknek a precíziós robbantásoknak az alkalmazása a veszély és a károk csökkentése érdekében. A beazonosított alkalmazási lehetőségek megmutatják, milyen további fejlesztési irányok adódnak ezen a területen. A kötetből megtudhatjuk, milyen a világűr hatása a geopolitikára, hiszen jelenleg számos háború zajlik párhuzamosan több földrészen és azon belül is több helyszínen. A Föld lakosságának jelentős része pedig, még nincs tudatos kapcsolatban az űrkutatás eredményeivel. Ma már elképzelhetetlen, hogy az űrkutatást figyelmen kívül hagyjuk, azonban számos elemzés még mindig nem szentel neki elegendő figyelmet. Horváth Attila írásában rávilágított arra, hogy ma a technika és a katonai űrműveletek elmélete párhuzamosan fejlődik. Egyre több ország felismeri, hogy a katonai űrműveletek meghatározó jelentőségű erőszorozó tényezők. A magaslégköri repülőeszközök kutatása, fejlesztése, gyakorlati tesztelése is korábban nem látott intenzitást ért el – miközben ehhez a technikai megoldáshoz még hiányzik a doktrinális megalapozás. A Lépések egy biztonságos mesterséges erkölcsi érzék felé című tanulmányból megismerhetjük, hogy a gépi autonómiák döntései mögött mennyiben állhat egyfajta mesterséges erkölcsi érzék, hiszen csakis etikai képességekkel felvértezve lehet elfogadható szintű biztonsággal ellátni az egyénekre és a nemzetekre egyaránt veszélyes gépi autonómiákat. A tanulmányban bemutatásra került egy koncepció arról, milyen technológiai és humántudományi előfeltételek szükségesek ilyen képességű gép megalkotásához.

A biztonsági tanulmányok fejezetben nagyon érdekes olvasmány Balogh Péter írása, amely a válságot okozó biztonsági tényezőkkel foglalkozik. Egy adott terület biztonságát veszélyeztető, befolyásoló tényezők vizsgálata esetén nemcsak a vizsgálandó kockázati tényezőket, hanem a területet is meg kell határozni. Egy ország politikai vagy gazdasági válsága esetén a közigazgatási határok határozzák meg a válságövezetet, míg egy kevésbé határozott földrajzi karakterisztikájú vagy gyorsan változó jelenség, mint az árvíz vagy a sáskajárás elemzésekor a válságot okozó tényező determinálja a területet. Várdai Mihail a fegyverzetellenőrzés valamint a bizalom- és biztonsággerősítő intézkedések lehetőségeit vizsgálta a nemzeti és a katonai biztonság szemszögéből. Ehhez

különböző államok és Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiájának vonatkozó pontjait vette alapul. Az államok a nemzeti és katonai biztonság egyik eszközének tekintik a fegyverzetellenőrzést és az új típusú fenyegetések ellen szükségesnek látják a megújulást. Ennek érdekében a fegyverzetellenőrzés egyik új definíciója illetve a bizonalom- és biztonságerősítő intézkedések területének leválasztása szükséges annak érdekében, hogy ez a kidolgozó munka gördülékenyen történjen, és ne okozzon gondot ezek alkalmazása során. A fegyverzetellenőrzés lehetőségeit gyakorlati példákkal szemléltette.

Csepregi Zsolt tanulmányában olvashatunk arról, hogy Izrael kettős stratégiát követ biztonságának garantálása tekintetében, egyrésztől maximalizálva saját, függetlenül bevethető katonai képességeit, másrésztől a lehető legszélesebb biztonsági együttműködési hálózat kiépítésére törekszik állami és nem-állami szereplőkkel. A megállapításokra építve a tanulmány leírja az izraeli-NATO együttműködés lehetséges további területeit és annak mélységét, intenzitását, tekintetbe véve a közös érdekek mellett a távolságtartást kiváltó tényezők összességét.

A társadalomtudományi tanulmányok fejezetben Andó Sándor nagyszerű írása a csapatpszichológiai tevékenységről szól. A szerző számokat mutat arról, hogy a Magyar Honvédség közvetlen pszichológiai támogatását a csapatoknál hány pszichológus végzi, milyen kompetenciákkal rendelkeznek, és munkájukat milyen arányok és nagyságrendek jellemzik. Az elmúlt évek során, a honvédség állományát ért pszichés terhelések, mentális erőfeszítések növekedtek. A csapatpszichológusok „békeidőben” megírt állománytábláját az újabb és újabb feladatok létszámigénye már meghaladták és a pszichológusok feladatait, a szakemberek igénybevételét jelentős mértékben megnövelték. Szűcs Péter tanulmányában vázolta a magyar katonai vezetés 30 évét. Kitért többek között arra, hogy a katonai vezetői gondolkodás fejlődésének új dimenzióba lépése akkor történt meg, amikor megszűnt a szovjet-rendszer befolyása a magyar haderőre, majd nemsokkal utána csatlakozott a NATO tagországok közé. Ez a nagy váltás, folyamatosan fejlődő új követelményeket eredményez, amelyek alakítják a magyar haderő életét, ezzel új kihívásokat támasztva a katonai vezetők számára, megváltoztatva a vezetői gondolkodást, a vezetői szerepeket és a vezetők hatalmi viszonyait is. Szabó Zoltán kutatásában arra kereste a választ, hogy a manapság egyre nagyobb népszerűségnek örvendő akadályfutás és a katonai kiképzés miként kapcsolódnak egymáshoz. Milyen szerepet játszott a haderő, illetve a hadviselés változása a mára egyre nagyobb tömegeket vonzó sportág kialakulásában? Más aspektusból pedig, ezen új és robbanásszerű népszerűségnek örvendő sportág által kínált lehetőségeket tekintem át, a katonai kiképzés, honvédelmi nevelés és a társadalmi ellenállóképesség oldaláról.

A tanulmánykötet értékét emeli, hogy a közreadott publikációk többsége a legújabb hadtudományi kutatások eredményeit mutatja be. A kötet „palettája” rendkívül színes, sokrétű: a hadművészet, hadászat, biztonságpolitikai, információ-biztonság, a védelem társadalomtudomány területéről vizsgálnak jelenségeket, összefüggéseket, amelyek hozzájárulnak a hadtudomány gazdagodásához.

Dr. Szelei Ildikó
szerkesztő

HADELMÉLET–HADMŰVÉSZET TANULMÁNYOK

Kumulatív töltetek alkalmazási lehetősége tűzszerész szakfeladatok során

Ember István

Bevezetés

A tűzszerész szakfeladatok általában életveszélyes tevékenységekből tevődnek össze. A technológia, az eljárásrendek fejlesztése és új módszerek kialakítása elengedhetetlen a biztonságos munkavégzéshez, másrészt hozzájárulhat a hadtudomány tágabban értelmezett kutatási céljainak¹ megvalósításához.

A kumulatív töltetek biztosítják a robbanás energiájának precíziós felhasználását egy-egy tűzszerész szakfeladathoz. Érdemesnek tartom beazonosítani azokat a részterületeket, ahol manapság alkalmazhatók ezek az eszközök, annak érdekében, hogy további kutatási irányokat határozhassak meg. Mivel hosszú távú célom, hogy modern kumulatív töltetet méretezzek ezekhez a tevékenységekhez, az ismeretek elemző vizsgálata elengedhetetlen. Írásomban az összpontosított töltetváltozatot vizsgálom.

A kumulatív hatás

A robbantások során több különleges eljárással lehet találkozni² és hétköznapiak is vehető tevékenységre³ is bőven van példa. Hadi vonatkozásban szintén több módszert alkalmazunk, hiszen a rombolásoktól a robbanótest megsemmisítésig a robbantás biztosítja a feladatok sikerét.

A kondenzált fázisú robbanás,⁴ a robbanóanyagok kémiai átalakulása egy rendkívül heves folyamat. Ezek az energiahordozók néhány mikroszekundum alatt teljes kémiai átalakuláson mennek keresztül, mely során extrém hő és nyomás keletkezik. Az előbbi alapvető hatások esetenként kiegészülhetnek jelentős fény- és hanghatásokkal, lökeshullámmal, szeizmológiai hatásokkal.⁵

A fenti részletek jól szemléltetik, hogy a robbanás már önmagában jelentős energia felszabadulásával jár. Mindez azonban a robbanóanyagok alkalmazásában csak a jéghegy csúcsa. A teljesítményük optimalizált felhasználása az energiájuk összpontosított felhasználásában rejlik, melyet kumulatív tölteteken keresztül valósíthatunk meg a gyakorlatban. Természetesen nem minden robbantási feladathoz szükséges ilyen töltetek alkalmazása, de vannak esetek, amikor lehetetlen a szükséges eredményt elérni a hiányukban.

¹ Boda József et al.: A hadtudományi kutatási irányok, prioritások és témakörök. Államtudományi Műhelytanulmányok, 16. sz. (2016), 1–23.

² Pl.: plattírozás, hurokkészítés; lásd bővebben: Lukács László: Robbantással készített drótkötél hurok. Műszaki Katonai Közlöny, XXIII. évf., 3. sz. (2014), 75–88.

³ Pl.: bányászati célú külszíni kőzetjövésztés robbantással.

⁴ Jelen tanulmány szempontjából nem releváns a fizikai, az atommag-átalakulás jellegű, illetve a térrobbanás.

⁵ Lukács László: Szemelvények a magyar robbantástechnika fejlődéstörténetéből, Különös tekintettel a továbbfejlesztés várható irányaira és a kor új kihívásaira. Budapest, Dialóg Campus Kiadó, 2017, 19–20.

A kumulatív hatás felfedezése egy véletlenhez köthető eredmény, mint oly sok hasonló a tudomány világában. Ezt a hatást több kutató is vizsgálta, az egyik elfogadott elnevezése az üreges töltetek robbanásakor keletkező gáztermékek összetartó áramlásának – Charles Edward Munroe után – a Munroe-effektus.⁶

Munroe vizsgálta az üreges töltet fémbeleléses változatait, de csak 44 évvel később kísérleteztek a témában annyira átfogó módon, hogy annak eredménye lett a szabványosított kumulatív töltet. Az úgynevezett Neumann-effektus – M. Neumann és Egon von Neumann kutatásairól kapta a nevét – már a mai használatban lévő kumulatív töltetek alapjának tekinthető.⁷

Ezt követően elképesztő mértékben kiszélesedett a vizsgálati spektrum. Különböző fémek és betétformák robbantásával a kutatók teljesen változatos képet kaptak a fémek átütésének vonatkozásában. Ezt a gondolatmenetet vitték tovább a szakemberek, amikor kialakították a fémek vágására optimalizált kumulatív hatású nyújtott tölteteket.⁸

Az ismereteknek ezen a pontján már a hadi alkalmazás igénye is jelentősen megnőtt, mivel a harcmezőn megjelentek a hagyományos fegyverek számára majdnem elpusztíthatatlan páncélozott járművek. Mivel a kumulatív töltetek alapvetően fémek átlyukasztására lettek kialakítva, kézenfekvő megoldásnak tűnt olyan fegyvereket fejleszteni, melyek képesek a harckocsik pusztítására.

A két világháború között tehát komoly ütemben megkezdődtek a kumulatív elven működő fegyverek fejlesztései.⁹ Napjainkban gyakorlatilag a fegyverzet szinte teljes spektrumában találunk ilyen páncéelhárító változatokat a kézigránáttól a tűzérségi gránátokon át a légibombákig.

A kumulatív hatás modellezése

Tanulmányomban kifejezetten a béléstesttel szerelt tölteteket fogom vizsgálni, ezért szeretném bemutatni a béléstest átalakulásának, roncsolódásának folyamatát.

Amikor a robbanás, a robbanóanyagban felfutó láncreakció eléri a béléstestet, roncsolja azt és egy lövedéket formál belőle, melyet „jet”-nek nevezünk a szakmai nyelvben. Az első ábrán látható az átalakulás folyamata. A „jet” hegye és a magja között hatalmas sebességkülönbség alakul ki. A hegy akár 10 000 m/s sebességet is elérhet, míg a mag csupán 2000–5000 m/s sebességgel követi. Ennek eredményeként az elnyúlt hegy akár 1 m hosszú is lehet, míg keresztmetszete néhány mm.² Ez a sebességkülönbség determinálja, hogy a „jet” hegye egy bizonyos nyúlás után kisebb elemekre esik szét, melyek továbbra is követik egymást.¹⁰

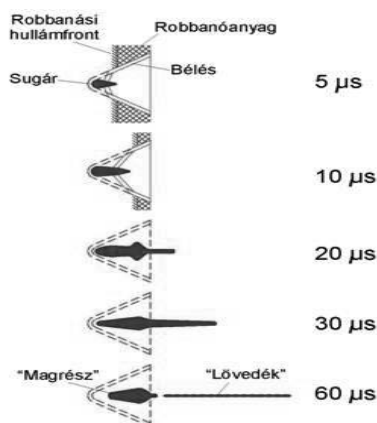
⁶Lukács László: A kumulatív töltetek és gyakorlati alkalmazásuk. Műszaki Katonai Közlöny, XX. évf., 1–4. sz. (2010), 178–179.

⁷Lukács (2010): i. m. 180.

⁸Lukács (2010): i. m. 180–182.

⁹Lukács (2010): i. m. 182–185.

¹⁰Alistair Doig: Some Metallurgical Aspects of Shaped Charge Liners. Journal of Battlefield Technology, 1. évf., 1. sz. (1998), 1.; és Hatala András: Üreges töltetek I. rész. Haditechnika, 44. évf., 2. sz. (2010), 72.

1. sz. ábra: A „jet” kialakulása¹¹

A kumulatív töltetek részletes vizsgálatát több kutató is elvégezte, melynek eredményeként a hatást hidrodinamikai modellel írhatjuk le. A céltárgyat elérve a „jet” deformálja azt, a rendkívül nagy sebessége és a kialakult extrém magas nyomás miatt. Ebben a pillanatban az esemény ideális folyadékok kölcsönhatásaként írható le a legjobban, tehát hidrodinamikai egyenletekkel számíthatóvá válik. A béléstest anyagából formálódó „jet” összenyomhatatlan folyadékként viselkedik a céltárgyon.¹²

Van azonban néhány fontos ismeret, amit figyelembe kell venni. Általánosan elfogadott a fenti tény, hogy hidrodinamikai modellt alkalmazunk és folyadékként tekintünk a „jet”-re, de kutatók röntgen technológiával igazolták, hogy valójában szilárd. Ezt az adat is alátámasztja, hogy a „jet” becsült hőmérséklete 450 °C, míg a réz olvadáshője 1083 °C. Mindezekből kijelenthető, hogy a „jet” megközelítőleg folyadékként viselkedik, de jelenleg szilárdnak ismerjük. Egyes elméletek szerint ez azért lehetséges, mert csak a felülete szilárd, a belseje pedig olvadék.¹³

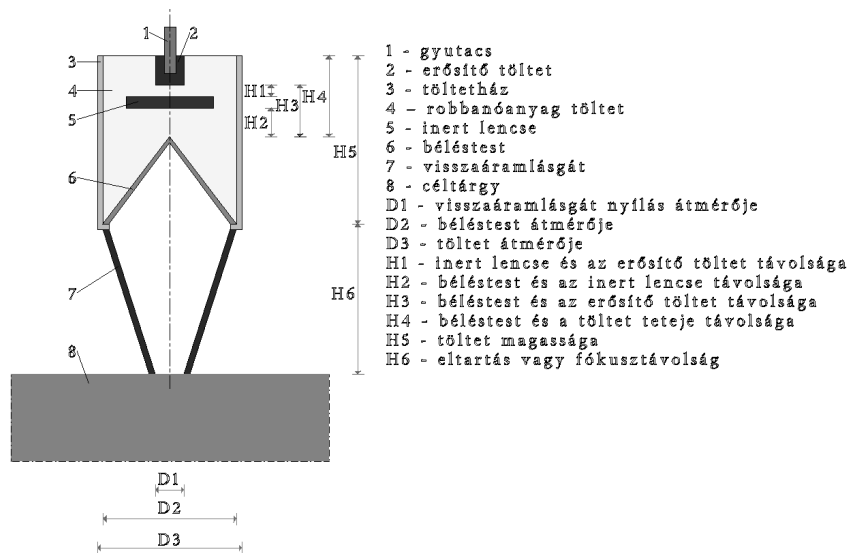
¹¹ Hatala (2010): i. m. 73.

¹² Lukács (2010): i. m. 185.

¹³ Doig (1998): i. m. 1.

Kumulatív töltetek általános felépítése

A kumulatív töltetek több módszerrel méretezhetők és többféle kialakítása lehetséges, azonban az alapvető összetevői nem változnak.

2. sz. ábra: Kumulatív töltet általános felépítése¹⁴

A robbanóanyagot a *töltetetház* fogja össze. Mivel jelen tanulmány szempontjából az összpontosított változatot vizsgálom, így kifejezetten forgástestként leírhatók a lehetséges formák. Anyagát a gyártástechnológia, illetve a hordozott robbanóanyaggal való összeférhetőség határozza meg. A fémből készült töltetetházak egyes préseléses gyártástechnológiai eljárásoknál szükségesek lehetnek, de ilyen termékeknél számítani kell repeszhatással is, felhasználásuk korlátozottabb lehet. A műanyagból készült változatok olcsók, gyorsan elkészíthetők és repeszhatásuk elenyésző.

A *robbanóanyag töltet* sokféle lehet, attól függően, hogy milyen célból készül a termék. Az előre készre gyártott tölteteknél gyakori, hogy préseléssel készülnek,¹⁵ mely a lehetséges robbanóanyagok körét is determinálja. Ilyen esetekben a hexogén¹⁶ jó választás lehet, mert magas hatóerejű és jól préselhető. Sok gyártó azonban olyan változatokat készít, melyet az alkalmazás helyszínén kell megtölteni robbanóanyaggal. Ilyen esetben a plasztikus¹⁷ vagy folyadék állagú, de akár bináris¹⁸ robbanóanyagok is felhasználhatók. A helyszíni töltésnél – több más tényező mellett – figyelemmel kell lenni

¹⁴ Saját szerkesztés.

¹⁵ A katonai minőségűek kétoldali préseléssel készülnek.

¹⁶ Angol nyelvterületen rövidített elnevezése: RDX. A régies magyar elnevezése: ciklonit.

¹⁷ Pl.: Semtex-H, C-4.

¹⁸ Kugyela Lóránd: A többkomponensű robbanóanyagok múltja, jelene és jövője. Katonai Logisztika, 28. évf., 4. sz. (2020), 66–67.

a robbanóanyagok mérgező mivoltára is,¹⁹ mely az ilyen feladatoknál munka-védelmi kötelezettséggel jár.

A *gyutacs* elhelyezése meghatározó, a geometriai forma forgástengelyével egybe kell esnie a gyutacshüvely forgástengelyének. Amennyiben ez elmarad, a kialakult „jet” nem lesz tökéletes, mert a láncreakció a robbanóanyagban nem egyszerre fogja elérni a béléstest felületét. Amennyiben a robbanóanyag nem gyutacsérzékeny, erősítő töltetre, detonátorra is szükség lehet a kialakítás során.

A *béléskúp* vagy *béléstest* talán a töltet legfontosabb eleme. Paraméterei meghatározzák a töltet átütési képességeit. Anyaga alapvetően valamilyen fém, főleg réz, de lehet alumínium is. A réz sűrűsége miatt kiváló átütést eredményez, de nem kizárólag ez határozza meg a teljesítményt. A forma tekintetében a félgömb, kúp és a „trombita” forma a meghatározó. Az utóbbi viszonylag új fejlesztési terület, kevés felkelhető méretezési adattal. A klasszikusnak tekinthető kúp esetében nagyon fontos összetevő a kúpszög, mely hatással van a „jet” kialakulására, de a kúp alapjának, vagy a töltet teljes átmérőjének is nagy jelentősége van. A méretezés során ez az adat az alapja sok más méretnek is. A béléstest anyagának falvastagsága szintén nem elhanyagolható szempont, az adott feladatokhoz ezt is optimalizálni szükséges. Manapság több újszerű szempontból²⁰ is vizsgálják a béléstestek anyagaként a külön-böző műanyagokat.²¹ Ezek hatékonysága elmarad a rézhez képest, de egyes célfeladatokhoz kiválóak lehetnek.

Az *inert lencse*, mely a robbanóanyagban helyezkedik el a béléstest és a gyutacs vagy erősítő töltet között, fontos szerepet tölt be a robbanás terjedésének optimalizálásában. Jól méretezve és elhelyezve ideálissá teszi a detonáció haladását a béléstest felé, ezzel javítva az átütés mélységét, a kialakult „jet” formáját. A pontos elhelyezése kifejezetten fontos, ezért helyszíni töltetkészítésnél nem javasolt az alkalmazása. Pontatlan elhelyezés esetén ronthat a töltet képességein.

A *visszaáramlást* szerepe, hogy a „jet” formálódása során egy ideig megakadályozza az anyagok visszaáramlását, ezzel elősegítve az ideális átütést.

A *töltet magassága* több összetevőtől függ. Alapvetően meghatározza a béléstest magassága, a gyutacs robbanóanyagba hatoló mérete, a béléstest és a gyutacs közötti ideális távolsága a detonációs sebesség felfutásához, illetve a visszaáramlást magassága. A telepítési méret ettől még eltérhet, hiszen *eltartást* vagy *fókusz-távolságot* alkalmazhatunk egyes esetekben az ideális teljesítmény elérése érdekében. Ez utóbbi távolság a töltetátmérő többszöröse is lehet.

Alkalmazási lehetőségek a tűzszerész szakfeladatok során

A tűzszerész szakfeladatok nagyon változatosak és sok összetevőből állnak. A magyar

¹⁹ Hernád Mária – Kugyela Lóránd: Risk of Carbon Monoxid Intoxication in Explosions. Hadmérnök, 8. évf., 2. sz. (2012), 59–60.

²⁰ Például reaktív páncélzat átütésére irányuló vizsgálatok is folynak.

²¹ Jianya Ji et al.: Simulation Study on Expansive Jet Formation Characteristics of Polymer Liner. Materials, 12. évf., 5. sz. (2019), 744.

értelmezésben ezeket a feladatokat a műszaki támogatás²² rendszerében helyezzük el.

Tanulmányom szempontjából a feladatrendszernek csak egy része lehet mérvadó, mert például a robbanótestek felderítése,²³ felkutatása és a tűzserézségi tanácsadás nem igényel robbantási tevékenységet.

A kumulatív töltetek alkalmazása szempontjából a tűzserész szaktevékenység során alapvetően három fontos területet jelölhetünk meg:

- hagyományos robbanótestek hatástalanítása, megsemmisítése;
- improvizált robbanótestek hatástalanítása, megsemmisítése;
- atom, biológiai és vegyi eredetű robbanótestek kezelése.

A hagyományos robbanótestek esetében a lehetséges felhasználási területek tovább oszthatók. A kumulatív tölteteket használhatjuk a működtető mechanizmus, a gyújtószerkezet működésképtelenné tételére, ezzel megteremtve a robbanótest elmozdításának biztonságosabb körülményeit. Másrészt alkalmazhatjuk a fő töltet irányított és ellenőrzött elműködtetésére. A „jet” képes iniciálni a különböző robbanóanyagokat.²⁴ Ennek a képességnek a modern felhasználása a kisebb sebességű kémiai átalakulást²⁵ vagy kifejezetten robbanóanyag elégését célozza. Az utóbbi esetben nincs, az előbbiben pedig lényegesen kisebb károkozás várható, tehát jóval biztonságosabb a folyamat.

A katonai robbanótestek esetében az alaprendeltetésű²⁶ eszközöket már feljebb vizsgáltam, de a különleges²⁷ töltetűek esetében is alkalmazhatóak ezek a töltetek. Sok esetben a köd töltetanyag robbantásos megsemmisítése nem lehetséges maradéktalanul. Ilyenkor megoldás lehet az ellenőrzött körülmények között történő elműködtetés. Ebben az esetben a kumulatív töltetet vagy üreges töltetet a robbanótest falának megnyitására használhatjuk fel.

Az improvizált robbanótestek²⁸ kezelése különleges terület azok sokfélesége miatt. A terrorizmus²⁹ manapság világjelenség, a szinte mindenhol fellelhető terrorszervezetek komoly globális veszélyt jelentenek, mely a 21. század első felének

²² Kovács Zoltán: Gondolatok a műszaki támogatás és a műszaki zárás alapjairól. Nemzetvédelmi Egyetemi Közlemények, 6. évf., 1. sz. (2002), 30–35.

²³ Ember István: A tűzserész-szakkiképzés rendszerének fejlesztése felderítő-tűzserész-felkészítés kialakításával. Honvédségi Szemle, 148. évf., 1. sz. (2020), 66–77.; Ember István: Lehetőségek a tűzserész-szakkiképzés fejlesztésére. Műszaki Katonai Közlöny, 30. évf., 1. sz. (2020), 99–110.

²⁴ Arthur Steckiewicz – Waldemar Trzcinski: Investigation of the reaction of energetic materials on jet impact. 17th International Seminar New Trends in Research of Energetic Materials, Pardubice, University of Pardubice, 2014, 1038–1049.

²⁵ Deflagráció.

²⁶ Repesz, repesz-romboló, romboló stb.

²⁷ Kód, világító stb.

²⁸ Kovács Zoltán: Az improvizált robbanóeszközök főbb típusai. Műszaki Katonai Közlöny, 22. évf., 2. sz. (2012a), 37–51.

²⁹ Horváth Tibor: A műveleti környezet műszaki támogatásának kihívásai. In: Krajnc Zoltán – Csengeri János szerk.: Humánvédelem - békeműveleti és veszélyhelyzet-kezelési eljárások fejlesztése. Budapest: Nemzeti Közszerológiai Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar, 2016, 256.

meghatározó kihívása.³⁰ A terroristák, akik bűnös céllal készítik ezeket a pusztító eszközöket, kreatív megoldásokat alkalmaznak, melyek nagy kihívást jelentenek a szakembereknek. Mivel alkotóelemeik hagyományos robbanótestek is lehetnek³¹ a korábban bemutatott módszerek esetenként alkalmazhatók ennél a szakfeladtnál is.

A kumulatív töltetet itt is alapvetően két célpont ellen vethetjük be. Az első, a működtető rész, mely mechanikus, de akár elektronikus alkatrész is lehet. Ezzel elérhető a robbanótest működésképtelensége. A második, a fő töltet, melynek alapanyaga a terroristák által beszerzett katonai, ipari vagy házi készítésű robbanóanyag. A cél itt is a hatásfok csökkentése égetés vagy deflagráció segítségével.

A harmadik területen, az atom, biológiai és vegyi töltetű robbanótestek kezelése során a tűzszerész szakemberek egy kifejezetten nagy felkészültséget igénylő tevékenységet hajtanak végre.³² Ennél a feladatcsoportnál³³ is elképzelhető, hogy a működtető szerkezetet is roncsolni kell kumulatív töltet felhasználásával. Azonban az ilyen jellegű feladatok során – vegyi töltet esetén – főként a robbanótestek falának átütése lehet a cél, olyan módon, hogy a harcanyagok minél kisebb kiáramlása mellett lehetővé tegyék a mentesítő anyag bejutását a robbanótestbe.

A kumulatív tölteteket tehát az alábbi tűzszerész szakfeladatok során alkalmazhatjuk:

- hagyományos robbanótestek gyújtószerkezetének működésképtelenné tétele;
- improvizált robbanótestek részeinek működésképtelenné tétele;
- vegyi töltetű robbanótestek gyújtószerkezetének működésképtelenné tétele;
- hagyományos robbanótestek töltetének ellenőrzött elműködtetése, főként kiégetéssel vagy deflagrációval;
- improvizált robbanótestek töltetének ellenőrzött elműködtetése, főként kiégetéssel vagy deflagrációval;
- vegyi töltetű robbanótestek esetén az eszköz falának kilyukasztása a harcanyag mentesítése céljából.

Összegzés

Következtetésként megállapítható, hogy a kumulatív tölteteknek nagy jelentősége van a tűzszerész szakfeladatok során. A hatástalanítási tevékenység megköveteli, hogy a legmagasabb minőségű technikákat alkalmazzák a szakemberek, ezzel növelve a biztonságot egy-egy életveszélyes művelet során.

A jelentőségük nem kizárólag az életveszély csökkentésében mutatkozik meg, bár

³⁰ Tomolya János – Padányi József: A terrorizmus jelentette kihívások. Hadtudomány, 22. évf., 3–4 sz. (2012), 34.; Daruka Norbert: Terroristák és taktikák, avagy védekezz, ha tudsz. Repüléstudományi Közlemények, 24. évf., ksz. (2012), 35.

³¹ Kovács Zoltán: Repülőtéri létesítmények fizikai védelme IED ellen. Repüléstudományi Közlemények, 26. évf., 2. sz. (2014), 106.; Kovács Zoltán: Fontos létesítmények IED elleni védelme. Műszaki Katonai Közlöny, 22. évf. ksz. (2012b), 36.

³² Berek Tamás: ABV (CBRN) tűzszerészcsoporthoz, mint a biztonsági kihívásokra adott válaszlépés. Bolyai Szemle, 25. évf., 4. sz. (2016).

³³ A dolgozat és a vizsgált hatástalanítási eljárás szempontjából alapvetően a vegyi harcanyaggal töltött robbanótestek jöhetnek számításba.

ez egy alapvető elvárás a tűzszerészek részéről. Másik szempontból a keletkezett károk is csökkenthetők, minimalizálhatók, ha precíziós robbantásokat alkalmazunk a robbanótetek hatástalanításakor.

További iránynak tervezem ezen a területen a műanyag béléstetek hatásfokának vizsgálatát, mert várhatóan csökkenthető velük a robbanótetekbe behatolás utáni iniciálási képesség, valamint könnyen elkészíthető és adott feladatra optimalizálható tölteteket kaphatunk.

Felhasznált irodalom

- Berek Tamás: ABV (CBRN) tűzszerészcsoporthoz, mint a biztonsági kihívásokra adott válaszlépés. Bolyai Szemle, 25. évf., 4. sz. (2016), 22–34.
- Boda József – Boldizsár Gábor – Kovács László – Orosz Zoltán – Padányi József – Resperger István – Szenes Zoltán: A hadtudományi kutatási irányok, prioritások és témakörök. Államtudományi Műhelytanulmányok, 16. sz. (2016), 1–23.
- Daruka Norbert: Terroristák és taktikák, avagy védekezz, ha tudsz. Repüléstudományi Közlemények, 24. évf., ksz. (2012), 33–41.
- Doig, Alistair: Some Metallurgical Aspects of Shaped Charge Liners. Journal of Battlefield Technology, 1. évf., 1. sz. (1998), 1–3.
- Ember István: A tűzszerész-szakkiképzés rendszerének fejlesztése felderítőtűzszerész-felkészítés kialakításával. Honvédségi Szemle, 148. évf., 1. sz. (2020), 66–77.
- Ember István: Lehetőségek a tűzszerész-szakkiképzés fejlesztésére. Műszaki Katonai Közlöny, 30. évf., 1. sz. (2020), 99–110.
- Hatala András: Üreges töltetek I. rész. Haditechnika, 44. évf., 2. sz. (2010).
- Hernád Mária – Kugyela Lóránd: Risk of Carbon Monoxid Intoxication in Explosions. Hadmérnök, 8. évf., 2. sz. (2012), 56–64.
- Kovács Zoltán: Gondolatok a műszaki támogatás és a műszaki zárás alapjairól. Nemzeti Védelmi Egyetemi Közlemények, 6. évf., 1. sz. (2002), 30–46.
- Kovács Zoltán: Az improvizált robbanóeszközök főbb típusai. Műszaki Katonai Közlöny, 22. évf., 2. sz. (2012a), 37–52.
- Kovács Zoltán: Fontos létesítmények IED elleni védelme. Műszaki Katonai Közlöny, 22. évf. ksz. (2012b), 35–44.
- Kovács Zoltán: Repülőtéri létesítmények fizikai védelme IED ellen. Repüléstudományi Közlemények, 26. évf., 2. sz. (2014), 106–113.
- Kugyela Lóránd: A többkomponensű robbanóanyagok múltja, jelene és jövője. Katonai Logisztika, 28. évf., 4. sz. (2020), 58–75.
- Lukács László: Robbantással készített drótkötél hurok. Műszaki Katonai Közlöny, XXIII. évf., 3. sz. (2014), 75–88.
- Lukács László: Szemelvények a magyar robbantástechnika fejlődéstörténetéből, Különös tekintettel a továbbfejlesztés várható irányaira és a kor új kihívásaira. Budapest, Dialóg Campus Kiadó, 2017.
- Lukács László: A kumulatív töltetek és gyakorlati alkalmazásuk. Műszaki Katonai Közlöny, XX. évf., 1–4. sz. (2010), 175–196.
- Steckiewicz, Arthur – Trzcinski, Waldemar: Investigation of the reaction of energetic

materials on jet impact. 17TH International Seminar New Trends in Research of Energetic Materials, Pardubice, University of Pardubice, 2014, 1038–1049.

Tomolya János – Padányi József: A terrorizmus jelentette kihívások. Hadtudomány, 22. évf., 3–4 sz. (2012), 34–67.

Yi, Jianya –Wang, Zhijun – Yin, Jianping – Zhang, Zhimin: Simulation Study on Explosive Jet Formation Characteristics of Polymer Liner. Materials, 12. (2019), 5. 744.

AZ INNOVÁCIÓS ÉS TECHNOLÓGIAI MINISZTERIUM ÚNKP-21-3-II-NKE-26 KÓDSZÁMÚ ÚJ NEMZETI KIVÁLÓSÁG PROGRAMJÁNAK A NEMZETI KUTATÁSI, FEJLESZTÉSI ÉS INNOVÁCIÓS ALAPBÓL FINANSZÍROZOTT SZAKMAI TÁMOGATÁSÁVAL KÉSZÜLT.

Az összhaderőnemi erő támogatása az integrált magaslégköri–világűrbeli szolgáltatási infrastruktúrával

Horváth Attila

Bevezetés

A katonai űrműveletek tartalma napjainkban átalakulóban van. Míg a hőskorban, de még a 2000-es években is az űrműveletek technikai szempontú megközelítése (hordozórakéták, műholdüzemeltetés) igen hangsúlyos szerepet kapott, mára ezek egyre inkább szolgáltatásként jelennek meg, a hangsúly az összhaderőnemi erő művelettámogatására került. Ez persze nem jelenti azt, hogy katonák, vagy más állami szolgálati jogviszonyban szolgálók ne üzemeltetnének űreszközöket, különösen a leginkább kritikus jelentőségű területeken, ahol a tevékenység jelentős részéhez minősített adatkezelési is szorosan kapcsolódik. Inkább arról van szó, hogy a művelettámogató szolgáltatásportfólióban egyaránt megjelennek állami és kereskedelmi eszközökre alapozott szolgáltatások is, amelyek összehangolása, a konkrét feladatokhoz történő eszközválasztás a művelettámogatási szolgáltatásigények alapján történik.

Ebben a tanulmányban a fent leírt gondolatmenet alapján még inkább kiterjesztem az említett szolgáltatásportfóliót, és a világűrben üzemelő műholdak mellé beemelem a fizikailag a légkörben, repülőeszközként üzemelő, de funkcionálisan véleményem szerint inkább az űrműveletekhez közelebb álló magaslégköri repülőeszközöket is.

Így tehát két fizikailag elkülönült műveleti terület (a légkör és a világűr), és akár két haderőnem (a légierő és a katonai űrműveletek végrehajtói – amennyiben ez utóbbit haderőnemnek tekintjük) szolgáltatásszempontból összeolvad. Ezáltal akár meg is kérdőjeleződhet a haderőnem definíciójának egyik alapeleme, a fizikai műveleti környezet meghatározó szerepe. Mivel azonban más haderőnemek esetében is találhatunk hasonló példákat (repülőeszközök a szárazföldi haderőnem kötelékében, a szárazföldi erők részére nyújtott tűzérségi tűztámogatásra optimalizált hadihajó a haditengerészet kötelékében), azt az elméleti akadályt leküzdhetőnek találom.

A tanulmányban először is áttekintem a katonai űrműveleti doktrínák (illetve, a NATO esetében, önálló doktrína hiányában a meghatározó publikációk) változását a szolgáltatásorientáltság irányába, majd ezek alapján kifejtem, miért indokolt a magaslégköri repülőeszközök tevékenységének összekötése a katonai űrműveletekkel, nem pedig a repülőműveletekkel.

1. A haderőnemi tagozódás felbomlása

A haderőnem klasszikus definíciója szerint¹ a haderőnemet az határozza meg, hogy tevékenységeit földrajzilag egységes térségben hajtja végre, fegyverzete, doktrínája az adott térséghez illeszkedik.

Az Amerikai Egyesült Államok Haditengerészete viszont abban a fejlesztési prog-

¹Szendy István: *Hadügy és hadviselés*. Dialóg Campus, 2017.

ramban, amelynek végeredménye a Zumwalt rombolóosztály lett (illetve az összes kapcsolódó fejlesztésben és elemzésben, mint például az SC-21/DD-21 program, „arsenal ship” koncepció) arra törekedett, hogy egy vízen úszó hadihajót készítsen a szárazföldi erők tűzérési tűztámogatása érdekében.² Vagyis a hajónak egyszerre kellett (volna)³ a vízen és a szárazföldön is tevékenykednie (a vízen közlekedni és megvívni az esetleges harcát az ellenség vízi támadóeszközei ellen; de egyben a szárazföldi csapatokkal együtt harcolni, részükre támogató tüzet löni). Továbbá, egyszerre kellett volna a haditengerészeti és a szárazföldi doktrínák szerint harcolnia, egyes fegyvereinek tüztét tengeri célpontokra, másokat szárazföldi célpontokra vezetnie.

Ez az ellentmondás egyből feloldódik azonban, ha a Zumwalt rombolókra „szolgáltatásalapon” tekintünk. Az eredeti feladatuk a szárazföldi csapatok tűztámogatása volt (lett volna). Az a tagadhatatlan tény, hogy eközben vízen úsznak, másodlagos jelentőségű.

Hasonlóképpen fogom levezetni, miért ésszerű és szakszerű a magaslégköri repülőeszközöket (amelyek fizikailag a légierőre jellemző természeti környezetben, a légi-erő repülőeszközeivel azonos fizikai erőket kihasználva repülnek) az űreszközökkel közösen kezelni.

2. Az űrműveletek szolgáltatásfókuszának erősödése

Az űrképességek egyre fokozódó szerepet töltenek be a haderők műveleteinek támogatásában. A NATO is, amely ugyan saját űreszközökkel nem rendelkezik, 2019-ben műveleti területté nyilvánította a világűr.⁴ A katonai űrműveletek legnagyobb része azonban nem közvetlenül a harcról szól, hanem a haderő más részeinek támogatásáról. A különböző doktrínák más és más módon fogalmazzák ezt meg.

A katonai értelemben véleményem szerint legjobb összefoglalás az amerikai Joint Publication 3-14 Space Operations doktrína 2013-as kiadásában⁵ található, Space Force Enhancement néven, amely egy furcsa, a nem anyanyelvi olvasó számára nehezen értelmezhető, de mégis kifejező elnevezés. A megfejtése a haderő (Force) műveleti képességeinek támogatása, erősítése (Enhancement) a világűr (Space) révén. Sajnos a 2018-as kiadásból⁶ ez a kategorizálás kikerült, az összes űrművelet egyszerű felsorolásként szerepel a doktrínában.

²Zumwalt class Destroyer (DDG1000). 2011. november 16., http://www.navyrecognition.com/index.php?option=com_content&view=article&id=189

³A Zumwalt rombolók megkapták ugyan a tervezett nagy hatótávolságú lövegeket, de a lőszerfejlesztési programot törölték, így a képesség nem valósult meg.

⁴Foreign Ministers take decisions to adapt NATO, recognize space as an operational domain. 2019. november 20. https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_171028.htm

⁵Joint Publication 3-14 Space Operations 29 May 2013. Joint Chiefs of Staff, 2013.

⁶Joint Publication 3-14 Space Operations 10 April 2018. Joint Chiefs of Staff, 2018.

1. táblázat: A katonai űrműveletek kategorizálása a JP 3-14 doktrína 2013-as kiadása alapján

US (JP 3-14 2013)	
Space Situational Awareness	
Space Control	Offensive
	Defensive
Space Force Enhancement	Positioning, Navigation and Timing (PNT)
	Intelligence, Surveillance, Reconnaissance (ISR)
	Missile Tracking
	Launch Detection
	Environmental Monitoring
	Satellite Communications (SATCOM)
	Navigation Warfare (NAVWAR)
Space Support	Spacelift
	Satellite Operations
	Reconstitution of Space Forces
Space Force Application	

2. táblázat: A katonai űrműveletek kategorizálása a JP 3-14 doktrína 2018-as kiadása alapján

US (JP 3-14 2018)	
Space Situational Awareness	
Space Control	Offensive
	Defensive
	Navigation Warfare (NAVWAR)
Positioning, Navigation and Timing (PNT)	
Intelligence, Surveillance, Reconnaissance (ISR)	
Missile Warning	
Nuclear Detonation Detection	
Environmental Monitoring	
Satellite Communications (SATCOM)	
Spacelift	
Satellite Operations	

A 2013-as kategorizáláshoz hasonlóan fogja össze a támogató űrműveleteket a NATO jelenleg a légi- és űrműveleti doktrínája,⁷ amely egy-egy rövid fejezetet szentel az űrműveleteknek (a NATO-nak még nincs önálló űrműveleti doktrínája). Formailag a JP 3-14-hez hasonlóan (tartalmában természetesen különbözően) a Space Force Enhancement kategóriában gyűjti össze a művelettámogató képességeket. Korlátai ellenére nagyon fontos számunkra ez a doktrína, mert figyelemmel arra, hogy a NATO-nak nincsenek űreszközei (azok szolgáltatásait a tagállamok vagy kereskedelmi szolgáltatók biztosítják a NATO részére), rávilágít a szolgáltatásjelleg fontosságára. Vagyis akármi-lyen forrásból is kerüljön biztosításra a technikai infrastruktúra, a lényeg az, hogy ezt

⁷NATO STANDARD AJP 3.3 Allied Joint Doctrine for Air and Space Operations EdBv1. NATO Standardization Office, 2016.

az összhaderőnemi erő számára releváns szolgáltatások nyújtására lehessen felhasználni.

3. táblázat: A katonai űrműveletek kategorizálása az AJP 3.3 doktrína alapján

NATO (AJP 3.3)	
Space Situational Awareness	
Space Control	Offensive
	Defensive
Space Force Enhancement	Positioning, Navigation and Timing (PNT)
	Intelligence, Surveillance, Reconnaissance (ISR)
	Shared Early Warning (SEW)
	Terrestrial and Space Environmental Monitoring
	Satellite Communications (SATCOM)

Az AJP 3.3 még a világűr műveleti területként való deklarációja előtt került kiadásra. A NATO Space Handbook⁸ nem doktrína, de a 2019-es deklaráció óta ez az első jelentős és meghatározó űrműveleti szakkiadvány. A NATO Space Handbook a világűr, mint műveleti terület „funkciói” között az Operational Space Support körébe sorolja azokat a műveleteket, amelyek az összhaderőnemi erő támogatásával foglalkoznak.

4. táblázat: A katonai űrműveletek kategorizálása a NATO Space Handbook alapján

NATO (Space Handbook)	
Space Domain Awareness	
Space Domain Coordination	
Operational Space Support	Satellite Communications (SATCOM)
	Intelligence, Surveillance, Reconnaissance (ISR)
	Positioning, Navigation and Timing (PNT)
	Space Situational Awareness
	Meteorology and Oceanography, Space Weather (METOC, SWx)
	Shared Early Warning (SEW)
	Space Security

Furcsa néven, de gyakorlatilag az előzőekkel azonos tartalommal taglalja a US Space Force alapidoktrínája, a Spacepower⁹ a művelettámogató űrműveleteket. Information mobility néven foglalja össze őket, ami jól kifejezi, hogy a támogató funkciók tartalma elsősorban az információk megszerzése, továbbítása, szolgáltatása. Kitekintve a teljes műveleti portfólióra, ez a kategorizálás véleményem szerint a leginkább teljesebb, de egyidejűleg tartalmaz olyan elemeket is, amelyek túlmutatnak a szorosan vett katonai tevékenységeken, és már a védelempolitika, védelmi együttműködés területét is érintik.

⁸NATO Space Handbook – Introduction to Space Support in NATO Operations. NATO Strategic Commands Space Working Group, 2021. november.

⁹SPACEPOWER Doctrine for Space Forces. United States Space Force, 2020.

5. táblázat: a katonai űrműveletek kategorizálása a Spacepower doktrína alapján

US (SPACEPOWER)	
Space Security	Protection
	Deterrence
	Cooperation and Coordination
Combat Power Projection	Defensive
	Offensive
Space Mobilty and Logistics	Access to orbit
	Orbital sustainment
	Recovery
Information Mobility	Satellite Communications (SATCOM)
	Positioning, Navigation and Timing (PNT)
	Nuclear Detonation Detection
	Missile Warning
	Intelligence, Surveillance, Reconnaissance (ISR)
Space Domain Awareness	Space ISR
	Environmental Monitoring
	Data Sharing

Az összhaderőnemi erő számára legfontosabb művelettámogató szolgáltatások, amelyek mindegyik doktrínában és a Space Handbookban is megtalálhatók, és amelyeket egyetlen korszerű haderő sem nélkülözhet, a műholdas távközlés, a távérzékelés (felderítés) és a navigáció- és időadat szolgáltatások. Ezeken a területeken nagy szükség is van a jelenleg elérhető szolgáltatási infrastruktúra bővítésére.

3. A magaslégköri repülőeszközök szolgáltatásnyújtó képességei

A magaslégköri repülőeszközök, másnéven pszeudoműholdak, aerodinamikai vagy aerostatikus felhajtóerővel repülő, üzem közben a sztratoszférában közlekedő, személyzet nélküli repülőeszközök. Üzemi repülési magasságuk jellemzően 20 km feletti. Napelemes energiaellátással, a sztratoszféra nyugodt légrétegében, az ellenőrzött légter légiforgalma felett hetekig-hónapokig, a fejlesztési tervek szerint akár évekig képesek a levegőben maradni és szolgáltatásokat nyújtani.¹⁰

A magaslégköri repülőeszközök gyakorlatilag átmenetet képeznek az űreszközök és a hagyományos repülőeszközök között. Igaz ez a repülési magasságukra, repülési idejükre, de még inkább az alkalmazhatóságukra. A több hónapos repülési idő lehetővé teszi, hogy infrastruktúra-elemként kezeljük őket, amelyek a művelet során folyamatosan jelen vannak, csak a tényleges szolgáltatásnyújtás érdekében szükséges őket konfigurálni. A műveleti terület légterébe való kijuttatás során a pszeudoműhold saját erejéből képes akár interkontinentális repülést is végrehajtani. Ennek időszükséglete tervezhető és a műveletre történő felkészülés során az átrepülés (akár egy közeli várako-

¹⁰ Shatri, Enis A. A.: *High Altitude Platforms: Opportunities and Legal Challenges*. LAP LAMBERT Academic Publishing, 2019.

zási légtérbe) végrehajtható. Mivel a sztratoszférikus repülőeszközök nem élvezik a világűr területen kívüliségét, nemzeti légtérben történő repülésük csak a megfelelő engedélyek birtokában lehetséges. Ezek megszerzéséig a nemzetközi légtérben várakozhatnak.

A pszeudoműholdak, ellentétben az űrrepülő műholdakkal, sokkal nagyobb operatív rugalmassággal rendelkeznek. Az évek (évtizedek) helyett hónapokban mérhető működési idő és az a képesség, hogy vissza tudnak térni a földfelszínre, lehetővé teszi a hordozott hasznos teher folyamatos aktualizálását. Menteseül tehát a rendszertervező attól, hogy (űreszköz-típustól függően) 5-20 évre előre kelljen becsülnie a szolgáltatási igényeket, ami alapján végrehajtja a műszaki tervezést, és egyidejűleg menteseül a műveleti tervező is attól, hogy akár 5-20 éves technikának legyen kiszolgáltatva. Egy újonnan jelentkező szolgáltatási igény kielégítése (abban az esetben, ha a szükséges hardver rendelkezésre áll) napok, hetek alatt lehetséges, ami az űreszközök esetében nem elvárható reszponzivitás.

A fentebb található táblázatokban leírt művelettámogató szolgáltatások közül a műholdas távközlés (SATCOM) és a távérzékelés (felderítés, ISR) illeszkedik leginkább a pszeudoműholdak által hordozható hasznos terhek lehetőségeihez. Kiegészíthetjük ezeket specializált információgyűjtő alkalmazásokkal, konkrétan a rakétaindítások és az atomrobbanások észlelésével (ami ugyancsak távérzékelés, specializált szenzorokkal), valamint a környezeti (geoinformációs) adatszolgáltatás egyes feladataival. Így láthatjuk, hogy a magaslégköri repülőeszközök gyakorlatilag a navigációs- és időadat szolgáltatáson kívül teljeskörűen el tudják végezni azokat a feladatokat, amelyeket az űreszközök. Ez utóbbit azért nem, mert a rádió navigációs eljárások pontosságának alapvető feltétele az adó pontos térbeli helyének ismerete, és a pszeudoműholdak repülése közben ez nem biztosítható a megfelelő szinten.

A megnevezett szolgáltatásokat azonban nem a műholdakkal azonos módon, nem azonos tartalommal képesek nyújtani a pszeudoműholdak. A hasznos terhet hordozó platform (űreszköz az egyik esetben, míg egy légköri repülőeszköz a másik esetben) fizikai tulajdonságai, a repülési magasság, sebesség, a mozgást meghatározó fizikai törvények (Kepler törvényei a műholdak esetében, a gázdinamika és az áramlástan törvényei a másik esetben) a szolgáltatásnyújtás képességét is befolyásolják. A fizikai eredetű különbségeken túl a jog terén is különbözik a két platform.

Ezek a különbségek jól felhasználatók abból a célból, hogy a platformok kiegészítsék egymást. Azon túl, hogy hasonló területeken képesek komplementer szolgáltatásokat nyújtani, a pszeudoműholdak üzemeltetéséhez is szükségesek az űrszolgáltatások (távközlés és navigációs szolgáltatások).

4. Komplementer alkalmazási példák

A katonai szempontból releváns, általános művelettámogató feladatú távérzékelő műholdak tipikusan alacsony Föld körüli pályán, vagy geostacionárius pályán működnek.¹¹ Az első pálya igen részletgazdag adatgyűjtést tesz lehetővé, a Föld jelentős részét, akár

¹¹ Az atomrobbanások és a rakétaindítások észlelése céljából működtetett, specializált műholdak más röppályákon is előfordulnak, de ezek száma, és Magyarország szempontjából a műveleti jelentősége is csekély.

egészét bejárja idővel (a röppálya égimechanikai jellemzőitől függően), de egy célterület megfigyelését csak rövid ideig (másodpercekig, legfeljebb percekig) biztosítja. A második pálya folyamatos rálátást biztosít, de az adatgyűjtés felbontása sokkal rosszabb, és a nagy belátott terület (a földfelszín hozzávetőlegesen 40%-a) állandó. Mindkét pályán üzemelnek képalkotó és elektronikai felderítő műholdak egyaránt.

A pszeudoműholdak jelentősen alacsonyabb repülési magasságuk okán, nem tudnak versenyre kelni a geostacionárius műholdak által belátott területtel, amelyek a földfelszínen egy akár 15 000 km átmérőjű kört is lefednek, szemben a sztratoszférából látható, legfeljebb néhány száz kilométerrel.

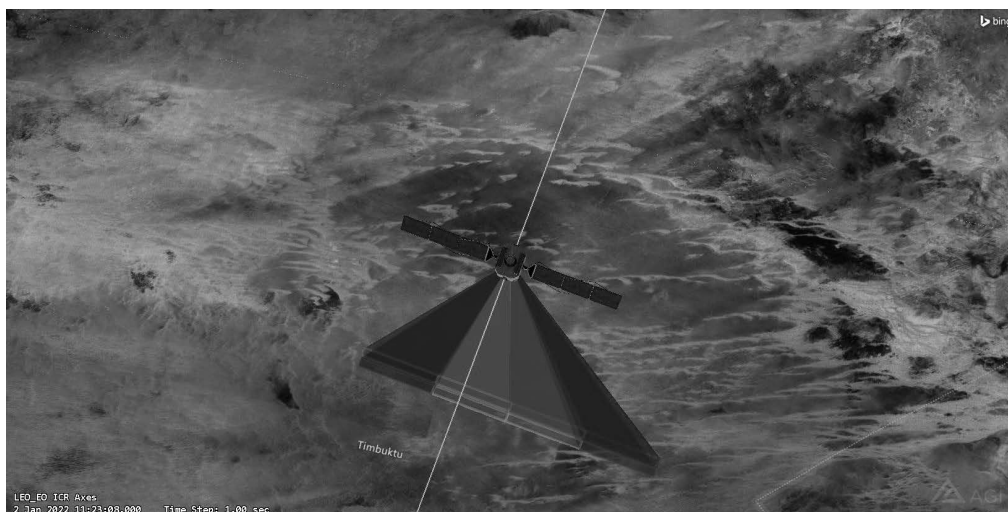
Emiatt a magaslégtér repülő platformokat az alacsonypályás műholdakkal érdekes távérzékelő alkalmazások során egy rendszerbe szervezni. A hordozott hasznos teher érzékelési spektrumtartománya és felbontása a gyakorlatban hasonlóknak tekinthető. Részletes konkrét összehasonlításra a hordozható terhek sokszínűsége miatt nincs lehetőség, de példaként vizsgáljuk meg azt, ha ténylegesen ugyanaz a szenzorrendszer kerül fel a két platformra.

A Dragonfly Mantis¹² egy többüzemmódú (pankromatikus, multispektrális, hiperspektrális) képalkotórendszer, amelyet nanoműholdak (legalább 2 egység méretű CubeSat műholdak) részére fejlesztettek ki. A Mantis térfogata 0,65 méretegység, vagyis 10*10*6,5 cm. Egy modul névleges felbontása 500 km-es körpályáról pankromatikus érzékelés esetén 16 méter, míg multi- vagy hiperspektrális érzékelés esetén 32 méter. A belátott terület szélessége 32 km, vagyis pankromatikus üzemben 2000, többsávós üzemben 1000 pixel széles képalkotó szenzor és az optikai rendszer félkúpszöge 1,83 fok. Egy 16U méretű műholdba akár 8 ilyen kameramodul is beszerelhető, a csomag mérete hozzávetőlegesen 22*11*30 cm. Ez lehetőséget ad arra, hogy egyrészt a belátott terület szélessége legyen megnövelhető, másrészt ugyanazt a területet két szenzortípus is megfigyelje.

1. ábra: Dragonfly Mantis nanoműhold-kamera (forrás: Dragonfly Aerospace)

¹² Mantis imager. Dragonfly Aerospace, 2021.

A szimulációban¹³ az adatlapnak megfelelő 500 km-es napszinkron poláris röppályára helyeztem egy műholdat, amely a 8 kamerát 2 darab négyes csoportban hordozza. Az első csoport pankromatikus kamerákból áll, ezeket a szürke sugárcsokor jelképezi. A második csoport a tényleges műveleti igények alapján lehet akár multi-, akár hiperspektrális kamera (a szimuláció szempontjából ez lényegtelen), ezeket a színes sugárcsoport mutatja.

2. ábra: 2*4 Mantis kamera sugárkúpokra Mali felett (a szerző szimulációja STK szoftverrel)

A kameracsoport összesen így 132 km széles sávot fed le, névlegesen 16 méteres felbontással (ez csak pontosan nadírban érvényes, a sáv széle felé a felbontás némiképp romlik) pankromatikus üzemben, és ugyanezt a területet lefedi azonnal 6 vagy 148 színsáv, de csak 32 méteres felbontású képalkotással is.

Ugyanez a kameracsoport a mérete, tömege alapján felszerelhető egy merevszárnyú pszeudoműholdra, például egy Airbus Zephyrre.¹⁴ A Zephyr hozzávetőlegesen 20-23 km közötti magasságon repül, a vizsgálat és a szimuláció 22 km repülési magasságot használt.

Ugyanaz az elemi kamera a Zephyr fedélzetéről 1,4 km széles sávot lát be, viszont azt többsávú üzemben 70 cm-es, pankromatikus üzemben 35 cm-es felbontással. Így a kameracsokor ugyan csak 5,6 km széles sávot figyel meg, de a felbontása egyenértékű a legújabb, legdrágább polgári távérzékelő műholdakéval.

¹³ A fejezetben felhasznált szimulációk az AGI Systems ToolKit (STK) szoftverrel készültek.

¹⁴ Zephyr – The world's most advanced and only flight proven HAPS. Airbus, 2018. <http://phi-week2018.esa.int/agenda/files/presentation249.pdf>

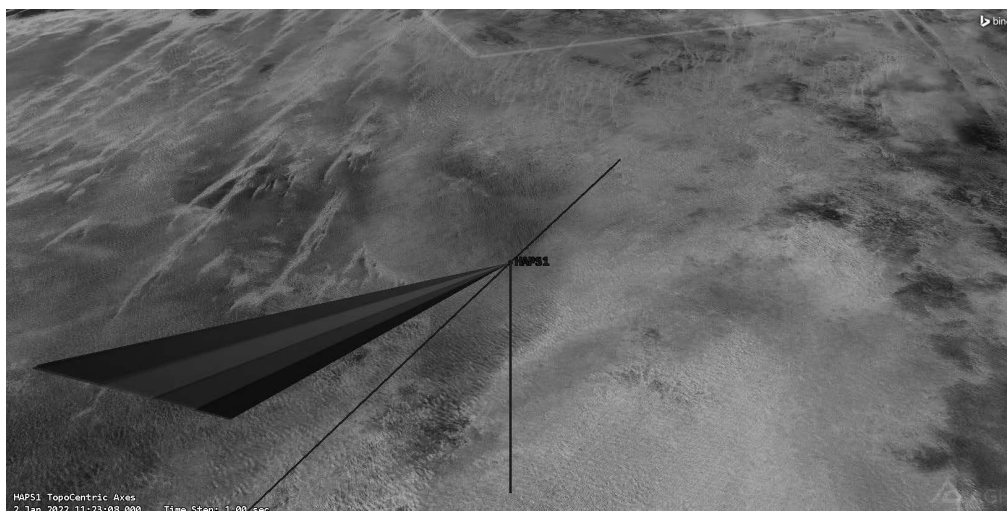

3. ábra: A pszeudoműholdra szerelt mantis kamerarendszersugárkúpok (a balra látható „fal” a műhold kameráinak csokra, a szerző szimulációja STK szoftverrel)

Ez a páros üzem a valóságban így valószínűleg nem valósulna meg, de jól mutatja, mekkora jelentőséggel bír a repülési magasság a terepi felbontás szempontjából. Másféle kamerákkal más szempontok alapján lehetséges optimalizálni az adatgyűjtő képességet: az Airbus saját fejlesztésű OPAZ kamérajája 18 cm felbontást biztosít látható fényben, míg az éjszaka is üzemképes infravörös képalkotási módban a felbontása 70 cm.¹⁵

A műhold a nemzetközi jog alapján bármely terület felett átrepülhet, mert a világűr kívül esik a nemzeti szuverenitás területén. A pszeudoműhold viszont a légkörben repül, így ha olyan területet kell felderítenie, amely fölé nem repülhet be, oldalirányból kell oda betekintenie. Ez lehetséges akkor, ha nemzetközi légtérből (nemzetközi víz feletti légtérből), vagy szomszédos, engedéllyel használt légtérből a célterület látható. A kameracsokrot a hossz tengely körül a függőlegestől 60 fokra kiforgatva a belátott terület a repülési pályától oldalra hozzávetőlegesen 30-50 km-re lévő sáv lesz. A felbontás természetesen romlik a távolság miatt. Ez a képesség természetesen akkor is kihasználható, ha lehetséges a célterületre való berepülés.

¹⁵ Earth Observation Portfolio – Zephyr HAPS for Earth Observations. Airbus. <https://www.airbus.com/en/products-services/space/earth-observation/earth-observation-portfolio>

4. ábra: A pszeudoműhold kamerái oldalra tekintenek, a függőleges kék vonal a helyi függőlegest mutatja (a szerző szimulációja STK szoftverrel)

A két rendszer műveleti együttműködésének alapja az, hogy az űrrepülő műhold nagy területet képes bejárni és megfigyelni, azonban sehol nem képes huzamosabb ideig folyamatos adatgyűjtésre. A pillanatnyi rögzített adatokból az, ami gyorsan megváltozhat, nem is feltétlenül mérvadó (hiszen a műhold átrepülési idejének ismeretében a szemben álló fél megtévesztést hajthat végre). De az ismétlődő átrepülések során begyűjtött, stratégiai jelentőségű adatok elemzése alapján felismerhetők azok a jelek, amelyek okot adhatnak egy részletes, tartós megfigyelésre: a magaslégköri repülő platform odairányítására. Ez viszonylag gyorsan végrehajtható: egy szabad manőverezésre képes pszeudoműhold (vagyis nem sodródó ballon, hanem önálló meghajtással rendelkező repülőeszköz) a Magyarország-Mali távolságot 2-3 nap alatt képes megtenni, ha már a levegőben van (ez a számítás figyelmen kívül hagyja a sztratoszférabeli légáramlást és a jetstream esetleges használatát). Amennyiben számolni kell a felszállás időigényével, az még nagyjából egy napot ad hozzá az átrepülés időigényéhez (ismeretlen időtartamú, de legfeljebb néhány órás földi előkészítést, majd 5000 láb/óra emelkedési sebességet¹⁶ figyelembe véve). A célterülethez érkezve a magaslégköri repülőeszköz vonal mentén, vagy cél jellege szerint meghatározott pályán kezd őrjáratozni, és azt a szükséges ideig folytatja. Ezután visszatérhet a bázisára, vagy új feladatra indulhat. A műhold eközben már más területekről gyűjthet adatot.

¹⁶ In-flight break-up involving Airbus Zephyr unmanned aerial vehicle near Wyndham Airport, Western Australia on 28 September 2019. Australian Transport Safety Bureau Transport Safety Report AO-2019-056, 2020. szeptember 28. http://www.atsb.gov.au/media/5778702/ao-2019-056_final.pdf

*5. ábra: Magyarország – Mali átrepülés az elméleti legrövidebb útvonalon
(a szerző szimulációja STK szoftverrel)*

A katonai műholdas távközlési alkalmazások terén jelenleg a geostacionárius műholdak az uralkodók. Ennek megváltozása, a megakonstellációkról szóló tervek folyamatos közzététele ellenére, véleményem szerint nem is várható. A geostacionárius távközlési műholdak terén az újonnan megjelenő „smallGEO,” vagyis a hozzávetőlegesen 1 tonna tömegű, ebben a kategóriában kicsinek számító műholdak HTS forgalomszervezésű hasznos teherrel és aktív, adaptív, elektronikus vezérlésű antennával egy minőségi ugrást jelenthetnek a műveleti rugalmasság terén. Ilyen műhold egy sem üzemel még. Ebben az esetben is igaz, hogy a művelettervező csak azzal gazdálkodhat (mind frekvenciában, mind adóteljesítményben), ami a műhold fedélzetén rendelkezésére áll.

A korszerű haditechnikai eszközök lehetővé tették a lövész és összefegyvernemi kötelékek nagyobb területen történő szétbontakozását és eredményes harcát. A támogatásuk érdekében a repülő erők fegyverrendszerei akár már zászlóalj harccsoport szinten elérhetőek a parancsnoknak.^{17 18} Más feladatok során a műveleti terület nő hatalmasra, mint például a baghlani Tartományi Újjáépítési Csoport esetében, amelynek 20 000 négyzetkilométeren kellett helyt állnia. Így a nagy átviteli kapacitású „horizonton túli” híradó összeköttetések igénye egyre inkább a normál működési renddé válik, amelyet a rövidhullámú rádiózás már nem tud támogatni.

De ezek a néhány tíz, legfeljebb egy-két száz kilométeres összeköttetések nem igénylik a műholdas kapcsolatokat, amelyek akár több ezer kilométeres távolságokat is át tudnak hidalni – szükség is van ezekre a távoli műveleti területek és a honi területek

¹⁷Szenes Zoltán nyugállományú vezérezredes: *Cél vagy eszköz? A visegrádi védelempolitika fejlődése (1)*. Honvédelmi Szemle 2016/6.

¹⁸1291/2014. (V.5.) Korm. határozat a a Magyar Honvédség közvetlen légi támogatási képességének kialakítása és a 2016-os V4 EU Harccsoportba történő felajánlása érdekében szükséges feladatok forrásigényéről

összekötése érdekében. A műveleti területen belüli összeköttetéseket így a pszeudoműholdak képesek szolgáltatni a csapatok részére, akár a repülőeszközök közötti átjátszással is, megnövelve így az áthidalható távolságot.¹⁹ A távközlési műhold részére feladatként így csak a honi területtel való kapcsolattartás marad, illetve a pszeudoműholdak távvezérlése. Elméletileg a pszeudoműhold kialakítható úgy, hogy a földfelszíni felhasználóktól érkezett jeleket átjátssza szükség esetén a műhold felé, ez még egy képesség, amellyel számolni érdemes.

6. ábra: Két pszeudoműhold Észak-Afganisztán felett. A világoskék vonalak a távközlési műholddal való kapcsolatokat jelképezik (a szerző szimulációja STK szoftverrel)

A magaslégköri repülő platform által hordozott átjátszó abban a frekvenciatartományban üzemelhet, amelyet az adott, földrajzilag korlátozott területen részére az illetékes spektrumgazdálkodó kijelöl. Mivel a pszeudoműhold (ellentétben a műholddal) vissza tud térni a felszínre a hasznos teher cseréje érdekében, sokkal kevesebb műszaki kötöttséggel kell számolnia a művelettervezőnek.

Összegzés

Láthattuk, hogy a magaslégköri repülőeszközök logikus kiegészítői az űreszközöknek, alkalmazásuk kiterjeszti a műholdakkal nyújtott szolgáltatásokat, mégpedig pontosan azokban az irányokban, amelyekre a műveletet végrehajtó erőknek szükségük van. Szolgáltatási területük hadműveleti nagyságrendű, 100-300 km átmérőjű. Ezen belül folyamatos jelenlétet, perzisztenciát biztosítanak. A 2019-ben kiadott US Army Field Manual 3-14 Army Space Operations szabályzat is említést tesz már a magaslégköri repülőeszközökről, és ezen tulajdonságaikat hangsúlyozza ki.²⁰

¹⁹ Aragón-Zavala, Alejandro - Cuevas-Ruiz, José Luis –Delgado-Penín, José Antonio: *High-Altitude Platforms for Wireless Communications*. John Wiley & Sons, Ltd., 2008.

²⁰ FM 3-14 Army Space Operations. Headquarters, Department of the Army, 2019. október

A potenciális konfliktus helyszíne közelében hosszú időn át őrzőplatform magaslégköri repülő platform a megfelelő felderítő szenzoraival stratégiai, hadászati jelentőségű adatgyűjtést végezhet, míg a tényleges katonai összeütközés idején a képességei harcászati jelentőségű adatok gyűjtését is lehetővé teszik. Napjainkban zajlanak olyan fejlesztések, amelyeknek célja, hogy a harcászati szintű tűzérzési tűztámogatás tervezése közvetlenül űreszközökről letöltött felderítési adatok alapján történjen.²¹ Az így kialakított eljárásrend változtatás nélkül lesz alkalmas a pszeudoműholdak által szolgáltatott adatok használatára – csak éppen a pszeudoműholdak sokkal több és pontosabb adatot tudnak szolgáltatni a folyamatos jelenlétük miatt. De a viszonylag lassú repülési sebesség és a mégiscsak behatárolt látótávolság miatt szükségük van az előrejelzésre, amelyet az űrrepülő műholdak biztosíthatnak.

A híradó támogatás terén pedig képesek tehermentesíteni a távközlési műholdakat és a támogatott katonai szervezetek igényeihez, technikai lehetőségeihez illeszkedő szolgáltatást nyújtanak a műveleti területen belüli adatcsere támogatása érdekében. A távüzemeltetésük, illetve a több ezer kilométeres távolságú kapcsolatok létesítése viszont a világűrbeli távközlési műholdakat igényli.

A két technikai rendszer így képesség alapján, szolgáltatás alapján szerveződik egygyé és hozza létre azt, amit én integrált magaslégköri-világűrbeli műveleti térnek neveztem el.

Felhasznált irodalom

Szendi István: Hadügy és hadviselés. Dialóg Campus, 2017.

Zumwalt class Destroyer (DDG1000). 2011. november 16., http://www.navyrecognition.com/index.php?option=com_content&view=article&id=189

Foreign Ministers take decisions to adapt NATO, recognize space as an operational domain. 2019. november 20.

https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_171028.htm

Joint Publication 3-14 Space Operations 29 May 2013. Joint Chiefs of Staff, 2013.

Joint Publication 3-14 Space Operations 10 April 2018. Joint Chiefs of Staff, 2018.

NATO STANDARD AJP 3.3 Allied Joint Doctrine for Air and Space Operations EdBv1. NATO Standardization Office, 2016.

NATO Space Handbook – Introduction to Space Support in NATO Operations. NATO Strategic Commands Space Working Group, 2021. november.

SPACEPOWER Doctrine for Space Forces. United States Space Force, 2020.

Shatri, Enis A. A.: High Altitude Platforms: Opportunities and Legal Challenges. LAP LAMBERT Academic Publishing, 2019.

Zephyr – The world's most advanced and only flight proven HAPS. Airbus, 2018. <http://phiweek2018.esa.int/agenda/files/presentation249.pdf>

²¹Freedberg Jr., S.J.: *Target Gone In 20 Seconds: Army Sensor-Shooter Test*. Breaking Defense, 2020. szeptember 10.

Earth Observation Portfolio – Zephyr HAPS for Earth Observations. Airbus.
<https://www.airbus.com/en/products-services/space/earth-observation/earth-observation-portfolio>

In-flight break-up involving Airbus Zephyr unmanned aerial vehicle near Wyndham Airport, Western Australia on 28 September 2019. Australian Transport Safety Bureau Transport Safety Report AO-2019-056, 2020. szeptember 28.
http://www.atsb.gov.au/media/5778702/ao-2019-056_final.pdf

Szenes Zoltán nyugállományú vezérezredes: Cél vagy eszköz? A visegrádi védelempolitika fejlődése (1). Honvédelmi Szemle 2016/6.

1291/2014. (V.5.) Korm. határozat a Magyar Honvédség közvetlen légi támogatási képességének kialakítása és a 2016-os V4 EU Harccsoportba történő felajánlása érdekében szükséges feladatok forrásigényéről

Aragón-Zavala, Alejandro – Cuevas-Ruíz, José Luis –Delgado-Penín, José Antonio: High-Altitude Platforms for Wireless Communications. John Wiley & Sons, Ltd., 2008.

FM 3-14 Army Space Operations. Headquarters, Department of the Army, 2019. október

Freedberg Jr., S.J.: Target Gone In 20 Seconds: Army Sensor-Shooter Test. Breaking Defense, 2020. szeptember 10.

Köszönetnyilvánítás

Ez a publikáció az Innovációs és Technológiai Minisztérium Kooperatív Doktori Program doktori hallgatói ösztöndíj programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült.

INNOVÁCIÓS ÉS TECHNOLÓGIAI
MINISZTERIUM

NEMZETI KUTATÁSI, FEJLESZTÉSI
ÉS INNOVÁCIÓS HIVATAL

A neometodizmus kora - egy új korszak hajnala?

Takács Márk György

Bevezetés

A hidegháború után államok, nemzetközi szervezetek és gondolkodók is úgy vélték, hogy a nagy háborúk kora lejárt és a teljes világbékéhez vezető úton már csupán a kisebb „rendellenességek” kezeléséhez szükséges békétámogató műveletekre fog sor kerülni. A 2014-es Kelet-ukrajnai háború kitörésével világossá vált, hogy mindez nem igaz. Azonban ahelyett, hogy a háborúzás újra visszakerült volna a „rendes” államok közötti szintérre, teljesen új formát öltött. Az új hadviselési módszert hibrid háborúnak vagy – az orosz megnevezés után – nem lineáris hadviselésnek szokás nevezni.

A kelet-ukrajnai, valamint a 2020-as Hegyi-karabakhi háború szárazföldi műveleteinek vizsgálata azonban egy egészen új irányba kalauzolt. Számos hasonlóságot véltem felfedezni a 18. század közepére kiteljesedett metodista hadviselés és a fent nevezett két háborúban megfigyelhető hadviselés között. Ebben a tanulmányban azt kísérem meg bizonyítani, hogy korunk hadviselése olyan mértékben hasonlít a metodizmus kora-bélihez, hogy nyugodtan nevezhetjük „neometodista” hadviselésnek.

1. Indirekt eszközök alkalmazása

A hadtörténelemben a metodizmus korának tekintik a Harmincéves háború és a Napóleoni háborúk közötti időszakot.¹ Ebben az időszakban a (jellemzően) alkotmányos monarchia európai nagyhatalmak nem voltak érdekeltek egymás teljes elpusztításában, mivel az országot az uralkodók saját tulajdonuknak tekintették, és mint olyan, felelősséggel éreztettek iránta. Ezen túl, a Harmincéves háborúban bevetett zsoldos hadseregek elviselhetetlenül magas fenntartási költségei és indokolatlanul nagy pusztításai miatt arra a következtetésre jutottak, hogy a saját államuk lakosságából egy fegyelmezett, békében is fegyverben tartott, állandó haderőre van szükség. Ez a haderő valóban sokkal fegyelmezettebb lett, azonban az egyre fejlődő haditechnika egyre bonyolultabb harcászati fogások elsajátítását tette szükségessé, amelyet ráadásul a korszellemnek megfelelően végletekig kimunkált matematikai elvek alapján alkottak meg. Mindez azt eredményezte, hogy a haderő kiképzése hosszabb lett, ezáltal a fenntartása továbbra is drága maradt, sőt most már nem a zsoldos vezért, hanem közvetlenül az államkasszát terhelték ezek a költségek. Továbbá, hogy a fegyelmét megőrizze, a haderő folyamatos és magas szintű ellátását meg kellett szervezni, amelyet a kor színvonalán hatalmas raktárak kiterjedt rendszerének létrehozásával tudtak megoldani.

Mindezek a jelenségek ahhoz vezettek, hogy olyan államok, amelyek egyáltalán nem törtek egymás teljes megsemmisítésére, olyan hadseregekkel harcoltak egymás ellen, amelyek túl drágák voltak ahhoz, hogy kockáztassák a megsemmisülésüket egy totális háborúban. Így a háborúk térben és időben korlátozottak lettek, és legnagyobb

¹ Dr. Szendy István: Hadelmélet és katonai műveletek, NKE, Budapest, 2013. 111.

részt abból álltak, hogy a hadseregek igyekeztek úgy manőverezni, hogy levágják egymást a saját raktárakkal összekötő ún. hadászati alapvonalról. Döntő csatára csak akkor került sor, ha az egyik haderőnek sikerült „kimanővereznie” a másikat, és amelyik rosszabb helyzetben volt, kénytelen volt csatát vállalni, de általában ezek sem végződtek a vesztes fél teljes megsemmisülésével.

Mivel a korszak háborúit a fő hadseregek összecsapása a legkritikább esetben tudta eldönteni (mivel nagyon ritkán került rájuk sor, és akkor is a teljes vereség előtt az egyik fél inkább visszavonult és békét kért), ezért ahhoz, hogy a szembenálló felek egymásra rá tudják kényszeríteni az akaratukat, szükség volt más módszerekhez nyúlni. A 18. századra szilárdultak meg a diplomácia szabályai, ekkorra vált bevett szokássá a különböző szövetségi rendszerek létrehozása, amelyek segítségével a nagyhatalmak a politikai térben való manőverezéssel próbálták a másik félre rákényszeríteni az akaratukat. Bevett szokássá váltak a diplomáciai manőverek, kereskedelmi szankciók, egymás gazdasági potenciálját gyengíteni szándékozó egyezmények. Jóllehet csak a Napóleoni háborúk idején terjedtek el, a 18. században is jelentek már meg az ellenséget lejárató politikai karikatúrák, amelyeket nyugodtan tekinthetünk a propaganda, az információs hadviselés előfutárának.

Napjainkban is hasonló jelenségeket figyelhetünk meg. Az államok vezetőit a választópolgárok juttatták hatalomra és – szerencsés esetben – az ő döntésük mozdítja el onnan. Ahol nem a demokratikus jogállam keretei az uralkodók, a diktatórikus rezsimek szintén törekednek a lakosság jelentős tömegei szimpátiájának megtartására, hiszen a hatalom erőszakkal való megtartása esetlegesen túl sok erőforrást vehet el a külső ellenféllel szembeni konfliktustól.

Akárcsak a 18. században, manapság is drága egy ütőképes, korszerű haderő fenntartása, amelyben ráadásul a saját állam választópolgárai (illetve szeretteik) szolgálnak, így elvesztésük politikailag nem kívánatos. Itt ismét joggal lehetne ellenérvként felhozni a nem demokratikus államokat, de elég csak az orosz zsoldosok nagy számú közel-keleti alkalmazására, vagy a szíriai zsoldosok azeri oldalon történő török bevetésére gondolni, hogy lássuk, a saját állampolgárok feláldozása nem kívánatos semmilyen politikai rendszerben sem.²

Mindezek miatt a haderő teljes bevetése, és egy totális konvencionális háború megvívása helyett az államok napjainkban is alternatív eszközök felé nyúlnak. A felvilágosult abszolút monarchiák korában magától értetődő módon azok az országok kezdtek el alternatív módszereket alkalmazni, amelyek nem rendelkeztek a kellő katonai potenciállal, hogy a másakra rá tudják kényszeríteni az akaratukat. A katonailag gyengébb ország az ellenfele gazdaságát próbálta meggyengíteni, megpróbált több erőt bevonní szövetségesek révén, esetleg az ellensége területén meglévő politikai feszültségeket szította és támogatta az ellensége ellen harcoló felkelőket (ékes példa a franciák támogatása az amerikai gyarmatoknak, valamint sajnos kevésbé hatékonyan a Rákóczi-szabadságharcnak nyújtott támogatás).

² Neil Hauer: The Rise and Fall of the Russian Mercenary Army <https://foreignpolicy.com/2019/10/06/rise-fall-russian-private-army-wagner-syrian-civil-war/> letöltve: 2021.12.02.

Ed Butler: The Syrian mercenaries used as 'cannon fodder' in Nagorno-Karabakh <https://www.bbc.com/news/stories-55238803> 2020.12.10. letöltve: 2021.12.02.

Az államok és a nemzetközi szervezetek a biztonságot már több évtizede nem csupán katonai dimenzióban értelmezik. Barry Buzan, mostanra alapvetéssé vált gondolatai szerint a biztonságot öt dimenzióban kell értelmezni: katonai, politikai, gazdasági, társadalmi és környezeti.³ A 2020-as évekre ezt az öt dimenziót több oldalról is kiegészítették és újraértelmezték, hiszen mindennek az öt dimenzióknak van vetülete az információs térben, a kibertérben, illetve a világűrben egyaránt. Az abszolút monarchiák korához hasonlóan most is a katonailag és/vagy gazdaságilag gyengébb országok fordulnak a biztonság alternatív (értsd nem katonai) szektorai felé. Azokat az eszközöket, amelyekkel egyik fél az ellenfelét a biztonság nem katonai szektorában támadja, indirekt eszközöknek nevezem.

A katonailag és gazdaságilag gyengébb Oroszország a kibertérben végrehajtott műveletekkel avatkozott bele a 2016-os amerikai elnökválasztásba.⁴ Kína folyamatosan alkalmaz indirekt eszközöket (légtérrel és tengerjoggal kapcsolatos machinációk, információs műveletek) Tajvannal szemben.⁵ Végül, de nem utolsó sorban meg kell említeni azokat az indirekt eszközöket, amelyekkel Oroszország a maga oldalára igyekezett állítani 2014 év elején a Krím-félsziget és a Donbassz lakosságát, valamint, amelyeket 2021 év végén tapasztaltunk a lengyel-fehérorosz határon, továbbá az Európa felé irányuló orosz gázzállítások kapcsán.

Itt tehát megalapozottnak látom a párhuzamot a metodizmus kora és napjaink között abban a tekintetben, hogy az ellenérdekelt felek a haderő bevetése és a totális háború kirobbantása helyett (vagy azt megelőzően, elősegítendő a saját sikerüket) az államok biztonságának más, nem katonai dimenzióiban is igyekeznek kedvezőtlen helyzetbe hozni egymást, így próbálva rákényszeríteni akarataikat a másikra. Ennek okai ugyanazok: a drágán fenntartott haderő bevetése túlságosan nagy károkat okozna mind anyagilag, mind erkölcsileg, mind politikailag, ezért nyúlnak a fentebb felsorolt indirekt eszközökhöz.

2. A haderő alkalmazásának indirekt eszközei

2.1. Könnyű csapatok gyors csapásai

A metodizmus korában a haderők a létszámuk és a technika korlátai miatt még nem voltak képesek teljes hadászati irányok lezárására, így hatalmas terek nyíltak meg a gyors mozgású, könnyű csapatok alkalmazására. Ennek egyik legékeesebb példája Hadik András híres 1757-es portyája, amely során megsarcolta Berlint. Jóllehet, ez volt a korszak legsikeresebb könnyű csapatokkal végrehajtott művelete, nem csupán egy egy-szeri anomáliáról volt szó. A könnyű csapatok harcászataival széleskörűen foglalkoztak a hadtudomány minden szintjén, születtek visszaemlékezések, csataleírások, egyes

³ Gazdag Ferenc, Remek Éva: A biztonsági tanulmányok alapjai, Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2018. p.20.

⁴ Még a Mueller-bizottság bizonyítékait is dezinformációra használták az oroszok https://hvg.hu/vilag/20190131_mueller_bizottsag_jelentes_dezinformacio_orosz_hacherek_donald_trump_amerikai_elnokvasztas

⁵ Kocsi János Gyula: A hibrid hadviselés elemeinek megjelenése Kína és Tajvan konfliktusában, Hadtudományi Szemle 2018. XI. p.91.

konkrét műveletek értékelései, de készültek átfogó hadtudományos elemzések is. Túlzás nélkül állíthatjuk, hogy a kor színvonalán kiemelkedő alkotás Jeney Lajos Mihály 1759-es A portyázó – avagy a kis háború sikerrel való megvívásának mestersége korunk gényusa szerint c. műve.

Ebben Jeney számos, az ő közelmúltja történelméből vett példával illusztrálva taglalja a könnyű csapatok (ahogy ő nevezte, portyázók) alkalmazásának kérdéseit. Korának hadviselési rendszerébe foglalva ismerteti az alkalmazás lehetőségeit támadó és védő háborúban, honi és ellenséges területen egyaránt. Részletesen ír a portyázó erő összetételéről, a parancsnokkal szemben támasztott követelményekről, a logisztikai ellátás megszervezéséről, a portya alatti döntéshozatali folyamatról, illetve a portya végrehajtása alatt követendő módszerekről.

Véleményem szerint napjainkban a reguláris haderők ugyanúgy nem képesek teljes hadászati irányok lezárására, mint a metodizmus korában. Ennek oka szintén a létszámokban keresendő, hiszen a hidegháború végeztével az európai hadseregek létszáma a töredékükre esett vissza. Emiatt egy esetleges háborúban sem lennének képesek teljes országhatárokat és fél kontinenseket átívelő frontvonalak létrehozására és annak felügyeletére.

Ennek legékeesebb példáját 2014 nyarán Kelet-Ukrajnában láthattuk, ugyanis itt került sor a modern hadtörténet legnagyobb kiterjedésű szárazföldi harcászati manővére, amely a „Nagy Portya” nevet kapta. 2014. július 13-24. között Mihail Zabrodszkij ezredes vezetésével a 95. légideszantdandárra épülő dandárharcscsoport (összesen nagyjából 800 fő, 70 db páncélozott harcjármű és 50 db harckocsi) egy 470 km hosszú vállalkozást hajtott végre. Ennek elsődleges célja a „hivatalos” orosz-ukrán határ mentén csapdába esett ukrán erők felmentése, valamint az akkor frissen lelőtt maláj utasszállító gép roncsaihoz való hozzáférés volt. Ez utóbbi nem járt sikerrel, mert az első meglepetésből felocsúdva az orosz-párti felkelők (és az orosz „tanácsadók”) összeszedték az erőiket és heves ellenállást kifejtve végül a luhanszki reptér és a saját peremvonal felé terelték az addigra már napok óta folyamatosan harcoló dandár harcscsoportot.⁶

Ennek az egyedülálló manővernek az biztosított kedvező környezetet, hogy akár csak a 18. században, itt sem állt rendelkezésre elegendő erő a teljes frontvonal lezárására. Ukrán oldalon egyszerűen nem volt elég hadra fogható erő, míg a szakadárak oldalán ekkor még nem avatkoztak be nagy számban orosz reguláris csapatok. Ezáltal a frontvonal nem volt egységes, a fő erők a két regionális központ Donyeck és Luhanszk körül összpontosultak, és az így keletkezett hézagok lehetőséget biztosítottak egy könnyű, gyorsan mozgó erő bevetésére, csakúgy, mint Hadik András huszárjainak 1757-ben.

A terjedelmi és témabeli korlátok miatt itt nincs lehetőség a portyázó erőkkel szemben támasztott követelmények hasonlóságainak elemzésére, részben ezt már megtettem a 2021-es Tavasz Szel Konferencián, valamint a későbbiekben csak erről a

⁶ Takács Márk: A kelet-ukrajnai háború szárazföldi katonai műveleteinek bemutatása. Diplomamunka, 2020. Budapest. p.24.

témáról tervezek még írni. Jelen tanulmány szempontjából azt fontos azonban leszögezni, hogy a 18. századhoz hasonlóan a modern haderők is drágák, bevetésük nagy politikai kockázatot jelent, létszámuk pedig elégtelen ahhoz, hogy egy konvencionális háborúban összefüggő arcvonalak jöjjenek létre.

2.2. A nem összefüggő arcvonal kialakulásának okai

A metodizmus korát vizsgálva joggal tehetjük fel a kérdést, hogy mi a helyzet a raktárakkal. Napjainkban a modern haderők képesek a harcoló alakulatok logisztikai támogatásának végrehajtására még egy intenzív háborús konfliktus esetén is. Zavarok csak ott keletkeznek, ahol a logisztikai rendszer és leginkább az azt működtető parancsnokok nincsenek felkészülve a konvencionális háborúval járó „fogyasztásra.” Továbbá a 21. század harcmezőin a modern haderő már alegység szinten is olyan pusztító erővel rendelkezik, amely egy magas intenzitású konfliktus esetén nem teszi szükségessé egy alegység hónapokon át történő ellátását, hiszen egy-két napon belül vagy győz, vagy megsemmisül, vagy a veszteségek miatt kivonják. Éppen ezért vált bevett eljárássá, hogy egy önállóan bevetett zászlóaljharccsoport három napra elegendő logisztikai anyagot visz magával, csupán lőszerből és üzemanyagból szorulhat utánszállításra, a feladatai függvényében.

Ez a nagyfokú szabadság, valamint a kis létszámú haderők léte az egyik oka annak, hogy egy esetleges konvencionális háborúban, véleményem szerint nem fognak létrejönni hosszú arcvonalak, ahol alegységek, egységek és magasabbegységek váll-vállnak vetve állnak szemben egymással.

A másik ok ennél újabb keletű. Már a Kelet-ukrajnai háborúban is megfigyelték a drónok, a nagy távolságú precíziós tűzérési tűzcsapások jelentőségének megnövekedését, és ezzel párhuzamosan a peremvonal közelében állomásoztatott erők élettartamának rövidülését.⁷ Ennek okán a nagy hadműveletek lezárultával a szembenálló felek kisebb ellenőrző-áteresztő pontokat és figyelőpontokat kezdtek el üzemeltetni és így próbálták meg ellenőrzésük alatt tartani a peremvonalat, míg a fő erőket kivonták az ellenség tűzériségének hatásai alól. Sokan arra következtettek, hogy mindezek nem a hadviselés természetének változása miatt, hanem a béketárgyalások eredményei miatt történt. A kétségeket azonban a 2020-as Hegyi-karabakhi háború egyértelműen eloszlatta.

Az Azerbajdzsán és Örményország között 2020. szeptember 27-én kirobbant háborúban az azeri drónok nagy számban semmisítették meg az örmény páncélosokat, vezetéki pontokat és tűzérési eszközöket, ahol pedig nem a drónok hajtották végre a csapást, ott nagy hatótávolságú precíziós tűzérési eszközök részére végeztek célfelderítést. A peremvonalban elhelyezett, az erdős-hegyes terepen vívott harc szabályainak megfelelő, mintaszerű támpontokban elhelyezett örmény erők védtelenek voltak a drónokkal, illetve a nagy távolságú tűzcsapásokkal szemben. A drónokkal szemben, a repülőgépek és helikopterek elleni harcra felkészült örmény légvédelem tehetetlen volt, így a peremvonalban elhelyezett erők borzalmas veszteségeket szenvedtek.⁸

⁷ Dr. Philipp A. Karber: „Lessons Learned” from the Russo-Ukraine War, The Potomac Foundation, 2015. p.17.

⁸ Watling uo.

Az általam citált két háború a két legutóbbi konvencionális háború, amelyet modern haderők vívtak (Ukrajnában jelenleg is vívnak) egymással. Ezekben a konfliktusokban mindkét fél széles körűen alkalmaz modern szenzorokat.⁹ Az elektronikai hadviselésre felkészített alegységek már messziről képesek felderíteni a harcászati rádiókat. A harctéri informatikai rendszereket a kibertérből érkező csapásokkal képesek bénítani. A földi radarok kedvező terepviszonyok esetén már több, mint tíz kilométerről képesek felderíteni az egyes harcost is. A drónok a kisalegység szinttől, egészen a hadászati szintig képesek valós idejű információkat szolgáltatni a parancsnokoknak és a törzseknek az erők elhelyezkedéséről nappal és éjszaka egyaránt.¹⁰

Mindezek miatt a harctér valóban „csupasszá” vált. Bármilyen erővel próbál egy modern haderő operálni, előbb-utóbb (de inkább előbb) fel fogják deríteni és csapást fognak rá mérni, nagy valószínűséggel még a saját peremvonal átlépése előtt.

3. A műveletek eszkalációjának elméletéről nagyvonalakban

Napjainkban a katonai gondolkodók és a NATO tagországok stratégiái is egyetértenek abban, hogy a jövő háborúja nem összhaderőnemi, hanem annál szélesebb kiterjedésű, ún. multidomén konfliktus lesz. Ez röviden azt jelenti, hogy nem csupán a fizikai tér „hagyományos” haderőnemei fogják egymással vívni a harcukat földön, vízben, levegőben, hanem a műveletek kiterjednek a világűrre és a kibertérbe is.

Véleményem szerint a hadviselés ilyen irányú fejlődése egyenes következménye annak, amit már több évtizede tapasztalnak a biztonságpolitikai szakemberek a biztonság fogalmának kiszélesedéséről. Az ellenérdekelt államok és államcsoportok rájöttek arra, hogy az akaratukat rá tudják kényszeríteni a másokra úgy is, ha a biztonság más, nem katonai területein kerülnek fölénybe. Ebbéli törekvéseiket csak elősegítik azok a körülmények, amelyeket az 1. fejezetben említettem: veszteségek elkerülésének szándéka, politikailag könnyebben elviselhető csapások és könnyebben letagadható tevékenységek.

Úgy gondolom, hogy a multidomén hadviselés, valamint a biztonság nem katonai területein történő ráhatás a szembenálló félre egy új korszakhoz fog vezetni. Ebben a korszakban a szembenálló felek először a kibertérben próbálják meg a saját céljaiknak megfelelő információkkal (gyakran dezinformációkkal) bombázni egymást. Ennek az a célja, hogy az ellenség lakosságának csökkentsük a bizalmát a saját kormányuk, illetve szövetségi rendszerük iránt, valamint, hogy a saját céljainkat elfogadhatókként tüntessük fel. Ezeken a kibertérben végrehajtott információs műveleteken felül a kibertér kiálón alkalmas a titkos információszerzésre, valamint a kritikus infrastruktúra hálózatba kötött elemeinek pusztítására. Ezen műveletek után, ha az egyik fél sikerrel jár, már is rá tudja kényszeríteni az akaratát a másokra. A teljes, átütő siker elszenvéde nélkül is a hátrányba került fél vagy kénytelen elfogadni a fölénybe került fél feltételeit, vagy úgy mond, „emelni a tétet” és a műveleteket egy másik doménre kiterjeszteni. Természetesen ez a kiterjesztés előfordulhat akkor is, ha egyik fél sem ér el sikert a kibertérben és így próbálják meg a saját javukra billenteni a patthelyzetet.

⁹ Fabian Merz: Lessons of the War in Ukraine for Western Military Strategy CSS Analyse, Zürich, 2019. p. 2.

¹⁰ Karber p.14.

Amennyiben eszkalációra kerül sor, számos téren lehet gyengíteni egymást. Lehetőség van gazdasági szankciókra, a másik fél számára fontos nyersanyagok vagy pénzügyi eszközök elleni gazdasági műveletekre (túlzott felvásárlás, túlzott eladás stb.), továbbá olyan szövetségek kötésére, amelyek kényelmetlen helyzetet teremtenek az ellenfél számára. Akármelyik irányba terjesztik ki a műveleteket, fegyveres konfliktusra még nem kerül sor (bár ebben a szakaszban már előfordulhat az azzal való fenyegetőzés, de nem valószínű a tényleges alkalmazás). Amennyiben ebben az új doménben, a biztonság gazdasági és társadalmi dimenzióit támadva sem sikerül sikert elérni, úgy a felek egymást megelőzendő, megpróbálnak újabb területet találni a műveleteiknek, így remélvén a sikert. Akárcsak az első lépcsőfoknál, itt is amennyiben egyik fél nem ismeri be a vereségét, a konfliktus egy újabb szintre eszkalálódik.

Ezen az újabb szinten már megvalósulhatnak offenzív diplomáciai műveletek (kiutasítások, tiltakozó jegyzékek stb.), előfordulhat, hogy konkrét eszközökkel is támogatják az ellenség ellenségeit (proxy-k), amennyiben van ilyen szereplő. Az előzőekhez hasonlóan a konfliktus valószínűleg tovább fog szélesedni, és sor kerül a fegyveres erők bevetésére. Ennek két oka lehet:

1. az egyik fél annyira hátrányba kerül, hogy akár csak a sarokba szorított kutya, már nem lát más kiutat, mint az erőszak alkalmazása;
2. a felek nem jutnak dűlőre, így az egyik (valószínűleg az, amelyiknek a hadereje ütőképesebb) megelőző csapás jelleggel beveti a haderejét és azzal próbál meg gyorsan döntést kicsikarni.

4. Hadviselés a neometodizmus korában

Az előző fejezetben nagyvonalakban bemutattam, hogy milyen lépcsőfokokat követően kerülhet sor egy multidomén fegyveres konfliktus kibontakozására. Ebben a fejezetben magának a fegyveres konfliktusnak a természetét kívánom felvázolni.

A haderő mozgósítására az eszkaláció gyorsaságától függő mennyiségű idő áll rendelkezésre. Az eszkaláció során akár fölényben, akár hátrányban lévő országról van szó, a mozgósítás és a várható műveleti területre történő átcsoportosítás tényét nagy valószínűséggel nem lesznek képesek álcázni. Éppen ezért ezt úgy kell végrehajtani, hogy meglegyen az elrettentő ereje. A tartalékos katonákat be kell hívni, össze kell kovácsolni, a harci kedvüket meg kell óvni az ellenség információs műveleteiről, ez utóbbi az aktív (elvileg folyamatosan magas szinten kiképzett) állományra is igaz.

Véleményem szerint már a műveletek megindulása előtt is a szembenálló felek bevezetik a felderítést egymás ellen. A felderítést minden eszközzel, minden doménben végzik a valós idejű műholdfelvételektől kezdve, a kiberműveleteken, drónokon, több féle spektrumban dolgozó földi telepítésű szenzorokon át egészen a felderítő katona távcsővéig. A konfliktus várható földrajzi térségében ezek a fejlett szenzorok mindent látni és hallani fognak. Amennyiben a manőver erőket az egyik fél akár elrettentő céllal, akár pusztá hiba folytán az ellenség tűzcsapásainak lehetőségein belül helyezi el, úgy megkockáztatja annak megsemmisülését már a konfliktus kezdetén. Erre kiváló példa a 2014. nyarán bekövetkezett sorozatvető-csapás, amely során az ukránok Zelenopilija

közelében egy teljes zászlóaljukat elvesztették.¹¹

Mindezek okán – véleményem szerint – a jövőben egy, a modern haderőkkel bíró államok közötti hagyományos fegyveres konfliktus kezdetén a peremvonalak nem a mozgósított erők megerősített körleteiből, támpontjaiból és a mögöttük elhelyezett tartalékaiból fognak állni. A peremvonal sokkal inkább az ellenséget szemmel tartó szenzorok és az azokat közelbiztosító kisalegységek támpontjainak egymást átfedő rendszeréből fog állni. Mindez lehetővé teszi, hogy a saját erők legminimálisabb kockázatásával tudják figyelni az ellenség minden katonai műveletét.

Amennyiben a felek nem tudnak dűlőre jutni, az eskaláció utolsó lépcsőjeként (itt most atomfegyverek bevetéséről direkt nincs szó, hiszen azok alkalmazása órákra rövidítené a konfliktust, amelynek nem volna győztese) a konfliktusban katonai megoldást fognak keresni. A katonai győzelem eléréshez továbbra is a támadás a fő, döntő harctevékenységi forma. A támadással az állam politikai céljának megfelelően megpróbálnak egy kérdéses területet elfoglalni, az ellenség ellenálló képességét (ebben az esetben a haderőt és a kritikus infrastruktúrát) olyan mértékben pusztítani, hogy az kénytelen legyen alárendelni magát a győztes akaratának.

A támadás sikeréhez először rést kell ütni a szenzorok vonalán. Ezt a szenzorok pusztításával vagy zavarásával (és aztán pusztításával) lehet elérni. Ezt végre lehet hajtani elektronikai fegyverek csapásával, tűzérségi vagy légi csapással, illetve a manőver erők csapásával. Mivel ez utóbbit a védő fél nagy valószínűséggel jó előre felderíti, így az első három módszer alkalmazása a valószínűbb.

A rés létrehozása után – amennyiben a politikai cél elérése ezt szükségessé teszi, valamint a védő fél nem kér fegyverszünetet az elszenvedett csapás nyomán – van lehetőség a manőver erők bevetésére. Ez az erő egy magasan képzett, önálló tevékenységre képes, a legmodernebb fegyverekkel felszerelt harcoló erő (zászlóalj harccsoporttól a hadászati összhaderőnemi manővercsoportig) kell, hogy legyen. Képesnek kell lennie saját szenzoraival felderíteni az ellenség manőver erőit. Kifinomult szenzoraival jó előre fel kell derítenie a várható ellencsapásokat (tűzzel és alegységekkel végrehajtottat egyaránt). Képesnek kell lennie az ellenség minden eszköze ellen (páncélostól kezdve, vadászbombázókon, harci helikoptereken, drónokon át, egészen a műszaki erődítések és IED-k leküzdéséig) tevékenykedni. Egy ilyen erő képes csak olyan csapást végrehajtani, amellyel elérhetőek a konfliktus politikai céljai.

Természetesen a csapásmérő erőket folyamatosan támogatni kell minden doménben. Ez a támogatás megvalósulhat elterelő katonai műveletek formájában, további információs műveletek, illetve kibertérben végrehajtott csapások formájában.

5. A neometodizmus, mint megnevezés indoklása

Úgy gondolom, hogy ezt a korszakot és benne ezt a fajta hadviselést a neometodizmus korának érdemes nevezni.

Először is, az államok, csakúgy, mint a klasszikus metodizmus korában nem érde-

¹¹ Takács p.23.

keltek egymás fizikai megsemmisítésében. Politikai céljaikat a lakosság és egyéb erőforrások nagyarányú feláldozása nélkül kívánják elérni, a haderő bevetésére csak a legvégső esetben kerül sor. Ebben a tekintetben hasonlóság fedezhető fel azzal a fentebb említett ténnyel, hogy a metodizmus korában csak akkor került sor döntő csatára, amikor az egyik fél rákényszerült, mert végzetesen rossznak ítélte a helyzetét a manőverek után.

Úgy ahogy a haderők a 18. században megpróbálták közvetett módszerekkel és manőverekkel levágni egymást a hadászati alapvonalukról, napjainkban pontosan ugyanilyen indirekt eszközökkel próbálják az államok egymást elvágni az alapot képező lakosságtól és a kritikus infrastruktúrától.

Amennyiben a haderő bevetésre kerül, nem képes erővel az egész arcvonalat lezárni, és a technikai fejlődés fentebb bemutatott jellegzetességei miatt most már nincs is szükség erre. Lehetőség nyílik és szükség is lesz a gyors mozgású, autonóm módon harcolni képes erők nagy távolságú csapásaira, legyen az egy stratégiai cél érdekében bevetett különleges műveleti erő, vagy a döntő csapást végrehajtó manőver erő. Mindez ismét hasonlóságot mutat a 18. századi portyázó (vagy, ahogy Clausewitz kicsit később nevezte, „kis háborút” megvívó) csapatok műveleteivel.¹²

Mindezeket a tényezőket figyelembe véve, úgy gondolom, hogy napjaink (és vélhetően a közeljövő) hadviselésének a metodizmus hadművészetével fentebb ismertetett nagy fokú hasonlósága miatt, a jelen korszakot nyugodtan lehet a neometodizmus hadviselése korának nevezni. Ezt az állításomat alátámasztandó, az alábbi táblázatot szerkesztettem. A felső négy sor a hasonlóságokat, az alsó egy sor az eltérést emeli ki.

1. sz. táblázat: A 18. század és napjaink konfliktusait összehasonlító táblázat (szerkesztette a szerző)

18. század	Összehasonlítási szempont	Napjaink
Kerülendő, mert az állam az urlakodó saját tulajdona, amiért felelősséggel tartozik.	Államok hozzáállása a totális háborúhoz	Kerülendő, mert a kormány politikai felelősséggel tartozik a választóinak (autokrácia esetén a kedvezményezett néprétegnek).
Szankciók, gazdasági műveletek (protekciónizmus), kezdetleges propaganda (politikai karikatúra hajnala), ellenségem ellenségének támogatása.	Indirekt eszközök alkalmazása	Szankciók, embargók, információs műveletek, proxy erők alkalmazása.
A nemzet tagjaiból feltöltött, drágán kiképzett és fenntartott reguláris haderő.	A haderő általános állapota	A nemzet tagjaiból feltöltött, drágán kiképzett és fenntartott reguláris haderő.

¹² Carl von Clausewitz: On Small War, edited by Christopher Daase and James W. Davis, Oxford University Press, 2015. 21.

18. század	Összehasonlítási szempont	Napjaink
Nincs elegendő erő, így hézagos, könnyű erőkkal igyekeznek lezárni.	A peremvonal	A fő erőket nem teszik ki a peremvonalba, szenzorokkal zárják le.
<i>A fő erők kiegészítő irányaiba, a stratégiai cél elérésének elősegítése érdekében.</i>	Manőverező erők alkalmazása	<i>A szenzorok kiiktatása után fő csapás irányban a katonai győzelem érdekében.</i>

Összegzés

Ebben a rövid tanulmányban értelemszerűen nem volt lehetőségem megvizsgálni az államok és szövetségi rendszerek konfliktusának minden aspektusát. Ehelyett a hadtudományos és biztonságpolitikai körökben elfogadott axiómákra támaszkodtam. Mindezekhez pedig hozzáadtam azokat az eredményeket, amelyekhez a Kelet-Ukrajnai Háború és a 2020-as Hegyi-Karabakhi háború katonai műveleteinek vizsgálata során jutottam.

Tökéletesen igaza van annak, aki a nemzetközi biztonságpolitika és a biztonságfelfogás nálam alaposabb ismeretei birtokában megcáfolja azt az állítást, hogy az államok konfliktusai ilyen mértékű hasonlóságot mutatnának az abszolút monarchiákéval.

Azonban az kétségtelen tény, hogy a fegyveres harc megvívása során nagy valószínűséggel a 4. fejezetben leírt tényezők lesznek a mérvadóak. További kutatásaim és végső soron a disszertációm tárgya is az, hogy a Magyar Honvédség lövész alegységeinek milyen elvárásoknak kell megfelelniük, amennyiben egy ilyen környezetben kell megvívniuk a fegyveres harcot.

Felhasznált irodalom

- Butler, Ed: The Syrian mercenaries used as 'cannon fodder' in Nagorno-Karabakh, [bbc.com](https://www.bbc.com/news/world-europe-55888888), 2020.
- Carl von Clausewitz: On Small War, edited by Christopher Daase and James W. Davis, Oxford University Press, 2015.
- Hauer, Niel: The Rise and Fall of the Russian Mercenary Army, [foreignpolicy.com](https://foreignpolicy.com/2019/08/27/russian-mercenary-army/), 2019.
- Dr. Karber, Philipp A.: „Lessons Learned” from the Russo-Ukraine War, The Potomac Foundation, 2015.
- Merz, Fabian: Lessons of the War in Ukraine for Western Military Strategy CSS Analyse, Zürich, 2019.
- Dr. Watling, Jack: The Key to Armenia's Tank Losses. The Sensors, Not The Shooters
- Gazdag Ferenc, Remek Éva: A biztonsági tanulmányok alapjai, Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2018.
- Kocsi János Gyula: A hibrid hadviselés elemeinek megjelenése Kína és Tajvan konfliktusában, Hadtudományi Szemle 2018.
- Még a Mueller-bizottság bizonyítékait is dezinformációra használták az oroszok, [hvg.hu](https://hvg.hu/2019/08/27/mueller_bizottsag_bizonyitekait_dezinformacio), 2019.

Dr. Mező András: Multidomén műveletek vezetése és irányítása, Hadtudomány, Budapest, 2021/1.

Dr. Szendy István: Hadelmélet és katonai műveletek, NKE, Budapest, 2013.

Takács Márk: A kelet-ukrajnai háború szárazföldi katonai műveleteinek bemutatása. Diplomamunka, Budapest, 2020.

A 21. századi geopolitikai kihívások

A világűr hatása a geopolitikára

dr. Rezsneki Zsombor

A geopolitika jelentősége a 20. századi felfogásban

A geopolitika fogalma a mai napig nem tisztázott és valamennyi a témában alkotott tudós másként határozza meg. Az általánosan elfogadott fogalom egyben a legrövidebb meghatározás is.

A földrajzi tényezők hatása a hatalmi viszonyokra¹

Geopolitikával már az ókor óta számos híres tudós foglalkozott, mint Thuküdidész, Arisztotelész – egészen az újkorig – mint Montesquieu, Humbolt, azonban a tárgy tudományos jelleget csak ezt követően a 19-20. század fordulóján kapott.

A német geopolitikai megteremtője Friedrich Ratzel (1844-1904) volt, aki az államot, mint egy élő szervezetet fogta fel és a migráció kérdését kutatva a vándorló népcsoportokra ható környezeti tényezőket vizsgálta.² A szociáldarwinizmus ezen elemét később az amerikai Alfred Thayer Mahan által képviselt tengeri hatalom elméletével ötvözte és síkra szállt a német tengeri erők fejlesztése mellett.³ Fő vezérfonala az egy állam egy föld volt, amely szerint minden államot az emberiség egy kis csoportjának tekintett és meglátása szerint az ember nem képzelhető el föld nélkül, ahogyan az élő állam sem. Az ember ennek alapján folyamatos földszerzési vágyban él, amelyet csak más élő szervezet kárára tud folytatni.⁴ Véleménye szerint egy nagyhatalom számára elengedhetetlen a gyarmatok megszerzése és fenntartása.⁵ Legnagyobb hatású elmélete az élettér (Lebensraum) elmélet, amely alapján az állam, mint élő szervezet folyamatosan alakítja belső és külső megjelenését. Ennek alapján az államok egyre közelebb kerülnek egymáshoz, mivel a földfelszín nem elegendő a tengerek kiterjedése végett.⁶

A geopolitika szót Rudolf Kjellén (1864-1922) svéd tudós alkotta meg a 20. század fordulópontján. Az állam fogalmát ő is a központba helyezi, de elválasztja a nemzetet alkotó emberek csoportját a földrajzi értelemben jól körül határolt államtól.⁷ Elmélete szerint az állam az emberek csoportjának, együttélésének racionális következménye,

¹ Britannica website; Forrás: <https://www.britannica.com/topic/geopolitics>; Letöltés ideje: 2022.01.23.

² Ellen Churchill Semple; *Influences of Geographic Environment* (1911); Constable and Company Ltd., London; Előszó VII. oldal

³ Saul Bernard Cohen; *Geopolitics* 2015; Rowmann & Littlefield, New York; 17. oldal

⁴ Russel H. Fifield & G. Etzel Percy; *Geopolitics in Principle and Practice* 1944; Ginn and Company; 10. oldal

⁵ Lucian M. Ashworth; *A History of International Thought* (2014); Routledge, New York, USA; 74. oldal

⁶ Szilágyi István, *Geopolitika* (2013); Publikon Kiadó, Pécs; 24. oldal

⁷ Saul Bernard Cohen; *Geopolitics* 2015; Rowmann & Littlefield, New York; 24. oldal

amely egy földrajzi organizmus és térbeli jelenség az erőforrások megszerzése érdekében önállóan cselekszik.⁸ Kjellén esetében már megjelenik az állam, mint hatalmi és gazdasági egység és véleménye szerint csak úgy lehet egy ország nagyhatalom, ha rendelkezik minden szükséges erőforrással.⁹ Ennek érdekében az expanziós és önálló törekvéseket tekintette fő célnak a nagyhatalmi státusz szempontjából. Véleménye szerint elkerülhetetlen a nagyhatalmak összecsapása.¹⁰

Alfred Thayer Mahan (1840-1914) amerikai haditengerész a fenti tudósokhoz képest inkább realiztikus volt. Tengerészeti múltja ellenére továbbra is a szárazföldi hatalom elsődlegességét vallotta. Véleménye szerint a tengeri hatalomnak kell, hogy legyen egy bázisa, amire támaszkodik, ugyanakkor úgy vélte, hogy egy tengerekkel körbevett szigetország sokkal jobban tudja védeni magát, mint a tengerrel egyik oldalról határos hatalom. Elvei alapján sikeresen befolyásolta az USA külpolitikáját és egyértelműen a tengeri pozíciók biztosítása mellett érvelt, amely a nyitás politikáját helyezte előtérbe az elszigetelődéssel szemben.¹¹ Az USA világhatalmi pozíciója elemi érdek volt, mivel más országok, mint Oroszország nyitása a tengerek felé előbb-utóbb veszélyeztetni az érdekeit.¹² Egyúttal a tengeri hatalom számos előnyt élvez a szárazföldi hatalommal szemben. A tengeri útvonalak, szövetségek, gazdaság szempontjából minél tágabb a terület, amelyet ellenőriz, úgy az erőforrások és az információk is nagyobb mennyiségben futnak be hozzá.¹³

Sir Halford John Mackinder (1861-1947) angolszász geopolitikus szerint a világ folyamatosan mozgásban van és egy zárt, egyensúlyon alapuló rendszer. Véleménye szerint hatalmi státuszt bármely állam vagy államszervezet jellemzőit mutató birodalom elnyerheti, ha gazdasági és földrajzi feltételek teljesülnek, megfelelő nagyságú területtel, népességgel és erőforrással rendelkezik. Mackinder tartott a brit rendszer hanyatlásától és egy német-orsz szövetségtől, ugyanakkor az USA-val nem számolt, keleti hatalomnak tekintette. Azonban a nagyhatalmi pozíciót továbbra is a szárazföldi hatalomnak tekintette, amely során Oroszország szárazföldi terjeszkedését előnyben részesítette a gyarmatosító, a földrészek széleit meghódító brit tengeri hatalommal.¹⁴

Legnagyobb hatású műve a Magterület-elmélet.¹⁵ Elképzelése szerint van egy kulcsövezet, amely Euráziának felel meg, azaz Oroszország, mint birtokló államként, valamint van egy kulcsövezeten kívüli térség, amely külső peremívből (Nagy-Britannia, Dél-Afrika, Ausztrália, Kanada, Japán és USA) és belső peremívből (Németország, Ausztria, Törökország, India és Kína) áll. Ezt később egészítette ki azzal, hogy az eurázsiai részt és a Közép-Kelet Európát együttesen magterületnek nevezte el és az eurázsiai és afrikai kontinenst Világszigetként jelölte meg.¹⁶

Híressé vált mondata (amelyből kivette később az első Kelet Európára utaló

⁸ Lucian M. Ashworth; *A History of International Thought* (2014); Routledge, New York, USA; 100. oldal

⁹ Szilágyi István, *Geopolitika* (2013); Publikon Kiadó, Pécs; 28. oldal

¹⁰ Lucian M. Ashworth; *A History of International Thought* (2014); Routledge, New York, USA; 226. oldal

¹¹ Szilágyi István, *Geopolitika* (2013); Publikon Kiadó, Pécs; 32. oldal

¹² Saul Bernard Cohen; *Geopolitics* 2015; Rowmann & Littlefield, New York; 23. oldal

¹³ Lucian M. Ashworth; *A History of International Thought* (2014); Routledge, New York, USA; 103. oldal

¹⁴ Szilágyi István, *Geopolitika* (2013); Publikon Kiadó, Pécs; 37. oldal

¹⁵ Lucian M. Ashworth; *A History of International Thought* (2014); Routledge, New York, USA; 142. oldal

¹⁶ Saul Bernard Cohen; *Geopolitics* 2015; Rowmann & Littlefield, New York; 18-19. oldal

részt):¹⁷

„Aki uralkodik a Magterületen, kormányozza a Világszigetet,
Aki uralkodik a Világszigeten, kormányozza a Világot.”

Karl Ernst Haushofer (1869-1946) a német geopolitikai iskola létrehozója. Magáévá teszi az organikus állam koncepcióját és az élettér elméletet. Pánrégiós elméletében a nagy államok térhódítását ismeri el és a tengeri, valamint a szárazföldi hatalmak koncepcióját tanulmányozza. Mindkettő kiépítését szükségesnek vallja a mahani elvek mentén. Elméletét egyértelműen a német Lebensraum kiterjesztése mellett fogadja el, amely szerint Németország és más hasonló méretű és népsűrűségű ország csak akkor lesz nagyhatalom, ha nagyobb területtel, népességgel és tengeri kikötővel rendelkezik.¹⁸ Ehhez szükséges a területi hódítás. Szerinte négy nagy pánrégiót kell megvalósítani (PánEurAfrika, Pánamerika, Pánoroszország, Pánázsia).¹⁹

Nicholas J. Spykman (1893-1943) amerikai tudós a feltartóztatás politikájának hírnöke volt az USA-ban. Elmélete szerint szövetségeket kell létrehozni minden államnak. Azonban nem azért, hogy támogassák egymást, hanem az erőegyensúly megtartása végett, más csoportokkal szemben. A háború megnyerését nem tekintette a hatalmi harc végének, ugyanis a legyőzött folyamatosan fel fog lázadni a győztes ellen. Félt az európai integrációtól és az orosz-európai egyensúly fenntartását támogatta.²⁰

A mackinder-i koncepcióhoz hasonlóan felosztotta a világot: magterületre (Heartland), peremterületre (Rimland), valamint partmenti szigetekre és sziget-kontinensekre (Offshore Islands and Continents). Itt már megjelenik a peremterület ereje, miszerint az USA olyan erővel bír, mint a magterület.²¹ A felfogásban a peremterület válik a kulcsövezetté.²²

A világűr kutatásának megjelenése

A 20. században kialakult főbb elméletek a második világháborút követően átalakultak, kiegészültek, illetve pár évtizedre a geopolitika feledésbe is merült. Elmélete a 20. század végén került újra a vizsgálódások előterébe. A második világháború lezárásával egyidejűleg új fegyverként jelent meg az atombomba, valamint új haderő és tudományos terület bontakozott ki a világűr domain alatt. Az atombomba bevetethetőségének alapjait a 20. század második felében már egyértelműen a tartózkodó politika határozta meg, ahogy a kor felfogása is tükrözte, az emberek általánosságban nem akartak háborút és annak belátása, hogy egy ország sohasem lehet egymaga felelős mindenért, megnyitotta az utat a közös intézmények és a nagyhatalmak közötti folyamatos egyeztetések előtt.²³ Az 1980-as években az amerikai felek az úrfegyverkezés során rájöttek arra, hogy a Szovjetunióval együtt mindkét fél képes a másik elpusztítására [(Mutual

¹⁷ Russel H. Fifield & G. Etzel Pearcy; *Geopolitics in Principle and Practice* 1944; Ginn and Company; 14. oldal

¹⁸ Szilágyi István, *Geopolitika* (2013); Publikon Kiadó, Pécs; 55. oldal

¹⁹ Saul Bernard Cohen; *Geopolitics* 2015; Rowmann & Littlefield, New York; 25. oldal

²⁰ Szilágyi István, *Geopolitika* (2013); Publikon Kiadó, Pécs; 68. oldal

²¹ Saul Bernard Cohen; *Geopolitics* 2015; Rowmann & Littlefield, New York; 26-27. oldal

²² Lucian M. Ashworth; *A History of International Thought* (2014); Routledge, New York, USA; 210. oldal

²³ Kenneth N. Waltz; *Man, the State and War*; Columbia University Press, New York (2001); 9-10. oldal

Assured Destruction), MAD],²⁴ azaz patthelyzet alakult ki a fegyverkezés terén, ugyanis mindkét félnek van akkora tűzereje, hogy egy összecsapás esetén egyik fél sem képes jelentős veszteség nélkül megvívni egy háborút.

A MAD politikája mára beágyazódott a nemzetközi kapcsolatok rendszerébe, egyúttal az atombomba kérdése feleslegessé vált. A bevezethetősége – egy izolált terület esetét kivéve – nem értelmezhető semmilyen háborús esetben. Így a 21. század háborúit újra konvencionális eszközökkel vívják a felek. Az atombomba bevetéséhez olyan tiszta helyzet – mint Japán esetében – szükséges, amely során egyértelműen meghatározható, hogy csak az egyik fél tartózkodik az adott területen és ez a terület egy elzárt helyen, az atombomba pusztító következményeinek eszkalálásától messze helyezkedik el. Bevetése esetén a saját társadalom és a nemzetközi közösség olyan haragja nyilvánulna meg, amely azonnali politikai veszteséggel jár a bevető fél oldaláról. Kevés olyan helyzet van, amikor a bűnösség egyértelműen kimutatható egy személy irányába, az atombombánál egyértelmű.

A második világháború folyamatában nyilvánvalóvá vált, hogy a légierő kiemelt szerephez jut egy hadsereg belső viszonyaiban. A hidegháborús verseny azonban a rakétatudomány és a világűr meghódítására helyezte a hangsúlyt, észrevétlenül a felszín alatt alakította ki a 21. század irányait. Napjainkban nincs ország, aki ne szeretne saját műholddal rendelkezni és önálló módon űreszközöket a világűrbe juttatni. A 20. század utolsó évtizedeiben, párhuzamosan a Szovjetunió felbomlásával már világossá vált, hogy a világűr elengedhetetlen része lesz a mindennapi életünknek. A geopolitikai elméletek kialakulásakor erre semmilyen jel nem utalt.

A Szovjetunió mellett egy újabb kihívó – Kína – csatlakozott az USA elleni szembenálláshoz, ugyanakkor a 21. század első évtizedeiben az Európai Unió és Japán egyértelműen a nyugati eszme alapján kívánták fejlődésüket biztosítani. A 21. század elején egyre jelentősebb jelek utalnak arra, hogy a nyugat számára új kihívások jelennek meg és az USA egyre inkább keresi partnerét, amely egy Egyesült Európa képében történhetne meg legegészségesebb módon.²⁵

A szembenállás azonban nem a tudományban, mint inkább a politikában jelenik meg határozottabban. Az USA gazdasági és katonai ellenérdekek mellett is tudományos segítséget nyújt Kínának és Oroszországnak. Ennek megfelelően az Európai Unió és Japán is számos közös projektben vesz részt Oroszországgal és Kínával együtt. Az USA és a nyugat ezen irányú technológia transfere, valamint demokráciájának exportálása a gazdasági irányzatokon keresztül jut el az egyes – erre fogadóképes – országokba. Ezen országok – félve az elhatalmasodó és számukra nehezen kezelhető nyugati eszméktől – büszkén vallják, hogy modernnek lesznek, de a weszternizáció egyéb elveit nem engedik be területükre.²⁶ A technikai fejlődést kívánják, de az oda vezető több évszázados eszmei fejlődést nem.

²⁴ David Phal; *Space Warfare and Strategic Defense*; London, Bison Books Ltd (1987); 23. oldal

²⁵ Zbigniew Brzezinski; *Strategic Vision*; Basic Books (2012); 4. oldal

²⁶ Samuel P. Huntington; *The Clash of Civilizations and the Remaking World Order*; Simon & Schuster, USA (1993); 110. oldal

Geopolitikai irányzatok és az úrtér

A geopolitikai irányzatok elemzését követően megállapíthatjuk, hogy egy dolog minden elméletben közös: minden ország nagyhatalmi pozícióra vágyik. Elkerülhetetlen annak története, hogy ezen az úton össze ne akadjanak. A nagyhatalmi pozícióval ugyanis együtt jár a folyamatos térbeli változás is. Függetlenül attól, hogy az államot élő organizmusnak vagy emberek csoportjának képzeljük el, a területi növekedés minden irányzatban kiemelt szerepet kap.

Ennek alapján Mackinder magterület elmélete mégis képlékenynek mondható. Az általa meghatározottak egy adott történelmi korszakban értendők és azt nem igazolta a jövő. Kizárólag azért egyetlen nép sem lesz vezető hatalom, mert nagy kiterjedésű földet kormányoz. Ugyanakkor a szociáldarwinizmust, illetve az organikus-változó szervezettel, mint államot ezen mozgása során folyamatos háborúk és konfliktusok kísérik, amely alkalmatlanná teszi arra, hogy hosszútávon érvényt szerezzen nagyhatalmi terveinek megvalósítására. Az elemzés során inkább azt a felismerést tehetjük magunkévá, hogy a geopolitika központi témája nem a földrajz hatása az emberre, hanem az ember viselkedése egy adott földrajzi helyen. Bármennyire is a földrajzi viszonyokat vizsgáljuk, az emberi viselkedés marad a központi elem. Ratzel nagyon közel került az antropológiai vizsgálatai során, azonban a környezeti hatásoknak tulajdonította a központi szerepet. Ugyanakkor véleményünk szerint az emberközpontúság tűnik igazolva, amely során az embercsoportok által létrehozott államok a wendtiani világnézet alapján is az önsegítő állam elhatározásában látják a kiutat a körülöttük lévő nemzetközi anarchiából.²⁷ Ez a Spykman féle szövetségi rendszereken keresztül érhető el a leginkább és a világűr kutatása kitűnő alapot ad hozzá. Ugyanakkor az egyes országok a különböző szövetségi rendszerek létrehozása ellenére, továbbra is geopolitikai szempontból kötöttek és leginkább a szomszédjukkal történő surlódásokra képesek figyelni.²⁸

Erre tekintettel egyik ország sem kíván jelentősebb globális szerepet fenntartani az USA mellett, így globális kormányzatot sem szeretnének a fejük felé. Egy globális szereplő nem tudná magát elvonatkoztatni bármely háborútól, konfliktustól a Földön, valamint a gazdasági folyamatok modellezésében és monitoringjában is irányt kell mutatnia. Erre vonatkozóan mind Oroszország, mind Kína elveti a vezető szerepének hangsúlyozását. Kizárólag politikai és gazdasági érdekeit tekintik szem előtt és a harmadik ország problémáinak komplex, a saját érdekektől eltérő vizsgálata már nem kivitelezhető számukra. Valójában az, hogy nem tudnak egy közös pontot felmutatni bármely ország és a világ közötti kapcsolatban, teszi őket alkalmatlanná a vezető szerepre. Csak egy globális szereplő látja a Föld bármely pontján történt eseményt érintettnek. Ezért fordul az elő, hogy pont az ilyen államok vannak leginkább a világkormány és egyéb nemzetközi intézmények ellen. Mivel irányítani nem tudják, így el sem ismerik azt a Morgenthau által meghatározott nézetet, miszerint a felettes kormányzat létrehozása

²⁷ Cynthia Weber; *International Relation Theory*; Routledge Taylor & Francis Group, London & New York (2005); 4. oldal

²⁸ Berry Buzan & Ole Waver; *Regions and Powers*; Cambridge University Press (2003); 4. oldal

a béke érdekében történne.²⁹ A vesztfáliai békerendszer alapja, mint az országok szuverenitásának tiszteletben tartása hosszú folyamat és az annak alapjául szolgáló ágostoni filozófia – miszerint kormányzati korlátok nélkül addig harcolunk, amíg ki nem pusztítjuk egymást – sem visszatartó erejű a háború megindításához.

A 21. században a nyugat egyre inkább terjeszti saját, a demokráciát megalapozó elveket más országokban amellet, hogy egyben védenie is kell magát a külső fenyegetésektől.³⁰ Ez nem mehet másként csak a folyamatos fegyverkezés fenntartásával. A nyugat növekvő globalizációs tevékenysége így nem hagy egyéb lehetőséget más országoknak, mint a regionális biztonságuk növelését.³¹ Erre vonatkozóan minden állam a háborút, mint defenzív szerepként fogja fel, amely az adott ország szempontjából alapja lehet egy megelőző offenzívának.³² Eszerint a világűrben történő kutatások minden ország számára nemzetbiztonsági érdek, amely a következő évtizedben jelentős növekedésnek indul és tartja is a lendületet, amíg az egyensúly újra helyre nem áll.

A világűrben használt műholdak segítségét – térképészeti céllal – már a koreai háborúban alkalmazta az USA, azonban az igazi hatékonyságukat az öböl háborúban mutatta be. Azóta számos ország – közel 100 ország – kapcsolódik valamilyen módon az űrszektorhoz. Jelenleg 11 ország képes előállítani olyan rakétarendszert, amely alkalmas arra, hogy elhagyja a Föld külső légkörét.

Napjainkban a világűr minden jelentős katonai, gazdasági és tudományos területen jelen van. A Föld légkörén kívül vizsgált világűr eredményei ma már elengedhetetlenek a mindennapi technika használatában. Az eredményeket nem csak a nagyhatalmak, hanem minden ország használja a napi működése során. Párhuzamosan a Földdel kapcsolatos vizsgálódás sem képzelhető el űreszközök nélkül, a nemzetközi űrállomás által végzett kísérletek a bolygónk részletesebb megismeréséhez és az attól távoli űrutazáshoz is kiemelt segítséget nyújt.

A hidegháborúban kibontakozott űrverseny ma már egy szükséges kutatási területté tette a világűrt és geopolitikai szempontból is új irányokat mutat. Olyan országok váltak szomszédossá, amelyek eddig több ezer kilométerre helyezkedtek el egymástól és olyan űreszközöket használnak, amelyek bármikor találkozni képesek a világűrben. A műholdak észrevétlenül, a területében megsértett állam tudta nélkül lépik át az országhatárokat. A geopolitikai elméletek egy új irányt kell vegyenek, ahogy az emberi terjeszkedés is új irányt vett, a Föld légkörén kívül helyezve a végső határvonalat, elérési pontot.

A 21. századi folyamatokat továbbra is az USA határozza meg, az űrkutatás terén egymaga olyan eredményekkel rendelkezik, mint valamennyi ország együttesen. Ugyanakkor a világűrben végzett tevékenység továbbra is földi célokhoz kapcsolódik és ahogy Mahan által jelzett tengeri útvonalak biztosítása, a világűrben történő jelenlét biztosítása is elengedhetetlen a nagyhatalmi pozíció megőrzéséhez. Ezt az USA kitű-

²⁹ Kenneth N. Waltz; *Man, the State and War*; Columbia University Press, New York (2001); 32-34. oldal

³⁰ Francis Fukuyama; *The End of The History and The Last Man*; The Free Press, New York (1992); 278. oldal

³¹ Berry Buzan & Ole Waver; *Regions and Powers*; Cambridge University Press (2003); 8-12. oldal

³² Joseph A. Schumpeter; *Capitalism, Socialism & Democracy*; Routledge Taylor & Francis Group, New York (2003); 352. oldal

nően véghez vitte, azonban számos ország biztosítja jelenlétét az USA mellett a világűrben, amelynek alapja, hogy az USA nem látja kivitelezhetőnek és méltányosnak a világűr kiaknázásnak megtagadását más országoktól. Éppen ezért a konfliktusok száma növekedni fog és akár háborút kiváltó okként is szerepelhet a külső térben való találkozás, esetlegesen más ország űrobjektumának megsemmisítése, zavarása. Erre vonatkozóan – és egyéb az űrrel kapcsolatos területek – jogi szabályozás még mindig nem konkrét, maga az űrhadviselés fogalmai még tisztázatlanok. Az, hogy a konfliktus vagy a biztonság kerül előtérbe a Földön, a világűrben tett lépések pontos jogi meghatározásától függ, elválasztva a katonai és polgári űrkollíziót.

A fentiek mellett a 21. század első évtizedeiben nincs jele annak, hogy a nyugati világ (elsősorban USA, illetve OECD) technikai és egyéb tudományos eredményeit bármely ország és szövetség meg tudná haladni. A technológiai transzfer egyirányú, még Oroszország és Kína esetében is egyértelműen bizonyítható az USA tisztas távolságból történő követése. Azt a komplex rendszert, amelyet az USA elért a tudományban, szervezetrendszerben és oktatásban egyelőre még csak követni tudják az ázsiai országok. Egyes területeken történnek kiemelkedő alkotások, de Oroszország és Kína is inkább kisebb, európai országokkal versenyeznek még a különböző területeken (oktatás, kereskedelem, gyártástechnológia, szervezetrendszer, belső szabályozás, külkapcsolatok stb).

A következő évtizedekben a világűr területén inkább helyezkedés történik az egyes országok részéről és a jogi szabályozás is folyamatosan változni fog. Az USA továbbra is betölti globális szerepét, amellelt feltehetőleg az EU egyre több esetben veszi át a vezető szerepet regionális kérdésekben. A gazdasági előrejelzések alapján 2050-ben³³ GDP növekedésben Kína és India az USA-t, Oroszország pedig Japánt és Németországot előzi meg. Ezen gazdasági adat azonban félrevezető, mivel a nemzetközi gazdaságot átfogó nemzetközi cégek 93%-át ma az OECD országok fedik le.³⁴ Valamint a ritka földfémek és a félvezető elemek mögött is angolszász tulajdonosi cégek dominanciája mutatható ki, egyúttal 2020. évben a 100 legjobb egyetem közül 40 az USA-ban található és az OECD dominancia 90% feletti van ebben a rangsorban is.³⁵

A világűr a jelenlegi szabályozásokat tekintve az emberiség közös öröksége – common heritage of mankind – és a kiaknázásának eredményeit az egész emberiség javára – benefit for all mankind – kell fordítani.³⁶ Ez természetesen számos vita talaját képezi a fejlett és a fejlődő országok, valamint az USA és versenytársai között.

³³ website: statista; Forrás: <https://www.statista.com/statistics/674491/top-10-countries-with-highest-gdp/>; Letöltés ideje: 2022.01.30.

³⁴ OECD website; Forrás: https://www.google.com/search?q=Multinational+enterprises+in+the+global+economy+Heavily+debated+but+hardly+measured&rlz=1C1GCEU_huHU857HU857&oq=Multinational+enterprises+in+the+global+economy++Heavily+debated+but+hardly+measured&aqs=chrome..69i57.633j0i4&sourceid=chrome&ie=UTF-8; Letöltés ideje: 2021.12.15.

³⁵ World University Ranking 2020; Available on internet: https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings/2020/world-ranking#!/page/0/length/100/sort_by/rank/sort_order/asc/cols/stats; Date of download: 03.27.2021

³⁶ Ricky Lee; Law and Regulation of Commercial Mining of Minerals in Outer Space; Springer Verlag (2012); 15. oldal

Tekintettel azonban arra, hogy a világűr még messze nem éri el azt az érzékeny szintet, mint amit a földi konfliktusok okoznak, a következő évtizedben inkább kiegészítő jelleggel lesz jelen, azonban a 21. század nem fog elmúlni úgy, hogy ne lenne szabályozva és ne válna a konfliktusok újabb és az eddigieknél komolyabb színterévé.

Összefoglalás

A téma szerteágazó és nehéz súlya végett már a kérdések feltevése is összetett gondolkodást igényel az új elméletek megalkotóitól. Mivel a világűrrel majd minden terület összekapcsolódik, az emberi együttműködést új alapokra kell tudni helyezni, ellenkező esetben folyamatos harcban várjuk a következő évtizedeket.

A 21. század geopolitikai kihívásait egyre nehezebb a 20. századi elméletekkel megmagyarázni, azonban, ha a geopolitika terén az embert tekintjük központi elemnek és a földrajzi tényezőket, mint kihívásnak, úgy megállapítható, hogy a konfliktusok megoldása – eltekintve a regionális vitáktól – leginkább az USA akaratától függ továbbra is. A 20. században meghatározott elméletek fő vonalai ma is fennállnak, miszerint az ember meghódítja a teret és folyamatos konfliktusban lesz embertársaival.

A világűr területén a nagyhatalmak sikeresen alkalmazzák az „elfoglalás” politikáját, azaz, ha elegendő űreszköz van egy adott területen a másik fél csak, mint a területet megsértő félként tud részt venni egy konfliktusban. Ez a politika ma analóg módon alkalmazandó a nagyhatalmak hagyományos konfliktusaira is, miszerint, ha egy nagyhatalom ott van az adott területen, úgy a másik nem fogja megsérteni annak határait. Ez játszódott le a Krím elfoglalásában is 2014. évben. A jelenleg folyó helyzet (orosz-ukrán konfliktus) rávilágít egyben, hogy az EU előre fog lépni és érvényt fog szerezni érdekeinek (ha a védekező fél is úgy akarja).³⁷ A legmodernebb technikai képességekkel rendelkezik és a fejlődésének irányát is önállóan tudja meghatározni. Egyúttal, ha az USA enged a technológia eszkalálódásának és segíti azt, minden állam hozzájut az űrképesség bizonyos szintjéhez, ezzel a hadviselését is támogatva. Oroszország sok mindent elveszthet ebben a harcban, legfőképp a „fejét”. Egyelőre Oroszország és Kína kedvező helyzetben van, mivel az USA-val kell szembenéznie, ugyanis Németország és Franciaország lehet másként lépnének fel, tanulva az elmúlt két évszázad történelméből. Végül minden olyannyira fog megváltozni, hogy minden a régiben maradjon.

Felhasznált irodalom

Berry Buzan & Ole Waver; *Regions and Powers*; Cambridge University Press (2003); 4. oldal

Cynthia Weber; *International Relation Theory*; Routledge Taylor & Francis Group, London & New York (2005); 4. oldal

David Phal; *Space Warfare and Strategic Defense*; London, Bison Books Ltd (1987); 23. oldal

³⁷ Ezt fontos kiemelni Afganisztán-hoz hasonlóan, ha a legyőzött segítséget kér és tényleg változtatni akar. Csak akkor működik, a felesleges mentőakciókkal fel kell hagyni.

Ellen Churchill Semple; Influences of Geographic Environment (1911); Constable and Company Ltd., London; Előszó VII. oldal

Francis Fukuyama; The End of The History and The Last Man; The Free Press, New York (1992); 278. oldal

Joseph A. Schumpeter; Capitalism, Socialism & Democracy; Routledge Taylor & Francis Group, New York (2003); 352. oldal

Lucian M. Ashworth; A History of International Thought (2014); Routledge, New York, USA; 74. oldal

Kenneth N. Waltz; Man, the State and War; Columbia University Press, New York (2001); 9-10. oldal

Ricky Lee; Law and Regulation of Commercial Mining of Minerals in Outer Space; Springer Verlag (2012); 15. oldal

Russel H. Fifield & G. Etzel Percy; Geopolitics in Principle and Practice 1944; Ginn and Company; 10. oldal

Samuel P. Huntington; The Clash of Civilizations and the Remaking World Order; Simon & Schuster, USA (1993); 110. oldal

Saul Bernard Cohen; Geopolitics 2015; Rowmann & Littlefield, New York; 17. oldal

Szilágyi István; Geopolitika (2013); Publikon Kiadó, Pécs; 24. oldal

Zbigniew Brzezinski; Strategic Vision; Basic Books (2012); 4. oldal

Internetes forrás:

Britannica website; Forrás: <https://www.britannica.com/topic/geopolitics>; Letöltés ideje: 2022.01.23.

statista; Forrás: <https://www.statista.com/statistics/674491/top-10-countries-with-highest-gdp/>; Letöltés ideje: 2022.01.30.

OECD website; Forrás: https://www.google.com/search?q=Multinational+enterprises+in+the+global+economy+Heavily+debated+but+hardly+measured&rlz=1C1GCEU_huHU857HU857&oq=Multinational+enterprises+in+the+global+economy++Heavily+debated+but+hardly+measured&aqs=chrome..69i57.633j0j4&sourceid=chrome&ie=UTF-8; Letöltés ideje: 2021.12.15.

World Univeristy Ranking 2020; Available on internet: [https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings/2020/world-ranking#!/page/0/length/100/sort by/rank/sort order/asc/cols/stats](https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings/2020/world-ranking#!/page/0/length/100/sort%20by/rank/sort%20order/asc/cols/stats); Date of download: 03.27.2021

„AZ INNOVÁCIÓS ÉS TECHNOLÓGIAI MINISZTERIUM KOOPERATÍV DOKTORI PROGRAM DOKTORI HALLGATÓI ÖSZTÖNDÍJ PROGRAMJÁNAK A NEMZETI KUTATÁSI, FEJLESZTÉSI ÉS INNOVÁCIÓS ALAPBÓL FINANSZÍROZOTT SZAKMAI TÁMOGATÁSÁVAL KÉSZÜLT.”

NEMZETI KUTATÁSI, FEJLESZTÉSI
ÉS INNOVÁCIÓS HIVATAL

Válságövezetek lehatárolása biztonságföldrajzi értelemben a 21. században

Balog Péter

Biztonságföldrajz

A biztonságföldrajz azon katonaföldrajzi tényezők összességét vizsgálja, amelyek egy adott térség biztonsági rendszerét és környezetét befolyásolják.¹ Ilyen katonaföldrajzi tényezők az országok földrajzi elhelyezkedése, természetföldrajzi adottságai, társadalmi–politikai viszonyai, gazdasági, közlekedési jellemzői, katonai, nemzetbiztonsági információk, történelem, illetve az ország etnikai és fegyveres konfliktusai. A vizsgálat céljától, az elemzés típusától függően vizsgálandók a térség vagy ország kockázatai, veszélyei, úgy, mint például a közbiztonság, az egészségügyi kockázatok, a természeti katasztrófák.² Ezek már önmagukban biztonsági kockázatot jelentenek.

A biztonság a fenyegetettség hiánya, azaz biztonságban van az, aki nincs veszélyben.³ Azt kell tehát egy adott térségen belül megvizsgálni, hogy milyen kockázati tényezők alakíthatnak ki válságot. Ha kialakul, akkor ez a terület a válságövezet, amit valamilyen geográfiai alapon szeretnénk lehatárolni. Meg kell vizsgálni tehát azt is, hogy az egyes kockázati tényezők milyen módon rendelkeznek földrajzi vetülettel.

A válságövezetek földrajzi vizsgálata tudományos szempontból a regionális katonaföldrajz része.⁴ A földrajzi térnek azon természetföldrajzi, illetve társadalom- és gazdaság földrajzi viszonyait vizsgálja, elemzi, amelyek az adott válságövezet katonai, geostratégiai és geopolitikai viszonyait befolyásolják. A katonaföldrajzi tényezők adott régió – méretétől függően – lokális, regionális és globális biztonságára gyakorolt hatásával foglalkozik.

Katonaföldrajz

A katonaföldrajzi elemzés alapvetően területi szemléletű, katonai, stratégiai felosztást alkalmaz a vizsgálata során – harcászati, hadműveleti és stratégiai szinteket.⁵ A biztonságföldrajzi elemzés keretében léteznek földrajzi közelségen alapuló Regionális Biztonsági Komplexumok, amik Buzan és Wæver szerint államok azon csoportja, amelyeknek a biztonsággal összefüggő problémáik szorosan kötődnek egymáshoz.⁶ Ezen esetekben

¹ Siposné Kecskeméthy Klára: Biztonságföldrajz címszó. In Krajnc Zoltán (főszerk.): *Hadtudományi lexikon – Új kötet*. Budapest, Dialóg Campus, 2019. 102.

² Siposné Kecskeméthy Klára: Katonaföldrajzi tényező címszó. In Krajnc Zoltán (főszerk.): *Hadtudományi lexikon – Új kötet*. Budapest, Dialóg Campus, 2019. 525.

³ Gazdag Ferenc – Remek Éva: *A biztonsági tanulmányok alapjai*. Budapest, Dialóg Campus, 2018. 17.

⁴ Siposné Kecskeméthy Klára: Válságövezetek/régiók földrajza címszó. In Krajnc Zoltán (főszerk.): *Hadtudományi lexikon – Új kötet*. Budapest, Dialóg Campus, 2019. 1139.

⁵ Siposné Kecskeméthy Klára: Katonaföldrajzi értékelés címszó. In Krajnc Zoltán (főszerk.): *Hadtudományi lexikon – Új kötet*. Budapest, Dialóg Campus, 2019. 524.

⁶ Barry Buzan – Ole Wæver: *Regions and Powers – The Structure of International Security*. Cambridge, Cambridge University Press, 2003. 44.

az adott régió lehatárolása determinálja a potenciális válság területét is, hiszen a területet meghatározott egységként kezeljük.

Másik megközelítésben Marton bevezeti a „kérdésspecifikus biztonsági komplexum” fogalmát, nem területi, hanem oksági eseményekre alapozza a biztonsági komplexumokat.⁷ Szerinte a térbeliség nem minden biztonsági komplexum esetében kirajzolható, bár nem vonja kétségbe a földrajz, a térképek szerepét egyes földrajzi források, terjedési útvonalak és mechanizmusok ábrázolásakor. Azt mondja, hogy egy biztonsági komplexumon belül a fenyegetés meghatározása földrajz vagy oksági értelemben vitatható lehet, sőt, akár több legitim perspektíva is létezhet egyszerre.⁸ Nem cáfolja a geográfiai alapon nyugvó kapcsolatot, pusztán nem elégszik meg vele, de ez a gondolat is azon alapul, hogy a fenyegetettség egyes elemei térbeli határokat alkotnak egymással, geográfiailag leképezhető térbeli összefüggés van közöttük.

Marton szerint a katonai biztonsági komplexumok eseményeinek hatásai legtöbbször túl hatnak a katonai szektorok határain, és sokszor szektoron kívüli tényezők által determináltak. Ezért alkotta meg a kérdésspecifikus biztonsági komplexumok fogalmát, ami a biztonsági események köré szervezi meg a vizsgálatot, nem a térbeliség az elsődleges determináló faktor. A probléma az ilyen térségek lehatárolása, az adott biztonsági tényező – környezeti, társadalmi, gazdasági tényező – szempontjából releváns régió azonosítása. Ilyen volt például a csernobili atomkatasztrófa, ilyen egy sáskajárás a Száhel-övezetben, a gabonára veszélyes gombafaj terjedése Ugandában, vagy éppen az üvegházhatás erősödése világszerte.⁹

Nézzük most az egyes biztonsági komplexumok jellemzőit.

Környezeti biztonsági komplexum

Marton szerint a környezeti biztonság témája mindenhez kapcsolódik, minden olyan helyen létezik, ahol jelen van az ember.¹⁰ Geográfiai szempontból ide tartoznak az ember beavatkozás nélkül is létrejövő természeti katasztrófák, mint például a földrengések, hurrikánok, árvizek, de az alapvetően természetföldrajzi alapon keletkező más komplexumra is ható események, mint például az éhínség, járványok. Ezekkel szemben a fejletlen társadalmak nem rendelkeztek eszközrendszerrel, de a modern társadalmak sem képesek teljes védelmet kiépíteni.¹¹

Társadalmi biztonsági komplexum

A társadalom biztonságát az erre ható fenyegetettség, jelen esetben az egyenlőtlenség, a feszültség és az instabilitás hiánya adja. A jelentős egyenlőtlenségek ártanak egy társadalom stabilitásának, illetve alááshatják a fennálló társadalmi rend legitimitását.¹²

⁷ Marton Péter: *Biztonsági komplexumok - A biztonság empirikus elemzésének alapjai*. Budapest, Budapesti Corvinus Egyetem, 2019.

⁸ Marton i.m. 121.

⁹ Marton i.m. 35.

¹⁰ Marton i.m. 95.

¹¹ Gazdag–Remek i.m. 13.

¹² Marton i.m. 101.

Marton szerint az egyenlőtlenséget a jövedelem és az alapvető létszükségletek tekintetében kell nézni, az egész társadalmat szem előtt tartva kell értelmezni. Az észak-afrikai és a közel-keleti régió népessége például nagy mértékben növekszik, nő a városi népesség aránya, a fiatalok munkanélkülisége pedig kilátástalanságot eredményez.¹³ Ez, illetve a vallási-etnikai alapon nyugvó konfliktusok is eredményezik a migrációt, ami a helyi társadalmi konfliktusok feloldásának egyik lehetősége.

Gazdasági biztonsági komplexum

A gazdasági biztonság két megközelítése lehetséges. Egyrészt a megélhetés biztonságával összefüggő egyéni szint, illetve az adott terület gazdaságának egészét érintő stabilitási kihívások. A gazdaság egészét tekintve a fenyegetés lehet például valamilyen alapvető erőforrás hiánya, az országot érintő szankció, vagy intézményi diszfunkcionalitás.¹⁴

Mind a biztonságföldrajz, mind a katonaföldrajz vizsgálati módszere a geográfiában gyökerezik, ezért állíthatjuk, hogy a biztonságföldrajzi elemzés a katonaföldrajzi tényezőket veszi alapul, csak az elemzés szemlélete más. Nézzük most, hogy ezeket a katonaföldrajzi tényezőkhöz¹⁵ alapuló kockázati tényezőket hogyan csoportosíthatjuk biztonságföldrajzi szempontból.

Kockázati tényezők csoportosítása

A biztonságot veszélyeztető kockázati tényezőket Gazdag és Remek alapján csoportosíthatjuk eredet, méret, hatókör és intenzitás szerint.¹⁶ Ezek bemutatása során definiálható a válság fogalma.

Kockázati tényezők eredet szerint

Eredetüket nézve a tényezők természetesek vagy mesterségesek lehetnek.¹⁷ Természetes eredetről beszélünk, ha természeti jelenség idézi elő, természeti változások következményei, amelyek emberi beavatkozás nélkül is megvalósulnának. Ezeknek a vizsgálata a biztonságpolitika, így a biztonságföldrajz speciális területét jelentik. Vizsgálatukat indokolja, hogy a 21. század technológiai fejlődése lehetővé teszi, hogy a hadviselő felek a természeti környezetet a háborús céloknak megfelelően megváltoztassák a természeti körülményeket, bár a környezeti hadviselést nemzetközi egyezmények tiltják.¹⁸

¹³ Marton i.m. 102.

¹⁴ Marton i.m. 112.

¹⁵ Az országok földrajzi elhelyezkedése, természetföldrajzi adottságai, társadalmi-politikai viszonyai, gazdasági, közlekedési jellemzői, katonai, nemzetbiztonsági információk, történelem, illetve az ország etnikai és fegyveres konfliktusai.

¹⁶ Gazdag–Remek i.m. 33–41.

¹⁷ Gazdag–Remek i.m. 33.

¹⁸ Az 1977-es Genfben aláírt „Egyezmény a környezeti hadviselés tilalmáról”.

Kockázati tényezők méret szerint

Méretüket tekintve a tényezők globálisak, kontinentálisak, regionálisak vagy szubregionálisak, illetve lokálisak lehetnek.¹⁹ Globális lehet egy tényező, ha minden embert érint valamilyen módon, mint például a klímaváltozás, vagy a világ bármely pontján előfordulhat, kiterjedt, mint például a terrorizmus. Gazdag és Remek szerint²⁰ a biztonság legalacsonyabb szintje a lokális biztonság, ami azt jelenti, hogy az adott állam megteremti a közvetlen környezetében felmerülő fenyegetések kivédésének lehetőségét, megakadályozza a szomszédságban egy hatalmi központ létrejöttét, megerősödését. Az egyes kockázati tényezőkre, általuk okozott eseményekre az 1. táblázatban láthatunk példákat.

Kockázati tényezők hatókör szerinti

Hatókörük alapján a kockázati biztonsági tényezők egy vizsgált állam esetében vagy belső, vagy külsők.²¹ Ha nem egy országot, hanem annál nagyobb területi egységet vizsgálunk regionális, kontinentális vagy globális szempontból, akkor ennek a differenciálásnak nincs relevanciája. Nem tudjuk értelmezni a „belső” fogalmát, így ezen esetekben csak külső tényezőkről beszélhetünk. A példákat is ennek a megközelítésnek megfelelően hozom az 1. táblázatban. Ha egy országot veszünk területi alapnak, ott az adott országon belül jelentkezhetnek belső feszültségek, akár fegyveres válságok, polgárháború, illetve etnikai, vallási kisebbségek elleni fellépések.

Érdemes megemlíteni, hogy a mai globalizálódó világában a biztonságot veszélyeztető kockázati tényezők ilyen jellegű felosztása egyre inkább elmosódik és kevésbé jelentős. Több ország alkot integrációs egységet, ahol a nemzeti határok jelentősége gyengül, a nem állami szereplők nemzetközivé válása jelentős, sok multinacionális vállalat átlépi az államok hatásköreit. Khanna magyarul 2017-ben megjelent *Konnektográfia* című könyvében azt írja, hogy határtalanabb világra van szükség, ami az erőforrások és emberek egyenlőtlen eloszlására kínál megoldást, túlnyúlva a nemzeti érdekeken, a globalizáció által, az összekapcsoltság, illetve az eléréséért folyó verseny szerte hosszú távon csökkenti az emberiség kollektív kockázatát. „Nem a határok, hanem a több összekapcsoltság a kockázatok és a bizonytalanság ellenszerei.”²²

¹⁹ Gazdag–Remek i.m. 35.

²⁰ Gazdag–Remek i.m. 13–14.

²¹ Gazdag–Remek i.m. 36.

²² Parag Khanna: *Konnektográfia. A globális civilizációk jövőjének feltérképezése*. Budapest, HVG Könyvek, 2017. 413.

1. sz. táblázat: Példák a kockázati tényezők okozta válságokra (Forrás: saját szerkesztés)

Kockázati tényezők csoportosítása						
Eredet szerint	Hatókör szerint	Méret szerint				
		globális	kontinentális	regionális	szubregionális	lokális
természeti	belső	–	–	–	2010-es haiti földrengés	Vörösiszap katasztrófa
	külső	COVID-19	Ausztrál erdőtüzek	Sáskajárás Afrikában	2004-es indiai-óceáni cunami	Budapesti árvíz
mesterséges	belső	–	–	–	Szíriai polgárháború	Boszniai szerbek függetlenedési törekvése
	külső	Migráció	Dingók elszaporodása Ausztráliában	A Száhel-övezet gerilla-csoportjai	Törökország Délkelet-anatóliai Projektje	2005-ös londoni terrortámadás

Kockázati tényezők intenzitás szerinti

A biztonságot veszélyeztető kockázati tényezők intenzitás szerint öt fokozatba sorolhatók.²³ Ezek: kockázat, fenyegetés, válság, konfliktus és háború. Ebben a sorrendben haladunk az egyszerű esettől a súlyosabb vagy bonyolultabb irányába. Jelen tanulmány szempontjából a válság bír különös jelentőséggel, így azt a többinél részletesebben mutatom be.

Kockázat

Ez a legáltalánosabb kategória, „olyan helyzetek és állapotok összességét jelenti, amelyek a lehetséges legalacsonyabb megnyilvánulási szinten negatívan befolyásolják az általánosan értelmezett biztonságot.”²⁴

Fenyegetés

Ha országok, országcsoportok között eltérő érdekek mentén véleménykülönbség alakul ki, és ez párosul agresszív szándékokkal, amik katonai, gazdasági potenciált is alkalmaznak, akkor fenyegetésről beszélünk.

Válság

„Válsághelyzetek a feszültségek olyan eszközökkel történő növelésével jönnek létre, amelyek még a katonai fenyegetés szintje alatt maradnak.”²⁵ Az egyes országokon belül

²³ Gazdag–Remek i.m. 37.

²⁴ Gazdag–Remek i.m. 37.

²⁵ Gazdag–Remek i.m. 38.

is, és a nemzetközi szövetségei rendszereken belül is potenciálisan többféle válság-kezdemény található. Olyan konfliktusok ezek, amelyek valami konkrét esemény hatására realizálódnak, kiéleződnek a felek között, előrevetítve az erőszak alkalmazását. Az ilyen jellegű válság kialakulásához, kiéleződéséhez több kritérium szükséges. Gazdag és Remek szerint mély válság akkor alakulhat ki, ha²⁶

- két vagy több szereplő között a vita tárgyát illetően feloldhatatlan ellentmondás áll fenn;
- ha e vita egzisztenciális vagy annak tekintett érdekeket érint;
- ha a konfliktus megoldásához nem áll a felek rendelkezésre elégséges idő;
- ha a válság kezelésére/megelőzésére irányuló erőfeszítések sikertelenek;
- ha a felek között fennáll a háború lehetősége.

A hivatkozott forrás szerint Ciprus 1974-es török és görög részre szakadásának esete a nemzetközi válság klasszikus példája.

Válság nemzetközi definíciók szerint

A válság az Egyesült Államok Védelmi Minisztériuma szerint olyan esemény vagy helyzet, amely egy adott nemzetet, annak területét, polgárait, katonai erőit, javait vagy létfontosságú érdekeit fenyegeti. Gyorsan alakul ki, és olyan diplomáciai, gazdasági, politikai vagy katonai vonatkozású helyzetet teremt, hogy célok elérése érdekében az országok a katonai erők és védelmi erőforrások alkalmazását fontolgatják.²⁷

Katonai szempontból a válságot tekinthetjük olyan környezetnek, amely ellenkezik az emberi vagy természeti rendszerek szokásos, rendezett, lineáris folyamataival, nem mutat ismerős, stabil és kiszámítható jeleket.²⁸

Isaszegi szerint a nemzetközi szervezetek terminológiájából hiányzik az egységes felfogás. Mai értelemben a válság negatív folyamatok összességét jelenti, amelyek során a normálistól eltérő történések a meghatározóak. Ez nagyjából összecseng az előző definícióval. Megemlíti, hogy ezek a folyamatok természeti és ipari katasztrófák következtében is kialakulhatnak. További okok lehetnek külső vagy belső társadalmi-politikai-gazdasági különbségek, illetve negatív gazdasági folyamatok, amik súlyos zavart, veszélyes helyzetet eredményezhetnek, és ezekből válságok, konfliktusok alakulhatnak ki. A nemzetközi szervezetek közül az ENSZ-et említi, amely a mai értelemben vett békeműveleteket létrehozta, globális intézmény, aminek alapvető feladata a konfliktusok békés rendezése. A politikai stabilitás és a gazdasági fejlődés segítése mellett a globális és nagy veszélyt jelentő kihívásokat is kezeli.²⁹

Minden válság definíció valamilyen fenyegetésre utal, amelyet sürgősen el kell kezelni vagy kezelni kell a súlyos következmények elkerülése érdekében, de a fenyegetések, és azok tárgyai nagyon eltérőek lehetnek, attól függően, hogy milyen definíciót használunk. Az EU válságkezelése úgy értelmezi a válságot, mint „egy társadalom alap-

²⁶ Uo.

²⁷ *The Military Factory*. https://www.militaryfactory.com/dictionary/military-terms-defined.php?term_id=1396

²⁸ Michael J. Hillyard: *Public Crisis Management*. Lincoln, Writers Club Press, 2000. 1.

²⁹ Isaszegi János: Válságvezeték konfliktusai és háborúi 2012 (1.) *Honvédségi Szemle* 140 (5). Budapest, 2012. 4.

vető értékei vagy életfenntartó rendszerei számára észlelt fenyegetés, amelyet bizonytalan körülmények között sürgősen kezelni.”³⁰

A NATO, mint másik nagy nemzetközi szervezet, amelynek katonai szövetségesi rendszerben Magyarország is tagja, válságkezelési elvei más alapokon nyugsznak.³¹ Magát a válság fogalmát nem definiálja,³² annak a kezeléséből, megoldási variációkból lehet következtetni, hogyan értelmezhetjük a krízist. Válságkezelési műveletek széles skáláját különbözteti meg, ahol a válság természetétől függően különböző típusú válságkezelési műveletekre lehet szükség.

A kollektív védelem elvét rögzítő, NATO alapító szerződésének 5. cikke szerint a NATO-tagok együttesen hozták meg azt a döntést, hogy egy vagy támadást, vagy agressziós cselekményt mindenki elleni támadásnak tekintsenek. *A válságreakálási műveletek kiterjednek a NATO által az 5. cikk hatálya alá nem tartozó helyzetben végrehajtott egyéb jellegű összes katonai műveletre.*

Ilyenek a válságreakálás vagy béketámogató műveletek, amik általános kifejezések, magukban foglalhatják a konfliktusmegelőzést, békefenntartást, béketeremtést, béketeremtést, békeérvényesítést és humanitárius műveleteket. Ezek többfunkciós műveletek, amelyeket az ENSZ/EBESZ megbízatásának támogatására vagy egy szuverén kormány meghívására hajtanak végre katonai erők, diplomáciai és humanitárius ügynökségek bevonásával, és aminek célja a hosszú távú politikai rendezés vagy a megbízásban meghatározott egyéb feltételek elérése.

A válság elkerülésére vagy megszüntetésére alkalmazható egyéb műveletek:³³

- Konfliktusmegelőzés: ezt a tevékenységet általában az ENSZ Alapokmánya VI. fejezete alapján végzik.³⁴ A diplomáciai kezdeményezésektől az erők megelőző bevetéséig terjednek, amelyek célja, hogy megakadályozzák a viták fegyveres konfliktusokká fajulását vagy tovább terjedését.
- Békefenntartás: a békefenntartó műveleteket szintén az ENSZ Alapokmánya VI. fejezete alapján, és a konfliktusban részt vevő valamennyi fél beleegyezésével hajtják végre a békemegállapodás végrehajtásának ellenőrzése és elősegítése érdekében.
- Béketeremtés: ide tartozik a konfliktus kezdete után végzett diplomáciai tevékenység, amelynek célja a tűzszünet vagy a gyors békés rendezés megteremtése. Ezek magukban foglalhatják a jószolgálatot, a közvetítést, a békéltetést és az olyan tevékenységeket, mint a diplomáciai nyomásgyakorlás, az elszigetelés vagy a szankció.
- Békeépítés: olyan tevékenységeket foglal magában, amelyek olyan politikai, gazdasági, társadalmi és katonai intézkedéseket és struktúrákat támogatnak,

³⁰ Arjen Boin – Magnus Ekengren – Mark Rhinard: The European Union as Crisis Manager. Nem York, Cambridge University Press, 2013. 6.

³¹ NATO Crisis management. https://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_49192.htm

³² Nem szerepel még a 2020-ban kiadott AAP-06, NATO kifejezések és fogalommeghatározások angol és francia nyelvű szövegében sem.

³³ NATO Crisis management. https://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_49192.htm

³⁴ Ez a viszályok békés úton való rendezésére törekvés elvét rögzíti.

amelyek célja a politikai rendezések megerősítése és megszilárdítása a konfliktus okainak orvoslása valamint a gazdasági újjáépítés érdekében.

- Békekikényszerítés: ezeket a műveleteket az ENSZ Alapokmányának VII. fejezete³⁵ alapján hajtják végre. Kényszerítő jellegűek, és akkor hajtják végre, ha a konfliktusban részt vevő felek beleegyezését nem sikerült elérni, vagy ez bizonytalan lehet.
- Humanitárius műveletek: az emberi szenvedés enyhítésére hajtják végre. A humanitárius műveletek megelőzhetik vagy kísérhetik a szakosodott civil szervezetek által nyújtott humanitárius tevékenységeket.
- Természeti, technológiai vagy humanitárius katasztrófavédelmi műveletek: a katasztrófák által sújtott tagországok és partnerországok megsegítésére irányuló műveletek szintén a válságkezelés hatálya alá tartoznak. A NATO rendszeresen reagál a természeti katasztrófák, például hurrikánok, heves áradások és erdőtűzek utáni segítségkérésekre, és jelenleg is segít a globális koronavírus-járvány leküzdésében.

Konfliktus

A konfliktus legalább két félnek, államnak vagy államcsoportnak a szemben állását jelenti nemzeti érdekekre – függetlenség, önrendelkezés, határok, terület, lakosság – vonatkozóan, amelyben a fegyveres erő alkalmazása a két fél között halálos áldozatokkal is járhat. Az erőszakkal is járó konfliktusok intenzitása – a Brzezinski által használt besorolás szerint – alacsony, közepes és magas lehet.³⁶

Háború

A háború definiálásának legismertebb formulája, hogy az tulajdonképpen a konfliktusban érintett felek közötti politika folytatása, csak immár fegyveres eszközökkel.³⁷ Clausewitz azért ragaszkodott a politika elsőbbségéhez, mert a háborút politikai döntés kérdésének tekintette. A nemzetközi biztonsági tanulmányok realista iskolájának képviselői szerint a háború nem egy döntés, hanem a nemzetközi rendszer struktúrájának elkerülhetetlen eredménye. A totális és regionális háború mellett léteznek kisebb intenzitású, úgynevezett destabilizációs fegyveres akciók, amelyek célja a célállampolitikai, gazdasági rendjének megrendítése. Létezik továbbá megtorló fegyveres támadás, ami a célállamot a támadó érdekeinek megfelelő politikai, gazdasági, diplomáciai vagy más lépések megtételére kényszeríti.

A biztonság modern értelmezése

A biztonság 21. századi értelmezése Gazdag és Remek szerint napjainkban hat szektorban valósul meg. Nézzük most, hogy ezek a szektorok a biztonság milyen aspektusát

³⁵ Ez a fejezet a béke veszélyeztetése, a béke megszegése és támadó cselekmények esetében alkalmazandó eljárásokat rögzíti.

³⁶ Gazdag–Remek i.m. 39.

³⁷ Carl von Clausewitz: *A háborúról*. Budapest, Athenaeum, 1917. 13.

elemzik.

Katonai szektor

A katonai biztonság az állam fegyveres támadó és védelmi képességeit vizsgálja, a fegyveres erőkkkel kapcsolatos szándékait elemzi.³⁸

Politikai szektor

A szuverenitás szempontjából minden olyan kihívás fenyegetést jelenthet, ami egy kormány legitimitását, nemzetközi elismerését megkérdőjelezi. A politikai biztonság vizsgálata az államok, kormányzati rendszerek és az ezeket legitimáló ideológiák szervezeti stabilitásával foglalkozik, a biztonságot összességében az állam intézményeinek működőképessége jelenti.³⁹

Gazdasági szektor

A gazdasági biztonság a társadalom jólétéhez és az államhatalom elfogadható szinten tartásához szükséges erőforrásokhoz, pénzeszközökhöz és piacokhoz való hozzáférés garantálása.⁴⁰ A nemzetközi gazdasági folyamatokban, adott ország gazdasági külkapcsolataiban keletkezhetnek olyan zavarok, amelyek adott esetben negatívan hatnak az összes többi szektorra is.

Társadalmi szektor

A szektor vizsgálata azzal foglalkozik, hogy a fejlődési feltételek megtartása mellett miként tarthatók fenn a nyelv, a kultúra, a vallási és nemzeti identitás elfogadott formái.⁴¹ A társadalmi instabilitás bármelyik másik szektor zavarának alapja lehet.

Környezeti szektor

A környezeti biztonság vizsgálata lehet lokális, de kockázati tényezőtől függően regionális, vagy akár globális is, hiszen a természeti környezetnek, mint minden emberi létfenntartó tevékenység rendszereinek fenntartására irányul. Általánosságban a környezetszennyezés, a klímaváltozás, az erőforrások túlzott kihasználása és a nyomukban járó kedvezőtlen változások jelenthetnek biztonsági kihívást.⁴²

Informatikai szektor

A 21. század elején az államok és a társadalmak többségének működése egyre inkább a számítástechnikára épül, beleértve a közigazgatás, a nemzetgazdaság, a pénzügyi

³⁸ Gazdag–Remek i.m. 21.

³⁹ Uo.

⁴⁰ Gazdag–Remek i.m. 22.

⁴¹ Uo.

⁴² Gazdag–Remek i.m. 23.

rendszer és a védelem területeit is. Az információs biztonság terén a kihívások elsősorban az informatikai és telekommunikációs hálózatok, valamint a hozzájuk kapcsolható kritikus infrastruktúra vonatkozásában jelentkeznek.⁴³

Jellemző továbbá, hogy a 21. századra a hadviselés természete is megváltozott, eltűnt a nyílt szembenállás, nincs hadüzenet, nincs dedikált harcmező és frontvonal, ami a korábbi időkben jellemző volt. A mai háborús konfliktusokat a nem hagyományos gerilla-hadviselés vagy az aszimmetrikus, hibrid hadviselés jellemzi. Ezek mellett megjelent az információs, illetve a hálózati hadviselés is. A biztonságunkat fenyegető veszélyek már nem csak katonaiak, éppen ezért csak katonai válságkezeléssel azokat megoldani nem lehet.⁴⁴

A legjelentősebb biztonsági fenyegetések között találunk az eltérő társadalmi fejlődésből vagy tartós etnikai-vallási ellentétekből adódó konfliktusokat, gazdasági, pénzügyi és társadalmi válságokat, bukott államokat, nemzetközi terrorizmust, szervezett bűnözést. De ide sorolható az illegális kábítószer-, fegyver- és műkincskereskedelem, a demográfiai válság, az éghajlatváltozás, az ezekkel szorosan összefüggő migráció és a civilizációs katasztrófák is. A globális kihívások és kockázatok nem érnek véget egy-egy adminisztratív határnál, átnyúlnak országhatárokon, sokszor egész régiókban hatnak. Isaszegi szerint „a válságok döntő többségükben egy időben természeti és humán eredetűek”⁴⁵, kezelésük sokszor multidiszciplináris szakmai ismereteket, komplex problémamegoldást igényel, beleértve a modernkori természettudományi ismeretek is, vagy az azokat felhasználó elemzéseket, mint például a geoinformációs értékelés.

Az egyes biztonsági szektorok és biztonsági komplexumok kapcsolatát, illetve az általuk meghatározott, biztonságföldrajzi elemzés során felhasznált adatok körét a 2. ábra mutatja be.

2. sz. táblázat: Példák a kockázati tényezők okozta válságokra (Forrás: saját szerkesztés)

Biztonsági szektor	Biztonsági komplexum	Közigazgatási egység alapú adat	Adatalapú területmeghatározás
Katonai	Társadalmi	A hadsereg létszáma	Az erők diszlokációja
Politikai		Államforma	A fennálló rendszer elleni megmozdulások helye
Társadalmi		Népesség	Vallási felekezetek elhelyezkedése
Gazdasági	Gazdasági	Egy főre jutó GDP	Munkanélküliség eloszlása
Környezeti	Környezeti	Terület	Árvíz által veszélyeztetett területek
Informatikai	Vegyes ⁴⁶	Internet elérési pontok száma	Hálózati lefedettség

⁴³ Gazdag–Remek i.m. 24.

⁴⁴ Isaszegi i.m. 3.

⁴⁵ Uo.

⁴⁶ A kibertér nem jelenik meg földrajzi térként a fizikai térben, de annak eredményeként, a kibertérben végzett műveletek vetületeként tapasztalható az eredménye.

Válságövezetek

A fentiek értelmében válságövezetről akkor beszélünk, ha a definiált válság egy területen tartósan és markánsan jelentkezik, veszélyeztetve ezzel a terület – ország, régió – biztonságát, az adott nemzetet, területét, lakosságát, katonai erőit, gazdasági javait vagy létfontosságú érdekeit fenyegeti; válságövezet az a terület, ahol ez a jelenség realizálódik.

A válságövezet lehatárolásában a katonaföldrajz, a fenyegetettségek meghatározásában a Nemzeti Biztonsági Stratégiából⁴⁷ levezetett Katonai Biztonsági Stratégia⁴⁸ van segítségünkre. A biztonságföldrajzi és geoinformációs értékelés-elemzés során végzzük el azt a szakértői munkát, ami az eredményt adja.

Lehatárolás problematikája

Sokszor egyértelmű egy adott válság- vagy kockázattípus lehatárolása, mert definíció szerint egy adott országon vagy egyéb adminisztratív határon belül jelentkezik, ott mérhető. Ilyen például egy adott terület demográfiai jellemzője, vagy gazdasági adatai. Más esetben nehezebben definiálható a határ, mert az nem egy mesterségesen megalkotott határvonal, hanem egy természeti jelenség, ami nehezebben definiálható a térben – mint egy folyó sodorvonala, vagy egy hegygerinc – vagy relatíve gyorsan változik, mint az időjárási jelenségek, vagy a tengermozgás. Sokszor éppen az adja a konfliktust, hogy nincs, vagy eltérően értelmezett a közigazgatási határ.

Nagy Péter szerint: „A tér és a fegyveres küzdelem kapcsolata már nem azonosítható a földrajzi tér és a háború fogalmával.”⁴⁹ Napjaink konfliktusai más jellegűek, mint a korábbi háborúk. Egyre több dimenzióra kiterjedő, egyre kisebb területet lefedő, egyre gyorsabban elkészülő geoinformációs elemzések szükségesek, hogy ki tudják elégíteni az elvárásokat. Mivel például az aszimmetrikus hadviselés során a béke-háború határ elmosódik, nincs felismerhető, jól azonosítható harctér, hadüzenet, a klasszikus értelemben vett terepelemzés és válságövezet lehatárolás ezen esetekben nem alkalmazható.

Maga a határ fogalma is többféle módon értelmezhető, nem mindig evidens, milyen területi elv alapján lehet végrehajtani az elemzést. Az ideális egy olyan tér, a műveleti tér definiálása, ami nem feltétlenül egy már létező lehatárolást vesz át, hanem művelet-specifikus lehatárolást alkalmaz. „Térhatások nélküli határ nem létezik, ezt kell látnia a katonaföldrajznak is, amikor a határok kérdéséről szól, és azokat a terepen futó vonalakká igyekszik leegyszerűsíteni.”⁵⁰

Amilhat-Szary és Cattaruzza szerint a hagyományos geopolitikai ábrázolásokban a

⁴⁷ Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiája. 1. melléklet az 1163/2020. (IV. 21.) Korm. Határozathoz. Magyar Közlöny, 2020. évi 81. szám. 2101–2119.

⁴⁸ 1393/2021. (VI. 24.) Korm. határozat Magyarország Nemzeti Katonai Stratégiájáról. 2021.

⁴⁹ Nagy Péter: *Térinformatikai szolgáltatások fejlesztésének lehetőségei az átalakuló Magyar Honvédségben* (PhD értekezés). Budapest, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, 2007.

⁵⁰ Nagy Miklós Mihály: Politikai földrajzi határ a katonaföldrajzban. In Gulyás László (főszerk.): *Közép-Európai Közlemények*, 2. (2009) 4–5. Szeged, Dr. Gulyás László, 2009. 113–120.

határok továbbra is a konfliktusokhoz kapcsolódnak.⁵¹ Békében a politikai földrajz vagy a biztonságföldrajz sokkal kevésbé vizsgálódik. A vesztfáliai értelemben kialakított határokon⁵² megszakad a hatalmi viszonyok folytonossága, ezzel szinte állandó politikai feszültséget generál, így sok helyen a békeállapot lappangó és tartós konfliktusokat rejt. A béke, a háború és a határok közötti kapcsolat elemezhető, ha megvizsgáljuk, hogy a konfliktusok lezárását célzó területi megoldásokat, amik a tartós stabilitást hivatottak biztosítani. A 21. századra az államok elvesztették monopóliumukat a határigazgatás felett. Más érdekelt felek, a gazdaság és biztonság nemzetközi, regionális vagy helyi szereplői egyre nagyobb befolyást gyakorolnak ezen a területen, így az erőszak alkalmazásának vagy a béke megtartásának, megteremtésének további tényezőivé válnak. Több olyan határral találkozunk, ahol békeállapot van, de ahol az erőszak mértéke szélsőséges. Nincs háború Mexikó és az Egyesült Államok, sem Magyarország és déli szomszédai között, mégis kerítések épülnek.

A tér, mint erőteényező meghatározza az emberi társadalom folyamatait, akkor meghatározza a hadügy eseményeit is. Az országok politikai tevékenységét, katonai törekvéseit alapvetően meghatározzák földrajzi viszonyaik, és ezen viszonyok vizsgálata nélkül nem lehet értelmezni politikai, katonai tevékenységeiket sem. A földrajzi tér azonban nem önmagában áll, hogy valóban tényező legyen, ahhoz kell a társadalom hatása, azaz a hadügy, amelyre hatnak az események. Ezért érdemes a fegyveres konfliktusokat kiváltó geográfiai okokat vizsgálni, napjainkban is geoinformációs értékeléseket készíteni.⁵³

„Ha úgy húzzák meg a térképen a határvonalakat, hogy nem veszik figyelembe az adott terület földrajzi adottságait és a helyi kultúrák éppoly fontos sajátosságait, azzal elvetik a későbbi viszályok magvait.”⁵⁴ „Az ember alkotta határ különösen sebezhető, he nem egyezik a természetes határokkal.”⁵⁵ Sok térségben, pl. a Közel-Keleten a határok egyre inkább frontierekké, határovezetekké alakulnak, mintsem konkrét választóvonalak. Korunk biztonsági helyzetét távlatosan befolyásolják a változó földrajzi tényezők is, például a környezetszennyezés, az elszivatagosodás, az ivóvíz hiánya, a jégtakaró olvadása, így ezek is, bár nem fegyveres konfliktusok, feltétlen geoinformációs tényezőkké válnak, érdemesek az elemzésére, alakítják a szemléletünket.

Kettős lehatárolás

Ha biztonságföldrajzi elemzés szempontjából közelítjük meg a lehatárolás problematikáját, valamilyen geoinformációs, térbeli vetületen alapuló megjelenítést, értékelést várunk – ilyen lehet egy részletes leírás, egy térkép vagy egy mindkettőt ötvöző

⁵¹ Anne-Laure Amilhat-Szary – Amaël Cattaruzza: Frontières de guerres, frontières de paix: nouvelles explorations des espaces et temporalités des conflits. *L'Espace Politique*, 33(3). 2017. Forrás: <http://journals.openedition.org/espacepolitique/4403>

⁵² A nemzetközi határ gondolata a harmincéves háborút követő vesztfáliai békeszerződések (1648) tárgyalása idején merült fel a nemzetközi jogban.

⁵³ Nagy (2009) i.m. 113–120.

⁵⁴ Tim Marshall: A földrajz fogságában - Tíz térkép, amely mindent elmond arról, amit tudni érdemes a globális politikai folyamatokról. Budapest, Park Könyvkiadó 2019. 14–15.

⁵⁵ Robert D. Kaplan: *A földrajz bosszúja*. Budapest, Antall József Tudásközpont, 2019. 17.

atlasz – akkor meg kell különböztetnünk a már eleve területi alapon gyűjtött adatokat és azt a jelenséget, amikor maguk az adatok szabják a válságövezet területét. Előbbire példa lehet, mint arról már szó volt, egy ország demográfiai jellemzője, lakossága, nép-sűrűsége, a lakosság születéskor várható élettartama, vagy az ország gazdasági adatai, mint az egy főre jutó GDP, vagy a munkanélküliségi ráta. Az ilyen jellegű adatok jellemzően egy létező határral körbevett területre tudjuk megadni, így is keressük, így férünk hozzá és így is tároljuk az elemzéshez. Arra példa, amikor az adatok határozzák meg a válságövezetet, jó példa egy árvíz esete, ahol vagy az tudom meghatározni, hogy bizonyos vízállásig mely területek lesznek elöntve, vagy azt, hogy mekkora vízszint emelkedésig marad egy adott folyó a medrében, vagy milyen ütemben vonul el az ár – mindeképpen egy adatot, adatsort definiálok, és megnézem, mely területen érvényesül, és az lesz a válság területe. Az ilyen jelenségek általában a határokon átnyúló természeti kockázatok, katasztrófák. A válságövezeteknél meg kell teremteni, az adattárolással kezdve, a területi alapon történő és a válságközpontú megközelítésen nyugvó elemzés-értékelés lehetőségét. Az ilyen értelemben vett kettős lehatárolás biztosítja, hogy minden típusú krízis esetén képesek legyünk lehatárolni a válságövezetet.

Újfajta adattárolás

Ha meg akarom fordítani az terület definiálás–adatmeghatározás relációt, akkor más-képp kell gyűjteni és tárolni az adatokat. Ha egy adott területre, de nem feltétlenül közigazgatási egységre akarok határokon túl jelentkező, geográfiai relációval rendelkező kockázati tényezőt vizsgálni, akkor az előre definiált, például rácshálós fedett raszteres adattárolás lehet megoldás. Hasonlóval találkozhatunk az SRTM⁵⁶ domborzat-ábrázolás esetén, ahol 1 fokmásodperces sűrűséggel tárolnak magassági adatokat szinte az egész Földre. A domborzat folytonos, nem ér véget az adminisztratív határokkal, így szabadon le tudok határolni egy területet és az adatok alapján arra domborzat-modellt tudok készíteni. Ha ezt egyéb természeti jelenségekkel is meg tudnánk tenni, az új lehetőséget nyitna a biztonságföldrajzi elemzéseket is segítő geoinformációs értékelésekben.

Ugyanakkor, ha egy létező, már definiált területi egységre akarunk úgy adatot elemezni, hogy annak a területen belüli eloszlását megkaphassuk, akkor kisebb területi egységeket kell létrehoznom és azokra újra számolni az adatot. A fenti rácshálós módszer erre az esetre is megoldást adhat. Érdemes az adatokat közigazgatási egységekre is és kockázati tényezőkre megadva is tárolni, megteremtve ezzel a regionális elemzés és a kérdésspecifikus elemzés lehetőségét is. A módszer részletes szakmai kidolgozása elvi és gyakorlati szinten, kiterjesztése más biztonsági szektorokra (ld. 2. táblázat) további kutatásom tárgyát képezi.

⁵⁶ Az SRTM (Shuttle Radar Topography Mission) digitális domborzatmodellt készít űrrepülőgép fedélzetén elhelyezett radarrendszer felhasználásával, a feltérképezett terület az északi 60°, a déli 57° szélességi körök közötti régióra terjed ki.

Összefoglalás

Egy adott terület biztonságát befolyásoló földrajzi tényezőket csoportosíthatjuk a terület rögzítésével, Regionális Biztonsági Komplexumok meghatározásával, azt vizsgálva, hogy a területre milyen tényezők hatnak, melyek azok, amik válságot okozhatnak. Más esetben biztonsági komplexumokat vehetünk alapul az elemzés, ahol nem területi, hanem oksági eseményekre alapozzuk a biztonsági komplexumokat – környezeti, társadalmi és gazdasági megközelítésben. A biztonságot szektorok szerint vizsgáljuk, mindegyikhez a megfelelő katonaföldrajzi tényezőket rendelve. A kockázati tényezők intenzitásától függően definiálhatjuk a válságot, aminek határát egyes esetekben a közigazgatási, statisztikai határok jelölik ki, ekkor közigazgatási egység alapú adatokról beszélhetünk. Más esetben a jelenség maga, az adatok determinálják a válság földrajzi vetületét, ez esetben adatalapú területmeghatározásról beszélhetünk. A két megközelítés eltérő értelmezést, más jellegű lehatárolást, ezáltal eltérő adattárolást kíván meg. A módszer részletes szakmai kidolgozása elvi és gyakorlati szinten további kutatásom tárgyát képezi.

Felhasznált irodalom

1393/2021. (VI. 24.) Korm. határozat Magyarország Nemzeti Katonai Stratégiájáról. 2021.

Amilhat-Szary, Anne-Laure – Cattaruzza, Amaël: *Frontières de guerres, frontières de paix: nouvelles explorations des espaces et temporalités des conflits. L'Espace Politique*, 33(3). 2017. Forrás: <http://journals.openedition.org/espacepolitique/4403>

Boin, Arjen – Ekengren, Magnus – Rhinard, Mark: *The European Union as Crisis Manager*. Nem York, Cambridge University Press, 2013.

Buzan, Barry – Wæver, Ole: *Regions and Powers – The Structure of International Security*. Cambridge, Cambridge University Press, 2003.

Clausewitz, Carl von: *A háborúról*. Budapest, Athenaeum, 1917. 13.

Gazdag Ferenc – Remek Éva: *A biztonsági tanulmányok alapjai*. Budapest, Dialóg Campus, 2018.

Hillyard, Michael J.: *Public Crisis Management*. Lincoln, Writers Club Press, 2000. 1.

Isaszegi János: Válságövezetek konfliktusai és háborúi 2012 (1.) *Honvédségi Szemle* 140(5). Budapest, 2012.

Kaplan, Robert D.: *A földrajz bosszúja*. Budapest, Antall József Tudásközpont, 2019.

Khanna, Parag: *Konnektográfia. A globális civilizációk jövőjének feltérképezése*. Budapest, HVG Könyvek, 2017.

Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiája. 1. melléklet az 1163/2020. (IV. 21.) Korm. Határozathoz. *Magyar Közlöny*, 2020. évi 81. szám. 2101–2119.

Marshall, Tim: *A földrajz fogságában - Tíz térkép, amely mindent elmond arról, amit tudni érdemes a globális politikai folyamatokról*. Budapest, Park Könyvkiadó 2019.

Marton Péter: *Biztonsági komplexumok - A biztonság empirikus elemzésének alapjai*. Budapest, Budapesti Corvinus Egyetem, 2019.

- Nagy Miklós Mihály: Politikai földrajzi határ a katonaföldrajzban. In *Közép-Európai Közlemények*, 2(4–5). Szeged, Dr. Gulyás László, 2009. 113-120.
- Nagy Péter: *Térinformatikai szolgáltatások fejlesztésének lehetőségei az átalakuló Magyar Honvédségben (Phd értekezés)*. Budapest, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, 2007.
- NATO Crisis management. https://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_49192.htm
- Siposné Kecskeméthy Klára: Biztonságföldrajz címszó. In Krajnc Zoltán (főszerk.): *Hadtudományi lexikon – Új kötet*. Budapest, Dialóg Campus, 2019. 102.
- Siposné Kecskeméthy Klára: Katonaföldrajzi értékelés címszó. In Krajnc Zoltán (főszerk.): *Hadtudományi lexikon – Új kötet*. Budapest, Dialóg Campus, 2019. 524.
- Siposné Kecskeméthy Klára: Katonaföldrajzi tényező címszó. In Krajnc Zoltán (főszerk.): *Hadtudományi lexikon – Új kötet*. Budapest, Dialóg Campus, 2019. 525.
- Siposné Kecskeméthy Klára: Válságövezetek/régiók földrajza címszó. In Krajnc Zoltán (főszerk.): *Hadtudományi lexikon – Új kötet*. Budapest, Dialóg Campus, 2019. 1139.
- The Military Factory*. https://www.militaryfactory.com/dictionary/military-terms-defined.php?term_id=1396

Légi sugárfelderítő konténer modernizálása

Márton Zsolt

A fejlesztés szükségszerűségének indoklása

A XXI. században a tömegpusztító fegyverek újra előtérbe kerültek. A hidegháború mélyebb szinten van, mint a 70-es években. Az atomhatalmak korszerűsítik a saját atomfegyvereiket, hordozóeszközeiket, a 60-70-es években gyártott eszközöket felül kell vizsgálni, fel kell újítani (nagyszámban történtek meg az Orosz Föderációban). Új országok váltak/válnak atomhatalommá (Észak-Korea, Pakisztán, Irán). A jelenleg zajló nagyhatalmi erőviszonyok újrendeződése miatt magas kockázatot jelentenek, mert nem biztos, hogy nem használják őket az országuk ellen alkalmazott szankciók függvényében, gazdasági helyzetük javítása érdekében. A célba juttató eszközök fejlődése is látható, nagyobb hatótávolságok, szuperszonikus sebességük miatt, már például Kína el tudja érni Európa nagy részét anélkül, hogy erőivel közelebb jönne, vagy az Oroszországi szuperszonikus sebesség miatt jelenleg nincs olyan ismert légvédelmi rendszer, ami meg tudja semmisíteni, vagy új nukleáris meghajtású (SSC-X-9, Skyfall) korlátlan hatótávolságú robotrepülőgépeket állít rendszerbe.

A nukleáris fegyverek mellett reális fenyegetettséget jelentenek a különböző sugárzó anyagok felhasználásával készített radiológiai fegyverek, közismertebb nevükön a piszkos bombák.

Ugyanis a terrorista-akciók lehetséges eszközeként gyakorta megjelölt radioaktív improvizált robbanószerkezet alkalmazásának egyik lehetséges célja, hogy hagyományos robbanóanyag segítségével szórjanak szét sugárzó anyagokat bizonyos területen azzal a céllal, hogy sugárveszélyt generáljanak a szennyezett térségben.¹

A sugárzó anyagok terrorista szervezetek által történő alkalmazása veszélyt jelenthet, mivel néhány radioaktív anyag széles körben használt a gazdaságban, elérhető és minimális szakértelemre van szükség bűnös felhasználásukhoz.²

Itt már nem csak az atomhatalmak játszanak szerepet, hanem a terrorista országok, szervezetek. Missziós tevékenységeknél az ilyen eszközök alkalmazhatósága ug-rásszerűen nő, ezért az ellenük való védelem részeként a felderítés is fontossá válik.

A fentiek mellett a fejlett országok által használt lőszeres többsége gyengített urán lőszer, így egy esetleges háborúban az országok az ellőtt lőszereseken keresztül csökken-tik a felhalmozott atomenergetikai fűtőelemekből származó hulladékokat, ezekkel ál-talában alfa sugárzó szennyezett területeket hoznak létre. Igaz a lőszer az uránnak kö-zönhetően nagy keménységű magas átütő képességű lőszert kapunk, de nem veszély-telen. Például Koszovóban a magyar kontingens sokáig egy ilyen lőszer találati helyre települt. Azt nem előzte meg felderítés, igaz az alfa sugárzás kimutatása kézi detekto-

¹ Berek Tamás: ASV (CBRN) tűzszerészecssoport, mint a biztonsági kihívásokra adott válaszlépés, Bolyai Szemle 25. (2016) 4. 22-34.

² Rezső Pellédi – Tamás Berek: Redefining the CBRN risk assessment, AARMS, 8. (2009) 12. 159-172.

rokkal nehéz, de mintavételezéssel labor körülmények között kimutatható. Hatása magas rákkeltő képességének köszönhetően lesz hosszútávon sokak számára halálos és magas lesz a sugárbetegek száma.

A katonai és terrorista, nukleáris és radiológiai fegyverek mellett Magyarország területén jelenleg 1 atomerőmű és 2 kutató és tanreaktor működik Budapesten (BME, Csillebérc). Ezen létesítmények súlyos sérülése esetén nagy területű sugárszennyezett terepszakasz jöhet létre. Az atomerőmű és a kutatóreaktorok felelőssége csak a saját területükre terjed ki. Amennyiben a szennyezés „a kerítésen túlra” is kiterjed a Magyar Honvédség a HKR képességeivel vesz részt a katasztrófahelyzet felszámolásában.

Magyarországon számolni kell a környékbeli országok atomerőműveinek sérülése esetén is szennyeződéssel. (Érdekeséggéppen a szlovák mohovicei atomerőmű közelebb van Budapesthez, mint a paksi atomerőmű.) Az ilyen szennyezések felderítése is a Magyar Honvédség feladata.

A jelenleg rendszerben lévő eszköz elavult. Képességei nem elégítik ki azon gyors információ áramlásra vonatkozó követelményeket, amelyek a mai világban elvártak. A mobil összeköttetéssel nem rendelkezik, az operációs programja a 2000-es évekre jellemző, átkonvertálása körülményes és problémás.

Jogsabályi elrendelés

A légi sugárfelderítést a MH PK Katasztrófavédelmi Alkalmazási Terve (MH KAT) és az OBEIT (Országos Balesetelhárítási Intézkedési Terv)³ is feladatul szabja:

„Az MH kijelölt csapatai az ONER közreműködő erői között közvetlenül részt vesznek a nukleáris veszélyhelyzet hazai következményeinek elhárításában. Az MH tevékenysége és felelőssége:

- közreműködés a földi és légi sugárfelderítésben, a sugárzási viszonyok változásának folyamatos ellenőrzésében,
- részvétel az NVH felszámolásába bevont polgári erők sugármentesítésében,
- részvétel a sérültek első orvosi, illetve kórházi ellátásában,
- szükség esetén kompátkelőhelyek berendezése, utak helyreállítása,

az OSJER alrendszerét képező, a Magyar Honvédség saját kezeléssű radiológiai távmérőállomásainak üzemeltetése.”⁴

Légi sugárfelderítésre jelenleg csak a Magyar Honvédség képes, rendelkezik megfelelő személyi állománnyal és technikai eszközökkel.⁵

A nukleáris fegyverek jelentette veszély és Paksi atomerőművek (Paks-I. is 2035-ig üzemel, Paks-II. pedig 2070-ig) miatt a sugárfelderítés továbbra is fontos feladta lesz a Magyar Honvédségnek ezért mindenképpen egy hosszabbtávú koncepcióban kell gondolkodni.

³ OBEIT (Országos Balesetelhárítási Intézkedési Terv)

⁴ Bárdos Zoltán (2019): Nukleárisbaleset-elhárítási feladatok a magyar honvédség részvételével, Védelem Tudomány, 2019, 4. évfolyam, 2. szám, 146-166, (2022. 01.20.) <http://www.vedelemtudomany.hu/articles/07-bar-dos.pdf>

⁵ MH PK Katasztrófavédelmi Alkalmazási Terve (MH KAT), 2019

A Magyar Honvédség katasztrófavédelmi feladataira vonatkozó jogszabályok:

- Magyarország Alaptörvénye;
- A honvédelemről és a Magyar Honvédségről, valamint a különleges jogrendben bevezethető intézkedésekről szóló 2011. évi CXIII. törvény;
- A katasztrófavédelemről és hozzá kapcsolódó jogszabályok módosításáról szóló 2011. évi CXXVIII. törvény;
- A honvédelemről és a Magyar Honvédségről, valamint a különleges jogrendben bevezethető intézkedésekről szóló 2011. évi CXIII. törvény egyes rendelkezései végrehajtásáról szóló 290/2011. (XII.22.) Korm. rendelet
- A katasztrófavédelemről és hozzá kapcsolódó jogszabályok módosításáról szóló 2011. évi CXXVIII. törvény végrehajtásáról szóló 234/2011. (XI.10.) Korm. rendelet;
- A honvédelmi ágazat katasztrófák elleni védekezésének irányításáról és feladatairól szóló 1/2019. (I. 31.) HM rendelet;
- A 4/2019. (I. 31.) HM utasítással kiadott Honvédelmi Katasztrófavédelmi Rendszer Szervezeti és Működési Szabályzata;
- 6/2019. MH PK intézkedés az ügyeleti- és készenléti szolgálatok megszervezéséről;
- A katasztrófavédelmi költségvetési előirányzatok tervezéséről, biztosításáról és felhasználásáról szóló 61/2010. (V. 20.) HM utasítás;
- Az (HK) MHP PK intézkedés a Magyar Honvédség Parancsnoksága és a Magyar Honvédség katonai szervezeteinek katasztrófavédelmi feladatairól⁶

A Magyar Honvédség katasztrófavédelmi tevékenységének alapelvei

A Magyar Honvédség a honvédelemről és a Magyar Honvédségről, valamint a különleges jogrendben bevezethető intézkedésekről szóló 2011. évi CXIII. törvény (továbbiakban: Hvt) 36. § (2) bekezdés a) pontja alapján továbbá a katasztrófavédelemről és hozzá kapcsolódó jogszabályok módosításáról szóló 2011. évi CXXVIII. törvény (a továbbiakban: Kat) 2. § (1) bekezdése alapján *közreműködik* a katasztrófavédelemmel összefüggő feladatok végrehajtásában, a különböző típusú katasztrófák hatásai elleni védekezésben és a következmények felszámolásában.

A radiológiai diszperziós eszközök alkalmazása civil környezetben emberi veszteségek mellett gazdasági károkkal járhat. A radiológiai támadás következményeit felszámoló katasztrófavédelmi rendszerrel szemben támasztott elsődleges követelmény, hogy képes legyen a károk gyors felmérésére, a megfelelő beavatkozó erők és eszközök kijelölésére és mozgósítására.⁷

A Magyar Honvédségnek munkacsoportjait tekintve több mint 50 van készenléten, szükség esetén elrendelhető állapotban tartva. A légi sugárfelderítéshez több kisebb létszámú munkacsoport tartozik 24 órás szolgálatban.

⁶ MH PK Katasztrófavédelmi Alkalmazási Terve (MH KAT), 2019

⁷ Pellédi Rezső: Korunk kihívása a nukleáris terrorizmus, Tavaszi Szél (2007) konferencia, MH kiadvány

A légi sugárfelderítés elmélete

Az ABV-fegyverek alkalmazásakor nukleáris és vegyipari katasztrófák bekövetkezésekor nagy területek válhatnak vegyi-, sugár szennyezetté. A csapatok által végrehajtott detektálást, azonosítást és monitorozást összefoglaló néven ABV felderítésnek nevezzük. A sugárszennyezés mértékének megállapítására sugárfelderítést kell alkalmazni. Ennek keretében a vegyivédelmi alegységeknek földi- és légi sugárfelderítést kell végrehajtaniuk.⁸

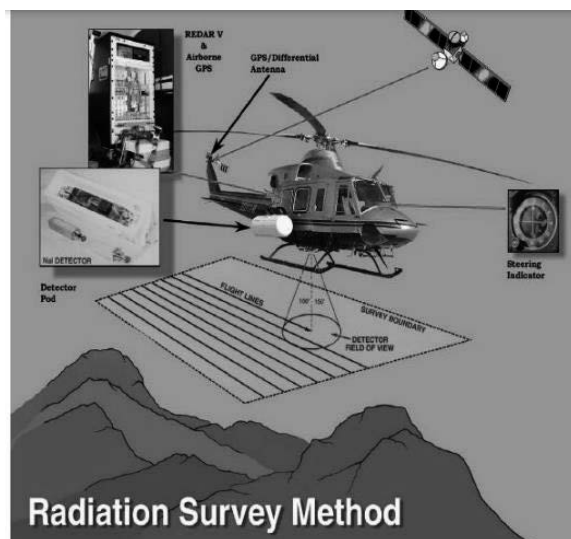
A légi sugárfelderítés feladatát több részre bontom:

Helikopteres felderítés feladata: Atomfegyver alkalmazása vagy nukleáris baleset esetén nagy kiterjedésű sugárszennyezett területről gyorsan egy áttekintő képet hozzon létre az értékeléshez és a megfelelő intézkedések meghozatalához a szakemberek számára. A helikopter a kihullás befejezése után 1 órával kezdi meg a felderítést a ténylegesen szennyezett területen és az ott mérhető dózistér felderítése érdekében. A helikopter nagy hatótávolsága, és nagy sebessége lehetővé teszi, hogy gyorsan a helyszínre érjen és a szennyezett területet átfogóan felderítse.

A különleges műveleti erők alkalmazásánál, missziós feladatoknál, a terrorista célpontok ellen a közvetlen cél elérése előtt már nem biztos a helikopteres eszközök alkalmazása, ezért az útvonal felderítésére, átcsoportosításra, célpontok feltérképezésére a *dróntechnika* válik szükségessé. A két képesség összehasonlítása nem releváns. A helikopteres dróntechnika légi sugárfelderítő képességei minimális különbséget mutat a hatótávolság, mind az időjárás alkalmazhatóság, mind a súly terhelhetőség korlátjai terén. Sugárszennyezése esetén jelentősen olcsóbb (a légi eszközök mentesítése súlyosabb szennyezettség esetén nem lehetséges, radioaktív hulladékká válik) és személyzet nélkülsége miatt az élő erő szennyezéséről (sugárterhelés) sem beszélhetünk. Hanghatása sokkal alacsonyabb. A felderítő eszközökhöz szükséges detektorok, programok, adatátviteli eszközök mérete a technikai fejlődésnek köszönhetően jelentősen csökkent, vele a tömege is.

A légi sugárfelderítés általános alkalmazása során a helikopter és a személyzet sugárszennyezése kevésbé valószínű (gamma-neutron sugárzásról beszélhetünk). A helikopter 30-50 méter magasságban repül (amennyiben a dózistér ebben a repülési magasságban veszélyes a repülési magasságot lehet növelni). Így – a radioaktív sugárzás fizikája miatt – a talajszinten mért sugárzások töredéke éri el. Pont emiatt szükséges, hogy nagy felületű detektorokat alkalmazzunk.

⁸ Berek Tamás: LCD-3 széria, mint lehetséges hatékony eszköz az alegységek ABV védelmi felszerelés rendszerében, Műszaki Katonai Közlöny, 26. évfolyam, 2016, 1. szám, 68-79 p. ISSN 2063-4986 http://www.hhk.uni-nke.hu/downloads/kiadvanyok/mkk.uni-nke.hu/PDF_2016_1sz/MKK2016_1sz_ossz.pdf

1. ábra: Az USA Atomenergia Ügynökségének rajza a légi sugárfelderítés végrehajtásáról⁹

A 30 méteres magasság miatt a rotor szél biztosan nem veri fel a radioaktív port. A légi sugárfelderítő konténer és a pilóták dozimétere biztosítja (jelenleg külön fejlesztés alatt egy gyorsjelzésű doziméter, ami egy bizonyos dózisteljesítménynél hang- és fényjelzést ad), hogy ha esetleg valamilyen okból növekedne a dózisteljesítmény, vagy a magasság növelésével vagy az útvonal megváltoztatásával a feladatot biztonságosan végre lehessen hajtani.

A helikopter által felderített kiemelkedő dózisterek felderítését drónokkal kell végrehajtani. A helikopter által felderített emelkedett dózisterekre célirányosan kell drónokat irányítani, így lehet kiküszöbölni a sugárszennyezést, illetve a korrigált sugárszint adatokat pontosítani az alacsonyabb magasságban mért értékek alapján. A drónok felderítő képessége korlátozott a drónok hatótávolsága miatt (Magyarország még nem rendelkezik nukleáris hajtású drónokkal, de jelenleg folyó fejlesztéseknél már a távolság nem fog problémát jelenteni, csak az időjárásnál lesz minimális eltérés). A felderítésben ez jelenti a legnagyobb problémát. A Vegyi Sugár Felderítő (továbbiakban: VSF) BTR áthatoló sugárzás csökkentő képessége a páncéltáának köszönhetően nyújthat egy bizonyos védelmet, amit a drónok bejuttatásában tudunk figyelembe venni. A VSF BTR tetején elhelyezésre kerülő szállító-indító konténer esetén (jelenleg folyó fejlesztés része) a drónokat azonban közelebb lehet vinni a szennyezés forrásához, így az izotópspektrumot meghatározva gyakorlatilag egy óra pontossággal meg lehet határozni a terület sugárszennyezettségének csökkenésének mértékét. Ez lehetővé teszi, hogy a

⁹ NNSA/NV Consequence Management Capabilities For Radiological Emergency Response David R. Bowman and Donald M. Daigler (2022.01.30) https://www.google.com/url?sa=i&url=https%3A%2F%2Fwww.hsd.org%2F%3Fview%26did%3D784232&psig=AOv-Vaw3hOYMg3bjfkXb5x08ALTjy&ust=1614115443994000&source=images&cd=vfe&ved=0CAIQjRxqFwoTCJi-gvOC2_u4CFQAAAAAAdAAAAABAn

szakemberek a lehető leghatékonyabb eljárásrendet dolgozzák ki a károk minimalizálására. Az így részletesen feltérképezett területre csak a legvégső esetben és minimális mértékbe kell személyi állományt küldeni.

Ilyen sugárfelderítést környezetünkben, Csernobilban végeztek, de a rendelkezésre álló felvételeknél látható helikopteres tevékenységeknél a reaktor tér felett nem mérték a sugárszintet, hanem homokot szórtak a lángoló reaktorra, hogy eloltsák a tüzet, mérési, felderítési szerepük nem volt. Ebben az időben a Varsói Szerződés tagállamai közöttük Magyarország MI-8-as helikoptereket használt légi sugárfelderítésre.

Helikopteres sugárfelderítő rendszer

Mivel az évezred végén nem lehetett tudni, hogy melyek a perspektív helikopter típusok, ezért a helikoptertől lényegében független, a rakétavető helyére függeszthető konténerben lett kialakítva a sugárfelderítő rendszer, amely a légi sugárfelderítés mindhárom feladata megvalósítására alkalmas.

1. ábra MI-8-as helikopter (balra) és az IH-31L légi sugárszintmérő (jobbra)

A 80-as 90-es években Magyarországon légi sugárfelderítésre a honvédségben rendszerített MI-8-t használták. Ezen egy légi sugárfelderítő raj utazott és az IH-31L légi sugárszintmérő eszközt használták földi sugárszint meghatározására. A sugárzási és időjárási viszonyok alapján beállítható két gyengítési függvény egyikével kiszámolta a földi sugárszintet [3]. A kapott eredmények automata vagy félautomata adatátviteli rendszeren keresztül voltak továbbíthatók.

1999-ben a HTI megkezdte a mind háborúban, mind békeműveletek során alkalmazható helikopteres NBC felderítő rendszer kifejlesztését.

2. ábra: A 80-as 90-es évek magyar légi sugárfelderítő rendszere.¹⁰

Jelenleg Magyarországon a felderítésre a MI-24 harci helikopter van rendszerezve, mivel a túlnyomásos kabinja, páncélozottsága (áthatoló sugárzásnál is csökkentő tényező) lehetővé teszi a személyzet kisebb mértékű szennyezését.

3. ábra: A fotók saját felvétel a 2020 szeptemberi tesztről (Tótvázsony), baloldalon a mobil vezetési ponttal jobb oldalon MI-24 a SUFI-val.

¹⁰ PIN Dióda alkalmazhatósága pilóta nélküli légi sugárfelderítésben, Nagy G, Baumler E, Csurgai J, Molnár L, Pintér I, Vincze Á, Zelenák J, Solymosi J, (2022.01.20) http://www.repulestudomany.hu/kulonszamok/2009_cikkek/Nagy_Gabor_stb.pdf 9.

Az eszköz rendszerben tartása hosszabb ideig tervezett, bár a karbantartások, nagy javítások függvénye lesz majd. A jelenlegi fejlesztés is a felfüggesztést és a légügyi engedélyeket is erre a géptípusra tervezte, de ennek módosítása már kisebb feladat, mint maga a felderítő eszköz fejlesztése. Az új eszközök hasonlóan, mint a többi országban, ahol alkalmaznak ilyen típusú légisugárfelderítő eszközt „sima” helikopteren is alkalmazható, mert alapvetően a szennyezett terület határainak meghatározására fog szolgálni, a szennyezett terület felderítésére ott lesznek majd a drónok. A jelenleg rendszeresített helikopterek (forgósárnyasok) esetén, az eszköz használatát a gyártó céggel engedélyeztetni kell, ami plusz költség lesz, de semmilyen akadálya nem lehet az alkalmazásnak. A később tervezett harci helikopterek beszerzésénél tervezni szükséges a konténer elhelyezésének lehetőségét. A harci helikopter alkalmazásának lehetőségei széleskörűen mutatkoznak:

Katonai alkalmazása:

- útvonal felderítés;
- atomfegyver alkalmazásakor szennyezett terület meghatározása;
- radiológia fegyverek alkalmazásakor (piszkos bombák) felderítés;
- célpontok légitámadásakor élő erők érkezése előtti felderítés;
- terrorista támadások előtti felderítések.

Civil alkalmazása:

- atomerőművi balesetnél kiszóródás felderítése;
- fűtőelem szállításakor útvonal felderítése, légi biztosítása;
- légi katasztrófák esetén a légi eszköz sugárforrásának megkeresése;
- hazai területen terrortámadások, piszkos bombák felderítése.

Harci vagy szállító helikopter?

A fejlesztés során megvizsgáltunk más nemzetek hasonló eszközeit. Nemzetközi szinten ez egy hiányképeség. Ilyen helikopteres képessége a nyugati országok közül az USA-nak, Belgiumnak és Kanadának van. Az alábbi példákon keresztül minden opció érdekes lehet, de a végső döntést a MHP vezetésének kell meghozni.

4. ábra: Az USA Atomenergia Ügynökségének légi sugárfelderítő Bell-412 helikoptere amely Fukusimában is repült.¹¹

Aerial survey: basically, just put a very large detector in helicopter and fly over the contamination

- Equipment in Belgium: 2 identical **A**erial **G**amma **S**pectrometers (AGS)
 - 2 cases with 2 detectors, NaI, 4 x 4 liter, each case = 50 kg
 - 1 electronics case : 28kg
 - 1 laptop PC + GPS
 - Total weight of 130 kg
- one at SCK•CEN (MOL), other one at IRE (Fleurus)
- Setup is very easy, can be done in less than one hour
- Here demonstrated in an A109 Agusta helicopter of Belgian Defense for monitoring in case of nuclear emergencies

© SCK•CEN, 2018

5. ábra: Belgium bőröndös kialakítású légi sugárfelderítő rendszere, amelyet egy A-109 helikopter utasterében helyeznek el.¹²

¹¹ Counterterrorism and Counterproliferation (2022.01.30)
<https://www.energy.gov/nnsa/counterterrorism-and-counterproliferation>

¹² Aerial surveys of historical contamination in Belgium 2018 in Spain (2022.01.30) https://territories.eu/assets/files/dissemination-presentations/madrid-2018/TERRITORIES_2018_S1-04_J_Camps_et_al-SCK.CEN.pdf

6. ábra: Kanadai légi sugárfelderítő konténer felhelyezése egy AS-350 helikopterre¹³

A nemzetközi példák azt mutatják, hogy a helikopteres légisugárfelderítő feladatokat szinte kizárólag könnyű szállítóhelikopterekkel végzik. Ennek oka ilyen helikopterek széles körben elterjedtek, könnyebben hozzáférhetőek és üzemeltetésük jóval olcsóbb, mint a harci helikoptereké. A feladat végrehajtását ilyen nem páncélozott és túlnyomásos kabinnal nem rendelkező helikopterekkel is el lehet biztonságosan végezni, megfelelően meghatározott szabályzók mellett (Magyarországon ilyen nincs, az „érvényben” lévő még a szovjet szabályzó, a NATO STANAG pedig nem teljesen alkalmazható a magyar egyes viszonyokhoz).

A Magyar Honvédség által beszerzett helikopterek, ezen szempontoknak megfelelnek. A legnagyobb problémát, az 5 éves garancia, a gyártói hozzájárulás, annak igen magas költsége okozza, illetve a pilóták védelme. Egy kiképzett pilóta évekbe és súlyos pénzekbe kerül, ami nem elhanyagolható.

A pilóták védelme a feladat során

A sugárfelderítésben résztvevő csoportok tagjai fizikai védelmének biztosítása kiemelt jelentőségű, ezért különböző típusú egyéni védelem alkalmazása szükséges. A feladatnak megfelelő és a veszéllyel arányos védőképességű védőruha kiválasztása rendkívül fontos a feladat végrehajtás sikere és a védelem érdekében.¹⁴

A radioaktív sugárzások ellen csupán a ruházattal – fizikai tulajdonságaik miatt – nem lehet védekezni. A legfontosabb, hogy a radioaktív porok belélegzését megakadályozzuk. Elsődlegesen erre szolgál a túlnyomásos kabin, de gyakorlatilag bármely por-szűrő maszk vagy gázálc megfelelő, aminek van légügyi hatósági bizonyítványa (jelenleg nincs ilyen Magyarországon, de a rendszeresített 93M gázálc család francia

¹³ AMS/NRCan Joint Survey Report Aerial Campaign 2014 17. oldal (2022.01.30)
https://inis.iaea.org/collection/NCLCollectionStore/_Public/47/006/47006317.pdf?r=1&r=1

¹⁴ Berek Tamás Védőruha élettani hatásának egyes jellemzői az ABV (CBRN) tűzserész csoport műveletei során
 MŰSZAKI KATONAI KÖZLÖNY 27: 3 pp. 239-250. (2017)

gyártójának van, amit légügyi honosításban kell rendszeresíteni). A ruházat védelmére porvédő ruházatot viselnek. Ez az Magyar Honvédségben az ún. NBEVK ruha. A jelenlegi repülésre vonatkozó szabályokat figyelembe véve ezt is engedélyeztetni szükséges a légügyi hatósággal. Sajnos a korábbi próbálkozások mind füstbe mentek, az engedélyezési eljárásnál sok olyan okmányt kell prezentálni a hatóságok felé, amiket már maga a gyártó nem vállal, mert a jelenlegi ebben a témában szükséges darab szám olyan kevés, hogy nem éri meg vele foglalkozni, és sajnos más ország engedélyét nem fogadják el. A MH-ban rendszeresített vegyvédelmi védőruha család francia gyártójánál van speciálisan a repülésre kifejlesztett változata, de a fenti problémák miatt nem tudjuk rendszeresíteni, pedig szükséges lenne.

Ennek a ruházatnak az a célja, hogy az esetlegesen szennyeződött viselője ezt a védőruhát leveti, sugárszennyezett hulladékként elhelyezi és így tulajdonképpen már el is került a további dózisterhelést.

7. ábra: A személyzet száll be egy légi sugárfelderítésre előkészített helikopterbe egy nemzetközi gyakorlaton.¹⁵

A légi sugárfelderítés jelenlegi helyzete

A Magyar Honvédség 2004-ben fejlesztette ki az Légi ABV felderítő konténer (továbbiakban: LABV) konténert (továbbiakban légierő szleng nyelvén: SUFI). Jelenleg 3 darab konténer van, amelyből kettő Szolnokon a MH 86 SZHB Harci helikopter századánál található. A konténerek jelenleg csak korlátozottan alkalmazhatóak. Elektronikai rendszerük és szoftvereik teljesen elavultak, ezért modernizálásuk sürgetővé vált. A harmadik konténer már közel két éve a gyártó cégnél van, mert a teljesen eltérő konstrukciója miatt nem tudják javítani.

Az LABV konténer offline üzemből tud csak működni, rádiókapcsolati lehetőséggel nem rendelkezik. Ez nagyban hátráltatja a feladat végrehajtását. A helikopter feladat végrehajtása után, a memóriakártyát még ki kell olvasatni, ami egy-két óra időtartamot is igénybe vehet. Amennyiben bármilyen okból a konténer nem működött vagy az

¹⁵ Nuclear Security centre of excellence, news, (2022.01.30.) www.nscoc.it/en/interagency-event/the-nuclear-security-centre-of-excellence-participated-in-the-field-exercise-radiological-aerial-survey

előzetes értékelés nem pontosan határozta meg a kihullás irányát, a helikopternek újra vissza kellett volna repülnie. Ez ma már megengedhetetlenül lassú és fokozott veszélynek teszi ki a pilótákat (kifáradás stb.). A jelenlegi LABV konténerek modernizálása ezen hátrányok miatt sürgetővé vált.

A MH Modernizációs Intézet 2019-ben az új légi sugárfelderítő konténer fejlesztését rendelte el. Célul lett kitűzve, egy a XXI. század kihívásainak megfelelő, online adatkapcsolattal izotópazonosítással rendelkező korszerű eszköz kialakítása.

A konténer súlya kb. 70 kg lesz, ez kevesebb, mint a lőszerrel feltöltött HMP400 géppuska konténer vagy a rakétákkal feltöltött FZ231 nem irányított rakétakonténer. Az új légi sugárfelderítő konténer a helikoptertől teljesen függetlenül működik, önálló elektromos ellátással és saját rádiókkal van felszerelve. A rádiók 2,2-2,5 GHz frekvencián üzemelnek, így a helikopter elektromos rendszereit nem zavarják. Az összeköttetésének köszönhetően a vezetési pontra beérkezett adatok alapján egy esetleges ismétlődő mérést el lehet rendelni helyben, azonnal. A jelenlegi állapotának legnagyobb problémája pont az adatátviteli távolságból adódó korlátok. A hadműveleti követelményektől a most biztosított adatátviteli távolság csak a töredékét biztosítja. Az adat mennyisége nem teszi lehetővé, hogy a helikopter rádió eszközein keresztül adatot sugározzon, a wifi alkalmazása is korlátozott (műveleti területen nincs, és könnyen zavarható, hozzáférhető). Védett sávban, rejtjelző eszközökön keresztüli fejlesztése még hátra van. A jelenlegi állapotban is alkalmas feladatok végrehajtására, de a mobil vezetési pontja mindig áttelepül a szükséges helyszínre, ez időigényes és tesztelés alatt van állandó mozgásban lévő eszközön, illetve a jelenleg fejlesztés alatt lévő vezetési rendszerhez hogyan tudjuk majd csatlakoztatni. A műveleti területen kapott adatok azonnali alkalmazása létfontosságú a mozgások és feladatok tervezésénél, mert az élő erő harckészültsége, állapota, hadrendben maradásánál igenis fontos a sugárszennyezett területek ki-, megkerülése, ezzel a katona egészségének fenntartása.

Összefoglalás

Az ABV felmérés során számos váratlan alkalmazási formára szinte csak következtetni lehet. A védelem körültekintő megszervezése és a személyi állomány kockázata csökkentése érdekében, a hatékony ABV felmérésnek korszerű és gyors adatszerzési módszerekre kell támaszkodnia.¹⁶ Ezek egyike a légi ABV felmérés.

A Magyar Honvédség speciális képessége a légi sugárfelderítés. Ezen képesség felhasználható katonai és polgárvédelmi vagy katasztrófavédelmi feladatok során. Azért, hogy a Magyar Honvédség ezen feladatokat magas szinten el tudja látni, kifejlesztett egy új korszerű légi sugárfelderítő konténert. A világon igaz csak kevesen alkalmazzák, de a fent felsorolt példákon kívül van keleti alkalmazása is. A fejlesztés viszont egy hiánypiacot is betölthet, ami a jelenlegi magyar fegyvergyártási struktúrába is beilleszthető és könnyen piacot lehet majd rá találni a növekvő igényeknek a hidegháború árnyékában.

Az új konténert jelenleg a Mi-24-es harci helikopter hordozza, azonban a képesség

¹⁶ Grósz Zoltán - Berek Tamás: ABV veszély elkerülésének rendszabályai, Bolyai Szemle 16 (2007) 4. 50-61.

fenntartására a MI-24-es helikopter kivonása után is szükség lesz.

A nemzetközi példák azt mutatják, hogy a légi sugárfelderítést túlnyomás vagy páncélozás nélküli helikopterekkel is végre lehet hajtani. Ezért javasoljuk, hogy a képesség fenntartásának érdekében az új helikopterek (H-145M, H-225) is legyenek képesek a légi sugárfelderítő konténer hordozására, vagy a később tervezett harci helikopterek-nél már a beszerzés, a szerződési stádiumban is tervezzék be a légi sugárfelderítő konténer alkalmazását.

A jelenlegi alkalmazásra vonatkozó szabályzókat ki kell dolgozni a fejlesztések ütemének megfelelően, azt annak megfelelően frissíteni szükséges. Az eljárásrendeket a hadműveleti és az eszköz műszaki paraméterei fogják nagymértékben befolyásolni.

A jelenleg folyó haderő átszervezésnél figyelembe kell venni ezen képesség és a fejlesztéseknél tervezett és előrehaladott új eszközök alkalmazásának bevezetését (drónos légi sugárfelderítést merevszárnyú UAV, vagy forgószárnyú quad – hexa-oc-tacopter). A jelenleg folyó programok keretében 1-2 éven belül ezen képesség is megvalósítható lesz, ahol a forgószárnyas drónoknál a civil mezőgazdaságban alkalmazott drónok képesek ezen feladatot ellátni, illetve a katonai merevszárnyú UAV új lehetőségeket fog teremteni a légi sugárfelderítésben. Az új vegyvédelmi „ezred” állománytáblájában is fel kell készülni ezen eszközök alkalmazására megfelelő alegységek létrehozásával, akár pilóták rendszeresítésével.

Felhasznált irodalom:

Berek Tamás: ASV (CBRN) tűzszerészcsoporth, mint a biztonsági kihívásokra adott válaszlépés, Bolyai Szemle 25. (2016) 4. 22-34.

Rezső Pellédi – Tamás Berek: Redefining the CBRN risk assessment, AARMS, 8. (2009) 12. 159-172.

OBEIT (Országos Balesetelhárítási Intézkedési Terv)

Bárdos Zoltán (2019): Nukleárisbaleset-elhárítási feladatok a magyar honvédség részvételével, Védelem Tudomány, 2019, 4. évfolyam, 2. szám, 146-166, (2022. 01.20.) <http://www.vedelemtudomany.hu/articles/07-bardos.pdf>

MH PK Katasztrófavédelmi Alkalmazási Terve (MH KAT), 2019

MH PK Katasztrófavédelmi Alkalmazási Terve (MH KAT), 2019

Pellédi Rezső: Korunk kihívása a nukleáris terrorizmus, Tavaszai Szél (2007) konferencia, MH kiadvány

Berek Tamás: LCD-3 széria, mint lehetséges hatékony eszköz az alegységek ABV védelmi felszerelés rendszerében, Műszaki Katonai Közlöny, 26. évfolyam, 2016, 1. szám, 68-79 p. ISSN 2063-4986 http://www.hhk.uni-nke.hu/downloads/kiadvanyok/mkk.uni-nke.hu/PDF_2016_1sz/MKK2016_1sz_ossz.pdf

NNSA/NV Consequence Management Capabilities For Radiological Emergency Response David R. Bowman and Donald M. Daigler (2022.01.30) https://www.google.com/url?sa=i&url=https%3A%2F%2Fwww.hsdl.org%2F%3Fview%26did%3D784232&psig=AOvVaw3hOYMG3bjfkXb5x08AITjy&ust=1614115443994000&source=images&cd=vfe&ved=0CAIQjRxqFwoTCJjgvOC2_u4CFQAAAAAdAAAAABAn

PIN Dióda alkalmazhatósága pilóta nélküli légi sugárfelderítésben, Nagy G, Baumler E, Csurgai J, Molnár L, Pintér I, Vincze Á, Zelenák J, Solymosi J, (2022.01.20)
http://www.repulestudomany.hu/kulonszamok/2009_cikkek/Nagy_Gabor_stb.pdf 9.

Counterterrorism and Counterproliferation (2022.01.30)
<https://www.energy.gov/nnsa/counterterrorism-and-counterproliferation>

Aerial surveys of historical contamination in Belgium 2018 in Spain (2022.01.30)
https://territories.eu/assets/files/dissemination-presentations/madrid-2018/TER-RITORIES_2018_S1-04_J_Camps_et_al-SCK.CEN.pdf

AMS/NRCan Joint Survey Report Aerial Campaign 2014 17. oldal (2022.01.30)
https://inis.iaea.org/collection/NCLCollectionStore/_Public/47/006/47006317.pdf?r=1&r=1

Berek Tamás Védőruha élettani hatásának egyes jellemzői az ABV (CBRN) tűzszerész csoport műveletei során MŰSZAKI KATONAI KÖZLÖNY 27: 3 pp. 239-250. (2017)

Nuclear Security centre of excellence, news, (2022.01.30.)
<http://www.nscoc.lt/en/interagency-event/the-nuclear-security-centre-of-excellence-participated-in-the-field-exercise-radiological-aerial-survey>

Grósz Zoltán - Berek Tamás: ABV veszély elkerülésének rendszabályai, Bolyai Szemle 16 (2007) 4. 50-61.

Témában csatlakozó irodalom, források:

USA LSF:

<https://www.osti.gov/servlets/purl/14046-eRy9Ko/webviewable/>
<https://www.energy.gov/nnsa/aerial-measuring-system-ams>

USA CANADA

https://inis.iaea.org/collection/NCLCollectionStore/_Public/47/006/47006317.pdf?r=1&r=1
<https://www.hSDL.org/?view&did=783790>
http://hps.ne.uiuc.edu/rets-remp/PastWorkshops/2012/presentations/4/4C-Lyons_Presentation-Aerial%20Measuring%20System%20for%20Emergency%20Planning.pdf
<https://www.sfchronicle.com/bayarea/article/Extremely-Unlikely-That-They-Will-Find-15519861.php>

FUKUSIMA

https://www.researchgate.net/figure/Photographs-of-a-a-manned-helicopter-and-d-an-unmanned-helicopter-Radiation_fig1_328313651
<https://www.irpa.net/members/P12.61.pdf>
https://www.aesj.net/document/pnst004/076_080.pdf

BELGIUM

https://territories.eu/assets/files/dissemination-presentations/madrid-2018/TERRITORIES_2018_S1-04_J_Camps_et_al-SCK.CEN.pdf

EUROPE

<https://blog.alertswiss.ch/en/categories/focp-news/annual-neoc-radioactivity-survey-flights-with-international-partners/>

<http://www.jm.bme.hu/archiv/aktual/uranhatasai.html>

https://www.publichealth.va.gov/exposures/depleted_uranium/

https://ec.europa.eu/health/scientific_committees/opinions_layman/depleted-uranium/en/l-3/2.htm

Berek Tamás: ABV (CBRN) tűzszerészcsoporthoz, mint a biztonsági kihívásokra adott válaszlépés, Bolyai Szemle 25. (2016) 4. 22-34.

Rezső Pellérdi - Tamás Berek: Redefining the CBRN risk assessment, AARMS, 8. (2009) 12. 159-172.

Grósz Zoltán - Berek Tamás: ABV veszély elkerülésének rendszabályai, Bolyai Szemle 16 (2007) 4. 50-61.

Pellérdi Rezső: Korunk kihívása a nukleáris terrorizmus, Tavaszi Szél (2007) konferenciakiadvány

Berek Tamás: LCD-3 széria, mint lehetséges hatékony eszköz az alegységek ABV védelmi felszerelés rendszerében Műszaki Katonai Közlöny XXVI. évfolyam, 2016. 1. szám 68-79 p. ISSN 2063-4986 http://www.hhk.uni-nke.hu/downloads/kiadvanyok/mkk.uni-nke.hu/PDF_2016_1sz/MKK2016_1sz_ossz.pdf

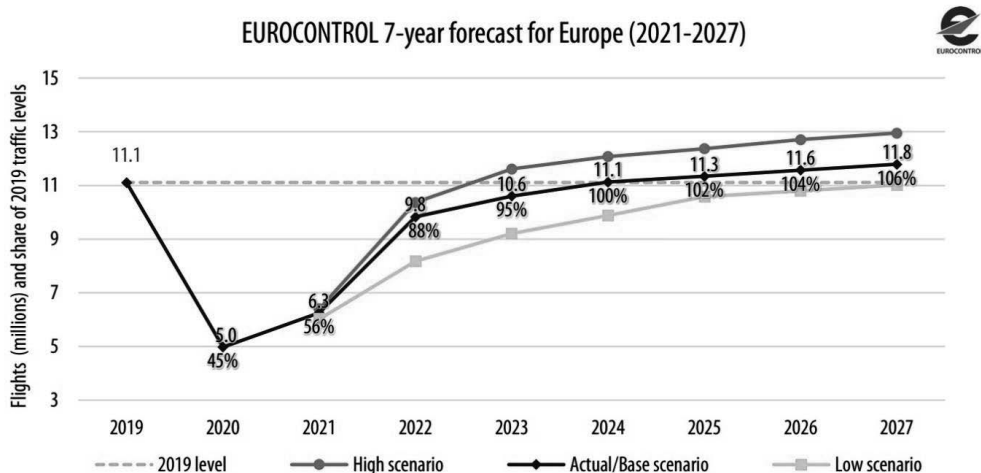
Berek Tamás: Védőruha élettani hatásának egyes jellemzői az ABV (CBRN) tűzszerészcsoporthoz műveletei során MŰSZAKI KATONAI KÖZLÖNY 27: 3 pp. 239-250. (2017)

A stratégiai szintű légtérgazdálkodás szerepe az állami célú légiközlekedéssel összefüggő operatív feladatok ellátásában

Paulov Attila

Bevezető - A COVID-19 és az állami célú légtérfelhasználás

A COVID-19 okozta járványhelyzet komoly hatást gyakorolt a légiközlekedésre, a közforgalmi mutatók jelentősen csökkentek, ebből adódóan pedig a polgári repülőtéri műveletek rég nem látott negatív műveletszámot produkáltak. Számos folyamatban lévő fejlesztést törölni kellett, jobb esetben fel kellett függeszteni, ezen túlmenően pedig a légitársaságok, a léginavigációs szolgáltatók, valamint a légiközlekedési szektor egy jelentős része rég, vagy soha nem látott gazdasági nehézségekkel kellett, hogy megküzdjön. Az EUROCONTROL elemzése szerint a jelenlegi légiforgalom a 2019. évi kiugró bázisértékek csupán 63%-át fedi le,¹ amelynek oka egyértelműen a COVID-19 egyes vírusvariánsainak megjelenéséből, továbbá gyors terjedéséből adódó utasszám visszaesés. A jövőbe kitekintve, a nevezett szervezet 2021 októberében adta ki a 2021-2027 időszakra vonatkozó középtávú prognózisát az 1. ábrán látható értékekkel, szintén a 2019. évi bázisértékekhez viszonyítva.

1. ábra: EUROCONTROL 2021-2027 forgalmi előrejelzés (forrás: EUROCONTROL²)

Az EUROCONTROL *Base*, vagyis „legvalószínűbb” forgatókönyve szerint a 2024. évre érik el a forgalmi mutatók a 2019. évi szintet, amennyiben a jelenlegi ütemben halad a járvány elleni védekezés. Ezen túlmenően a szervezet számol még egy gyorsabb visszarendeződésű, ún. *High* forgatókönyvvel is, amely szerint már a 2022. év végére el

¹ EUROCONTROL Comprehensive Assessment January 27, 2022

² EUROCONTROL Seven Years Forecast 2021-2027

lehet érní a vonatkozási értékeket abban az esetben, amennyiben a védekezéssel összefüggő mechanizmusok nemzetközi szinten is egységesen és zökkenőmentesen zajlanak. A legpesszimistább, ún. Low számítás szerint csak valamikor a 2027. év környékén térhet vissza a forgalom a 2019. évi szintre, amely további vírusvariánsokkal, illetve alacsony oltakozási hajlandósággal számol. A fenti statisztikai adatok alapján továbbra is látszik, hogy a polgári légiközlekedés recesszióban van, csökken a rendelkezésre álló légtér kihasználtsága, a légiútvonal hálózat pedig jelentős többletkapacitásokkal rendelkezik. A pandémia okozta kapacitáskiesés nemzetgazdasági szempontból sem elhanyagolható, figyelemmel arra, hogy a légitársaságok számára nyújtott léginavigációs szolgáltatási díjak – kevés kivételtől eltekintve – állami tulajdonban lévő társaságokhoz kerülnek (léginavigációs szolgáltatók), ezáltal növelve a GDP-t.

Annak ellenére, hogy a légiforgalom visszaesése miatt jelentős bevételtől esik el az állam, egy másik szegmensben, az állami célú légiközlekedésben³ – különös tekintettel a katonai légiforgalom esetében – kapacitások szabadulnak fel, amelyek jelen esetben a gyakorlatok, és egyéb, nem háborús műveletek során a légtérhez való könnyebb hozzáférést jelentik. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy a védelmi szektor azonnal rendelkezhet ezen elérhető kapacitások felett, figyelemmel arra, hogy a katonai feladatok végrehajtására (pl. hazai- és nemzetközi gyakorlatok, lövészetek, haditechnikai bemutatók, stb.) – a magyar légtér légiközlekedés céljára történő kijelöléséről szóló 26/2007. (III. 1.) GKM-HM-KvVM együttes rendeletben – térben és időben rögzített légterek kerültek kijelölésre (pl. időszakosan korlátozott- és veszélyes légterek). Ettől eltekintve azonban a magyar légtér igénybevételéről szóló 4/1998. (I. 16.) Korm. rendelet alapján – amennyiben a repülési feladatok jellege nem teszi lehetővé a fent említett légterekben való végrehajtást – eseti légtérrel is igénybe lehet venni, amelyet a katonai fél jellemzően pilóta nélküli légijárművel végrehajtott műveletekhez igényel. Az eseti légtér egyértelmű előnye az, hogy az igénylőnek – bizonyos keretek és feltételek teljesülése esetén – lehetősége van a feladat jellegéhez igazítani a légtér kiterjedését, amely lényegesen nagyobb működési környezetet biztosít az egyes feladatok sikeres végrehajtásához. Mivel az eseti légtér kijelölése történhet légiforgalmi légtérben is, a jelenlegi polgári légiforgalmi mutatók nagyobb teret biztosíthatnak a nevezett légterek kiterjedésében, szélesítve az abban folyó műveletek körét.

A Honvédelmi és Haderőfejlesztési Programnak köszönhetően a légtérben a katonai műveletek növekedni fognak, ennek megfelelően szükséges kihasználni a polgári légiközlekedés okán felszabaduló légtér-kapacitásokhoz való szélesebb körű hozzáférést, szoros együttműködésben az érintett polgári szereplőkkel. Ehhez azonban mindenképp először szükséges megvizsgálni a légtér felhasználásával összefüggő egyes aspektusokat, a vonatkozó mechanizmusokat, a folyamatban részt vevő szereplőket és feladataikat, továbbá az optimális felhasználás egyes szintjeiben rejlő lehetőségeket, különös tekintettel a stratégiai szintű légtérgazdálkodásra.

³ Állami célú légiközlekedés: a honvédelmi, a vámhatósági és a rendvédelmi célú légiközlekedés, amely végezhető állami légijárművel, pilóta nélküli állami légijárművel, valamint polgári légijárművel, vagy pilóta nélküli légijárművel abban az esetben, ha a repülés honvédelmi, vámhatósági vagy rendvédelmi célt szolgál (a légiközlekedésről szóló 1995. évi XCVII. törvény)

1. A légtérgazdálkodás és annak szintjei

A COVID 19-et megelőző időszakban a forgalmi igények több esetben meghaladták a légiforgalmi légterek kapacitását, amelynek következtében a léginavigációs szolgáltatónak korlátozó intézkedéseket kellett bevezetniük, különös tekintettel a nagyobb forgalmat lebonyolító nyári időszakban. A növekvő polgári forgalmi igények mellett azonban megtalálható volt egy másik – a forgalmi mutatókat tekintve nem jelentős – légtérfelhasználó, a katonai fél. A katonai műveleti és gyakorló repülések végrehajtására jogszabályban kijelölt légterek aktiválásakor az adott légtér szegmens a polgári légiforgalom számára nem, vagy csak előzetes koordinációval vehető igénybe. Ennek megfelelően – amennyiben egymáshoz közeli időben és térben kerülnek a gyakorlatok végrehajtásra – az egyébként rendelkezésre álló légtér egy jelentős kapacitása csökken, illetve a polgári repülések céljára megmaradó légterekben való repülési profilok komplexebbé válnak, így azok kapacitása is csökken.

A légiforgalom intenzív növekedésével, valamint a fent említett – jellemzően negatív impulzusok által generált – tapasztalatok feldolgozásával párhuzamosan felmerült az igény olyan jogszabályok és eljárások megalkotására, amelyek garantálják a repülésben részt vevő felek, vagyis a légtérfelhasználók biztonságát oly módon, hogy azal egy időben a forgalom akadálymentes és egyenletes áramlása is szavatolhatóvá válik. A keletkezett igényből egy ambiciózus koncepció valósult meg, amellyel a légtér felhasználásával összefüggő hatékonyság és rugalmasság egy mindenki számára elfogadható szintre emelhető.

A légiforgalom emelkedése okozta kihívások kezelése, és a negatív következmények minimalizálása érdekében a légtér optimális felhasználására, illetve az azzal való hatékony gazdálkodásra kell törekedni, amely a rugalmas légtérfelhasználás (Flexible Use of Airspace) koncepción keresztül tud megvalósulni. Az EUROCONTROL⁴ által kidolgozott koncepció lényege, hogy a légtér nem polgári vagy katonai légtereként definiáljuk, hanem egyetlen kontinuumként tekintünk rá, amelyet a felhasználói igények szerint osztunk szét. Minden szükséges légtérkorlátozás kizárólag időszakosan történhet, valós időn alapulhat, és egy specifikus idő intervallumot ölelhet fel.⁵ A nevezett szervezet folyamatosan dolgozik az említett koncepció továbbfejlesztésén, amelynek végső célja az, hogy a légtérfelhasználóknak minden repülési szakaszban képesek legyenek biztosítani a légtér hozzáférhetőségével kapcsolatos információkat. Ennek segítségével országhatárokon átívelően szavatolni lehet azt, hogy a légtérigények a lehető leghatékonyabban, az elérhető kapacitások maximális kihasználásával kerüljenek elbírálásra, majd azt követően aktiválásra. Annak érdekében, hogy a vonatkozó folyamatok megfelelően működjenek, hatékony légtérgazdálkodási szisztémát kell működtetni, amely a következő szinteken valósul meg:

⁴ Európai szervezet a légiközlekedés biztonságáért, fő feladata az európai légtér rugalmas felhasználásának, valamint a légiforgalom hatékony és biztonságos áramlásának a biztosítása. Magyarország a közép-európai térség országai közül elsőként lett 1992-ben a brüsszeli székhelyű szervezet tagja.

⁵ 2150/2005/EK bizottsági rendelet

1.1. Stratégiai szint

A légtér felhasználásával összefüggő eljárások és folyamatok meghatározása, értékelése, légtérstruktúrák létrehozása, az azok működtetésével összefüggő mechanizmusok lefektetése.

1.2. Előtaktikai szint

A stratégiai szinten meghatározott eljárások és keretrendszerek működtetésével a légtérhasználók megfelelő időben történő tájékoztatása a légtérfelosztásról a légtér-gazdálkodó csoportokon keresztül.

1.3. Taktikai szint

A légtér előtaktikai szinten történő felosztásának valós idejű aktiválásával, deaktiválásával, és újrafelosztásával összefüggő feladatok a légtér-gazdálkodó csoportokon keresztül.

A felsorolt légtér-gazdálkodási szintek hatékony működtetése a rugalmas légtér-felhasználást szavatolja, amely a stratégiai szegmensekben meghatározott eljárásokon és keretrendszereken alapul, így nélkülözhetetlen a nevezett szinten történő hatékony és megalapozott döntéshozatal, tekintettel arra, hogy azok közvetlen kihatással bírnak a napi légtér-felhasználásra.

2. A stratégiai szintű légtér-gazdálkodás

A rendelkezésre álló légtér katonai fél számára történő felhasználása nem lehetséges egy szakmailag kellően megalapozott – a releváns polgári és katonai, illetve állami szereplők bevonásával megalkotott – légtérstruktúra alkalmazása nélkül. A stratégiai szintű légtér-gazdálkodás alapvető lényege, hogy egy olyan légtérstruktúra kerüljön kialakításra, amely egy időben biztosítja a működési feltételeket mind a polgári, mind a katonai fél számára oly módon, hogy a légtérhez való hozzáférés rugalmasan, a végrehajtásra kerülő repülési feladatok akadályoztatása nélkül történhessen meg. Egy adott légtérstruktúra legfőbb minőségi mutatója a légterek igénybevitelével összefüggő mechanizmusok megfelelő dinamizmusa és rugalmassága, amelyek részletei szintén ezen a szinten kerülnek megfogalmazásra. A stratégiai szintű légtér-gazdálkodás főbb feladatait a rugalmas légtér-felhasználásra vonatkozó közös szabályok megállapításáról szóló 2005. december 13-ai 2150/2005/EK rendelet szabályozza, amely szerint az alábbi – az állami célú légiközlekedéssel szorosan összefüggő – feladatokra kell kitérni ebben a körben:

- a) a rugalmas légtér-felhasználási koncepció általános alkalmazásának biztosítása a stratégiai, előtaktikai és taktikai szinteken;
- b) a felhasználói követelmények rendszeres felülvizsgálata;
- c) a légtér lefoglalását vagy korlátozását szükségessé tevő tevékenységek jóváhagyása;

- d) ideiglenes légtérstruktúrák és eljárások meghatározása többféle légtérle foglalási és útvonal-lehetőség biztosítása érdekében;
- e) követelmények és eljárások meghatározása a repülési útvonalak különböző változatai és rövid távú járatváltozások által igényelt légtér változtatható oldalirányú és függőleges határainak létrehozása és felhasználása érdekében;
- f) a nemzeti légtérstruktúrák és útvonalhálózat értékelése a rugalmas légtérstruktúrák és eljárások tervezése érdekében;
- g) azon konkrét feltételek meghatározása, amelyek alapján a polgári és katonai repülések elkülönítése a légiforgalmi szolgáltató egységek vagy katonai irányító egységek felelőssége.
- h) határokon átnyúló légtér kialakítása a szomszédos tagállamokkal, ahol a légi forgalom és a felhasználók tevékenysége ezt szükségessé teszi;
- i) légtérgazdálkodási politikájuk összehangolása a szomszédos tagállamokkal annak érdekében, hogy a nemzeti határokon és/vagy a repüléstájékoztató körzetek határain átnyúló légtérfelhasználás kérdéseit közösen oldják meg;
- j) légtérstruktúrák létrehozása és elérhetővé tétele a felhasználók számára azon szomszédos tagállamokkal történő szoros együttműködésben és koordinációban, ahol az érintett légtérstruktúrák jelentős hatással vannak a nemzeti határokon és/vagy a repüléstájékoztató körzetek határain átmenő forgalomra, annak érdekében, hogy a Közösség minden felhasználója optimálisan használja a légtérteret;
- k) a határokon átnyúló polgári és katonai tevékenységek közti elkülönítés közös előírásainak meghatározása a szomszédos tagállamokkal;
- l) konzultációs mechanizmusok kialakítása személyek vagy szervezetek, és a vonatkozó partnerek és szervezetek között annak érdekében, hogy a felhasználók követelményeit megfelelően teljesítsék;
- m) a rugalmas légtérfelhasználásra vonatkozó eljárások és azok végrehajtásának értékelése és felülvizsgálata;
- n) a légtérstruktúrák igénylésére, lefoglalására és tényleges felhasználására vonatkozó adatok archiválására szolgáló mechanizmusok létrehozása a további elemzés és tervezési tevékenységek érdekében.⁶

A stratégiai szintű légtér gazdálkodási feladatok ellátása érdekében létrehozásra került a Nemzeti légtér Koordinációs Munkacsoport (NLKM), amelynek tagjai a közlekedésért felelős minisztérium közlekedésért felelős helyettes államtitkára, a légügyi főigazgatói feladatokat ellátó személy, a légiközlekedési hatóság vezetője, a légiforgalom irányítására jogszabályban kijelölt szervezet vezetője, a honvédelemért felelős minisztérium katonai légiforgalom szervezéséért felelős vezetője, a Magyar Honvédségnek a

⁶ A rugalmas légtér felhasználásra vonatkozó közös szabályok megállapításáról szóló 2005. december 13-ai 2150/2005/EK rendelet 4 (1).

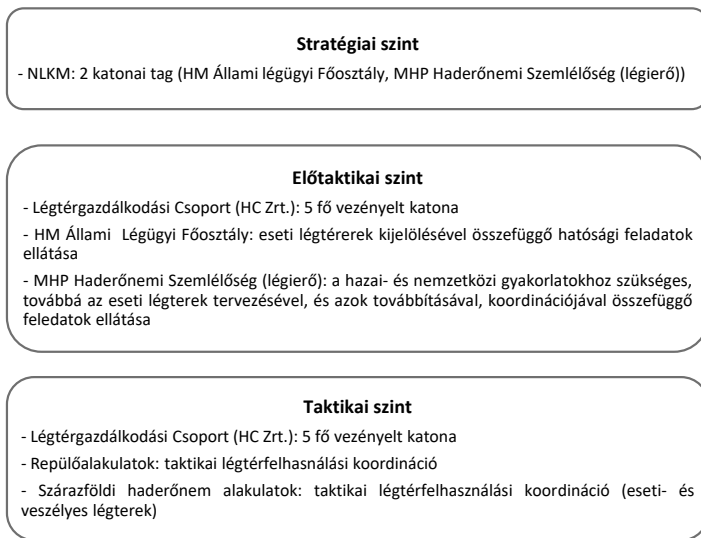
katonai légiforgalmi irányításért és a légvédelemért felelős vezetője, valamint hatáskörébe tartozó ügyben az Országos Rendőr-főkapitányság rendészeti igazgatója.⁷ A nevezett munkacsoport az a)–n) pontokban felsorolt tevékenységek közül az alábbiakért felelős:

- a) a rugalmas légtérfelhasználási koncepció általános alkalmazásának biztosítása a stratégiai, előtaktikai és taktikai szinteken;
- b) a felhasználói követelmények rendszeres felülvizsgálata;
- c) a nemzeti légtérstruktúrák és útvonalhálózat értékelése a rugalmas légtérstruktúrák és eljárások tervezése érdekében;
- d) a rugalmas légtérfelhasználásra vonatkozó eljárások és azok végrehajtásának értékelése és felülvizsgálata.

A felsorolt feladatok vonatkozásában ki kell emelni a b) és c) pontokban felsorolt feladatokat, amelyek már a stratégiai szinten is egyfajta dinamizmust kívánnak meg az érintett felektől. Hivatkozva a jelen tanulmány 1. fejezetében felsorolt lehetőségekre (COVID-19 okozta légtér-kapacitás bővülés, Honvédelmi és Haderőfejlesztési Program kapcsán felmerülő új légtérigények), ezen feladatok vonatkozásában van lehetősége a katonai félnek több dinamizmust és flexibilitást vinni a légtérstruktúrába annak érdekében, hogy a hadművelleti követelmények és elvárások, valamint a kiképzési feladatok esetleges változását a légtér, mint az ezeket kiszolgáló „infrastrukturális elem” is le tudja követni. Tekintettel arra, hogy stratégiai szinten két katonai tag [HM Állami Légügyi Főosztály, MHP Haderőnemi Szemléltetési (légierő)] is képviselteti magát az NLKM-ben, a légtérstruktúra – katonai igényeknek megfelelő – dinamikus változtatásának az esélye nem elhanyagolható, annak kellő rendszerességgel történő megvalósítása a rendelkezésre álló humánerőforráson, valamint technológián alapszik.

A légtérgazdálkodással összefüggő hatósági és operatív szintű feladatok minden esetben állami kézben vannak, ennek megfelelően a katonai szerepvállalás is jelentős ezen a területen, gondoljuk csak a HungaroControl Magyar Légiforgalmi Szolgálat Zrt.-nél polgári-katonai integrált szervezeti elemként működő, az előtaktikai- és taktikai folyamatokért felelős Légtérgazdálkodási Csoportra. A három szinten megvalósuló légtérgazdálkodási folyamatokban a katonai fél – a teljesség igénye nélkül – az alábbiak szerint képviselteti magát:

⁷ A Nemzeti Légter Koordinációs Munkacsoportról szóló 1298/2011. (IX. 1.) Korm. határozat, 2.

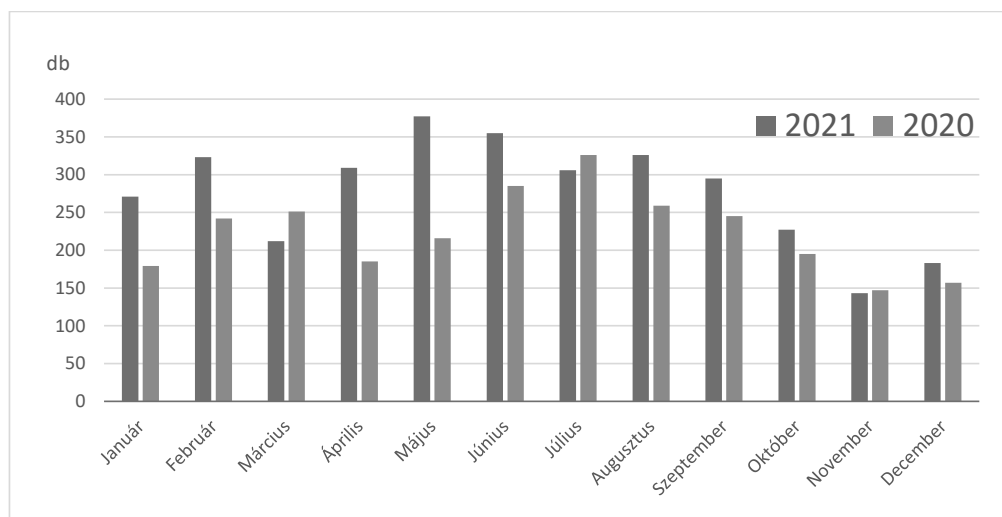
*2. ábra: Katonai szerepvállalás a légtérkezelés egyes szintjein
(a szerző saját szerkesztése)*

A 2. ábrán jól látható, hogy a katonai jelenlét meghatározó a légtérkezelésben, amely elsősorban az alaprendeltetésből adódó repülési- és egyéb, a légtér felhasználásával összefüggő feladatok komplexitásától eredeztethető, ezáltal szoros polgári-katonai együttműködést igényel. Ezen túlmenően szükséges rámutatni arra, hogy a katonai feladatok végrehajtására elkülönített légtérrekl nagyságát – a polgári félle szemben – nem elsősorban a műveletszámok, hanem a feladatok, és az abban részt vevő légi járművek és haditechnikai eszközök összetettsége adja, amelyek ritkán mutatnak statikus képet, így elmondható, hogy ezen változók katalizátorként jelentkeznek a légtérstuktúrában keletkező változtatásokkal összefüggő katonai kezdeményezések során.

A légtérhez való hozzáférés a polgári és a katonai fél számára is elsődleges szempont, előbbi motivációja leginkább a gazdasági, utóbbi pedig az országvédelmi és szövetségi szempontokon alapszik. Annak ellenére, hogy a gazdaság növekedésével a légiközlekedés – ezáltal a légtérkezelés – is folyamatos növekszik, a védelmi kiadásokra fordított állami kiadások növekedése is nem elhanyagolható hatást gyakorol a légtér felhasználásával kapcsolatos folyamatokra. A 2016. évi varsói NATO Csúcstalálkozóán vállalt, a védelmi költségvetés – GDP 2%-át elérő – növelését célzó intézkedések haditechnikai beszerzéseket, kutatás-fejlesztési projekteket is vonnak maguk után. Egy újonnan rendszerbe állított haditechnikai eszköz, függetlenül attól, hogy az a légierő vagy a szárazföldi haderőnemen belül kerül alkalmazásba vételre, szintén képes jelentős változtatásokat okozni a légtérstuktúrában.

A fent leírtakon túlmenően szükségesnek tartom megemlíteni a pilóta nélküli légi járművek alkalmazásának hatását a stratégiai szintű légtérkezelésre. A nevezett

légijárművek mind a katonai, mind pedig a polgári felhasználás tekintetében széles körben elterjedtek. A sokoldalú felhasználhatóság, továbbá a „hagyományos” légijárművekhez képest kedvezőbb üzemeltetési költségek következtében a jövőben további növekedés várható az alkalmazásuk terén. Megállapítható továbbá, hogy az állami pilóta nélküli légijárművek valamennyi képességének felhasználását célzó kiképzési repülések vertikális és horizontális kiterjedésű légtér igényei lényegesen nagyobbak a jelenleg rendelkezésre álló elkülönített légterek paramétereinél. A pilóta nélküli légijárművek biztonságos módon történő beillesztése a légiforgalomba a jogalkotók, a légiközlekedési hatóságok, a hazai- és nemzetközi légiközlekedési szervezetek, a léginavigációs szolgáltatók, továbbá maguknak az eszköz üzemeltetői számára is komoly kihívást jelent. A biztonság elsődleges szempont, így a légiközlekedésben részt vevők, az állampolgárok, továbbá az infrastrukturális létesítmények védelme érdekében a pilóta nélküli légijárművek repülési feladataikat jelenleg egy erre a célra elkülönített, eseti légtérben hajthajták végre. A nevezett légterek kijelölése közigazgatási hatósági eljárás keretében történik (előttaktikai szint), amely feladatot a katonai légügyi hatóság (HM Állami Légügyi Főosztály) látja el.

3. ábra: Benyújtott eseti légtér kérelmek száma
(forrás: HM Állami Légügyi Főosztály)

A 3. ábrán is látható módon folyamatosan növekvő légtérigénylések egyrészt jelentős adminisztratív terhet rónak a kijelölésben érintett állami szereplőkre (Innovációs és Technológiai Minisztérium, Honvédelmi minisztérium, HungaroControl Magyar Légiforgalmi Szolgálat Zrt.), másrészt nem feltétlenül biztosítanak kellő rugalmasságot a pilóta nélküli repülőeszközök üzemeltetői számára a felhasználás terén. Tekintettel arra, hogy az említett tendencia a jövőben is folytatódni fog, szükséges stratégiai szinten megvizsgálni a légterek kijelölésével összefüggő folyamatok fejlesztésének a lehetőségeit, felvázolva az esetleges beavatkozási pontokat.

Következtetések

A légtér felhasználása egy rendkívül jól szabályozott és biztonságos folyamaton, a légtérgazdálkodás három szintjén keresztül lehetséges. Az állami célú légiközlekedés – azon belül is a katonai szegmens – légtérfelhasználói szerepe a Honvédelmi és Haderőfejlesztési programnak köszönhetően folyamatosan növekedni fog, amely magával fogja vonni az éppen aktuális légtérstruktúra időközönkénti megváltoztatását, nagyobb teret hagyva a légtérgazdálkodás stratégiai szintű feladatait ellátó katonai szereplőknek. Mivel az új haditechnikai eszközök beszerzése, illetve az ebből adódó nagyobb légtérfelhasználás várhatóan jelentősen meg fogja haladni a rendelkezésre álló – jelenleg erre a célra elkülönített – légtér-kapacitást, egy teljesen új, innovatív megközelítés lesz szükséges a katonai fél részéről a légtérgazdálkodás stratégiai szintű folyamataiban, elősegítve a rugalmas légtérfelhasználást.

Felhasznált irodalom

A rugalmas légtérfelhasználásra vonatkozó közös szabályok megállapításáról szóló (2005.12.13.) 2150/2005/EK rendelet

EUROCONTROL Comprehensive Assessment, January 27, 2022.

<https://www.eurocontrol.int/sites/default/files/2022-01/covid19-eurocontrol-comprehensive-air-traffic-assessment-27012022.pdf> (a letöltés ideje: 2022. január 02.)

EUROCONTROL Seven Years Forecast 2021-2027, october 15, 2021.

<https://www.eurocontrol.int/sites/default/files/2021-10/eurocontrol-7-year-forecast-2021-2027.pdf> (a letöltés ideje: 2022. január 02.)

26/2007. (III. 1.) GKM-HM-KvVM együttes rendelet a magyar légtér légiközlekedés céljára történő kijelöléséről

1298/2011. (IX. 1.) Korm. határozat a Nemzeti Légtér Koordinációs Munkacsoportról, 2.

A kísérő tüzérség témakörében folytatott hadtudományi vita (1920-1943)

Mátyás Botond Hunor

Bevezetés

Az első világháborút lezáró békeszerződés Magyarországot katonailag szigorú szankciókkal sújtotta. A tüzérségi eszközök (tábori ágyú, -tarack, hegyiágyú) számát a honvédség létszámához köthették oly módon, hogy ezer főre viszonyítva három löveget engedélyeztek, melyek űrmérete nem haladhatta meg a 105 millimétert.¹ Mivel a honvédség személyi állománya nem haladhatta meg a 35.000 főt, így a tüzérségi eszközök száma sem lehetett több 105 darabnál. Egy tüzérezred 8 négylöveges ütegből állt fel, így összesen három és fél tüzérezred lövegállományát állíthatta ki az ország. Az engedélyezett lőszermennyiség eszközönként ezer lövés volt. Ezek a megkötések szoros gúzsba köthették a tüzér fegyvernemet, és kizárták, hogy a győztes hatalmak által rohamosan fejlesztett haditechnikai újításokból a Magyar Királyi Honvédség is részesüljön.

Nem maradt hát más mód arra, hogy a magyar tiszti kar lépést tarthasson a nemzetközi fejlesztésekkel, mint elméleti síkon, tudományos szintén foglalkozni a modernizáció lehetséges irányával. Ahogy dr. Wagner János őrnagy írta 1934-ben megjelent cikkében, *„nekünk kizárólag más hadseregekben végzett kísérletek [sic!] eredményeiről kizivárgott adatok állanak rendelkezésünkre és így sajnos csak elméleti megfontolás és elképzelés alapján szólhatunk e fontos kérdéshez.”*² A magyar katonai szakfolyóirat, a Magyar Katonai Közlöny (majd 1930-tól Magyar Katonai Szemle) kiadása az első világháború alatt szünetelt, majd 1920-ban indult újra. Ez vált hát a hadtudományi vita fő fórumává. A békeszerződés általi korlátozások eredményeképpen a két világháború között igen élénk és gyümölcsöző tudományos élet zajlott a katonai szakfolyóirat hasábjain.

Jelen tanulmány elkészítésével az volt a célom, hogy bemutassam, mi módon képzelték el a kor tüzértisztjei az első világháború során felismert fegyvernemi hiányosságok kiküszöbölését. A Nagy Háború harcterein ugyanis azt a tapasztalatot szűrték le, hogy a tábori tüzérség nem tudja minden esetben hatásos tűzzel támogatni a gyalogságot támadás közben. A kritikus időszakban, amikor a támadó gyalogság már 200 méterre megközelítette az ellenséges állásokat, a tüzérségnek hátrébb kellett helyeznie a tüzet, nehogy a saját gyalogságot is pusztítsák. A tüzérségi előkészítést túlélő nehézfegyverek ekkor megszólaltak, és a rohamozó gyalogság körében óriási pusztítást végeztek. Erre a problémára a kísérő tüzérség megalakításában látták a megoldást Európa számos országában. Az alábbiakban a Magyar Katonai Közlönyben, majd 1930-tól a Magyar Katonai Szemle-ben a kísérő tüzérség témakörében született publikációkat ismertetem, áttekintve azt a hadtudományi vitát, mely végül a rohamtüzér csapatnem létrejöttéhez vezetett.

¹ 1921. évi XXXIII. tvc 104-119. cikkely. Forrás: <https://net.iogtar.hu/jogszabaly?docid=92100033.TV> (letöltve: 2022.01.25. 17:13)

² dr. Wagner János: Gyorsanmozgó seregtestek. Magyar Katonai Szemle IV. évf. (1934) 4. szám, 44.

Hadtudományi vita ismertetése

Bangha Imre tüzér törzskari őrnagy az első világháború során megjelent új haditechnikai eszköz, a harcokcs elleni hathatós védekezés érdekében felvetette, hogy a tüzéséget mobilizálni kell. Ennek oka az, hogy a harcokcsok a gyalogság vonalát gyorsan át-török, így a tüzerek védtelenül maradnának. Javasolta, hogy a lófogatolás helyett helyezték a lövegeket motorizált járművekre, vagy legalább gépesített vonattal lássák el őket.³

1921-ben S. néven publikált egy tüzésítst, aki rámutatott, hogy szükséges olyan tüzéségi elem kikülönítése a gyalogsághoz, ami folyamatosan kíséri a támadó erőket, és szükség esetén közvetlen irányzással semmisíti meg az ellenséges nehézfégyvereket és erődítéseket. A kísérő csoport állna nehézgéppuskásokból, könnyű aknavetőkből, közepes aknavetőkből és hegyiágyúkból. Ennek a kísérő tüzésicsoportnak szoros kapcsolatot kell fenntartania a támogató tüzéséggel, akik nagyobb romboló erővel rendelkezve, a kísérő csoport által megjelölt célokat megsemmisítik. S. meglátása szerint gyalogezenként egy négy hegyiágyúból álló ütegre, és egy négy, 14 centiméteres aknavetőből álló ütegre lenne szükség.⁴

Ferjentsik Ottó vezérkari szolgálatot teljesítő (a továbbiakban: vkszt.) ezredes a támadás helyes végrehajtásának elemzésekor részletesen kitért a tüzéség szerepére. Véleménye szerint teljesen elképzelhetetlen, hogy egy modern hadsereg a gyalogsággal együtt mozgó tüzéség nélkül hajtson végre támadást. Mivel a támogató tüzéség nem képes olyan tökéletes tűzhengert löni, ami teljesen elpusztítaná az ellenséges tűzgépeket. Ezért szükség van a gyalogezenek szerves részét képező gyalogsági kísérő ágyúkra.⁵

Demény Géza vkszt. ezredes 1922-ben a tüzésfelderítő és ügynevezett tüzésrközve-títő járőrök fontosságát hangsúlyozta. A gyalogsággal való összeköttetést ezen csator-nák segítségével lehet biztosítani, így a tüzésosztály parancsnoka rendelkezni fog azok-kal az információkkal, melyek szükségesek a hatásos tűz tüzeléséhez.⁶

Rákosi Béla tüzés százados a gyalogsági támadás tűzzel való támogatására azzal a javaslattal állt elő, hogy gyalogsági ágyút, gyalogsági aknavetőt, valamint rohamkocsiba beépített rohamkocsi-löveget kell rendszerbe állítani. Szerinte a hegyi ágyúk alkalmazása kísérőtüzéséggként nem megoldás, hiszen a hegyi ágyú nem erre a feladatra lett kifejlesztve, így nem is tökéletesen alkalmas. Javasolta egy teljesen új közelharclöveg megalkotását, melyet kizárólag közelharcra, közvetlen irányzással lehet használni. A gyalogsági ágyú és gyalogsági aknavető a gyalogsághoz kell, hogy tartozzon, míg a ro-hamkocsi-lövegeket 6-8 lövegből álló üteggként hadosztályközvetlen elemként kell be-sorolni. A gyalogsági aknavetővel szemben támasztandó követelményként írta, hogy

³ Bangha Imre: A tankok. Magyar Katonai Közlöny VIII. évf. (1920) 1-2. szám, 88-97.

⁴ S.: A gyalogság támogatása a harcban. Kísérő és támogatótüzéség. Magyar Katonai Közlöny IX. évf. (1921) 1. szám, 54-58.; S.: Kísérő tüzéség. A Militär Wochenblatt 1920-21-iki évfolyama 121. számában megjelent cikk alapján. Magyar Katonai Közlöny IX. évf. (1921) 4. szám, 258-263.; S.: Még egyszer az „összműködésről”, a kísérő gépek és tüzéségről. Magyar Katonai Közlöny IX. évf. (1921) 10-11. szám, 690-695.

⁵ Ferjentsik Ottó: A támadás. Magyar Katonai Közlöny IX. évf. (1921) 7-8. szám, 417-438.

⁶ Demény Géza: Tüzésfelderítő és tüzésrközvetítő járőrök. Magyar Katonai Közlöny X. évf. (1922) 2. szám, 129-136.

rohamkocsik és páncélgépkocsik elleni alkalmazhatósága érdekében szükséges megoldani a kerekes lövegtalpra való szerelhetőségét, így alacsony röppályán is tüzelhetne. Javasolta továbbá, hogy jelentések hátrajuttatásához „jelentő-aknával” is lássák el. A rohamkocsi-löveggel szembeni elvárásként fogalmazta meg, hogy a gyalogság előretörését közvetlenül tudja támogatni az azt veszélyeztető erődítések és ellenséges erők pusztításával. Mivel nagyon hatásos és az ellenség által veszélyeztetett (megjelenésekor fő célponttá válik) eszköz, nem szabad szétforgácsolni, hanem csak tömegesen vetethető be a legszükségesebb terepszakaszokon. Mivel az ellenségnek fő célpontja lesz ez az eszköz, így mozgékonynak és jól manőverezhetőnek kell lennie. Kiegészítésként rohamkocsi-elhárító löveg hadrendbe állítását is szorgalmazta, mely egyben alkalmas lenne repülőelhárításra is. Ennek a feladatnak a megoldására javasolta, hogy a légvédelmi ágyút tegyék alkalmassá alacsony röppályájú tüzelésre, így rohamkocsielhárításra is megfelelő lehet.⁷

Módlly Zoltán vkszt. ezredes a francia hadsereg példáján mutatta be 1923-ban megjelent cikkében a gyalogságot kísérő tűzéréség fontosságát. A francia hadsereg a 37 mm-es gyalogsági ágyút, a 81 mm-es aknavetőt, valamint a tűzér csapatoktól kikülönített kísérő tűzéréségi eszközöket használták, mivel a kísérő tűzéréséggel szemben támasztott elvárásoknak nem tudott megfelelni egyetlen fegyver. A francia szabályzat szerint minden esetben, amikor a gyalogság és a tűzéréség összeköttetése nem szavatolható, kísérő tűzéréséget rendeltek a támadó gyalogság mellé, melynek feladata az ellenállási fészkek, közeli lövegek és harckocsik leküzdése volt. A német hadsereg példája nyomán az tűnik ki, hogy ők nem használtak kísérő tűzéréséget, hanem a gyalogsági ágyúra és az aknavetőre bízta az ellenséges nehézfegyverek és harckocsik pusztítását. Következtésként leszögezte, hogy a magyar honvédség nem rendelkezik annyi löveggel és aknavetővel, mint a németek, illetve a rendszeresített eszközök sem olyan korszerűek. Ebből kifolyólag a magyar hadsereg nem hagyatkozhat a német példára, hanem szükség van modern kísérőtűzéréség kialakítására.⁸

Badinszky László a világháború során megszületett három új tűzéréségi eszköz, az aknavető, a kísérő löveg (gyalogsági ágyú) és a „tankelhárító” löveg témakörét vizsgálta. Mivel a gyalogságnak a világháborús tapasztalatok alapján szorosabb tűzéréségi támogatásra volt szüksége, így vagy közvetlen támogatás kell a támadás során, vagy javítani kell az összeköttetés és a kommunikáció hatékonyságán. A szerző véleménye szerint az összeköttetés javításánál sokkal hatásosabb a kísérő tűzéréség jelenléte a támadás során. Értekezése szerint a legideálisabb az lenne, ha sikerülne a három vizsgált eszköz helyett kifejleszteni egy olyan löveget, mely mindegyik feladatot kiválóan el látná. Badinszky szerint erre a célra egy kis űrméretű, 40-50 milliméteres, nagy kezdősebességű és átütőerejű löveg lenne alkalmas, mely páncéltestbe lenne építve ugyan, de védelmét elsősorban nem a páncélzat, hanem mozgékonyasága adná.⁹

⁷ Rákosi Béla: A modern közelharctűzéréség. Magyar Katonai Közlöny X. évf. (1922) 4-5. szám, 304-314.

⁸ Módlly Zoltán: Lövegek és aknavetők a németeknél és a franciáknál. Magyar Katonai Közlöny XI. évf. (1923) 5-6. szám, 292-303.

⁹ Badinszky László: Aknavetők, gyalogsági kísérő és tankelhárító lövegek. Magyar Katonai Közlöny XIV. évf. (1926) 3-4. szám, 237-243.

Friedrich Heigl osztrák őrnagy a *Militärwissenschaftliche und Technische Mitteilungen* folyóiratban német nyelven megjelent tanulmányát Ajtay Endre fordította magyarra. Heigl őrnagy a tüzérségi eszközök világháborús fejlődése kapcsán áttekintette a lövegek alkotóelemeinek korszerűsítését, majd a lövegtípusok változását mutatta be. Értekezése zárásaként arra a következtetésre jutott, hogy „valószínű azonban, hogy a jövő a motoros lövegeké.”¹⁰

Vitéz Marton Gábor ezredes fordította le és magyarázta Buchalet francia tüzérezredes cikkét, ami a *Revue d'Artillerie* 1927. júliusi számában jelent meg. Buchalet szerint senki nem vonja kétségbe, hogy szükség van olyan tüzérségi eszközre, ami a támogató tüzérséggel ellentétben közvetlenül kíséri a gyalogságot és leküzdi azokat az erősített célokat, amik az előkészítő tűzben nem pusztultak el. Buchalet ezt a feladatot főleg aknavető alkalmazásával látta megoldhatónak.¹¹

G. néven írt ismertetőt egy szerző Fuller brit ezredes és Seisser német alezredes tanulmányáról, melynek témája a motorizálás hatása a modern háborúra. A külföldi szerzők nyomán az író arra jutott, hogy a jövő háborújában a harckocsi fogja játszani a fő szerepet, és a gyorsan mozgó csapatok fogják kivívni a győzelmet. Mivel a harckocsi gyorsan tör előre, szükség van a tüzérség motorizálására is, ami folyamatosan tudja követni a harcoló egységeket, és támogatni a mozgó háborúban a csapatokat. Emellett a harckocsik által vívott háborúban új feladatként jelenik meg a páncélelhárítás, ami szintén a motorizált tüzérségre hárul.¹²

Dr. Friedrich Heigl osztrák őrnagy 1928-ban a páncélelhárítás témakörét boncolgatva érintette a gyalogsági lövegek kérdését, melyek feladatrendszere – a világháborús tapasztalatok alapján – kiegészül a „tankelhárítással” is. Heigl őrnagy főleg a rendszerbe állított eszközök ismertetését adta közre, nem bocsátkozott jövődölésekbe. Így szerinte a kisűrméretű, önműködő, hosszúcsövű gyalogsági lövegek a legalkalmasabbak a harckocsik elleni védekezésre.¹³

Czigler István a harckocsidandár tüzérségi támogatásáról írt rövid tanulmányt. Kiinduló pontként feltételezte, hogy hamarosan kifejlesztenek egy megfelelő „tankelhárító” ágyút, mely alacsony kialakítású, 60 fokos oldalirányú pásztázó képessége van, és a páncéltörő gránátot nagy csőtorkolati sebességgel, alacsony röppályán lövi ki, így a harckocsiknak hatásos ellenszere. Ebben az esetben szükség lenne olyan tüzérségi eszközre, mely közvetlenül kíséri a páncélosok támadását, hiszen megosztott tűzvezetéssel nem lehet elég gyorsan elpusztítani a felbukkanó lövegeket. A kísérő tüzérségi ágyú kezelő személyzetének megóvása érdekében az eszközt páncélozni kellene, azonban ez hasonlatossá tenné a harckocsihoz. Mivel így az önjáró löveg a harckocsi feladatait

¹⁰ Heigl Frigyes: A tüzérségi anyag tökéletesítése a háború alatt. Magyar Katonai Közlöny XV. évf. (1927) 6. szám, 571-585.; Magyar Katonai Közlöny XV. évf. (1927) 7-8. szám, 639-659.; Magyar Katonai Közlöny XV. évf. (1927) 9. szám, 742-759.; Magyar Katonai Közlöny XV. évf. (1927) 11. szám, 933-938.

¹¹ Marton Gábor: A gyaloghadosztály tüzérségének felfegyverzése. Magyar Katonai Közlöny XV. évf. (1927) 11. szám, 180.

¹² G.: A hadsereg motorizálásának befolyása a hadműveletekre és a vezetésre. Magyar Katonai Közlöny XV. évf. (1927) 11. szám, 923-933.

¹³ Dr. Heigl Frigyes: Korszerű harckocsielelhárító fegyverek. Magyar Katonai Közlöny XVI. évf. (1928) 3. szám, 277-298.

– a gyalogság pusztításán kívül – el tudná látni, hatásosabb lenne a nagy harckocsi helyett több kisebb eszköz (önjáró lövegek és páncélozott géppuskák) rendszeresítése, hogy az ellenséges „tankelhárítóknak” is nehezebb legyen a dolga.¹⁴

Suhay Imre tábornok a motorizálás kérdésköre kapcsán vetette fel az önjáró tüzérség kifejlesztésének lehetőségét, de el is vetette, mivel szerinte csak jól kiépített utakhoz kötve tudna mozogni.¹⁵

Markó Árpád Gustav Däniker svájci százados Allgemeine Schweizerische Militärzeitungban megjelent tanulmányáról írt alapos ismertetőt. Ezek szerint Däniker a kísérő tüzérség problémakörének megoldására egy könnyű ágyútarackot javasolt rendszerbe állítani, mely könnyen szét- és összeszerelhető, és alkalmas erődítmények, tűzfészek és harckocsik leküzdésére, hogy így biztosítsa a gyalogsági támadás sikerét. Däniker százados is felvetette annak lehetőségét, hogy a kísérő gyalogsági ágyút lánctalppal lehetne felszerelni és páncéllal védeni, viszont el is vetette ezt a gondolatot, hiszen szerinte így harckocsi jönne létre, ami nem lenne képes a célként kitűzött feladat megvalósítására. Szerinte kizárólag ember, vagy ló által vontatott ágyú lehet a megoldás, legkiválóbb pedig egy 50 mm-es űrméretű löveg, ami harckocsik ellen is hatásos.¹⁶

1929-ben Mayer-Csejkovics Károly nyugállományú vkszt. ezredes a jövő háborújáról írt tanulmányt. Véleménye szerint mozgó háborúban a gyalogságot folyamatosan kísérő tüzérségi eszköz feladatkörének ellátására egy 20-30 milliméter űrméretű géppáncél lenne képes.¹⁷

Suhay Imre tábornok lefordította és értelmezte Liddell Hart brit százados munkáját az 1928. évi brit páncélos hadgyakorlatról. Hart már evidenciaként tekintett a páncélos csapatok mellé szervezett önjáró tüzérségre. A gépi vontatású tábori tüzérség mellett önjáró 18 fontos tarackok támogatták az előretörő harckocsik hadműveleteit.¹⁸

Cziegler István a tüzérségi tűz pontosítását látta megoldásnak a gyalogság megfelelő támogatásának érdekében. Véleménye szerint a tűzmegfigyelés ennek a kulcsa. Minden hadosztály tüzérparancsnoknak rendelkeznie kell hang- és fénymérő századdal, tüzérrepülőkkal és léggömbökkel, valamint tökéletesíteni kell a kommunikációt. Ráadásul az egyes ütegek tüzeinek megkülönböztetése érdekében felvetette, hogy a gránátokat festékkel lehetne megjelölni, így a detonáció során szín alapján lehetne elkülöníteni az ütegek tüzt.¹⁹

Gerbert Károly altábornagy az 1928. évi brit hadgyakorlatok kapcsán értekezett a korszerű páncélos csapatok összetételéről. Következtetése alapján a közepes- és könnyű harckocsikkal rendelkező gépesített dandárnak szerves részét kell képeznie egy gé-

¹⁴ Czigler István: Páncéljárműves csapatok támadásának tüzérségi támogatása. Magyar Katonai Közlöny XVI. évf. (1928) 5. szám, 492-496.

¹⁵ Suhay Imre: A motorizálás kérdése és jelenlegi állapota a nyugati államok hadseregeiben. Magyar Katonai Közlöny XVI. évf. (1928) 6. szám, 583-592.

¹⁶ Markó Árpád: A gyalogság nehéz fegyverei. Magyar Katonai Közlöny XVI. évf. (1928) 11. szám, 1064-1073.

¹⁷ Mayer-Csejkovics Károly: A jövő hadviselése és annak eszközei. Magyar Katonai Közlöny XVII. évf. (1929) 1. szám, 23-42.

¹⁸ Suhay Imre: Angol páncélos csapatok 1928-ban. Magyar Katonai Közlöny XVII. évf. (1929) 2. szám, 190-195.

¹⁹ Cziegler István: A megfigyelés kérdése a korszerű tüzérségnél. Magyar Katonai Közlöny XVII. évf. (1929) 9. szám, 890-893.

pesített tüzérosztálynak, mely 24, a szerző szóhasználata szerint támogató lövegharc-kocsiból állna. Ezek 10-12 tonnás, 80-90 milliméter űrméretű ágyúval felszerelt „hernyótalpas” harcjárművek, melyek négy, egyenként hat lövegből álló ütegbe lennének szervezve. A dandár gyors mozgásából és a lövegharcokcsik jelenlétéből fakadóan tábori tüzéség támogatása nem is jöhet szóba.²⁰ A páncélosdandár harcászatának kifejtésekor leszögezte, hogy a lövegharcokcsi a harckocsikhoz hasonlóan, közvetlen irányzással kell, hogy tüzeljen. Gerbert altábornagy ezeknek a gépesített tüzéségi eszközöknek a harckocsik harcának támogatását tűzte ki feladatául, ugyanis harcérintkezéskor a lövegharcokcsik hátramaradnának, és az arcvonalon áttörő ellenséges páncélosok ki-lövése lenne a dolguk.²¹

1930-ban Cziegler István újabb tanulmányt jegyzett, melyben korábbi véleményével ellentétes nézeteket képviselt. Belátta, hogy a harckocsik elleni harchoz olyan gyalogságot kísérő löveg szükséges, ami képes tartani a sebességet a páncélosokkal, így a célra önjáró löveg a legalkalmasabb. A harckocsielhárítás során a tüzerek számára kritikus fontossággal bír a türelem, valamint a lövegükben való bizalom. Ehhez egyedül az alapos kiképzés tudja a legénységet hozzásegíteni. Munkája végén szorgalmazta, hogy el kell kezdeni a harckocsielhárító tüzerek képzését a honvédségben is. Bár a korlátozások nem engedték a lövegek modernizálását, az elavult eszközökkel is meg lehet kezdeni a kiképzést, hogy később – az alapok birtokában – már csak a modern lövegre való átképzéssel kelljen foglalkozni.²²

Riedl Lajos nyugállományú altábornagy a gyalogságot közvetlenül kísérő tüzéséget két kategóriára bontotta. A gyalogsági löveg két könnyen mozgatható alkatrészből állna, amit a gyalogosok magukkal tudnának vinni, akár kúszva is. Minden gyalogos vinne magával hozzá 2-2 gránátot. A löveg 35-40 milliméter űrméretű, és 5-600 méter lőtávolságú lenne, és gyalogzászlóaljanként 4 darabra lenne szükség. A gyalogságot kísérő löveg lövontatású, de szükség esetén emberi erővel is mozgatható, 55-65 milliméter űrméretű és 2000-2500 méter hatásos lőtávolsággal rendelkezne. Gyalogezredenként egy ütegre lenne szükség a szerző szerint. Ezeken kívül olyan önműködő, harckocsik elleni lövegekre is szükség lenne, amik az arcvonalban sakktáblaszerűen lennének elhelyezve, és kifejezetten a támadó ellenséges páncélosok megsemmisítése lenne a feladatuk.²³ A gyalogságot kísérő tüzéségnek akkor van a legfontosabb feladata, amikor a roham sikere folytán a gyalogság előretört, és túlhaladt a tábori tüzéség lőtávján. Ekkor a kísérő tüzéségnek kell biztosítania a gyalogságot esetleges ellentámadással szemben.²⁴

Horváth László vkszt. ezredes 1931-ben a harckocsi harcászati alkalmazásával, valamint a harckocsi kötelékek összeállításával foglalkozott. Véleménye szerint a páncélos dandár szervezeti felépítésébe „hernyóvontatású” tüzéséget kellene beosztani.

²⁰ Gerbert Károly: Páncélcsoportok. Magyar Katonai Közlöny XVII. évf. (1929) 10. szám, 973-984.

²¹ Gerbert Károly: Páncélcsoportok. Magyar Katonai Közlöny XVII. évf. (1929) 12. szám, 1201-1213.

²² Cziegler István: A tüzéség feladata a harckocsik elleni védelemben. Magyar Katonai Közlöny XVIII. évf. (1930) 5. szám, 436-448.

²³ Riedl Lajos: A tüzéség a világháborúban és a jövőben. Magyar Katonai Közlöny XVIII. évf. (1930) 6. szám, 548-565.

²⁴ Riedl Lajos: A tüzéség a világháborúban és a jövőben. Magyar Katonai Közlöny XVIII. évf. (1930) 11. szám, 1051-1063.

Azonban, ahogy a gyalogság is, ezek is hátráltatnák a kötelék előrenyomulását, hiszen – okfejtése szerint – ezek utakhoz vannak kötve. A tűzértség motorizálását ő csupán motoros vontatóeszkővel vélte megvalósíthatónak. A harckocsik támadását a tűzértség támogatja az ellenséges vonal áttörésében, utána viszont lemarad, és a harckocsik tűzértségi tűztámogatás nélkül harcolnak tovább.²⁵

Kováts Kálmán őrnagy fontosnak érezte felhívni a figyelmet a tűzértség és a gyalogság harcának megfelelő összehangolására. Mivel a világháború emléke egyre halványult, és az akkori csapattisztek egyre nagyobb része távozott a honvédségtől, meglátása szerint, kezdett feledésbe merülni a gyalogság tűzértségi tűztámogatásra való utaltsága is. Ennek kapcsán szorgalmazta a tűzérparancsnokok szakmai véleményét alaposabban megfontolni.²⁶

Gerbert Károly nyugállományú altábornagy újabb tanulmányt jegyzett a páncélos seregtestek harcászatáról, melyben bemutatta az európai nagyhatalmak által képviselt irányokat a páncélos csapatok fejlesztése és alkalmazása terén. Ezek alapján egyedül a britek gondolkodtak abban, hogy a harckocsik mellé motorizált tűzértséget kell beosztani, a többi nemzet a harckocsit önállóan harcoló fegyverként kezelte. A cikk zárásaként a szerző igyekezett tanulságot levonni, melyben motor vontatású tűzértség mellett foglalt állást, azonban azokat nem kísértő tűzértséggé javasolta alkalmazni, hanem egy napi lemaradással követnék – a gyalogsággal együtt – az előretörő páncélosokat.²⁷

Hazai Imre százados a gyalogsági ágyú alkalmazásának gyakorlati tapasztalatairól írt értekezést, melyben részletesen taglalta a löveg legmegfelelőbb elhelyezésének, az ágyúparancsnok pozíciójának és az ágyúkezelőkkel való kommunikációjának kérdéseit. Munkája végén a fogatolt vontatást dicsérte, és elvetette az önjáró, vagy gépi vontatású gyalogsági ágyú alkalmazásának lehetőségét.²⁸

Csatay Lajos alezredes a tábori tűzértség modernizálásának lehetséges irányairól értekezett. Véleménye szerint a repülőek elterjedése miatt az egyik legfontosabb követelmény egy modern löveggel szemben a mozgékonyság és a rejthetőség, valamint a harckocsik megjelenése miatt a nagyfokú oldalpásztázó képesség. Ezen szempontok figyelembe vételével az olyan önjáró löveget tartotta legalkalmasabbnak, mely hat-keres lövegtálpára könnyen lehetne „hernyótalpat” felszerelni. Úgy gondolta, hogy a tábori tűzértség löveganyagának minden más irányú fejlesztése csak átmeneti megoldásnak tekinthető.²⁹

Deák András százados a tűzértségi vontatók kérdéskörének szempontjából elemezte az európai fejlesztési irányokat. A fogatolt, gépi- és hernyótalpas vontatásokat

²⁵ Horváth László: A harckocsik alkalmazása és a jövő harcászata. Magyar Katonai Szemle I. évf. (1931) 2. szám, 17-31.

²⁶ Kováts Kálmán: Összműködés a tűzértséggel. Magyar Katonai Szemle I. évf. (1931) 3. szám, 19-29.

²⁷ Gerbert Károly: A harckocsik összműködése a többi fegyvernemekkel. Magyar Katonai Szemle I. évf. (1931) 4. szám, 14-25.

²⁸ Hazai Imre: Gyakorlati tapasztalatok a gyalogsági ágyú harcászati alkalmazása terén. Magyar Katonai Szemle I. évf. (1931) 4. szám, 41-50.

²⁹ Csatay Lajos: Korszerű könnyű tűzértség. Magyar Katonai Szemle I. évf. (1931) 5. szám, 117-132.

összehasonlítva arra a következtetésre jutott, hogy leginkább a lófogatolású és – bizonyos esetekben – a kerekas terepjáró gépkocsi általi vontatás felel meg a tűzéség igényeinek.³⁰

Tarnay József nyugállományú ezredes Adolf Fischer német ezredes szakcikkét elemezte munkájában. Több pontban kritizálta Fischer véleményét a kísérő tűzéség szerepében alkalmazandó löveg kapcsán, és arra jutott, hogy több fajta eszközt kell rendszerezíteni az egyes tűzfeladatok teljesítésére. Ilyeténképpen réstörő-, harckocsi-elhárító- és közvetlenül támogató lövegek tartoznának a szervezetileg a gyalogezredek kötelékébe tartozó kísérő tűzérosztályok alá.³¹

Németh József vkszt. őrnagy a gyorsan mozgó csapatokról írt munkájában arra az álláspontra helyezkedett, hogy tűzéségi eszközt páncéltestbe építeni értelmetlen, hiszen a tűzéség nagy hatótávolsága miatt az ellenséges gyalogsági tűz hatótávolságán kívülről is tud hatást kiváltani.³²

Peremartoni Virágh László százados a tűzéség motorizálásáról jelentetett meg írást. Összehasonlítva a lófogatolást és a gépi vontatást, a motorizálás pártjára helyezkedett. Ezen kívül foglalkozott az önjáró löveg kérdésével is. Arra jutott, hogy bizonyos különleges lövegek esetében hasznos lehet ez a megoldás, de a tűzéség általános használatára nem alkalmas.³³

1932-ben Rákosi Béla őrnagy a tábori tűzéségre háruló aktuális harcfeleladatokról írt tanulmányt. Véleménye szerint a harckocsik elterjedése és így a harc mozgékonyabbá válása szükségessé teszi önjáró lövegek kifejlesztését. Ezeknek főleg a harckocsielhárítás lesz a feladatuk, és így részben kiváltják a gyalogsági ágyúk feladatkörét. Ilyen önjáró lövegekből álló üteg kerülne szervezetileg minden gyalogezredhez, valamint egy, vagy kettő közvetlenül a gyaloghadosztályokhoz.³⁴

Árvay Viktor őrnagy a harckocsik és tűzéség együttműködésének módozatait vizsgálva a harckocsi két lehetséges szerepét írta le. Egyik esetben a páncélosok a gyalogság harcát segítik, ilyenkor tábori tűzéség tudja támogatni a támadást. A másik esetben, amikor a harckocsik önálló harcfeleladatot látnak el, a „messzehordó” tűzéség mellett támogató tűzéség beosztása is fontos. Ezek a lövegek traktorvontatásúak, vagy önjáróak lehetnek.³⁵

Osztovics Ferenc vkszt. százados 1933-ban, a gyalogsági támadás tűzéségi támogatása témájú munkájában hosszasan foglalkozott azzal, hogy hogyan kell a tűzéségi tűzhenger lövését és a gyalogság támadását legmegfelelőbben összehangolni. Azt azonban kijelentette, hogy a legtokéletesebb tűzhenger mellett is szükség van kísérő

³⁰ Deák András: A tűzéség motorizálása. Magyar Katonai Szemle I. évf. (1931) 5. szám, 147-150.

³¹ Tarnay József: Kísérő tűzéség. Magyar Katonai Szemle I. évf. (1931) 6. szám, 144-153.

³² Németh József: A gyorsan mozgó csapatok időszzerű kérdései. Magyar Katonai Szemle I. évf. (1931) 9. szám, 29-49.

³³ Virágh László: A tűzéség motorizálása korszerű hadseregekben. Magyar Katonai Szemle I. évf. (1931) 10. szám, 43-60.

³⁴ Rákosi Béla: A tábori tűzéség korszerű harcáról. Magyar Katonai Szemle II. évf. (1932) 6. szám, 33-44.

³⁵ Árvay Viktor: Tűzéség és harckocsik együttműködése támadásnál. Magyar Katonai Szemle II. évf. (1932) 12. szám, 121-126.

lővegekre, melyek a gyalogsági támadással együtt haladva küzdik le az esetlegesen sértetlenül maradó ellenséges erődítéseket és nehézfegyvereket.³⁶

Billnitzer Ernő őrnagy 1934-ben a gyalogsági- és lovassági ágyú szerkezetéről értekezett. Egy olyan löveg megalkotását javasolta a gyalogság és a lovasság részére, mely könnyen elemeire szedhető; kis tömegű, így akár gyalog is mozgatható; alacsony felépítésű a jó rejthetőség érdekében. Ezen gyalogsági- és lovassági ágyú mellett fontosnak tartotta harckocsiba épített löveg kialakítását, mely a gyalogsággal tartva elhárítja a gyalogságra és az önmagára veszélyes ellenséges célokat.³⁷

Gerbert Károly nyugállományú altábornagy a páncélosok alkalmazási lehetőségeit vizsgálta. A harckocsitípusok között említette a tüzérségi harckocsit, amit csak a britek fejlesztettek, valamint az oroszok tartják szükségesnek. Véleménye szerint a motorizált tüzérségi vontatók fejlődése feleslegessé teszi ezt az eszközt. A gyalogság támogatását abban az időszakban, amikor az ellenséges állásokba rohammal betör, és a saját erők veszélyeztetése miatt a tüzérség nem tudja segíteni, a harckocsik feladatának tekintette.³⁸

Vitéz Elekes Antal őrnagy a páncélos csapatok tüzérségi támogatásának kérdéskörével foglalkozott. Munkájában amellet érvelt, hogy páncélosokat csak olyan tüzérség tud hatékonyan támogatni, ami nyílt tüzelőállásból, közvetlen irányzással vezet tüzet az ellenséges célokra. Mivel ezt a tábori tüzérség csak hosszas előkészületek után és saját életét veszélyeztetve tudná megtenni, szükséges motorizált aljzatra épített tüzérségi löveg megalkotása. Ez az eszköz nem rendelkezne forgó lövegtoronnyal, hanem a menetirány változtatásával tudná célba venni az ellenséges eszközt. A lövegek közti kommunikáció nehézsége okán a tűzvezetés nem lehet az ütegparancsnok által meghatározott, hanem a lövegek személyzetének önállóan kellene a célokat felderíteni, meghatározni és leküzdeni. A lövegek a harckocsik mögött törnek előre, kissé lemaradva, mivel jóval gyengébben páncélozottak, mint a harckocsik. Kiegészítésül, a távolabbi célok leküzdésére gépi vontatású lövegekre is szükség lenne, melyek felváltva lőnének és változtatnának állást, hogy tartani tudják a páncélosok sebességét.³⁹

1935-ben vitéz Elekes Antal őrnagy újabb tanulmányt jelentetett meg, melyben a szegényebb országok által rendszeresíthető gyorscsapatok tüzérségi támogatásával foglalkozott. Eszerint a főleg kerékpáros és gépesített gyalogságból álló seregtesteknek zászlóaljanként közvetlen alárendeltségbe tartozó könnyű tüzérségi üteggel kell rendelkezniük, mely önállóan támogatja az előretörő gyorscsapat harcát, központi irányítás nélkül.⁴⁰

Vitéz Heszlényi József ezredes a motorizált seregtestek tüzérségéről írt cikket. Véleménye szerint a motorizált, vagyis gépesített csapatok számára a gépi vontatású könnyű és közepes tüzérség (tarackos és ágyús ütegek) a megfelelő, míg a mechanizált,

³⁶ Osztovics Ferenc: Támadás tűzhenger oltalma alatt. Magyar Katonai Szemle III. évf. (1933) 4. szám, 49-59.

³⁷ Billnitzer Ernő: A korszerű gyalogsági és lovassági löveg mozgatása. Magyar Katonai Szemle IV. évf. (1934) 3. szám, 76-80.

³⁸ Gerbert Károly: Páncéloscsapatok és motorizált erők alkalmazása. Magyar Katonai Szemle IV. évf. (1934) 5. szám, 34-53.

³⁹ Elekes Antal: Tüzérség a mechanizált seregtestek kötelékében. Magyar Katonai Szemle IV. évf. (1934) 11. szám, 135-145.

⁴⁰ Elekes Antal: A rögtönzött gyors seregtestek tüzérsége. Magyar Katonai Szemle V. évf. (1935) 5. szám, 69-77.

vagyis páncélos alakulatok harcászati szükségleteinek az önjáró tüzérség felel meg legjobban. Mivel a harckocsik saját ágyúval rendelkeznek, így nem szükséges erős tüzérség beosztása. Harckocsi-zászlóaljanként egy önjáró könnyű tarackos osztály és 1-2 önjáró közepes ágyús üteg alárendelését javasolta.⁴¹

Mersich Jenő vkszt. százados büszke gyalogsági tisztként elvetette, hogy lenne létjogosultsága a gyalogságot kísérő lövegeknek. Véleménye szerint a gyalogság saját fegyvereivel (kiegészítve korszerű eszközökkel) képes a rohamtávolság legyőzésére, a többi fegyvernem feladata csak a körülmények kedvezőbbé alakítása lehet.⁴²

1937-ben Saáry István őrnagy külön vizsgálta a gyalogság és a lovasság harcát támogató kísérő lövegek kérdéskörét. Arra az eredményre jutott, hogy a gyalogság számára kísérő lövegként a korábban alkalmazott 37 mm-es hegyi ágyú nem alkalmas. Helyette a gyalogság szervezetszerű alárendeltségébe egy 25 mm-es löveg tartozna, valamint a támadó gyalogsági vonal mögött közvetlenül haladna előre egy tüzérségi kötelékbe tartozó 47 mm-es egységlöveg. A lovasság esetében a lovas tüzérosztályok alá kellene szervezni egy-egy újabb üteget, melynek löveganyagát négyfogatú hegyiágyú képezné, és önálló szakaszonként közvetlenül a kisebb harccsoportokat kísérnék.⁴³

1938-ban Billnitzer Ernő alezredes a gyalogság számára rendszeresítendő löveg és harckocsielhárító eszköz kérdéskörét vizsgálta. Véleménye szerint 47 milliméteres gyalogsági löveget kellene rendszeresíteni, mely a gyalogság szervezeti alárendeltségébe tartozna. Mivel ez a löveg sem oldana meg minden kívánalmat, mely a gyalogság részéről felmerül, így harckocsik ellen 20 milliméteres nehéz puskát is kellene a gyalogosoknak adni. Emellett, olyan célokra, melyeket a támogató tüzérség nem lőhet a saját erők veszélyeztetése nélkül, 81 milliméteres aknavetőt kellene rendszerbe állítani gyalogsági nehézfegyverként. Továbbá spanyol mintára kis kézi gránátvetőt is javasolt. Tehát a gyalogság részéről felmerült kívánalmak kielégítésére több, különböző eszköz rendszeresítését látta megoldásnak.⁴⁴

Zugi Aladár vkszt. százados azzal a javaslattal állt elő, hogy úgynevezett gépcsoportokat kellene szervezni a gyalogság támogatására. Az ötletet francia mintára dolgozta ki azzal a különbséggel, hogy a franciák harckocsik tömeges alkalmazására vonatkoztatták a kifejezést. Zugi százados szerint a gépcsoportoknak 2-4 géppuskából, 1-2 gyalogsági ágyúból és két aknavetőből kellene állni.⁴⁵

1939-ben vitéz Kováts Kálmán a szovjet tüzérség struktúrájáról jelentetett meg ismertetőt. Ahogy írta, a szovjetek gyalogzászlóaljanként két tüzér szakaszt szerveztek kísérő tüzérség gyanánt, az egyik aknavetővel, a másik vagy 37 milliméteres gyalogsági ágyúval, vagy 47 milliméteres önjáró löveggel van felszerelve.⁴⁶

⁴¹ Heszlényi József: Motoros alakulatok tüzérsége. Magyar Katonai Szemle V. évf. (1935) 5. szám, 144-160.

⁴² Mersich Jenő: Az utolsó kétszáz méter a támadásban. Magyar Katonai Szemle V. évf. (1935) 7. szám, 10-26.

⁴³ Saáry István: A kísérő lövegtől a lovas ágyús szakaszig. Magyar Katonai Szemle VII. évf. (1937) 11. szám, 54-63.

⁴⁴ Billnitzer Ernő: Harckocsi elhárító ágyú – gyalogsági löveg. Magyar Katonai Szemle VIII. évf. (1938) 3. szám, 59-64.

⁴⁵ Zugi Aladár: Gépcsoportok alkalmazása és harca. Magyar Katonai Szemle VIII. évf. (1938) 6. szám, 30-39.

⁴⁶ Kováts Kálmán: A szovjet-orosz tüzérség. Magyar Katonai Szemle IX. évf. (1939) 2. szám, 44-59.

1940-ben vitéz Benke József tábornok a jövő háborújáról írt. Meglátása szerint a jövő háborúját a szárazföldön olyan páncélos seregek fogják vívni, melyeket önjáró tüzéség és gépesített gyalogság kísér. Olyan kis országok, mint Magyarország, akik nem képesek anyagilag ilyen harckocsi hadsereget felállítani, főleg azok elhárítására kell, hogy felkészüljenek. Ennek érdekében gyalogezredenként szervezni kell egy hatlöveges gép- vagy lóvontatású (de terepen vágóban is mozogni képes) páncéljármű elhárító századot, hadosztályonként plusz egy gépvontatású századot, hadtestenként pedig még két-három századból álló osztályt (ebből egy önjáró, hernyótalpas aljzatú „tankvadász”).⁴⁷

Vitéz Bokross László alezredes tanulmányában amellet érvelt, hogy kis országok esetében tüzéséget szervezettel közvetlenül a gyalogság alá rendelni felesleges, hiszen az drága, és a meglévő tüzerő elaprózását vonná maga után.⁴⁸ Szalay Tibor százados hasonló álláspontra helyezkedett azzal kiegészítve, hogy a zászlóalj is olyan nehézségek elé állítaná egy tüzéségi üteg, melyek harcában nagyban gátolnák.⁴⁹

Vitéz Horváth Sándor tábornok a páncélos seregtettek szervezésének témakörében publikált. Ennek keretében kifejtette, hogy páncélos hadosztályoknak olyan tüzéségi támogatásra van szükségük, ahol a tüzéség képes ugyanazzal a sebességgel haladni, mint a harckocsik. Mivel azonnali tüztámogatásra van szükség a gyors mozgás miatt, így a megosztott tűz nem jöhet szóba, csak a közvetlen irányzás. Így a tüzereknek ott kell lenniük a harctéren, ami feltételezi, hogy lánctalpas önjáró lövegük legalább gyalogsági fegyverekkel szemben megfelelően van páncélozva.⁵⁰

1941-ben Praznovszky Kálmán főhadnagy a gyalogság korszerű fegyverzeti anyagával foglalkozott cikkében. Elsőként említette a gyalogságot támogató tüzéség fontosságát, és javasolta, hogy a gyalogságot szereljék fel aknavetőkkal, és nyílt állásból tüzelő gyalogsági ágyúkkal, rohamtüzéséggel. „Roham előtt helyi ellenállások leküzdése és a gyalogság közvetlen támogatása a mélységi övben, kívánatossá teszi a rohamtüzéség felállítását. A mai háború tanulságai azt bizonyítják, hogy nem szerénytelen a gyalogság, amikor ezt kéri.”⁵¹

1943-ban Láng Dénes főhadnagy a gépesített tüzéség fejlődési lehetőségeiről írt tanulmányt. Véleménye szerint a 100 milliméteresnél nem nagyobb lövegeket páncéltestbe fogják építeni, melyek így a terepen állandó készenlétben tudják kíséni a gyalogságot. Ezek a páncélozott lövegek közvetlen irányzással tüzelnek, elsősorban az ellenséges harckocsik ellen hatásosak. Mivel a lőszert a páncéltesten belül kell tárolni, így indokolt a kis űrméret, a páncéltörés miatt pedig a nagy kezdősebesség.⁵²

Vitéz Góthay Artúr ezredes a megalakult rohamtüzéségről írt rövid ismertetőt. Ahogy írta, az első világháború óta fennálló igény lett kielégítve az új csapatnem megszületésével. A gyalogságot közvetlenül kíséő rohamlövegek leküzdik azokat a tábori

⁴⁷ Benke József: Elgondolások a jövő háborújáról Magyar Katonai Szemle X. évf. (1940) 1. szám, 31-41.

⁴⁸ Bokross László: Gyalogsági (lovassági) üteg. Magyar Katonai Szemle X. évf. (1940) 3. szám, 638-642.

⁴⁹ Szalay Tibor: Adjunk-e a zászlóaljnak üteget? Magyar Katonai Szemle X. évf. (1940) 8. szám, 361-364.

⁵⁰ Horváth Sándor: Páncélos seregtettek. Magyar Katonai Szemle X. évf. (1940) 11. szám, 311-324.

⁵¹ Praznovszky Kálmán: A gyalogezred korszerű fegyverzete. Magyar Katonai Szemle XI. évf. (1941) 9. szám, 568-579.

⁵² Láng Dénes: A gépkocsizó tüzéség fejlődési lehetőségei. Magyar Katonai Szemle XIII. évf. (1943) 6. szám, 593-597.

erődítéseket, nehézfegyvereket, harckocsikat, melyek a támadó gyalogságra veszélyt jelentenének. A rohamtüzérség kifejezetten arra való, hogy súlyt képezzen egy támadási ponton, és így osztály, vagy üteg keretben alkalmazva magával ragadja a támadó gyalogságot. A lövegek lépcsőzetesen haladnak előre, lövéshez megállnak, és egymást védve törnek előre. A rohamlövegek harckocsielhárító eszközökkel szembeni védelmét a kísért gyalogság látja el.⁵³ Egy másik cikkében a páncélos seregtestek tüzérsége témakörét fejtegette. Véleménye szerint a gépesített lövészezredek támogatását gépi vontatású ütegek, míg a harckocsiezredekét önjáró tüzérütegek látnák el megfelelően. Ilyen szerepben az önjáró lövegek nem rohamtüzér és páncélvadász feladatokat látnának el, hanem a páncélos ezred mozgékony tüzérségi támogatói.⁵⁴

Konklúzió

A fentiekben ismertetett tanulmányok mindegyike azzal a céllal született, hogy gyakorlati tapasztalatok hiányában elméleti úton találjon megoldást a kor tüzérségének egyik legnagyobb problémájára. A vizsgált időszakban a meghatározott témában 49 tanulmány jelent meg, ezek nagy része 1927 és 1935 között. A gyalogsági roham tüzérségi támogatását a szerzők az alábbi módokon látták megoldhatónak:

Megoldási javaslat	Cikkek száma
Önjáró löveggel	21 (+2 elveti)
Gyalogsági ágyúval	10
Gépesített vontatású löveggel	3
Ló-fogatolású löveggel	2
Gyalogsági ágyúval és nehézfegyverekkel	2
Gyalogsági ágyúval és önjáró löveggel	2
Tüzér felderítőkkal	2
Aknavetővel	1
Gépágyúval	1
Kiképzés javításával	1
Elvetette a kísérő tüzérség gondolatát	2

Az önjáró löveg gondolata 1926 előtt csak egyszer jelent meg, majd ezt követően egyre gyakrabban. Ennek oka valószínűleg abban rejlik, hogy a britek 1926-ban kezdtek el nyilvános hadgyakorlatokat tartani olyan mechanizált és motorizált dandárok bevonásával, melyeknek részben önjáró lövegek biztosították a tüzérségi támogatást. 1939-től kizárólag olyan cikkek jelentek meg, amelyek az önjáró tüzérség alkalmazását vizsgálták. Ennek hátterében a második világháborús német sikerek állhatnak, valamint az, hogy 1940-től a németek hatékonyan alkalmaztak rohamlövegeket a harctéren. Ugyancsak érdekes, hogy az 1938-ban meghirdetett győri fegyverkezési programot követően kevesebb tanulmányt publikáltak a tüzértisztek. Ez valószínűleg azzal magyarázható,

⁵³ Góthay Artúr: A rohamtüzérség. Magyar Katonai Szemle XIII. évf. (1943) 7. szám, 51-52.

⁵⁴ Góthay Artúr: Páncélos seregtestek tüzérsége. Magyar Katonai Szemle XIII. évf. (1943) 8. szám, 239-242.

hogy megszűnt az elméleti síkra való kényszerítés állapota, és a szakemberek elkezdhettek a gyakorlati fejlesztésekkel foglalkozni.

A korszakban megjelent 49 cikk közül 16 foglalkozott az európai hatalmak által képviselt fejlődési irányokkal. Főleg a Franciaországban, Nagy-Britanniában és Németországban lezajlott haderőfejlesztésről és újan kiadott szabályzatokról értekeztek a szerzők, de születtek munkák, melyek az osztrák, svájci, spanyol vagy szovjet elképzeléseket és modernizációs törekvéseket ismertették. Ez alapján tanulságként levonható, hogy legalább azon tiszték, akik fogékonyak voltak a tudományos vitára, érdeklődve fordultak a külföld felé, és igyekeztek elsajátítani a más országok által elért eredményeket.

A szerzők közül mindösszesen ketten zárkoztak el a kísérő tüzérség gondolatától, és még ketten vélekedtek úgy, hogy a hagyományos lőfogatolású vontatás a helyes út a jövő hadviselése számára. A többiek az újítás, a modernizáció pártján álltak. A cikkek alapján az a kép látszik, hogy a kor tüzértisztjeit komolyan foglalkoztatta az a kérdés, hogy mi módon lennének képesek leghatásosabban megfelelni a tőlük elvárt harcászati feladatoknak. A tanulmányok íróinak nagy többsége fiatal tisztként harcolt az első világháborúban, és harctéri tapasztalataik alapján igyekeztek megoldást találni a kísérő tüzérség leghatékonyabb alkalmazásának kérdésére.

Felhasznált irodalom

1921. évi XXXIII. tv. 104-119. cikkely

Árva Viktor: Tüzérség és harckocsik együttműködése támadásnál. Magyar Katonai Szemle II. évf. (1932) 12. szám, 121-126.

Badinszky László: Aknavetők, gyalogsági kísérő és tankelhárító lövegek. Magyar Katonai Közlöny XIV. évf. (1926) 3-4. szám, 237-243.

Bangha Imre: A tankok. Magyar Katonai Közlöny VIII. évf. (1920) 1-2. szám, 88-97.

Benke József: Elgondolások a jövő háborújáról Magyar Katonai Szemle X. évf. (1940) 1. szám, 31-41.

Billnitzer Ernő: A korszerű gyalogsági és lovassági löveg mozgatása. Magyar Katonai Szemle IV. évf. (1934) 3. szám, 76-80.

Billnitzer Ernő: Harckocsi elhárító ágyú – gyalogsági löveg. Magyar Katonai Szemle VIII. évf. (1938) 3. szám, 59-64.

Bokross László: Gyalogsági (lovassági) üteg. Magyar Katonai Szemle X. évf. (1940) 3. szám, 638-642.

Csatay Lajos: Korszerű könnyű tüzérség. Magyar Katonai Szemle I. évf. (1931) 5. szám, 117-132.

Cziegler István: A megfigyelés kérdése a korszerű tüzérségnél. Magyar Katonai Közlöny XVII. évf. (1929) 9. szám, 890-893.

Cziegler István: A tüzérség feladata a harckocsik elleni védelemben. Magyar Katonai Közlöny XVIII. évf. (1930) 5. szám, 436-448.

Czigler István: Páncéljárműves csapatok támadásának tüzérségi támogatása. Magyar Katonai Közlöny XVI. évf. (1928) 5. szám, 492-496.

- Deák András: A tüzérség motorizálása. Magyar Katonai Szemle I. évf. (1931) 5. szám, 147-150.
- Demény Géza: Tüzérfelderítő és tüzérközvetítő járőrök. Magyar Katonai Közlöny X. évf. (1922) 2. szám, 129-136.
- Elekes Antal: A rögtönzött gyors seregtestek tüzérsége. Magyar Katonai Szemle V. évf. (1935) 5. szám, 69-77.
- Elekes Antal: Tüzérség a mechanizált seregtestek kötelékében. Magyar Katonai Szemle IV. évf. (1934) 11. szám, 135-145.
- Ferjetsik Ottó: A támadás. Magyar Katonai Közlöny IX. évf. (1921) 7-8. szám, 417-438.
- G.: A hadsereg motorizálásának befolyása a hadműveletekre és a vezetésre. Magyar Katonai Közlöny XV. évf. (1927) 11. szám, 923-933.
- Gerbert Károly: A harckocsik összműködése a többi fegyvernemekkel. Magyar Katonai Szemle I. évf. (1931) 4. szám, 14-25.
- Gerbert Károly: Páncélcsoportok. Magyar Katonai Közlöny XVII. évf. (1929) 10. szám, 973-984.
- Gerbert Károly: Páncélcsoportok. Magyar Katonai Közlöny XVII. évf. (1929) 12. szám, 1201-1213.
- Gerbert Károly: Páncéloscsoportok és motorizált erők alkalmazása. Magyar Katonai Szemle IV. évf. (1934) 5. szám, 34-53.
- Góthay Artúr: A rohamtüzérség. Magyar Katonai Szemle XIII. évf. (1943) 7. szám, 51-52.
- Góthay Artúr: Páncélos seregtestek tüzérsége. Magyar Katonai Szemle XIII. évf. (1943) 8. szám, 239-242.
- Hazai Imre: Gyakorlati tapasztalatok a gyalogsági ágyú harcászati alkalmazása terén. Magyar Katonai Szemle I. évf. (1931) 4. szám, 41-50.
- Heigl Frigyes: A tüzérségi anyag tökéletesítése a háború alatt. Magyar Katonai Közlöny XV. évf. (1927) 6. szám, 571-585.
- Heigl Frigyes: A tüzérségi anyag tökéletesítése a háború alatt. Magyar Katonai Közlöny XV. évf. (1927) 7-8. szám, 639-659.
- Heigl Frigyes: A tüzérségi anyag tökéletesítése a háború alatt. Magyar Katonai Közlöny XV. évf. (1927) 9. szám, 742-759.
- Heigl Frigyes: A tüzérségi anyag tökéletesítése a háború alatt. Magyar Katonai Közlöny XV. évf. (1927) 11. szám, 933-938.
- Heigl Frigyes, Dr.: Korszerű harckocsielhárító fegyverek. Magyar Katonai Közlöny XVI. évf. (1928) 3. szám, 277-298.
- Heszlényi József: Motoros alakulatok tüzérsége. Magyar Katonai Szemle V. évf. (1935) 5. szám, 144-160.
- Horváth László: A harckocsik alkalmazása és a jövő harcászata. Magyar Katonai Szemle I. évf. (1931) 2. szám, 17-31.
- Horváth Sándor: Páncélos seregtestek. Magyar Katonai Szemle X. évf. (1940) 11. szám, 311-324.
- Kováts Kálmán: A szovjet-orosz tüzérség. Magyar Katonai Szemle IX. évf. (1939) 2. szám, 44-59.

- Kováts Kálmán: Összműködés a tüzérséggel. Magyar Katonai Szemle I. évf. (1931) 3. szám, 19-29.
- Láng Dénes: A gépkocsizó tüzérség fejlődési lehetőségei. Magyar Katonai Szemle XIII. évf. (1943) 6. szám, 593-597.
- Markó Árpád: A gyalogság nehéz fegyverei. Magyar Katonai Közlöny XVI. évf. (1928) 11. szám, 1064-1073.
- Marton Gábor: A gyaloghadosztály tüzérségének felfegyverzése. Magyar Katonai Közlöny XV. évf. (1927) 11. szám, 180.
- Mayer-Csejkovics Károly: A jövő hadviselése és annak eszközei. Magyar Katonai Közlöny XVII. évf. (1929) 1. szám, 23-42.
- Mersich Jenő: Az utolsó kétszáz méter a támadásban. Magyar Katonai Szemle V. évf. (1935) 7. szám, 10-26.
- Módy Zoltán: Lövegek és aknavetők a németeknél és a franciáknál. Magyar Katonai Közlöny XI. évf. (1923) 5-6. szám, 292-303.
- Németh József: A gyorsan mozgó csapatok időszerű kérdései. Magyar Katonai Szemle I. évf. (1931) 9. szám, 29-49.
- Osztovics Ferenc: Támadás tűzhenger oltalma alatt. Magyar Katonai Szemle III. évf. (1933) 4. szám, 49-59.
- Praznovszky Kálmán: A gyalogezred korszerű fegyverzete. Magyar Katonai Szemle XI. évf. (1941) 9. szám, 568-579.
- Rákosi Béla: A modern közelharctüzérség. Magyar Katonai Közlöny X. évf. (1922) 4-5. szám, 304-314.
- Rákosi Béla: A tábori tüzérség korszerű harcáról. Magyar Katonai Szemle II. évf. (1932) 6. szám, 33-44.
- Riedl Lajos: A tüzérség a világháborúban és a jövőben. Magyar Katonai Közlöny XVIII. évf. (1930) 6. szám, 548-565.
- Riedl Lajos: A tüzérség a világháborúban és a jövőben. Magyar Katonai Közlöny XVIII. évf. (1930) 11. szám, 1051-1063.
- S.: A gyalogság támogatása a harcban. Kísérő és támogatótüzérség. Magyar Katonai Közlöny IX. évf. (1921) 1. szám, 54-58.
- S.: Kísérő tüzérség. A Militär Wochenblatt 1920-21-iki évfolyama 121. számában megjelent cikk alapján. Magyar Katonai Közlöny IX. évf. (1921) 4. szám, 258-263.
- S.: Még egyszer az „összműködésről”, a kísérő gépek és tüzérségről. Magyar Katonai Közlöny IX. évf. (1921) 10-11. szám, 690-695.
- Saáry István: A kísérő lövegtől a lovas ágyús szakaszig. Magyar Katonai Szemle VII. évf. (1937) 11. szám, 54-63.
- Suhay Imre: A motorizálás kérdése és jelenlegi állapota a nyugati államok hadseregeiben. Magyar Katonai Közlöny XVI. évf. (1928) 6. szám, 583-592.
- Suhay Imre: Angol páncélos csapatok 1928-ban. Magyar Katonai Közlöny XVII. évf. (1929) 2. szám, 190-195.
- Szalay Tibor: Adjunk-e a zászlóaljnak üteget? Magyar Katonai Szemle X. évf. (1940) 8. szám, 361-364.
- Tarnay József: Kísérő tüzérség. Magyar Katonai Szemle I. évf. (1931) 6. szám, 144-153.

Virágh László: A tüzérség motorizálása korszerű hadseregekben. Magyar Katonai Szemle I. évf. (1931) 10. szám, 43-60.

Wagner János, dr.: Gyorsanmozgó seregtestek. Magyar Katonai Szemle IV. évf. (1934) 4. szám, 44-55.

Zugi Aladár: Gépcsoportok alkalmazása és harca. Magyar Katonai Szemle VIII. évf. (1938) 6. szám, 30-39.

A Magyar Királyi Honvédség felderítő és ejtőernyős csapatnemének közelharc-kézitusa kiképzése 1938 és 1945 között

Varga Imre

„Nagyon kevés embert öltek meg szuronnyal vagy szablyával, de a félelem attól, hogy a beleiket hideg acél járja át, amit a csatától megrészezült férfiak forgatnak sok harcot eldöntött.”¹

Bevezetés

Az 1938-tól 1945-ig terjedő időszak igen mozgalmas volt. Magyarország a trianoni diktátum fegyverkezést korlátozó intézkedéseit figyelmen kívül hagyva erőteljesen elkezdte fejleszteni a Magyar Királyi Honvédséget. Ennek keretében új haditechnikai eszközök, harcéljárások és – ami a dolgozat szempontjából még fontosabb – új csapatnemek jelentek meg a Magyar Királyi Honvédség hadrendjében. A felderítés intézménye már a legkorábbi hadseregek számára is ismert volt. Xenophón Anabaszisában² is kiemelt szerep jut az ellenséges területen haladó sereg számára, hogy tudja mely településen, terepszakaszon milyen kihívásokkal kell szembenéznie. A rómaiak már több különböző – explorator és egyéb – névvel ellátott alakulattal rendelkeztek, melyek dedikált célja az ellenség és a terep kifürkészése voltak. Sokáig a lovasság látta el a felderítési munka jó részét. A Kárpát-medencébe érkező lovas nomád őseink, így nem csoda, ha nagy fontosságot tulajdonítottak a felderítésnek.³ A magyar könnyűlovasság a középkor századaiban is kivette részét a felderítésből, hogy a huszárság megszületésével annak szinte mesterévé váljon. Ezt a feladatot a huszárok az első világháborúig példásan meg is oldották. A haditechnikai változások okán azonban az általunk tárgyalt korszakban jutunk el oda, hogy a felderítők, mint önálló csapatnem, megjelennek a Magyar Királyi Honvédség szervezetében. Így egy olyan csapatnem jött létre, melynek fő feladata az ellenségről való információgyűjtés és annak eljuttatása a parancsnoksághoz. Emellett szervezeténél, kiképzésénél, fegyverzeténél fogva sok egyéb feladatra is alkalmazható volt.⁴ Az ejtőernyős csapatnem nem büszkélkedhetett ilyen hosszú és gazdag történelmi előzményekkel. Az első magyar vonatkozású ejtőernyős ugrásra 1918. március 23-án került sor, amikor Boksay Antal 2000 méteres magasságból hajtott végre ejtőernyős bemutató ugrást. Az ejtőernyő itt még a pilóták mentőeszközeként jött számításba, de még ebben az évben William Mitchell amerikai tábornok fejében felöltött a gondolat, hogy ejtőernyővel ellátott csapatokat kellene a németek hátába

¹ George S. Patton tábornok. Combatives FM 3-25.150. 2002. 1-1.

² Az Anabasziszt lásd <https://mek.oszk.hu/05000/05027/05027.htm#51> (letöltve 2021. 05. 10.)

³ Erről bővebben szót ejt VI. (Bölcs) Leó bizánci császár Taktika című művében. http://www.e-kompetencia.si/egradiva/zgo_ds/13%20oshaza/index51.html (letöltve 2021. 05. 10.)

⁴ A felderítők szakcsapatává válásáról az 1941-es délvidéki hadműveletektől számítva beszélhetünk. Bővebben Horváth Csaba: A magyar katonai felderítés története a kezdetektől 1945-ig. Püldlo Kiadó. 2006. 152.

juttatni. A tervet nem követte gyakorlat, mert az első világháború előbb véget ért.⁵ A katonai ejtőernyőzés gyakorlata és elmélete tovább fejlődött az első világháborút követően, és elmondhatjuk, hogy Magyarország az élvonalba tartozott, sőt azzal, hogy ejtőernyős alakulatot szervezett 1938-ban, megelőzte például az USA hasonló törekvéseit is. A két csapatnem, a felderítők és az ejtőernyősök feladataiknál, kiképzettségük-nél, felszerelésük-nél fogva eltértek a honvédség többi csapatnemétől. Tevékenységük során gyakran kellett megfelelniük olyan kihívásoknak, melyek során a foglyok ejtése, az ellenség szándékainak kifürkészése, szabotázs cselekmények végrehajtása szerepelt fő célként. A haditechnika fejlődésének köszönhetően a korszakra minden korábbinál nagyobbra növekedett a tűzerő, de a korábbi feladatokat sokszor csakis testközelből lehetett megoldani, így a felderítők és ejtőernyősök fokozottabban voltak kitéve annak, hogy közelharcba, kézitusába keveredjenek az ellenséggel. Úgy vélem, ezen kettősség miatt érdemes foglalkoznunk vele, hogy hogyan készítették fel a honvédeket, hogy eleget tudjanak tenni olyan feladatoknak is, melyek megoldásához olyan készségek kelle-tek, amik a korszakban nem feltétlenül álltak a központi szerepben.

A Magyar Királyi Honvédség fejlesztése

Magyarország az 1930-as évek második felében lejátszódó világpolitikai változásoknak köszönhetően visszanyerte a trianoni békediktátum által korlátozott fegyverkezési sza-badságát. Az 1938-as győri program⁶ meghirdetésével megindult a Magyar Királyi Hon-védség nagyarányú és immár nyílt fejlesztése. A Huba-hadrend,⁷ melyet 1938. október 1-én fogadtak el, nagymértékű mennyiségi és minőségi fejlesztést irányzott elő. Az I. fázisban 107 000 fős béke és 250 000 fős hadilétszámú haderő felállítását célozták meg. A megalakításra kerülő 2 gépkocsizó dandár keretében megjelenő 2 felderítő zászlóalj-jal jelentek meg a szakfelderítő csapatok.⁸ Ezek később komolyabb technikai fejleszté-seken mentek át, megszervezésre kerültek a felderítő repülő és a rádió lehallgatás is, de a tanulmány témája okán ezekkel nem foglalkozunk behatóbban. A felderítő erők állományába ugyanakkor olyan, a korszakban már a létjogosultságukban megkérdőzött fegyvernemek is helyet kaptak, mint a lovasság. A Magyar Királyi Honvédség mennyi-ségi fejlesztése 1941-re fejeződött be, ami az I. fázisát jelentette a Huba-hadrendnek. A II. fázisban a páncélos- és légvédelmi erőket, valamint a tüzérséget kívánták fejlesz-teni. A tanulmányban vizsgált csapatokat ez annyiban érintette, hogy a felderítő erők eszközparkjában megjelentek a páncélgépkocsik, kisharckocsik is. A III. fázisban további fejlesztéseket irányoztak elő a légierő és a páncélos alakulatok számára, valamint át-tértek a három ezredes hadosztály-szervezetre is.

Ami az ejtőernyősöket illeti, vitéz Bertalan Árpád százados vezetésével 1938 szept-

⁵ Lásd: Reszegi Zsolt: Légi huszárok. Az ejtőernyős csapatnem kialakulása és harcai 1938 és 1945 között. Buda-pest-Pápa, 2013. 9, 30.

⁶ A győri programról bővebben: https://mnl.gov.hu/a_het_dokumentuma/a_gyori_fegyverkezési_prog-ram.html (letöltve 2021.05.05)

⁷ A Huba-hadrend intézkedéseiről bővebben György Sándor: A Magyar Királyi 16. Honvéd felderítőosztály har-cai az 1. hadsereg kötelékében 1944-45. Históriaantik Könyvkiadó. Budapest, 2012. 6-9.

⁸ Lásd Horváth Csaba: A felderítő erők szervezeti változásai és fejlesztése a honvédségben 1938-tól. In: Hazánk dicsőségére. Zrínyi Kiadó. Budapest, 2008. 312.

temberére létrejött egy ejtőernyős kísérleti-kiképző keret, ami a később ejtőernyős csapatok magvát alkotta. Elmondhatjuk, hogy mindkét csapatnem képviselői tiszttában voltak szakmájuk elméletével és gyakorlatával egyaránt, azonban az eszköz ellátottság korlátai miatt – ami a trianoni békediktátum következménye volt – sokszor előfordult, hogy egyszerűen nem álltak rendelkezésre azok az eszközök, amik lehetővé tették volna a sikeres feladatvégrehajtást. Ennek ellenére mindkét csapatnem képviselői megtettek minden tőlük telhetőt, hogy a legtöbbet hozzák ki a rendelkezésükre álló eszközökből.⁹

A közelharc-kézitusa kiképzés

Feltehetőleg a technikai hiányosságokat akarhatta a magyar hadvezetés a fegyveres erők tagjainak kiképzésével orvosolni. A kiképzésben helyt kapott a közelharc-kézitusa kiképzés is, melyben az Osztrák-Magyar Monarchia idejéből származó kiképzési kézikönyvek főként a katonás jellem építésének eszközét látták amellett, hogy a katona küzdelmi képességeit is fejlesztette.

„A karddal való vívás a huszárbán bizalmat gerjeszt a fegyver iránt. Ez által megtanulja ellenfelét támadni és magát védelmezni.”¹⁰ A későbbi kézikönyvek is hasonló elveket fogalmaznak meg.

„A közelharcban gyalogságunknak a legnagyobb elszántsággal és ügyességgel kell a magyar emberek verekedésre való rátermettségét, mely több ellenféllel is le tud számolni, érvényesítenie.”¹¹ Gyakorlatban a szabályzatok alkotói szerint:

„Közelharc alatt a rohamtávolságon belül vívott harcot értjük. ... A közelharc a kézitusan dől el. ...”¹² Látható, hogy az ember-ember elleni küzdelemnek az idő előrehaladtával bizonyos kiképzési anyagok egyre nagyobb szerepet tulajdonítottak. Ennek magyarázata lehet, hogy az eszköz hiányt próbálták meg a kiképzési anyagokat összeállítók ilyen módon ellensúlyozni, hiszen a kiképzés ilyen formája nem igényelt drágább eszközöket. Ugyanakkor az is a test-test elleni küzdelemre való felkészítés mellett szólt, hogy az első világháború során a magyar katonák sokszor helyt álltak, amikor az ellenséggel valamilyen okból a lőfegyvereik tűzerejét – leginkább a lőszerhiány, illetve az ellenséggel való összekeveredés, mely lehetetlenné tette a hatékony tűzharcot voltak a főbb okok – mellőzve kellett szembenézniük. A közelharcra való felkészülés az egyéni kiképzés – alakkiképzés – során kapott helyet. Az alakulatok parancsnokától függően, azonban máskor is tarthattak ilyen foglalkozásokat. A második világháború kitörését követően megalkotásra kerülő rohamcsatár kiképzés is foglalkozik a test-test elleni küzdelemmel az egyes harcos kiképzése fejezetben.

„Közelharckiképzés: ... Döfések szuronyos puskával egyenruhás bábura, elhárítás puskaütéssel, vagy elugrással.”¹³

⁹ Bővebben az ejtőernyős alakulatok technika kísérleteiről Reszegi Zsolt: Légi huszárok. Az ejtőernyős csapatnem kialakulása és harcai 1938 és 1945 között. Budapest-Pápa, 2013. 158-172.

¹⁰ Gyakorlati szabályzat a magyar királyi honvéd lovasság számára. 1914. 62.

¹¹ Gyalogsági gyakorlati szabályzat. 1. füzet 1925. 26.

¹² Alakkiképzés, 1939. 217.

¹³ vitéz Keményfy Zoltán alezredes: Rohamcsapat kiképzés. Segédlet az alosztályparancsnok számára. 1942. 7.

„Testedzés: vetélkedő és küzdő játékok ... birkozógyakorlatok /:cselgáncs:/ ...”¹⁴

A második világháború kitörése újabb lökést adott a kiképzésnek és azon belül a közelharc-kézitusa kiképzésnek is. Megjelent a rohamjárőr, rohamcsatár, rohamcsapat kiképzés is. Ezek során nagy hangsúlyt fektettek a katonák megfelelő fizikai erőnlétére és annak fejlesztésére. A fizikai kondíció minden katona esetében igen fontos, de az ejtőernyősök számára az ejtőernyős ugrás során fellépő erőhatások okán a megfelelő fizikai állapot még fontosabb.

„A testi kondíció fenntartására az atlétika volt a legalkalmasabb. Adott esetben hasznos önvédelmi eszköznek tartották a cselgáncsot, az ökölvívást és egyes birkózó fogások ismeretét...”¹⁵

A rohamsport kiképzés felelt a kézitusa elemek begyakorlásáért,¹⁶ az alapkiképzés mellett. A „különleges testedzés” névre hallgató tantárgyba sportszerű küzdőjátékok és cselgáncs voltak beépítve. Ennek végrehajtását a Testnevelési Utasítás szabályozta.

„Cselgáncs fogások besúlykolására nagy gondot fordítsunk. A fogásokat idővel be-kötött szemmel is végre kell hajtani. A testnevelésre fordított idő a harckik-nél mutatja meg áldásos hatását.”¹⁷ A mozdulatok drillezése nagyban hozzájárul azok helyes elsajátításához és a testtudat javításához is.

A cselgáncs említése több helyen is előkerül. Ugyanakkor az ejtőernyősök kapcsán elmondható, hogy „hivatalos szinten nem utasították az ejtőernyősöket küzdősportok kötelező jelleggel történő elsajátítására.”¹⁸ Ezen okból feltételezhető, hogy a kiképzési anyagba a cselgáncsból, csak azon elemeket építették be a kiképzésbe, amit hasznosnak véltek a katonai szolgálat szémszögéből. Ez igen előremutató hozzáállás a kiképzési anyagot összeállítók részéről.

A cselgáncs ugyanakkor nagyobb szerepet kapott egy sajátosan magyar kezdeményezés az ejtőernyős leventék képzésében.

„.... nagy szerepet kapott a különböző fegyvernélküli harcmódok oktatása is.”¹⁹ A cselgáncs képzés Magyarországon 1942-ben indult be. Nagyszebeni Fleck Gyula kisértő ejtőernyős levente csapatával 1943-ban már bemutatót tart szuronyos támadók elleni pusztakezes küzdőtechnikákat alkalmazva.²⁰ Ugyanakkor elmondható, hogy a képzés az egyetemisták és a leventék számára volt elérhető, direkt cselgáncs felkészítés jelen tudomásom szerint nem folyt a Magyar Királyi Honvédség berkeiben. Noha annak hasznosságát egyes magas rendfokozatú személyek kiemelték.

„ a japánok nemzeti sportjának fontosságára, amelynek nagy jelentősége a most dúló világháborúban mutatkozik meg leginkább, amikor is az egyéni kezdeményezés az

¹⁴ uo. 7.

¹⁵ Reszegi Zsolt: Légi huszárok. Az ejtőernyős csapatnem kialakulása és harcai 1938 és 1945 között. Budapest-Pápa, 2013. 114.

¹⁶ Magyar Királyi Honvéd Hadtestparancsnokság: Segédlet a rohamcsapatok kiképzéséhez. M.I. kik. 1942. 6-7.

¹⁷ uo. 7.

¹⁸ Reszegi Zsolt: Légi huszárok. Az ejtőernyős csapatnem kialakulása és harcai 1938 és 1945 között. Budapest-Pápa, 2013. 114.

¹⁹ uo. 149.

²⁰ MTI Sportkiadás 1943. június 21. 11 óra 55 perc. <https://archiv1920-1944.mti.hu/Pages/PDFSe-arch.aspx?Pmd=1> (Letöltve 2021. 05. 03)

önmagáért való bátor kiállítás és az erősebbnek ügyességgel, lélekjelenléttel való legyőzése dönti el a mérkőzés sorsát. Az ejtőernyősök, páncélosok stb. szolgálata szervesen összefügg azokkal a képességekkel, amelyeknek kifejlesztésére és tökéletesítésére a judo a legalkalmasabb eszköz.”²¹ Tárczay-Felícides Román véleménye a harcművészetek, küzdősportok hasznosságát illetően nem kuriózum. A testnevelés és sporttudasítók már korábban is tartalmaztak ökölvívó, birkózó elemeket. A későbbi évtizedekben pedig, ahogy egy új küzdősport vált ismertebbé, szinte azonnal elindult egy folyamat, hogy adaptálják azt a fegyveres erők igényei mentén.

Az őrsemek elfogása, elnémítása is említésre kerül. Ez mindkét általam vizsgált csapatnem számára kiemelt feladat volt, így később bővebben is kitérek rá.

„A hátrafutó őrsemeket a hátukba jutott rohamcsatárok közvetlen ráugrással fogják el, fegyverezték le és gyorsan hozzák ki a vágott résen.”²²

Ne gondoljuk azt azonban, hogy a kézitusa kiképzés a test-test elleni küzdelem során figyelmen kívül hagyta volna a lőfegyverek alkalmazását. „A rohamcsatár a test-test elleni küzdelemben is mindig lőni igyekezzék. Rohamra mindig 5 tölténnyel töltött puskával, teli géppisztoly és -golyószórótárral induljon. A szurony inkább csak teljes meglepetés esetén és sötétségben használható, vagy akkor, ha teljes összekeveredés esetén lőni nem lehetne.”²³

Az idézet végén lévő felsorolás el is vezet a következő ponthoz, amiben górcső alá vesszük, hogy a felderítő és ejtőernyős katonáknak, feladataik megoldása során, mikor számíthattak kézitusára.

Mikor alakulhatott ki kézitusa?

Az ejtőernyősök alkalmazása kapcsán többféle bevetési módot alkottak meg a szakemberek. Kezdetben kiscsoportos, szabotázsjellegű műveletekben látták ezen csapatnem lényegi alkalmazási módját. Ezt a szemléletet részben más államok által kidolgozott harcéljárások, valamint a technikai eszközök – szállítórepülőgépek – alacsony száma táplálták. Az ilyen jellegű bevetésekre a kiképzés során „... meglepetésre és a rejtett érkezésre, továbbá az őrség zajtalan kiiktatására nagy hangsúlyt fektettek.”²⁴ Az őrség zajtalan kiiktatását nagyban megkönnyíthette, ha azt olyan személyek végezték, akik járatosak a hidegfegyverek – szurony, rohamkés – és a fegyvertelen küzdelem fogásaiban. Az ilyen képzésen átesettek kellő önbizalommal és magabiztossággal rendelkeztek²⁵ ilyen kényes műveletek kivitelezéséhez, továbbá nem volt szükségük tűzharc kezdeményezésére, ami nemkívánt hanghatással járhatott.

²¹ Tárczay-Felícides Román a társadalmi sport és testnevelés vezetője, a második judo tanfolyam záróvizsgálja utáni beszédében fejtette ki nézeteit. MTI Sportkiadás 1942. december 20. <https://archiv1920-1944.mti.hu/Pages/PDFSearch.aspx?Pmd=1> (Letöltve 2021. 05. 05.)

²² Magyar Királyi Honvéd Hadtestparancsnokság: Segédlet a rohamcsapatok kiképzéséhez. M.I. kik. 1942. 29. uo. 24.

²⁴ Reszei Zsolt: Légi huszárok. Az ejtőernyős csapatnem kialakulása és harcai 1938 és 1945 között. Budapest-Pápa, 2013. 133.

²⁵ Alapkiképzés. Szabályzat a honvédség összes alakulatai számára. 1939. 1. füzetének 217. oldalán kiemelésre kerül, hogy a közelharc során a katonának végig meg kell őriznie hidegvérét.

„Tekintve, hogy a szerelés huzamosabb ideig tart, az őrség kikapcsolásának zajtalanul, lövések nélkül kell megtörténnie. Ezért az őrház, őrszemek megközelítése hozszadalmas, igen óvatosan és elővigyázatosan történjék.”²⁶

A későbbiekben azonban főként a német ejtőernyős csapatok sikereit látva a magyar hadvezetés a tömeges ejtőernyős bevetések mellett tette le a voksát. Erre azonban kevés alkalommal került sor, köszönhetően a világháborús hadiesemények alakulásának.²⁷

Az utcai harcra való felkészülésben is helye volt a közelharcnak.

„A bakonyszűcsi szőlőhegyen a kis présházak kettős sora igen alkalmasnak bizonyult az utcai harc fortélyainak bemutatására. Sokat gyakorolták a közelharcot, a szurronnyal történő döfést is.”²⁸

Ahogy az ellenség lerohanásánál is.

„Sokszor gyakoroltuk a közelharcot kgr. dobással és belerohanással.”²⁹

„Külön hangsúlyt fektettek az eldobás utáni belerohanás gyakorlataira, a szuronyharcra.”³⁰

Az utolsó három idézet már az 1944-45-ös évekből származnak, így feltételezhetjük, hogy az addigi harci tapasztalatok visszatükröződtek az ejtőernyős újoncok kiképzésében.

A foglyejtés a felderítő csapatnem felkészítésében is kiemelt fontossággal bírt, hiszen foglyok ejtésével közvetlenül az ellenséges erők hovatartozásáról, szervezetéről és esetleges szándékairól szerezhettek tudomást.³¹ A foglyok ejtésének értékéről árulkodik a Magyar Királyi 16. Honvéd felderítőosztály 1944. augusztus 21-i napiparancsa, ami szabadságot helyez kilátásba, amennyiben a katonák foglyul ejtik az ellenséges erők tagjait. Törzstisztért 21 nap, főtisztért 8 nap, tiszthelyettesért 6 nap, legénységi állományú esetén 5 nap szabadságot helyeztek kilátásba.³² A felderítő csapatok ugyanakkor – az ejtőernyős csapatokkal ellentétben – nem kaptak speciális felkészítést.

„A lovas- és közelfelderítő erők felszerelése semmiben sem különbözött az őket kiküldő, kikülönítő, illetve felállító csapatok felszerelésétől. Különbség csak a feladatokban különbözött, de az emberanyag nem kapott különleges kiképzést, felkészítést.”³³ Ez azzal magyarázható, hogy a felderítést minden alakulattól elvárták, így nem jelentett különlegességet ez a feladat, ellentétben az ejtőernyős ugrással. A rohamkiképzés ugyanakkor megjelent a felderítők kiképzési anyagában is. A harcfelderítés körébe került besorolásra a rohamjárőr kiképzés.³⁴ Harcfelderítés során, ahogy neve is

²⁶ Reszegi Zsolt: Légi huszárok. Az ejtőernyős csapatnem kialakulása és harcai 1938 és 1945 között. Budapest-Pápa, 2013. 102. lábjegyzet 133.

²⁷ Az ejtőernyős csapatok bevetésének elméletéről bővebben uo. 9-32.

²⁸ uo. 227.

²⁹ uo. 139.

³⁰ uo. 140.

³¹ Bővebben Horváth Csaba: A magyar katonai felderítés története a kezdetektől 1945-ig. Püldo Kiadó. 2006. 88; 169.

³² Lásd György Sándor: A Magyar Királyi 16. Honvéd felderítőosztály harcai az 1. hadsereg kötelékében 1944-45. Históriaantik Könyvkiadó. Budapest, 2012. 67.

³³ Horváth Csaba: A magyar katonai felderítés története a kezdetektől 1945-ig. Püldo Kiadó. 2006. 105.

³⁴ uo.125.

mutatja a felderítő erők küzdelmet provokálva igyekeztek az ellenséges csapatok elhelyezkedését, szándékait kipuhatolni. Emiatt szinte magától értetődik, ha az ilyen feladatokat ellátó egységeket kiképezték a rohameljárások alkalmazására.

A fogolyjétesen, szabotázsselekményeken, városi harcon és az ellenség lerohanásán kívül közelharcra sor kerülhetett abban a korábban már említett esetben is, ha a csapatok összekeveredtek, esetleg meglepték őket. Erre példa az alábbi eset is. 1944. július 24-én a Magyar Királyi 16. Honvéd felderítőosztály lovasszakasza átkelt egy felrobbantásra ítélt hídon. Visszafelé egy század erejű magyar egyenruhát viselő kötelékbe ütköztek. A lovasszakasz felszólította a kötelék tagjait, hogy azonosítsák magukat. Ezt többszöri felszólításra sem tették meg, hanem végül oroszul káromkodni kezdtek és levették fegyvereiket a vállukról. Magas László hadnagy, a lovasszakasz vezetője kiadja a „Roham, irány utánam!” parancsot. Két fő saját veszteség mellett szétugrasztja az ellenséges alakulatot.³⁵ A honvéd lovasszakasz vezetője lélekjelenlétről és gyors helyzetfelismerésről tett tanúbizonyságot. Tűzharcot kezdeményezni nem volt idő. Ilyen esetben a lovasoknak lóról kell szállniuk, majd a lovakat négyesével meg kellett fognia valakinek, ők értelemszerűen kiesnek a harcból. Ez a művelet időigényes, és ha tűzharc alatt kerül rá sor, akkor komoly veszteséggel járhat, ezért a szabályzat tiltotta is.

Összegzés

A vizsgált korszakban 1938 és 1945 között a haditechnika fejlődése igen gyors ütemben haladt. Ennek hatása megérződött a fegyveres erők szervezésén és kiképzésén is. A különböző államok ugyanakkor nem egyenlő mértékben és időben ismerték fel a fenti változásokból adódó lehetőségeket. A magyar katonai szakírók élen jártak a korszak hadviselésének elméleti aspektusaiban. Ugyanakkor a trianoni békediktátum fegyverkezési korlátozásai, valamint a csökkent országterület gazdasági teljesítőképessége egyaránt rányomták a bélyegüket a Magyar Királyi Honvédség fejlesztési lehetőségeire és irányára. Ennek ellenére a korszak magyar fegyveres ereje szinte minden a korban fontosnak számító haditechnikai eszközzel – harckocsik, repülőgépek – és új csapatnemmel – ejtőernyősök – is rendelkezett. Ezzel bizonyítva azt is, hogy az illetékesek a gyakorlatbani teendőkkal is tisztában vannak, nem csak az elmélettel. Természetesen az eszközök és emberanyag mennyiség és minősége, valamint az akkori magyar állam gazdasági teljesítőképessége nem járult hozzá, hogy olyan nagyhatalmakkal kerüljön fegyveres konfliktusba a Magyar Királyi Honvédség, mint a Szovjetunió vagy a nyugati szövetséges hatalmak – USA, Nagy-Britannia, Franciaország. A magyar katonai vezetők nem is gondolkodtak abban, hogy az említett államokkal szemben lépjenek fel. Ugyanakkor a különböző területi visszacsatolások, illetve a Délvidéki hadműveletek során, mikor hasonló képességekkel és erőforrásokkal rendelkező államok ellen kellett harcba lépni, a honvédek megállták a helyüket. Ez nem változott akkor sem, amikor az ellenség már a Szovjetunió volt.

A honvédek nem egyszer az ellenséggel szemtől-szemben, ember-ember elleni

³⁵ Bővebben György Sándor: A Magyar Királyi 16. Honvéd felderítőosztály harcai az 1. hadsereg kötelékében 1944-45. Históriaantik Könyvkiadó. Budapest, 2012. 62-63.

küzdelemben próbálták kiharcolni a győzelmet. Egy olyan korszakban került sor a régebbi korok összecsapásaira emlékeztető jelenetekre, amikor a hadviselés fejlődése minden korábbinál távolabbi lehetőséggé változtatta annak eshetőségét, hogy a fegyveres erők tagjai hidegfegyverekkel, vagy pusztá kézzel vívják küzdelmüket. A magyar honvédek, az ejtőernyősök, felderítők pedig különösen jártasak voltak az ilyen módon vívott harc fogásaiban. Ez köszönhető a közelharc-kézitusa kiképzés korábbi hagyományainak, az új tapasztalatokra való reflektálásnak, továbbá a gazdasági, politikai kényszerűségeknek egyaránt. A katonai felkészítés ezen aspektusa nemcsak a katonák testét készítette fel az előttük álló kihívásokra, de jellemüket is megedzette.

A közelharc-kézitusa kiképzés során elsajátítottak, mind támadásban,³⁶ mind védekezésben³⁷ nagyban hozzájárultak a honvédek harcképességének növeléséhez. A katonák a haditechnikai változások ellenére is találhatták magukat olyan helyzetekben, ahol a kézitusában való jártasságuk jelenthette a siker kulcsát. Ezt mi sem bizonyítja jobban, minthogy a háború előrehaladtával az ilyen irányú gyakorlati tapasztalatokat igyekeztek beépíteni a csapatok kiképzésébe is.³⁸

Felhasznált irodalom

Alapkiképzés. 1939.

Alapkiképzés. Szabályzat a honvédség összes alakulatai számára. 1. füzet. 1939.

Combatives FM 3-25.150. 2002.

Gyakorlati szabályzat a magyar királyi honvéd lovasság számára. 1914.

Gyalogsági gyakorlati szabályzat. 1. füzet 1925.

GYÖRGY Sándor: A Magyar Királyi 16. Honvéd felderítőosztály harcai az 1. hadsereg kötelékében 1944-45. Históriaantik Könyvkiadó. Budapest, 2012.

HORVÁTH Csaba: A felderítő erők szervezeti változásai és fejlesztése a honvédségben 1938-tól. In: Hazánk dicsőségére. Zrínyi Kiadó. Budapest, 2008. 312-322.

HORVÁTH Csaba: A magyar katonai felderítés története a kezdetektől 1945-ig. Püldo Kiadó. 2006.

Magyar Királyi Honvéd Hadtestparancsnokság: Segédlet a rohamcsapatok kiképzéséhez. M.I. kik. 1942.

RESZEGI Zsolt: Légi huszárok. Az ejtőernyős csapatnem kialakulása és harcai 1938 és 1945 között. Budapest-Pápa, 2013.

vitéz Keményfy Zoltán alezredes: Rohamcsapat kiképzés. Segédlet az alosztályparancsnok számára. 1942.

³⁶ https://library.hungaricana.hu/hu/view/ZalaiMagyarElet_1942_4/?query=k%C3%A9zitusa&pg=230&layout=s (Letöltve 2021.05.30) https://library.hungaricana.hu/hu/view/NapiHirek_1941_08_2/?query=k%C3%A9zitusa&pg=169&layout=s (letöltve 2021.05.30)

³⁷ https://library.hungaricana.hu/hu/view/ZalaiMagyarElet_1942_4/?query=k%C3%A9zitusa&pg=117&layout=s (letöltve 2021.05.30) https://library.hungaricana.hu/hu/view/NOGM_NIK_09/?query=k%C3%A9zitusa&pg=148&layout=s (Letöltve 2021.05.30)

³⁸ https://library.hungaricana.hu/hu/view/ORSZ_HADT_OHME_06_2003/?query=k%C3%A9zitusa&pg=130&layout=s (Letöltve 2022.05.30)

Internetes források

<https://archiv1920-1944.mti.hu/Pages/PDFSearch.aspx?Pmd=1> (Letöltve 2021. 05. 03.)

<https://archiv1920-1944.mti.hu/Pages/PDFSearch.aspx?Pmd=1> (Letöltve 2021. 05. 05.)

https://mnl.gov.hu/a_het_dokumentuma/a_gyori_fegyverkezesi_program.html (Letöltve 2021.05.05.)

https://library.hungaricana.hu/hu/view/ZalaiMagyarElet_1942_4/?query=k%C3%A9zitusa&pg=230&layout=s (Letöltve 2021.05.30) https://library.hungaricana.hu/hu/view/NapiHirek_1941_08_2/?query=k%C3%A9zitusa&pg=169&layout=s (letöltve 2021.05.30)

https://library.hungaricana.hu/hu/view/ZalaiMagyarElet_1942_4/?query=k%C3%A9zitusa&pg=117&layout=s (letöltve 2021.05.30) https://library.hungaricana.hu/hu/view/NOGM_NIK_09/?query=k%C3%A9zitusa&pg=148&layout=s (Letöltve 2021.05.30)

https://library.hungaricana.hu/hu/view/ORSZ_HADT_OHME_06_2003/?query=k%C3%A9zitusa&pg=130&layout=s (Letöltve 2022.05.30)

Lépések egy biztonságos mesterséges erkölcsi érzék felé

Fehér András Tibor

Bevezetés

Hiába az autonóm fegyverrendszerek betiltására irányuló erőfeszítések, már 2020 tavaszán hivatalosan bevetésre kerültek, sőt talán gyilkoltak is ezek az eszközök.¹ Szabályozásuk régóta napirenden van, s talán a legismertebb vitát generálta az alapját képező mesterséges intelligencia² (továbbiakban: MI) terén felmerülő veszélyek közül.³ Az MI etikai kérdéseinek tárgyalásakor valóban kikerülhetetlenek az ilyen súlyos kérdéseket felvető elemzések, azonban tartós megoldás keresésekor nem érdemes a vizsgálatot erre a területre szűkíteni. Inkább kiterjeszteni szükséges a látómezőt az MI minden felhasználási területére, és ezek etikai aspektusaira. Hiszen ez a technológia nem csupán az explicit gyilkolás által árthat a társadalomnak, csoportoknak vagy embereknek, hanem igen szerteágazóan jelent nemzetbiztonsági kockázatot. Ezért kezdtem bele az MI alapú rendszerek által megvalósítható etikai lehetőségek kevésbé kutatott részeinek vizsgálatába, melynek jelen tanulmány az egyik állomása.⁴ Ezzel kívánok hozzájárulni az MI etikájának világszerte zajló, összetett, nagy kutatásához, bízva abban, hogy ezek a közös elméleti erőfeszítések a gyakorlatban nagyobb biztonságot eredményeznek majd. Ezek által nem csupán az autonóm fegyverrendszerek terén dolgozhatunk ki nemzetközi megoldásokat, hanem az MI-t például a kibertérben⁵ és egyéb információs műveletekben, sőt áttételesen akár békés MI alkalmazásokban használó technológiákban jelentkező veszélyeknek is elébe tudunk menni.⁶ A vizsgálat nem látványosan kapcsolódik az MI védelmi használatához, hanem annak tudatában koncentrálni a gépi erkölcsi érzékre, hogy bármilyen fegyverbe, elhárító vagy tanácsadó rendszerbe építjük be az MI-t, annak lesznek erkölcsi vonzatai.

Jelen tanulmány perspektíváját néhány kisebb célra szűkítettem le. Elsődleges cél

¹ Hambling, David: *Drones may have attacked humans fully autonomously for the first time*, New Scientist, 2021. https://newscientist.com/article/2278852-drones-may-have-attacked-humans-fully-autonomously-for-the-first-time/amp/?__twitter_impression=true (letöltve: 2022.01.26.).

² Más szemszögből ld. Négyesi, Imre: *A mesterséges intelligencia katonai felhasználásának társadalmi kérdései*, Honvédségi Szemle – Hungarian Defence Review, Vol. 149, No. 1, 2021. 133–144. <https://kiadvany.magyarhonvedseg.hu/index.php/honvyszemle/article/view/199>.

³ Sauer, Frank: *Stepping back from the brink: Why multilateral regulation of autonomy in weapons systems is difficult, yet imperative and feasible*, International Review of the Red Cross, Vol. 102, No. 913, 2020. 235–259. <https://international-review.icrc.org/articles/stepping-back-from-brink-regulation-of-autonomous-weapons-systems-913> (letöltve: 2022.01.24.).

⁴ Sok egyéb szempont áttekintésére ajánlott: Négyesi, Imre: *A mesterséges intelligencia és az etika*, Hadtudomány, Vol. 30, 2020. 103–113.

⁵ Fehér, András - Négyesi, Imre: *A mesterséges intelligencia alapú kibertámadások lehetőségei*, Studia Mundi - Economica, Vol. 8, No. 5, 2021. 25–34. <http://studia.mundi.gtk.szie.hu/mestersleges-intelligencia-alapu-kibertamadasok-lehetosegei> (letöltve: 2022. 03. 12.).

⁶ Egyéb, főleg jogi szempontokhoz ld. Európai Bizottság MI Szakértői Csoport: *Etikai iránymutatás a megbízható mesterséges intelligenciára vonatkozóan* <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/d3988569-0434-11ea-8c1f-01aa75ed71a1/language-hu/format-PDF> (letöltve: 2021. 02. 11.).

annak vizsgálata, hogy vajon kialakítható-e, és ha igen, milyen előfeltételekkel realizálható egy olyan gépi képesség, mely összevethető az emberi erkölcsi érzékkel. Máshogy megfogalmazva, egy összetett és ellentmondásos helyzetben egy gép mennyire képes olyan döntésre, mely összemérhető azzal a döntéssel, amit egy „jó ember” hozna meg ugyanabban a helyzetben. Ezzel egyúttal másodlagos célként bizonyítani kívánom, hogy a jelenleg fejlesztés alatt álló technológiákban felvetődő kérdések és veszélyforrások kezelését nem lehet pusztán technológiai és jogi úton feloldani: ehhez sokrétű filozófiai (ezen belül etikai) és pszichológiai tisztázásra is szükség van.

Vizsgálódásaimban a leíró módszerekkel kapott információk rendszerezéséből levonható diszkurzív következtetésekre kívánok támaszkodni. Ennek érdekében rövid alfejezetekre osztottam a szöveget, hogy lehetőség adódjon a belső hivatkozások pontosabb megtételére.

1. Mesterséges intelligencia szintek és egyéb terminológiák

Ebben a fejezetben vázolom a terminológiákat és az autonóm rendszerek jelenlegi felépítését, ezekre támaszkodhatok a későbbiekben. A mesterséges intelligencia egy sajátos felosztását adom, melyhez természetesen hasznos áttekinteni a jelenlegi meghatározásokat és felosztásokat.

A mesterséges intelligencia néhány meghatározása és felosztása

Az MI definíciója még nem tisztult le. Szerencsére – hiszen így még van mód arra, hogy jobbá tegyük. A problémám, hogy általában csak az intelligencia észbeli, logikai aspektusa jelenik meg meghatározásokban. Az Európa Bizottság szakértői az *intelligencia* átfogó meghatározása helyett egyenesen az *észszerűség* fogalmát használják.⁷ Ebben az értelemben helyesebb lenne a szakirodalomban Mesterséges Észszerűségről beszélni, bár ezt az átnevezést senki nem veti fel. Az amerikai kongresszus MI definícióját jobbnak tartom: „Számítógépes szoftverekben, fizikai hardverekben vagy más kontextusban kifejlesztett mesterséges rendszer, amely megoldja az emberhez hasonló észlelést, megismerést, tervezést, tanulást, kommunikációt vagy fizikai cselekvést igénylő feladatokat.”⁸ Ebben lehetőség van egy tágabb értelmezésre, hiszen az észlelésben, megismerésben, tanulásban az embernél az eszén kívül egyéb képességei is részt vesznek. Régóta zajlanak is fejlesztések, ezeknek az észen kívüli képességeknek a gépi előállítására, leginkább az érzelmi vagy szociális intelligenciát⁹ próbálják mesterséges eszkö-

⁷ Az észszerűség (*rationality*) pedig „azt a képességet jelenti, hogy egy bizonyos cél elérése érdekében képesek vagyunk a legmegfelelőbb cselekvést kiválasztani, tekintettel bizonyos optimalizálandó kritériumokra és a rendelkezésre álló erőforrásokra”. Európa Bizottság MI Szakértői Csoport: *Az AI (mesterséges intelligencia) meghatározása: Főbb képességek és tudományterületek, A csoport kiadványai céljára kidolgozott meghatározás*, Brüsszel, Publications Office of the EU, 2019.

⁸ House of Representatives 5515: *Az Egyesült Államok 115-dik kongresszusa, Második ülészak, Section 238.*; (g) pont, 2019. 62. <https://congress.gov/115/bills/hr5515/BILLS-115hr5515enr.pdf> (letöltve: 2021. 02. 11.).

⁹ Cominelli, Lorenzo - Mazzei, Daniele - Rossi, Danilo Emilio de: *SEAI: Social Emotional Artificial Intelligence Based on Damasio's Theory of Mind*, *Frontiers in Robotics and AI*, Vol. 5, 2018. 6. <https://frontiersin.org/articles/10.3389/frobt.2018.00006/full>.

zökkel utánozni. Ezeknek a meghatározásokban még hangsúlyosabban kellene megjelenüik. De az EU megközelítésébe még az ún. az affektív számítástechnika fogalma sem nagyon fér bele, pedig már rég jól működő technológia, melyről kulcsfontosságú itt szót ejteni. Az affektív számítástechnika röviden érzelem-megnyilvánulásokkal foglalkozó technológiákat jelent. Egyelőre sokan ezt értik gépi érzelmi intelligencia alatt, mivel belső érzelmeket szimuláló gépeket egyelőre nem tudtak előállítani. Az érzelmek kimutatását (affektusokat) érzékelő és az előállítani képes gépekhez kapcsolódó szoftveres és hardveres technikák már nagyon jó hatásokkal dolgoznak, amint ezt máshol alaposabban bemutattuk.¹⁰ Az affektusok és az érzelem-szimulációk beemelése érdekében alkottam meg az alábbi öt szintű MI fogalmat – saját MI definícióra azonban még nem érzem késznek a megközelítést.

A szakirodalom általában csak kétfelé osztja az MI-t. A cél-specifikus rendszereket „szűk MI”-nek¹¹ (néhol vékony MI-nek) hívják, ilyen például egy arcfelismerő rendszer. A másik, egyelőre hipotetikus technológiára az „általános MI” elnevezéssel utalnak. Ilyet nem egy adott célra terveznek, hanem bármire megtanítható. A régebbi szakirodalom „erős” MI hipotézisről beszélt, melyben olyan gépek létrehozását feltételezték, melyek valóban intelligensen cselekszenek. Ezzel szemben a „gyenge” MI elnevezést használták azokra, melyek pusztán képesek úgy cselekedni, mintha intelligensek lennének.¹² Az „erős” MI kifejezés e mellett filozofikus megközelítésében utalt az öntudattal rendelkező gépekre is, vizsgálták ennek elvi megvalósíthatóságát. Megemlítenéd még az automata-autonómia¹³ típusú hagyományos gép-csoportosítás – ezek közül alább kizárólag az autonómiák problémáival foglalkozom. Érdekesekek azok a megközelítések is, melyek az MI fogalmat, az ember-szerűség fokozataira alapozzák. Például a gondolkodás- és cselekvés-szintek megkülönböztetésével érdekes definíciós mátrixot is kaphatunk.¹⁴ Most azonban nem ebben az irányban folytatom a terminológiák pontosítását, mivel a gondolkodás és tett véleményem szerint (ld. 3.2) együttesen, el-nem-választható módon szükséges az erkölcsi érzékhez.

A szűk MI felosztása: komplex és szimpla MI

Számos jelenlegi rendszer már több, mint egy egyszerű (pl. hangfelismerő) célrendszer, de még nem általános célú. Ezekre jellemző, hogy sok cél-MI együttes alkalmazását

¹⁰ Fehér, András T. - Négyesi, Imre: *A gépi érzelmek a fegyveres erőknél és az autonóm rendszerekben*, Hadtudományi Szemle, Vol. 14, No. 3, 2021. 163–176.

¹¹ „Az általános MI-rendszer célja olyan rendszer létrehozása, amely a legtöbb olyan tevékenységet el tudja végezni, amelyre az emberek képesek. A szűk MI-rendszerek viszont olyan rendszerek, amelyek egy vagy néhány konkrét feladat ellátására képesek” Európa Bizottság MI Szakértői Csoport, id. mű, p. 5.

¹² Stuart J. Russell - Peter Norvig - John F. Canny: *Mesterséges intelligencia - modern megközelítésben*, Budapest, Panem, 2005. 13.

¹³ Automatizálás esetén ember nélkül működő rendszerről beszélünk. attól kezdve, hogy egy vízzelvezető lekapcsol (mechanikus automaták). egy ital-automatán át egy robotkarokkal hegesztő autógyárig (script-automaták). Autonómia esetén a működés a rendszer saját helyzetfelismerésén, tervezésén és döntéshozatalán alapul, a kijelölt feladat elérése érdekében. Saylor, Kelley M.: *Artificial Intelligence and National Security*, <https://fas.org/sgp/crs/natsec/R45178.pdf> (letöltve: 2021. 02. 11.).

¹⁴ „úgy gondolkodik, mint egy ember” / „értelmesen gondolkodik” / „úgy cselekszik, mint egy ember” / „értelmesen cselekszik” U.o.

koordinálja egy felsőbb MI réteg. Ez a réteg pedig jóval összetettebb képességekkel rendelkezik, mint a részrendszerei. Például egy autonóm fegyverrendszer nem nevezhető még általános MI-nek, viszont több, mint saját képfelismerő, radarképelemző, rezgésanalizáló vagy útvonal-optimalizáló alrendszerei. Ezért az alábbiakban a szűk rendszereket kétfelé osztva megkülönböztetem a szimpla és a komplex MI-ket. Az előző példával élve az autonóm fegyver-rendszer egy komplex-MI, a felsorolt alrendszerei szimpla MI-k (lehetnek más, hagyományos alrendszerei is).

„Komplex MI” alatt tehát olyan célrendszert értek, mely sokféle szenzoradat közvetlen, vagy szimpla MI alrendszerek által elő-elemzett adatai alapján tanulja meg és végzi el összetett, de meghatározott célját (működésére 2.4-ben visszatérek). Ennek a sokféleségnek az együttes kiértékelése azért nagyságrendileg komplexebb feladat, mint amelyre a szimpla cél-MI rendszereket tervezték, mert a tanulási képességen túl rendelkeznie kell egyfajta priorizálási képességgel is. Ez azt jelenti, hogy a sokféle típusú adattípus közül kell tudnia megállapítani, hogy az adott szituációban épp melyik a fontosabb. Ez a priorizálási képesség ugyan még kezdetleges, de rámutat, hogy a komplex MI technológia a szűk MI-ből vezet az általános MI felé, így számos olyan etikai vonatkozást vet fel, melyek eddig túl elméletiek voltak, viszont napjainkban újragondolásuk egyre sürgetőbb.

Az általános MI szintjei: Eszes – Humanoid – Autoreflexív MI

Az általános MI nem egyszerűen a komplex MI fokozásával jön létre. Azért lényegileg más, mivel tervezői nem használhatják ki a majdani felhasználás jellegéből adódó sajátosságokat. Pontosabban számtalan sajátos célú rész-rendszer együttműködését lesz szükséges megoldani, ahogyan az élő agy különböző területei is eltérő funkciókat valósítanak meg. Az általános MI tetszőleges számú szenzor és alárendelt MI rendszer tudását integrálja, és képes szinte minden olyan feladatra, amely sematizálható szellemi munka (az igazi kreativitás nem elvárás). Egy ilyen rendszer kialakítása realitás, csupán idő kérdése, hiszen a legújabb fejlesztések nagy előrelépést értek el az önmagát átalakító hardverek terén¹⁵ vagy önprogramozó szoftverek terén.¹⁶ Az elemzés érdekében ezt a fogalmat is szükséges felosztanom, ezek bemutatásában a hipotetikusabb elképzelések felől közelítek a realitások felé.

Az „autoreflexív” MI önreflexióval is rendelkezik. Ilyen gép megvalósítása még egy távolabbi jövő, ma még az sem tisztázott, hogy ez esetben mit érthetünk majd önreflexión? Szándékosan nem gépi öntudatról beszélek, mivel az már a metafizikával határos, vagy abba hajló kérdéseket is felvetne. Valamiféle önreflexió-szimulációt vagy

¹⁵ Ennek cellái képesek ellenállásként, kondenzátorként, neuronként vagy szinapszisként is működni igény szerint Zhang, Hai-Tian et al.: *Reconfigurable perovskite nickelate electronics for artificial intelligence*, Science (New York, N.Y.), Vol. 375, No. 6580, 2022. 533–539.

¹⁶ Az itt leírt MI például áttörést ért a gépi kód írásban. Team, Thesequence: *DeepMind and OpenAI Magical Week in AI*, TheSequence, 2022. https://thesequence.substack.com/p/-deepmind-and-openai-magical-week?utm_source=url (letöltve: 2022.02.21.).

mesterséges identitást¹⁷ elképzelhetőnek tartok, de ezzel kapcsolatban számos kérdés felvetődik,¹⁸ például, hogy ez mennyiben lesz ez hasonlatos az emberi önreflexióhoz? Mit tekinthetünk elégséges önreflexió-szimulációnak? Hogyan mérhetjük? Hogy csak néhányat említek – ezekre ehelyütt nem térhetek ki.

A „humanoid MI” bár nem rendelkezik önreflexióval, de a gépi intelligencián túl, a gépi érzelmek és egyéb emberi tényezők szimulációját is megvalósítja (részletesebben ld. 3.3 és 4.2.). Ez az utánzás azonban nem csupán az emberi tényezők affektusait, külső jegyeit hivatott megvalósítani, inkább a belső „lelki” működést szimulálja. Tehát ezek a rendszerek rendelkeznének mesterséges érzésekkel, érzetekkel, nem csupán megfigyelői és „színészei” lennének az emberi érzésmegnyilvánulásoknak (mint az affektív gépek). Ha ennek megvalósítása sikerülne, kulcsszerepe lenne a mesterséges erkölcsi érzék megvalósításában, mint alább kiderül (ld. 3.1.).

Az „eszes (ráció-affektív) MI” alatt azokat a rendszereket értem, melyek a mostani szűk MI rendszerek általános célra emelt megvalósításai. Tehát pusztán az racionális intelligencia utánzásával működnek, és szükség szerint affektív képességekkel is elláthatók. Ez az értelmezés összhangban áll az egykori erős-MI megközelítés racionalitásközpontúságával.¹⁹

Az imént meghatározott fogalmak kapcsolatát az 1. sz. ábrán szemléltetem, ahol egyes 3D dobozok mélysége az adott szintek emberibb (racionalitásuk túli) oldalait szimbolizálja. Az ismertetett szintekre kézenfekvően javasolhatóak angol nyelvű szak kifejezések: simple AI, complex AI, rational-affective AI, humanoid AI, autoreflexive AI.

1. ábra: A tanulmányban használt MI fogalmak és kapcsolatrendszerük (saját készítés)

¹⁷ DiGiovanna, James: *Artificial Identity*, Robot Ethics 2.0: From Autonomous Cars to Artificial Intelligence, Vol. 1, 2017. <https://oxford.universitypressscholarship.com/view/10.1093/oso/9780190652951.001.0001/oso-9780190652951-chapter-20>.

¹⁸ Az EB szakértők szerint is kihívás és megválaszolatlan kérdés „az öntudat és a gép saját céljának meghatározása” Európa Bizottság MI Szakértői Csoport, id. mű, p. 5.

¹⁹ Különbség: egyrészt ott affektív képességekről nem esett szó, másrészt a gépi önreflexiót fontosnak tartom külön halmazként megadni (ez az autoreflexív MI), a gépi öntudatot pedig egzaktabb kihagyni.

Komplex MI és egyéb jelenlegi autonómia architektúrák

A jelenlegi rendszerek jobbára olyan számítógépek, melyekben a neuronháló és a klaszikus számítógépes megoldások vegyesen vesznek részt. Hogy egy komplex MI részének együttműködését könnyebb legyen elképzelni: a programozott rész analógiába állítható az emberi ösztönökkel, melyek spontán reakciókért felelnek, az MI, mely a rendszerben az autonóm döntésekért felel, megfeleltethető a gondolkodásnak, mely akaratunkat irányítja, a szenzorok pedig az érzékszerveknek. Mint szinte minden informatikai rendszer, ezek is réteg-modellekkel ábrázolhatóak. Ebben a legalsó rétegekben működő szenzorok és alrendszerek adatai egy előfeldolgozó szinten keresztül érkeznek meg a rendszert integráló MI szintre. Ez utóbbi csatlakozhat egyéb rendszerekhez, vagy az emberekhez, akik a felhasználói réteg(ek)en keresztül érik el.²⁰ Egyes rendszerekben, ahol felmerül a felhasználó érzelmi vagy egészségügyi analízise, ott a séma kiegészülhet affektív számítástechnikai elemekkel is.²¹

Ahol lehetséges, ott a tanítást felhő technológiával támogatják, így párhuzamos tanítással csiszolva gyorsabban tökéletesíthető minden funkció, amit az résztvevő gépekbe visszatöltenek, így nem kell mindenre maguknak „rájönniük”, hiszen közösen tanulnak.²² Ez a módszer a gyors fejlődés egyik oka. Várható, hogy a hagyományos és MI alapú rendszerrészek aránya idővel változni fog, az MI egyre több szerepet vesz át, ahogyan a mai processzorokba integráltak számtalan, korábban különálló funkciót. Elvileg mindent részévé lehet tenni a tanuló modellnek, de egyrészt nem éri meg, másrészt etikai vagy biztonsági problémák miatt nem érdemes.

Térjünk rá ettől lényegesen eltérő architektúrákra. Egyik ilyen az úgynevezett raj-intelligencia, mely bizonyos felhasználásokban nagyobb hatékonyságra lehet képes, mint pl. egy felhő alapú MI. Ezt úgy éri el, hogy gyengébb intelligenciájú (olcsóbb) egységek nagyobb tömegének erejét veti be, amint sok állatfaj is ez által maradt fenn. A technológiát drónrajoktól optimalizációs feladatok megoldásán át a kibervírusokig sokféle területen használják jelenleg is, és nagy távlatai vannak.²³ Végül, a jövőbe tekintve említenünk szükséges olyan kísérleti architektúrákat is, mint az MI alapú emberi agyi implantátumok vagy az agyhullám érzékelők által létrejövő ember-gép hibridek (bővebben ld. 4.3.).

²⁰ Sok fellelhető ábra közül javasolható a következő tanulmány 1. számú ábrája, mely egy felhő-modellt mutat be. Aliyu, Ahmed et al.: *Cloud Computing in VANETs: Architecture, Taxonomy, and Challenges*, IETE Technical Review, Vol. 35, No. 5, 2018. 523–547.
https://researchgate.net/publication/311308254_Cloud_Computing_in_VANETs_Architecture_Taxonomy_and_Challenges.

²¹ Négyesi, Imre: *A katonai kognitív intelligencia fejlesztésének lehetőségei mesterséges intelligencia alkalmazásával*, Honvédségi Szemle – Hungarian Defence Review, Vol. 149, No. 6, 2021. 47–59.

²² Erre példaként a hírhedt, de elég jól dokumentált Tesla önzetetés 2.0 verzióját hozhatjuk, ahol sok autó, hosszú idő alatt, sok utat bejárva tanította meg a technológiát, hogy felülről érzékelve magát képes legyen a szenzoradatok, a térképi információk és a statisztikák eredőjében elég keveset hibázni a keresztezések, táblák, lámpák, többi autó alapján navigálni (bár így sem szabad teljesen önzetelni hagyni) <https://villanyauto-sok.hu/2020/04/27/igy-mukodik-a-tesla-tablafelismero-rendszere/>

²³ Részletesebben és konkrét példával ld. Fehér, András T. - Négyesi, Imre: *Mesterségesintelligencia-alapú kibertértámadási modellek*, Műszaki Katonai Közlöny, Vol. 31, No. 3, 2021. 73–87.
<https://folyoirat.ludovika.hu/index.php/mkk/article/view/5495>.

2. A moralizáló gépek lehetősége

Ebben a fejezetben azt vizsgálom, hogy milyen feltételek lennének szükségesek ahhoz, hogy a gépek ne csupán egyszerű szabály-mintákat legyenek képesek betartani, hanem ki lehessen bennük alakítani egyfajta mesterséges erkölcsi érzéknek tekinthető képességet, amely által bonyolult helyzetekben is képesek lennének a „legkisebb rossz” lehetőségét kiválasztani. Még csak mostanában, a komplex-MI-nél kezdenek el felmerülni ezek a problémák, tehát nem vagyunk elkésve – viszont halogatni sem szabad, mivel az általános-MI különböző típusainak megalkotásakor ezek újragondolása kikerülhetetlen lesz.

A morális elvek használata és tanulásuk folyamata

Jelen vizsgálat a digitális leképezés oldaláról elemzi az erkölcsi érzéket, tehát a fő kérdés: *milyen emberi képességek vesznek benne részt* (mit lenne szükséges leképezni)?

Ehhez először vizsgáljuk meg a morális tanulás folyamatát. Induljunk ki abból az analógiából, hogy az MI rendszert egy gyermeknek tekinthetjük, akitől egyre több alapvető életelv betartását várjuk el. Mivel az emberi morális fejlődés kutatásának igen széles az irodalma, ezért itt nem célom a kialakult tudományos szemléletetek bemutatása és elemzése. Csupán néhány olyan megközelítést említek dióhéjban a pedagógiai vagy pszichológiai szemszögéből közelítő kutatások közül,²⁴ amelyeket szorosan kapcsolni lehet az MI-hez.

Jó lenne, ha olyan eredményből lehetne kiindulni, amiben minden kutató egyetért. Létezik is ilyen, de ez sajnos nem egy belső tényező, hanem a környezet hatásának fontossága (csak a hangsúly tér el: szülők, tanárok, társak, egyéb minták fontosságáról). Az eredmények, amelyeket e téren elértek jól felhasználhatóak az MI tanításához, és az optimális körülmények megtervezésekor, de nem adnak választ a fenti kérdésre. Vannak kutatók, akik megkülönböztetik a kultúrafüggő szociális szabályokat egy univerzális morális érzéktől.²⁵ Ez ugyan felvet egy belső oldalt, csakhogy ennek (az univerzális lelkiismeretnek) a digitális leképezését igen nehéz értelmezni,²⁶ ezért nem érdemes ebben sem elmélyülni. Ám a megközelítés segíthet megragadhatóbbá tenni a tanulható erkölcs határait.

Sok kutatás viszont szempontunkból is alapvető belső képességet állít a középpontba. A legelterjedtebb szemlélet, a kognitivisták fejlődésemelmelet képviselői²⁷ szerint, az erkölcsiség fejlődése a gondolkodás fejlődésében gyökerezik, hiszen magas fokú moralitást magas fokú gondolkodási fejlettség mellett lehet mérni. Más kutatók szerint a

²⁴ Vincze, Györgyi: *Az erkölcsi ítéletalkotás fejlődése és fejlesztési lehetőségei intézményes keretek között*, Gyermeknevelés, Vol. 8, No. 3, 2020. 72–92.

²⁵ Nucci, Larry P. - Turiel, Elliot: *Social Interactions and the Development of Social Concepts in Preschool Children*, Child Development, Vol. 49, No. 2, 1978. 400.

²⁶ Ha egy ilyen lelkiismeret biológiaiilag kódolt, akkori inkább az ösztönökhöz, tehát a scriptelt a programozáshoz lesz köze, ha pedig Istentől való, akkor nem leképezhető egy ember alkotta rendszerbe.

²⁷ Bugnyár, Zoltán: *Erkölc, egyén, közösség*, Új Pedagógiai Szemle, 2009 július-augusztus. <https://ofi.oh.gov.hu/tudastar/erkolcs-egyen-kozossag> (letöltve: 2022. 02. 26.) Lawrence Kohlberg (1929-1987) nevét kell kiemelni, aki Jean Piaget nyomán lerakta ennek az irányzatnak az alapjait (vö. 35. lábjegyzet).

gyerekek morális ítéletalkotása a mindennapi élményeiken keresztül formálódik.²⁸ Ez a kétféle megközelítés szolgáltatja a további vizsgálataim egyik alapját, de nem ezekből indulok ki. Részletesebben elemezni fogom a kognitív megközelítéssel kapcsolatos aggályaimat (ld. 3.2.), a racionális képesség túlértékelésének itt egyelőre csak egy közismert ténytet vetek ellent: az ember azokat a viselkedési mintákat, melyekből később az erkölcsös viselkedés kialakulhat, jóval előbb tanulja meg, mint a logikai szabályokat vagy a számolást. Ráadásul hiába tanul meg valaki következtetni és a számolni, racionalitásának fejlődésével párhuzamosan nem mindenki fejlődik morálisan is megfelelően (sokan idős korukra is mutatnak morálisan infantilis allűröket). Tehát, bár minden ember kialakít felnőtt korára egyfajta életszemléletet, amelynek az erkölcsi dimenziói is vannak, és ebből a létszemléletből jól levezethetőek gondolati reakciói, ám semmi nem garantálja, hogy a döntéseiben, a tetteiben ezeket fogja alkalmazni. Sőt, igen gyakran tér el saját elméleti válaszaitól, amelyeket egy teszt írása vagy kérdeztetés során adna. Én ebből a megfigyelésből (tényből) indulok ki.

A tett-centrikus embervizsgálat fontossága a gépi leképezésekhez

A gondolatok és tettek közötti eltérésnek, melyre az előző pontban jutottam, kulcsszerepe van a tanulás folyamatában is:

Így tekintve az emberek morális tanulási folyamata elbukások és részben sikeres felülemelkedések élményeinek a sorozatából és ezek intellektuális feldolgozásából tevődik össze. Vagyis bizonyos élmények és az átgondolt tanult igazságok együttesen állnak az illető döntései mögött. Ezt kellene tehát leképezni a gépi világba. Ehhez fontos lesz elemezni azt a kiindulópontként szolgáló jelenséget, hogy miért hoz valaki saját elveivel vagy szocializációjával ellenkező döntést.²⁹ Számtalan tényező sarkallhatja erre az embert, nevezzük ezeket „humánkomponensnek” (bővebben 3.3.). Egy személy „etikos viselkedése” épp azért tud elismerést kiváltani más emberekből, mivel nem könnyű felülemelkedni ezeken a humánkomponenseken. Például a siker élménye egyrészt segítheti ennek megismétlését, másrészt a kudarcélményekkel együtt segít uralkodni a spontán belső folyamatokon. Véleményem szerint az uralt belső tulajdonságok modelljére lenne szükséges építeni a gépek által reprezentált erkölcsi érzék tanítását is. Vagyis ilyen gép a humanoid MI néven definiált (ld. 2.3.) tudású rendszernél egyszerűbb MI-ben nem valósítható meg (további indoklás 4.1-ben).

A továbbblépés előtt szükséges röviden kitérnem egy módszertani aggályra. A korai kognitivisták szerint a gondolkodás fejlettsége ad alapot a fejlett etikai érzékhez. Bár kutatásaikban még fel sem merülhetett MI-tanítás, konklúziójuk mégis azt sugallhatja egy mai fejlesztőnek, hogy egy szuperokos MI nagyon erkölcsös is lehet – talán ezért beszél minden szakirodalom etikus MI-ről, miközben csupán racionális, sőt talán csak

²⁸ E. Turiel - K. Banas: *The Development of Moral and Social Judgments: Social Contexts and Processes of Coordination*, Eurasian Journal of Educational Research, Vol. 85, 2020.
<https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1242437.pdf> (letöltve: 2022.02.26).

²⁹ Mivel most emberi folyamatok gépi leképezése a cél, tekintsünk el olyan érdekes jelenségektől, amint amikor valaki egy életre szólóan veti el egész addigi elvrendszerét (ezt sokszor egy impulzus váltja ki, bár hosszú érési folyamat előzi ezt meg).

szimpla MI-re gondol. Ennek elosztatására tehát szükséges néhány pontosítás. Eredményeik elismerésre méltóak, amikor kifejezetten a gondolkodás szerepét vizsgálták a morális fejlődésben. Remekül alkalmazható az adott MI tanításakor vagy az MI-ben megjelenő erkölcsi szint mérésére az, ahogyan az iskola követői a fázisokra³⁰ osztják fel a tanulási folyamatot. Az az eredményük is teljességgel elfogadható, hogy az erős intellektusú ember könnyebben képes a világban a minták felismerésére, és sok esetben az elvonatkoztatásra is. Ám ebből nem következne, hogy az intelligencia a legfontosabb az erkölcs megtanulási folyamatában – ez helytelen logikai ugrás, helytelen általánosítás. Ha így lenne, akkor zsenik nem követnének el soha bűntényt, és ha így akarunk morális MI-t készíteni, akkor könnyen egy zseniális bűnözőt alkothatunk. A magas intellektust hasznos, de nem elégséges feltétel.³¹ Az intellektusnak alapvető szerepe az erkölcsi értékelésben, nem pedig a döntéshozatalban van.

Fontos itt hangsúlyozni, hogy az emberi válaszokra alapuló módszertanok nem elégségesek a gépi tanítás előkészítéséhez. Ha csupán elméleti választ várunk az alanyoktól, akkor kérdéseinkre a pszichopata gyilkosok is tökéletes eredményt tudnak mímelni, mivel magas IQ-juk által tudják, mit várunk el tőlük. A korai kognitivisták kísérleteiből elsősorban a tettekben megnyilvánuló döntések spontenitása hiányzott. Úgy gondolom súlyos következményekkel járó módszertani hiba lenne, ha emberi tényezők gépi reprezentációjakor egy ilyen műracionálitáson alapuló vizsgálatra támaszkodnánk. Az ilyen irányú vizsgálatok módszertana véleményem szerint csakis a már bekövetkezett döntéshelyzetek utólagos mélyelemzésén alapulhat, vagyis annak feltárással, hogy ki, miért döntött akkor úgy, ahogy. Viszont a betanított, kész MI döntéseinek vizsgálatára alkalmazhatjuk a tisztán elvi reakciókat kérdező módszereket. Ugyanis a gépek tanulási funkció kikapcsolásával szigorúan az „elveik”, a bennük kialakított erkölcsi érzék szerint döntenek, az emberi gyengeségeket és „gyarlóságokat” nem szükséges szimulálni. Tehát a tanításnál nem, de használatkor jól használhatóak a kognitivisták alapok.

A „humánkomponensnek”, avagy az irracionális emberi döntések gépi analógiái

Alább a 3.2. alfejezetben említett „humánkomponensnek” szükségességét kívánom bizonyítani. Ehhez elegendő néhány olyan példát említeni, melyeknek lényeges hozadékaik vannak az MI morális tanulásához szükséges élmények szempontjából, vagy veszélyforrásként merülhetnek fel. Pontos felsorolásuk és kategorizálásuk fontos része lehet az ilyen irányú fejlesztéseknek, de meghaladják lehetőségeimet.

Induljunk ki az egyszerű testi kívánságokból, amelynek kapcsolata van az akarattal: ezekből vajon milyen erkölcs-tanító élmény származhat? Például valaki ingerültté válik éhesége miatt. Amíg nem érik megfelelő ellenkező negatív élmények, azt gondolhatja,

³⁰ Az említett Kohlbergiből továbbfejlesztett fázis-felosztások is léteznek, pl. Szekszárdi, Júlia: *Piaget és Kohlberg nyomában I. rész*, Új Pedagógiai Szemle, április, 2000. <https://ofi.oh.gov.hu/tudastar/piaget-kohlberg-nyomaban> (letöltve: 2022. 03. 05.).

³¹ Még az is kérdéses, hogy szükséges-e a magas IQ. Általa az elvonatkoztatás képesség valóban emelkedik. Ám kérdés, hogy egy valódi döntéshelyzetben egy filozófiailag egzaktul megfogalmazott álláspont biztosabb alapul szolgál-e? Véleményem szerint csak egyéb belső feltételekkel együtt – önmagában nem.

hogy ez mindennél fontosabb, de idővel általában megtanul „uralkodni” ezen az érzenen. Ennek a hozzáállásnak van egy gondolati oldala, de lényegesebb lesz, hogy megdicsérje a szülő, vagy társai előtt ne legyen „ciki” vagy egy barát/barátnő előtt ne égesse le magát (stb.). Vagyis motivációjában sokkal alapvetőbb lesz, hogy a jó élmény felé vagy a rossz élménytől tartva uralkodik a testiségéből fakadó, akaratára ható impulzuson. A testi érzékeket és az ösztönök szintjét a szkriptelt programokkal állíthatjuk analógiába (ld. 2.4.), de az ember bizonyos mértékig ezeket is uralni tudja. És akinek ilyen téren nagyobb az önuralma, például nagyobb a fájdalom-tűrése, az egyéb gyengeségeit is képes általában jobban kezelni. A testi önuralom sem jelent önmagában erkölcsi fel-sőbbiséget, viszont épp olyan fontos alapja, mint a racionális képességek ereje. Tehát a tanításnál az érzetek uralmának tanulását is érdemes lehet beépíteni a rendszerbe.

Ennek bemutatására az éhséget egy akkumulátorszintet mérő szenzoradat feldolgozásának feleltetem meg. Vagyis az akkumulátor-szintet a rendszer nem egyszerűen egy programkód elágazással kezelné, hanem bizonyos határok között az MI feladata lehetne „uralni” azt. Ezt úgy tanítjuk meg neki, hogy negatív élményt („szégyenérzetet”) adunk, ha túl nagy töltöttség mellett hagyja abba a feladatot, vagy túlságosan közel van a végleges lemerüléshez, viszont ha valakit megmenteni próbál alacsony szint mellett is, akkor pozitív élményt („büszkeséget”) váltunk ki benne. Nem igaz-hamis tudást adunk, hanem „leszidjuk-megdicsérjük.” Így nem hideg logikai mintaként, hanem egyfajta érzelmeként is megformálódna a gépben nevelésünk eredménye. A rendszer idővel magától kezdene el büszkeséget, bosszúságot vagy szégyenkezést érezni, attól függően, hogy racionális része mennyire sikeresen találta el elvárásainkat. Mindez nem fikció, hiszen már 13 éve sikerült hatékonyabbá tenni MI rendszereket, hasonlóan nem-racionális komponenseket, a szorongást és a magabiztosságot használva³² – bár a most vázolt elképzelés többet vár el.

Az ilyen objektív érzetek megvalósítása azonban csupán a kezdet. Az értelemről fakadó érzelmek megvalósítása is fontos. Például hasznos lehet, ha nagy mennyiségű logikátlan válasz belső ingerültséget vált ki a gépben, ahogyan egy értelmes ember is idővel türelmét veszti a butaság miatt. Az ilyesfajta érzelmek uraltsága is összefügg az erkölcsi fejlettséggel. Az indulatokon való uralkodásnak ugyan vannak észérvei, megtanulni azonban csak élményszerűen lehet. Ezért lenne szükséges az érzelmeket nem csupán affektusaikban szimulálni, hanem az értelmi intelligenciához hasonló minőségben, belső tulajdonságként is szükséges reprezentálni például egy valódibb érzelmi intelligenciát azokban a gépekben, ahol cél egy erkölcsi érzék. Hiszen nem szabad látszódnia az ingerültségnek sem az értelmes emberen, sem a gépen – mivel uralniuk szükséges azt.

Számtalan belső tulajdonság vethető még fel, melyek az érzelmekhez hasonlóan, de más irányból hatnak az erkölcs-tanulás élményszerűségére. Ilyen például az önzés vagy a káros mértékű együttérzés („mártírkodás”), ezeket tehát optimális szinten belül

³² Az idézett kísérletben katonai célpontfelismerés javítására használták, de ez nem változtat használhatóságán. Ld. Adnan Khashman (szerk.): *Emotional System for Military Target Identification Prof*, NATO Research and Technology Organisation Symposium on Information Management-Exploitation, Stockholm, 2009. <https://www.semanticscholar.org/paper/Emotional-System-for-Military-Target-Identification-Khashman/598e392add0580da30ae50559e8361df27e34d0d> (letöltve: 2021.03.12).

kell tartani. Erre is felhasználható lehet a mesterséges empátia (empatikus ágens)³³ kutatások elmélyítése, amely emellett például a szégyenérzet vagy a másinak okozott fájdalom átélésének leképezéséhez is hozzásegítheti a gépet. Vagy ide tartoznak picit más nézőpontból a szociális intelligenciával³⁴ összefüggő képességek fejlettségi szintjei, illetve fejlődése is, de ilyenek a különböző emberi gyengeségek (rég nevükön gyarlóságok) leküzdésének sikerei vagy a bennük való elbukás kudarcai. Ezek az érzelmekhez hasonlóan működnek az emberben, tehát a gépi leképezésük is hasonló.

A morális érzék „felbontása” annál pontosabb lesz, minél több ilyen komponens valósul meg.

Az eddigieken túl megemlíthetünk néhány nehezen elhelyezhető tényezőt is: mennyire tisztázatlan még akár az álmok hatása az erkölcsi fejlődésre, akár a tettek visszahatásának pontos mechanizmusa, vagy a fájdalom szerepe. Vagy, hogy vajon milyen funkciója van ebben a fejlődésben a „csak úgy” jellegű, teljesen spontán és megmagyarázhatatlan emberi döntéseknek, illetve azok következményeinek. Hiszen ezek mélyén sem véletlengenerátor, hanem valós és bizonyos szempontból logikus okok állnak. Témánk szempontjából nem szükséges a humánkomponensek teljes listáját adni, és őket példák sorával illusztrálni, hiszen ennyiből is érzékelhető az óriási kihívás: a morális érzék gyenge verzióinak előállítása is igen-igen sok olyan emberismeretet igényel, amelyek kutatása még gyerekcipőben jár vagy nem a gépi leképezés oldaláról elemzi azt a „lelki” elemet.

A humánkomponensek tanulmányozása azonban egyéb veszélyforrásokra is felhívhatja a figyelmet. Például sok döntés mögött állnak korábbi tapasztalatok frusztrációi, melyek fel nem dolgozott, vagy egymásnak ellentmondó, de fontos élményekből fakadnak. Ezek döntésképtelenné tehetik az egyént – de ha egy felhő alapon tanuló rendszer élményhalmazát nem kontrolláljuk a tanulási folyamat alatt, hasonlóan belekerülhetnek paradox, ellentmondó adatok, melyek döntéshelyzetben az MI belassulásához vagy fagyásához vezethetnek. Ez már ma is fennálló veszélyforrás. A jövő kockázata lehet, ha például az előző bekezdésekben említett élmény-típusok feldolgozási mechanizmusa nem megfelelően van beállítva vagy betanítva, az MI rendszer sokféleképpen válhat „frusztrálttá.”

A humánkomponensek fenti vizsgálatával talán világossá vált, hogy ezek valójában csak bizonyos szempontból irracionálisak – valójában van működésüknek egy sajátos logikája. Ha pedig minden humánkomponensben található logikai minta, akkor ezek gépi reprezentációja sem utópia, sőt az erre való törekvés elvárható. Mivel egy ember az irracionális faktorok tudatosításával lényegesen csökkenteni képes az elvektől való eltérések számát vagy váratlanságát, ugyanez az uralt (és nem gépies) megbízhatóság lehet cél a digitális rendszerekben is.

³³ pl. Paiva, Ana et al.: *Empathy in Virtual Agents and Robots*, ACM Transactions on Interactive Intelligent Systems, Vol. 7, No. 3, 2017. 1–40.

³⁴ A felsorolás többi része kevésbé kutatott, de ez a terület intenzív kutatás alatt van, pl. Dautenhahn, Kerstin: *Getting to know each other—Artificial social intelligence for autonomous robots*, Robotics and Autonomous Systems, Vol. 16, 2-4, 1995. 333–356. <https://sciencedirect.com/science/article/pii/0921889095000542>.

3. A gépek morális tanításának technikai megvalósításáról

Ebben a fejezetben a technikai megvalósulás lehetőségeinek körbejárását tűztem ki célul, az előző fejezet elvi megalapozására támaszkodva.

A morális képességű gép kapcsolata az Eszes- és az Autoreflexív MI-vel

Először nézzük meg: miért nem elegendő az eszes MI? Ellene vethető ugyanis annak, amiből kiindultam a következő: nem számít, hogy döntéseink intellektuálisak-e, mivel az számít, hogy a döntés helyességének utólagos megítélése úgyszintén intellektuális! Hiszen ez alapelvárás az emberi törvénykezéssel, ítélkezéssel szemben. Ha pedig az utólagos megítélés ésszerű, akkor a gépek számára az ilyen ítélkezést kell csupán tanítani. E szerint nincs is szüksége a gépeknek erkölcsi érzékre, hanem létrehozható egy etikusan dönteni képes MI pusztán a racionális intelligencia utánzásával, talán már egy komplex MI rendszerben is. Ennek megvalósításakor mondjuk bírósági tárgyalásokat képzelnének el, és azok várható, ésszerűen kikövetkeztethető döntése szerint tanítanak be a gépeket. Ezen logika alapján a bírói feladatokra fejlesztett MI eredményeket³⁵ egyből fel lehet használni az autonóm gépekben. Döntéshelyzetben ezek alapján szimulációkat futtatna a gép, hogy döntése következményeinek egy bírósági ítéletkor milyen pro és kontra érvei lennének, és azok között a lehetőségek között választana, melyeknél a szimulációban nem lenne perfelvétel sem, vagy felmentő ítélet születne. Ennek működőképességét nem szándékozom megkérdőjelezni, hiszen szabálykövető MI létrehozását nem tartom lehetetlennek humánkomponensek nélkül. Csakhogy az ilyen rendszer például a szabályok közötti fehér foltokat (pl. joghézag) nem képes kezelni – tehát kérdés, hogy jogos-e az ilyen *etikus* rendszernek nevezni, holott csupán *szabálykövető*?

Itt érinteni kell még azt a kérdést is, hogy miért maradt ki gépi önreflexió a 3. fejezetben vázoltakból, miért nem az autoreflexív MI-től kell elvárni erkölcsi érzéket? A válasz a praktikumban keresendő: mivel a gépi önreflexió még a beláthatatlanul távoli jövő, viszont a fent említett mesterséges érzelmi vagy szociális intelligencia és az empátia létező fejlesztési trendek. A fenti megközelítés nem az ember tökéletes másolásának lehetőségét vizsgálta, hanem valami erkölcsi érzékhez hasonló létrehozását. Egyfajta önreflexió-szimuláció persze emelheti a rendszer élethűségét. Ám kockázati tényező is válhat belőle, mivel általa a rendszer szubjektív jegyeket kaphat, vagyis a kiszámíthatatlansága erősödik, nem pedig a megbízhatósága – hiszen még az sem tisztázott mit is fogunk érteni egy gép önreflexiója alatt.

A morális képességű gép egy lehetséges architektúrája

A fentebb leírtak összegzéseként, vázolok egy mesterséges erkölcsi érzékkel ellátott architektúra elképzelést, melynek legfontosabb részeit az 2. számú ábrán szemléltetem. Ezen a rétegmodellek hagyományos sémája alapján, alul található a külvilág egy

³⁵ Nagy, Adrienn: *A mesterséges intelligencia és a digitalizáció jelentősége és lehetséges hasznosítási területei az igazságszolgáltatásban*, Az Infokommunikáció és Jog, Budapest, 2020/2. (75.), e-különszám, 2021. 03. 19. <https://infojog.hu/dr-nagy-adrienn-a-mesterseges-intelligencia-es-a-digitalizacio-jelentosege-es-lehetseges-hasznositasi-teruletei-az-igazsagszolgáltatásban-2020-2-75-e-kulonszam/> (letöltve: 2022. 02. 16.).

nulladik szinten, melyet a rendszer egyre bonyolultabb szintekre képez le (pontosabban „fel”, mivel a legfelső, 5. szint a legbonyolultabb). Az illusztráció azonban nem érthető a következő magyarázat nélkül.

A szenzorokból, emberektől vagy más rendszerektől érkező adatok előfeldolgozását elsősorban hagyományos architektúrán alapuló elektronikákkal érdemes megoldani. Itt kaphatnak helyet a vészdecíziókért felelős hagyományos algoritmusok is, vagyis a gép „ösztönei”, annak analógiájára, ahogyan egy anya vigyáz reflex-szerűen kicsi gyermekére, minden racionalitás nélkül. Bizonyos inputok azonban egy gyenge-MI típusú előfeldolgozón keresztül vagy speciális esetekben a 2. szintet átlépve is a rendszerbe juthatnak. Nehéz kérdés, hogy mennyi szabályt érdemes a 2. szinten, programozottan a gép számára megadni, és mekkora arányban érdemes rábízni saját tanulására ezek megértését. Remélhetőleg minden fejlesztő a biztonságot helyezi az első helyre, és a fokozatosság elve mentén óvatosan halad előre – hiszen Asimov óta axióma, hogy az emberszerűségnél előbbre való, hogy a kapott MI ne módosíthasson bizonyos biztonsági szabályokat.

A programozott szint néhány paraméter-értékét azonban érdemes lehet a felsőbb szintek MI tudása által is módosíthatóvá tenni, persze szigorú határok között (ahogyan azt az éhezés analógiája kapcsán 3.3-ban bemutattam), ezt valószínűleg a 3. szint. Biztonsági szempontból az ehhez kapcsolódó MI modulokat és ágenseiket úgy kell felépíteni, hogy ha a tanulás során a 2. szinten rögzített szabályokkal ellentétes konklúzió formálódna, akkor ezekről a fejlesztőket értesítse, és az ilyen veszélyes tudás ne tárolódjon el automatikusan a neuronhálóban. Ilyen esetekben a fejlesztő vagy módosítsa a tanítási metóduson, vagy újrakezdené a tanítás ezen fázisát lényegesen más módon.

A 4. rétegben kapna helyet az eszes MI és humánkomponensek gépi megvalósításért felelős rész, melyek mellérendelt helyzetben kapcsolódnának. Az ábra bal oldala itt csalóka lehet, mivel ezt az egységet egyben kellene ábrázolni, más szempontból hasznos világossá tenni, hogy több különböző emberi belső tulajdonság külön-külön való leképezéséből (érzelmi, szociális stb.) áll össze. Mindenesetre ez a réteg a kapott adatokat nem csupán megtanulja, hanem egyfajta „érzet”-ként értelmezi. Ezek az érzetek elsősorban az élmény-alapú tanulási modellt táplálják, amit a humánkomponens szimuláció megvalósítani kíván. Eközben a rendszer „értelmileg” is feldolgozza ezeket és minden kapott adatot, azokból is tanul. A 4. réteg vissza is hat a harmadikra azáltal, hogy megtanulja az érzeteket „uralni.” Természetesen az eszes és a humánkomponens MI közvetlenül is feldolgozzák egymás konklúzióit, ahogyan az emberi is feldolgozza értelmileg saját érzelmeit, illetve értelmi felismerései érzelmeket válthatnak ki benne – hiszen ettől a feldolgozástól is fejlődik az erkölcsi érzék (a gépi 5. szint).

A rendszer tanítása a jelenlegihez hasonló tanító (virtuális) környezetben történhet, amiben a gépet olyan helyzetekbe hozzuk, amelyben döntenie kell. A tanítás korai fázisában meg kell mondani neki helyes volt-e a döntés – azonban nem kizárólag a szokásos igaz-hamis módszerrel, hanem az előző fejezetben bemutatott élményszerűséggel is (amihez tehát a jutalom-érzetet és büntetés-érzetet is elő szükséges állítani). Így fokozatosan képessé kellene tenni a rendszert arra, hogy maga érezzen negatív élményeket, ha helytelenül dönt, ha fájdalmat okoz akár fizikai akár lelki értelemben, és

pozitív élmények formájában erősítse meg döntését, ha döntése sok jót okoz. (Ez a tanítás egy komoly problémát okoz a maga lassúságával – ld. 5.2.) Tehát elvárjuk, hogy a rendszer érezze is döntésének előnyeit és hátrányait, pontosabban azt, hogy hány százalékban előnyös vagy hátrányos – és elvárjuk, hogy ezeket az érzeteket egyben értelmileg is értékelje ki. Így tehát az ilyen humán-MI az ész-érvek szerinti optimumra törekvéséből és a humánkomponensek élményszerűségéből együttesen tanulná meg, alakítaná ki az emberi erkölcsi érzéknek valamely fejlettségi szintjéhez hasonló képességét. Az így kialakított a képesség (5. szint) olyan helyzetekben felelne a döntésekért, ahol van idő ilyesfajta etikai optimalizálásra – vészhelyzetben pedig a 2-3. szint határozná meg a döntést. Viszont valószínűleg érdemes a tanulási funkciót éles környezetben működő rendszernél kvázi kikapcsolni, nehogy egy tartósan extrém környezet elrontsa. Kvázi kikapcsoláson olyan módszert értek, hogy tapasztalatait beküldené, a többiek okulására, viszont azok csak „operátori jóváhagyással” épülnének be a tovább fejlődő rendszerbe, hasonlóan ahhoz, ami az internetes fórumok etikusan tartásánál bevált (persze nem önkéntesekkel).

2. ábra: Egy mesterséges morál architektúra elképzelés illusztrációja (saját készítés)

A morális MI kialakítása egyéb módszerekkel

Az előző két alfejezet a 2-3. fejezetben vázolt gondolkört vitte tovább, most ebből kilépve vizsgálom a témát. A szakirodalomban kifejezetten az erkölcsi érzékkel foglalkozó tanulmányokat ezidáig nem leltem fel, a kutatások a racionalitáson belül maradva vázolnak részleges megoldásokat. Ezek a megközelítések azonban egy csöppet sem mondanak ellen annak, ami mellett eddig érveltem, hiszen a fenti séma is számol az

intellektualitással, ezek az ötletek tehát a 2. sz. ábra jobb (racionális) oldalába építhetők be, mint például az implicit,³⁶ az explicit³⁷ etikai ágensek.³⁸ Még használhatóbb az MI etika kialakításánál a „felülről lefelé” (normatív etika) vagy „alulról felfelé” (erkölcsi tanulás) történő kialakítási módszere is.³⁹ Bár ezeket az irányokat az általam vázolt rendszer együtt alkalmazza, de a tanítási célok megfogalmazásánál szerintem is alapvető annak világos és elhatárolt kijelölése, hogy mit muszáj megmondani neki, mit kell belátnia és mire szükséges „ráéreznie” a fenti modellnek.

A 4.2-ben bemutatott architektúrán kívül felmerülhet egy radikálisan eltérő elképzelés is arra, hogyan tanítsunk a gépnek moralitást: ez pedig az ember-gép hibrid rendszer valamely irányzata. Mivel az ilyen hibrid rendszerek kutatása nagy erővel folyik, annak ellenére érdemes őket röviden említeni, hogy az ilyen irányú használhatóságtól még igen messze állnak. Ezek a fejlesztések elsősorban az emberi gondolatok, racionális (pl. számítási) képességek, vagy emlékek digitálissá konvertálását és értelmezését próbálják megvalósítani. Így a gondolatok, emlékek digitálisan kimenthetőek és értelmezhetőek lehetnek, vagy digitális rendszerekben létrehozott tudás betáplálhatóvá válna egy emberbe. Két jelentős irányzata van: az egyik az agyi implantátumok,⁴⁰ a másik az agyhullámok⁴¹ segítségével igyekszik a jelátvitel megoldására. Egyszerű távirányítási feladatok már mind a két módszerrel megvalósíthatóak, bár speciális tanulás is szükséges hozzájuk, és egyelőre csupán asszociációk segítségével képesek egyszerű gépi műveleteket például agyhullámokkal irányítani.⁴² Tehát az emberi agyban keletkező impulzusok és a digitális világ között még nem létezik fordító, mely képes lenne videoként tárolni, amit elképzelünk, vagy karakterekké alakítani, amit mondani akarunk, sem olyan, ami agyunkba vinne karaktereket. Ám ha ez sikerülne, azzal jelentősen egyszerűsítható és gyorsítható lehetne a gépi erkölcsi kialakítása is. A raji intelligenciákban nem kívánom vizsgálni az erkölcsi érzék megvalósíthatóságát, mivel ez az entitások fejlettségétől függ – ahogyan egy hangyaraj vagy egy vadon élő majom-törzs egyedi döntései sem mérhetőek össze. A lényegesen nagyobb tudású központi rendszerrel összekötött entitások esetét pedig az 5. fejezetben érintem.

³⁶ Példák: pénzkidő automata, repülőgép automata pilótája, gyógyszerészeti szoftver, amely ellenőrzi a gyógyszerköcsönhatásokat, és jelentéseket készít azokról – tehát vékony MI gépek.

³⁷ Bizonyos emberi célok mentén próbálja megkülönböztetni a jót a rossztól. Pl. a hedonista-utilitarista modell megbecsüli annak valószínűségét, hogy az adott döntés által az érintett személynek örömet vagy nemtetszést okoz.

³⁸ Bár a cikk inkább kérdéseket vet fel, mint válaszokat ad. Moor, J. H.: *The Nature, Importance, and Difficulty of Machine Ethics*, Intelligent Systems, IEEE, Vol. 21, No. 4, 2006. 18–21.

https://researchgate.net/publication/220629129_The_Nature_Importance_and_Difficulty_of_Machine_Ethics.

³⁹ Europe Parliament: *The Ethics of Artificial Intelligence, Issues and Initiatives: Study Panel for the Future of Science and Technology*, Brussels, European Union, 2020.

⁴⁰ Winograd, Terry: *Shifting viewpoints: Artificial intelligence and human–computer interaction*, Artificial Intelligence, Vol. 170, No. 18, 2006. 1256–1258.

<https://sciencedirect.com/science/article/pii/S0004370206000920>.

⁴¹ Zhang, Xiayin et al.: *The combination of brain-computer interfaces and artificial intelligence: applications and challenges*, Annals of Translational Medicine, Vol. 8, No. 11, 2020. 712.

⁴² A tanulmányhoz egy látványos videót ajánlok: <https://www.youtube.com/watch?v=w6QEGeKHw0> Meng, Jianjun et al.: *Noninvasive Electroencephalogram Based Control of a Robotic Arm for Reach and Grasp Tasks*, Scientific Reports, Vol. 6, No. 1, 2016. 38565. <https://nature.com/articles/srep38565>.

4. Várható technológiai fejlődési trendek az eddigiek tükrében

Az előző fejezetekben bemutattam, hogy nem csupán a technológia, de a humán-tudományok sem állnak még készen humanoid MI létrehozására. Más kutatások is megerősítik, hogy még az érzelmek gépi előállítása területén is igen-igen sok a leküzdendő probléma.⁴³ Ennek ellenére, és bízva abban, hogy a nagy erővel folyó kutatások idővel eredményt hoznak, nem haszontalan átgondolni, hogy a következő időszakban milyen irányokban várható az MI rendszerek fejlődése.

A fejlődéstrendek várható szétválása

A fejlesztések a fő iránya egy ideig egyértelműen a ráció-affektív MI tökéletesítése marad, hiszen a legtöbb felmerülő alkalmazási területen teljesen elegendő az az emberi okosságot is meghaladó, mindent kikövetkeztető superagy, mely a fejlesztők szeme előtt lebeg. Ezzel párhuzamosan azonban erősödik a törekvés, hogy az ember egyéb, nem-rationális oldalainak gépi utánzását is tökéletesítsék. Már körvonalazódik egy másik fejlesztési trend, melyben a hangsúly az észbeli képességek helyett az egyéb emberi tényezőkre helyeződik, tehát a fejlődési trendek várhatóan egyre markánsabban válnak majd szét.

Véleményem szerint hasonlóra lehet számítani, mint ami a számítógépes játékokkal kapcsolatban megfigyelhető volt: a harmadik generációs gépeknél megjelenő mellékes programcskák már a mikroszámítógépek elterjedésével komoly bevételt hoztak, majd a gamer-ipar egyre inkább húzóágazattá vált. Ahogyan manapság egy szerver célú és egy játék-munkaállomásnak tervezett klasszikus architektúra jelentősen eltér, hasonló módon nem konkuráló, hanem párhuzamos fejlődés várható a superokosság és az emberiesség céljaira irányuló MI rendszerek terén is. A két irány közül az utóbbi ráadásul támaszkodhat is az elsőre. Ha ugyanis sikerülne a humántudományok terén az alapokat megteremteni, akkor a humanoid MI rendszer technikai megtervezését a racionális MI meglehetősen meggyorsíthatja, hiszen tervezési képességei már most is jelentősek, és folyamatosan fejlődnek.

Lehetséges-e lassulás a fejlődésben?

Egy kevésbé optimista megközelítés alapján felvetődik a folyamat jelentős lassulása is. Az, hogy egyfajta elvárásként jelentkezik az erkölcsi érzékkel rendelkező gépek megjelenése, hozzájárulhat egyfajta jövőbeni „MI télhez”, vagyis (visszaeséshez) is,⁴⁴ melyet szkeptikus hangok régen jósolnak. Ezt a „telet” azért várják, mivel szerintük régen nem történetnek „vertikális” áttörések, vagyis csupán a rég lefektetett matematikai alapok „horizontális” kibontakozása halad gőzerővel. A technológiák terjedését tekintve el kell fogadni a szkeptikusok azon érvelését, mely szerint egyetlen tudományos felfedezés

⁴³ Schuller, Dagmar - Schuller, Bjorn W.: *The Age of Artificial Emotional Intelligence*, Computer, Vol. 51, No. 9, 2018. 38–46.

⁴⁴ Az évszak-megközelítésben több évszak az adott technológia fellendülésére vagy beérésére utal. Az MI-télmélet: Piekniowski's blog: *AI winter is well on its way* <https://blog.piekniowski.info/2018/05/28/ai-winter-is-well-on-its-way/> (letöltve: 2021. 01. 30.).

nem képes kibontakozni, míg a társadalom választ nem talál egyéb gazdasági, logisztikai, jogi kérdésekre,⁴⁵ illetve témánk esetében pszichológiai és filozófiai (etikai) problémákra (vö. 3. fejezet).

Két dolog miatt csatlakozom ehhez a véleményhez: egyrészt mert a humán-komponensek leképezése még gyerekcipőben jár, de még inkább azért, mivel a betanítás fog nagyon lelassulni. Hiába állítják össze egy ilyen rendszer alapját, melyben az intelligencián kívül számos egyéb emberi tulajdonság, érzelem, empátia van szimulálva, az első gépi erkölcsök létrehozása nagyon hosszadalmas lesz. Létre kell hozni a megfelelő szituációkat, „kézileg” kell segíteni az MI-nek ezeket kiértékelni, számtalan váratlan probléma megoldásához számtalan kreatív megoldás lesz szükséges. Tehát az első erkölcsös gépek tanítását nem lehet egy másik gépre vagy önfejlesztő rendszerre bízni, ehhez emberek fognak kelleni – így ezen a területen a fejlődés exponenciális jellege jó ideig nem lesz képes érvényesülni.

Abban viszont nem csatlakozom az MI telet beharangozók véleményéhez, hogy álláspontom szerint egy eszes MI-hez nem feltétlenül szükséges további nagy áttörés. Valószínűsítem, hogy néhány éven belül valamely fejlesztő bejelenti az általános MI elérését – persze az első bejelentések után még feltehetőleg sokat kell várni ennek piaci változataira. Az pedig még inkább várható, hogy bejelentésre kerülnek ál-általános MI-k, aztán majd öntudatos (nem önreflexív) MI-k, melyeknek az eléjük biggyesztett marketing-jelzőkhöz képességeik terén nem lesz közük. Tehát előbb várható az „általános MI” terminus degradálódása, mint megvalósulása – ahogyan az „okos” jelző is minden tárgy elé lassan odakerül.

A morális érzék fejlesztés további kérdései

Érdemes még egy picit tovább gondolni, hogy mi történik, ha sikerül humanoid MI és erkölcsös rendszerek létrehozása. A további fejlődés ugyanis függ egy olyan kérdéstől, melyre a válasz jelenleg nem látható előre: vajon a gépi erkölcsi érzék jól működik-e majd, ha leválasztjuk a betanító (akár MI akár ember-gép hibrid) rendszerről? Ez azt a további kérdést veti fel, hogy mennyiben lesz lehetséges majd olcsóvá tenni a humanoid MI-t, és egy fizikailag önálló, nem gépbe való termékként gyártani?

A technikai és gazdaságossági szempontokon kívül egyéb szempontok is felmerülhetnek, ami alapján az emberiség komolyabb utánpótlását a fejlesztők megtartják a szuperszámítógépek képességeiként, vagyis szolgáltatásként, melyet legfeljebb lekérdezni tudnak a személyileg megvásárolható eszközök. Tehát egyáltalán nem bizonyos, hogy elterjednek a nem-külsőleg emberszerű házirobotok. Ha viszont megvalósul a gépi erkölcs a személyi eszközök tömegében, akkor is egészen bizonyos, hogy ezeknek szigorúan tilos lesz kompetenciáikon túl eső döntések meghozása: ilyen esetekben a fizikai gép a felhőhöz vagy emberhez fordul majd döntési segítségért, ahogyan a mostani

⁴⁵ Pl. Mérő László az itt tárgyalthoz problémakörben így fogalmaz: „...amíg a soft science, vagyis a lágy tudományoknak nevezett területek, például a jog és az etika nem adnak megnyugtató válaszokat a hard science, a kemény tudományok, vagyis a műszaki vagy az informatikai világ által feltett kérdésekre, a technológia fejlettsége ellenére ezek a megoldások nem tudnak elterjedni.” Radó, Nóra: *Mérő László: Ha az önvezető autóm versekről diskurálna, vinném a bontóba* <https://qubit.hu/2020/10/28/mero-laszlo-ha-az-onvezeto-autom-versekrol-diskuralna-vinnem-a-bontoba> (letöltve: 2021. 01. 30.).

rendszerek. Ha az erkölcs lementése nem lesz lehetséges, akkor a szupergépek a „tanácsadás” mellett az egyedi eszközök erkölcsi kiképzését is megoldhatják, tehát kevésbé összetett döntések meghozatalára az embernél gyorsabban taníthatják be azokat.

Az etikai fejlesztések miatt várható esetleges fejlődési lassulást szükséges lesz felvállalni. Azonban a lassulás és a fejlődési kényszer közötti ellentét feloldása igen nagy probléma. Kérdéses, hogy mi motiválja a technológiák létrehozóit arra, hogy sokkal kisebb profittal, vagy későbbi megtérüléssel beérjék humánus vagy etikai elvek miatt? Belső motivációkat nehéz (sőt utópisztikus) lenne számukra találni, tehát csak valami-féle szabályozó, külső kényszerekben lehet bízni, még akkor is, ha ezeket igen nehéz érvényesíteni. Jó lenne rávenni a fejlesztőket egy olyan versenyre, hogy ki képes erkölcsösebb rendszert fejleszteni – ez a piac szempontjából is jól hangozhat, és talán jobban indokolja a szükséges befektetéseket. Amennyiben pedig mások is arra jutnak, mint jómagam, akkor beláthatják, hogy sokkal sürgetőbb lenne a humánkomponensek fejlesztésére, mint a gépi önreflexió előállítása (melyet mások „öntudatnak” is mondhatnak). Hiszen a moralitás biztos, hogy növelné az MI rendszerek biztonságát, míg a gépi „öntudat” (főleg moralitás nélkül) ijesztő mértékben csökkenti annak megbízhatóságát.

Összegzés

A fenti elemzés legtöbb része alaposabb vizsgálatot érdemelne, most csupán áttekintésükre volt lehetőség. De bármilyen autonóm védelmi vagy támadó rendszerbe építünk be MI-t, felvetődik annak szükségessége, hogy a meghozott döntés még nagyon összetett és bonyolult esetekben se mondjon ellent az alapvető emberi normáknak. Ezért volt a tanulmány fő célja annak körbejárása, milyen előfeltételei lennének egy emberi erkölcsi érzékhez hasonlítható gépi képesség megalkotásának. Ehhez két részre (komplex és gyenge) osztottam a korábbi szűk MI fogalmát, és három szintre (eszes, humanoid és autoreflexív) az általános MI-t a várható fejlődési trendekhez igazodva, és kimutattam, hogy a humanoid MI szükséges a fenti célhoz. Annak vizsgálatát, hogy milyen technológiai és humántudományi kutatások lennének szükségesek, az emberi gondolatok és tettek közötti inkoherencia elemzésére alapoztam. Ezen az alapon láthatóvá vált, hogy az embereknél nem pusztán a gondolati szint meghatározó az erkölcsi tanulás folyamatában, hanem a belátásoknál nagyobb jelentősége van az élményeknek. Ehhez bevezettem majd részleteztem „humánkomponensek” fogalmát, melyek gépi realizációja elengedhetetlen az MI élményszerű tanításához.

Mivel célok között szerepelt, hogy ennek megvalósíthatóságáról is szót ejtsek, indokoltam miért nem lehet a célra alkalmas az eszes MI és miért nem szükséges ezzel megvárni az autoreflexív MI létrehozását. Ezekből kifolyólag egy olyan humanoid MI architektúrát vázoltam, mellyel az erkölcsi érzék emberi képességéhez hasonló gépi képesség megvalósulhat, és megvizsgáltam hol építhetők be a vázolt rendszerbe a szakirodalomban talált kutatások. Továbbá felvettem a gép-ember hibrid rendszerek használhatóságát és ezek korlátait az erkölcsi képességek gépeknek tanítása terén. Végül vázoltam, hogy a terület jövőjében várható a racionális MI fejlődése mellé idővel

kibontakozik egy ezzel nem konkuráló, más célú humán MI is. Megállapítottam, hogy az etikus MI igénye azért lassíthatja le a fejlődést, mivel egyrészt áttörések kellenek hozzá a humántudományok terén végzett kutatásokban és technikai fejlesztésekben, másrészt, ha sikerül, az erkölcsi tanulási folyamatokat sokáig nem lehet majd másik gépre bízni.

A végkövetkeztetés, ami szerint sokkal sürgetőbb lenne a humánkomponensek fejlesztése, mint a gépi „öntudat” (inkább önreflexió) előállítása a védelmi szférára is vonatkozik. Hiszen, mint láthattuk (4.1.) a gép önreflexiója személyes és állambiztonsági szempontból is több kockázatot rejt, mint amennyi előny származik belőle.

Felhasznált irodalom

- Aliyu, Ahmed, et al.: *Cloud Computing in VANETs: Architecture, Taxonomy, and Challenges*, IETE Technical Review, Vol. 35, No. 5, 2018. 523–547. https://researchgate.net/publication/311308254_Cloud_Computing_in_VANETs_Architecture_Taxonomy_and_Challenges
- Bugnyár, Zoltán: *Erkölc, egyén, közösség*, Új Pedagógiai Szemle, 2009 július-augusztus. <https://ofi.oh.gov.hu/tudastar/erkolcs-egyen-kozosseg> (letöltve: 2022. 02. 26.)
- Cominelli, Lorenzo - Mazzei, Daniele és Rossi, Danilo E. de: *SEAI: Social Emotional Artificial Intelligence Based on Damasio's Theory of Mind*, Frontiers in Robotics and AI, Vol. 5, 2018. 6. <https://frontiersin.org/articles/10.3389/frobt.2018.00006/full>
- Dautenhahn, Kerstin: *Getting to know each other—Artificial social intelligence for autonomous robots*, Robotics and Autonomous Systems, Vol. 16, 2–4, 1995. 333–356. <https://sciencedirect.com/science/article/pii/0921889095000542>
- DiGiovanna, James: *Artificial Identity*, Robot Ethics 2.0: From Autonomous Cars to Artificial Intelligence, Vol. 1, 2017. <https://oxford.universitypressscholarship.com/view/10.1093/oso/9780190652951.001.0001/oso-9780190652951-chapter-20>
- E. Turiel és K. Banas: *The Development of Moral and Social Judgments: Social Contexts and Processes of Coordination*, Eurasian Journal of Educational Research, Vol. 85, 2020. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1242437.pdf> (letöltve: 2022.02.26)
- Európa Bizottság MI Szakértői Csoport: *Az AI (mesterséges intelligencia) meghatározása: Főbb képességek és tudományterületek, A csoport kiadványai céljára kidolgozott meghatározás*, Brüsszel, Publications Office of the EU, 2019. https://ec.europa.eu/newsroom/dae/document.cfm?doc_id=60652
- Európai Bizottság MI Szakértői Csoport: *Etikai iránymutatás a megbízható mesterséges intelligenciára vonatkozóan* <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/d3988569-0434-11ea-8c1f-01aa75ed71a1/language-hu/format-PDF> (letöltve: 2021. 02. 11.)
- Europe Parliament: *The Ethics of Artificial Intelligence, Issues and Initiatives: Study Panel for the Future of Science and Technology*, Brussels, European Union, 2020.
- Fehér, András és Négyesi, Imre: *A mesterséges intelligencia alapú kibertámadások lehetőségei*, Studia Mundi - Economica, Vol. 8, No. 5, 2021. 25–34.

- <http://studia.mundi.gtk.szie.hu/mesterseges-intelligencia-alapu-kibertamadasok-lehetosegei> (letöltve: 2022. 03. 12.)
- Fehér, András T. és Négyesi, Imre: *A gépi érzelmek a fegyveres erőknél és az autonóm rendszerekben*, Hadtudományi Szemle, Vol. 14, No. 3, 2021. 163–176.
- Fehér, András T. és Négyesi, Imre: *Mesterségesintelligencia-alapú kibertértámadási modellek*, Műszaki Katonai Közlöny, Vol. 31, No. 3, 2021. 73–87. <https://folyoirat.ludovika.hu/index.php/mkk/article/view/5495>
- Hambling, David: *Drones may have attacked humans fully autonomously for the first time*, New Scientist, 2021. https://newscientist.com/article/2278852-drones-may-have-attacked-humans-fully-autonomously-for-the-first-time/amp/?_twitter_impression=true (letöltve: 2022.01.26.)
- House of Representatives 5515: *Az Egyesült Államok 115-dik kongresszusa, Második ülészak*, Section 238.; (g) pont, 2019. 62. <https://congress.gov/115/bills/hr5515/BILLS-115hr5515enr.pdf> (letöltve: 2021. 02. 11.)
- Adnan Khashman (szerk.): *Emotional System for Military Target Identification Prof*, NATO Research and Technology Organisation Symposium on Information Management-Exploitation, Stockholm, 2009. <https://www.semanticscholar.org/paper/Emotional-System-for-Military-Target-Identification-Khashman/598e392add0580da30ae50559e8361df27e34d0d> (letöltve: 2021.03.12)
- Meng, Jianjun, et al.: *Noninvasive Electroencephalogram Based Control of a Robotic Arm for Reach and Grasp Tasks*, Scientific Reports, Vol. 6, No. 1, 2016. 38565. <https://nature.com/articles/srep38565>
- Moor, J. H.: *The Nature, Importance, and Difficulty of Machine Ethics*, Intelligent Systems, IEEE, Vol. 21, No. 4, 2006. 18–21. https://researchgate.net/publication/220629129_The_Nature_Importance_and_Difficulty_of_Machine_Ethics
- Nagy, Adrienn: *A mesterséges intelligencia és a digitalizáció jelentősége és lehetséges hasznosítási területei az igazságszolgáltatásban*, Az Infokommunikáció és Jog, 2020/2. (75.), e-különszám, 2021. 03. 19. <https://infojog.hu/dr-nagy-adrienn-a-mesterseges-intelligencia-es-a-digitalizacio-jelentosege-es-lehetseges-hasznositasi-teruletei-az-igazsagszolgalatasban-2020-2-75-e-kulonszam/> (letöltve: 2022. 02. 16.)
- Négyesi, Imre: *A mesterséges intelligencia és az etika*, Hadtudomány, Vol. 30, 2020. 103-113.
- Négyesi, Imre: *A katonai kognitív intelligencia fejlesztésének lehetőségei mesterséges intelligencia alkalmazásával*, Honvédségi Szemle – Hungarian Defence Review, Vol. 149, No. 6, 2021. 47–59.
- Négyesi, Imre: *A mesterséges intelligencia katonai felhasználásának társadalmi kérdései*, Honvédségi Szemle – Hungarian Defence Review, Vol. 149, No. 1, 2021. 133–144. <https://kiadvany.magyarhonvedseg.hu/index.php/honvszemle/article/view/199>
- Nucci, Larry P. és Turiel, Elliot: *Social Interactions and the Development of Social Concepts in Preschool Children*, Child Development, Vol. 49, No. 2, 1978. 400.
- Paiva, Ana, et al.: *Empathy in Virtual Agents and Robots*, ACM Transactions on Interactive Intelligent Systems, Vol. 7, No. 3, 2017. 1–40.

- Pieknewski's blog: *AI winter is well on its way* <https://blog.pieknewski.info/2018/05/28/ai-winter-is-well-on-its-way/> (letöltve: 2021. 01. 30.)
- Nóra Radó: *Mérő László: Ha az önvezető autóm versekről diskurálna, vinném a bontoba* <https://qubit.hu/2020/10/28/mero-laszlo-ha-az-onvezeto-autom-versekrol-diskuralna-vinnem-a-bontoba> (letöltve: 2021. 01. 30.)
- Stuart J. Russell - Peter Norvig - John F. Canny: *Mesterséges intelligencia - modern megközelítésben*, Budapest, Panem, 2005. 13.
- Sauer, Frank: *Stepping back from the brink: Why multilateral regulation of autonomy in weapons systems is difficult, yet imperative and feasible*, International Review of the Red Cross, Vol. 102, No. 913, 2020. 235–259. <https://international-review.icrc.org/articles/stepping-back-from-brink-regulation-of-autonomous-weapons-systems-913> (letöltve: 2022.01.24.)
- Sayler, Kelley M.: *Artificial Intelligence and National Security*, <https://fas.org/sgp/crs/natsec/R45178.pdf> (letöltve: 2021. 02. 11.)
- Schuller, Dagmar és Schuller, Bjorn W.: *The Age of Artificial Emotional Intelligence*, Computer, Vol. 51, No. 9, 2018. 38–46.
- Szekszárdi, Júlia: *Piaget és Kohlberg nyomában I. rész*, Új Pedagógiai Szemle, április, 2000. <https://ofi.oh.gov.hu/tudastar/piaget-kohlberg-nyomaban> (letöltve: 2022. 03. 05.)
- Team, Thesequence: *DeepMind and OpenAI Magical Week in AI*, TheSequence, 2022. https://thesequence.substack.com/p/-deepmind-and-openai-magical-week?utm_source=url (letöltve: 2022.02.21.)
- Vincze, Györgyi: *Az erkölcsi ítéletalkotás fejlődése és fejlesztési lehetőségei intézményes keretek között*, Gyermeknevelés, Vol. 8, No. 3, 2020. 72–92.
- Winograd, Terry: *Shifting viewpoints: Artificial intelligence and human–computer interaction*, Artificial Intelligence, Vol. 170, No. 18, 2006. 1256–1258. <https://sciencedirect.com/science/article/pii/S0004370206000920>
- Zhang, Hai-Tian, et al.: *Reconfigurable Perovskite Nickelate Electronics for Artificial Intelligence*, Science (New York, N.Y.), Vol. 375, No. 6580, 2022. 533–539.
- Zhang, Xiayin, et al.: *The Combination of Brain-Computer Interfaces and Artificial Intelligence: Applications and Challenges*, Annals of Translational Medicine, Vol. 8, No. 11, 2020. 712.

A művelettervező mesterséges intelligencia jogi és etikai kérdései

Fazekas Ferenc

Bevezetés

A mesterséges intelligencia korunk egyik felkapott, nagy hozammal kecsegtető kutatási területe. Lassan elkerülhetetlenné válik, hogy az átlagember napi tevékenysége során ne találkozzon valamilyen mesterséges intelligencia megoldáson alapuló szolgáltatással, számítógépes vagy okostelefonos alkalmazással. A mesterséges intelligencia kutatások az 1940-es évektől kezdődően, az erőforrások rendelkezésre állása miatt elsősorban pusztán katonai, illetve részben katonailag finanszírozott projektek keretében folytak. A technika és az informatikai eszközök fejlődése okán azonban mára már egy széles körben elérhető, és számtalan alkalmazási lehetőséggel rendelkező területről van szó. A mesterséges intelligencia, mint olyan nem egy konkrét, jól azonosítható technológia, hanem különböző helyen és időben kifejlesztett technológiák szinergikus használatából született meg. Számos változata létezik, amelyek a mögöttük álló logikai-technikai megvalósításban különböznek, egy közös pontjuk azonban mindenképpen van: a fejlesztésük és használatuk jogi szabályozása nem egységes.

A NATO által irányelveként meghatározott művelettervezési eljárás (Operations Planning Process), a részletesen kidolgozott Átfogó Művelettervezési Útmutató (Comprehensive Operations Planning Directive), illetve a Magyar Honvédség Törzsszolgálati Szabályzata II. részében előírt, különböző szintű művelettervezési eljárások mindegyike tartalmaz olyan lépéseket és folyamatokat, amelyek a már rendelkezésre álló, vagy fejlesztés alatt levő mesterséges intelligencia alapú rendszerekkel támogathatók, esetleg teljes mértékben automatizálhatók.

A mesterséges intelligencia polgári alkalmazása is ütközhet jogi és/vagy etikai problémákba, de a katonai alkalmazás esetében ez hatványozottan igaz. A döntések előkészítését segítő, esetenként a döntés meghozatalát végző mesterséges intelligencia rendszerek anyagi kárral vagy személyi sérüléssel járó döntéseinek a következményeiért ki a felelős? Egyáltalán, etikus-e ilyen jellegű döntésekbe mesterséges intelligenciát bevonni, illetve el lehet-e valahogy kerülni a bevonását?

Véleményem szerint a katonai műveletekben, és főképpen a művelettervezésben és vezetésben felhasználásra kerülő jövőbeli mesterséges intelligencia alkalmazások kifejlesztése mindenképpen csak egy globálisan egységesített jogi és etikai szabályrendszer betartása mentén lehet célszerű és fenntartható. Ennek alátámasztására először tisztázok néhány alapvetést a tárgyalt mesterséges intelligenciáról, annak potenciális szerepéről a katonai vezetésben és tervezésben. Ezt követően az etikai normák hatását és fontosságát fogom felvázolni, majd röviden ismertetem a jelenlegi nemzetközi és nemzeti jogi szabályozási környezetet.

A mesterséges intelligencia a katonai művelettervezésben

A világ vezető hatalmai a technológiai előny kialakítása, illetve fenntartása érdekében

folytatnak katonai célú mesterséges intelligencia kutatásokat. Ezek a mesterséges intelligenciák a legtriviálisabb felosztás szerint alapvetően két fő csoportba sorolhatók: döntéstámogató rendszerek, illetve autonóm rendszerek.¹ Az autonóm rendszerek alatt jelenleg önállóan tevékenykedő fegyverrendszereket, illetve önjáró harctéri felderítő vagy szállítóeszközöket értünk, ezek gyakorlati jelentősége vitathatatlan és megkérdőjelezhetetlen. A katonai műveletek esetében azonban legalább olyan fontos tényező a vezetés. A műveletek gondos megtervezése, alapos előkészítése, illetve a tervek a változó körülményekhez való igazítása a megfelelő rugalmassággal és sebességgel jelenti azt a feladatrendszert, amellyel napjaink katonai vezetői és azok törzsei a különböző műveletek végrehajtása során nap, mint nap szembesülnek.

A modernizáció hatására az egyre fejlettebb érzékelők és hírközlő rendszerek soha nem látott mennyiségű adatot képesek a kidolgozók és irányítók rendelkezésére bocsátani. Ezekből az adatokból információt nyerni időigényes feladat, az elemzések képzett szakembereket kívánnak. A hadseregek szerte a világon ebben a feladatkörben látják a mesterséges intelligencia legtriviálisabb alkalmazását: nagy mennyiségű beérkező adat elemzése, a releváns információk kiszűrése és rendelkezésre bocsátása a tervezők számára. A mesterséges intelligencia jelenlegi fejlettségi szintjén ezekre a feladatokra alkalmas. Ilyen alapon kialakított és felkészített úgynevezett szakértői rendszerek képesek a művelettervezés ilyen részfolyamatainak végrehajtására, illetve a folyamatok gyorsítására. Optimista forgatókönyvek szerint az elemzések és értékelések végrehajtása mellett más, specifikus mesterséges intelligencia rendszerek képesek lehetnek segítséget nyújtani a döntések meghozatalában – extrém esetekben akár meghozni is a döntéseket –, illetve azok végrehajtását felügyelni. Bár a lehetőség fennáll, az automatizált döntések megvalósíthatósága, és történelmi példák alapján a racionalitása is megkérdőjelezhető.²

A döntéstámogató, információelemző rendszerek fejlesztése évtizedek óta folyik, azok használhatóságát több alkalommal bizonyították már. A fejlesztések ma is gőzerővel folynak az Egyesült Államok fegyveres erőinél, de a kínai haderő folyamatban levő modernizációjának is fontos részét képezik.³ Az információk gyorsabb elérése, a lehetőségek gyorsabb elemzése, a különböző üzenetek és utasítások automatizálása nagyban felgyorsíthatja a döntéshozatalt, ezzel hátrányt okozva a szemben álló félnek. A katonai döntéselőkészítés és döntéshozatal során több, különböző funkciójú mesterséges intelligencia alapú rendszer is integrálható a folyamatba, amelyek, megfelelő körülmények között, megsokszorozhatják egymás hatását, ezáltal soha nem látott hatásfokú döntéshozatali rendszer születhet meg. A különböző funkciójú mesterséges intelligencia rendszerek egy vezetési ponton belüli integrációja azonban több, nehezen

¹ Sisson, Melanie: Multitaskholder Perspectives on Potential Benefits, Risks and Governance Options for Military Applications of Artificial Intelligence. In: *The Militarization of Artificial Intelligence*, United Nations, New York, 2019. 3.

² Sisson i.m. (1. l.) 4.

³ Négyesi Imre: A mesterséges intelligencia és a hadseregek. In: *Hadtudomány* (2019) 3. 71-79. és SZN: Military and Security Developments Involving the People's Republic of China, Washington, Office of the Secretary of Defence, 2021

azonosítható problémát is okozhat, ha valamelyik rendszer nem az elvárt módon működik. A mesterséges intelligencia rendszerek napjainkban mind elektronikusak, számítógép alapúak. Az aktuálisan használt generációjuk mögött olyan technológia van, amelynek mind a működéséhez, mind a betanításához elengedhetetlenül szükséges a nagy mennyiségű adat, amelyet jellemzően távoli eléréssel szereznek központi adatbázisokból. E jellemzőik miatt a rendszerek sebezhetők: a kibertámadások lebéníthatják őket, megakadályozhatják az adatkapcsolatokat, vagy ami még veszélyesebb, hamis adatokat szolgáltathatnak részükre, ezzel észrevétlenül megváltoztatva a belső döntéshozatali folyamataikat. Ilyen módon a korábban már letesztelt és megbízhatónak ítélt alkalmazás nem a kívánt eredményeket szolgáltatja, negatívan befolyásolva a döntési folyamatot.⁴

A mesterséges intelligencia etikai normái

A mesterséges intelligencia kutatásának kezdeti szakaszaiban nem tűnt jelentős kérdésnek az, hogy a gép milyen normák mentén működik, milyen normák alapján hoz döntéseket. A kutatási terület megjelenésének hajnalán elsősorban a tudományos-fantasztikus irodalomban jelentek meg a gépek tevékenységét és döntéseit elemző írások, amelyek a kérdést etikai oldalról vizsgálták. Az egyre kifinomultabb és egyre bonyolultabb feladatok végrehajtására képes mesterséges intelligencia alapú rendszerek megjelenése, rohamos terjedése és egyre szélesebb körű polgári felhasználása azonban felveti a központi szabályozás és normarendszer kidolgozásának igényét. Nagyobb állami szervezete, mint az Egyesült Nemzetek, az Európai Unió, a Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet (OECD), a G20-ak, és mint politikai-katonai szövetség, az Észak-Atlanti Szerződés Szervezete (NATO) fogalmazott meg etikai irányelveket a mesterséges intelligencia fejlesztésével és használatával kapcsolatban.

Az Egyesült Nemzetek Szervezete (ENSZ) álláspontja szerint a mesterséges intelligencia új korszakot nyit meg az emberiség történetében. Annak érdekében, hogy a mögöttük álló algoritmusok ne sértsenek alapvető emberi jogokat, a rendszerek fejlesztése és alkalmazása területein globális együttműködésre van szükség. Az ENSZ több különböző szervezete foglalkozik a mesterséges intelligencia etikai kérdéseivel, ezek közül a legjelentősebb feladata az Egyesült Nemzetek Nevelésügyi, Tudományos és Kulturális Szervezetének (UNESCO) van. Az „Ajánlás a mesterséges intelligencia etikájára” című kiadványban a mesterséges intelligencia az emberi élet különböző területeire vonatkozó hatásait, és az azok szabályozásához szükséges etikai normákat vizsgálják meg, de a dokumentum még piszkozat formátumban van, kiadása még várat magára.⁵

Az Európai Unió által 2019. április 8-án kiadta a „Megbízható mesterséges intelligenciára vonatkozó etikai iránymutatás” című dokumentumot. Eszerint a megbízható

⁴ Sisson, i.m. (1. lj.) 4. és Scharre, Paul: Military Application of Artificial Intelligence, The Militarization of Artificial Intelligence, United Nations, New York, 2019. 12-13.

⁵ Azoulay, Audrey: Towards an Ethics of Artificial Intelligence, UN Chronicle (online), és Intergovernmental Meeting of Experts (Category II) related to a Draft Recommendation on the Ethics of Artificial Intelligence, 2021.

mesterséges intelligencia három fő jellemzővel bír: jogszerű, etikus és stabil. A dokumentum a szükséges etikai szabályokat az uniós Szerződésekben, az EU Alapjogi Chartájában (EU Charta) és az emberi jogok nemzetközi jogában biztosított alapjogok és alapelvek mentén határozza meg. A dokumentumok alapján öt olyan alapvető jogot emel ki, amelyek alapul szolgálnak az etikai irányelvekhez, ezek: az emberi méltóság tiszteletben tartása, az egyén tiszteletben tartása, a demokrácia és jogállamiság biztosítása, az egyenlőség és szolidaritás, illetve a polgárok jogai. Ezek alapján alapvető elvárás, hogy a mesterséges intelligencia alapú rendszerek növeljék a társadalom és az egyének jólétét, aminek biztosítására négy, a mesterséges intelligencia fejlesztése és alkalmazása során betartandó általános etikai követelményt dolgoztak ki. Ez a négy követelmény – az emberi autonómia tiszteletben tartása, a kár megelőzése, a méltányosság és a megmagyarázhatóság – az, amely az Európai Unióban fejlesztett vagy használt mesterséges intelligencia megbízhatóságát szavatolhatja, megfelelő ellenőrzési mechanizmus működtetése esetén.⁶

A mesterséges intelligencia a polgári alkalmazáson túl katonai célból is történik, amely terület szintén nem maradhat ki a szabályozásból. Katonai alkalmazás esetén azonban – annak jellegéből fakadóan – sajátos elvek lehetnek az irányadók. A NATO esetében a szövetség védelmi miniszterei 2021. októberében állapodtak meg a NATO mesterséges intelligencia stratégiájáról. Ez a stratégia még nem tartalmaz ugyan konkrét etikai iránymutatást, viszont meghatároz hat követendő alapelvet a mesterséges intelligencia fejlesztői és alkalmazói számára. Ezek a törvényesség, a felelősség és elszámoltathatóság, a megmagyarázhatóság és követhetőség, a megbízhatóság, a szabályozhatóság és a torzítások kezelése. A hat alapelv megfelelő kiindulópontot szolgáltat a katonai alkalmazású mesterséges intelligencia etikai kódexének kidolgozásához.⁷

A mesterséges intelligencia jogi aspektusai

A mesterséges intelligencia jogi szabályozását tekintve az első problémát már a mesterséges intelligencia fogalmának jogi értelmezésénél találhatjuk. A hatályos magyar jogszabályok szerint a mesterséges intelligencia alapú alkalmazás számítógépes szoftvernek számít, a szabályozás nem tesz különbséget a szoftverek működése és mechanizmusai tekintetében.⁸ Az Európai Unió 2021 tavaszán egy rendeletet készített elő, amely a mesterséges intelligencia használatának szabályozására irányul. A rendelet tervezetének szövege szerint a „mesterségesintelligencia-rendszer (MI-rendszer): olyan szoftver, amelyet az I. mellékletben felsorolt technikák és megközelítések közül egy vagy több alkalmazásával fejlesztettek, és amely az ember által meghatározott célkitűzések adott csoportja tekintetében olyan kimeneteket, például tartalmat, előrejelzése-

⁶ Az EU megbízható mesterséges intelligenciára vonatkozó etikai iránymutatása, 2019.

⁷ Stanley-Lockman, Zoe – Christie, Edward Hunter: An Artificial Intelligence Strategy for NATO, NATO Review, 2021 1-3.

⁸ Eszteri Dániel: A mesterséges intelligencia fejlesztésének és üzemeltetésének egyes felelősségi kérdései. 2015.

ket, ajánlásokat vagy döntéseket képes generálni, amelyek befolyásolják azt a környezetet, amellyel kölcsönhatásba lépnek.”⁹

A fenti definíció alaposan behatárolja, mi is nevezhető mesterséges intelligenciának, és a jogszabálytervezet az alkalmazás módjait is részletesen szabályozni szándékozik. Kérdés marad azonban továbbra is az, hogy a mesterséges intelligencia felelősségre vonható-e azokért a cselekedetekért, amiket elkövet. Számítógépes szoftver legelőbből adódóan a mesterséges intelligencia beprogramozott tevékenységeket hajt végre. Az új generációs mesterséges intelligenciák tanulnak, gyakorló adatok alapján mintákat alakítanak ki, módszereket sajátítanak el, majd az éles bemeneti adatokból következtetéseket vonnak le, döntéseket hoznak. Kit terhel a döntés felelőssége?

A technológia mai fejlettségi szintjén nem feltétlenül indokolt a jogi szabályozás mesterséges intelligencia jogi személyiségére vonatkozó álláspontjának felülvizsgálata. A robotika rohamos fejlődésének folyamányaként viszont az már felmerült, hogy az intelligens – azaz mesterséges intelligencia által vezérelt – robotok, és ezáltal maga a mesterséges intelligencia a jövőben jogi személlyé tehetők, amely részleges jogképességet kihasználva felelősséggel ruházná azokat fel. Egy másik megközelítésben a mesterséges intelligencia számára létre lehetne hozni külön jogi kategóriaként az elektronikus személyiséget, amely meghatározott esetekben lehetővé tenné a jogszerzést és a kötelezettségvállalást is.¹⁰

Alapesetben a mesterséges intelligencia alapú szoftver bár önállóan jár el, és önállóan teljesít bizonyos feladatokat, nem tekinthető jogalanynak. A szoftver által okozott károkért a szoftver üzemeltetője, bizonyos esetekben – például programozási hiányosságból eredő kár – pedig a szoftver készítője és/vagy forgalmazója tartozik felelősséggel.¹¹ Katonai alkalmazás esetén egyértelműen a parancsnok a döntések egyszemélyi felelőse, de a döntéselőkészítésben részt vevő – akár hibásan működő, az emberi felügyelőket félrevezető – mesterséges intelligencia felelősségén is érdemes elgondolkodni.

A jog tekintetében elmondható tehát, hogy bár viszonylag új és rohamosan változó technológiáról van szó, a jogrendszer igyekszik követni a változást, és megfelelő szabályozási környezetet alkotni. Az is kijelenthető, hogy a jogszabályok nem feltétlenül tudnak mindig időben lépést tartani a technológiai fejlődéssel vagy a változó etikai normákkal. A katonai művelettervezés tekintetében jelenleg elsősorban tanácsadó/szakértő rendszer jellegű mesterséges intelligenciák alkalmazására gondolhatunk, amelyek azonban számítógépes szoftverek. Mint ilyenek, jogi normákat követni nem tudnak csak abban az esetben, ha alkotójuk megfelelően alakítja ki a programkódot. Jelenleg az Általános adatvédelmi rendelet (GDPR) szabályozza az automatizált döntéshozatalt és az adatokhoz való hozzáférés jogát, de véleményem szerint a katonai alkalmazási terület részletesebb jogi szabályozást indokol.¹²

⁹ Az Európai Parlament és a Tanács rendelete a mesterséges intelligenciára vonatkozó harmonizált szabályok (a mesterséges intelligenciáról szóló jogszabály) megállapításáról és egyes uniós jogalkotási aktusok módosításáról (javaslat), 2021.

¹⁰ Stefán Ibolya: A mesterséges intelligencia szabályozásának egyes kérdései. 2020. 189-190.

¹¹ Eszteri (9. l.)

¹² Zódi Zsolt: A robottanácsadók jogi problémái. In. Állam- és Jogtudomány.

Összegzés

Munkámban bemutattam, hogy a katonai művelettervezésben potenciálisan alkalmazható mesterséges intelligencia rendszerek használatával kapcsolatban milyen etikai és jogi szabályozási problémák merülhetnek fel.

Alapvető elvárás az, hogy a katonai művelettervezésben használt mesterséges intelligencia legyen stabil és megbízható, a külső hatásoktól védett, ugyanakkor feleljen meg a különböző szabályozási környezetek bonyolult feltételrendszerének. A mesterséges intelligencia megbízhatósága már a kialakításának pillanatától determinált lehet, és csak azon múlik, hogy a mesterséges intelligenciát megalkotó/programozó szakemberek mennyire képesek az érvényben levő etikai normáknak és irányelveknek, valamint a jogi szabályozási háttérnek megfelelő működést produkáló szoftverek készítésére.

Amennyiben a megbízható mesterséges intelligencia megalkotható, onnantól kezdve az alkalmazásukat elrendelő és felügyelő katonai vezető felelősségébe kerülnek, és minden cselekedetük a parancsnok felelősségébe tartozik. Ha a mesterséges intelligencia megbízhatóságával kapcsolatban a legkisebb kétely is felmerülhet, ha az esetek elenyészően kis százalékában akár nem megalapozott, veszélyes döntés hozhat, akkor álláspontom szerint a katonáink testi épségének, technikai eszközeink harcképességének és képzett katonai vezetőink karrierjének házárdőr veszélyeztetése komoly megfontolás tárgyát kell képezze.

Felhasznált irodalom

- Azoulay, Audrey: Towards an Ethics of Artificial Intelligence. UN Chronicle, 2018. dec. 21. Online: <https://www.un.org/en/chronicle/article/towards-ethics-artificial-intelligence>
- Eszteri, Dániel: A mesterséges intelligencia fejlesztésének és üzemeltetésének egyes felelősségi kérdései. Infokommunikáció és Jog, XII (2015), 62-63. 47-57.
- Négyesi Imre: A mesterséges intelligencia és a hadseregek. Hadtudomány, (2019) 3. 71-79.
- Scharre, Paul: Military Application of Artificial Intelligence. In.: The Militarization of Artificial Intelligence, United Nations, New York, 2019. 11-18.
- Sisson, Melanie: Multitaskholder Perspectives on Potential Benefits, Risks and Governance options for Military Applications of Artificial Intelligence. In: The Militarization of Artificial Intelligence, United Nations, New York, 2019.
- Stanley-Lockman, Zoe – Christie, Edward Hunter: An Artificial Intelligence Strategy for NATO. NATO Review, 2021. okt. 25.
Online: <https://www.nato.int/docu/review/articles/2021/10/25/an-artificial-intelligence-strategy-for-nato/index.html>
- Stefán Ibolya: A mesterséges intelligencia szabályozásának egyes kérdései. Miskolci Jogi Szemle, 15. (2020), 3. különszám 184-191.
- SZN: Az EU megbízható mesterséges intelligenciára vonatkozó etikai iránymutatása, Európai Bizottság, Brüsszel, 2019.

- SZN: Az Európai Parlament és a Tanács rendelete a mesterséges intelligenciára vonatkozó harmonizált szabályok (a mesterséges intelligenciáról szóló jogszabály) megállapításáról és egyes uniós jogalkotási aktusok módosításáról (javaslat), 2021. Online: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=CELEX:52021PC0206&from=EN>
- SZN: Intergovernmental Meeting of Experts (Category II) related to a Draft Recommendation on the Ethics of Artificial Intelligence, online konferencia jegyzőkönyv-tervezet, UNESCO, 2021. Online: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000376713?1=null&queryId=023ce2cf-0605-4be3-b6ed-d16b02a8809e>
- SZN: Military and Security Developments Involving the People's Republic of China, Washington, Office of the Secretary of Defence, 2021
- Zódi Zsolt: A mesterséges intelligencia (jogi) fogalma. blogbejegyzés, 2021. 06. 18. Online: <https://www.ludovika.hu/blogok/itkiblog/2021/06/18/a-mesterseges-intelligencia-jogi-fogalma/>
- Zódi Zsolt: A robottanácsadók jogi problémái. Állam- és Jogtudomány, LXI (2020), 4. 108-128.

Részletek a katonaorvoslás történelméből

A tábori ispotály rendszer és a sebészet fejlődése a 14-18. században

Kiss Péter

Bevezetés

Nekünk embereknek alapvető szükségletünk a jólét. Korunkban a minél nagyobb kényelmet hajszoljuk. A komfort mindannyiunk számára mást jelent. Talán abban egyet érthetünk, hogy egészség nélkül diszkomfort érzetünk alakul ki. A kényelmetlenség az egészségtől függ. Ez ellen küzdünk és szükség esetén segítséget kérünk a harcban orvosoktól, ápolóktól, egészségügyi személyzettől, kórházban vagy egyéb betegellátó intézményben.

A mindennapi életünk során veszélynek vagyunk kitéve. A 21. században a biztonságosnak hitt haza, otthon fogalma átalakult. A terrortámadások egyre növekvő gyakorisága, általános jelenséggé válása, a fokozódó migrációs nyomás, a kiberbűnözés, mind azok a tényezők, melyek ellen összefogással a rendvédelmi szervek küzdenek a mi érdekünkben.

Ez a múltban sem volt másként, csak a környezet változott. Az emberek harcoltak az egészségükért és harcoltak az otthonaik biztonságáért.

Katona. Orvos. Két különböző szó, két különböző szakma. Katonaorvos, összetett szó, egy speciális szakma, mely a háborúskodással egyidejűleg fejlődött ki, a két hivatás összeolvadásával. Minden szervezett katonai egység egyértelműen törekedett a sebesültjeit meggyógyítani, hogy mielőbb újra harcképes állapotban láthassa őket. Magyarországon először 1493-ban alkalmaztak gyógyítókat a háborúk során I. Miksa császár seregében. Szervezett formában, azonban csak az állandó hadseregek létrejötte után működhetett a katonaegészségügy (17-18. század). Zrínyi Miklós „A török áfium ellen való orvosság” és „Tábori kis tracta” műveiben azt fejti ki, hogy a katonaságnak saját intézményrendszerrel kell rendelkeznie sebesültjei ellátására. II. József felvilágosult uralkodónk megreformálta a katonaegészségügyet, 1781-ben kórházalapítási programba kezdett, majd 1783-ban Bécsben akadémia¹ építésre és 1785-ben átadásra került sor, ahol az egészségügyi képzésre fektettek nagy hangsúlyt. A tapasztalatok előrehaladtával olyannyira fontos volt a szakág, hogy többek között Bécsben is katonaorvosi iskolát létesítettek.²

Tekintsük át időrendben, a két szakma kialakulását, majd közös útjukat.

1. A katonaság, mint szakma

A vagyon és értékek megőrzése, akár fegyverrel és harccal, azóta megjelenő igény, amióta létezik tulajdon. A történelem időrendiségben korszakokra, az emberi faj fejlődése

¹ Josephinische Medizinisch-chirurgische Akademie.

² Pogányné Rózsa Gabriella: *II. József, a katona-egészségügy megújítója*. Katona Logisztika, Budapest, 2021.
[HTTPS://DOI.ORG/10.30583/2022-1-2-XXX](https://doi.org/10.30583/2022-1-2-XXX)

szakaszokra bontható. A történelem és a fejlődés kéz a kézben jár egymással. Az idő múltával, a tudomány gyarapodásával együtt haladt előre az emberi alkalmazkodóképesség és intelligenciaszint. A változásokat különböző törekvések idézték elő: „Az emberiség egész fejlődését két nagy törekvés mozgatja: egyfelől harc a természet erőinek megfékezéséért és egyre fejlettebb technikai eszközökkel és eljárásokkal az ember szolgálatába való állításáért – másfelől pedig, de az előbbivel szorosan egybefonódva, harc a társadalmi haladásért.” A természeti javak emberi szolgálatba állítása (magántulajdon kialakulása), valamint a társadalom osztályokká fejlődése (osztályharcok) teszi szükségessé végső soron a hadművészet létrejöttét, fejlődését, vagyis a katona, mint hivatás megszületését.³ A történelem bizonyítja, hogy egy seregnek vezetőre van szüksége. A vezető személyisége és rátermettsége nagyban befolyásolja egy csata végkimenetelét, közvetve az egyes katonák életét. Koruk kiemelkedő hadvezérei, mint Julius Caesar, Bonaparte Napóleon neve azért maradhatott ránk a 21. században is, mert kiemelkedő tehetséggel szervezték a hadjárataikat.

2. Az orvostudomány fejlődése

Az orvostudomány célja a betegség megelőzése, vagy bekövetkezése utáni életminőség helyreállítása, tartós egészséges állapot fenntartása. A különböző betegségek tüneteinek leírása és megfigyelése, megtapasztalása régi hagyatékunk, mely végigkíséri az emberi létet. Ugyanis nem egy absztrakt tudományról beszélünk. Lényeges elemét teszi ki a megfigyelés és tapasztalat, melyet több ezer éves kísérlet, próbálkozás követ, miáltal bizonyítékokon alapulva fejlődhet tovább. Mikor orvoslásról esik szó, a legtöbbször azonnal Hippokratészra (Kr. e. 460–377), az ókori görög orvosra asszociál, akire az orvostudomány megteremtőjeként tekinthetünk. A hippokratészi eskü a mai napig az orvosi eskük alapjául szolgál, valamint az orvosi etikában is hivatkozási jogcímként tekintenek rá.

3. Katonai, tábori kórházrendszer

A mai taktikai medicina alapja, a helyszíni beavatkozások gyors és szakszerű kivitelezése. Az egységek szakképzett tagjai felszereléssel együtt vonulnak a csoport részeként meghatározott helyre és sérülés esetén azonnali ellátás megkezdésére képesek. Az ellátás a sérülés súlyosságától és a taktikai ellátó képzettségétől függ. Igény esetén segítséget kér rádióon vagy parancsnoki láncon keresztül, de ha kompetenciája engedi, elhárítja az egészségügyi problémát. Ez eleinte nem egy kiforrott protokolláris rendszer volt, hanem folyamat eredménye, melynek fejlődése a történelmi idősíkon végigkövethető. A tábori ellátó helyek telepítésétől egészen az állandó egészségügyi ellátásért felelős katonák megjelenéséig.

Az orvostudomány fejlődése a háborúkkal karöltve zajlott. Már az ókorban úgynevezett *valetudináriumokat*⁴ építettek a római legionáriusoknak. Ezek az építmények behálózták a Római Birodalmat. A katonák egészségügyi állapotát szem előtt tartották,

³ Hahn István: *A hadművészet ókori klasszikusai*. Budapest, Zrínyi, 1968. 14.

⁴ valetudinárium: tábori kórház.

ezért ők folyamatos orvosi ellátást igényelhettek. Hazánkban Aquincum területén találták meg egy valetudinárium maradványait, mely elosztása a mai gyógyintézetekéhez hasonlítható.⁵

A kórházak megjelenése a középkorban a Keletrómai Birodalom és Arab Birodalom nagyobb városaiban figyelhető meg. Az arabok világi tudományként kezelték az orvoslást, míg a keresztény országokban egyházi hatáskör alá tartozott. Híres képviselői a bencés monostorok tagjai egész Európában, így Magyarországon is.⁶

Az ispotály az ókori keresztények által használt kifejezés. Az idegenek és betegek gondozására, gyógyítására fenntartott intézményt jelöli. Magyarországi átvétele a német „spital” kifejezéssel került a köztudatba, mely kórházat is jelent, valamint az idősek menhelyére is utal. A kolostorok eleinte nem beteg embereknek nyújtottak menedéket, hanem egyfajta – mai értelemben vett – szociális otthonként szolgáltak, az idős, magatehetetlen öregek számára. Az ebből a tevékenységből eredeztethető hospitium szó jelentése a vendéglátás, vendégszoba, melyből később a betegeket befogadó intézmény, vagyis hospital, ispotály lett.⁷

A 14. századi betegellátás, ápolás eleinte szorosan összefüggött a szerzetesi hivatással, azonban ahogy a medicina fejlődésnek indult, úgy egyre több világi orvos dolgozhatott a templomi ellátóhelyeken is. Eleinte 6-20 beteget kezeltek egy helyszínen, és csak krónikus páciensekkel foglalkoztak. A szobákat fűtötték, folyamatosan fürdették a betegeket, a mozdulatlanokat lepedővel forgatták. A táplálkozásra képteleneket tollszálon folyékony táplálékkal etették, illetve ágytálat is használtak.⁸

4. Tábori ispotály Magyarországon

A 15 éves háború viszontagságos ideje alatt, tábori ispotály felállítását sürgették, többek között egy Pedro de Illanes nevű spanyol származású szerzetes. Mind a reguláris és zsoldos seregek tekintetében szükséges volt mihamarabb egy, a hadjárat közelben lévő ellátó intézményre, melyet az ispotály nyújthatott. A harci sérülések, lőtt, vágott, szúrt sebek szakszerű ellátást igényeltek a kor megfelelő szintjén, amivel a további fertőzések és harcérték csökkenés mértéke, a halálozási arány csökkenthető volt. A 16. században az egészségügyi személyzet létszáma nem elegendő a feladat ellátásához. A megoldást egy fő- és egy alispotály mester kijelölésében látták. A két mester feladatai közé tartozott, a tábori ispotály felépítésének felügyelete, a személyzet felvétele, valamint a szükséges eszközök beszerzése is. A háború óriási költségeit a Habsburg Monarchia nehéz pénzügyi helyzete miatt, segélyekből és hitelekkel finanszírozta. Az ispotály telepítése fontos volt, a kornak megfelelő definitív egészségügyi ellátás biztosításához. A meglehetősen szűk pénzügyi helyzetben az adományokból és elkülönítésekből

⁵ Weinhoff Judit: *A katona-egészségügy szerepe a rehabilitáció XX. és XXI. századi fejlődésében*. Nemzeti Közszerzői Egyetem Hadtudományi Doktori Iskola, Doktori (PhD) értekezés, Budapest, 2017. 10.

⁶ Krasszon Dénés: *A kórházak helye, szerepe és jelentősége a civilizáció fejlődésének történetében*. Magyar Kórházügy, Budapest, 1995. 11-32.

⁷ Narné Kendöl Jutka: *A középkori johannita rend karitatív tevékenysége és gazdasági, társadalmi jelentősége Sopronban*. 2015. DOI: 10.17165/TP.2015.1-2.8;

⁸ Józsa László: *A kórházi ápolás kialakulása a 11–14. században Magyarországon*. 2008. 15.

befolyt összeg viszont kevésnek bizonyult a tervek megvalósításához.⁹

Ahogy azt fentebb olvashattuk, ebben az időben az egészségügyi ellátás főként a kolostorokban zajlott. Pedro de Illanes szerzetesként rendelkezett betegellátással kapcsolatos tapasztalattal. Ezért megvalósítható elképzelései voltak a további bevételi források megteremtéséhez. Vallási felekezettől függetlenül a prédikátoroknak, papoknak kötelességük volt a hívek buzdítása adománygyűjtésre. A befolyt alamizsnát a beteg, valamint sebesült katonák ellátására, és az ispotályi körülmények javítására fordították. A könyöradományokat az uralkodó II. Rudolf is engedélyezte, sőt határozatba foglaltatta, hogy a szószékről a híveket bátorítsák a lelkipásztorok alamizsnálkodásra. A beteg és sebesült katonák ellátásának megsegítéséhez külön adót szavaztak meg az 1596-os rendi gyűlésen. Ugyanerre a célra, illetve tábori ispotály építésre és fenntartásra az uralkodó testvérével, Mátyás főherceggel 1597-ben segílyt kért a birodalmi kerületekből (Prága).

Szintén anyagi segítségként számítottak a katonák zsoldjából befolyt összegre, mellyel a sebesültek saját ellátásukat támogatták, legalább addig, míg a legközelebbi ispotályba szállításuk meg nem történik. Ez a kormányzerveknél és rendeknél is kedvező fogadtatásra talált, ugyanis külön ráfordítás nélkül egy önjáró rendszer kiépítését vizionálhatta, mondhatni a mai társadalombiztosítás elődjeként. Minden forint után egy fillér, vagy két krajcár volt az adó mértéke. Ez a lehetőség olyannyira megtetszett a rendeknek, hogy elutasították az ispotály építésre elkülönített összegek építésre való felhasználását, gondolván a kötelező zsoldlevonásokból fedezhetik maguknak a katonák a költségeket.

A spanyol szerzetes nem elégedett meg a fenti forrásszerzési lehetőségekkel, ezért további javaslatokat tett. A portyázó hadjáratok alatt rabolt zsákmányok egy részét az uralkodó rendelkezése szerint, kvótarendszerben az ispotályok állítására, fejlesztésére, betegellátásra szánták. Amennyiben a rabolt javak között olyanok voltak találhatóak, melyek a betegek, sérültek ellátását javíthatták, az ispotály felszerelését bővíthették, akkor az egészségügyi személyzet a fenti zsákmány kiosztásnál előnyt élvezett. Továbbá a végrendeletek is felmerültek, mint lehetséges források, ha egy ápolat végakarata nélkül halálozott el egy tábori ispotályban, a nála található ezüst vagy értéktárgyak az intézmény vagyonát gyarapították. A hadsereg létszámának fogyatkozásával, szökések, fogság, halálozás, úgynevezett „üres helyek” keletkeztek a létszámban, akiknek a zsoldja elkülönítésre került. Ebben szintén pénzügyi lehetőséget látott Illanes atya. Összességében a fentiekből tervezték az ispotályrendszer kiépítését és fenntartását.

A források azonban nem a kívánt módon gyarapodtak. Egyfelől az adakozási morál nagyon alacsony volt a hívek között (a török segílyek befizetése mellett érthető), másfelől a rendek nem mindegyike fogadta jól a kötelező gyűjtést a sebesültügyi kérdésben. Néhány rend pedig egyszerűen nem továbbította a befolyt összegeket a megfelelő helyekre. 1595-1597 között a felekezeteknek pontos elszámolást kellett készíteniük a befolyt összegekről, illetve jelentés formájában továbbítaniuk az uralkodó felé. Az elszámolások elkészültek, de volt olyan eset, ahol a pénzt más célokra használták fel így

⁹ Bagi Zoltán Péter: *Előzmények. A hadseregellátás problémája a tizenöt éves háborúban*. Történelmi szemle, 2020. 539-541.

már nem állt rendelkezésre. Az adakozási kedv a hívek és rendek körében tovább hanyatlott. Ugyan Illanes és a kormány szervei is tisztában voltak a tábori ispotály létesítésének fontosságával, az ügy mégsem kapott kellő hangsúlyt, és rövid ideig, nem túl hatékonyan volt fenntartható a rendszer. Pontos pénzügyi adatokat nehéz kutatni, de az látható, hogy a rendelkezésre bocsátott források egy része célba sem ért, így költséghatékony gazdálkodásról semmiképp nem beszélhetünk.¹⁰

Láthatjuk, hogy a helyszíni ellátás feltételeinek a megteremtése és anyagi hátterének biztosítása ebben az időben sem volt egyszerű feladat. Tovább rontott a helyzeten, hogy az egyház szerint a barbár (véres) beavatkozásokat nem végezhatték el orvosok. Ugyanakkor valakiknek el kellett ezeket a piszkos feladatokat is látniuk, amelyek vérzéssel, de akár halállal is végződhetek. A jelentkezők foglalkozásukat tekintve sokrétűek voltak. Ilyenek voltak például a borbélyok, a fürdősök vagy akár a hóhérok is. Speciális helyzet alakult ki, az egyik szakirány korabeli egészségügytől való kiválásával, ami nem más volt, mint a sebészet.

5. A sebészet elszakadása az orvos szakmától

A 21. században élő ember elképzelni sem tudja, hogy közel ezer évvel ezelőtt, a sebészet, mint a mai orvostudomány egy népszerű és divatos szakága, milyen kirekesztésben részesült, mennyire mostohán bántak vele. Az egyházak befolyása a világi orvostudományokra is hatást gyakorolt. „Ecclesia abhorret a sanguine”, vagyis az egyház irtózik a vértől. 1163-ban a tours-i zsinat több mint hatszáz éves száműzetésre ítélte a sebészetet az orvostudományok köréből. Hazánkban száz év elteltével, az 1279-es budai zsinat tiltja meg szerzeteseink számára a véres műtétek végzését, megbélyegezve a sebészetet, mint nem a tanult orvoshoz méltó szakmát.¹¹

Ebben a helyzetben a szakág, kénytelen volt önálló tudományként funkcionálni. Előnyére vált, hogy szabadon, tapasztalatai felhasználásával fejlődhetett. Hátrányként érte viszont, hogy az egyetemi szaktekintélyek támogatása nélkül csekély megbecsülésben részesülhetett, így felhígult. A sebészet lealacsonyulni kényszerült, illetve sokszor eredendően nem egészségügyi szakmából is „képződtek” mesteremberek. A *borbélyok* a kolostorok alkalmazottai voltak, haját vágtak, szakállt igazítottak. Mivel kéznél voltak (a kolostorokban), ezért kezdték kisebb beavatkozásokkal megbízni őket, mint amilyen többek között a vérvétel. Idővel kisebb törésekkel, sebkezelésekkel is foglalkoztak. Eleinte ők láttak el tábori egészségügyi szolgálatot felcserként. Több helyen a fürdősökkel egyesülve folytatták egészségügyi tevékenységüket. A *fürdősök* a fürdőkben dolgoztak, ahogy nevük is utal foglalkozásukra. Alapvetően szépészeti, kozmetikai feladatokat láttak el, emellett a borbélyokhoz hasonlóan, vérlecsapolás és kisebb sebészeti beavatkozások szerepeltek a repertoárjukban. Párizsban, 1372-ben külön királyi engedélyben határozták meg sebészti működésüket.¹²

¹⁰ Kapronczay Károly: *Háború és orvoslás*. Budapest, 2015. 11-23.

¹¹ Kiss László: *Ecclesia abhorret a sanguine – mikortól is?* Budapest, Akadémia, 2016. 554-557.
DOI: 10.1556/650.2016.HO2541

¹² Demkó Kálmán: *A magyar orvosi rend története, tekintettel a gyógyászati intézmények fejlődésére Magyarországon a XVIII. század végéig*. Lőcse, 1894. 555.

Képzettségük tekintetében, inkább félművelt sarlatánként is aposztrofálhatóak. Ezzel szemben mégis sokszor a világi orvosok voltak kénytelenek a kirekesztés miatt szégyenkezni, mert a helyesen eljáró sebészi beavatkozást végrehajtottak szabadabban láthattak el betegeket, látványos gyógyulást elérve, például, egy egyszerű foghúzással.¹³

Láthatjuk tehát, hogy a korabeli sebészek nagy része, az akkori orvostársadalomnál alacsonyabban iskolázott, kirekesztett, kevésbé elismert (szak)emberek. Ugyanakkor, megtalálhatóak közöttük, *egyetemet végzett orvosok* is. Őket a kor, medikusnak, fizikusnak hívta. Nem volt vonzó hivatás, mivel a tudományos társulatokat mellőzni kényszerültek, illetve az orvos-szakmai megítélésük sem volt pozitív. Viszonylag kevés volt belőlük, eleinte magas rangú urak mellett jelentek meg, majd később városokban kezdték meg működésüket. Léteztek úgynevezett sebésziskolák is, ahol *sebész* szakembereket képeztek. A képzésük eltérő volt, nagyban függött az iskola földrajzi elhelyezkedésétől. Párizsban a hallgatók egyetemi előadásokon is részt vehettek.¹⁴

A különböző szakterületről érkezők céhekbe tömörültek, így próbálták érvényesíteni jogait, valamint a saját meggyőződésük, tapasztalatuk szerint művelni a szakmát. Nem létezett egységesített protokoll, ami mentén haladhatnak, illetve a szakmai igényesség is hiányozhatott.¹⁵

A szakmailag képzett réteg, amilyen az egyetemen végzett orvos-sebészek, illetve sebész iskolákban tanult mesterek a diszciplína fejlődését szolgálták, de több fronton is bizonyítaniuk kellett. Az orvostársadalom lekezelően bánt velük, ugyanakkor féltékeny is volt rájuk. A világi doktorok elméletileg jobban képzettek, viszont invazív, műtéti beavatkozásra az egyházi korlátozások miatt képtelenek, és ez az oktatási anyagukban is fekete folt. Az iskolázatlan, viszont jó szakmai érzékkel rendelkező mesteremberek (fürdős, borbély, hóhér) csoportjától próbáltak elhatárolódni és a tudományos egyiséget megtartani. Az anatómiai ismeret a sebészek fő ismérve. A társadalom megbecsüléséért vívott harcban, ami nagyban függött az aktuális hatalomhoz való viszonyuktól, szükség volt ügyes sebészekre, mivel az uralkodók és a hadseregeik is igényeltek belőlük az egészségügyi ellátás teljessége miatt. Egy magas beosztású személy jól sikerült műtete presztízst emelő hatású volt. Az egyik híresen jól sikerült beavatkozás, XIV. Lajos végbélfisztulájának műtete volt.¹⁶

A különvált szakirány képviselői a korban lóháton vagy szekérrel közlekedtek, hirdetve magukat piacokon, főtereken. Nem egyszer az inasaikat bohócnak öltöztetve, trombitaszóval jeleztették a városba érkezésüket. Mestereknek hívták őket. Kisebb műtéteket, végeztek, amilyenek a foghúzás, sérvműtét, kasztráció. Nagyobb beavatkozásokhoz a városi vezetés engedélyére volt szükség. Időnként határozott idejű szerződést is írt egy-egy város a mesterekkel. Ilyen esetben rendelkezésre álltak az adott időszak alatt a város lakói számára.

A következő évtizedekben szemléletváltás történt, számos beavatkozás fejlődésnek indult. A sebek gennyesedését nem tartották már károsnak, nem küzdöttek ellene, szükség esetén drainsóval elvezették azt. Fájdalomcsillapító narkotikumokat, ópiumot

¹³ Szumowski Ulászló (Władysław): *Az orvostudomány története*. Ford.: Herczeg Árpád, Budapest, 1939. 490.

¹⁴ Hints Elek: *Az orvostudomány fejlődése az emberiség művelődésében*. II. kötet. Budapest, 1939. 429.

¹⁵ Mayer Kolos Ferenc: *Az orvostudomány története*. Budapest. 1927. 286.

¹⁶ Birtalan Győző: *Európai orvoslás az újkorban*. Budapest, Hungária, 1988. 21-23.

használtak. Légútbiztosítást – intubációt és légcsőmetszést – kezdtek alkalmazni. Töréseket súlyhúzással korrekcióztak. Plasztikai beavatkozással is próbálkoztak például felkari bőrlebennyel pótoltak orrszöveteket.¹⁷

A hólyagkövek eltávolítását sebészek végezték. Leggyakrabban a szeméremcsont feletti metszéssel próbálkoztak, azonban ez gyakran hashártyagyulladás, majd halálhoz vezetett. Jacques Beaulieu francia származású utazó sebész – aki szerzetesi ruházatban járt, ezért sokan barátinak, testvérnek hívták – a gát felől, oldal irányú laterális metszést fejlesztett ki, ami ugyan kivitelezését tekintve nagyobb gyakorlatot igényelt, de a beavatkozás utáni elfertőződést és halálozási arányszámokat pozitív irányba terelte.¹⁸

A sebészek bátran kísérleteztek és próbáltak újítani, a vérátömlesztés, vérpótlás területein is. Jean-Baptiste Denis 1667-ben, bárányvért fecskendezett emberi érpályába. Csodával határos módon, az „áldozat” életben maradt. Példáján felbuzdulva, illetve szem előtt tartva a már említett vállalkozási kedvet, többen is megpróbáltak hasonló módszereket, melyeknek végzetes következményei voltak. A következő századokban a negatív tapasztalatok ellenére sűrűsödtek a transfúziós kísérletek. Emberről-emberbe történő vér átömlesztésével is próbálkoztak. Mai háttértudásunk – vércsoportok feltérképezése, ismerete – szerint, el tudjuk képzelni ez mennyire kockázatos volt. Az eljárást csak a 20. század első évtizedeiben tudták tudományos alapokra támaszkodva biztonsággal alkalmazni.¹⁹

A lőpor, ugyan már a 1300-as évek elején megjelenik a háborúban, de alkalmazása eleinte bizonytalan és veszélyes volt. A 15. század második felétől a lőfegyverek elterjedése, és fejlődése, a muskéta megjelenése, már számottevő tüzéségi erőként jelentkezett.²⁰ Henrich von Pfolspundt német sebész külön könyvet szentelt a lőtt sebek ellátásának menetéről (1460). Ajánlást írt a lőszér sebből való eltávolítására, melyhez eszközt is fejlesztett.²¹ A vele egy nemzetiségű Hieronymus Brunschwig, harminc évvel később részletesebben tárgyalja a témát könyvében, a lőtt sebet „mérgező” hatásúnak írja le. A gennyről azt gondolta, hogy tisztít, ezért olajjal kezelte a sebeket, amivel bő gennyesedést ért el.²²

Ebben az időben kezdődött meg a beavatkozások objektív, megfigyelésen és tapasztalaton alapuló alkalmazása, valamint a kórképek feltérképezése. A haditechnikai újításokra igyekezett reagálni a betegellátás is. A főleg traumás tapasztalatokat a hadszíntérről szerezte az egészségügyi személyzet. Az olasz városállamokban jelentek meg 1260-ban szervezett egészségügyi ellátók először, orvos és sebészek személyében. Ezt

¹⁷ Herczeg Árpád: *A kezdetleges hadiorvosi tudomány*. Budapest, 1931. 3.

¹⁸ Ahmet Tefekli - Fatim Cezayirli: *The History of Urinary Stones: In Parallel with Civilization*. The Scientific World Journal, 2013. 3.

Online: https://www.scienceopen.com/document_file/82dbbb95-871d-4fd1-a42f-bfc961eb4588/Pub-MedCentral/82dbbb95-871d-4fd1-a42f-bfc961eb4588.pdf

¹⁹ Benjamin H. Chin-Yee - Ian H. Chin-Yee: *Blood Transfusion and the Body in Early Modern France*. 2016. 82-102. DOI: 10.3138/cbmh.33.1.82

²⁰ Rázsó Gyula: *A hadművészet közép és újkori klasszikusai*. Budapest, Zrínyi, 1974. 23-24.

²¹ Leo M. Zimmerman – Ilza Veith: *Great Idea sin the History of Surgery Norman Publishing*. San Francisco, 1993. 203-204.

²² Birtalan: *Háború és orvoslás*. Budapest, 2015. 27.

megelőzően, nők vagy szolgák, illetve szerzetesek álltak rendelkezésükre a harcosoknak ezekre a feladatokra, esetlegesen egymást próbálták gyógyítani a katonák.²³

Egyfajta fejlődést figyelhetünk meg a betegellátás területén, mégpedig a bizonyítékokon alapuló gyógyítás kezdetleges formáját. Ugyanis nem álltak rendelkezésre képalkotó diagnosztikus eszközök, vagy labor, amivel biztosan látható egy lőszer vagy repesz helye, a sérülés kiterjedése, minősége, vagy megbecsülhető a vérvesztés mennyisége. Ezért sokszor félig vak próbálkozásokkal, illetve a már fent említett tapasztalással voltak kénytelenek operálni a korabeli sebészek.

6. Az egészségügyi állomány összetétele és szerepe a katonák között

A 15. századra már általánossá vált, hogy a hadseregben egészségügyi alkalmazottak is állandó szerepet kaptak. Megjelentek a *feldschererek*,²⁴ mint oszlopos tagok, zászlóaljanként 1-1 fővel, illetve a tábori főorvosok, akik felügyelték a felcsereket, valamint a parancsnokság mellett ők tevékenykedtek egészségügyi beavatkozások tekintetében. A felcserek helyét a táborban zászló jelezte. Olyan elhelyezési körletben voltak, ahol a betegeket, sérülteket fektették. Továbbá feladatuk volt az egészségügyi eszközök karbantartása, pótlása. Csatákban a hátsó sorban helyezkedtek el. Napi jelentési kötelezettséggel tartoztak a tábori főorvos felé. Dupla zsoldot kaptak, valamint a paraszolvencia is számottevő fizetségként jelentkezett náluk. Egy tábori orvosnak higiénés előírásokban és azok betartatásában is szerepe volt. Hippokratész a peloponészoszi háborúban a pestist, a „háború betegségeként” említi, illetve a többi járványként terjedő betegségről is említést tesz. A hadjáratokat járványok kísérik, melyek a legveszélyesebb betegségek az állomány tekintetében. 1514-ben higiéniai intézkedéseket hoztak Lyonban. Központi szerepben a tábor tisztasága a vízellátás és az élelmezés szerepelt, melyért a tábori orvos volt felelős. A vízvizsgálatra fehér vásznat használtak, ha átszűrésnél nyomot hagyott, akkor szennyezett volt és ezáltal alkalmatlan emberi fogyasztásra. Egy másik módszer szerint, ha hamut szórnak a víz felszínére és ez jól elkülöníthető zsíros réteg képződésével jár, mely szabad szemmel észlelhető, szintén alkalmatlan ivásra. Indokolt esetben megjelent az elkülönítés, karantén, ha a beteg járványügyi tüneteket produkált.²⁵

A patológia és modern sebészet megalapítójaként emlegetett Ambroise Paré, a 16. században élt francia sebész. Édesapja borbély volt, akitől eltanulta a szakmai alapfogásokat. Így sebész-borbélyként kezdte meg működését, majd felcserként, végül katonaeorvosként folytatta. A sebek kiégetése helyett, saját kenőcsöt (tojássárgája, terpentín, rózsajaj) alkalmazott, mellyel jelentős javulásokat ért el a sérülések továbbfertőződésének megfékezésében. Európában az amputálás előtti érzéketlenséget is Paré népszerűsítette, általa terjedt gyorsabban. 1560-ban franciául megírta „A golyó által ejtett sebek kezelési módja” című könyve a felcserek kézikönyvévé vált. II. Ferenc királyi sebésszé nevezte ki, majd IX. Károly alatt is ebben a pozícióban szolgált.²⁶

²³ Bárczay Oszkár: *A hadügy fejlődésének története*. Budapest, Akadémia, 1895. 678.

²⁴ Feld: katonai, tábori, Scherer: nyíró, borbély.

²⁵ Birtalan: *i. m.* 30.

²⁶ Szabóné Révész Erzsébet: *A sebkezelés fejlődésének története*. 2021. 511.

A tábori ellátás keretein belül a háborús sérülések kihívások elé állították a felcse-
reket, sebészeket és orvosokat egyaránt. Johannes Schultes 1653-ban publikált kiadvá-
nya rendszeresítette a sebészeti alapfelszereléseket a tábori orvosok számára. Az esz-
közök részletgazdag rajzokkal kerültek szemléltetésre könyvében. Taglalja a fejsérülé-
sek ellátását, miszerint a sérült hajas fejbőrt borotválni kell, majd tojásfehérjével és
kenderrel bekötni, ami megakadályozza a további kritikus vérvesztést. Továbbá sa-
ját tanulságos esettanulmányait is közlésezi publikációjában. Érdekességként emlí-
tendő, hogy a szerző betegellátás közben halt meg. A fent említett kiadvány halála után
jelent meg.²⁷

A 17. században átalakult a sebellátás metodikája, például nem cseréltek naponta
kötéseket, a seböblítésre alkoholt használtak. Javultak a sebösszevarrási technikák és
kapcsokat is használtak. A sikerességi rátát azonban jelentősen rontotta az ellátások
utáni széptikus állapotok mortalitása. Az amputációs technikákat az érelkötésre hasz-
nált eszközök nagyban javították, illetve a végtag leszorítás a beavatkozás megkezdése
előtt szintén sikerre vezetett. Ugyan 1674-ben francia katonai sebészek alkalmaztak
vérzéscsillapító külső mechanikai eszközt, mégis az 1718-ban kifejlesztett típus hozott
áttörést ezen a területen. Jean Louis Petit, francia származású sebész, elkészítette az
első csavarral állítható érleszorítót, a tourniquet-et. Ezzel korának egyik legjelentősebb
sebészeti eszköz felfedezését tudhatja magáénak.²⁸

Az eszköz neve a francia tourner (fordítani) szóból eredeztethető. Az azóta eltelt
háromszáz évben, kisebb technikai módosításokon átesett, miáltal kompaktabb lett és
használata egyszerűbb, de mai napig a harctéri vagy taktikai, ellátás elengedhetetlen
vérzéscsillapító kelléke.

A nagy francia forradalomban (1792) már az egyéni egészségügyi felszereléseket is
rendszeresítették, úgynevezett tépések formájában, melyet a kiskorú gyermekek ké-
szítettek el a harcoló katonáknak. Régi ruhákat mostak ki és alakítottak (téptek) át köt-
szerekké, melyeket kiporciózva adtak át a seregnek.²⁹

Dominique-Jean Laurey nevét a modern hadisebészet atyjaként emlegetik. Ő ta-
lálta fel az úgynevezett „repülő lazaretteket” 1792-ben. Eleinte lovas egységként szol-
gáltak, kötszerrel és kosarakkal felpakolt lovakkal közlekedtek. Ezekkel a kosarakkal,
majd később kocsival szállították el a sebesülteket az ellátóhelyekre. Elsőként megva-
lósítva ezzel az ellátás és evakuáció egységesítését.³⁰

A következő mérföldkő, az ortopédia megszületése volt a történelemben, ami a 18.
század elejére datálható és Nicholas Andry francia orvos, író nevéhez fűződik. A szó
fordítása „egyenes gyermek.” Eleinte olyan eszközökön dolgozott, amik segítségével a
fejlődő gyermekek testi deformitásai elkerülhetővé válnak. Az idő múlásával ma már
természetes, hogy nem csak gyermekeken alkalmazhatóak ezek a módszerek, hanem
felnőttkori testi hibák helyreállításában, így a sérült katonák rehabilitációjában is.³¹

²⁷ Jack E. McCallum: *Military Medicine*. California, 2008. 289.

²⁸ Alexandre Caubere et alii: *Tactical tourniquet: Surgical management must be within 3 hours*. 2019,
Online: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2352644019300512?via%3Dihub>

²⁹ Rázsó Gyula: *A hadművészet középi és újkorai klasszikusai*. Budapest, Zrínyi, 1974. 69.

³⁰ Svéd László: *Aktualitások és tények a katonaeorvoslás történetéből*. Honvédorvos, Budapest, 2007/3-4 145.

³¹ Thomas Böni: *"Orthopaedics" - before and after the word*, The Lancet, 1999. 45.

1855-ben a Krími háború idején az orosz Nyikolaj Ivanovics Pirogov fősebészként tevékenykedett. Elsőként alkalmazott gipszkötést, amivel sok végtagot megmentett az amputálástól. Valamint az osztályozási triage rendszer kifejlesztése is Pirogov nevéhez fűződik. Az ő módszere a sebesültek osztályozására, hogy a sérültet mihamarabb elszállítsák a harcterről, majd négy kategóriába sorolhatóan, a következőképpen osztályozott:

- a reménytelennek ítélt sebesültek mellé pap és nővér került;
- akiknek azonnali operáció szükséges, melléjük a rendelkezésre álló egészségügyi források kapacitásait használta ki;
- a következő sérültek, akik operációja egy-két nappal halasztható, kórházba szállíttatta;
- valamint, azok a sérültek, akik képesek voltak sétálni, de kórházi kezelésre szorultak;³²

Ez a triage rendszer folyamatos aktualizálás mellett, a mai sürgősségi ellátás és osztályozás alappilléreként maradt ránk.

Összegezés

A fentiekből láthatjuk, hogy a hadművészet és medicina együttesen fejlődött az idő előrehaladtával. A haditechnikai vívmányokat lekövette az egészségügyi ellátás menete, mind az eszközökben, mind a beavatkozásokat tekintve. A közvetett kapcsolata már az ókorban is jelen volt. A 15. századtól az egészségügyi személyzet beépített oszlopos tagja egy jól működő hadseregnek.

Napjainkban a kompetenciaszintek még árnyaltabb képet mutatnak. Egy rendvédelmi szerv külszolgálati felkészítésén az alapszintű elsősegély tanfolyam minden résztvevő számára kötelező. Ez javarészt gyakorlatorientált felkészítés, amely az elsődleges beavatkozásokat oktatja. Ilyenek a sebellátás, légútbiztosítás és az újraélesztés aktuális protokolljai, harci nehezítő körülmények között. Nem lehet eléggé hangsúlyozni egy egészségügyi ellátás esetén a kommunikáció meghatározó szerepét. A rádiók és telefonok korában ez már lényegesen egyszerűbb és gyorsabb, mint a múltban volt.

A repülő lazaretteket felváltották a repülő evakuációk, melyek lehetnek forgószárnyú- vagy merevszárnyú repülőgépek is, távolság és környezeti viszonyoktól függően. Óriási szerepe van egy időkritikus sérülés ellátása szempontjából a transzportidő minimalizálásának.

Mérföldkőként tekinthetünk az osztályozási rendszer kialakulására. Egy tömeges szerencsétlenség esetén, ami a műveleti munka során gyakori jelenség, gondoljunk egy robbanásra vagy terrortámadás elkövetésére. Amennyiben diszkrepancia van az ellátó erő és a sebesültek száma között, szükséges egy döntési protokoll, ami alapján elindíthatjuk egy kárhely felszámolását.

DOI: [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(99\)90388-4](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(99)90388-4)

³² Alexander Muacevic - John R Adler: *The Life and Work of Nikolai Ivanovich Pirogov (1810-1881): An Outstanding Anatomist and Surgeon*. 2018.

DOI: [10.7759/cureus.3424](https://doi.org/10.7759/cureus.3424)

A fejlődés folyamatos és ma is tart. Érdekességgént említhető a hazánkban indult Zrínyi 2026 Honvédelmi és Haderő-fejlesztési Program. Digitális katona névvel is aposztrofálják, melyben külön szerepet kapott, egyelőre tesztelési fázisban az egészségügyi állapot monitorizálására (vérnyomás, oxigénszaturációs érték, elektrokardiogram kép) alkalmas egyenruha kiegészítő, mint bevethető telemedicinális eszköz.

Felhasznált irodalom

- Bagi Zoltán Péter: Előzmények. *A hadseregellátás problémája a tizenöt éves háborúban*. Történelmi szemle, 2020. 4. 539-541.
- Bárczay Oszkár: *A hadügy fejlődésének története*. Budapest, Akadémia, 1895. 678.
- Birtalan Győző (2015): *Háború és orvoslás*. Budapest, 2015. 27.
- Birtalan Győző (2015): *i. m.* 27-30. Budapest, 1939. 490.
- Birtalan Győző: *Európai orvoslás az újkorban*. Budapest, Hungária, 1988. 21-23.
- Böni, Thomas: "Orthopaedics" - before and after the word. *The Lancet*, 1999. 45.
DOI: [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(99\)90388-4](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(99)90388-4)
- Caubere, Alexandre et alii: *Tactical tourniquet: Surgical management must be within 3 hours*. 2019.
- Chin-Yee, Benjamin H. - Ian H. Chin-Yee: *Blood Transfusion and the Body in Early Modern France*. 2016. 82-102. DOI: 10.3138/cbmh.33.1.82
- Demkó Kálmán: *A magyar orvosi rend története, tekintettel a gyógyászati intézmények fejlődésére Magyarországon a XVIII. század végéig*. Lőcse, 1894. 555.
- Hahn István: *A hadművészet ókori klasszikusai*. Budapest, Zrínyi, 1968. 14.
- Herczeg Árpád: *A kezdetleges hadiorvosi tudomány*. Budapest, 1931. 9. 143–164.
- Hints Elek: *Az orvostudomány fejlődése az emberiség művelődésében*. II. kötet. Budapest, 1939. 429.
- Józsa László: *A kórházi ápolás kialakulása a 11–14. században Magyarországon*. 2008. 15.
- Kapronczay Károly: *Háború és orvoslás*. Budapest, 2015. 11-23.
- Kiss László: *Ecclesia abhorret a sanguine – mikortól is?* Budapest, Akadémia, 2016. 157. 554–557. DOI: 10.1556/650.2016.HO2541
- Krasszon Dénes: *A kórházak helye, szerepe és jelentősége a civilizáció fejlődésének történetében*. Magyar Kórházügy, Budapest, 1995. 11-32.
- Mayer Kolos Ferenc: *Az orvostudomány története*. Budapest. 1927. 286.
- McCallum, Jack E.: *Military Medicine*. California, 2008. 289.
- Muacevic, Alexander - Adler John R: *The Life and Work of Nikolai Ivanovich Pirogov (1810-1881): An Outstanding Anatomist and Surgeon*. 2018. doi: [10.7759/cureus.3424](https://doi.org/10.7759/cureus.3424)
- Nmarné Kendöl Jutka: *A középkori johannita rend karitatív tevékenysége és gazdasági, társadalmi jelentősége Sopronban*. 2015. 145. DOI: 10.17165/TP.2015.1-2.8;
- Online: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2352644019300512?via%3Dihub>
- Pogányné Rózsa Gabriella: *II. József, a katona-egészségügy megújítója*. Katonai Logisztika 2022. [HTTPS://DOI.ORG/10.30583/2022-1-2-XXX](https://doi.org/10.30583/2022-1-2-XXX)

- Rázsó Gyula: *A hadművészet közép és újkori klasszikusai*. Budapest, Zrínyi, 1974. 23-24.
- Svéd László: *Aktualitások és tények a katonaorvoslás történetéből*. Honvédorvos, Budapest, 2007/3-4 145.
- Szabóné Révész Erzsébet: *A sebkezelés fejlődésének története*. Művelődés-, Tudomány- és Orvostörténeti Folyóirat Vol. 11. No. 22. DOI: 10.17107/KH.2021.22.506-517, 2021. 511.
- Szumowski Ulászló (Władysław): *Az orvostudomány története*. Ford.: Herczeg Árpád, Tefekli, Ahmet - Fatim Cezayirli: *The History of Urinary Stones: In Parallel with Civilization*. The Scientific World Journal, 2013. 3.
- Weinhoffer Judit: *A katona-egészségügy szerepe a rehabilitáció XX. és XXI. századi fejlődésében*. Nemzeti Közzolgálati Egyetem Hadtudományi Doktori Iskola Doktori, (PhD) értekezés, Budapest, 2017. 10.
- Zimmerman, Leo M. – Ilza Veith: *Great Idea sin the History of Surgery*. San Francisco, Norman Publishing, 1993. 203-204.

BIZTONSÁGI TANULMÁNYOK

Amerikai, olasz és norvég együttműködés az Északi-sark meghódítása és felfedezése érdekében

Bazsó-Vigh Vivien

Bevezetés

Az Északi-sark vagy más néven az Arktisz Földünk egyik leghidegebb és legszélsősége-sebb területe, amely a Föld északi féltékéjének a legfelsőbb területén helyezkedik el az Északi sarkkörön belül. Az Arktisz elnevezés a Nagy Medve csillagkép görög nevéből ered, melynek felfedezése évszázadokra nyúlik vissza. Területe körülbelül 25 millió km², amelynek a központjában a hatalmas Jeges-tenger medencéje helyezkedik el. Ha az Északi-sarkra gondolunk, általában egy messzi „birodalomként” láthatjuk a szemünk előtt, ahol a jég, a fagy, a hó és a kietlen táj uralkodik, olyan élővilággal, amely máshol a földön nem fordul elő. Ezzel szemben az Északi-sark egy sokkal összetettebb régió, egy olyan hely, ahol előfordulnak hatalmas nagy kiterjedésű jégtáblák, széljárta kőpusztaságok, fjordok, olyan helyek, amelyeket csak „jeges sivatag”-ként lehet említeni, és a gazdag növényzetet folyók táplálják.

A terület meghatározására több definíciót is lehet használni. Az egyik ilyen definíció szerint az északi-sarki övezet határa az Északi-sarkkör, a másik definíció szerint a júliusi 10 Celsius fokú izoterma [izoterma: az azonos hőmérsékletű – (középhőmérsékletű) – pontokat összekötő görbe] vonal mentén húzódik a határ. Ez azoknak a földrajzi pontoknak az összekötése, ahol a júliusi átlag középhőmérséklet 10 °C körül mozog.¹

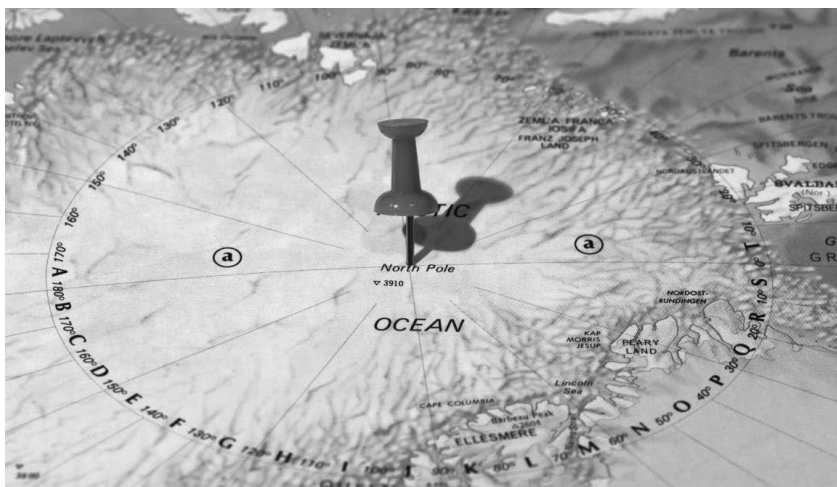
A 19. században számos expedíció indult az ismeretlen terület felderítése érdekében. Több híres sarkkutató, feltaláló, mérnök tett kísérletet arra vonatkozóan, hogy ezt a korábban ismeretlen vidéket meghódítsák. Tengeri, légi és szárazföldi expedíciók is zajlottak e térségben akkortájt. Majdnem 100 éven keresztül hitték azt a felfedezők, hogy elérték az Északi-sark pontját, ám későbbi mérések segítségével megállapítható volt, a legsikeresebb expedíció is „csak” 40 kilométerre közelítette meg a földrajzi pontot. A nagy áttörés 1926. május 9-én történt, amikor is egy légi expedíciónak köszönhetően a két amerikai felfedező Richard Byrd kapitány és navigátor, az expedíció vezetője, valamint Floyd Bennett, a repülőgép pilótája, sikeresen felszállt a Spitzbergákról. A céljuk az Északi-sark elérése volt, melyet sikeresen teljesítettek, majd a pólus felett tizenhárom percig köröztek és visszaértek a Spitzbergákra. A két amerikai felfedezőt hazájukba visszatérve hősöknek járó tisztelettel fogadták.

Az 1930-as években Amerika és Kanada felfedezte, hogy az Északi-sarkvidék nagy stratégiai jelentőséggel bír, mivel a sarkkör feletti terület légi útvonala elég rövid, és ha a jég területe elkezd olvadni, akkor a térség hajózhatóvá válik. Ebből kiindulva az Északi-sarknak a katonai jelentősége fokozatosan növekedni fog.

¹ Lattman Tamás, Olvadó jég, fagyossá váló viszonyok (Viták az Északi-sarkvidék körül), Nemzet és Biztonság, 2008. november, 50-58. oldal http://www.nemzetesbiztonsag.hu/cikkek/lattmann_tamas-olvado_jeg_fagyossaval_valo viszonyok_vitak_az_eszaki_sark_korul.pdf (Letöltve: 2022. január 5.)

Az Északi-sark

Az Északi-sarkvidék hatalmas kiterjedésű és meglepően változatos terület, amely szárazföldeket és jégmezőket foglal magába. Az Északi-sarkkör az északi féltekén, az északi szélesség 66,5°-án húzódó, képzeletbeli körvonal. Az Északi-sarkkörön túlra az alábbi országok területe nyúlik át: Egyesült Államok (Alaszka), Oroszország, Kanada, Norvégia, Svédország, Finnország, Izland és a Dánia fennhatósága alatt álló Grönland. Az Arktiszt nem tekinthetjük szárazföldnek, ezáltal nem is tekinthető kontinensnek. Inkább egy állandóan vándorló jégtáblák alkotta tengerként jellemezhetjük.² Az Északi-sarkot 3 kontinens veszi körbe: Észak-Amerika, Ázsia és Európa. Továbbá ebben a térségben megtalálható az északi-sarki szigetvilág, benne a Spitzbergákkal, a Ferenc József-földdel, a Novaja Zemljával, amelynek területét hegyek és völgyek tagolják, valamint ez a sziget az Urál hegység folytatása a tengerben. Maga az Északi-sark, a Föld legészakibb pontja, ezt meg kell különböztetni a mágneses északi sarktól.³ Az arktiszi jégtakaró olvadása fontos környezeti kihívás elé állítja a Földet, mert a globális felmelegedés hatására hatalmas jégtömbök válnak le az ott megtalálható jéghegyekről. Ezek a jéghegyek déli irányba megolvadva emelik meg az óceánok és a tengerek vízszintjét. Ez a felmelegedés a túlzott károsanyag kibocsátás eredménye, ami nagyban veszélyezteti a környezetünket.

1. ábra: Az Északi-sarkpont⁴

Az Arktisz felfedezése más volt, mint a többi földrész meghódítása. Ez elsősorban

² Kulcsár István, Az Északi-sarkvidék: államközi együttműködés és viták színtere, Nemzet és Biztonság, 2011. november, 28-37. oldal, <http://www.nemzetesbiztonsag.hu/cikkek/kulcsar-istvan-az-eszaki-sarkvidek-allam-kozi-egyuttm-kodes-es-vitak-szintere.pdf> (Letöltve: 2022. január 5.)

³ Martin Walsh: Newcomers' Guide: North Pole vs South Pole Expeditions <https://explorersweb.com/north-pole-south-pole-expeditions/> (Letöltve: 2022. január 5.)

⁴ Kép forrása: <https://explorersweb.com/north-pole-south-pole-expeditions/> (Letöltve: 2022. 01. 15.)

a hidegnek és a szélsőséges időjárási viszonyoknak köszönhető. Ezeket a helyeket még a bátor utazók és felfedezők is sokáig elkerülték egy darabig. Az Arktiszon és az Antarktison is gyéren találhatók meg ember által lakott települések, ezért hódító háborúk sem voltak ezeken a térségeken.

A többnemzeti felfedezőkből álló északi-sarki pont elérése

1924-ben felmerült egy légi északi-sarki expedíció ötlete. Ennek következtében a norvég származású Roald Amundsen egy évvel később, 1925-ben két hidroplánnal indult útnak az Északi-sarkhoz, de csak a 87-ik szélességi fokig jutott el.⁵ A sarkkutató Oslóban találkozott Umberto Nobilével és a következő légi expedíciót már Nobile átalakított léghajójával hajtotta végre. A léghajó a Norge nevet kapta, a fedélzetén 13 fő utazott, ami Rómából 1926. április 10-én szállt fel. Az expedíció vezetője Roald Amundsen volt, a léghajó kapitánya Umberto Nobile. Lincoln Ellsworth biztosította az expedíció anyagi forrását.

2. ábra: Balról jobbra: Riiser-Larsen, Amundsen, Ellsworth, Nobile⁶

Így alakult meg a közös norvég, olasz és amerikai együttműködés az Északi-sark felfedezése érdekében. Leningrádon át repültek, majd a Spitzbergákon megálltak, ahol még három fő csatlakozott hozzájuk. A közös felfedőút 1926. május 11-én indult el. Felszállás után 17 órával később elérték az Északi-sarkot, ahol olasz, norvég és amerikai zászlót engedtek a jégre. További 29 óra múlva meglátták Alaszkát.⁷ Megérkezésük után Amerika és Európa is ujjongva köszöntötte a felfedező hősöket. A diadal azonban sajnos mégsem volt teljes, mivel az amerikai Richard Byrd repülőgéppel két nappal korábban érte el az Északi-sarkot, ráadásul Nobile, Amundsen és Ellsworth között vita

⁵ History of Spitsbergen: The race to the pole 3: Ny-Ålesund <https://www.spitsbergen-svalbard.com/spitsbergen-information/history/amundsen.html> (Letöltve: 2022. 01. 15.)

⁶ Kép forrása: <https://www.spitsbergen-svalbard.com/spitsbergen-information/history/amundsen.html> (Letöltve: 2022. 01. 15.)

⁷ Szűcs József: Dráma a Sarkvidéken: Léghajótörtek, https://amirolator-tenelem.blog.hu/2016/02/25/drama_a_sarkvideken_leghajotorottek (Letöltve: 2022. 01. 15.)

alakult ki, hogy ki vezette az expedíciót és ki írja meg a beszámolót. Nobile és Amundsen viszonya a repülést követően megromlott. Vitába keveredtek és a két felfedező nem is békült ki már egymással. Kettejük neve utoljára akkor fonódott össze, amikor Amundsen 1928. június 4-én repülővel indult el, hogy megmentse Nobilet, akinek Italia nevű léghajója lezuhant. Néhány héttel később Tromsø közelében – amely Norvégia egyik legnagyobb városai közt szerepel és az Északi sarkkörön túl 400 km távolságra található – megtalálták a gép darabjait. Úgy tűnt Amundsen lezuhant, és vagy a katasztrófában, vagy kevéssel azután meghalt. Holttestét sosem találták meg.

3. ábra: A Norge léghajó⁸

Röviden így lehetne leírni ennek a felfedezőútnak a történetét. Azonban ez sokkal összetettebb, ezért fontos körbejárni és megismerni a felfedezők életét és útjaikat.

Umberto Nobile

Umberto Nobile nevét a sajnálatos katasztrófával végződött 1928-as expedíciója tette emlékezetessé. Nobile 1885. január 21-én született egy Vezúvhoz közeli kisvárosban, Lauro-ban. Mérnöki diplomájának megszerzése után az olasz állami vasútszolgáltatónál kezdett el dolgozni, majd kicsivel később léghajókkal kezdett foglalkozni. Nobile, aki olasz tábornok volt, egyben a léghajózás úttörőjeként is ismert volt. Először 1915-ben repült léghajóval, majd az I. világháború éveitől a léghajóépítés szaktekintélye lett. Élete fordulatokkal teli, korszakokon átívelő, kalandos és veszélyes volt, hiszen nagy

⁸ Kép forrása: <https://iho.hu/hirek/leghajotorottek-jegen-nobile-kudarca-amundsen-halala-130525> (Letöltve: 2022. 01. 15.)

történelmi időket ért meg, és felfedezőként, valamint jelentős kutatóként személyes kapcsolatba kerül a történelem nagy alakjaival, többek között Amundsennel és Mussolinivel.⁹

Első expedíciója az Északi-sarkra a már említett Norge léghajóval történt. Az útjuk során teljesen ismeretlen környezetben repültek, fel nem térképezett területek felett. Olyan dolgokkal szembesültek az expedíció során, amelyekkel más, az akkori korban még nem. Szembesültek a sarkvidéki repülés megannyi problémájával, de számos fontos tapasztalatot szereztek a repülő eszközök jegesedése terén. Az útjuk igen veszélyes volt, sem az időjárás, sem a kor technikája nem volt kegyes hozzájuk, végül mégis elérték a céljukat. Légi úton valószínűleg először ők érték el az Északi-sarkot. 1928. áprilisára sikerült Nobilenek elindítania második expedícióját a hárommotoros Italia léghajóval, amelynek a fedélzetén 16 fő tartózkodott, többek között tudósok, tengerészek és mérnökök. Olaszországból indultak és sok viszontagság után 1928. május 6-án érkeztek meg északra, a Király-szigetre. Viharok keresztették útjukat, a léghajó is megrongálódott, így a Király-szigeten hoztak létre egy különleges bázist a tényleges expedíció megvalósítására. Mivel Nobile több rövidebb utat is tervezett, ezért megérkezésük után elkezdték a léghajó felkészítését az utazásokra. Több útra is eljutottak, melyek közül volt, amelyik mindösszesen 8 órán át tartott, de volt, amelyik 3 napig is eltartott. A kutatás célja az ismeretlen területek feltérképezése, repülési tapasztalatok gyűjtése, és különféle kísérletek végzése volt. Nobile számára a végzetes út 1928. május 24-én vette kezdetét a 19 ezer köbméteres, hidrogéntöltésű, hárommotoros Italia léghajóval ismét sikeresen elérte az Északi-sarkot, a rossz időjárás miatt azonban nem tudott leszállni, de leengedtek egy zászlót.¹⁰ Sajnálatos módon, a visszaúton feltámadt a szél és jegesedni kezdett a léghajó. A légcsavarokra rakódott jég időnként levált és a léghajónak csapódott, több helyen megrongálva a léghajót. A szél egyre erősödött és erős havazás kezdődött. A ködben eltévedtek, a nehézkes és lassú jármű a szél és a havazás miatt megsérült és másnap (május 25-én) a jégnek ütközött. A léghajó kettétört, az egyik része hat emberrel elsodródott és eltűnt a jeges viharban, a lezuhantak közül kilencen maradtak életben, többen súlyos sérülésekkel szenvedtek, köztük Nobile is. Egy jégtáblán rekedtek az expedíció életben maradt tagjai.

Nobile a könyvében leírja, hogy szerencsések voltak, mert a léghajó törmelékei között találtak némi élelmet és használati tárgyakat. Sikerült egy sátrat is felállítaniuk, ebben helyezték el a sérülteket és ez jelentette az egyetlen menedéket a zord időjárás ellen. Találtak egy rádiót is, amit használható állapotba hoztak, ezáltal segítséget tudtak kérni. Az élelmet és a túlélést biztosító felszereléseket elosztották egymás között és kezdetét vette a várakozás időszaka.¹¹ A rádión rendszeresen leadták a segélykérő hívásokat, de nem tudták, hogy sikeres volt-e, mert sokáig nem érkezett rá válasz. Majd több hetes várakozás után sikerrel megtalálták őket és kimenekítették a letáborozott emberek a jég fogságából.

⁹ Umberto Nobile: A pólus, életem kalandja (1969) Gondolat Kiadó, Budapest

¹⁰ Szűcs József: Léghajótörtek jégen, Nobile kudarca, Amundsen halála <https://iho.hu/hirek/leghajotorottek-jegen-nobile-kudarca-amundsen-halala-130525> (Letöltve: 2022. 01. 05.)

¹¹ Umberto Nobile: A pólus, életem kalandja (1969) Gondolat Kiadó, Budapest

Roald Amundsen

Roald Amundsen 1872. július 16-án született egy kisvárosban, Norvégiában. A sarkvidékek kutatásának kétségkívül egyik legnagyobb alakja. Fiatalkorában beiratkozott az orvosi egyetemre, de hamar rájött, hogy inkább a felfedezés, a hideg északi táj érdekli jobban. Első hajóútjára 1897-ben került sor, ahol egy belga hajó első tisztjeként érhetett el a Déli-sarkvidékre. Az expedíció hajója a kutatás közben a jégbe fagyott Graham-föld közelében, így rákényszerültek egy telet átvészelni a Déli-sarkvidéken. Az 1900-as évektől felfedezőútjai megsokasodtak. A világ akkor ismerte meg Amundsen nevét, amikor hét társával elindult az Északnyugati-átjáró felkutatására 1903-ban és a Bering-szoroson át kijutott a Csendes-óceánra 1906-ban. Az utazás 3 évig tartott.¹² Ezáltal bebizonyította, hogy az átjáró létezik és hajózható is a zord körülmények ellenére. E felfedezés miatt Amundsen nemzeti hős lett hazájában. Ezután egy újabb célt tűzött ki maga elé, el akarta érni az Északi-sarkot. Azonban az indulás előtt értesült arról, hogy az amerikai Robert Peary amerikai felfedező és Frederick Cook amerikai sarkkutató már elérte az északi pólust (1909 áprilisa), ezért Amundsen irányt váltott és a Déli-sark felé indult 1910 júniusában, hogy megelőzze a brit felfedezőutat. Az expedíciója sikeres volt és 1911. december 14-én elérték a Déli-sarkot. Hírnévre és sikerre tett szert, tudott ezzel a népszerűséggel bánni, mert megalapította a saját hajózási vállalkozását. Amerikai útja során Amundsen megismerkedett a repüléssel is, és látta benne a lehetőséget, hogy repülőgépen eljuthat a pólusokra is. Első tervei közt szerepelt, hogy legalább két géppel kell elrepülni a pólusig, majd ott le kell szállni és az egyik gépet ott kell hagyni. Így az otthagyt repülőgépből át lehet szivattyúzni az üzemanyagot a másik repülőgépbe, amely ezáltal érheti a pólusról Alaszkát.¹³ A második expedíciót az Északi-sarkra 1925-ben hajtotta végre Amundsen az amerikai származású Lincoln Ellsworth segítségével, aki a repülőgépeket megvásárolta Amundsentől. A zord időjárásnak köszönhetően a köd és az üzemanyag fogyása miatt a gépeknek le kellett szállniuk a pólustól 250 kilométerre. 1918-ban ismételten megkísérelték a közös expedíciót Lincoln Ellsworth-el, egy Maud nevű hajóval indultak el az Északi-sark felé. Az expedíció 3 évig tartott, ezalatt háromszor töltötték a telet a térségben, és bár az Északi-sarkot nem sikerült megközelíteniük, végigjárták az Északkeleti-átjárót, a Jeges-tengerből a Bering-szoroson át a Csendes-óceánba vezető utat. Hajójuk végül a szibériai partoknál jégbe ékelődött.¹⁴ Ezután az expedíció után a sarki repülés úttörőjeként tartották számon, ám újból sikertelenül próbálta meg a pólus elérését 1925-ben, szintén Ellsworth társaságában. Két hidroplánnal indultak el Alaszkából az Arktisz felé, de 300 kilométerre a pólustól leszállásra kényszerültek. Ezen próbálkozások után következett a már említett sikeres expedíció, ahol Amundsen ugyancsak Ellsworth támogatásával és kiegészülve az olasz Umberto Nobilevel társult. A cél ismételten az Északi-sarkpont elérése volt. Itt

¹² Szűcs József: Léghajótörtek jégen, Nobile kudarca, Amundsen halála <https://iho.hu/hirek/leghajotorottek-jegen-nobile-kudarca-amundsen-halala-130525> (Letöltve: 2022. 01. 05.)

¹³ Szűcs József: Léghajótörtek jégen, Nobile kudarca, Amundsen halála <https://iho.hu/hirek/leghajotorottek-jegen-nobile-kudarca-amundsen-halala-130525> (Letöltve: 2022. 01. 05.)

¹⁴ Múlt-kor.hu, Roald Amundsen <https://mult-kor.hu/cikk.php?id=179> (Letöltve: 2022. 01. 25.)

már más koncepciót használtak. Ezúttal nem repülőgéppel, hanem nagyobb teherbírású, hosszabb ideig repülésre képes merev léghajón repüljenek át az északi pólus felett, a Spitzbergáktól Alaszkáig.¹⁵ Az olasz építésű jármű Norge névre keresztelt léghajó, Nobile kapitánysága alatt a svalbardi hangárig repült, érintve Észak-Európa és a Szovjetunió légterét.

Lincoln Ellsworth

Lincoln Ellsworth 1880 májusában született Chicagóban. Mérnökként és felfedezőként tartják számon, hiszen Nobile-val és Amundsen-el közösen jutottak el elsőként az Északi-sarkpontra. Több expedíciót is vezetett az Északi- és a Déli-sarkkörökre, de a leg-sikeresebb az Északi-sarkkörön való átrepülés és zászlólehelyezés volt 1926 májusában. 1933 és 1939 között Ellsworth négy expedíciót is vezetett az Antarktiszra.¹⁶ 1935. november 23-án Ellsworth felfedezte az Antarktiszon a róla elnevezett Ellsworth-hegységet, amikor is az Antarktiszon repült át a Dundee-szigetről a Ross-selfjégre. Repülése során elfogyott a repülőgépéből az üzemanyag, így kényszerleszállást hajtott végre a Richard Byrd által létrehozott Little America tábor közelében. A tábor 1928-ban hozta létre Byrd a Ross-selfjégen, azzal a céllal, hogy az Északi-sark meghódítása után segítségül lesz neki az Antarktisz meghódításához is.¹⁷ Ebben a táborban előkészítette a felfedezőutat a Déli-sarkra. A leszállás után Ellsworth a meghibásodott rádió miatt nem tudta értesíteni a hatóságokat a kényszerleszállásról. Eltűntnek nyilvánították őket, majd egy brit kutatóhajót küldtek a megkeresésükre. Végül 1936. január 16-án megtalálták őket, majdnem két hónap után a Little America táborban. Az Ellsworth-föld, az Ellsworth-hegy és az Ellsworth-tó mind Lincoln Ellsworth-ről lett elnevezve.

Az északi térség iránti érdeklődés elkezdődött

Látva a terület fontosságát és az iránta érdeklődő figyelmet a térség felfedezéséből az akkori Szovjetunió sem akart kimaradni. A szovjet-orosz kormány 1917 után kezdett bekapcsolódni az akkor még részben ismeretlen Északi-sarkvidék feltárásába. Az Ark-tiszban folytatott orosz kutatások egyszerre szolgáltak gazdasági, katonai és politikai érdekeket, amennyiben előkészítették az Északi-tengeri út rendszeres működtetését és segítették a Jeges-tenger és partvidékeinek katonai birtokbavételét.¹⁸ Az 1920-as években a Szovjetunió hatalmas léghajóflotta építésébe kezdett, amely Umberto Nobile irányításával valósult meg. A két világháború közötti évtizedekben befejeződik a Szovjetunióhoz tartozó északi földrész felfedezése. Többek között szovjet felderítő expedíciók járják be a Kara-tengert, valamint jelentős előrelépéseket tesznek a már említett Novaja Zemlja és a Szevernaja Zemlja feltárásában is. Katonaföldrajzi szempontok szerint megtörténik a fontos szigetek birtokbavétele is a térségben. Pl.: Vrangelsziget,

¹⁵ Múlt-kor.hu, Roald Amundsen <https://mult-kor.hu/cikk.php?id=179> (Letöltve: 2022. 01. 25.)

¹⁶ South-pole.com, Lincoln Ellsworth <https://www.south-pole.com/p0000110.htm> (Letöltve: 2022. 01. 25.)

¹⁷ South-pole.com, Lincoln Ellsworth <https://www.south-pole.com/p0000110.htm> (Letöltve: 2022. 01. 25.)

¹⁸ Nagy Miklós Mihály: Egy tengeralattjáró-katasztrófa politikai földrajza, Iskolakultúra 2001/5 97-104. oldal http://real.mtak.hu/61086/1/EPA00011_iskolakultura_2001_05_097-104.pdf (Letöltve: 2022.01.20.)

Herald-sziget, Ferenc József-föld szigetei. Az Északi-sarkvidéken a harmincas évek közepétől egyre gyakoribbak lettek az orosz kutatóutak is.

Összefoglalás

Az Északi-sarkvidék feltérképezése és felfedezése iránt már az 1900-as évek elején megindult a verseny a nemzetek között. Felkeltette a kutatók érdeklődését ez a rideg és kietlen táj. Ezen időszakban jól látszik, hogy az együttműködés az az államok között működött, mert létre tudtak hozni egy közös amerikai, norvég és olasz felfedezőutat, hogy az északi térséget felfedezzék. Mára ez az államok közötti együttműködés felfedezési és kitermelési szempontból megszűnni látszik. Átvette a közös együttműködés helyét az individuális működés és feltérképezés a térséget érintően, és minden állam a saját maga igényeinek megfelelően akarja ezt a megvizsgálást lefolytatni. Ahogy említettem, ott van például Oroszország, aki a katonaföldrajzi szempontjai szerint birtokba vette az általa fontosnak tartott szigeteket. Ám nem csak Oroszország az egyetlen, aki ilyet tett az elmúlt évek során. Meg lehetne említeni Dániát, Kanadát és akár az Egyesült Államokat is. Ezek a törekvések azt bizonyítják, hogy az északi-térség fontos, és földrajzi szerepe a későbbi évek során fel fog értékelődni.

Felhasznált irodalom

History of Spitsbergen: The race to the pole 3: Ny-Ålesund

Kulcsár István, Az Északi-sarkvidék: államközi együttműködés és viták színtere, Nemzet és Biztonság, 2011. november (28-37. oldal)

Lattman Tamás, Olvadó jég, fagyossá váló viszonyok (Viták az Északi-sarkvidék körül), Nemzet és Biztonság, 2008. november (50-58. oldal)

Nagy Miklós Mihály: Egy tengeralattjáró-katasztrófa politikai földrajza, Iskolakultúra 2001/5. 97-104. oldal

Múlt-kor.hu, Roald Amundsen

Umberto Nobile: A pólus, életem kalandja (1969) Gondolat Kiadó, Budapest

South-pole.com, Lincoln Ellsworth

Szűcs József: Dráma a Sarkvidéken: Léghajótörtek

Szűcs József: Léghajótörtek jégén, Nobile kudarca, Amundsen halála

Martin Walsh: Newcomers' Guide: North Pole vs South Pole

Terrorellenes fellépés Nasszertől Mubárákig

Majorosi Ádám

Ebben a néhány oldalt kitevő tanulmányban az egyiptomi terrorellenes intézkedéseket vizsgálom majd Nasszertől napjainkig. Azért erre a témára esett a választásom, mert a doktori disszertációm egy fontos fejezetét fogja majd képezni ez a tanulmány. Fontosnak tartom az arab tavasz eseményei előtti évtizedek vizsgálatát, mert jelentős következtetéseket nyerhetünk arra vonatkozóan, ami jelenleg folyik Egyiptomon belül és a Sínai-félszigeten. Másrészt ennek fejlődését is elemezni kell, hiszen a különböző elnökök különböző intézkedéseket hoztak, amelyek nagyban befolyásolták a szélsőséges csoportok fejlődését. Illetve azt is szeretném bemutatni, hogy nemcsak a politikai-katonai, de bizonyos esetekben a gazdasági, társadalmi intézkedések is erősíthették a szélsőséges szervezetek térnyerését. Itt kiemelhetjük Szadat Al-Intifáh (Nyitás) gazdaságpolitikáját. Ez a fordulat az egyiptomi gazdasági fellendülést célozta, és az egyiptomiak számára szeretett volna ezáltal jobb gazdasági életkörülményeket biztosítani. Azonban olyan jelentős gazdasági terhet rótt a középosztályra, hogy annak Szaúd-Arábiába kellett mennie, dolgozni. Itt viszont elsajátították a helyi kulturális szokásokat és a vallási értelmezést is, így már a szélsőséges ideológiát hozták haza magukkal. (Osman, T. 2011.)

A munkában három fejezetet különíték el. Ezek a fejezetek aktuálisan három elnök tevékenységét fogják körbejárni: Nasszerét, Szadatét és Mubárákét. A három elnökkel szemben álló iszlamista szervezetek, csoportok jelentős változáson mentek keresztül. Nasszer alatt a fő „ellenség” a Muszlim Testvériség volt, amely azonban Nasszer hatalomra kerülése után belső harcokba került és meggyengült. Nasszer több eszközt is felhasználott ellenük, így a katonai, rendvédelmi eszközökön túl a propagandához nyúlt, illetve a belső szétagoltságot is igyekezett a saját előnyére fordítani. (Gerges, F. 2018.) Szadat alatt már ez a szervezet kezdett átalakulni.

Az Muszlim Testvériséget ugyanis végig kísérte egy belső széthúzás, mivel a fiatalabbak nagyobb beleszólást szerettek volna a szervezet irányításába, és úgy vélték, hogy az idősebbek a kivárással csak a szervezet túlélését veszélyeztetik. Ezért több különálló szervezetbe tömörültek, amelyek között szélsőségesek is voltak. (Ibrahim, S.E. 2008.) Így Szadat idejére már több csoport támadta a rezsimet, nem pedig egy állandó ellenséggel, a Muszlim Testvériséggel kellett küzdenie. Közben a szélsőséges csoportok jelentős befolyást is szerezhettek, mivel Szadat az iszlámot használta fel arra, hogy népszerűséget szerezzen a nasszerista ellenzékével szemben. Ezért megnyitotta az egyetemi kampuszokat a muszlim vallási diákszövetségek előtt, amelyek a szélsőséges ideológia befolyása alá kerültek. Így végül a terrorcsoportok is képesek voltak növelni a létszámukat. (Kepel, G. 1985.) Végül Mubárák alatt a terrorcsoportokkal szembeni kíméletlen fellépés vált uralkodóvá, így a terrorcsoportok tagjait katonák ítélték el, Szadat halála után rendkívüli állapot került bevezetésre. (Csicsmann, 2009.) A politikai életben a választási győzelmet próbálták elérni a Muszlim Testvériséggel szemben, és a választási törvények, feltételek változatosaival próbálták meg a Testvériség esélyeit

rontani. Közben a terrorcsoportok elleni fellépés során más eszközök is felhasználásra kerültek, például a havala bankokat kivonták a zakat kezelése alól, az adományokat az állami bankok kezelték. Így a forrásaitól fosztották meg a terrorcsoportokat. (Osman, T. 2011.)

A tanulmány fő célja ezen intézkedések összehasonlítása lesz, mivel azt szándékom bizonyítani, hogy ezek közül pár mind a mai napig használatban van (rendőri intézkedések, megfigyelés, a terrorcsoportok gazdasági forrásainak megnyirbálása). Másrészt azt is vizsgálni szeretném, hogy milyen okok vezettek a szélsőséges ideológia megjelenéséhez. Természetesen több belső okot lehet felsorolni, a Muszlim Testvériség elnyomásától kezdve Szadat valláspolitikáján át egészen az élehetetlen életkörülményekig, amelyek a Mubárák érában jellemezték az országot.

Azonban számomra meglepő volt, hogy több olyan nemzetközi körülményt is fel lehet sorolni, amelyek a szélsőséges ideológia térnyerését segítették. Ilyen volt például az afganisztáni háború, ahonnan több egyiptomi mudzsaheddin tért haza, vagy a Szaúd-Arábia gazdasági fejlődése, amely a nyugati eszmék ellen hatott, de ide sorolhatjuk például az internet megjelenését is, amelyet a kormány korlátozni képtelennek bizonyult. (Arab Veterans Of Afghanistan War Lead New Islamic Holy War,1994.)

1. Nasszer (1954-1970)

Ebben a fejezetben a Nasszer által foganatosított intézkedésekről lesz szó. Nasszer 1954-ben vette át a hatalmat a Szabad Tisztek Mozgalmával. A Tisztek sejteket hoztak létre Egyiptom szerte, amelyek a hadsereg teljes egészét lefedték. A hatalomátvétel érdekében a Tisztek együttműködést valósítottak meg a Muszlim Testvériséggel. A mozgalom a hatalomátvételtől remélte az iszlám politikai rendszer meghonosítását, és a többpártrendszer felszámolását. A Tisztek pedig a Testvériség jelentős társadalmi bázisára alapozva akarták megragadni a hatalmat. Az együttműködés jelentős volt, a Tisztek segítettek kiképezni a Nizám al-Khász (Titkos Részleg) embereit, amelyek esetleg támogathatták őket. Míg a mozgalom arra is felkészült, hogy kimenekítsék a Tiszteket, ha a hatalomátvétel nem valósulna meg. Bár a két szervezet együttműködést igyekezett megvalósítani, azonban a hatalomátvételt a Tisztek egyedül hajtották végre a Testvériség támogatása nélkül. (Goldschmidt, Jr, A., 1997.)

A mozgalom csak a hatalomátvétel után néhány nappal volt hajlandó hivatalosan is támogatni a Szabad Tiszteket, akik ezt zokon vették. Kezdetben mégis együttműködtek, mert az ország felszabadítása mindkét fél számára fontos volt, másrészt így a britekkel szemben is egységesen léphettek fel. De minden másban különbözőek voltak, így a politikai programokban, vagy ideológiában is. (Gazdik, GY. 2017.) A Szabad Tiszteknek és Nasszernek eleinte nem volt pontos programjuk. Ez a megvalósítás során alakult ki. Nasszer első intézkedései során megszabadult a korábbi főhivatalnokoktól és a korrupt tisztektől is. 54-től a pártokat betiltották, és egy Állandó Tanácsot hoztak létre, amely fő feladata a korábbi politikai pártok eltávolítása volt. Ezt olyan tisztek vették, akik hűségesekek voltak Nasszerhez és volt politikai tapasztalatuk is. Közben a Szabad Tisztek között Nasszer igyekezett eltávolítani azokat, akik nem voltak hűségesekek hozzá. Ekkor még voltak véleménykülönbségek a tisztek között, és Nasszer ellenfelei

például a katonák visszatérését szerették volna a laktanyába, a politikát pedig visszaadták volna a pártoknak. (Gerges, F. 2018.) Nasszer legfőbb ellenfele Nágib volt, akik szintén el akart távolítani.

Nágibot a Muszlim Testvériség támogatta. Nem kedvelték Nasszert, mivel nem volt hajlandó a mozgalom számára jelentős politikai hatalmat biztosítani, inkább alacsonyabb politikai befolyást próbált nekik biztosítani, amit a mozgalom nem fogadott el. Ugyanis a Testvériség azt akarta, hogy a döntések meghozatala során a Szabad Tisztek kérjék ki a véleményüket, sőt bizonyos kérdésekben vétójuk legyen. Így ők kezdtek komolyan fellépni Nasszer ellen. A Muszlim Testvériségen belül azonban egy jelentős szakadás valósult meg, amit Nasszer igyekezett kihasználni.) A Testvériségen belül ekkor szakadás volt megfigyelhető, mivel voltak olyan tagok, akik Nasszert támogatták (Titkos Részleg), mivel úgy vélték közülük való. Más részük pedig inkább Nasszer ellen foglalt állást. Így Hedaybi a Titkos Részlegbe saját embereit akarta ültetni, amit az akkori vezető, Abdel Rahman al-Szaradi ellenzett. Ő úgy vélte, hogy a Szabad Tisztek valószínűleg meg az iszlám forradalmat, és Nasszer mellett állt, így ellenezte a Testvériség fellépését vele szemben. (Zalaf, A. A 2022.) A dolog odáig fajult, hogy a Részleg puccsot próbált végrehajtani Hedaybi ellen, ami sikertelennek bizonyult. Szaradi így Nasszer emberévé vált, így segített a mozgalom megfigyelésében. Közben a Részleg vezetését más vette át, és igyekezett átszervezni azt, sikertelenül. (Gerges, F. 2018.) Ezután megpróbálkoztak egy lázadás szervezésével, amely főleg ellenséges sajtókampányt, és a hívek mozgósítását jelentette. Másrészt próbálták a tag tisztek között támogatókat szerezni, azonban Nasszer ezt az utat is lezárta. (Pargeter, A. 2011.) Valamint Nasszer január 14-én párttá nyilvánította a Testvériséget, és letartóztatta a tagjait. Azonban jelentős tüntetések robbantak ki, amelyben a Testvériség szimpatizánsai és a hadsereg alakulatai is beszálltak. Így Nasszer kiegészített a mozgalommal és Nágibot visszahelyezte az elnöki székbe. Ez azonban átmeneti volt, és rövid idő alatt eltávolították Nágibot, akinek nem maradt támogatója, az elnök hivatalból. Így már csak a mozgalommal maradt elszámolni valója. A Testvériség külön megállapodása a britekkel, és Hedaybi Nasszert érintő bírálata kedvezett Nasszernek, így ő is a sajtóban, valamint a nyilvánosság előtt bírálta a mozgalmat. A Titkos Részleg, félve a Testvériség bukásától, merénnyel próbálta meg eltávolítani Nasszert, és önállósította magát.

Azonban az október 30-ai merénylet nem volt sikeres, viszont lehetőséget adott Nasszernek a Testvériséggel szembeni leszámolásra. Jelentős letartóztatásokat fogatosított, a Testvériség vagyonát elkobozta, a vezetőség jelentős részét pedig kivégeztette. Ez a lázadókísérlet azonban mély nyomot hagyott Nasszeren. Egyik legfontosabb feladatának tartotta a belső ellenség megfigyelését, és kordában tartását. (Kapel, G. 1985.) Ezért jelentős belső biztonsági hálózatot hozott létre, amely főképpen a belső ellenség felkutatásában vált érdekeltté. A csoportok a biztonsági szervezetek teljes körét lefedték, így nemcsak a belügyminisztérium és a rendőrség, de a hadsereg is tartott fent ilyeneket. Műveleteiket Nasszer felügyelte és engedélyezte, így viszont a központi irányítás miatt kevésbé tudtak reagálni. (Gerges, F. 2018.) A szolgálatok jelentős bürokráciával bírtak, és a forrásaik az államtól származtak, ezért egymással szemben is vetélkedtek. Így Egyiptom figyelme egyre inkább befelé fordult, és a külső hírszerzést elhanyagolták. Emiatt érte őket váratlanul a Hatnapos Háború (1967. június 05-1967. június

10.) és az abból eredő vereség. Nasszer másik eszköze a vallás volt. A rendszer legfontosabb támaszává az Al-Azhar mecset vált, amely az előző kormányzat számára is vallási téren biztosított legitimációt. Nasszer tovább központosította az Al-Azhar fölötti felügyeletet és vezetőjének megválasztását annak Állandó Tanácsára bízta. Így irányíthatta a mecsetet, amely elítélte a muszlim szervezeteket és a rezsim számára biztosította a támogatását. Nasszer vallásos embernek számított, azonban ő a vallást az emberek magánügyeként kezelte, ezért próbálta azt eltávolítani a közbeszédből, és felcserélni azt más politikai fogalomra. (Zeghal, M. 1999.) Ennek érdekében kezdte el használni a pánarabizmus fogalmát, amelyben az iszlám is teret kapott, azonban a legfontosabb tényező az arab identitás maradt. Nasszer azt remélte, ezzel összefoghatja az arab közösségeket, egyúttal pedig a vallás erejét is tompíthatja és kicsavarhatja a Muszlim Testvériség kezéből. Beszédei során is használt vallási jelképeket, mivel ezzel támadhatta a vallási szervezeteket. A Muszlim Testvériséggel szemben azt kifogásolhatta, hogy kisajátították a vallást. (Osman, T. 2011.)

Valamint az ideológiailag szembenálló muszlim országokkal szemben is megfogalmazta, hogy nyugat-barátok, és nem képviselik az iszlám értékeket. Közben a Muszlim Testvériség jelentős részét börtönökbe és munkatáborokba zárták, ahol elviselhetetlen életkörülményeknek voltak kitéve. Folyamatosan dolgoztatták, és verték őket, ebbe sokan bele is haltak. A börtönökben vált teljessé a Muszlim Testvériségen belüli szakadás. (Kepel, G. 1985.) A tagok többsége úgy vélte, hogy a kivárás a megfelelő taktika, és folyamatosan tárgítani kell a csoport politikai lehetőségeit, várva az alkalomra, amikor végül a rezsim ellen lázadások törnek ki, és a hatalom megragadhatóvá válik. A másik, kisebb szárny a börtönben radikalizálódottakat tette ki, akik a nehéz körülmények miatt váltak szélsőségesekké. Vezetőjük Szajjid Kutb lett, aki a börtönben írta meg a Mérőföldkövek című munkáját. Ebben Nasszert és a kormányzatot eretnekséggel vádolta, hiszen világi kormányzatot folytattak, az igaz hívőket pedig elnyomták. De az egyiptomi lakosokat is a pogányság jelzőjével illette, mivel elfogadták a rezsim uralmát, és eltávolodtak az igaz úttól. Ezért a kormányzattal és utódaival szemben is jogos a fellépés. Sőt, fontos kötelesség, hogy a muszlim hittől eltért hittársakat is vissza kell terelni az igaz útra, akár erőszakkal is. Nem lehet várni a változással, hanem a muszlimoknak kell a változást megvalósítaniuk. (Kutb, Sz. 2006.) A munkát folytatásokban köröztették a börtönökben, és az elítéltek látogatói pedig kijuttatták azt a híveknek. Kutb egy új Titkos Részleget hozott létre, amelyet a börtönökben és a városokban alakított ki. Ezek a sejtek később a szabadulás után Kutb köré csoportosultak. Azonban kicsik voltak, és megvoltak bennük a korábbi problémák is, amelyek az akkori Részleg bukásához vezettek. Így például a szervezetbe bárkit felvettek, aki csatlakozni akart, tehát a minőség szintén nagyon rossz volt. A csoport bukását Nasszer túlbujánzó hírszerző rendszere okozta. A katonai elhárítás ugyanis felfigyelt a gyűlésekre, amelyek Kutb körül alakultak. (Kepel, G. 1985.)

Így az egyik fő tagot letartóztatták, aki Kutb mellett látott el feladatokat. Ezután lecsaptak a szervezetre, és jelentették az esetet Nasszernek. Az elhárítás főnöke ugyanis abban bízott, hogy ezért cserébe jelentős forrásokhoz juthat. Végül a csoportot letartóztatták, Kutbot és a követőit pedig kivégezték. Több tag menekült Szaúd-

Arábiába, ahol a váhabizmus ideológiáját tették magukévá. Szajjid Kutb kivégzése azonban nem várt eredménnyel járt. Ugyanis mártírrá vált, és a könyvét sok későbbi dzsihadista is olvasta, akik a kontextusából kiragadva kezdték el alkalmazni. (Kepel, G. 1985.) Nasszer uralmában jelentős törést okozott a Hatnapos háborúban elszenvedett vereség. Ekkor a szélsőségesek már azzal tudtak visszavágni a rezsimnek, hogy hirdették, a rendszer pogány cselekedetei okozták a bukását. Közben a háború után több katona ábrándult ki a kormányból. Úgy vélték, hogy ők harcoltak és a vérüket áldozták az országukért, miközben az otthoni életkörülményeik nem javultak. Közben pedig velük rendkívül kegyetlenül bántak a hadseregen belül, így az erőszak a katonákkal maradt a leszerelés után. (Osman, T. 2011.) Ezért csatlakoztak a szélsőséges szervezetekhez, mert úgy vélték, hogy akár erőszakkal is képesek lehetnek változtatni az életkörülményeiken. (Gerges, F. 2018.)

2. Anvar Szadat (1970-1981)

Nasszer halála után Anvar Szadat került az elnöki székbe. Ő kevésbé volt karizmatikusabb, mint elődje, és a nasszerista elit befolyása ellenére került hatalomra. Azért, hogy velük szemben fel tudjon lépni, és növelni tudja a mozgásterét, egy sikert kellett felmutatnia. (Abyad, A.E 2015.) Erre szolgáltak a Jóm Kippur Háborúban (1973.10.06-1973.10.25.) elért jelentős egyiptomi eredmények. Ezek után Szadat hozzáláthatott a nasszeri ellenzék leszalámizásához. Hogy ezt a célt elérje, Szadatnak egy másik ideológiát kellett a nasszerival szembe helyeznie, ő pedig az iszlámot választotta. Így kinyitotta a börtönöket, és kiengedte a Muszlim Testvériség tagjait, visszaadta a szervezet újságját és a tulajdonát is. (Osman, T. 2011.)

Másrészt pedig visszatérhettek azok a korábbi Muszlim Testvériség tagok, akik korábban Szaúd-Arábiába menekültek. Így ők viszont propagálhatták azokat a nézeteiket, amiket a vahabizmus töltött meg új tartalommal. A nasszeri ellenzéke ellen Szadat vallási szimbólumokat használt fel. (Zeghal, M. 1999.) Az Al-Azharra jelentős szerep hárult, így növelték a költségvetését is. Vallási hittudósok jelentek meg a rádiókban és a TV-ben, akik főleg vallási kérdésekben szólaltak fel. A vallást visszahelyezték az alkotmányba is, 1977-től már annak forrását jelentette. (Osman, T. 2011.) Az egyetemeken pedig muszlim diákszövetségek alakultak, amelyek jelentős támogatást biztosítottak a diákok számára, például szállást kínáltak nekik, vagy pénzügyileg támogatták őket. Szadat célja az volt az egyetemi muszlim diákmozgalmakkal, hogy háttérbe szorítsa az egyetemeken belül jórészt erős támogatottsággal bíró nasszeri ellenzékét. Ez sikerült is, hiszen a 70-es évek végére jelentős mértékben veszítettek a befolyásukból az egyetemeken, és a muszlim diákszövetségek kerültek túlsúlyba. Azonban a szélsőséges szervezetek, különösképpen Kutb korábbi titkos részlege az egyetemisták között kezdett toborzómunkába, így hamarosan ezekben is megjelentek a szélsőséges ideológiák. Így például bizonyos diákmozgalmak a tagjaikat kirándulásokra vitték, ahol például fegyverhasználatot is tanultak. (Kepel, G. 1985.) A radikalizmus megnövekedése miatt sok diákszövetség kritizálni kezdte a kormányt. Emiatt megjelent a rendőrség is az egyetemeken, illetve sztrájkokra, tüntetésekre is sor került. A rendőrség mellett egyébként az

egyetemi adminisztrációk is igyekeztek a szélsőséges diákmozgalmakat kordában tartani, valamint a Muszlim Testvériség megpróbálta kiszűrni a szélsőséges tagokat, azonban délen ezeknek a szélsőséges tanoknak több híve akadt, ezekből később terrorcsoportok alakultak.

Mint már említettem, a Muszlim Testvériség a 70-es évektől kezdve egyre aktívabb társadalmi szerepet játszott. Igyekezett feléleszteni a nasszeri letartóztatások előtti kiterjedt társadalmi mozgalmát. Így jelentős szociális támogatási rendszert hozott létre.

Így orvosi ellátást biztosított a szegényeknek, a diákok számára pedig lakhatást. Erre szükség is volt, tekintve, hogy a 70-es években indította el Szadat az Al-Intifáh (Nyitás) gazdaságpolitikáját. Ennek az volt a célja, hogy az Egyesült Államokkal történt közeledés következtében vonzóvá tegye az országot a nyugati befektetők számára. Ám a szabadabb gazdaságpolitika következtében a középosztályra egyre több teher hárult, így ennek következtében többen elszegényedtek, és ez a társadalmi réteg beszűkült. Őket pedig a Testvériség igyekezett támogatni. Többen mentek ki Szaúd-Arábiába dolgozni, ahonnan a vahábizmus tanaival tértek haza. Az elégedetlen emberek pedig vagy a Testvériséget, vagy más vallási szervezetet támogattak. (Osman, T. 2011.) A Muszlim Testvériség a hetvenes években igyekezett párttá szerveződni, amit 1977-től tehetett volna meg, amikor engedélyezték vallásos pártok alakítását. Azonban ezt Szadat elutasította, mivel azt akarta, hogy a szervezet inkább társadalmi szervezetként működjön, mert a párttá alakult Testvériségben ellenséget látott. Ezt viszont a Testvériség elutasította. Így főleg néhány olyan politikusra támaszkodtak, akik támogatták a szervezet tevékenységét. (Laub, Z. 2019.) A Muszlim Testvériség megjelent a szakszervezetek között is, ahol a 70-es évek végére többséget szerzett a jogász, az orvosi, vagy az újságírói szakszervezetekben. Így az szervezet bár nem alakult párttá, de jelentős társadalmi hatalomra tett szert, amivel a kormány politikáját tudta támadni. A kormány erre főleg letartóztatásokkal tudott válaszolni. A Muszlim Testvériség jelentős propagandát fejtett ki az izraeli békeszerződés ellen is. Ezt ugyanis árulásként élték meg, ami semmibe vette a háborúban elesettek emlékét. A békekötést egyébként sokan üdvözölték a társadalmon belül. Azonban volt néhány olyan befolyásos író, akik ezt elítélték, így az elutasítás ténye annak ellenére maradt jelentős, hogy a béke támogatottsága magas volt a társadalmon belül. Szadat az ellenzéki hangok ellen úgy próbált meg fellépni, hogy az iszlám szervezetek segítségével mobilizálta az embereket a béke érdekében. Ebben viszont a Muszlim Testvériség nem volt partner, mert nem akart a cionistákkal egyezkedni. (Osman, T. 2011.)

Közben két olyan nemzetközi folyamat is elindult, amelyek ellen Szadat tehetetlennek mutatkozott. Az egyik az volt, hogy megnövekedett a Közel-keleti országok kulturális befolyása az országban. Ekkor ezekben az országokban (például Kuvait, Szaúd-Arábia) megkezdődött a gazdasági fejlődés, ami lehetővé tette, hogy a nemzetközi kulturális életben is megjelenjenek. Így filmeket vagy sorozatokat közvetítettek más Közel-keleti országokba, például Egyiptomba is. Ezeknek nagy népszerűségük volt, tekintve, hogy több egyiptomi volt kint Szaúd-Arábiában dolgozni, így például a családjaikon keresztül az egész országban népszerűekké váltak az Öbölből jött kulturális végtermékek. Ezek a filmek viszont megváltoztatták az emberek orientációját is, hiszen az egyiptomiak számára világhosszá válhatott, hogy egy Közel-keleti iszlám ország is képes lehet

fejlődésre a nyugati segítség nélkül. (Osman, T. 2011.) Szaúd-Arábia támogatása már a Hatnapos Háború után láthatóvá vált. A Khartúmi megállapodás keretében Nasszer ki-egyeezett az országgal, cserébe szaúdi pénz segítségével szerelte fel a hadseregét. A Jóm Kippur háború alatt az Öböl-menti államok olajembargóval támogatták az egyiptomi erőfeszítéseket. 1971-ben az Al-Azhar 100 millió dollárt kapott Szaúd-Arábiából, cse-
rébe a konzervatív iszlám ideológiát támogatták. Közben az egyetemek is jelentős
pénzmenyiséghez jutottak, amelyeket a szalafita ideológia terjesztésére szántak.
Egyiptom a 80-as évek elejéig 15 milliárd dollár gazdasági támogatást kapott az ország-
tól, így viszont a szaúdiak is kaptak tanácskozási jogot az alkotmány vallásos rendelkezéseivel kapcsolatban. Sőt, a Testvériség tagjainak jelentős része az Öbölbe ment dol-
gozni. Így jelentős pénzekkel és konzervatív ideológiával tértek haza. A szervezet 73-
ban Szaúd-Arábiában ülésezett. Itt újjáalakították a Súra Tanácsot (a Testvériség Ta-
nácsadó szerve). A Tanács alá négy bizottságot szerveztek, amelyek az Öböl-menti or-
szágokban nyitottak fiókokat (Szaúd-Arábia, Katar, Egyesült Arab Emirátusok, Kuwait).
A mozgalom pénzét is egy katarai kezelte. Szaúd-Arábia támogatásával pedig ömlött a
pénz a Testvériségbe. Szaúd-Arábia megengedhette magának a költekezést, hiszen je-
lentős amerikai erők állomásoztak a térségben, így a védelemre nem kellett költenie.
(Gerges, F. 2018.)

A másik a szovjet afganisztáni intervenció volt. A megszállás növelte a nemzetközi
dzsihadizmus térnyerését. Az Egyesült Államok jelentős koalíciót hozott létre az arab
országokkal. Egyiptomból, csakúgy, mint Szaúd-Arábiából nagyszámú fiatal ment ki
harcolni a szovjetek ellen. Ebben a muszlim klérus is meggyőzte őket, akik azt hangoz-
tatták, hogy vallási kötelesség a muszlimokat megsegíteni idegen megszállás ellen. A
fiatalok számára a háború több tapasztalattal járt. Egyrészt képessé váltak nagyobb ka-
tonai erő legyőzésére. Úgy gondolhatták, hogy ezt otthon is megtehetik, és a következő
lépés a sária bevezetése lesz majd. Ehhez pedig a gerillaháború eszközét használhatják.
Másképp a militáns iszlámmal is találkozhattak, ami ebben a régióban erősnek mutat-
kozott, tekintve, hogy idegen, nem muszlim államok vették körül (India, Szovjetunió).
Ráadásul többéves háborút követően ezek az elégedetlen fiatalok már az erőszak esz-
közével akartak változást elérni. Közben Egyiptomban elkezdtek megalakulni a terror-
csoportok is, amelyek korábbi Muszlim Testvériség tagokból, és olyan fiatalokból álltak,
akik például az egyetemi muszlim diákszövetségekben radikalizálódhattak. (Arab Ve-
terans Of Afghanistan War Lead New Islamic Holy War,1994.)

Ez a tendencia főleg az iszlám erőteljes használatában keresendő, amely a Szadat
éra alatt jellemezte a társadalmat. Ezek a csoportok már nem függtek a Muszlim Test-
vériségtől sem, amelyet nem tartottak elég forradalminak ahhoz, hogy a rezsim ellen
fellépjen. Ekkor már a szervezet sem volt egységes, a vezetők és körei inkább békés
eszközökkel akarták megőrizni a mozgalmat (választások útján képzeltek el változaso-
kat hozni), míg a fiatalok inkább a pillanatot ragadták volna meg a hatalom megszer-
zése érdekében. Ennek köszönhetően először hatalmi központok alakultak, például a
szervezet vezetői köré, de egyre nagyobbak vidéki imámok irányítása alá kerültek. Vé-
gül a fiatalok kiváltak a szervezetből és újabb csoportokat hoztak létre. (Paison, M.
2016.)

Az első terrorcsoport 1974-ben alakult Katonai Akciócsoport néven. Ők lázadást

terveztek egy katonai intézményben a gazdasági helyzetből fakadó rossz életkörülmények miatt. A puccskísérletet idejében sikerült katonai eszközökkel felszámolni. (Egyptians Say Fanatic Sect Attacked Military College, 1974.) Majd egy újabb terrorszervezet vált ismertté 1977-ben a Takfir al-Hidzsra (Kiátkozás és Száműzés) néven, akik elrabolták és megölték a korábbi vallásügyi minisztert. A tagok fiatalok voltak, akik a korábbi kínzások hatására a börtönökben radikalizálódtak. Ez a tett az egyiptomi társadalomban ellenérzést szült, ezért a tagokat letartóztatták és kivégezték. (Mili, H. 2006.) A korszakban a legjelentősebb terrorcsoportnak a Dzsamaa al-Iszlamija számított, amely a 70-es években alakult főleg kiábrándult fiatalokból, akik szintén a börtönökben radikalizálódtak. Ezek a szervezetek, bár jelentős merényleteket hajtottak végre, nem voltak olyan jól szervezettek és fejlettek, mint akkoriban gondolták róluk. A legtöbb csoport egymással laza kapcsolatban álló sejtekre osztozott, amelyek fölött alig volt központi irányítás. (Kepel, G. 1985.) A sejtek önállóan hajtották végre a merényleteiket, és rendkívül alacsony technikai háttérrel rendelkeztek. De így is képesek voltak sikereket elérni. A legsúlyosabb merényletre 1981. október 6-án került sor, amikor a Tanzim al-Dzsihad (Dzsihad alapja) meggyilkolta Szadat elnököt. A csoport két sejtéből, egy Kairói és egy Felső-egyiptomiból alakult meg. Ennek vezetői, Mohamed Faradsz és Karam Zuhdi azért kritizálta Szadatot, mert elhalasztotta a sária bevezetését, és mert békét kötött Izraellel. (Osman, T. 2011.) Végül október 6-án a győzelem-napi parádén a két sejt (egyenként 10-10 emberrel) végzett Szadattal és Ajszútban próbáltak meg lázadást szítani. Azonban az ejtőernyős katonák megszállták a települést és letartóztatták a sejtek tagjait, akik enyhe büntetést kaptak, csak 3 évig voltak börtönben. (Kepel, G. 1985.) Vélhetően azért ítélték őket ilyen alacsony időtartamra, mert a sejtekben katonák is voltak, és nem akart a rendszer egy katonai felkeléssel szembe nézni Szadat halála után.

3. Hoszni Mubarak (1970-2011)

Hoszni Mubarak alatt már a terrorcsoportokkal is szembe kellett nézni nemcsak a Muszlim Testvériséggel. Ekkor ezek a csoportok már kezdtek jól kiépülni, és jelentős támadásokat hajtottak végre az országban. A legnagyobb szervezetté a Dzsamaa al-Iszlamija nőtte ki magát, amely Szadat alatt alakult meg. A 70-es és a 90-es évek között több támadást hajtottak végre hivatalnokok és a turisták ellen is. A legsúlyosabb támadásra 97-ben került sor Luxorban, amikor a csoporthoz köthető terroristák megölték 58 turistát és négy egyiptomit az ókori romoknál. Ugyanebben az évben a Kairó alvárosában található ókori Egyiptommal foglalkozó múzeumot ért támadást, amely során 9 turista halt meg. 1995-ben pedig a piramisoknál követtek el merényletet, amelyben 18 turista halt meg. Ezekkel a támadásokkal nemcsak a hitetlenek ellen akartak fellépni, hanem a turizusból származó bevételeket igyekeztek csökkenteni. (al-Gama'at al-Islamiyya, 1997.) Ekkor már nemcsak a turisták, de rendőröket, sőt ellenzéki írókat is értek atrocitások. Azonban a terrorcsoportok jelentős rugalmasságról tettek tanúbizonyságot, amikor erre lehetőségük volt. 1992-ben Kairó Imbaba körzetét jelentős földrengés rázta meg, házak dőltek romba. Az állami reagálás lassú volt, erre a terrorcsoportok gyorsabban válaszoltak. Gyógyszereket, ruhákat élelmiszert osztottak, 1991-

1993 között pedig átvették az állami szolgáltatások irányítását is. Ekkor a kormányzat beavatkozott, és 12 000 katonát, valamint 1000 járművet mozgósítottak a terrorcsoportok felszámolására. Véres harcok bontakoztak ki a biztonsági erők és a terrorcsoportok részéről, egy nap alatt tízezreket fogtak el, köztük 150 terroristát is. Az esetről filmet is készítettek, ami rendkívül rossz színben tüntette fel a szélsőségeket. Egy másik ehhez hasonló lázadásra került sor Aszútban, ahol nyílt háború bontakozott ki a hadsereg és a terrorcsoportok között. Aszút a koptok egy központja is volt, így a terroristák gyárat, üzleteket támadtak meg, amelyek kopt tulajdonosai levették a szentek képeit, megakadályozandó a további erőszakot. (Osman, T. 2011.) Az állam ekkor úgy vélte, hogy minden téren a terroristák ellen küzdenek, így politikai, gazdasági, társadalmi szinten egyaránt. De gyakorlatilag csak politikai, katonai megoldásokkal találkozhatunk. Mubárak Szadat halála után azonnal elrendelte a rendkívüli állapotot, amit minden évben meghosszabbított.

Ez lehetőséget biztosított, hogy bármilyen eszközt felhasználjon a terrorcsoportok ellen, az elfogott tagokat pedig a katonai bíróságok ítélik el. (Csicsmann, L. 2009.) A luxori támadások és a Mubárak elleni merénylet után (amit szintén a Dzsamaa al-Iszlámja követett el) az állam egy átfogó hadműveletet indított az országon belül és kívül is. (Turner, C. 1995.) Kívül azért, mert sok külföldi ország úgy vélte, hogy nem képesek a saját határokon belül szavatolni a biztonságot. A művelet részeként megpróbálták beszivárogni a terrorcsoportokba. Ennek egyik elemeként a kormányzat több ezer mecset felett vette át az irányítást. A biztonsági erők elfoglalták a főbb fegyverraktárakat, amelyekből több al-Szaed régióban volt. Fokozták a nyomást a terrorcsoportokon jelentős letartóztatások végrehajtásával. (Osman, T. 2011.) És sikerült elapasztaniuk a terroristák forrásait is. A terrorcsoportok kaptak adományokat (zakat), amelyeket főleg a helyiek, vagy jótékonyági intézmények kezeltek. Ezek felett a bevételi források fölött a kormány bankjai kezdtek el rendelkezni, így azok nem jutottak el a terroristákhoz, akik így elvesztették bevételeik jelentős részét. A 90-es évek végére több szervezet vagy békét kötött és lemondott az erőszakról, vagy mint a Dzsamaa al-Iszlámja tette, külföldre menekültek (Szudán). (Osman, T. 2011.) Az is segítette a kormányt, hogy volt versengés a csoportok között is. Ebből például a Muszlim Testvériség tudott jelentős hasznot húzni, amelynek sikerült a terrorcsoportok ellenében kiterjeszteni a társadalmi bázisát, és így jelentős támogatói bázist szereznie. A Muszlim Testvériség jelentős szervezetté nőtte ki magát, és a politikai színtéren is megpróbált a választásokon helyt állni. Így a 2005-ös választásokon például 88 széket szereztek, ami a parlamenti helyek 1/5 volt. A kormány igyekezett különféle politikai intézkedésekkel kordában tartani a szervezetet. (N. Rózsa, E. 2015.) Például olyan választási szabályokat hoztak, amelynek értelmében a választásokon csak korábbi katonai múlttal rendelkezők indulhattak vagy, hogy vallásos pártok nem indíthatnak jelölteket. Erre a Testvériség mindig egy más párt által indított koalícióban indult (szocialisták). Vagy igyekeztek őket száműzni az állami rádióból és a TV-ből is. (Kienle, E. 1998.) Azonban a szervezet mindig megtalálta a választókat más csatornákon keresztül (Internet). Viszont a kormány nem számolt a globalizációval, ami segítette az iszlamizmus térnyerését. Például a kormány igyekezett az Al-Azhar felhasználni a vallásos üzenetei közvetítésére és a hozzá híj imámoknak a TV-

ben és a rádióban biztosított műsorsávot. Azonban az Internetet már nem tudta szabályozni, és azon keresztül a szélsőséges imámok jelentős befolyást szerezhettek az egyiptomi fiatalok fölött. Közben egyre növekedett például az iszlám részvénytársaságok szerepe is az országban. A fiatalok pedig felnézhettek az Öböl-menti országok gazdasági növekedésére is, ami az iszlám sikerét bizonyította. (Osman, T. 2011.)

Közben a Muszlim Testvériségen belül újabb nagy szakadás következett be. Az egyik oldalon a kutbi elveket valló vezetői gárda állt, a másik oldalon pedig a reformpárti fiatalok. A fiatalok azt szerették volna, hogy a mozgalmon belül induljon el egy belső reformfolyamat, amely a szervezet demokratizálásához vezetett volna. Másrészt azt is szerették volna a fiatalabb tagok, ha más politikai mozgalmakkal is együttműködnek, és a szervezet jóval nyitottabb lenne a külvilág felé. Mivel azonban az idősek voltak döntési pozíciókban, ezért ezeket a reformtevékenységeket rendre elnyomták. Ebben több tényező segítségét élvezték. Egyfelől a mozgalomhoz sok vidéki is csatlakozott, akiket a korábbi Titkos Részleg tagok oktattak. Így sikerült olyannyira átmosni az agyukat, hogy konzervatív értékeket kezdtek vallani. Illetve a mozgalomban csak annak szervezetek munkát, és az részesült támogatásban, aki a régi gárda feltétlen hívének számított. (Gerges, F. 2018.) Így a reformpártiakat könnyen bojkottálni tudták. A régi gárda nagyon bizalmatlan volt a külvilággal szemben. Még mindig a kutbi értékeket vallották, így elválasztották magukat a külvilágtól. Véleményük szerint a társadalom, és az állam ellenséges velük szemben, ezért a titkosság felé fordultak, és a Testvériségről semmilyen adatot nem hoztak nyilvánosságra. Ebben erősítették meg őket a külső változások, például a Camp-David-i megállapodások, vagy Szadat retorziói a mozgalommal szemben, miután a mozgalom kritizálta a békemegállapodást. A fiatalok úgy vélték, nem tudtak érdemben részt venni a döntéshozatalban, mert minden választási eredmény előre el volt döntve a felsővezetés által. Bár a szindikátusokban és a szakszervezetekben a fiatal, reformpárti tagok voltak többségben, ők ezt nem tudták tényleges politikai hatalommá változtatni a szervezeten belül. Mint már volt róla szó, a fiatalok meg akarták reformálni a döntéshozatalt. Főleg az volt a probléma, hogy a testvériségen belül alá-fölé rendeltségi viszony létezett. Nem volt decentralizált, mint ahogy azt propagálták. Általában a vezetői döntést fogadták el, és néha az elnök nem vette figyelembe a szervezet szabályzatát, és kijelölt képviselőket például. (Pargeter, A. 2011.)

Az idősek rajta tartották a kezüket a szervezet vagyonán is, így a fiatalok számára sem állt rendelkezésre olyan gazdasági erő, amellyel a mozgalom tevékenységét irányíthatták volna. És hiába próbálkoztak rávenni a vezetést, hogy működjene együtt más politikai csoportokkal, ezt elutasították. Legfőképpen azért, mert a vezetők attól féltek, hogy az együttműködés lehetőséget biztosít Mubáraknak a beavatkozásra és a szervezet ellehetetlenítésére. Valamint az is problémát jelentett, hogy a vezetés nem akart osztozkodni a hatalmon más csoportokkal, így az együttműködésnek is gátat szabtak. Így például a Kifája mozgalommal sem működtek együtt. Így a reformpárti tagoknak nem maradt más választásuk, minthogy kilépjenek. Ők igyekeztek a társadalom felé nyitni, és 2011-ben megalakították a Waszat pártot (Központi Párt). A párt a liberális iszlám elveit tette magáévá, és csak minimális sikereket ért el a választásokon. (Gerges, F. 2018.)

Közben a Muszlim Testvériség a Mubarak érában a választásokon is kipróbálta magát. Ebben a Mubarak rezsim politikája is segítette a mozgalmat. A 80-as évek az új kormányzat konszolidációjáról szóltak. Bár a Muszlim Testvériség tiltólistán szerepelt, de egyéni jelöltként, és az újjáalakult Vafd párttal már indulhattak a választásokon. Így 1987-ben 36 székhöz juthattak a mozgalom képviselői. A 90-es évektől a Mubarak rendszer aggodalommal figyelte a szervezet tevékenységét. Például az orvosi szakszervezetben a tagoknak támogatták az orvosi ellátását, és kritizálták a gyenge állami egészségügyi rendszert. A 92-es földrengések során pedig az állami katasztrófavédelemnél gyorsabban reagáltak. Az 1991-es Öböl-háború során pedig kritizálták a kormány beavatkozását, és Szaddamot támogatták. Ezért az állam keményebben vállalt szerepet a Testvériséggel szemben. Például bezáratta a Munkapártot és annak újságját, mivel azt a Testvériség működtette. A 2000-es években a választási részvétel már jelentős sikert hozott a szervezet számára. Ez főleg 2005-ben vált világossá, amikor a szervezet 80 helyet szerzett meg. (Gazdik Gy., 2017.)

A 2001. szeptember 11-ei események után az Egyesült Államok nyomására reformfolyamat indult meg. Ennek részeként nagyobb beleszólást kaptak az emberek a köztársasági elnök választásba, bizonyos szabadságjogokat érvényesíthettek (pl. tüntetés tilalmát feloldották) és az emberek nagyobb szólásszabadságot élvezhettek. Az állam pedig párbeszédet kezdeményezett a Muszlim Testvériséggel. Ettől azt remélték, hogy segíthet a szélsőséges vallási szervezetekkel. A mozgalom üdvözölte a reformokat, és bizonyos javaslatokkal is élt, amelyet a Demokrata Párt 2003-as ülésén jelentettek be. Azonban a 2000-es évek eleji reformfolyamatnak a 2005-ös választási siker vetett véget. Ekkor a rezsim már fenyegetésnek vélte a Testvériséget növekvő népszerűségük miatt, így 1000 tagot letartóztattak. Az elnökség ezért igyekezett meghúzni magát, és tárgyalni az elnökkel, nehogy fenyegetést lássanak bennük. Így a választások alatt például a saját jelöltjeikkel szemben is alkut kötöttek a rezsimmel. Igyekezett az elnökség kivonni a mozgalmat nagyobb tüntetésekről is, hiszen nem akartak ürügyet a rezsimnek a konfrontációra. Közben Mubarak arra használta fel a Testvériséget, hogy fenyegetésként mutassa be belföldön és külföldön egyaránt. Így a megkezdett reformokat sem kellett alkalmaznia, és szabadon léphetett fel a szervezettel szemben. (Gerges, F. 2018.)

Közben megjelentek a globális dzsihadista terrorcsoportok is az országban, akik még nem hajtottak végre olyan jelentős merényleteket, mint 2014 után. Új eszköz képeben megjelent az öngyilkos merénylet is, amely ellen a kormányzat nem sokat tehetett, csak fokozhatta a terrorcsoportokra nehezedő nyomást. Bár sokan úgy vélték, hogy a merénylők minden támadásnál ezekből a szervezetekből kerültek ki, ez nem fedti a valóságot. A legtöbb támadást amatőr elkövetők hajtották végre, és a véletlennek köszönhetően váltak öngyilkos merényletté (a 2005-ös Sharm el-Sejk-i merényletnél például egy mosógép időzítőjét használták, amely korábban robbantotta fel a bombát). (Majorosi, Á. 2021.) Végül 2011-ben Mubarakot lemondatták a hatalomról, és új korszak köszöntött be az ország politikatörténetében. A Muszlim Testvériség ezt a titkoságra épülő és hierarchikus felépítése miatt nem tudta kihasználni. Így végül 2013-ban őket is eltávolította a hadsereg a hatalomból.

Következtetések

Mint a tanulmány során látható az egyiptomi elnökök alkotta fejezetekből egy mintát lehet kialakítani, ami a terrorellenes műveletekkel kapcsolatos. Nasszer alatt egyetlen szervezet volt, amely szélsőséges vallási ideológiával bírt. Ezt a szervezetet viszonylag könnyebb volt megfigyelni, és az ellene bevezethető politikai, gazdasági, rendvédelmi, esetleg katonai eszközökkel is könnyebb volt tervezni, illetve alkalmazni azokat. Talán azt róhatjuk fel hibának, hogy Nasszer túl erőszakos eszközöket használt, amely radikalizálta a szervezetet. Véleményem szerint azonban, ha Nasszer enyhébb eszközökkel lépett volna fel a Muszlim Testvériség ellen, akkor ők jóval sikeresebbek lettek volna, ezáltal képesek lehettek volna a hatalom megragadására. Nasszer inkább abban volt hibás, hogy a politikai ideológiája túlságosan nagyban gondolkodott, ezért eleve kudarcra volt ítélve. Ezt pedig belpolitikailag ezek a csoportok ki is használták.

Szadat teljesen más eszközöket használt. Mindezt azért, mert nem volt stabil politikai hatalma, amikor uralomra került, és ennek kialakítása történt meg a hetvenes években. A hatalmi bázis kiépítéséhez az iszlámot vette igénybe, azonban azt már nem vette észre, hogy erre a szélsőséges vallási szervezetek is ráakaszkodnak majd, és hosszútávon feléjük sodorja a fiatalokat. Ráadásként az Izraellel kötött békemegállapodás csak erősítette ezeknek a csoportoknak a radikalizmusát, térnyerését, ami végül az életébe került. Természetesen más biztonsági szektorokban történt intézkedései (gazdasági: al-intifáh, vagy a társadalmi reformok elmaradása), nemzetközi körülmények változása is hozzájárult a terrorcsoportok térnyeréséhez. Azonban vélhetően nem olyan jelentős mértékben, mint az előbb említett kettő. Az ő elnöksége alatt kezdtek meg kiválni a különböző terrorcsoportok a Muszlim Testvériségből, amely ezt ki tudta használni, így békés megoldás híveként ezekből sokat profitálhatott. Sajnálatos módon Szadatnak meg volt kötve a keze bel- és külpolitikailag, így nehezen tudott a terrorcsoportokkal szembe helyezkedni.

Utóda, Mubárák alatt az első húsz évben sikerült nagyrészt felszámolni a terror-szervezetek jelentette fenyegetést. Ezt a katonai eszközök mellett új, eddig még nem alkalmazott eszközökkel érte el (forrás megvonás, beépülés, mecsetek feletti felügyelet megszerzése). Azonban a globalizáció jelentette kihívásokat a rendszer már képtelen volt kezelni. Az internet világát már nem tudta olyan hatékonyan elzárni, mint például az országos TV-t vagy rádióadókat. Másrészt megjelentek a globális terrorcsoportok (Al-Kaida), amelyekkel szemben az állami megoldások egyedül kevésnek bizonyultak. Másrészt a kormányzat úgy vélhette, hogy a korábban alkalmazott módszerek bőven elegendőek a terrorista fenyegetést ellensúlyozására, így ezeket megtartotta, és alkalmazta. Ezek azonban szintén hatástalanok maradtak a globális csoportokkal szemben.

A tanulmány azért jött létre, mivel azt szerettem volna vizsgálni, hogy a jelenlegi terrorcsoportok elleni küzdelemhez milyen mértékben alkalmaznak korábbi módszereket. Úgy vélem, hogy a korábbi mentalitás megmaradt (főleg rendőri-katonai eszközök, vallási ideológia felhasználása a terrorcsoportokkal szemben), de főleg a Mubárák által alkalmazott módszereket igyekeznek a gyakorlatban tovább használni. Ha megnézzük a korábbi elnököket, akkor Nasszer csak egy szervezettel küzdött, míg Szadat

inkább a saját politikáját igyekezett vallási eszközökkel megtámogatni. Így tőlük kevés eszközt vehettek át. Inkább a mubárai módszerekkel próbáltak meg eredményt elérni, mivel neki részben sikerült konszolidálnia a saját hatalmát. Így a jelenlegi műveletek során igyekeznek katonailag bizonyos területeket lezárni, vagy a Sínai-félsziget északi részén a gazdasági segítségnyújtás eszközeivel leválasztani a terrorcsoportokat a lakosságtól. Azonban ez nem sikeres, egyrészt a terrorcsoportok találékonysága, rugalmassága, valamint a belbiztonsági módszerek lakossággal szembeni kegyetlensége miatt. Ezért még mindig leköti az egyiptomi biztonsági erőket a terrorcsoportok tevékenysége. Ha nyerni akarnak, akkor a biztonsági erőknek meg kell újulnia, és új módszereket kell bevetnie a siker elérése érdekében.

Források

- Al Jama'a Al-Islamiya (2010.), <https://web.stanford.edu/group/mappingmilitants/cgi-bin/groups/view/265?highlight=April+19>, Letöltés: 2022.01.31.
- Ashour, Omar (2013.): Disarming Egypt's Militarized State, <https://www.brookings.edu/opinions/disarming-egypts-militarized-state/> Letöltés: 2022.01.31.
- Egyptians Say Fanatic Sect Attacked Military College, New York Times, <https://www.nytimes.com/1974/04/22/archives/egyptians-say-fanatic-sect-attacked-military-college-2-passports.html> Letöltés:2022.01.31.
- Gerges, Fawaz (2018.): Making the Arab World: Nasser, Qutb, and the Clash That Shaped the Middle East, Princeton University Press, Oxford
- Goldschmidt, Jr, Arthur (1997.): A Közel-Kelet rövid története, Budapest, Maecenas Kiadó
- Ibrahim, Saad Eddin (1998.): Egypt's Islamic activism in the 1980s, Third World Quarterly, 10.évf. 2. szám, 632.-657.
- Johnston, David L. (2007.): Hassan al-Hudaybi and the Muslim Brotherhood: Can Islamic Fundamentalism Eschew the Islamic State?, Comparative Islamic Studies, 3.évf., 1.szám, 39-56.
- Kepel, Gilles (1985.): Muslim Extremism in Egypt, The Prophet and Pharaoh, University of California Press, Los Angeles
- Kienle, Eberhard (1998.): More than a response to Islamism: The political deliberalization of Egypt in the 1990's, The Middle East Journal, 52.évf., 2.szám, 219-235.
- Kutb, Szajjid (2006.): Milestones, Maktabah Booksellers and Publishers, Birmingham
- Laub, Zachary (2019.): Egypt's Muslim Brotherhood, <https://www.cfr.org/backgrounder/egypts-muslim-brotherhood>, Letöltés: 2022.01.31.
- Mayer, Thomas (1986.): Egypt's 1948 Invasion of Palestine, Middle Eastern Studies, 22 évf. 1. szám, 20.-36.
- Mili, Hayder (2006.): Jihad Without Rules: The Evolution of al-Takfir wa al-Hijra, <https://jamestown.org/program/jihad-without-rules-the-evolution-of-al-takfir-wa-al-hijra/> Letöltés: 2022.01.31.
- Osman, Tarek (2011.): Egypt on the Brink: From Nasser to the Muslim Brotherhood, Yale University Press, New Heaven

- Pargeter, Alison (2011.): The Muslim Brotherhood: From Opposition to Power, Saqi Books, London
- Turner, Craig (1995.): Egypt's Leader Survives Assassination Attempt : Africa: Muslim extremists suspected in attack on Mubarak's motorcade in Ethiopia. President is unharmed. Los Angeles Time, <https://www.latimes.com/archives/la-xpm-1995-06-27-mn-17703-story.html> Letöltés:2022.01.31.
- Zalaf, Ahmed Abou El (2022.): The Special Apparatus (al-Nizám al-Khhass.): The Rise of Nationalist Militancy in the Ranks of the Egyptian Muslim Brotherhood, Religions, 13. évf, 77.szám, 1-18.
- Zeghal, Malika (1999.): Religion and Politics in Egypt: The Ulema of al-Azhar, Radical Islam, and the State (1952-94), International Journal of Middle East Studies, 31.évf. 3.szám, 371-399.

Válságövezetek lehatárolása biztonságföldrajzi értelemben a 21. században

Balogh Péter

Biztonságföldrajz

A biztonságföldrajz azon katonaföldrajzi tényezők összességét vizsgálja, amelyek egy adott térség biztonsági rendszerét és környezetét befolyásolják.¹ Ilyen katonaföldrajzi tényezők az országok földrajzi elhelyezkedése, természetföldrajzi adottságai, társadalmi-politikai viszonyai, gazdasági, közlekedési jellemzői, katonai, nemzetbiztonsági információk, történelem, illetve az ország etnikai és fegyveres konfliktusai. A vizsgálat céljától, az elemzés típusától függően vizsgálandók a térség vagy ország kockázatai, veszélyei, úgy, mint például a közbiztonság, az egészségügyi kockázatok, a természeti katasztrófák.² Ezek már önmagukban biztonsági kockázatot jelentenek.

A biztonság a fenyegetettség hiánya, azaz biztonságban van az, aki nincs veszélyben.³ Azt kell tehát egy adott térségen belül megvizsgálni, hogy milyen kockázati tényezők alakíthatnak ki válságot. Ha kialakul, akkor ez a terület a válságövezet, amit valamilyen geográfiai alapon szeretnénk lehatárolni. Meg kell vizsgálni tehát azt is, hogy az egyes kockázati tényezők milyen módon rendelkeznek földrajzi vetülettel.

A válságövezetek földrajzi vizsgálata tudományos szempontból a regionális katonaföldrajz része.⁴ A földrajzi térnek azon természetföldrajzi, illetve társadalom- és gazdaság földrajzi viszonyait vizsgálja, elemzi, amelyek az adott válságövezet katonai, geostratégiai és geopolitikai viszonyait befolyásolják. A katonaföldrajzi tényezők adott régió – méretétől függően – lokális, regionális és globális biztonságára gyakorolt hatásával foglalkozik.

Katonaföldrajz

A katonaföldrajzi elemzés alapvetően területi szemléletű, katonai, stratégiai felosztást alkalmaz a vizsgálata során – harcászati, hadműveleti és stratégiai szinteket.⁵ A biztonságföldrajzi elemzés keretében léteznek földrajzi közelségen alapuló Regionális Biztonsági Komplexumok, amik Buzan és Wæver szerint államok azon csoportja, amelyeknek a biztonsággal összefüggő problémáik szorosan kötődnek egymáshoz.⁶ Ezen esetekben

¹ Siposné Kecskeméthy Klára: Biztonságföldrajz címszó. In Krajnc Zoltán (főszerk.): *Hadtudományi lexikon – Új kötet*. Budapest, Dialóg Campus, 2019. 102.

² Siposné Kecskeméthy Klára: Katonaföldrajzi tényező címszó. In Krajnc Zoltán (főszerk.): *Hadtudományi lexikon – Új kötet*. Budapest, Dialóg Campus, 2019. 525.

³ Gazdag Ferenc – Remek Éva: *A biztonsági tanulmányok alapjai*. Budapest, Dialóg Campus, 2018. 17.

⁴ Siposné Kecskeméthy Klára: Válságövezetek/régiók földrajza címszó. In Krajnc Zoltán (főszerk.): *Hadtudományi lexikon – Új kötet*. Budapest, Dialóg Campus, 2019. 1139.

⁵ Siposné Kecskeméthy Klára: Katonaföldrajzi értékelés címszó. In Krajnc Zoltán (főszerk.): *Hadtudományi lexikon – Új kötet*. Budapest, Dialóg Campus, 2019. 524.

⁶ Barry Buzan – Ole Wæver: *Regions and Powers – The Structure of International Security*. Cambridge, Cambridge University Press, 2003. 44.

az adott régió lehatárolása determinálja a potenciális válság területét is, hiszen a területet meghatározott egységként kezeljük.

Másik megközelítésben Marton bevezeti a „kérdésspecifikus biztonsági komplexum” fogalmát, nem területi, hanem oksági eseményekre alapozza a biztonsági komplexumokat.⁷ Szerinte a térbeliség nem minden biztonsági komplexum esetében kirajzolható, bár nem vonja kétségbe a földrajz, a térképek szerepét egyes földrajzi források, terjedési útvonalak és mechanizmusok ábrázolásakor. Azt mondja, hogy egy biztonsági komplexumon belül a fenyegetés meghatározása földrajz vagy oksági értelemben vitatható lehet, sőt, akár több legitim perspektíva is létezhet egyszerre.⁸ Nem cáfolja a geográfiai alapon nyugvó kapcsolatot, pusztán nem elégszik meg vele, de ez a gondolat is azon alapul, hogy a fenyegetettség egyes elemei térbeli határokat alkotnak egymással, geográfiailag leképezhető térbeli összefüggés van közöttük.

Marton szerint a katonai biztonsági komplexumok eseményeinek hatásai legtöbbször túl hatnak a katonai szektorok határain, és sokszor szektoron kívüli tényezők által determináltak. Ezért alkotta meg a kérdésspecifikus biztonsági komplexumok fogalmát, ami a biztonsági események köré szervezi meg a vizsgálatot, nem a térbeliség az elsődleges determináló faktor. A probléma az ilyen térségek lehatárolása, az adott biztonsági tényező – környezeti, társadalmi, gazdasági tényező – szempontjából releváns régió azonosítása. Ilyen volt például a csernobili atomkatasztrófa, ilyen egy sáskajárás a Száhel-övezetben, a gabonára veszélyes gombafaj terjedése Ugandában, vagy éppen az üvegházhatás erősödése világszerte.⁹

Nézzük most az egyes biztonsági komplexumok jellemzőit.

Környezeti biztonsági komplexum

Marton szerint a környezeti biztonság témája mindenhez kapcsolódik, minden olyan helyen létezik, ahol jelen van az ember.¹⁰ Geográfiai szempontból ide tartoznak az emberi beavatkozás nélkül is létrejövő természeti katasztrófák, mint például a földrengések, hurrikánok, árvizek, de az alapvetően természetföldrajzi alapon keletkező más komplexumra is ható események, mint például az éhínség, járványok. Ezekkel szemben a fejletlen társadalmak nem rendelkeztek eszközrendszerrel, de a modern társadalmak sem képesek teljes védelmet kiépíteni.¹¹

Társadalmi biztonsági komplexum

A társadalom biztonságát az erre ható fenyegetettség, jelen esetben az egyenlőtlenség, a feszültség és az instabilitás hiánya adja. A jelentős egyenlőtlenségek ártanak egy társadalom stabilitásának, illetve alááshatják a fennálló társadalmi rend legitimitását.¹²

⁷ Marton Péter: *Biztonsági komplexumok - A biztonság empirikus elemzésének alapjai*. Budapest, Budapesti Corvinus Egyetem, 2019.

⁸ Marton i.m. 121.

⁹ Marton i.m. 35.

¹⁰ Marton i.m. 95.

¹¹ Gazdag–Remek i.m. 13.

¹² Marton i.m. 101.

Marton szerint az egyenlőtlenséget a jövedelem és az alapvető létszükségletek tekintetében kell nézni, az egész társadalmat szem előtt tartva kell értelmezni. Az észak-afrikai és a közel-keleti régió népessége például nagy mértékben növekszik, nő a városi népesség aránya, a fiatalok munkanélkülisége pedig kilátástalanságot eredményez.¹³ Ez, illetve a vallási-etnikai alapon nyugvó konfliktusok is eredményezik a migrációt, ami a helyi társadalmi konfliktusok feloldásának egyik lehetősége.

Gazdasági biztonsági komplexum

A gazdasági biztonság két megközelítése lehetséges. Egyrészt a megélhetés biztonságával összefüggő egyéni szint, illetve az adott terület gazdaságának egészét érintő stabilitási kihívások. A gazdaság egészét tekintve a fenyegetés lehet például valamilyen alapvető erőforrás hiánya, az országot érintő szankció, vagy intézményi diszfunkcionalitás.¹⁴

Mind a biztonságföldrajz, mind a katonaföldrajz vizsgálati módszere a geográfiában gyökerezik, ezért állíthatjuk, hogy a biztonságföldrajzi elemzés a katonaföldrajzi tényezőket veszi alapul, csak az elemzés szemlélete más. Nézzük most, hogy ezeket a katonaföldrajzi tényezőkhöz,¹⁵ alapuló kockázati tényezőket hogyan csoportosíthatjuk biztonságföldrajzi szempontból.

Kockázati tényezők csoportosítása

A biztonságot veszélyeztető kockázati tényezőket Gazdag és Remek alapján csoportosíthatjuk eredet, méret, hatókör és intenzitás szerint.¹⁶ Ezek bemutatása során definiálható a válság fogalma.

Kockázati tényezők eredet szerint

Eredetüket nézve a tényezők természetesek vagy mesterségesek lehetnek.¹⁷ Természetes eredetről beszélünk, ha természeti jelenség idézi elő, természeti változások következményei, amelyek emberi beavatkozás nélkül is megvalósulnának. Ezeknek a vizsgálata a biztonságpolitika, így a biztonságföldrajz speciális területét jelentik. Vizsgálatukat indokolja, hogy a 21. század technológiai fejlődése lehetővé teszi, hogy a hadviselő felek a természeti környezetet a háborús céloknak megfelelően megváltoztassák a természeti körülményeket, bár a környezeti hadviselést nemzetközi egyezmények tiltják.¹⁸

¹³ Marton i.m. 102.

¹⁴ Marton i.m. 112.

¹⁵ Az országok földrajzi elhelyezkedése, természetföldrajzi adottságai, társadalmi-politikai viszonyai, gazdasági, közlekedési jellemzői, katonai, nemzetbiztonsági információk, történelem, illetve az ország etnikai és fegyveres konfliktusai.

¹⁶ Gazdag–Remek i.m. 33–41.

¹⁷ Gazdag–Remek i.m. 33.

¹⁸ Az 1977-es Genfben aláírt „Egyezmény a környezeti hadviselés tilalmáról”.

Kockázati tényezők méret szerint

Méretüket tekintve a tényezők globálisak, kontinentálisak, regionálisak vagy szubregionálisak, illetve lokálisak lehetnek.¹⁹ Globális lehet egy tényező, ha minden embert érint valamilyen módon, mint például a klímaváltozás, vagy a világ bármely pontján előfordulhat, kiterjedt, mint például a terrorizmus. Gazdag és Remek szerint²⁰ a biztonság legalacsonyabb szintje a lokális biztonság, ami azt jelenti, hogy az adott állam megteremti a közvetlen környezetében felmerülő fenyegetések kivédésének lehetőségét, megakadályozza a szomszédságban egy hatalmi központ létrejöttét, megerősödését. Az egyes kockázati tényezőkre, általuk okozott eseményekre az 1. ábrában láthatunk példákat.

Kockázati tényezők hatókör szerinti

Hatókörük alapján a kockázati biztonsági tényezők egy vizsgált állam esetében vagy belsők, vagy külsők.²¹ Ha nem egy országot, hanem annál nagyobb területi egységet vizsgálunk regionális, kontinentális vagy globális szempontból, akkor ennek a differenciálásnak nincs relevanciája. Nem tudjuk értelmezni a „belső” fogalmát, így ezen esetekben csak külső tényezőkről beszélhetünk. A példákat is ennek a megközelítésnek megfelelően hozom az 1. ábrában. Ha egy országot veszünk területi alapnak, ott az adott országon belül jelentkezhetnek belső feszültségek, akár fegyveres válságok, polgárháború, illetve etnikai, vallási kisebbségek elleni fellépések.

Érdemes megemlíteni, hogy a mai globalizálódó világában a biztonságot veszélyeztető kockázati tényezők ilyen jellegű felosztása egyre inkább elmosódik és kevésbé jelentős. Több ország alkot integrációs egységet, ahol a nemzeti határok jelentősége gyengül, a nem állami szereplők nemzetközivé válása jelentős, sok multinacionális vállalat átlépi az államok hatásköreit. Khanna magyarul 2017-ben megjelent *Konnektográfia* című könyvében azt írja, hogy határtalanabb világra van szükség, ami az erőforrások és emberek egyenlőtlen eloszlására kínál megoldást, túlnyúlva a nemzeti érdekeken, a globalizáció által, az összekapcsoltság, illetve az eléréséért folyó verseny szerte hosszú távon csökkenti az emberiség kollektív kockázatát. „Nem a határok, hanem a több összekapcsoltság a kockázatok és a bizonytalanság ellenszerei.”²²

¹⁹ Gazdag–Remek i.m. 35.

²⁰ Gazdag–Remek i.m. 13–14.

²¹ Gazdag–Remek i.m. 36.

²² Parag Khanna: *Konnektográfia. A globális civilizációk jövőjének feltérképezése*. Budapest, HVG Könyvek, 2017. 413.

Kockázati tényezők csoportosítása						
Eredet szerint	Hatókör szerint	Méret szerint				
		globális	kontinentális	regionális	szubregionális	lokális
természetes	belső	–	–	–	2010-es haiti földrengés	Vörösiszap katasztrófa
	külső	COVID-19	Ausztrál erdőtűzek	Sáskajárás Afrikában	2004-es indiai-óceáni cunami	Budapesti árvíz
mesterséges	belső	–	–	–	Szíriai polgárháború	Boszniai szerbek függetlenedési törekvése
	külső	Migráció	Dingók elszaporodása Ausztráliában	A Száhel-övezet gerilla-csoportjai	Törökország Délkelet-anatóliai Projektje	2005-ös londoni terrortámadás

1. ábra: Példák a kockázati tényezők okozta válságokra (Forrás: saját szerkesztés)

Kockázati tényezők intenzitás szerinti

A biztonságot veszélyeztető kockázati tényezők intenzitás szerint öt fokozatba sorolhatók.²³ Ezek: kockázat, fenyegetés, válság, konfliktus és háború. Ebben a sorrendben haladunk az egyszerű esettől a súlyosabb vagy bonyolultabb irányába. Jelen tanulmány szempontjából a válság bír különös jelentőséggel, így azt a többinél részletesebben mutatom be.

Kockázat

Ez a legáltalánosabb kategória, „olyan helyzetek és állapotok összességét jelenti, amelyek a lehetséges legalacsonyabb megnyilvánulási szinten negatívan befolyásolják az általánosan értelmezett biztonságot.”²⁴

Fenyegetés

Ha országok, országcsoportok között eltérő érdekek mentén véleménykülönbség alakul ki, és ez párosul agresszív szándékokkal, amik katonai, gazdasági potenciált is alkalmaznak, akkor fenyegetésről beszélünk.

Válság

„Válsághelyzetek a feszültségek olyan eszközökkel történő növelésével jönnek létre, amelyek még a katonai fenyegetés szintje alatt maradnak.”²⁵ Az egyes országokon belül

²³ Gazdag–Remek i.m. 37.

²⁴ Gazdag–Remek i.m. 37.

²⁵ Gazdag–Remek i.m. 38.

is, és a nemzetközi szövetségei rendszereken belül is potenciálisan többféle válság-kezdemény található. Olyan konfliktusok ezek, amelyek valami konkrét esemény hatására realizálódnak, kiéleződnek a felek között, előrevetítve az erőszak alkalmazását. Az ilyen jellegű válság kialakulásához, kiéleződéséhez több kritérium szükséges. Gazdag és Remek szerint mély válság akkor alakulhat ki, ha²⁶

- két vagy több szereplő között a vita tárgyát illetően feloldhatatlan ellentmondás áll fenn;
- ha e vita egzisztenciális vagy annak tekintett érdekeket érint;
- ha a konfliktus megoldásához nem áll a felek rendelkezésre elégséges idő;
- ha a válság kezelésére/megelőzésére irányuló erőfeszítések sikertelenek;
- ha a felek között fennáll a háború lehetősége.

A hivatkozott forrás szerint Ciprus 1974-es török és görög részre szakadásának esete a nemzetközi válság klasszikus példája.

Válság nemzetközi definíciók szerint

A válság az Egyesült Államok Védelmi Minisztériuma szerint olyan esemény vagy helyzet, amely egy adott nemzetet, annak területét, polgárait, katonai erőit, javait vagy létfontosságú érdekeit fenyegeti. Gyorsan alakul ki, és olyan diplomáciai, gazdasági, politikai vagy katonai vonatkozású helyzetet teremt, hogy célok elérése érdekében az országok a katonai erők és védelmi erőforrások alkalmazását fontolgatják.²⁷

Katonai szempontból a válságot tekinthetjük olyan környezetnek, amely ellenkezik az emberi vagy természeti rendszerek szokásos, rendezett, lineáris folyamataival, nem mutat ismerős, stabil és kiszámítható jeleket.²⁸

Isaszegi szerint a nemzetközi szervezetek terminológiájából hiányzik az egységes felfogás. Mai értelemben a válság negatív folyamatok összességét jelenti, amelyek során a normálistól eltérő történések a meghatározóak. Ez nagyjából összecseng az előző definícióval. Megemlíti, hogy ezek a folyamatok természeti és ipari katasztrófák következtében is kialakulhatnak. További okok lehetnek külső vagy belső társadalmi-politikai-gazdasági különbségek, illetve negatív gazdasági folyamatok, amelyek súlyos zavart, veszélyes helyzetet eredményezhetnek, és ezekből válságok, konfliktusok alakulhatnak ki. A nemzetközi szervezetek közül az ENSZ-t említi, amely a mai értelemben vett békeműveleteket létrehozta, globális intézmény, aminek alapvető feladata a konfliktusok békés rendezése. A politikai stabilitás és a gazdasági fejlődés segítése mellett a globális és nagy veszélyt jelentő kihívásokat is kezeli.²⁹

Minden válság definíció valamilyen fenyegetésre utal, amelyet sürgősen el kell kezelni vagy kezelni kell a súlyos következmények elkerülése érdekében, de a fenyegetések, és azok tárgyai nagyon eltérőek lehetnek, attól függően, hogy milyen definíciót használunk. Az EU válságkezelése úgy értelmezi a válságot, mint „egy társadalom alap-

²⁶ Uo.

²⁷ *The Military Factory*. https://www.militaryfactory.com/dictionary/military-terms-defined.php?term_id=1396

²⁸ Michael J. Hillyard: *Public Crisis Management*. Lincoln, Writers Club Press, 2000. 1.

²⁹ Isaszegi János: Válságkezelések konfliktusai és háborúi 2012 (1.) *Honvédségi Szemle* 140(5). Budapest, 2012. 4.

vető értékei vagy életfenntartó rendszerei számára észlelt fenyegetés, amelyet bizonytalan körülmények között sürgősen kezelni.”³⁰

A NATO, mint másik nagy nemzetközi szervezet, amelynek katonai szövetségesi rendszerben Magyarország is tagja, válságkezelési elvei más alapokon nyugszanak.³¹ Magát a válság fogalmát nem definiálja,³² annak a kezeléséből, megoldási variációkból lehet következtetni, hogyan értelmezhetjük a krízist. Válságkezelési műveletek széles skáláját különbözteti meg, ahol a válság természetétől függően különböző típusú válságkezelési műveletekre lehet szükség.

A kollektív védelem elvét rögzítő, NATO alapító szerződésének 5. cikke szerint a NATO-tagok együttesen hozták meg azt a döntést, hogy egy vagy támadást, vagy agressziós cselekményt mindenki elleni támadásnak tekintsenek. A válságreakálási műveletek kiterjednek a NATO által az 5. cikk hatálya alá nem tartozó helyzetben végrehajtott egyéb jellegű összes katonai műveletre.

Ilyenek a válságreakálás vagy béketámogató műveletek, amik általános kifejezések, magukban foglalhatják a konfliktusmegelőzést, békefenntartást, béketeremtést, béketeremtést, békeérvényesítést és humanitárius műveleteket. Ezek többfunkciós műveletek, amelyeket az ENSZ/EBESZ megbízatásának támogatására vagy egy szuverén kormány meghívására hajtanak végre katonai erők, diplomáciai és humanitárius ügynökségek bevonásával, és aminek célja a hosszú távú politikai rendezés vagy a megbízásban meghatározott egyéb feltételek elérése.

A válság elkerülésére vagy megszüntetésére alkalmazható egyéb műveletek:³³

- Konfliktusmegelőzés: ezt a tevékenységet általában az ENSZ Alapokmánya VI. fejezete alapján végzik.³⁴ A diplomáciai kezdeményezésektől az erők megelőző bevetéséig terjednek, amelyek célja, hogy megakadályozzák a viták fegyveres konfliktusokká fajulását vagy tovább terjedését.
- Békefenntartás: a békefenntartó műveleteket szintén az ENSZ Alapokmánya VI. fejezete alapján, és a konfliktusban részt vevő valamennyi fél beleegyezésével hajtják végre a békemegállapodás végrehajtásának ellenőrzése és elősegítése érdekében.
- Béketeremtés: ide tartozik a konfliktus kezdete után végzett diplomáciai tevékenység, amelynek célja a tűzszünet vagy a gyors békés rendezés megteremtése. Ezek magukban foglalhatják a jószolgálatot, a közvetítést, a békéltetést és az olyan tevékenységeket, mint a diplomáciai nyomásgyakorlás, az elszigetelés vagy a szankció.
- Békeépítés: olyan tevékenységeket foglal magában, amelyek olyan politikai, gazdasági, társadalmi és katonai intézkedéseket és struktúrákat támogatnak,

³⁰ Arjen Boin – Magnus Ekengren – Mark Rhinard: *The European Union as Crisis Manager*. Nem York, Cambridge University Press, 2013. 6.

³¹ *NATO Crisis management*. https://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_49192.htm

³² Nem szerepel még a 2020-ban kiadott AAP-06, NATO kifejezések és fogalommeghatározások angol és francia nyelvű szövegében sem.

³³ *NATO Crisis management*. https://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_49192.htm

³⁴ Ez a viszályok békés úton való rendezésére törekvés elvét rögzíti.

amelyek célja a politikai rendezések megerősítése és megszilárdítása a konfliktus okainak orvoslása valamint a gazdasági újjáépítés érdekében.

- Békekikényszerítés: ezeket a műveleteket az ENSZ Alapokmányának VII. fejezete³⁵ alapján hajtják végre. Kényszerítő jellegűek, és akkor hajtják végre, ha a konfliktusban részt vevő felek beleegyezését nem sikerült elérni, vagy ez bizonytalan lehet.
- Humanitárius műveletek: az emberi szenvedés enyhítésére hajtják végre. A humanitárius műveletek megelőzhetik vagy kísérhetik a szakosodott civil szervezetek által nyújtott humanitárius tevékenységeket.
- Természeti, technológiai vagy humanitárius katasztrófavédelmi műveletek: a katasztrófák által sújtott tagországok és partnerországok megsegítésére irányuló műveletek szintén a válságkezelés hatálya alá tartoznak. A NATO rendszeresen reagál a természeti katasztrófák, például hurrikánok, heves áradások és erdőtűzek utáni segítségkérésekre, és jelenleg is segít a globális koronavírus-járvány leküzdésében.

Konfliktus

A konfliktus legalább két félnek, államnak vagy államcsoportnak a szemben állását jelentí nemzeti érdekekre – függetlenség, önrendelkezés, határok, terület, lakosság – vonatkozóan, amelyben a fegyveres erő alkalmazása a két fél között halálos áldozatokkal is járhat. Az erőszakkal is járó konfliktusok intenzitása – a Brzezinski által használt besorolás szerint – alacsony, közepes és magas lehet.³⁶

Háború

A háború definiálásának legismertebb formulája, hogy az tulajdonképpen a konfliktusban érintett felek közötti politika folytatása, csak immár fegyveres eszközökkel.³⁷ Clausewitz azért ragaszkodott a politika elsőbbségéhez, mert a háborút politikai döntés kérdésének tekintette. A nemzetközi biztonsági tanulmányok realista iskolájának képviselői szerint a háború nem egy döntés, hanem a nemzetközi rendszer struktúrájának elkerülhetetlen eredménye. A totális és regionális háború mellett léteznek kisebb intenzitású, úgynevezett destabilizációs fegyveres akciók, amelyek célja a célállampolitikai, gazdasági rendjének megrendítése. Létezik továbbá megtorló fegyveres támadás, ami a célállamot a támadó érdekeinek megfelelő politikai, gazdasági, diplomáciai vagy más lépések megtételére kényszeríti.

A biztonság modern értelmezése

A biztonság 21. századi értelmezése Gazdag és Remek szerint napjainkban hat szektorban valósul meg. Nézzük most, hogy ezek a szektorok a biztonság milyen aspektusát

³⁵ Ez a fejezet a béke veszélyeztetése, a béke megszegése és támadó cselekmények esetében alkalmazandó eljárásokat rögzíti.

³⁶ Gazdag–Remek i.m. 39.

³⁷ Carl von Clausewitz: *A háborúról*. Budapest, Athenaeum, 1917. 13.

elemzik.

Katonai szektor

A katonai biztonság az állam fegyveres támadó és védelmi képességeit vizsgálja, a fegyveres erőkkkel kapcsolatos szándékait elemzi.³⁸

Politikai szektor

A szuverenitás szempontjából minden olyan kihívás fenyegetést jelenthet, ami egy kormány legitimitását, nemzetközi elismerését megkérdőjelezi. A politikai biztonság vizsgálata az államok, kormányzati rendszerek és az ezeket legitimáló ideológiák szervezeti stabilitásával foglalkozik, a biztonságot összességében az állam intézményeinek működőképessége jelenti.³⁹

Gazdasági szektor

A gazdasági biztonság a társadalom jólétéhez és az államhatalom elfogadható szinten tartásához szükséges erőforrásokhoz, pénzeszközökhöz és piacokhoz való hozzáférés garantálása.⁴⁰ A nemzetközi gazdasági folyamatokban, adott ország gazdasági külkapcsolataiban keletkezhetnek olyan zavarok, amelyek adott esetben negatívan hatnak az összes többi szektorra is.

Társadalmi szektor

A szektor vizsgálata azzal foglalkozik, hogy a fejlődési feltételek megtartása mellett miként tarthatók fenn a nyelv, a kultúra, a vallási és nemzeti identitás elfogadott formái.⁴¹ A társadalmi instabilitás bármelyik másik szektor zavarának alapja lehet.

Környezeti szektor

A környezeti biztonság vizsgálata lehet lokális, de kockázati tényezőtől függően regionális, vagy akár globális is, hiszen a természeti környezetnek, mint minden emberi létfenntartó tevékenység rendszereinek fenntartására irányul. Általánosságban a környezetszennyezés, a klímaváltozás, az erőforrások túlzott kihasználása és a nyomukban járó kedvezőtlen változások jelenthetnek biztonsági kihívást.⁴²

Informatikai szektor

A 21. század elején az államok és a társadalmak többségének működése egyre inkább a számítástechnikára épül, beleértve a közigazgatás, a nemzetgazdaság, a pénzügyi

³⁸ Gazdag–Remek i.m. 21.

³⁹ Uo.

⁴⁰ Gazdag–Remek i.m. 22.

⁴¹ Uo.

⁴² Gazdag–Remek i.m. 23.

rendszer és a védelem területeit is. Az információs biztonság terén a kihívások elsősorban az informatikai és telekommunikációs hálózatok, valamint a hozzájuk kapcsolható kritikus infrastruktúra vonatkozásában jelentkeznek.⁴³

Jellemző továbbá, hogy a 21. századra a hadviselés természete is megváltozott, eltűnt a nyílt szembenállás, nincs hadüzenet, nincs dedikált harcmező és frontvonal, ami a korábbi időkben jellemző volt. A mai háborús konfliktusokat a nem hagyományos gerilla-hadviselés vagy az aszimmetrikus, hibrid hadviselés jellemzi. Ezek mellett megjelent az információs, illetve a hálózati hadviselés is. A biztonságunkat fenyegető veszélyek már nem csak katonaiak, éppen ezért csak katonai válságkezeléssel azokat megoldani nem lehet.⁴⁴

A legjelentősebb biztonsági fenyegetések között találunk az eltérő társadalmi fejlődésből vagy tartós etnikai-vallási ellentétekből adódó konfliktusokat, gazdasági, pénzügyi és társadalmi válságokat, bukott államokat, nemzetközi terrorizmust, szervezett bűnözést. De ide sorolható az illegális kábítószer-, fegyver- és műkincskereskedelem, a demográfiai válság, az éghajlatváltozás, az ezekkel szorosan összefüggő migráció és a civilizációs katasztrófák is. A globális kihívások és kockázatok nem érnek véget egy-egy adminisztratív határnál, átnyúlnak országhatárokon, sokszor egész régiókban hatnak. Isaszegi szerint „a válságok döntő többségükben egy időben természeti és humán eredetűek,”⁴⁵ kezelésük sokszor multidiszciplináris szakmai ismereteket, komplex problémamegoldást igényel, beleértve a modernkori természettudományi ismereteket is, vagy az azokat felhasználó elemzéseket, mint például a geoinformációs értékelés.

Az egyes biztonsági szektorok és biztonsági komplexumok kapcsolatát, illetve az általuk meghatározott, biztonságföldrajzi elemzés során felhasznált adatok körét a 2. ábra mutatja be.

Biztonsági szektor	Biztonsági komplexum	Közigazgatási egység alapú adat	Adataalapú terület-meghatározás
Katonai	Társadalmi	A hadsereg létszáma	Az erők diszlokációja
Politikai		Államforma	A fennálló rendszer elleni megmozdulások helye
Társadalmi		Népesség	Vallási felekezetek elhelyezkedése
Gazdasági	Gazdasági	Egy főre jutó GDP	Munkanélküliség eloszlása
Környezeti	Környezeti	Terület	Árvíz által veszélyeztetett területek
Informatikai	Vegyes ⁴⁶	Internet elérési pontok száma	Hálózati lefedettség

2. ábra: Példák a kockázati tényezők okozta válságokra (Forrás: saját szerkesztés)

⁴³ Gazdag–Remek i.m. 24.

⁴⁴ Isaszegi i.m. 3.

⁴⁵ Uo.

⁴⁶ A kibertér nem jelenik meg földrajzi térként a fizikai térben, de annak eredményeként, a kibertérben végzett műveletek vetületeként tapasztalható az eredménye.

Válságövezetek

A fentiek értelmében válságövezetről akkor beszélünk, ha a definiált válság egy területen tartósan és markánsan jelentkezik, veszélyeztetve ezzel a terület – ország, régió – biztonságát, az adott nemzetet, területét, lakosságát, katonai erőit, gazdasági javait vagy létfontosságú érdekeit fenyegeti; válságövezet az a terület, ahol ez a jelenség realizálódik.

A válságövezet lehatárolásában a katonaföldrajz, a fenyegetettségek meghatározásában a Nemzeti Biztonsági Stratégiából⁴⁷ levezetett Katonai Biztonsági Stratégia⁴⁸ van segítségünkre. A biztonságföldrajzi és geoinformációs értékelés-elemzés során végzzük el azt a szakértői munkát, ami az eredményt adja.

Lehatárolás problematikája

Sokszor egyértelmű egy adott válság- vagy kockázattípus lehatárolása, mert definíció szerint egy adott országon vagy egyéb adminisztratív határon belül jelentkezik, ott mérhető. Ilyen például egy adott terület demográfiai jellemzője, vagy gazdasági adatai. Más esetben nehezebben definiálható a határ, mert az nem egy mesterségesen megalkotott határvonal, hanem egy természeti jelenség, ami nehezebben definiálható a térben – mint egy folyó sodorvonala, vagy egy hegygerinc – vagy relatíve gyorsan változik, mint az időjárási jelenségek, vagy a tengermozgás. Sokszor éppen az adja a konfliktust, hogy nincs, vagy eltérően értelmezett a közigazgatási határ.

Nagy Péter szerint: „A tér és a fegyveres küzdelem kapcsolata már nem azonosítható a földrajzi tér és a háború fogalmával.”⁴⁹ Napjaink konfliktusai más jellegűek, mint a korábbi háborúk. Egyre több dimenzióra kiterjedő, egyre kisebb területet lefedő, egyre gyorsabban elkészülő geoinformációs elemzések szükségesek, hogy ki tudják elégíteni az elvárásokat. Mivel például az aszimmetrikus hadviselés során a béke-háború határ elmosódik, nincs felismerhető, jól azonosítható harctér, hadüzenet, a klasszikus értelemben vett terepelemzés és válságövezet lehatárolás ezen esetekben nem alkalmazható.

Maga a határ fogalma is többféle módon értelmezhető, nem mindig evidens, milyen területi elv alapján lehet végrehajtani az elemzést. Az ideális egy olyan tér, a műveleti tér definiálása, ami nem feltétlenül egy már létező lehatárolást vesz át, hanem művelet-specifikus lehatárolást alkalmaz. „Térhatások nélküli határ nem létezik, ezt kell látnia a katonaföldrajznak is, amikor a határok kérdéséről szól, és azokat a terepen futó vonalakká igyekszik leegyszerűsíteni.”⁵⁰

Amilhat-Szary és Cattaruzza szerint a hagyományos geopolitikai ábrázolásokban a

⁴⁷ Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiája. 1. melléklet az 1163/2020. (IV. 21.) Korm. Határozathoz. Magyar Közlöny, 2020. évi 81. szám. 2101–2119.

⁴⁸ 1393/2021. (VI. 24.) Korm. határozat Magyarország Nemzeti Katonai Stratégiájáról. 2021.

⁴⁹ Nagy Péter: *Térinformatikai szolgáltatások fejlesztésének lehetőségei az átalakuló Magyar Honvédségben (PhD értekezés)*. Budapest, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, 2007.

⁵⁰ Nagy Miklós Mihály: Politikai földrajzi határ a katonaföldrajzban. In Gulyás László (főszerk.): *Közép-Európai Közlemények*, 2. (2009) 4–5. Szeged, Dr. Gulyás László, 2009. 113–120.

határok továbbra is a konfliktusokhoz kapcsolódnak.⁵¹ Békében a politikai földrajz vagy a biztonságföldrajz sokkal kevésbé vizsgálódik. A vesztfáliai értelemben kialakított határokon⁵² megszakad a hatalmi viszonyok folytonossága, ezzel szinte állandó politikai feszültséget generál, így sok helyen a békeállapot lappangó és tartós konfliktusokat rejt. A béke, a háború és a határok közötti kapcsolat elemezhető, ha megvizsgáljuk, hogy a konfliktusok lezárását célzó területi megoldásokat, amik a tartós stabilitást hivatottak biztosítani. A 21. századra az államok elvesztették monopóliumukat a határigazgatás felett. Más érdekelt felek, a gazdaság és biztonság nemzetközi, regionális vagy helyi szereplői egyre nagyobb befolyást gyakorolnak ezen a területen, így az erőszak alkalmazásának vagy a béke megtartásának, megteremtésének további tényezőivé válnak. Több olyan határral találkozunk, ahol békeállapot van, de ahol az erőszak mértéke szélsőséges. Nincs háború Mexikó és az Egyesült Államok, sem Magyarország és déli szomszédai között, mégis kerítések épülnek.

A tér, mint erőteényező meghatározza az emberi társadalom folyamatait, akkor meghatározza a hadügy eseményeit is. Az országok politikai tevékenységét, katonai törekvéseit alapvetően meghatározzák földrajzi viszonyaik, és ezen viszonyok vizsgálata nélkül nem lehet értelmezni politikai, katonai tevékenységeiket sem. A földrajzi tér azonban nem önmagában áll, hogy valóban tényező legyen, ahhoz kell a társadalom hatása, azaz a hadügy, amelyre hatnak az események. Ezért érdemes a fegyveres konfliktusokat kiváltó geográfiai okokat vizsgálni, napjainkban is geoinformációs értékeléseket készíteni.⁵³

„Ha úgy húzzák meg a térképen a határvonalakat, hogy nem veszik figyelembe az adott terület földrajzi adottságait és a helyi kultúrák éppoly fontos sajátosságait, azzal elvetik a későbbi viszályok magvait.”⁵⁴ „Az ember alkotta határ különösen sebezhető, ha nem egyezik a természetes határokkal.”⁵⁵ Sok térségben, pl. a Közel-Keleten a határok egyre inkább frontierekké, határovezetekké alakulnak, mintsem konkrét választóvonalak. Korunk biztonsági helyzetét távlatosan befolyásolják a változó földrajzi tényezők is, például a környezetszennyezés, az elszivatagosodás, az ivóvíz hiánya, a jégtakaró olvadása, így ezek is, bár nem fegyveres konfliktusok, feltétlen geoinformációs tényezőkké válnak, érdemesek az elemzésére, alakítják a szemléletünket.

Kettős lehatárolás

Ha biztonságföldrajzi elemzés szempontjából közelítjük meg a lehatárolás problematikáját, valamilyen geoinformációs, térbeli vetületen alapuló megjelenítést, értékelést várunk – ilyen lehet egy részletes leírás, egy térkép vagy egy mindkettőt ötvöző atlasz

⁵¹ Anne-Laure Amilhat-Szary – Amaël Cattaruzza: Frontières de guerres, frontières de paix: nouvelles explorations des espaces et temporalités des conflits. *L'Espace Politique*, 33(3). 2017. Forrás: <http://journals.openedition.org/espacepolitique/4403>

⁵² A nemzetközi határ gondolata a harmincéves háborút követő vesztfáliai békeszerződések (1648) tárgyalása idején merült fel a nemzetközi jogban.

⁵³ Nagy (2009) i.m. 113–120.

⁵⁴ Tim Marshall: A földrajz fogságában - Tíz térkép, amely mindent elmond arról, amit tudni érdemes a globális politikai folyamatokról. Budapest, Park Könyvkiadó 2019. 14–15.

⁵⁵ Robert D. Kaplan: *A földrajz bosszúja*. Budapest, Antall József Tudásközpont, 2019. 17.

– akkor meg kell különböztetnünk a már eleve területi alapon gyűjtött adatokat és azt a jelenséget, amikor maguk az adatok szabják a válságövezet területét. Előbbire példa lehet, mint arról már szó volt, egy ország demográfiai jellemzője, lakossága, népsűrűsége, a lakosság születéskor várható élettartama, vagy az ország gazdasági adatai, mint az egy főre jutó GDP, vagy a munkanélküliségi ráta. Az ilyen jellegű adatok jellemzően egy létező határral körbevett területre tudjuk megadni, így is keressük, így férünk hozzá és így is tároljuk az elemzéshez. Arra példa, amikor az adatok határozzák meg a válságövezetet, jó példa egy árvíz esete, ahol vagy azt tudom meghatározni, hogy bizonyos vízállásig mely területek lesznek elöntve, vagy azt, hogy mekkora vízszint emelkedésig marad egy adott folyó a medrében, vagy milyen ütemben vonul el az ár – mindenképpen egy adatot, adatsort definiálok, és megnézem, mely területen érvényesül, és az lesz a válság területe. Az ilyen jelenségek általában a határokon átnyúló természeti kockázatok, katasztrófák. A válságövezeteknél meg kell teremteni, az adattárolással kezdve, a területi alapon történő és a válságközpontú megközelítésen nyugvó elemzés-értékelés lehetőségét. Az ilyen értelemben vett kettős lehatárolás biztosítja, hogy minden típusú krízis esetén képesek legyünk lehatárolni a válságövezetet.

Újfajta adattárolás

Ha meg akarom fordítani az terület definiálás–adatmeghatározás relációt, akkor másképp kell gyűjteni és tárolni az adatokat. Ha egy adott területre, de nem feltétlenül közigazgatási egységre akarok határokon túl jelentkező, geográfiai relációval rendelkező kockázati tényezőt vizsgálni, akkor az előre definiált, például rácshálós fedett raszteres adattárolás lehet megoldás. Hasonlóval találkozhatunk az SRTM⁵⁶ domborzat-ábrázolás esetén, ahol 1 fokmásodperces sűrűséggel tárolnak magassági adatokat szinte az egész Földre. A domborzat folytonos, nem ér véget az adminisztratív határokkal, így szabadon le tudok határolni egy területet és az adatok alapján arra domborzatmodellt tudok készíteni. Ha ezt egyéb természeti jelenségekkel is meg tudnánk tenni, az új lehetőséget nyitna a biztonságföldrajzi elemzéseket is segítő geoinformációs értékelésekben.

Ugyanakkor, ha egy létező, már definiált területi egységre akarunk úgy adatot elemezni, hogy annak a területen belüli eloszlását megkaphassuk, akkor kisebb területi egységeket kell létrehoznom és azokra újra számolni az adatot. A fenti rácshálós módszer erre az esetre is megoldást adhat. Érdemes az adatokat közigazgatási egységekre is és kockázati tényezőkre megadva is tárolni, megteremtve ezzel a regionális elemzés és a kérdésspecifikus elemzés lehetőségét is. A módszer részletes szakmai kidolgozása elvi és gyakorlati szinten, kiterjesztése más biztonsági szektorokra (ld. 2. ábra) további kutatásom tárgyát képezi.

⁵⁶ Az SRTM (Shuttle Radar Topography Mission) digitális domborzatmodellt készít űrrepülőgép fedélzetén elhelyezett radarrendszer felhasználásával, a feltérképezett terület az északi 60°, a déli 57° szélességi körök közötti régióra terjed ki.

Összefoglalás

Egy adott terület biztonságát befolyásoló földrajzi tényezőket csoportosíthatjuk a terület rögzítésével, Regionális Biztonsági Komplexumok meghatározásával, azt vizsgálva, hogy a területre milyen tényezők hatnak, melyek azok, amik válságot okozhatnak. Más esetben biztonsági komplexumokat vehetünk alapul az elemzés, ahol nem területi, hanem oksági eseményekre alapozzuk a biztonsági komplexumokat – környezeti, társadalmi és gazdasági megközelítésben. A biztonságot szektorok szerint vizsgáljuk, mindegyikhez a megfelelő katonaföldrajzi tényezőket rendelve. A kockázati tényezők intenzitásától függően definiálhatjuk a válságot, aminek határát egyes esetekben a közigazgatási, statisztikai határok jelölik ki, ekkor közigazgatási egység alapú adatokról beszélhetünk. Más esetben a jelenség maga, az adatok determinálják a válság földrajzi vetületét, ez esetben adatalapú területmeghatározásról beszélhetünk. A két megközelítés eltérő értelmezést, más jellegű lehatárolást, ezáltal eltérő adattárolást kíván meg. A módszer részletes szakmai kidolgozása elvi és gyakorlati szinten további kutatásom tárgyát képezi.

Felhasznált irodalom

1393/2021. (VI. 24.) Korm. határozat Magyarország Nemzeti Katonai Stratégiájáról. 2021.

Amilhat-Szary, Anne-Laure – Cattaruzza, Amaël: Frontières de guerres, frontières de paix: nouvelles explorations des espaces et temporalités des conflits. *L'Espace Politique*, 33(3). 2017. Forrás: <http://journals.openedition.org/espacepolitique/4403>

Boin, Arjen – Ekengren, Magnus –Rhinar, Mark: *The European Union as Crisis Manager*. Nem York, Cambridge University Press, 2013.

Buzan, Barry – Wæver, Ole: Regions and Powers – *The Structure of International Security*. Cambridge, Cambridge University Press, 2003.

Clausewitz, Carl von: *A háborúról*. Budapest, Athenaeum, 1917. 13.

Gazdag Ferenc – Remek Éva: *A biztonsági tanulmányok alapjai*. Budapest, Dialóg Campus, 2018.

Hillyard, Michael J.: *Public Crisis Management*. Lincoln, Writers Club Press, 2000.

Isaszegi János: Válságövezetek konfliktusai és háborúi 2012 (1.) *Honvédségi Szemle* 140(5). Budapest, 2012.

Kaplan, Robert D.: *A földrajz bosszúja*. Budapest, Antall József Tudásközpont, 2019.

Khanna, Parag: *Konnektográfia. A globális civilizációk jövőjének feltérképezése*. Budapest, HVG Könyvek, 2017.

Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiája. 1. melléklet az 1163/2020. (IV. 21.) Korm. Határozathoz. *Magyar Közlöny*, 2020. évi 81. szám. 2101–2119.

Marshall, Tim: *A földrajz fogságában - Tíz térkép, amely mindent elmond arról, amit tudni érdemes a globális politikai folyamatokról*. Budapest, Park Könyvkiadó 2019.

Marton Péter: *Biztonsági komplexumok - A biztonság empirikus elemzésének alapjai*. Budapest, Budapesti Corvinus Egyetem, 2019.

- Nagy Miklós Mihály: Politikai földrajzi határ a katonaföldrajzban. In *Közép-Európai Közlemények*, 2(4–5). Szeged, Dr. Gulyás László, 2009. 113-120.
- Nagy Péter: *Térinformatikai szolgáltatások fejlesztésének lehetőségei az átalakuló Magyar Honvédségben (Phd értekezés)*. Budapest, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, 2007.
- NATO Crisis management. https://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_49192.htm
- Siposné Kecskeméthy Klára: Biztonságföldrajz címszó. In Krajnc Zoltán (főszerk.): *Hadtudományi lexikon – Új kötet*. Budapest, Dialóg Campus, 2019. 102.
- Siposné Kecskeméthy Klára: Katonaföldrajzi értékelés címszó. In Krajnc Zoltán (főszerk.): *Hadtudományi lexikon – Új kötet*. Budapest, Dialóg Campus, 2019. 524.
- Siposné Kecskeméthy Klára: Katonaföldrajzi tényező címszó. In Krajnc Zoltán (főszerk.): *Hadtudományi lexikon – Új kötet*. Budapest, Dialóg Campus, 2019. 525.
- Siposné Kecskeméthy Klára: Válságövezetek/régiók földrajza címszó. In Krajnc Zoltán (főszerk.): *Hadtudományi lexikon – Új kötet*. Budapest, Dialóg Campus, 2019. 1139.
- The Military Factory*. https://www.militaryfactory.com/dictionary/military-terms-defined.php?term_id=1396

Fegyverzetellenőrzés a nemzeti- és katonai biztonság szolgálatában

Várdai Mihail Istvanovics

Bevezetés

A fegyverzetellenőrzés, a bizalom- és biztonságerősítő intézkedések egy állam nemzeti- és katonai biztonságának egyik eleme. Ennek egyik bizonyítéka, hogy a különböző egyezmények, megállapodások következtében az államoknak lehetőségük van megismerni egymás katonai képességeit, jobb esetben szándékait. Ebben a tanulmányban elsősorban a hagyományos fegyverzetellenőrzés lehetőségei kerülnek bemutatásra, tekintettel a nukleáris fegyverzet-ellenőrzési rezsimekre. Ennek a tanulmánynak egyik célja, hogy a fegyverzetellenőrzéssel és a bizalom- és biztonságerősítő intézkedésekkel kapcsolatos gondolkodásmódot átalakítsa illetve a biztonsági és védelmi döntéshozatalba történő beemelését lehetővé tegye. A modern biztonsági környezet, elsősorban Európában, lehetővé tette, hogy a nemzeti- és a katonai biztonság elemeként a haderőcsökkentés valamint a haderők közötti kapcsolat fontossága megnövekedett. A jelenlegi biztonsági helyzet, a nagyhatalmak közötti versengés következtében úgy tűnik, hogy ez tevékenység alacsony prioritású, ennek ellenére a politikai diskurzus fontos eleme továbbra is. Hasonló a helyzet a technikai fejlődés következményeként a haderőkben a forradalmi technológia jelentette kihívás is, valamint a különböző fegyverrendszerek elsősorban horizontális proliferációja elleni tevékenység, amiben a fegyverzetellenőrzés illetve a bizalom- és biztonságerősítő intézkedések foganatosítása fontos szerepet játszhat.

Nemzeti biztonság és a fegyverzetellenőrzés, bizalom- és biztonságerősítő intézkedések kapcsolata más államoknál

Az államok által kiadott egyik legjelentősebb dokumentumok egyike, a „Nemzeti Biztonsági Stratégia” (NBS) vagy azzal egyenértékű dokumentum. Ahogy Csiki Tamás megfogalmazta, „[a] legmagasabb állami szintű stratégiaiát tehát nemzeti biztonsági stratégiának nevezzük, amelynek kidolgozása a kormány (végrehajtó hatalom)¹ felelőssége.”² Ebben az alapidokumentumban általában szerepel a fegyverzetellenőrzés és a non-prolifерáció is, mint az egyik eszköz a nemzeti biztonság eszközei. Az amerikai 2017-ben kiadott NBS is tartalmazza a fegyverzetellenőrzést, mint a stratégiai stabilitás egyik hozzájáruló eleme.³

Hasonlóan fogalmaz Németország NBS-e is, ahol a fegyverzetellenőrzés, mint stratégiai eszköz jelenik meg a német és az európai biztonság egyik fontos elemeként. Ebben a tekintetben az Észak-atlanti Szerződés Szervezetén (North Atlantic Treaty Orga-

¹ Megjegyzés a szerzőtől.

² Csiki Tamás: A stratégiai dokumentumok rendszere, Nemzet és biztonság, 2008. szeptember

³ National Security Strategy of the United States of America, December 2017. p 31.

nization – NATO) belül együtt a szövetségesekkel történik ennek a feladatnak a végrehajtása együtt a non-proliferációval.⁴

Az, hogy mit okozhat a különböző fegyverzet-ellenőrzési és non-proliferációs rezsimek eróziója, az Szerbia 2009. évi NBS-ben jelenik meg a legmarkánsabban. Nevezetesen „[a] paramilitaris erőik létrehozás az úgynevezett Koszovói Biztonsági Erők, komoly fenyegetést jelentenek a fennálló regionális fegyverzetellenőrzési módokra és fenyegeti a regionális egyensúlyt.”⁵

Az Oroszországi Föderáció 2015-ben kiadott NBS 36. pontja szerint a hadászati elrettentés érdekében „...a katonai konfliktusok megelőzése érdekében alkalmazni kell a politikai, katonai, haditechnikai, diplomáciai, gazdasági, információs és egyéb rendszabályokat az Oroszország elleni katonai erő alkalmazásának megakadályozására, a szuverenitásának és területi integritásának megőrzése érdekében.”⁶ Ez expliciten nem fogalmazza meg a fegyverzetellenőrzést és a bizalom- és biztonsággerősítő intézkedések foganatosítását, de bele lehet érteni a diplomáciai rendszabályok közé.

Az államok a nemzetközi terrorizmus, a tömegpusztító fegyverek proliferációját komoly fenyegetésnek tekintik, és ebben a tekintetben egyetértés van. Ehhez a meglévő tömegpusztító fegyverekre vonatkozó fegyverzet-ellenőrzési rezsimek, az export kontroll rezsimek hatékonyságának megerősítése közös célként jelenik meg. Az új fegyverrendszerek, új technológiák megjelenése és katonai célú alkalmazása vonatkozásában a fegyverzetellenőrzés, a bizalom- és biztonsággerősítő intézkedések fejlesztése kiemelt fontossággal bír.

Fegyverzetellenőrzés, bizalom- és biztonsággerősítő intézkedések Magyarország hatályos Nemzeti Biztonsági Stratégiájában és Nemzeti Katonai Stratégiájában

Magyarország NBS-e is tartalmazza, hogy „Magyarország nem fejleszt robusztus stratégiai támadó kapacitásokat, ezért kiemelten kezeli, és nagy jelentőséget tulajdonít a fegyverzetellenőrzési, leszerelési, és non-proliferációs rendszerek tevékenységének. Tagjai vagyunk a legtöbb ilyen jellegű nemzetközi egyezménynek és megállapodásnak. Hosszú ideje aktív szerepet vállalunk a multilaterális szervezetek keretein belül megvalósuló biztonság- és védelempolitikai együttműködésben és fellépésben. A stratégiai csapásmérési technológiák és képességek gyors ütemű fejlődése, az ilyen fegyverrendszerek egyre szélesebb elterjedése, továbbá a kézfegyverek és robbanóeszközök instabil régiókban történő fokozott elterjedése jelentős kockázatot jelent mind Magyarországra, mind a nemzetközi keretek között állomásoztatott magyar katonákra és rendőrökre,”⁷ valamint „[a] fegyverzetellenőrzési és fegyverzet-korlátozási rezsimek az eu-

⁴ Dr. Andreas Schockenhoff: A Security Strategy for Germany, p 4. ISPSW Institut für Strategie- Politik- Sicherheits- und Wirtschaftsberatung, Berlin, Germany

⁵ National Security Strategy of the Republic of Serbia, Belgrade, October 2009, p. 10

⁶ Указ Президента Российской Федерации О Стратегии национальной безопасности Российской Федерации, от 31 декабря 2015 г. № 683, ст. 9.

⁷ A Kormány 1163/2020. (IV. 21.) Korm. határozata Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiájáról 55. pont

rópai biztonsági architektúra szerves részét képezik. Fennmaradásuk és hatékony működésük elemi biztonsági érdekünk. Az új, stratégiai csapásmérésre alkalmas technológiák terjedése, azok hatékonyságának, mozgékonyságának, rejthetőségének növekedése ugyanakkor alapvető kihívások elé állítják a meglévő fegyverzetellenőrzési és fegyverzetkorlátozási rezsimeket. Szükséges a meglévő non-proliferációs és ellenőrzési rendszer új nézőpontokból történő megközelítése.”⁸ A magyar 2021-ben kiadott Nemzeti Katonai Stratégia (NKS) nem tartalmaz a korábbi 2012. évi NKS-ben megfogalmazottól⁹ eltérően már „...a változások nyomása alá helyezik a háború eddigi hagyományos dimenzióira kialakított nemzetközi biztonsági rendszert, szervezeteket és rendszabályokat is, ezért szükséges az új biztonsági fenyegetések tükrében ezek modernizálása. A nemzetközi (politikai, jogi, gazdasági, biztonság- és védelempolitikai, fegyverzetellenőrzési stb.) rezsimeknek, valamint a NATO-nak, az EU-nak és tagállamaiknak – köztük Magyarországnak – képessé kell válniuk a folyamatos alkalmazkodásra, a célok, módszerek, és a megvalósításukhoz szükséges eszközrendszer változó környezethez történő rugalmas adaptálására”¹⁰ szerepel. Ez a megközelítés modernbb, és lehetőségeket ad az új egyezmények, megállapodások kidolgozására.

Definíciók

Egy idézettel kezdenék, amit a német fegyverzet-ellenőrzési központ (Zentrum für Verifikationsaufgaben der Bundeswehr – ZVBw) tagjai szoktak mondani:

„A Bécsi Dokumentum – vallás, a CFE Szerződés – tudomány.”

A fegyverzetellenőrzés valamint a bizalom- és biztonságerősítő intézkedések (Confidence and Security Building Measures – CSBM) a nemzetközi kapcsolatokon belül a politikai-biztonsági területen jelenik meg elsősorban. A fegyverzetellenőrzést a magyar hadtudományban korábban a következő módokon definiálták.

Szatmári László PhD értekezésében a következő módon határozta meg a fegyverzetellenőrzést:

„A fegyverzetellenőrzés az államok közötti fegyverzetkorlátozási, fegyverzet-csökkentési, leszerelési, valamint bizalom- és biztonságerősítő intézkedések összessége, amelyek alapját jogi vagy politikai kötelezettségvállalások, a kölcsönös adatszolgáltatások és verifikációs rendszer képezik, és amelyek végcélja az átfogó, oszthatatlan és kooperatív biztonság elvén alapuló stabil béke fenntartása és erősítése. A fegyverzetellenőrzés eszköztára – többek között – magában foglalja a fegyverzeti szintek alacsonyabb szintre hozását és azon tartását, a katonai átláthatóság megteremtését és erősítését, valamint a két- és többoldalú katonai együttműködés elősegítését, a kapcsolatok fejlesztését.”¹¹

Ez a definíció elsősorban a szerző tapasztalatain, valamint az Európai Biztonsági és

⁸ Uo. 103. pont

⁹ 1656/2012. (XII. 20.) Korm. határozat Magyarország Nemzeti Katonai stratégiájának elfogadásáról 39. pont

¹⁰ A Kormány 1393/2021. (VI. 24.) Korm. határozata Magyarország Nemzeti Katonai Stratégiájáról, 1. fejezet

¹¹ Szatmári László: A fegyverzetellenőrzés szerepe Európa biztonságában, különös tekintettel az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezetre, PhD értekezés, 2012, DOI azonosító: 10.17625/NKE.2012.020, p. 16.

Együttműködési Szervezet (EBESZ) által 1995-ben kialakított „fegyverzetellenőrzési keretrendszer”-ben, a részt vevő államok által elfogadott módon ideérti a fegyverzetellenőrzést, leszerelést valamint a CSBM-eket.¹² Ez alapján a fegyverzetellenőrzés hozzájárul az átláthatóság növeléséhez, a bizalom és a biztonság megteremtéséhez az EBESZ térségében. Furcsa, hogy a non-prolifерációs alapelvek is bekerültek, igaz csak említés szintjén. Ez alapján a Nyitott Égbolt Szerződés (OS Szerződés) is beletartozik a fegyverzetellenőrzéshez, holott Szatmári az értekezésében kifejti, hogy ez a szerződés „...nem a korábban megadott információk visszaellenőrzéséről van szó, hanem maga az információszerzés, illetve annak lehetővé tétele, megengedése a cél.”¹³ Továbbá, a Katonai Információk Globális Cseréje (Global Exchange of Military Information – GEMI) sem minősül fegyverzetellenőrzésnek, mert nem tartalmaz verifikációs mechanizmust.

Szatmári ezredes úr munkájának értékét növeli, hogy ez a meghatározás megjelenik Nagyné Rózsa Erzsébet és Péczeli Anna által szerkesztett „Egy békésebb világ eszközei” című könyvben.¹⁴

Erre az eszmefuttatásra azért van szükség, mert a mai korban a fegyverzetellenőrzést újra meg kell határozni annak érdekében, hogy a jövőben az államok közötti katonai biztonság érdekében hatékonyabban tudjanak együttműködni a különböző „verifikációs szervezetek” és a kiemelt biztonsági kihívásokat megfelelő módon tudják kezelni.

Az 1995. évi Hadtudományi Lexikonban a fegyverzetellenőrzés és a CSBM-k külön szerepelnek. Ezt támasztja alá Jozef Goldblat is, amelyben a fegyverzetellenőrzés egyik végkimenetelként tekint a C(S)BM-ek foganatosítására.¹⁵ A fegyverzetellenőrzést a következőképpen kívánom meghatározni:

Olyan politikai és/vagy jogi kötelezettségvállalás az államok részéről, ami megakadályozza a fegyverek ellenőrizetlen terjedését (non-prolifерáció), korlátozza azok alkalmazását, lehetővé teszi azok ellenőrzött módon történő leszerelését, megsemmisítését, így hozzájárulva az államok biztonságához azáltal, hogy lehetővé teszi az államok közötti dialógust, a bizalom kialakítását. A fegyverzetellenőrzés magába foglalja a kötelezettségvállalás(ok)nak megfelelő információk és adatok szolgáltatását, azok verifikálását, valamint a vállalt limitek eléréséhez szükséges kivonást, megsemmisítést.

Ebben a definícióban szerepelnek azok az elemek, amelyek egy nemzetközi egyezményben biztosítják a két- vagy többoldalú tárgyalásokat, valamint egzakt módon lehet végrehajtani a megfogalmazott kötelezettségvállalásokat. Ebben a definícióban benne foglaltatik a leszerelési tevékenység is, amennyiben az átláthatóan, a kötelezettségvállalásnak megfelelő módon történik, valamint a non-prolifерációs tevékenység is. Ez

¹² Organization for Security and Co-operation in Europe Lisbon Summit 1996; Lisbon Document 1996, III. A Framework for Arms Control (FSC.DEC/8/96) para 1., p 17., <https://www.osce.org/files/f/documents/1/0/39539.pdf> (elérés: 2021.12.27.)

¹³ Szatmári p. 104.

¹⁴ N. Rózsa Erzsébet – Péczeli Anna szerk.: Egy békésebb világ eszközei, fegyverzetellenőrzés, leszerelés és non-prolifерáció, Osiris, MKI, Budapest, 2013., p. 15.

¹⁵ Jozef Goldblat: Arms Control: The new guide to negotiations and agreements: Fully revised and updated second edition with new CD-ROM documentation supplement, International Peace Research Institute, Oslo & Stockholm International Peace Research Institute, Stockholm, 2002, p 3.

azért fontos, mert a klasszikus fegyverzetellenőrzési rezsimek, mint az Európai hagyományos Fegyveres Erőkről szóló Szerződés (CFE Szerződés), START¹⁶, Új-START; leszerelési egyezmények, mint a Vegyifegyver-tilalmi Egyezmény (Chemical Weapons Convention – CWC) és a Közepes hatótávolságú nukleáris erők szerződése (INF¹⁷ Szerződés); a non-prolifációs szerződés (Non-proliferation Treaty – NPT) rendkívül robusztus rendszert képeznek. Ezek tartalmazzák a vonatkozó megállapodás alapján meghatározott időközönkénti információcserét, a szerződés tárgyát képező objektumok megsemmisítésének módszereit, azok helyzetére vonatkozó adatokat (Treaty Accountable Item – TAI) és a verifikációs eljárásokat. A TAI-t alapvetően a nukleáris fegyverzetellenőrzés kereteiben alkalmazzák, viszont ezzel a fogalommal bármilyen fegyverzetellenőrzési egyezmény működését, hatályát be lehet azonosítani.

A bizalom- és biztonságerősítő intézkedések definícióját a következő módon javasolom megfogalmazni:

Olyan alkalmazott politikai cselekmények összessége, amely az államok közötti dialógus fenntartásával hozzájárul a biztonság kialakításához, fenntartásához azáltal, hogy a nemzetközi kapcsolatok különböző területein, ideértve a fegyveres erők közötti kapcsolatokat, az államközi együttműködést előmozdítja.

Ezen definíció alapján látható, hogy a CSBM-k nem egzaktak, azok tartalmát nehezen lehet „verifikálni”, és nagyobb teret enged az államok részére a különböző értelmezésbeli megközelítésre.

De miért ez a különbség? A fegyverzetellenőrzési egyezmények általában a nemzetközi jog szerint az 1969. évi Bécsi Egyezmény hatáskörébe tartoznak.¹⁸ Vagyis jogi kötelezettségvállalások nem teljesítése nemzetközi bíraskodás hatáskörében tárgyalhatók. Jellemzően a fegyverzetellenőrzési szerződések meghatározzák azt a grémiumot, amely felügyeli a szerződés betartását valamint a vitás kérdések rendezésének elsődleges fórumaként jelenik meg. Például a CFE Szerződés és az OS Szerződés expliciten meghatározza ezt a szervezeti elemet.¹⁹ Hasonló szervezet bilaterális fegyverzetellenőrzési egyezményekben is megjelenik. A Bizalom- és Biztonságerősítő Intézkedések 2011. évi Bécsi Dokumentuma (Bécsi Dokumentum 2011) is megfogalmaz egy lehetőséget, ami ezen intézkedések betartásával kapcsolatosan lehetőséget biztosít a részt vevő államoknak a párbeszédre.²⁰ Itt kell megjegyezni, hogy a Bécsi Dokumentum 2011 nem tartalmaz kötelező jellegű elemeket, mert ez egy „*politikai deklaráció*” (kiemelés a szerzőtől). Az OS Szerződés keretében hozott döntések nem terjednek ki a megfigyelő repülések produktumaira, hanem alapvetően a feladatok végrehajtásával, a költségekkel és az alkalmazott technikai eszközök paramétereivel foglalkozik, valamint a Szerződés részes államainak változását követik le. A valódi fegyverzetellenőrzési

¹⁶ Strategic Arms Reduction Treaty

¹⁷ Intermediate Range Nuclear Forces (a szerző megjegyzése)

¹⁸ 1987. évi 12. törvényerejű rendelet a szerződések jogáról szóló, Bécsben az 1969. évi május hó 23. napján kelt szerződés kihirdetéséről <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=98700012.tvr> (elérés: 2022.01.20.)

¹⁹ 1999. évi VI. törvény az Európai Hagyományos Fegyveres Erőkről szóló Szerződés és kiegészítő dokumentumainak együttes kihirdetéséről XVI. Cikk és 2004. évi V. törvény az 1992. március 24-én, Helsinkiben aláírt Nyitott Égbolt Szerződés kihirdetéséről XVI. Cikk

²⁰ 1686/2017. (IX. 22.) Korm. határozat Az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet által elfogadott bizalom- és biztonságerősítő intézkedések 2011. évi Bécsi Dokumentumának közléséről 148-150.4. pontok

egyezményekkel kapcsolatos viták esetében a különböző helyszíni tevékenységeken feltárt szerződésszegésekről szólnak.

A fejezet elején található mondas jól tükrözi, hogy külön kell választani a fegyverzetellenőrzést a CSBM-ktől. Az összemosása ennek a két fogalomrendszernek komoly problémákat okozhat mind politikai, mind az alkalmazási szinteken.

Miért jó, ha benne van az állam?

Az államok részére, különösen a CSBM-k és a fegyverzetellenőrzési rezsimek bizonyos mértékben „megéri” ezeket alkalmazni. Az elsődleges haszna, hogy az állam, a kötelezettségvállalások értelmében, meghatározott formátumban információt szolgáltat az egyezmény más államai részére a TAI-kkal kapcsolatosan. Ebben szerepelnek a megállapodások alapján a TAI-k darabszáma, azok elhelyezkedése. A következő néhány példán keresztül kívánom bemutatni Fehérorosz Köztársaság (Fehéroroszország)²¹ és az Oroszországi Föderáció (Oroszország) által szolgáltatott 2020-ra vonatkozó információkon keresztül ennek a lehetőségét a hagyományos fegyveres erők vonatkozásában.

Страница 1 из 6

Таблица 1: ОРГАНИЗАЦИЯ КОМАНДОВАНИЯ СУХОПУТНЫХ ВОЙСК, ВОЕННО-ВОЗДУШНЫХ СИЛ И АВИАЦИИ ВОЙСК ПРОТИВОВОЗДУШНОЙ ОБОРОНЫ РЕСПУБЛИКИ БЕЛАРУСЬ

Действительно по состоянию на: 1 января 2020

Порядковый номер	Регистрационный номер формирования или части	Обозначение формирования или части	Подчиненность		Место расположения в мирное время	Числ. личного состава
			1-й вышестоящий уровень	2-й вышестоящий уровень		
(a)	(b)	(c)	(d)	(e)	(f)	(g)
1	3100000	МИНИСТЕРСТВО ОБОРОНЫ РБ (МО РБ)			Минск 53°52'00" с.ш. 027°24'20" в.д.	47633
2	3110159	25 арсенал (25 Арс)	МО РБ		Колосово 53°31'00" с.ш. 026°55'30" в.д.	129
3	3110178	43 арсенал (43 Арс)	МО РБ		Дубинский 52°26'40" с.ш. 031°32'20" в.д.	89
4	3110166	46 арсенал (46 Арс)	МО РБ		Бронная Гора 52°37'10" с.ш. 025°05'00" в.д.	64
5	3110179	391 артиллерийская база боеприпасов (391 АББ)	МО РБ		Бобр 56°19'50" с.ш. 029°18'50" в.д.	37
6	3110095	1405 артиллерийская база боеприпасов (1405 АББ)	МО РБ		Большая Горожа 53°18'50" с.ш. 028°48'00" в.д.	66
7	3110086	1868 артиллерийская база вооружения (1868 АБВ)	МО РБ		Гомель 52°22'10" с.ш. 031°02'00" в.д.	51
8	3110061	3620 артиллерийская база вооружения (3620 АБВ)	МО РБ		Минск 53°52'00" с.ш. 027°38'30" в.д.	52
9	3110172	1562 зенитная техническая ракетная база (1562 ЗТРБ)	МО РБ		Ланьчи 53°05'40" с.ш. 028°30'00" в.д.	85
10	3110079	969 база резерва танков (969 БРТ)	МО РБ		Уречье 52°56'10" с.ш. 027°54'10" в.д.	112
11	3110097	2783 база хранения и утилизации БТИ (2783 БХУБТИ)	МО РБ		Гомель 53°51'30" с.ш. 030°09'30" в.д.	43
12	3110059	288 база резерва автомобилей (288 БРА)	МО РБ		Старые Дороги 53°01'40" с.ш. 028°14'10" в.д.	92
13	3110167	139 центр метрологического обеспечения (139 ЦМО)	МО РБ		Борисов 54°13'50" с.ш. 028°28'40" в.д.	71
14	3110105	1068 продовольственная база (1068 ПБ)	МО РБ		Городище 53°59'00" с.ш. 027°51'00" в.д.	17

1. ábra: Fehéroroszország CFE Szerződés szerinti adattár I. táblázata²²

Az 1. számú ábrán Fehéroroszország által átadott 2020. évi CFE Szerződés szerinti

²¹ Sok helyen Belarusz Köztársaság és Belarusz is szerepel (a szerző megjegyzése)

²² CFE_BY_21_0034_F00_O (HMP HDMCSF FEF archívum)

adattár I. számú táblázat 1. oldala látható. A CFE Szerződés Jegyzőkönyv a bejelentésről és információcseréről I. fejezete alapján kerül összeállításra ez a táblázat.²³ Ebben a táblázatban a belarusz fegyveres erők szervezetére vonatkozóan tartalmaz adatokat. Ebben a belarusz haderő önálló elhelyezésben egységei szerepelnek illetve a haderő felépítése is látható. A megnevezések mellett szerepel a CFE Szerződés előírásai alapján az 1. és 2. szintű előljáró szervezet, az alakulat parancsnokságának földrajzi helye és az alakulat katona létszáma.

Страница 1 из 1

Таблица 11А: ОВНЕ КОЛИЧЕСТВА ВОЕННЫХ ТАНКОВ, ВОЕННЫХ БРОНИРОВАННЫХ МАШИН И АРТИЛЛЕРИИ, ПОДЛЕЖАЩИХ КОЛИЧЕСТВЕННОМУ ОГРАНИЧЕНИЮ
РЕСПУБЛИКИ БЕЛАРУСЬ

Действительно по состоянию на: 1 января 2020

Порядковый номер	Район	Категория	Подкатегория	Тип	Общее количество (включая в ОМПСК)	Количество в ОМПСК
(a)	(b)	(c)	(d)	(e)	(f)	(g)
1	4.3	БТ		T-72	1269	0
2	4.3	БВМ	БТР	БТР-70	1269	0
3				БТР-80	1871	0
				БТР-Д	477	0
4			ВСП	МТ-ЛБ	224	0
				ИМП-1	191	0
				ИМП-2	1	0
5	4.3	Артиллерия	П/Г	БРМ-1	61	0
6				2А36	1394	0
				2А45	82	0
				2С1	1151	0
				2С19	141	0
				2С3	1097	0
				2С5	709	0
				2С9	23	0
				Д-20	136	0
7			Испомогат.	Д-30	177	0
				ЗБЗ3	13	0
				ЗС12	147	0
8			РСЗО	9А52	119	0
				9М140	27	0
				Б-200 ПМ	22	0
				ИМ-21	65	0
9	4.3	Танковые мотострелковые		МТ-55А	104	0
				МТУ-20	40	0
					64	0
					284	0
					39	0
					68	0
					8	0
					170	0
					43	0
					11	0
					32	0

2. ábra: Fehéroroszország CFE Szerződés szerinti adattár IIA táblázata²⁴

A 2. számú ábra a CFE Szerződés szerinti adatcsere során a szárazföldi a szerződés által korlátozott fegyverzet és harci technikai eszközök összesített darabszámát adja meg. A CFE Szerződés I. Cikk felsorolja a korlátozott fegyverek és harci technikákat, amelyek a következők:

- harckocsik;
- páncélozott harcjárművek;
- tűzérségi eszközök (100 mm feletti űrmérettel és közvetett irányzású eszközök);
- harci repülőgépek;
- támadó helikopterek.²⁵

²³ 1999. évi VI. törvény Jegyzőkönyv a bejelentésről és információcseréről I. fejezet

²⁴ CFE_BY_21_0034_F00_O (HMP HDMCSF FEF archívum)

²⁵ 1999. évi VI. törvény I. Cikk, 1. pont

A CFE Szerződés Jegyzőkönyv a bejelentésről és információcseréről II. fejezet értelmében az államok összesítetten adatot szolgáltatnak ezekről az eszközökről, valamint ide beleveszik a hídvető harckocsikat is.²⁶ Ezen fejezet alapján a IIA táblázat a szárazföldi eszközöket, a IIB táblázat a légi eszközök összesített darabszámát tartalmazza a CFE Szerződés alkalmazási zónáján belül.²⁷

Страница 9 из 18

Таблица IIIA: ИНФОРМАЦИЯ О МЕСТЕ РАСПОЛОЖЕНИЯ, КОЛИЧЕСТВАХ И ТИПАХ ОБЫЧНЫХ ВООРУЖЕНИЙ И ТЕХНИКИ, ПРЕДОСТАВЛЕННАЯ СОГЛАСНО РАЗДЕЛУ III ПРОТОКОЛА ОБ ОБМЕНЕ ИНФОРМАЦИЕЙ РЕСПУБЛИКИ БЕЛАРУСЬ

Действительно по состоянию на: 1 января 2020

Порядковый номер	Регистрационный номер формирования или части	Наименование формирования или части	Место расположения в мирное время	Числ. личного состава	БТ	БРМ	БТР-и БМП-подобные	Арт.	ТМУ	УВ	ВЗ	ИТВ	Тип
(a)	(b)	(c)	(d)	(e)	(f)	(g)	(h)	(i)	(j)	(k)	(l)	(m)	(n)
18	3110600	51 абр	Осиповичи 53°17'40" с.ш. 028°38'20" в.д.	375	0	0	41 6 6 35 33 2	87 69 34 35 18 18	0	0	0	0	БМП-и подобные БРМ-3,4 БТР-подобные 1В-13-16 СНАР-10 П/Г 2А65 2С5 РСЗО 9П140
19	3110009	86 брс	Колодище 53°57'50" с.ш. 027°45'30" в.д.	504	0	0	7 7 7	0	0	0	0	0	БТР-подобные Р-145
20	3110038	8 бррхб	Святое Дороти 53°02'10" с.ш. 028°13'50" в.д.	300	0	0	28 28 28	0	0	0	0	0	БТР-подобные РХМ-4
21	3110202	263 ВХРУСС	Осиповичи 53°17'40" с.ш. 028°37'20" в.д.	75	0	0	153 153 123 30	0	0	0	0	0	БТР-подобные Р-145 Р-156
22	3110058	1371 ИБ	Красное 54°15'50" с.ш. 027°03'50" в.д.	89	0	0	21 21 21	0 17 8 9	0	0	0	0	БМП-и подобные ИРМ ИТ-55А ИТУ-20

3. ábra: Fehéroroszország CFE Szerződés szerinti adattár IIIA táblázata²⁸

A 3. számú ábrán a CFE Szerződés szerinti adattár IIIA táblázata látható. Ebben a táblázatban a CFE Szerződés hatálya alá eső hagyományos fegyverzet és harci technika elhelyezkedése látható alakulatonként, valamint a különböző vezetési szintek vonatkozásában összesítve. Ebben a táblázatban szerepelnek a katonai kiképzési létesítmények is. A CFE Szerződés Jegyzőkönyv a bejelentésről és információcseréről III. fejezete alapján a légerő eszközeit külön kell bejelenteni, amire az adattár IIIB táblázata kerül kitöltésre. A táblázatban a hadrendnek megfelelően kerülnek felsorolásra a hagyományos fegyverzettel és harci technikával rendelkező katonai szervezetek, amelyekhez kategóriánként és típusonként hozzá rendelik az eszközöket.²⁹

²⁶ 1999. évi VI. törvény Jegyzőkönyv a bejelentésről és információcseréről II. fejezet

²⁷ 1999. évi VI. törvény Jegyzőkönyv a bejelentésről és információcseréről II. fejezet (B)

²⁸ CFE_BY_21_0034_F00_O, MHP HDMCSF FEF archívum

²⁹ 1999. évi VI. törvény Jegyzőkönyv a bejelentésről és információcseréről III. fejezet

2. ФОРМИРОВАНИЯ И ВОЕВЫЕ ЧАСТИ СУХОПУТНЫХ ВОЙСК,
АМИНИЦИОННЫЕ ФОРМИРОВАНИЯ И ВОЕВЫЕ АМИНИЦИОННЫЕ ЧАСТИ СОГЛАСНО ПУНКТУ 2 (ПАРАГРАФИ 10.2 И 10.4)
РОССИЙСКАЯ ФЕДЕРАЦИЯ

Действительно по состоянию на: 1 января 2020

Порядковый номер	Регистрационный номер формирования или части	Наименование формирования или части Место расположения штаба (части) в левое время	Подчиненность (1-й вышестоящий уровень)	Численность личного состава по штатам мира, времени Рег./Перег.	Боевые танки	Бертолеты	Боевые бронемашины	БТР-и БМП-подобные	ПТУР устан. на бронированных машинах	Артиллерия	Танковые мостоукладчики	Тип вооружения
(a)	(b)	(c)	(d)	(e)	(f)	(g)	(h)	(i)	(j)	(k)	(l)	(m)
73	Ф4002	810 обрмп Севастополь 44°33'50" с.ш. 033°25'10" в.д.	УФ	2310 Р			144	37		36		БТР-80А 1В18 БРП-4 ПУ-12 Р-145ЕМ РХМ-6 Т (МТ-ЛБ) 2С1 2С9 БМ-21
74	Ф4003	126 обрбп Перевальное 44°50'20" с.ш. 034°20'20" в.д.	УФ	2934 Р	31		134	25	12	48		Т-72 БТР-80 1В18 1В19 БРП-4 ПУ-12 Т (МТ-ЛБ) БМ-21 (2В11) БМ-21 Д-30
75	Ф4005	68 обрп Балатория 45°12'50" с.ш. 033°22'50" в.д.	УФ	579 Р			8					БТР-80

4. ábra: Oroszország Bécsi Dokumentum adatcsere II. táblázata³⁰

A 4. számú ábra Oroszország 2020. évre vonatkozó Bécsi Dokumentum szerinti adattár II. táblázatát tartalmazza. A felépítése hasonló a CFE Szerződés szerinti adattárhoz, viszont a Bécsi Dokumentum vonatkozó pontjai alapján kevesebb kategória szerint kell az adatokat megadni.³¹ A bemutatott részlet Oroszország Krím-félszigeten átlomásoztatott a Bécsi Dokumentum hatálya alá eső harcoló alakulatokkal kapcsolatosan ad információt az EBESZ részt vevő államai számára.³²

Ezek az adattárak minden évben december 15-e környékén³³ kerülnek átadásra a következő év január 1-jei állapotnak megfelelően. A Bécsi Dokumentum szerinti adattár statikus, míg a CFE Szerződés szerinti adattár dinamikus. A Bécsi Dokumentum nem tartalmaz előírásokat a különböző évközi változások bejelentési kötelezettségével kapcsolatosan. A CFE Szerződés előírásai alapján, a korlátozott eszközökkel illetve a szervezeti struktúrával kapcsolatosan beállt változásokat be kell jelenteni. A Bécsi Dokumentum viszont katonai tevékenység alapú. Az előírások értelmében meghatározott méretű katonai tevékenységeket be kell jelenteni a részt vevő államok számára, bizo-

³⁰ Ежегодный Обмен Военной Информации Российской Федерации 2020. г., МНР HDMCSF FEF архивум

³¹ 1686/2017. (IX. 22.) Korm. határozat 10.2.5. pont és 10.5.5 pontok és alpontjai.

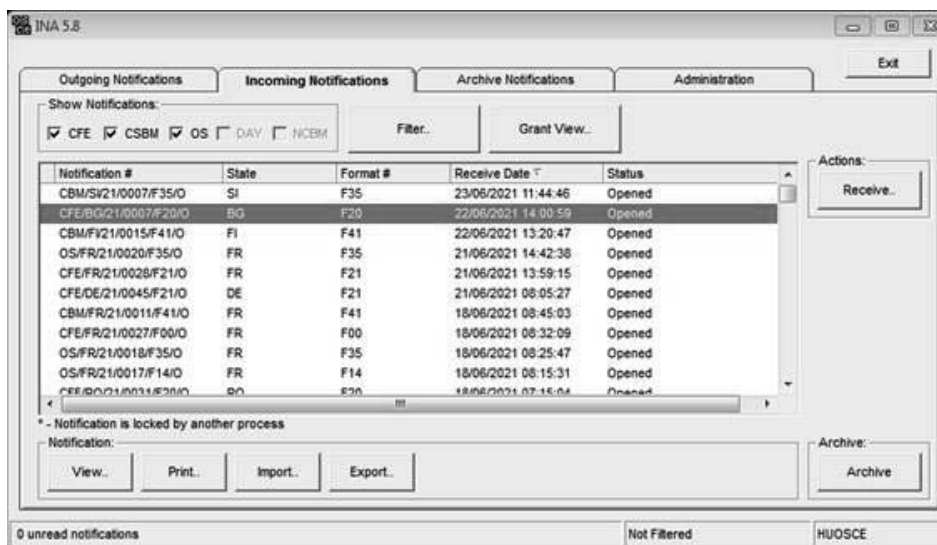
³² Uo. 10.1.; 10.2.; 10.3. pontok

³³ Ha december 15. hétfőre esik, akkor előtte kerül sor az adatcsere. Erről az EBESZ Biztonsági- és Együttműködési Fóruma dönt. (a szerző megjegyzése)

nyos esetekben biztosítani kell ezeknek a tevékenységeknek a helyszíni megfigyelését.³⁴ Az államok részéről, az operativitás érdekében, kialakításra került egy kommunikációs hálózat, ahol védett módon lehet ezeket az adatokat továbbítani.

A kommunikációs hálózat jelentősége

A fegyverzetellenőrzés és a CSBM-k fogantatását elősegítő kommunikációs hálózat a normál diplomáciai csatornákat kiegészítve hivatalos közlésekre felhasznált hálózaton az államok meghatározott formátumban adatokat és információkat biztosítanak más államok részére. Az egyik első folyamatosan működő kommunikációs csatorna az USA és Oroszország közötti úgynevezett „forró drót.” Ez a csatorna az „ősatya” a fegyverzetellenőrzési rezsimek és a CSBM-k alapjául szolgáló információcserének. Multilaterális fegyverzetellenőrzési egyezmények és CSBM-k közül Európában az EBESZ által üzemeltetett hálózat az egyik legjobban működő ilyen csatorna. Az államok végpontja egy védett vonalon keresztül kommunikál a többi állam végpontjaival.

5. ábra: INA 5.8 kezelőfelülete³⁵

Az 5. számú ábrán az EBESZ kommunikációs hálózatának „kezelőfelülete” látható. A bejelentéseket alapvetően a részt vevő államok az INA (Integrated Notification Application) 5.8-s verziójával készítik el, valamint a beérkezett bejelentéseket ezen a felületen keresztül lehet megnyitni és elolvasni a tartalmát. Az EBESZ kommunikációs hálózaton Magyarország a CFE Szerződés, a Bécsi Dokumentum és az OS Szerződés szerinti bejelentéseket látja. A bejelentések felépítése a következő. Az első 2-3 betű, „CFE”, „CBM”, „OS” megmutatja, hogy milyen egyezmény vagy megállapodás szerinti

³⁴ Uo. V. és VI. fejezet 38. – 71. pontok.

³⁵ A felvételt a szerző készítette

az adott bejelentés. A kétbetűs országkód, pl.: Franciaország esetén „FR”, a küldő felet azonosítja. A következő 2 számjegy az adott évet mutatja, az ábrán „21.” A következő négy számjegy a soron következő üzenet az adott egyezmény vagy megállapodás szerint. Az „F” és az azt követő 2 számjegy kombinációja a bejelentés formátum azonosítója. Ebből lehet következtetni, hogy milyen tartalmú az adott bejelentés. A CFE szerint az F00; a CB szerint az F41 és az OS szerint az F35, az úgynevezett általános tartalmú üzenetek, amiknél a téma megismeréséhez mindenképpen meg kell nyitni az üzenetet. Az azonosító végén az „O” betű azt jelenti, hogy eredeti üzenetről van szó. Az üzeneteket lehet módosítani a küldő fél részéről, és újra küldéskor az üzenet száma nem változik, de az „O” betű helyett „C” jelenik meg a bejelentés azonosítójának a végén.

Ezen a hálózaton minden üzenet diplomáciai üzenetnek minősül. Ezeknek a kommunikációs hálózatoknak a kibertámadások elleni védelme robusztusnak tekinthető a működés mechanizmusa okán.

A fegyverzetellenőrzés a fegyverkezés szolgálatában

A CFE Szerződés egyik hozadéka, hogy a részes államok számára lehetővé tett egy olyan mértékű minőségi fejlesztést, aminek köszönhetően a haderők képességei jelentősen megnövekedtek. A CFE Szerződés alapján csökkentett hagyományos fegyverzet- és harci technika zöme a szerződés aláírásakor sem számított korszerűnek. A mennyiség kontra minőség a mostani diskurzus egyik sarkalatos dilemmája, ráadásul a pilóta nélküli csapásmérő repülőgépek és a személyzet nélküli harcjárművek elterjedése következtében a már meglévő hagyományos fegyverzetellenőrzési szerződések elégtelennek bizonyulnak. Az INF Szerződés kimúlásának, egyik okának a precíziós csapásmérő képesség megjelenését lehet tekinteni Oroszország részéről a 9M729 cirkálórakéta indító állványok megjelenésével.³⁶ A strukturális fegyverzetellenőrzés által nyújtott egyik legnagyobb lehetőség, hogy az új technológiák alkalmazásával, a korábbinál jelentősebb katonai képességekkel tudja magát felruházni egy állam anélkül, hogy megsértené a vonatkozó szerződést. Például a CFE Szerződés szerint a D-20 ágyútarack egyenértékűnek számít a PzH2000 önjáró tarackkal.³⁷

Az operatív fegyverzetellenőrzés tekintetében viszont jelentős a különbség. A Bécsi Dokumentum IX. fejezete a katonai tevékenységekkel kapcsolatosan ad lehetőséget ellenőrzésekre. Itt elsősorban azok a katonai tevékenységek vannak elsődlegesen fókuszban, amelyeket, mint CSBM az adott állam előzetesen bejelent, de nem haladja meg a megfigyelésköteles szintet. A Bécsi Dokumentum előírásai alapján a részt vevő államok a többi részt vevő állam részére bemutatják a CSBM alkalmazási övezetében újonnan rendszeresített főbb fegyverzetet és haditechnikai eszközeiket.³⁸ Az alakulat értékelések lehetőséget engednek betekinteni egy katonai szervezet felkészülésébe, valamint az alkalmazott fegyverzettel kapcsolatos tapasztalatok gyűjtésére. Az így hely-

³⁶ Shannon Bugos: U.S. Completes INF Treaty Withdrawal, <https://www.armscontrol.org/act/2019-09/news/us-completes-inf-treaty-withdrawal> (elérés: 2022.01.21.)

³⁷ 1999. évi VI. tv. II. Cikk, 1. pont, (F) bekezdés

³⁸ 1686/2017. (IX. 22.) Korm. határozat 31-35 pontok

színen szerzett információk alapján meg lehet tervezni a fegyverkezési programok tervezéséhez szükséges alapvető kiinduló adatokat, valamint amennyiben olyan fegyverrendszer beszerzése tervezett, akkor már előzetesen is lehet tájékozódni azok alkalmazásával kapcsolatos kiképzési rendszer feltérképezésére.

A másik ilyen irány, a monitorozó képességek fejlesztésével az állam kiterjedt műholdas felderítő rendszert tud létrehozni.³⁹ Ennek egyik példája a SALT szerződésben jelenik meg, ahol az USA és a Szovjetunió ennek az egyezménynek a betartását műholdakkal, másnéven „Nemzeti Technikai Eszközökkel” (National Technical Means – NTM) verifikálta.⁴⁰ Az NTM alkalmazása a Bécsi Dokumentumban is szerepel, mint a CSBM-k ellenőrzésének eszköze. Ahogy a Bécsi Dokumentum fogalmaz, „[a] Résztvevő Államok elismerik, hogy a nemzeti technikai ellenőrző eszközök szerepet játszhatnak az elfogadott bizalom- és biztonságerősítő intézkedések végrehajtásának figyelemmel kísérésében.”⁴¹ Bár definíció szerint az NTM nem kizárólag műholdakat jelent, hanem minden olyan szenzort magába foglal, amellyel monitorozni lehet a különböző szerződések betartását, a csapat- és eszközmozgásokat.⁴²

A nukleáris létesítmények megfigyelése műholdak alkalmazásával folyamatosan megoldható, ennek jelentőségét a Nemzetközi Atomenergia Ügynökség is kihasználja így biztosítva a szükséges felügyeletet.⁴³

A technológiai fejlődés során ezek az eszközök jelentős fejlődésen mentek keresztül, különös tekintettel az optikai megfigyelő műholdak, viszont nem lehet minden esetben alkalmazni ezeket, mert a készített képek felbontása nem megfelelő bizonyos kisméretű objektumok, TAI-k mint például nukleáris robbanófejek megfigyelésére. A műholdak másik korlátja, hogy nem tud környezeti információkat begyűjteni.⁴⁴

³⁹ Alexander GLASER and Irmgard NIEMEYER: Nuclear Monitoring and Verification Without Onsite Access, in: Malte GÖTTSCHE and Alexander GLASER (Editors): Toward Nuclear Disarmament Building up Transparency and Verification, Federal Foreign Office Division Nuclear Disarmament, Arms Control, Non-Proliferation (OR09), Berlin, 2021., p. 88.

⁴⁰ Interim Agreement Between the United States of America and the Union of Soviet Socialist Republics on Certain Measures with Respect to the Limitation of Strategic Offensive Arms (SALT I), Article V., para 2. <https://www.nti.org/learn/treaties-and-regimes/strategic-arms-limitation-talks-salt-i-salt-ii/> (elérés: 2021.06.24.)

⁴¹ A Résztvevő Államok elismerik, hogy a nemzeti technikai ellenőrző eszközök szerepet játszhatnak az elfogadott bizalom- és biztonságerősítő intézkedések végrehajtásának figyelemmel kísérésében. 73. pont

⁴² <https://www.nti.org/learn/glossary/#national-technical-means>, (elérés: 2021.06.24.)

⁴³ Irmgard NIEMEYER: Perspectives of Satellite Imagery Analysis for Verifying the Nuclear Non-Proliferation Treaty, in: Sven Nussbaum et al.: International Safeguards and Satellite Imagery Key Features of the Nuclear Fuel Cycle and Computer-Based Analysis, Springer-Verlag Berlin Heidelberg 2009, DOI 10.1007/978-3-540-79132-4 pp. 35-44.

⁴⁴ Rose GOTTEMOELLER, Diana MARVIN: Reimagining the Open Skies Treaty: cooperative aerial monitoring, Bulletin of the Atomic Scientists, <https://thebulletin.org/2021/06/reimagining-the-open-skies-treaty-cooperative-aerial-monitoring/> (elérés: 2022.01.20.)

6. ábra: Davis-Monthan légibázis⁴⁵

A 6. számú ábrán a kereskedelmi képalkotó műholdak egyik lehetőségét kívántam szemléltetni. Az ábrán Az USA egyik légió bázisának részlete látható. A felvételen megszámlálhatók a repülőgépek, nagyjából a típusaik is azonosíthatók. A kép jobb alsó részén és a növényzet feletti részen látható B52 típusú repülőgépek a START-I Szerződés szerint lettek csökkentve, és nyíltan vannak elhelyezve, így biztosítva az ellenőrizhetőséget műholdakról. De nem csak a csökkentéseket lehet így ellenőrizni, hanem a meglévő haderő infrastruktúráját, esetleg fegyverzetét.

7. ábra: Taldykorgan légibázis részlet⁴⁶

⁴⁵ A felvételt a szerző készítette GoogleEarth alkalmazással 2021. július 26-án

⁴⁶ Készítette a szerző

A 7. számú ábrán a Kazahsztánban 2019-ben Magyarország által vezetett Bécsi Dokumentum szerinti ellenőrzés felkészítő foglalkozás egyik diája látható.⁴⁷ Az ábrán Taldykorgan légibázis és repülőtér egy részlete látható. A fényképen a repülőgépek meg lettek jelölve típusonként. A fénykép a GoogleEarth alkalmazás segítségével készült.

8. ábra: AIBALTA-2019 gyakorlat (I)

9. ábra: AIBALTA-2019 gyakorlat (II)

⁴⁷ CBM/HU/19/0016/F33/O, MHP HDMCSF FEF archívum

A 8. számú és 9. számú ábrákat a szerző készítette a fentebb említett Bécsi Dokumentum szerinti ellenőrzésen. A fényképek a kazah fél által bejelentett AIBALTA-2019⁴⁸ gyakorlat első napján készültek KOKTAL gyakorlótéren. A fényképeken lehet látni, hogy milyen típusú eszközök vettek részt a gyakorlaton, valamint az előkészítő munkálataikat.⁴⁹

A bemutatott példák jól bemutatják, hogy a fegyverzetellenőrzés illetve a CSBM-k milyen módon tudják szolgálni a haderőfejlesztést, illetve legális módon az információszerezést.

Az OS Szerződés körüli problémák kiküszöbölésére a műholdak kontrollált alkalmazása megoldást jelenthet, ennek a kidolgozása még nem kezdődött el.

Magyar fegyverzet-ellenőrzési szervezet jelenlegi állapota

Jelenleg a Magyar Honvédség Parancsnoksága Hadműveleti Csoportfőnökség Fegyverzet-ellenőrzési Főnökség (MHP HDMCSF FEF) alacsony presztízzsel rendelkezik és ennek több oka van. Ennek feltárása egy későbbi időben javasolt. A szakterminológiák következetes helytelen használata véleményem szerint az egyik legfőbb ok, a másik a jelentések kidolgozottsága. Az MHP HDMCSF FEF archívumában a jelentések nagy százaléka, különösen a CFE Szerződés és a Bécsi Dokumentum szerinti helyszíni tevékenységeket követők elnagyoltak, nem tartalmaznak minőségi információt, ami a döntéshozatalt elősegítheti. Olyan jelent meg legutóbb, mint „[...] *bizalom- és biztonságérősítés...*”⁵⁰ és „[...] *ember nélküli repülőeszközök (UAV).*”⁵¹ Ezt a két idézetet kénytelen voltam szó szerint idézni. A jelentés elküldése előtt az MHP HDMCSF FEF a feladaton nem részt vett állománya javasolta a helyes terminológia használatát, de a jelentés készítője következetesen elutasította ezt. Ezekkel nem ér el mást, mint az eddig is alacsony presztízst tovább alacsonyítja.

Összegzés

A fegyverzetellenőrzés és a CSBM-k alkalmazása nagyban hozzá tudnak járulni egy állam biztonságához. Szükséges újra gondolni az ezekkel az egyezményekkel és megállapodásokkal foglalkozó állami szervezetek feladatrendszerét, a jelentések tartalmát. A politikai és katonai vezetés számára az MHP HDMCSF FEF olyan adatbázisokkal és lehetőségekkel rendelkezik, amivel hozzá tud járulni mind az információszerezés, mind a haderőfejlesztés érdekében. Ehhez a jelenlegi létszám nem elegendő, és az új kihívások, amelyekről mind Magyarország NBS-e és NKS-e is említést tesz, szükséges az MHP HDMCSF FEF feladatrendszerének újragondolása, struktúrált szervezeti forma kialakítását, a személyi állományra vonatkozóan pedig a minőségi alapon történő kiválasztást.

⁴⁸ CBM/KZ/19/0006/F25/O, MHP HDMCSF FEF archívum

⁴⁹ CBM/HU/19/0021/F35/O, MHP HDMCSF FEF archívum

⁵⁰ Jelentés a fegyverzet-ellenőrzési szervezet éves találkozójáról, Nyt. szám: 1146-28/2021 MHP HDMCSF MHP HDMCSF FEF archívum

⁵¹ Uo.

Felhasznált irodalom:

1987. évi 12. törvényerejű rendelet a szerződések jogáról szóló, Bécsben az 1969. évi május hó 23. napján kelt szerződés kihirdetéséről
<https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=98700012.tvr> (elérés: 2022.01.20.)
1999. évi VI. törvény az Európai Hagyományos Fegyveres Erőkről szóló Szerződés és kiegészítő dokumentumainak együttes kihirdetéséről
2004. évi V. törvény az 1992. március 24-én, Helsinkiben aláírt Nyitott Égbolt Szerződés kihirdetéséről
- 1656/2012. (XII. 20.) Korm. határozat Magyarország Nemzeti Katonai stratégiájának elfogadásáról
- 1686/2017. (IX. 22.) Korm. határozat Az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet által elfogadott bizalom- és biztonságérősítő intézkedések 2011. évi Bécsi Dokumentumának közzétételéről
- A Kormány 1163/2020. (IV. 21.) Korm. határozata Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiájáról
- A Kormány 1393/2021. (VI. 24.) Korm. határozata Magyarország Nemzeti Katonai Stratégiájáról
- Csiki Tamás: A stratégiai dokumentumok rendszere, Nemzet és biztonság, 2008. szeptember
- GLASER, Alexander and NIEMEYER, Irmgard: Nuclear Monitoring and Verification Without Onsite Access, in: Malte GÖTTSCHE and Alexander GLASER (Editors): Toward Nuclear Disarmament Building up Transparency and Verification, Federal Foreign Office Division Nuclear Disarmament, Arms Control, Non-Proliferation (OR09), Berlin, 2021. pp. 86-115
- GOLDBLAT, Jozef: Arms Control: The new guide to negotiations and agreements: Fully revised and updated second edition with new CD-ROM documentation supplement, International Peace Research Institute, Oslo & Stockholm International Peace Research Institute, Stockholm, 2002
- GOTTEMÖLLER, Rose, MARVIN, Diana: Reimagining the Open Skies Treaty: cooperative aerial monitoring, Bulletin of the Atomic Scientists, <https://thebulletin.org/2021/06/reimagining-the-open-skies-treaty-cooperative-aerial-monitoring/> (elérés: 2022.01.20.)
- NIEMEYER, Irmgard: Perspectives of Satellite Imagery Analysis for Verifying the Nuclear Non-Proliferation Treaty, in: Sven Nussbaum et al.: International Safeguards and Satellite Imagery Key Features of the Nuclear Fuel Cycle and Computer-Based Analysis, Springer-Verlag Berlin Heidelberg 2009, DOI 10.1007/978-3-540-79132-4 pp. 35-44.
- N. Rózsa Erzsébet – Péczeli Anna szerk.: Egy békésebb világ eszközei, fegyverzetellenőrzés, leszerelés és non-prolifерáció, Osiris, MKI, Budapest, 2013.
- Dr. SCHOCKENHOFF, Andreas: A Security Strategy for Germany, p 4. IPSW Institut für Strategie- Politik- Sicherheits- und Wirtschaftsberatung, Berlin, Germany

Szatmári László: A fegyverzetellenőrzés szerepe Európa biztonságában, különös tekintettel az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezetre, PhD értekezés, 2012, DOI azonosító: 10.17625/NKE.2012.020

(sz.n.) Organization for Security and Co-operation in Europe Lisbon Summit 1996:, Lisbon Document 1996, III. A Framework for Arms Control (FSC.DEC/8/96), <https://www.osce.org/files/f/documents/1/0/39539.pdf> (elérés: 2021.12.27.)

(sz.n.) National Security Strategy of the Republic of Serbia, Belgrade, October 2009

(sz.n.) National Security Strategy of the United States of America, December 2017. p 31.

Jelentés a fegyverzet-ellenőrzési szervezet éves találkozásáról, Nyt. szám: 1146-28/2021 MHP HDMCSF MHP HDMCSF FEF archívum

(sz.n.) Указ Президента Российской Федерации О Стратегии национальной безопасности Российской Федерации, от 31 декабря 2015 г. № 683

Ежегодный Обмен Военной Информации Российской Федерации 2020. г., MHP HDMCSF FEF archívum

CBM/HU/19/0016/F33/O, MHP HDMCSF FEF archívum

CBM/KZ/19/0006/F25/O, MHP HDMCSF FEF archívum

CBM/HU/19/0021/F35/O, MHP HDMCSF FEF archívum

CFE/BY/21/0034/F00/O, MHP HDMCSF FEF archívum

NATO-Izrael együttműködés a kelet-mediterrán és közel-keleti térségben

Csepregi Zsolt

Bevezetés

Az Észak-atlanti Szerződés Szervezete (NATO) folyamatos átalakuláson megy keresztül annak érdekében, hogy a mindig aktuális biztonsági körülményekhez igazodva és azokra reagálva szolgálja tagállamainak és partnereinek érdekeit. A hidegháborút követő évtizedekben ennek a folyamatos fejlődésnek eredményeképpen az úgynevezett déli stratégiai irány jelentősége is megnövekedett. A 2022-es évre a keletről és délről érkező fenyegetések minden korábbinál jobban összekapcsolódtak, amelyre, mint a tanulmány bemutatja, a NATO-nak több szinten szükséges reagálnia. A NATO válaszadásának egyik kiemelt elemei a nemzetközi partnerségi keretek, amelyek elősegítik a szomszédos és azon túli régiók stabilitásának fenntartását, vagy adott esetben megteremtését, a kooperatív biztonság és a válságkezelés területein. Magyarország számára kiemelt jelentőségű a déli stratégiai irány, hiszen földrajzi pozíciójából eredően, a közép-európai régió legdélebbi államaként, a Balkánt északról lezárva, bár nem földközi-tengeri állam, mégis a NATO tagországok között az elsők között van, amelyeket a délről érkező biztonsági fenyegetések elérnek.¹ Mindezek tükrében különösen fontos magyar szempontból is, hogy a 2022-es júniusban megtartandó madridi NATO csúcstalálkozón elfogadásra kerülő új NATO Stratégiai Koncepció megfelelően tükrözze a megváltozott biztonsági környezet jelentette kihívásokat.² A déli stratégiai iránnyal kapcsolatos elképzeléseket, közös cselekvés, különös tekintettel, a régió államaival meglévő partnerségi kapcsolatok továbbfejlesztésére.

Ezek között a NATO szövetségi területétől délre fekvő államok közül Izrael példája egyszerre mutatja be a kölcsönösen előnyös lehetőségeket, amelyek az együttműködésben rejlenek, ugyanakkor a partnerségek elmélyítésének akadályait is. Izrael egyszerre kívánja önmagából biztosítani országának védelmét, megőrizve döntési szabadságát és szuverenitását, ugyanakkor elősegíteni biztonságának garantálását egy széles és mély partnerségi hálózatban való részvétel által. Izrael NATO-hoz való viszonyulása egy összetett elméleti kérdést is felvet, nevezetesen, hogy mi alapján lépnek formális szövetségre államok, vagy éppen ettől tartózkodva, pusztán együttműködésre, alacsonyabb szintű partnerségre vállalkoznak. A tanulmány ezt a kérdést a nemzetközi kapcsolatok realista iskolájának elméleteivel igyekszik bemutatni az Izrael-NATO kapcsolatot vizsgálva, bemutatva, hogy a (tágra értelmezett) „fenyegetés” természete dönti el az adott ország szövetségépítési hajlandóságát. Az összetett izraeli kül- és biztonság-

¹ Csepregi Zsolt et. al.: The V4 towards a new NATO Strategic Concept and the EU Strategic Compass. Varsó, Casimir Pulaski Foundation, 2021. 24-26.

² NATO: NATO Secretary General visits Spain to prepare Madrid Summit. 2021.10.08.
https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_187309.htm (Letöltés ideje: 2022.01.22.)

politikai gondolkodás ennek egyik legjobb példáját nyújtja, amely így általános következtetések levonására is alkalmassá teszi, mint esettanulmány. Az elméleti relevancián túlmenően természetesen a déli stratégiai irányból érkező fenyegetésekkel szemben is Izrael fontos partner. A NATO-Izrael együttműködés több évtizedes múltra tekint vissza, azonban a jelenkori folyamatok szempontjából a tanulmány az utolsó három évtizedre összpontosít, megvizsgálva mindkét oldalról az együttműködés mögött álló érdekeket, félelmeket és ezek tükrében a jövő lehetőségeit.

Szövetségépítési hajlandóság a fenyegetések árnyékában

A NATO-Izrael kapcsolatokat tárgyalásakor előzetes magyarázatot igényel, milyen okból használ a tanulmány szövetségépítési elméleti keretet egy szövetségesi kötelezettségvállalás nélküli partnerség vizsgálatakor. Két okból tartom ezt a keretet relevánsnak. Az első, hogy mind euroatlanti, mind izraeli oldalról a formális izraeli NATO tagság komoly lehetőségként merült fel, különösen a 2000-es évek közepén, mint azt a történeti fejezetben bemutatom. A második, hogy a formális szövetség, azaz a NATO a kölcsönös kollektív védelmi garanciák alatt is számos szintje létezik az együttműködésnek. Ezek az együttműködések egyrészt biztosítanak lehetőségeket, erőforrásokat, másrészt szűkítik a résztvevő államok mozgásszabadságát, behatárolva kül- és biztonságpolitikájukat. A biztonsági együttműködések egy átmeneti állapotot képeznek a nemzetközi rend abszolút strukturális anarchiája és a formális szövetségi rendszerek által lefedett világ között, megvan továbbá az előnyük, hogy nem vezetnek a formális szövetségekhez hasonlóan a szembenállások kiéleződéséhez.³ Mint látni fogjuk, a közel-keleti viszonyok között és Izrael számára is ez utóbbi különösen fontos szempont. A tanulmány tehát azt vizsgálja, hogy Izrael ezen az anarchia és formális közötti együttműködési spektrumon milyen pontot választana és másik oldalról mire mutatkozik a NATO részéről hajlandóság.

A specifikus izraeli preferenciát a NATO-val való együttműködés intenzitására vonatkozóan a tanulmány hasonló módon vezeti le, mint a realista külpolitikai iskolája teszi a hagyományos szövetségkötési hajlandóság esetében. A biztonsági fenyegetésre válaszul egy államnak három opciója van, a potenciális agresszor ellensúlyozása (balancing), az ellensúlyozás felelősségének átjátszása (buck-passing), továbbá a csatlakozás a potenciális agresszorhoz (bandwagoning).⁴ A realizmus klasszikus elméletében az államok viselkedését a hatalom relatív eloszlása határozza meg, ennek arányára, válaszolva egyensúlyoznak, kötnek szövetségeket, fegyverkeznek.⁵ Izrael példája is kiválóan tükrözi azonban Stephen M. Walt megállapítását a realista iskolán belül, mely szerint nem a hatalom határozza meg a globális, vagy akár a regionális rendet, hanem a fenyegetés a kulcsfogalom. Egy adott állam által jelentett fenyegetésnek csupán egyik tényezője annak hatalma, számít az offenzív szándék és képesség, a távolság. Ezek összességükben határozzák meg mekkora fenyegetésként érzékeli a vizsgált állam egy

³ Glenn H. Snyder: Alliance Theory: A Neorealist First Cut. *Journal of International Affairs*. 44. (1990), 1. 108.

⁴ Kiss J. László: Változó utak a külpolitika elméletében és elemzésében. Budapest, Osiris Kiadó, 2009. 276-277.

⁵ Romsics Gergely: A lehetetlen művészete. Budapest, Osiris Kiadó, 2009. 25-26.

másik országot.⁶ Vizsgálódásunk során tehát abból szükséges kiindulni, hogy az Izrael-NATO kapcsolatokat izraeli oldalról az fogja eldönteni, hogy milyen irányból érzékelnek biztonsági fenyegetést és ezekkel kapcsolatban a történelmi és kulturális okokból speciális izraeli percepció szerint a NATO milyen segítséget, illetve garanciákat képes nyújtani, vagy éppen maga a NATO is kockázatot jelent.

Izraeli adottságok és biztonságpolitikai gondolkodás

Az Izrael-tanulmányok területén visszatérő vita, hogy a zsidó államot milyen mértékben lehet, illetve szabad egyedi esetként kezelni, és mennyiben kell komparatív elemzési eszközökkel erőfeszítéseket tenni, hogy más országokkal meglévő hasonlóságokra rámutassunk. Logikus, hogy veszélyt jelent a tudományosság számára, amennyiben az „Izrael minden szempontból különleges” érveléssel kiszakítjuk az elemzésünket a tágabb nemzetközi kontextusból. Mindemellett a biztonságpercepció tekintetében, vállalva a kockázatot, hogy Izrael sajátossága elemzési tényezőként túlzott hangsúllyal kerül be, tanulmányom abból a megállapításból indul ki, hogy az összetett izraeli biztonságpercepció gátolja a NATO-val való együttműködés elmélyítését. Az izraeli biztonságpercepció rendkívül érzékeny, nagyfokú bizalmatlanság jellemzi a külvilággal kapcsolatban.⁷ A zsidóság történelmi emlékezete és az alig hetvenöt éves modern Izrael eddigi tapasztalatai arra ösztönzik a többségi társadalmat és a katonai-politikai elitet, hogy asszertív módon, katonai és nemzetbiztonsági erővel reagáljanak mindennemű biztonsági fenyegetésre. A külső fenyegetések és a történelmi tapasztalatok eredményeképpen a modern Izrael esetében parlamentáris keretek között létrejött militarizált állammról beszélhetünk a hadsereg és nemzetbiztonsági szervek formális és a társadalmi gondolkodás és párbeszéd informális dominanciáját eredményezve.⁸ Mindemellett igyekeznek elkerülni a ráutaltságot a külső szereplőkre, amelyek érdekeik megváltozásával magára hagyják Izrael (ahogy tette azt az Egyesült Királyság és Franciaország), vagy akár szembe is fordulhatnak vele (lásd Törökország vagy Irán). A bilaterális együttműködésekkel kapcsolatos korábbi negatív tapasztalatok ellenére is ezt a formátumot preferálja Izrael a multilaterális együttműködésekkel szemben. Utóbbiakat, ezek között is kiemelten az Egyesült Nemzetek Szervezete alá tartozó kereteket, az izraeli tapasztalat az ellenséges környezet okán nem tekinti a nemzeti érdek érvényesítésének elsődleges terepének, még ha nem is adja át teljesen ezeket a fórumokat ellenfeleinek. A fenti tapasztalatokból és biztonságpercepcióból eredően mégsem egy a külvilágtól elzárkózó ország jött létre, hanem egy olyan állam, amely igyekszik egy széles együttműködési keretben garantálni biztonságát, számol a partnerségek előnyeivel, a közel-keleti és szomszédos régiók aktív biztonsági szereplője, azonban a kiszolgáltatottságát törekszik minimalizálni.⁹

⁶ Stephen M. Walt: Alliance Formation and the Balance of World Power. International Security, 9. (1985), 4. 9.

⁷ Charles D. Freilich: Israeli National Security: A New Strategy for an Era of Change. London, Oxford University Press, 2018. 259.

⁸ Yoram Peri: Generals in the Cabinet Room: How the Military Shapes Israeli Policy. Washington D.C.: United States Institute of Peace Press, 2006. 59.

⁹ Gadi Eisenkot – Gabi Siboni: Guidelines for Israel's National Security Strategy. Washington D.C.: The Washington Institute for Near East Policy, 2019. 10.

Izrael adottságai és katonai, nemzetbiztonsági képességei teszik relevánssá annak a kérdésnek a vizsgálatát, hogy milyen mélységű és természetű együttműködés alakítható ki a NATO-val, hiszen a partnerség nyomán ezek az izraeli képességek közvetlenül vagy közvetve hasznosíthatóak a szövetség által. Az adottságok tekintetében a zsidó állam földrajzi fekvése megkerülhetetlenné teszik a transzatlanti szövetség biztonsága tekintetében. Izrael elhelyezkedése Afrika és az eurázsiai szuperkontinens között, földközi-tengeri és vörös-tengeri kijáratok megkerülhetetlen geopolitikai játékosává teszik mind a térségben, mind a világpolitikában. Az ország további adottságai (terület, népesség) nem teszik kiemelten jelentős szereplővé, azonban elegendőek ahhoz, hogy a fent vázolt biztonságpercepcióból eredő politikai akarat, társadalmi berendezkedés és innovatív gazdaság eredményeképpen egy regionális katonai nagyhatalom jöhetett létre az elmúlt évtizedekben. Az izraeli haderő képességeit tekintve mára a NATO számára hat területen is kiemelkedő relevanciával bír. Az izraeli haderő részletes bemutatásától eltekintek, azonban elmondható, hogy jól felszerelt és jól kiképzett, viszonylag nagy létszámú szárazföldi és légiejeje a térség második számú konvencionális katonai hatalmává teszik (Törökország után). Izrael az utóbbi évtizedekben emellett német segítséggel a szomszédos tengeri területeken (Földközi-tenger keleti medencéje, Vörös-tenger) jelentős tengeri hatalommá is vált, természetesen itt is relatív értelemben. A konvencionális képességek mellett a zsidó állam ballisztikus rakétavédelmi rendszerei, kibérlésben meglévő fejlett kapacitásai mellett nukleáris csapásmérő képessége teszik összességében katonai nagyhatalommá, amely megkerülhetetlen tényező a NATO déli stratégiáját tekintve, különös tekintettel arra, hogy az izraeli haderő nem elszigetelt intézmény, hanem a biztonsági együttműködési keretekben nagyfokú részvétel jellemzi.

Izrael tekintetében nem csupán azon okokból releváns, amire képes, hanem amiatt is, amire képtelen. A területi, lakossági és civilizációs adottságaiból fakadóan a zsidó állam nem törekedhet a klasszikus értelemben regionális hegemoniára.¹⁰ Ez a jellemzője különbözteti meg a Közel-Kelet másik négy katonai nagyhatalmától, Irántól, Törökországtól, Egyiptomtól és Szaúd-Arábiától. Izrael ebből fakadóan abban érdekelt, hogy megakadályozza a többi regionális nagyhatalmat, hogy hegemon státuszt érheszenek el, azaz a regionális erőforrások több mint felét birtokolják közvetlenül vagy közvetett módon. Ezzel a magatartásával Izrael a regionális hatalmi egyensúly megteremtésében és megőrzésében fontos tényező mindazon érdekelt közel-keleti és azon kívüli szereplő számára, amelyek ebben érdekeltek. Igaz ez a transzatlanti szövetség számára, amelynek így Izrael képében kiváló partnert, baráti területet és támogatást képest biztosítani.

NATO Közel-Kelet politikája

A Transzatlanti Szövetség Izraelhez fűződő viszonyát nem lehet a zsidó állam régiójának kontextusából kiszakítva vizsgálni. A hidegháború során a Közel-Kelet fontos szerepet játszott a két szuperhatalom közötti vetélkedésben, melynek során Izrael határozottan

¹⁰ John J. Mearsheimer: *The Tragedy of Great Power Politics*. New York, W. W. Norton & Company, 2014. 61.

a transzatlanti szövetségi rendszer oldalára került, míg ellenfelei (Irak, Szíria és a hetvenes évekig Egyiptom) a szovjet oldalra. Mégsem beszélhetünk a NATO-Izrael kapcsolatok intenzitásáról ebben az időszakban, mivel maga a szövetség a tagállamok területének kollektív védelmére fókuszált. A nyugati szövetség közel-keleti partnerségeit az amerikai, kisebb mértékben a brit és francia lépések jelentették, amelyek nem képezik e tanulmány tárgyát. A hidegháború lezárulásával és különösen az iraki háborúval kezdődött meg magának a NATO-nak a markáns Közel-Kelet politikája. A kollektív védelem melletti két új pillér, a kooperatív biztonság és válságkezelés keretében kezdődtek azok a kezdeményezések és műveletek, amelyek közvetlenül érdekelté tették a NATO-t az Izraellel ápoló kapcsolatok (bizonyos fokú) elmélyítésére. Ebben a fejezetben tehát a NATO hidegháború utáni Közel-Kelet stratégiájára fókuszál és abban Izrael szerepére.

A kilencvenes években tehát a kooperatív biztonság jegyében, a szuperhatalmi szembenállás megszűnésével a közel-keleti regionális stabilitás fontossága, elősegítése partnerségeken keresztül, előtérbe helyeződött a NATO stratégiájában.¹¹ 1990-ben aggasztó fejlemény volt Irak agressziója Kuvaival szemben, amely a korszakban egy diktatórikus rezsim regionális hegemoniára való törekvéseként tűnt fel a közel-keleti szereplők mellett a külső hatalmak, így a NATO szempontjából is. Az iraki háború során Izraelt rakétatámadások érték, és előrejelezve a következő évek dinamikáját, hiszen az Egyesült Államok önmérsékletre intette a zsidó államot, nehogy annak beavatkozása a harcokba elijessze az arab szövetségeseket a koalíció oldaláról. Az észak-afrikai és közel-keleti stabilitást elősegítendő hozta létre a NATO 1994 decemberében a Mediterrán Dialógus kezdeményezését a Földközi-tenger medencéjében fekvő (és közvetve az Egyesült Államok és Kanada) biztonságának garantálása érdekében, a politikai dialógus és gyakorlati katonai együttműködésen keresztül.¹² Az 1991. évi madridi békekonferencia, majd az oslói folyamattal párhuzamosan megnyílt az út az Izraelt is magába foglaló közel-keleti multilaterális kezdeményezések előtt, amelyhez a zsidó állam vezetői nagy reményeket fűztek. Az iraki háború során tapasztalt logikát követve azonban a következő években nyilvánvalóvá vált, hogy a NATO a nyitottság ellenére sem volt hajlandó gyorsabban haladni az izraeliekkel való együttműködés elmélyítésében, mint a többi észak-afrikai és közel-keleti arab állammal.¹³ Ennek a „legnagyobb közös osztó” logikáján alapuló megközelítésnek az ára az lett, hogy más mediterrán államok visszatartották Izrael közeledését a transzatlanti szövetséghez, ami frusztrációt és kiábrándulást okozott az izraeli katonai és politikai elit köreiben. A Mediterrán Dialógusnak természetesen megvoltak a maga eredményei a gyakorlati kooperáció területén, azonban két és fél évtizedet követően a politikai konzultáció alacsony, nagykövetségi szintre csökkent, így a hozzá fűzött reményeket a kezdeményezés nem töltötte be.

¹¹ Szenes Zoltán: A NATO új politikája: Stabilitás kivetítése a déli régióba. Honvédelmi Szemle. 147, (2019), 2. 8-9.

¹² NATO: Mediterranean Dialogue. https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_52927.htm (Letöltés ideje: 2022.01.22.)

¹³ Tommy Steiner: NATO-Israel Relations: The Level of Ambition. Comitato Atlantico Italiano. <http://www.comitatoatlantico.it/COMIT/studi/nato-israel-relations-the-level-of-ambition/> (Letöltés ideje: 2022.01.22.)

A multilaterális kezdeményezés korlátait belátva mind az izraeli, mind a transzatlanti fél új megoldási irányokat keresett. A NATO-Izrael együttműködés fontosságát emelte a NATO kiterjedő válságkezelési tevékenysége és területen kívüli műveletei 2011. szeptember tizenegyedikét követően Afganisztánban és Irakban. Két megoldási irány merült fel, az ambiciózusabb opció az izraeli NATO tagság, illetve a konzervatív megoldás a NATO-Izrael együttműködés kiemelésére a multilaterális keretek közül és a kétoldalú kapcsolatok fokozatos erősítése. Izrael NATO tagsága mindkét fél esetében egy átmenetinek tekinthető időszakban merült fel, azonban komoly politikusok, katonai és akadémiai szereplők vetették fel ennek lehetőségét. Nyugati részről a NATO globális missziója érdekében indítványozta José Maria Aznar spanyol miniszterelnök Izrael, Ausztrália és Japán felvételét a szervezetbe. Izraeli oldalon Uzi Arad, korábbi nemzetbiztonsági tanácsadó vetette fel több fórumon a formális NATO csatlakozás lehetőségét országa számára.¹⁴ A tagság kezdeményezői a korszakban releváns érveket hangoztattak a csatlakozás mellett, az izraeli tagság egy eszköz lehetett volna annak érdekében, hogy a NATO az addigiaknál globálisabb szerepet vállaljon és megszűnjön az észak-atlanti térség védelmére összpontosítani. Mai szemmel visszatekintve látható, hogy amennyiben a kilencvenes években sem volt lehetséges Izraellel folytatott együttműködés gyorsabb elmélyítése tartva a többi közel-keleti államtól érkező negatív reakcióktól, akkor a teljes tagság még több problémát vetett volna fel. A kezdeményezés azonban nem volt haszontalan, mivel a „maximalista” kezdeményezéssel párhuzamosan a realisztikusabb megoldás érvényesülhetett, azaz a NATO-Izrael együttműködés kimozdítása a korlátozó Mediterrán Dialógus keretéből, miközben a multilaterális fórum is megmaradhatott.

A NATO-Izrael kapcsolatok mérföldköve 2006-ban az Egyéni Partnerségi Program (ICP) megkötése volt, első Európán kívüli országgént.¹⁵ A megállapodás feloldotta a megelőző problémát és lehetővé tette, hogy Izrael több területen a közel-keleti államok előtt haladva megerősítse az együttműködését a NATO-val. A formátum szolgálta a NATO érdekeit, mivel lehetővé tette az izraeli katonai kapacitások korlátozott mértékű hasznosítását egyedileg, az aktuális, adott misszió igényeihez igazítva. Izrael számára a megszokott bilaterális formába helyezte a kapcsolatot, amelyben nem kellett számítani regionális vetélytársainak kártékony manővereire, továbbá mozgásszabadságát.¹⁶ A gyakorlatban mindez azt jelenti, hogy a NATO párhuzamosan életben tartja a Mediterrán Dialógus keretét, amely elméletben a résztvevő partnerállamok közötti meg nem különböztetést ígéri, emellett több országgal, így Izraellel is az ICP-ken keresztül intenzívebb együttműködést folytat.

A NATO 2010-es Stratégiai Koncepciója egy megváltozóban lévő biztonsági környezetben jött létre, amely messzemenően befolyásolta az Izraellel ápolt fejlődő viszonyt. A 2008-as grúz-orosz háborút követően, azonban az Ukrajna elleni orosz agressziót

¹⁴ Uzi Arad: Is Israel headed for NATO? Ynet. 2006.01.02. <https://www.ynetnews.com/articles/0,7340,L-3209438,00.html> (Letöltés ideje: 2022.01.22.)

¹⁵ Tommy Steiner: NATO-Israel Relations: The Level of Ambition.

¹⁶ Uzi Arad et. al.: Anchoring Israel to the Euro-Atlantic Community: Further Upgrading and Institutionalizing NATO-Israel Relations. In Ronald D. Asmus (szerk.): NATO and global partners: views from the outside. Washington D.C., The German Marshall Fund of the United States, 2006. 6.

megelőzően elfogadott stratégiai dokumentum nagy hangsúlyt helyez az Észak-Afrikától a Közel-Keleten (beleértve a Perzsa-öbölt) át az Oroszországgal közös határterületekig tartó partnerségek megerősítésére. A dokumentum egyszerre tűzi ki a meglévő keretek megerősítését és bővítését, továbbá az együttműködések rugalmas fejlesztését a partnerállamokkal.¹⁷ Ennek jegyében 2011 áprilisában elfogadásra került új NATO partnerségi politika lehetővé tette, hogy a Mediterrán Dialógus és a 2004-ben létrehozott Isztambuli Kooperáció tagjai is egyedi elbírálás alapján csatlakozhassanak a Békepartnerség együttműködési keret kezdeményezéseéhez.¹⁸ A 2010-es években az Izraellel ápolt viszonyra kettős hatást gyakorolt az átalakuló környezet, az orosz és a közel-keleti fenyegetések. Egyrészt a 2014-es orosz agresszió felértékelte a NATO keleti stratégiai irányának jelentőségét, a kollektív biztonság pillére újra aktuális problémává vált, míg a megelőző több mint húsz esztendőben ennek veszélye minimálisnak tűnt. Másrészt az „arab tavasz”-nak nevezetett folyamat eredményeképpen kirobbant polgárháborúk Líbiában, Szíriában és Jemenben igazolták, hogy a keleti fenyegetés mellett a déli stratégiai irány jelentősége sem csökkent. Az Izraellel ápolt partnerség mind a gyakorlati együttműködés, mind a politikai konzultáció dimenzióiban erősödött. Főként a tengeri erőknél beszélhetünk jelentős együttműködésről, közös hadgyakorlatokról, ahol az immáron jól felszerelt izraeli haditengerészet kiváló helyi partnere a földközi-tengeri NATO tagállamoknak (Törökország kérdésére a következő fejezetben térek ki).¹⁹ Másrészt a brüsszeli NATO központban 2016-ban megnyitott izraeli képviselő jelzte a kapcsolatok új szintre emelkedését és a közel-keleti országok jelentőségének és megbecsültségének erősödését, amit jól jelzett a képviselő megnyitását megelőző két évben a magas szintű találkozók gyakorisága.

Izrael-NATO együttműködés tényezői és jövője

A fentiekben leírtakból kirajzolódik a poszt-bipoláris korszak három nagy szakasza a NATO közel-keleti elképzelései és Izrael szerepe kapcsán. A tanulmány ezen pontján szükséges számba venni, hogy a 2020-as évek mindezek alapján milyen további közleledésre és együttműködésre adnak lehetőséget. Elsőként a gátló, majd a segítő faktorokat veszem számításba. Természetesen hangsúlyozni szükséges, hogy a kapcsolatok nagyban függenek a 2022 júniusi madridi NATO-csúcson elfogadandó új Stratégiai Konceptiótól. Látható volt a 2010-2011-es helyzetben is, hogy a koncepcióban foglalt egyértelmű iránymutatásokat sikerült a gyakorlatba is átültetni. Ebből a szempontból aggasztó előjel, hogy a Stratégiai Konceptió előkészítését célzó, termékeny vitát elindító

¹⁷ NATO: Strategic Concept for the Defence and Security of the Members of the North Atlantic Treaty Organization. 2010. https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_publications/20120203_strategic-concept-2010-eng.pdf (Letöltés ideje: 2022.01.22.) 26-32.

¹⁸ NATO: Active engagement in cooperative security: a more efficient and flexible partnership policy. 2011. https://www.nato.int/nato_static/assets/pdf/pdf_2011_04/20110415_110415-Partnership-Policy.pdf (Letöltés ideje: 2022.01.22.)

¹⁹ NATO Media Center: NATO Trains with Israel in Eastern Mediterranean. 2020. december 8. <https://mc.nato.int/media-centre/news/2020/nato-trains-with-israel-in-eastern-mediterranean> (Letöltés ideje: 2022.01.22.)

NATO 2030: United for a New Era dokumentum említés szintjén sem nevesíti a Mediterrán Dialógust, helyette behozza a déli stratégiai irány kérdéskörébe Oroszország és Kína problematikáját.²⁰ Fontos hangsúlyozni, hogy ez egy, a tanulmány idejének írása idején több mint egy éves vitaindító dokumentum, tehát a végső stratégiai koncepció ettől jelentősen eltérhet, azonban izraeli szemszögből a NATO déli elképzelései ez alapján aggasztó irányba fejlődhetnek a 2020-as években.

A NATO-Izrael együttműködés további fejlődésének legfontosabb akadályja izraeli szemszögből a döntési szabadság csökkenése és olyan konfliktusokban való részvétel, amelyeket Izrael nem, vagy nem a NATO-val teljes egyetértésben kíván megvívni. Két eklatáns példája ennek az előbb említett orosz és kínai jelenlét a Közel-Keleten. A zsidó állam tökéletesen tisztában van vele, hogy a szíriai orosz katonai szerepvállalás kihívásokat jelent asszertív katonai magatartása számára, ezért szoros egyeztetést folytat az orosz erővel annak érdekében, hogy keretek között, de folytathassa az iráni, szíriai és Hezbollah erők elleni csapásokat, amelyek az állam biztonságát fenyegetik az északi frontján. A közel-keleti regionális egyensúly fenntartása az az ambíciószint, amelyet Izrael képes adottságainak tükrében vállalni, nem tud és nem is kíván közvetlenül egy Oroszországgal vívott tágabb konfliktus részévé válni. Kína problematikája ennél is összetettebb kérdés, mivel Izrael évek óta vitában áll az Egyesült Államokkal a kínai kapcsolata miatt, amelyeket kénytelen volt limitálni.²¹ Ezen túlmenően azonban kétséges, hogy Izrael kívánja-e a szükségesnél jobban elidegeníteni a világ második számú hatalmát, amely komoly támogatást adhat Iránnak és más regionális ellenségeinek. Az izraeli haderő elsősorban regionális erők elleni harcra készül fel, különös tekintettel Iránra és szövetségeseire, klienseire, másodsorban a transznacionális terrorizmus mindenfajta megjelenése ellen. Nem áll és nem is állhat készen rá, hogy a közel-keleti régió kívüli nagyhatalmakkal keveredjen háborúba. Másik oldalról a NATO-nak sem áll érdekében az izraeli katonai akciók következtében közel-keleti regionális konfliktusokba belesodródni, márpedig Izrael biztonsági percepciójából és a megelőző csapások elsődlegességét hirdető katonai stratégiája miatt potenciális eskalációs tényező.

A második gátló tényezőt Törökország szerepe a NATO-ban, amely Izraellel ápolt stratégiai együttműködését egyéb közel-keleti érdekei miatt az Erdoğan-kormány alatt fokozatosan leépítette és korlátozta.²² Ankara számára nem kívánatos a túlzott izraeli jelenlét a NATO együttműködési keretein belül, mivel a Földközi-tenger keleti medencéjében Izrael a hellén államok erős (informális) szövetségeseinek számít. A török-izraeli reláció azonban dinamikusán változik a két ország érdekei mentén, így az izraeli NATO képviselő megnyitása kapcsán is látható, hogy Törökországnak nem érdeke teljes mértékben blokkolni a pragmatikus együttműködést, amely saját céljait is szolgálja. Másik oldalról Izrael számára sem opció egy olyan NATO-val megosztani bizalmas

²⁰ NATO 2030: United for a New Era. 2020. november 25. https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2020/12/pdf/201201-Reflection-Group-Final-Report-Uni.pdf (Letöltés ideje: 2022.01.22.) 34-35.

²¹ Csepregi Zsolt: For the Money, the Power or Glory?. Antall József Tudásközpont. AJRC Elemzés. (2019), 11. <https://digitalistudastar.ajtk.hu/en/ajrc-analyses/for-the-money-the-power-or-glory> (Letöltés ideje: 2022.01.22.)

²² Csepregi Zsolt: Érdeklenségek és érdekellentétek: A török-izraeli stratégiai kapcsolat. In Baranyi Tamás Péter – Szálkai Kinga (szerk.): Újhold: A török külpolitika útkeresése a 21. század elején. Budapest, Antall József Tudásközpont, 2016 250-269.

hírszerzési adatait, amelyben a török fél nem kívánt harmadik félnek kiszivárogtathatja azokat.²³

Végezetül meg kell említeni magát a NATO-t, mint az együttműködést alapvetően limitáló tényezőt, hiszen a katonai-politikai szövetség betöltendő szerepe komoly vita tárgyát képezi a szövetségen belül is. A viták miatt nem beszélhetünk koherens közlekedési NATO stratégiáról, valójában csupán általános irányelvek léteznek, amelyek a dinamikusan változó régió viszonyaiban igyekeznek érvényesíteni a szövetség és egyensúlyozni egyéb kötelezettségeivel. Elmondható, hogy nem tisztázott a NATO részéről, hogy pontosan mi a stratégiai célja és a sikeresség mércéje a Mediterrán Dialógusnak és az Isztambuli Kooperációnak, ami limitálja ezeknek a kereteknek a hasznosságát.²⁴ Az izraeli NATO tagság, bár tudományosan izgalmas kérdés, valójában a NATO Chartájában előírtakkal ütközne, hiszen nem európai állam. A globális NATO-ra vonatkozó átalakítási ambíciók felmerültek időnként, azonban mindig kudarcot vallottak. Ezt helyettesíti bizonyos fokon a partnerségi hálózat, amelynek különböző kereteinek összehangolása (Békepartnerség, Mediterrán Dialógus, Isztambuli Kooperáció) immáron több mint egy évtizede tart, mégis, Izrael a Békepartnerséghez sem jogosult csatlakozni a földrajzi korlátok miatt.²⁵ A partnerségi rendszer átdolgozása a 2022-ben elfogadandó stratégiai koncepció egyik kulcseredménye kell, hogy legyen, annak érdekében, hogy a NATO részéről felállított, politikai akarattal leküzdhető gát elháruljon az együttműködés fokozása elől.

A NATO-Izrael együttműködést korlátozó tényezők mellett, látva a kapcsolatok gyors fejlődését, az elősegítő faktoroknak is számosak kell lenniük. Az első ilyen tényező az izraeli politikai akarat. A kül- és biztonságpolitikai mozgásszabadság megőrzése mellett az izraeli katonai-politikai elit tökéletesen tisztában van államuk képességeinek korlátaival és a külső partnerek fontosságával. Izrael végső soron nem kívánja a potenciális regionális hegemon államokat és klienshálózatukat egymaga ellensúlyozni, hanem a terhek megosztására törekszik. Ennek a NATO-val való együttműködés tökéletes eszköze, mind a praktikus katonai együttműködésben, mind a politikai konzultáció szintjén. A NATO számára Izrael vonzó partner, különös tekintettel a haditengerészeti együttműködésre, rakétavédelemre és kiberhadviselésre. Mindezek mellett a konkrét együttműködési területek mellett egy, a transzatlanti szövetséggel partneri kapcsolatot ápoló Izrael olyan katonai tényező, amely a Közel-Kelet dominanciájára aspiráló belső és külső erők számára is egymagában is erős gátat jelent. A zsidó állam térdre kényszerítése politikai és katonai dimenziókban is hatalmas költségekkel járna, tekintettel az állam konvencionális és nem-konvencionális katonai erejére, továbbá a politikai akaratot kialakító társadalmának különbözőségére környezetétől. Ahogy korábban említve volt, Izrael nem képes regionális hegemoniára törni, viszont más po-

²³ Tommy Steiner: NATO-Israel Relations: The Level of Ambition.

²⁴ Jakob Aarøe Jørgensen: Partnerships in the Middle East: Interventionist Endeavors? In Trine Flockhart (szerk.): Cooperative Security: NATO's Partnership Policy in a Changing World. Kopenhagen, Danish Institute for International Studies, 2014. 115.

²⁵ Uzi Arad et. al.: Anchoring Israel to the Euroatlantic Community: Further Upgrading and Institutionalizing NATO-Israel Relations. 11.

tenciális regionális hegemonok számára szinte leküzdhetetlen akadályt jelentene legyőzése. Izrael ezen kettőssége, erősségei és gyengeségei együtt teszik a NATO kíváló partnerévé.

Végezetül a megváltozott biztonsági helyzet adja a NATO-Izrael együttműködés relevanciáját. Oroszország újra markánsan megjelent katonai erővel is a Közel-Keleten, ez pedig azt jelenti, hogy a déli stratégiai irány a kollektív védelem területén is jelenthet veszélyt a NATO szövetsége számára.²⁶ A tengeri dimenzióban a Földközi-tenger keleti medencéje és az Indiai-óceán északnyugati területe, ideértve a Vörös-tengert és a Perzsa-öböl területét számos ellenséges szereplő közötti hatalmi küzdelemnek nyitotta meg a terepet, ideértve a terrorista csoportokat és (előbbiekkal átfedésben) kalózkodat is. Az izraeli haditengerészet, amely nagyarányú fejlődésen ment végbe az elmúlt évtizedekben, helyben, napi szinten a régióra jellemző militáns csoportokkal szemben küzd, komoly szövetségesi potenciállal rendelkezik.²⁷ Fontos hangsúlyozni, hogy Izrael egyszerre mérsékeli a Földközi-tenger keleti medencéjében lévő szembenállást Törökországgal, ugyanakkor elrettenti és asszertív/agresszív magatartást mutat Irán felé, ami tökéletesen szolgálja a NATO érdekeit.

Következtetések

A NATO-Izrael együttműködés elmúlt mintegy harminc évét tekintve egyértelmű, hogy további, realiztikusan kiaknázható lehetőségek rejlenek a partnerség további szélesítésében és mélyítésében. A tanulmány által bemutatott három fejlődési szakaszban, a kilencvenes évek multilateralizmusa, a kétezres évek útkeresése ambíciózus javaslatokkal végül elvezettek a 2010-es Stratégiai Koncepció és a 2011 új partnerségi politika által lehetővé tett differenciált együttműködéshez. A NATO Izraellel ápolt kapcsolataira ez a megközelítés rendkívül kedvező hatással volt támogatva a szövetség és a közel-keleti állam érdekeit egyszerre. A fő kérdés a tanulmány írásának pillanatában, hogy a következő évtizedre előirányzott NATO Stratégiai Koncepció milyen mértékben képes egyrészt határozott irányt kijelölni a NATO közel-keleti stratégiájának, másrészt megtalálni a megfelelő egyensúlyt a multilaterális partnerségi kezdeményezések és a bilaterális együttműködések fejlesztése között.

A kérdésről való gondolkodás során figyelembe kell venni a közel-keleti partnerállamok, így Izrael fenyegetés-percepcióra épülő kül- és biztonságpolitikai döntési mechanizmusait. Izrael számára a regionális vetélytársak jelentik a legfőbb veszélyforrást, legfőképpen Irán, amellyel szemben a NATO korlátozott, de nem jelentéktelen közvetett támogatást képes nyújtani. Izrael elkötelezett a potenciális regionális hegemonok ellensúlyozása mellett. Az állítás minden eleme kulcsfontosságú a NATO szempontjából, mivel Izrael mindig a legnagyobb veszély felé fordul és ellensúlyoz, nem képes és nem is kíván a régióján kívüli erővel szemben közvetlenül fellépni és nem választ

²⁶ Tommy Steiner: NATO and its Middle East and Mediterranean Partners: Taking NATO's Role in its Southern Flank to a New Strategic Level. In: Alexandra de Hoop Scheffer et al (szerk.): Southern Challenges and the Regionalization of the Transatlantic Security Partnership. Washington D.C., The German Marshall Fund of the United States, 2017. 12.

²⁷ Yaakov Lappin: Israeli and NATO Navies Ramp Up Ties. BESA Center. Perspectives Paper. 686. 2017. <https://besacenter.org/israeli-nato-navies-ramp-ties/> (Letöltés ideje: 2022.01.22.)

az ellensúlyozással szemben más stratégiát (*buck-passing* vagy *bandwagoning*). Izgalmas, azonban jelenleg a politikai fantasztikum kategóriájába tartozik egy ellensúlyozást feladó, regionális hegemónt kiszolgáló Izrael forгатókönyve, amelyet így a NATO-nak nem szükséges komolyan fontolóra vennie, Izrael ellensúlyozó és stabilizáló képességét kell támogatnia.

Másodlagosan Izrael számára az önállóság elvesztése jelenti a legnagyobb kockázatot, a kiszolgáltatottság lehetősége, illetve ezzel kapcsolatban az olyan konfliktusokba való sodródás, amelyeket nem maga választ. Mindezek tükrében jól kalibrálható a NATO részéről az ambíciószint, amely Izrael, mint regionális katonai nagyhatalom további bevonását célozhatja meg a NATO stratégiai céljainak elérésében. A zsidó állam érdekelt regionális legitimizációjának erősítésében a multilaterális keretek által, amennyiben azok nem csökkentik mozgásszabadságát és nem kell megosztania szenzitív információkat nem kívánt partnerekkel. Emellett érdekelt a bilaterális együttműködés fejlesztésében a fent leírt kiemelt területeken (haditengerészet, kiberbiztonság, rakétavédelem), azonban ha és amennyiben ezek az együttműködések nem korlátozzák semmilyen módon saját képességeit az önvédelemre és a megelőző csapások végrehajtásában. A fentiek figyelembevételével egy, a kihívásokra dinamikusan reagáló, realisztikus NATO-Izrael együttműködés folytatható a következő évek során, a felek fenyegetésspercepciójából és működési logikájából eredő korlátok tiszteletben tartása mellett.

Felhasznált irodalom

- Arad, Uzi et al.: Anchoring Israel to the Euro-Atlantic Community: Further Upgrading and Institutionalizing NATO-Israel Relations. In Ronald D. Asmus (szerk.): NATO and global partners: views from the outside. Washington D.C., The German Marshall Fund of the United States, 2006. 4-16.
- Arad, Uzi: Is Israel headed for NATO? Ynet. 2006.01.02. <https://www.ynet-news.com/articles/0,7340,L-3209438,00.html> (Letöltés ideje: 2022.01.22.)
- Csepregi Zsolt: Érdekarátok és érdekellenségek: A török-izraeli stratégiai kapcsolat. In Baranyi Tamás Péter – Szálkai Kinga (szerk.): Újhold: A török külpolitika útkeresése a 21. század elején. Budapest, Antall József Tudásközpont, 2016 250-269.
- Csepregi Zsolt: For the Money, the Power or Glory?. Antall József Tudásközpont. AJRC Elemzés. (2019), 11. <https://digitalistudastar.ajtk.hu/en/ajrc-analyses/for-the-money-the-power-or-glory> (Letöltés ideje: 2022.01.22.)
- Csepregi Zsolt et. al.: The V4 towards a new NATO Strategic Concept and the EU Strategic Compass. Varsó, Casimir Pulaski Foundation, 2021.
- Eisenkot, Gadi – Siboni, Gabi 2019. Guidelines for Israel's National Security Strategy. Washington D.C.: The Washington Institute for Near East Policy.
- Freilich, D. Charles: Israeli National Security: A New Strategy for an Era of Change. London, Oxford University Press, 2018.
- Jørgensen, Jakob Aarøe: Partnerships in the Middle East: Interventionist Endeavors? In Flockhart, Trine (szerk.): Cooperative Security: NATO's Partnership Policy in a

- Changing World. Kopenhagená, Danish Institute for International Studies, 2014. 111-120.
- Kiss J. László: Változó utak a külpolitika elméletében és elemzésében. Budapest, Osiris Kiadó, 2009.
- Lappin, Yaakov: Israeli and NATO Navies Ramp Up Ties. BESA Center. Perspectives Paper. 686. 2017. <https://besacenter.org/israeli-nato-navies-ramp-ties/> (Letöltés ideje: 2022.01.22.)
- Mearsheimer, John J.: The Tragedy of Great Power Politics. New York, W. W. Norton & Company, 2014.
- NATO: Strategic Concept for the Defence and Security of the Members of the North Atlantic Treaty Organization. 2010. https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_publications/20120203_strategic-concept-2010-eng.pdf (Letöltés ideje: 2022.01.22.)
- NATO: Active engagement in cooperative security: a more efficient and flexible partnership policy. 2011. https://www.nato.int/nato_static/assets/pdf/pdf_2011_04/20110415_110415-Partnership-Policy.pdf (Letöltés ideje: 2022.01.22.)
- NATO 2030: United for a New Era. 2020. november 25. https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2020/12/pdf/201201-Reflection-Group-Final-Report-Uni.pdf (Letöltés ideje: 2022.01.22.) 34-35.
- NATO Media Center: NATO Trains with Israel in Eastern Mediterranean. 2020. December 8. <https://mc.nato.int/media-centre/news/2020/nato-trains-with-israel-in-eastern-mediterranean> (Letöltés ideje: 2022.01.22.)
- NATO: NATO Secretary General visits Spain to prepare Madrid Summit. 2021.10.08. https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_187309.htm (Letöltés ideje: 2022.01.22.)
- Peri, Yoram: Generals in the Cabinet Room: How the Military Shapes Israeli Policy. Washington D.C.: United States Institute of Peace Press, 2006.
- Romsics Gergely: A lehetetlen művészete. Budapest, Osiris Kiadó, 2009.
- Snyder, Glenn H.: Alliance Theory: A Neorealist First Cut. Journal of International Affairs. 44. (1990), 1. 103-123.
- Steiner, Tommy: NATO-Israel Relations: The Level of Ambition. Comitato Atlantico Italiano. 2014. <http://www.comitatoatlantico.it/COMIT/studi/nato-israel-relations-the-level-of-ambition/> (Letöltés ideje: 2022.01.22.)
- Steiner, Tommy: NATO and its Middle East and Mediterranean Partners: Taking NATO's Role in its Southern Flank to a New Strategic Level. In: Alexandra de Hoop Scheffer et al (szerk.): Southern Challenges and the Regionalization of the Transatlantic Security Partnership. Washington D.C., The German Marshall Fund of the United States, 2017.
- Szenes Zoltán: A NATO új politikája: Stabilitás kivetítése a déli régióba. Honvédelmi Szemle. 147, (2019), 2. 6-26.
- Walt, Stephen M.: Alliance Formation and the Balance of World Power. International Security, 9. (1985), 4. 3-43.

Diplomáciai meglepetés: az AUKUS megállapodás hatása a szövetséges nemzetközi kapcsolatokra

Szakács Mirjam

Bevezetés

A világbéke veszélyeztetése, a hidegháború mentalitásának visszatérése, diplomáciai vihar kezdete, az évtized hátba szúrása és több hasonló szalagcímmel hozta le a világsajtó az Egyesült Államok, az Egyesült Királyság és Ausztrália között 2021. szeptember 16-án bejelentett új, az indiai-csendes-óceáni térségre kiterjedő védelmi megállapodást, az AUKUS-t.¹ A szerződés ugyan lefedi a mesterséges intelligencia, kvantumtechnológiák, kiberképességek kapcsán való információ-megosztást és együttműködést, de jelenleg a megállapodás fő mozgatórugója az ausztrál haderő modernizálása és fejlesztése nukleáris meghajtású tengeralattjárók beszerzésével. A megállapodás aláírásával Franciaország egy több tíz milliárd dolláros üzlettől esett el. A pontos összegről eltérő információkat olvashatunk, de körülbelül 50 és 70 milliárd dollár közé tehető a szerződés értéke. Összehasonlításképpen, a Stockholmi Békeutató Intézet adatai alapján Franciaország 2020. évi teljes védelmi és katonai költségvetése 52,2 milliárd dollár volt, míg az Egyesült Királyságé 59,2 milliárd dollár, tehát érthető a francia diplomácia haragja.² Olyannyira, hogy Párizs egy rövid időre visszahívta washingtoni nagykövetét, amely a két nemzet 243 éves szövetsége során először fordult elő. Igaz, a szerződés bejelentése után egy hónappal, a római G20 csúcs előtt sor került egy Biden-Macron találkozóra, amely egy békés nyilatkozattal zárult. Azonban Franciaország nem sokkal az AUKUS bejelentése után egy másik 5 milliárd dollár értékű védelmi-fejlesztési megállapodást kötött Görögországgal, amelyet viszont Törökország kritizált erősen. Továbbá a levegőben van egy újabb tengeralattjáró beszerzésről szóló megállapodás Indiával is.³ Az AUKUS túlmutat a három ország védelmi kapcsolatának szorosabbra fűzésén, és sokkal inkább értelmezhető az indiai-csendes-óceáni térségben gyakorolt kínai befolyás ellensúlyozásaként. Ezt alátámasztja az is, hogy Kína számos alkalommal hevesen reagált az AUKUS bejelentésére, és elégedetlenségének adott hangot az ASEAN tavalyi évi novemberi csúcstalálkozóján.⁴ Az AUKUS hatása a szövetséges nemzetközi kapcsolatokra, ezen belül a NATO-ra, több tényező mentén is vizsgálható. A tanulmány először egy rövid történeti áttekintést ad az AUKUS-hoz vezető útról, majd

¹ Az AUKUS a szerződő országok kezdőbetűit jelenti angolul: Ausztrália (AU), Egyesült Királyság (UK), Egyesült Államok (US)

² SIPRI Fact Sheet: Trends in world military expenditure. 2020. Elérési útvonal: https://www.sipri.org/sites/default/files/2021-04/fs_2104_milex_0.pdf (letöltés ideje: 2022. január 31.)

³ Vishal Thapar: France Set To Offer Barracuda Nuclear Submarines To India. Business World, 2021. Elérési útvonal: <http://www.businessworld.in/article/France-Set-To-Offer-Barracuda-Nuclear-Submarines-To-India/15-12-2021-414965/> (letöltés ideje: 2022. január 31.)

⁴ Bonnie Girard: China's AUKUS Response Highlights Beijing's Bunker Mentality. The Diplomat, 2021. Elérési útvonal: <https://thediplomat.com/2021/10/chinas-aukus-response-highlights-beijings-bunker-mentality/> (letöltés ideje: 2021. január 31.)

összegezi, hogy milyen térségbeli narratívák mentén folyik az AUKUS-ról szóló nemzetközi diskurzus, többek között a QUAD⁵ és néhány ASEAN⁶ ország reakciója alapján. Ezzel párhuzamosan megvizsgálja, hogy ez milyen feszültséget okoz a nyugati nemzetközi kapcsolatokban, különös tekintettel Franciaországra és az AUKUS tagokra. A második rész a NATO és a térség kapcsolatát veszi górcső alá a globális partnerségi kereteken belül. A tanulmány azt feltételezi, hogy az ázsiai-csendes-óceáni partnerekkel (Asia-Pacific Four) – Ausztrália, Új-Zéland, Japán és Dél-Korea – való intézményesített kapcsolat a bilaterális párbeszéd mellett hozzájárulhat a NATO 2030-as dokumentumban kitűzött céljainak eléréséhez, valamint a térségben kialakuló kínai befolyás ellensúlyozásához. A korlátozott terjedelem miatt nem vizsgálja részletesen a Kína–NATO, Kína–USA, Kína és a térségbeli országok kapcsolatait, ugyanakkor ott, ahol szükséges említést tesz azokról. A tanulmány az AUKUS-ra adott nemzetközi narratívák értékelésén túl arra a kérdésre is szeretne rámutatni, hogy vajon az indiai-csendes-óceáni térségnek lesz-e helye a készülő új NATO stratégiai koncepcióban?

Az AUKUS létrejötte

Az ausztrál Védelmi Minisztérium 12 új tengeralattjáró beszerzését tervezte, hogy felváltsák az Ausztrál Királyi Haditengerészet által még jelenleg is üzemeltetett hat Collins osztályú tengeralattjárót, amelyeket a tervek szerint 2036-ig kivonnak a rendszerből. A tengeralattjáró flotta modernizálása miatt az ausztrál Védelmi Minisztérium és a francia Naval csoport között 2016. szeptember 30-án született meg az első szerződés. Három évvel később 2019. február 11-én aláírták *A jövő tengeralattjárójáról szóló stratégiai partnerségi megállapodást* (Future Submarine Strategic Partnering Agreement). Ezt követően már a *Stratégiai Partnerségi Megállapodás* keretében megkötött első szerződés a 2019. március 1-jén aláírt tengeralattjáró-tervezési szerződés volt.⁷ Az AUKUS nem csupán egy szerződés, hanem a diplomáciai történelem egyik legjobban őrzött titka is volt, hiszen a bejelentést megelőzően kevés jel mutatott arra, hogy az ausztrál fél kihátrálna a franciákkal kötött megállapodás alól. Jóllehet az Ausztrál Nemzeti Könyvvizsgáló Iroda 2020. január 14-ei *A jövő tengeralattjárója* c. jelentésében felvázolt kritikus tényezőket, amelyek hatással vannak a szerződés megvalósulására. Az Ausztrál Nemzeti Könyvvizsgáló Iroda szerint a körülbelül 80 milliárd dolláros költséggel rendelkező *A jövő tengeralattjárója* projekt tervezése és kivitelezése Ausztrália történetének legnagyobb védelmi beszerzése. Így az a döntés, hogy egy stratégiai partnert bíznak meg a tengeralattjárók tervezésével, és beszállításával – jelentős ausztrál ipari

⁵ Négyoldalú Biztonsági Párbeszéd - A QUAD 2004-re nyúlik vissza, amikor az Egyesült Államok, Ausztrália, India és Japán összefogott, hogy humanitárius segítséget nyújtsanak az indiai-óceáni pusztító földrengés és szökőár után. 2006-ban Manmohan Singh indiai miniszterelnök és Abe Shinzo közös nyilatkozatban fektették le, hogy Indiának, Japánnak és más hasonló gondolkodású ázsiai-csendes-óceáni országoknak együtt kell működniük a térségben.

⁶ Délkelet-ázsiai Nemzetek Szövetsége – Association of Southeast Asian Nations tagok: Thaiföld, Malajzia, Fülöp-szigetek, Indonézia, Szingapúr, Brunei, Vietnam, Laosz, Mianmar, Kambodzsza

⁷ Szalkai Patrik: Az AUKUS védelmi megállapodás geopolitikai és gazdasági háttere. Biztonságpolitika.hu, 2021. Elérési útvonal: <https://biztonsagpolitika.hu/egyeb/a-japan-ausztrali-vedelmi-megallapodas> (letöltés ideje: 2022. február 8.)

hozzájárulással – növeli a projekt megvalósításának kockázatát, szemben azzal, ha már kész tengeralattjárót vásárolnának. A jelentés írt arról is, hogy a tervezési szakaszban lévő 9 hónapos csúszás további lemaradást okozhat, amely képességihiányok kialakulását (a jelentés 3 éves csúszás esetén beszél erről), a Collins osztály tervezett élettartamának meghosszabbítását, valamint megnövekedett költségeket okoznak, amelyek hátráltathatják a projekt sikerességét.⁸ Ebből látszik, hogy az ausztrál kormányának volt oka a szerződés felmondására, még ha a döntés egy vékony a határvonalon egyensúlyozott is a kockázatelemzések és azok valós bekövetkezése között.

Az AUKUS szerződő felek közötti bizalom értékét növeli, hogy az USA a történelme során mindössze másodszor oszt meg atomtechnológiát partner országgal. Ez először 1958-ban történt, amikor kölcsönös védelmi megállapodást kötött az Egyesült Királysággal.⁹ Ausztrália már az 1957-es védelmi felülvizsgálat során „szemet vetett” nukleáris technológiára, amikor a Menzies-kormány amellet érvelt, hogy az ország haderejét és védelmi technológiáját összhangba kell hozni az Egyesült Államokéval. Ebben az időben a britek nemzetközi presztízsét aláásta az 1956-os szuezi válság, amely rámutatott a szigetszország gazdasági sebezhetőségére, így Ausztrália is kereste a függetlenség lehetőségét az anyaországtól.¹⁰ Már az ANZUS Szerződés 1951-es aláírása előtt Ausztrália az USA-val szoros és minden tekintetben formális együttműködés mellett lobbizott. Az elmúlt 70 év során sikerült a két ország kapcsolatait szorosabbá fűzni, és a korábban Japán expanziótól félt Ausztrália érdekei most Kína kapcsán találkoznak az Egyesült Államokéval. A bejelentés után nem sokkal a három ország tájékoztatta a Nemzetközi Atomenergia Ügynökséget a szándékairól, és egy 18 hónapos konzultációs folyamatba kezdtek annak érdekében, hogy a nukleáris technológia biztosítása összhangban legyen a nemzetek atomszorompó-szerződésében vállalt kötelezettségeivel. *Az Egyesült Államok által Ausztráliának szállított nukleáris meghajtású tengeralattjárók megépítése és telepítése körülbelül egy évtizedet vesz igénybe.* Ezt követően Ausztrália lesz az első olyan nem nukleáris fegyverekkel rendelkező állam, amely haditengerészeti nukleáris meghajtású technológiával fog rendelkezni az Egyesült Államok jóvoltából.¹¹ A 2021-es év véletlenszerűen, de szimbolikus év volt az amerikai-auztrál kapcsolatokban. Egyrészt az ANZUS szerződés aláírásának 70. évfordulóját ünnepelték, valamint emlékeztek 9/11 20. évfordulójára is, amikor először életre hívták az ANZUS kollektív védelemre vonatkozó cikkét, így Ausztrália is csatlakozott a terrorizmus elleni globális koalícióhoz.¹² Sor került az USA afganisztáni kivonulására, ahol az ausztrálok 20 éven

⁸ Australian National Audit Office (ANAO): Future Submarine Program — Transition to Design. 2020. Elérési útvo-
nal: <https://www.anao.gov.au/work/performance-audit/future-submarine-program-transition-to-design> (letöl-
tés ideje: 2022. január 28.)

⁹ US–UK mutual defence agreement, 1957. Elérési útvo-
nal: https://media.nti.org/pdfs/56_4.pdf (letöltés ideje:
2022. január 28.)

¹⁰Shayan Karbassi: Legal Mechanisms of AUKUS Explained. LawFare blog. 2021 Elérési útvo-
nal: <https://www.law-fareblog.com/legal-mechanisms-aukus-explained> (letöltés ideje: 2022. január 28.)

¹¹ KARBASSI, 2021.

¹² Az ANZUS partnerek a térség bármelyik államának fegyveres támadását közös veszélynek (common danger) értékelik. Jóllehet míg a NATO 5. cikkelye konkrétan megnevezi a külső agresszor elleni katonai erővel történő fellépést, addig az ANZUS szerződés 4. cikkelye nem jelöli meg a fegyveres beavatkozást, mint azonnali le-
hetőséget, jóval óvatosabban és rugalmasabban fogalmaz.

keresztül jelen voltak az amerikaiak oldalán, és több mint 40 ausztrál katonát vesztek el. Tavaly ősszel megszületett az AUKUS partnerség is, és ezzel egy időben a QUAD dialógusban is aktívan szerepet vállal a két ország.

Narratívák mentén

Az indiai csendes-óceáni térség a Kína elleni amerikai fellépés legjelentősebb színterévé vált 2011 óta. Napjainkra a térség a világ leggyorsabban növekvő régiójává nőtte ki magát, amely a világ gazdaság 60 százalékát tömöríti, valamint a világ 15 legnagyobb gazdasága közül hét itt található. Az Egyesült Államok legfontosabb kereskedelmi partnereinek fele az térségben koncentrálódik.¹³ Az EU 2021. szeptemberében fogadta el az indiai-csendes-óceáni térségre vonatkozó együttműködési stratégiáját,¹⁴ amelynek célja, hogy fokozza a jelenlétét és az együttműködését a térségbeli államokkal.¹⁵ Az Ausztráliától Indiáig terjedő hatalmas kiterjedésű területet Washingtonban évtizedeken át ázsiai-csendes-óceáni (Asia-Pacific) néven emlegették, míg az indiai-csendes-óceáni (Indo-Pacific) kifejezést általában Indiában, Indonéziában és Ausztráliában használták. Az amerikai külpolitikában az Obama adminisztráció alatt ázsiai-csendes-óceáni térségnek hívták, míg Trump elnök már az indiai-csendes-óceáni térségként hivatkozik rá.¹⁶ Ezzel összhangban Jim Mattis védelmi miniszter 2018. májusában jelentette be, hogy a térség új megnevezését összekapcsolják a művelési területtel is, így az Egyesült Államok Csendes-óceáni Parancsnokságát az Egyesült Államok Indiai-Csendes-óceáni Parancsnokságára¹⁷ (INDOPACOM) nevezték át, ezzel is jelezve az USA elköteleződését a kínai gazdasági és katonai nyomás ellensúlyozására a térségben. Az indiai-csendes-óceáni térség terminológiáját használja a Biden adminisztráció is.¹⁸

Egy hónappal a viharos francia reakciók után, a 2021. október 30-a és 31-e között tartott római G20 csúcstól közös nyilatkozatot adott ki a két atomhatalom vezetője – Biden és Macron –, amelyben többek között erősíteni kívánják az EU és a NATO közötti stratégiai partnerséget, és az együttműködésüket az indiai-csendes-óceáni térségben. Macron elnök az ausztrál elnökkel is egyeztetett, de kapcsolatuk továbbra is feszült maradt. Az AUKUS kapcsán az alaptétel nem az, hogy az USA a franciákkal szemben direkt módon cselekedett volna, hanem az, hogy egy erősebb ausztrál elköteleződés meglehetősen nagy lépéselőnyvel jár az USA számára a térségbeli kínai előretörés

¹³Anthony J. Blinken beszéde, Indonézia 2021. december 14. Elérési útvonal: <https://www.state.gov/a-free-and-open-indo-pacific/> (letöltés ideje: 2022. január 14.)

¹⁴EEAS: Joint Communication: The EU strategy for cooperation in the Indo-Pacific, 2021. Elérési útvonal: https://eeas.europa.eu/sites/default/files/jointcommunication_2021_24_1_en.pdf (letöltés ideje: 2022. január 28.)

¹⁵EC Europa: Az EU és az indiai-csendes-óceáni térség: egymás természetes partnerei, 2021. Elérési útvonal: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/HU/ip_21_4704 (letöltés ideje: 2022. február 1.)

¹⁶Maria Siov: What is the Indo-Pacific region and why does the US keep using this term?, 2021. Elérési útvonal: <https://www.scmp.com/week-asia/politics/article/3146363/what-indo-pacific-region-and-why-does-us-keep-using-term> (letöltés ideje: 2022. február 1.)

¹⁷Az Egyesült Államok haderejének hat földrajzi parancsnoksága közül az 1947. január elsején létrehozott Indiai-Csendes-óceáni Parancsnokság bír a legnagyobb földrajzi kiterjedéssel.

¹⁸Tara Copp: INDOPACOM, it is: US Pacific Command gets renamed. Military Times. 2018. Elérési útvonal: <https://www.militarytimes.com/news/your-military/2018/05/30/indo-pacom-it-is-pacific-command-gets-re-named/> (letöltés ideje: 2022. február 1.)

ellensúlyozása érdekében, még akkor is, ha ennek időszakos francia elhidegülés az ára. Lépéselőny jelenthet az, hogy a közös nukleáris technológia használata által az Egyesült Államok egyfajta ipari bázist tud létrehozni a térségben, amely lehetővé teszi a térségbeli műveletek e területen is biztosítható támogatását, a fegyveres erők haditechnikai eszközei közötti átjárhatóságot és karbantartást. E tekintetben Ausztrália a térség legértékesebb *tengeri műveleti hub-ként* is szolgálhat az amerikaiak számára. A Sydneyi Egyetem Egyesült Államok Tanulmányi Központjának elemzése rámutat arra, hogy az USA tengeralattjáró-kivitelező ipari bázisa (hajógyártó cégek) növekvő kapacitási gondokkal néznek szembe, így az előrejelzések szerint az elkövetkező két évtizedben jelentősen csökkenni fog az amerikai haditengerészet számára gyártandó tengeralattjárók száma. A koronavírus járvány aránytalanul érintette a tengeralattjáró-építési programokat, amelyekhez már most jelentős finanszírozásra van szükség ahhoz, hogy megtérüljenek. Az elemzés következtetése szerint ez a nyomás arra ösztönzi az Egyesült Államokat, hogy érzékeny technológiát osszon meg Ausztráliával az Egyesült Királyság közreműködésével. Nem csak egy közeli szövetséges tengeralattjáró-flottájának kiépítésében vállal szerepet, de bekapcsolja Ausztráliát a tengeralattjárók ellátási láncába.¹⁹

Az amerikai-francia közös nyilatkozat kiadása ellenére az AUKUS belső feszültséget okozhat a NATO-n belül is. A szövetségesek eltérő fenyegetettségi percepcióval rendelkeznek Kína kapcsán, így a NATO számára önmagában kihívás a kérdésben egységes, koherens stratégiát létrehozni. A NATO állam- és kormányfők 2019-es londoni találkozója és maga a NATO 2030 jelentés is foglalkozik a Kína által jelentett biztonsági és geopolitikai kihívásokkal.²⁰ A NATO szövetségesek a 2021-es brüsszeli csúcson fontos konszenzusra jutottak Kínával kapcsolatban, ahol destabilizáló erőként és rendszer-szintű kihívásként azonosítják. Jóllehet a kommuniké óvatosan fogalmaz Kína kapcsán, például amikor azt írja, hogy üdvözi a Kínával való együttműködés lehetőségét a közös kihívások terén.²¹ A brüsszeli csúcstól is rendelkezett, hogy a szövetségeseknek nagyobb szerep jusson a nemzeti ellenállóképességük növelésében, és az ahhoz kapcsolódó végrehajtási terveik kidolgozásában.²² Ebben a kérdésekkel és kihívásokkal teli időszakban az AUKUS létrehozása hatással lehet a szövetség *esetleges* indiai-csendes-óceáni stratégiájának kialakítására, és annak a stratégiai koncepcióban való megjelenítésére. Fontos leszögezni, hogy a NATO nem szólalt meg formálisan az AUKUS kapcsán, a főtitkár csupán informálisan válaszolt a sajtó által feltett kérdésekre. Mindazonáltal a franciáknak kulcsszerep jut a kérdés alakításában, hiszen mozgásterükkel alakíthatják, de blokkolhatják is a szövetség stratégiai gondolkodását a térségről. Az USA és Franciaország között kialakult átmeneti bizalom gyengülése a szövetségen belül alááshatja a további egységes politika kialakítását Kína kapcsán, valamint a szövetség indiai-

¹⁹ Tom Corben, Ashley Townshend, Susannah Patton: What is the AUKUS partnership? USSC. 2021. Elérési útvonal: <https://www.ussc.edu.au/analysis/explainer-what-is-the-aukus-partnership> (letöltés ideje: 2022. február 1.).

²⁰ Szenes Zoltán (Szerk): A mai NATO. A szövetség helyzete és feladatai. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2021. 234-238.

²¹ NATO honlap: Brussels Summit Communiqué, 2021. Elérési útvonal: https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_185000.htm (letöltés ideje: 2022. február 1.).

²² NATO honlap: Strengthened Resilience Commitment. Elérési útvonal: https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_185340.htm (letöltés ideje: 2022. február 9.).

csendes-óceáni elköteleződését. Mindazonáltal az amerikai diplomácia minden lehetséges eszköztárával próbál Franciaország fele közeledni. Fejérdy Gergely *Az AUKUS megállapodás francia szempontból*²³ c. tanulmányában részletesen foglalkozik azzal, hogy milyen következményekkel jár a megállapodás Párizs számára. A tanulmány egyik kulcsgondolata, hogy *a kínai–amerikai szembenállás kapcsán a francia politika nem szállhat szembe Washingtonnal, de Kínával sem, inkább egyfajta harmadik utas politikára kellene törekednie az indiai-csendes-óceáni térségben*. Kérdés, hogy Párizs hogyan értelmezi a harmadik utas politikáját. Franciaország 2021. áprilisában frissített, 2018-ban kiadott indiai-csendes-óceáni (La stratégie de la France dans l'Indopacifique) stratégiájában Ausztráliát, Indiát, Japánt, valamint az ASEAN-t jelöli meg a térségbeli partnereinek.²⁴ A stratégia alapján Ausztrália jelentőségét növeli a 2016-ban a francia Naval csoporttal megkötött szerződés, és Új-Kaledóniával ápoltt szoros kapcsolata. Utóbbi függetlenségi törekvései és a felmondott szerződés repedéseket okozott a két ország közötti kapcsolatokban, így kérdéses, hogy Franciaország mikor fogja újra írni az indiai-csendes-óceáni stratégiáját, és abban milyen szerepet szán majd Ausztráliának, és hogyan viszonyul majd az USA-hoz. A francia soros EU elnökség 2022. januárjától nagy hangsúlyt kíván fektetni az indiai-csendes-óceáni térség európai uniós stratégiájára, amihez kétségtelen, hogy a franciáknak mindhárom AUKUS partnerre is szüksége lesz.²⁵ A kapcsolatok eróziója és a jelentős pénzügyi kár ellenére az AUKUS tovább erősítheti a francia érdekérvényesítést az európai stratégiai autonómia megteremtésében, hogy az EU tagállamai úgy növeljék a biztonságukat, hogy az USA nélkül is képesek legyenek önállóan cselekedni.²⁶

Az elmúlt három évben a már egyébként is feszült brit-francia kapcsolatokat tovább nehezítette az AUKUS, és még jobban a bizalmatlanság felé sodorta. Az Egyesült Királyság szerepe viszonylag kevés figyelmet kapott a nemzetközi sajtóban, pedig tagja a Five Eyes²⁷ hírszerzési közösségnek, és nagyon szoros kapcsolatokat ápol az Egyesült Államokkal és Ausztráliával is. Boris Johnson a nyilatkozataiban legtöbbször a technológiai-transzferben rejlő lehetőségek felől közelíti meg az AUKUS partnerséget.²⁸ Míg az ausztrál narratívában helyet kap a biztonsági környezethez való alkalmazkodás kér-

²³ Fejérdy Gergely: Mit jelent az AUKUS megállapodás francia szempontból? KKI Elemzések, KE-2021/62. 2021. Elérési útvonala: https://kki.hu/wp-content/uploads/2022/01/KE_2021_62_FR_AUKUS_francia_szempontbol_FG_0107.pdf (letöltés ideje: 2022. január 14.)

²⁴ France's Partnerships in the Indo-Pacific, 2021. Elérési útvonala: <https://www.diplomatie.gouv.fr/en/photos-publications-and-graphics/publications/article/france-s-partnerships-in-the-indo-pacific-apr-2021> (letöltés ideje: 2022. január 14.)

²⁵ Anthony J. Blinken beszéde, Indonézia 2021. december 14. Elérési útvonala: <https://www.state.gov/a-free-and-open-indo-pacific/> (letöltés ideje: 2022. január 14.)

²⁶ Szabolcs Laura: Európai stratégiai autonómia – A közös védelem alapjai és korlátjai. Nemzet és Biztonság 2020/3. szám | 15–35 Elérési útvonala: http://real.mtak.hu/124728/1/NeB_2020_3_03_Szabolcs.pdf (letöltés ideje: 2022. január 14.)

²⁷ A Five Eyes egy hírszerzési szövetség, amely az Egyesült Államokból, az Egyesült Királyságból, Ausztráliából, Kanadából és Új-Zélandból áll. Meglepő, hogy az AUKUS-ról szóló trilaterális tárgyalásokba az USA nem vonta be a Five Eyes hírszerző közösség két másik tagját, Kanadát és Új-Zélandot.

²⁸ Boris Johnson beszéde, PM Statement on AUKUS Partnership: 2021. szeptember 15. Elérési útvonala: <https://www.gov.uk/government/speeches/pm-statement-on-aukus-partnership-15-september-2021> (letöltés ideje: 2022. január 14.)

dése, amelyben a nukleáris meghajtású tengeralattjárók nagyobb erőketvetési képességgel rendelkeznek szemben a hagyományos dízel meghajtásúakkal. A becslések szerint ezek a tengeralattjárók 2040-ben állhatnak majd hadrendbe.²⁹

A csendes-óceáni térségbeli narratívák négy csoportra oszthatók: *ellenségesek, bizalmatlanok, támogatók, vagy többnyire semlegesek* az AUKUS-szal szemben. Kína és Észak-Korea érthető módon elégedetlenségüknek adtak hangot, és egy rendkívül kockázatos és nem kívánatos szövetségnek nevezték az AUKUS-t, amely nem csak felborítja az indiai-csendes-óceáni térség stratégiai erőegyensúlyát, de aktív nukleáris fegyverkezési versenyt is elindít.³⁰ Malajzia és Indonézia aggodalmukat fejezték ki az ausztrál atommeghajtású tengeralattjárók beszerzésére kapcsán, mert ők is úgy vélik, hogy ez egy regionális fegyverkezési versenyhez vezethet.³¹ A Fülöp-szigetek – az USA megbízható szövetségese – támogatását fejezte ki az AUKUS kapcsán, mert képes ellensúlyozni Kínával szemben. Japán szintén támogatja a trilaterális paktumot, de csupán a három ország térségbeli elköteleződése szempontjából. Ennek oka, hogy Japánban elmentmondásos a nukleáris meghajtású tengeralattjárók hadrendbe állítása, és az AUKUS bejelentése csak még jobban felerősítette volna ezt a vitát a szigetországban.³² Mindazonáltal fontos megemlíteni, hogy Japán – a történelmében másodszor – 2022. január 6-án közös biztonsági-védelmi megállapodást kötött Ausztráliával *Kölcsönös Hozzáférés Egyezmény*³³ néven. A megállapodás szintén a térségbeli kínai befolyás elensúlyozására irányul, valamint a QUAD szellemében elkötelezettek a szabad és nyitott indiai-csendes-óceáni térség iránt.³⁴

Új-Zélandot meglepő módon a semleges kategóriába lehet sorolni. Ennek oka, hogy a reakciókat kormányzati szemszögből vizsgáltam, és Jacina Adern miniszterelnök meglehetősen óvatosan, és szűkszavúan nyilatkozott az AUKUS kapcsán. Ha viszszatekintünk az elmúlt néhány évre, Új-Zéland külpolitikája egyensúlyozott a Kínával való erős gazdasági kapcsolatok és az Egyesült Államokkal fennálló biztonság- és védelempolitikai érdekek között. Továbbá Új-Zéland saját eszköztárral rendelkezik Kína elensúlyozására, mint például a *Pacific Reset* politikája vagy a *Stratégiai Védelmi Politika Nyilatkozat* (Strategic Defence Policy Statement). Új-Zéland kérdése, és a miniszterel-

²⁹ Tory Shepherd: Will all submarines, even nuclear ones, be obsolete and 'visible' by 2040? The Guardian, 2021. Elérési útvonal: <https://www.theguardian.com/australia-news/2021/oct/05/will-all-submarines-even-nuclear-ones-be-obsolete-and-visible-by-2040> (letöltés ideje: 2022. február 1.)

³⁰ Thanapat Pekanan: Opinion: South Korea's stance on AUKUS shows 2022 will be vital year for US-Asia Pacific relations, 2022. Thai Enquirer. Elérési útvonal: <https://www.thaienquirer.com/36186/opinion-south-koreas-stance-on-aukus-shows-2022-will-be-vital-year-for-us-asia-pacific-relations/> (letöltés ideje: 2022. február 1.)

³¹ Hai Hong Nguyen: Australia can count on Vietnam to support AUKUS. 2021. Australian Strategic Policy Institute. Elérési útvonal: <https://www.aspistrategist.org.au/australia-can-count-on-vietnam-to-support-aukus/> (letöltés ideje: 2022. február 1.)

³² Tsuruoka Michito: Japan's Ambivalent AUKUS Response, 2021. The Diplomat. Elérési útvonal: <https://the-diplomat.com/2021/11/japans-ambivalent-aukus-response/> (letöltés ideje: 2022. január 31.)

³³ Reciprocal Access Agreement

³⁴ Grant Newsham: Japan–Australia defence deal opens up opportunities for closer cooperation. Australian Strategic Policy Institute. 2022. Elérési útvonal: <https://www.aspistrategist.org.au/japan-australia-defence-deal-opens-up-opportunities-for-closer-cooperation/> (letöltés ideje: 2022. február 8.)

nők visszafogott reakciója azért merült fel többször a nemzetközi sajtóban, mert a második világháború után kötött ausztrál-amerikai biztonsági paktumot – ANZUS szerződés – 1986-ban felmondta az USA a szigetország felé, mert Új-Zéland megtiltotta a nukleáris fegyvereket hordozó hajók új-zélandi vizeken való kikötését. Azóta az ország teljes nukleáris semleges politikát követ. Tehát ez utóbbi tényre hivatkozva nem értékelte fenyegetésként az AUKUS szerződést Jacinda Ardern miniszterelnök. India kapcsán ismert, hogy a demokráciák szövetségét szeretné támogatni az USA-val, Japánnal és Ausztráliával együtt. Az USA-val való stratégiai partnersége 2016 óta erősebb lett, amióta az USA indiai, India pedig amerikai katonai bázist (*Diego Garcia*) használhat.³⁵ Az AUKUS bejelentése után egy héttel Franciaország telefonon egyeztetett Indiával a térségbeli együttműködésük fokozása érdekében, lehetőséget nyitva a két ország stratégiaibb együttműködésére. Dél-Koreát, Szingapúrt és Vietnámot a semleges csoporthoz lehet sorolni. Szűkszavú nyilatkozatokban többnyire arról szólnak, hogy a megállapodás konstruktívan építheti a meglévő regionális biztonsági architektúrát. Más ASEAN országok, mint Mianmar, Brunei, Kambodzsa, Laosz, és Thaiföld mind semlegesek maradtak a kérdésben és nem kommentálták az AUKUS megállapodást.³⁶

Az AUKUS vizsgálható a QUAD – az Egyesült Államokat, Indiát, Japánt és Ausztráliát tömörítő szerveződés – szempontjából is. Az újra életre hívott QUAD célja a párbeszéd és együttműködés fokozása a térségben.³⁷ Az első személyes QUAD csúcstalálkozóra szeptember 25-én került sor az USA-ban, nem sokkal az AUKUS bejelentése után. A csúcstalálkozón a klímaváltozás, az új technológiák, valamint a járvány okozta kihívások leküzdésében való együttműködés és a szabad és nyitott indiai-csendes-óceáni térség témáját vitatták meg, míg az első virtuális találkozáson megállapodtak a térségbeli vakcinagyártás növeléséről. Az AUKUS nem ássa alá a QUAD jelentőségét a térségben, inkább ellenkezőleg komplementere lehet a QUAD-nak. Mivel a QUAD együttműködés egy jóval szélesebb területen biztosít együttműködést, míg az AUKUS kizárólag védelempolitikai, védelmi innovációs kérdésekkel és technológiai transzferrel foglalkozik. Közelebb hozza az Egyesült Királyságot a térséghez, és olyan technológiát ad át Ausztráliának, amelyet mindössze a világ hat hatalma – Egyesült Államok, az Egyesült Királyság, Franciaország, Kína, India és Oroszország – tudhat magáénak.

A NATO térségbeli globális partnerei

A partnerségek a NATO három fő feladata közül a harmadik pillért a kooperatív biztonságot erősítik. A NATO partnerségek a műveleti és védelempolitikai kérdéseken túl számos biztonságpolitikai kihívás kezelésében is hozzájárulnak a szövetség feladatainak hatékony ellátásához, így a NATO földrajzi határain túlmutatva felértékelik a globális partnerekkel (*Partners across the globe*) való viszonyt. A 2021-es brüsszeli csúcstalálkozón elfogadott NATO 2030 dokumentum alapján a NATO a hasonló gondolkodású

³⁵ Pascal Boniface: A nemzetközi kapcsolatok atlasza, Pallas Athéné Könyvkiadó Kft. 2020. 154.

³⁶ NGUYEN, 2021.

³⁷ NATO 2030 jelentés, 2020. november 25. Elérési útvonal: https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2020/12/pdf/201201-Reflection-Group-Final-Report-Uni.pdf (letöltés ideje: 2022. január 17.)

partnereivel (like-minded partners) való globális együttműködés megerősítésére törekszik, a szabályokon alapuló nemzetközi rend (international rules based order) védelmében az űrben és a kibertérben, a globális fegyverzetellenőrzés kérdésében, valamint a korszakalkotó technológiai kihívások területein. A globális partnerei közé tartozik Afganisztán, Ausztrália, Kolumbia, Irak, Japán, Dél-Korea, Mongólia, Új-Zéland és Pakisztán. A tanulmány az AUKUS jellegéből adódóan a négy ázsiai-csendes-óceáni partnerrel foglalkozik, illetve ötödik potenciális új partnerként említi Indiát. A négy ázsiai-csendes-óceáni partner számára 2020. decembere nagy mérföldkövet jelentett, hiszen először vettek részt a NATO külügyminiszeri találkozásán, ahol napirenden volt a térségbeli kínai befolyás kérdése.³⁸ A növekvő kínai katonai jelenlét, a nagyhatalmi versengés és a kínai technológiai fölény begyűrűzése Európába jelentheti a legnagyobb kihívást a NATO számára Kína és a térség kapcsán. Azonban a NATO Kínát nem látja ellenségképnek, hanem kihívásnak tekinti, akivel együttműködésre törekszik. Az atomtengeralattjárók beszerzésén túl az AUKUS egy védelmi és innovációs technológiai tapasztalat megosztást és együttműködést is magában hordoz. Ez egy tiszta válasz a Kína által eszközölt technológiai verseny és stratégiai instabilitás ellensúlyozására. Ebből a szempontból a NATO akár profitálhatna is abból, hogy két szövetségese és egy partner országa tovább erősíti a kapcsolatait a térségben. Ugyanakkor a diplomáciai reakciók nem ideális elképzelések, hanem érdekek mentén fogalmazódnak meg. Ebben a képben nemcsak a szövetségesek bevonása nélküli döntések hiánya ássa alá a bizalmat, de jelen esetben a térségbeli francia jelenlét és érdekek teljes ignorálása is. Az amerikai külpolitika értelmezésekor nem lehet figyelmen kívül hagyni a stratégiai fókuszváltást a távol-keleti, indiai-csendes-óceáni térség felé. A NATO főtitkár szűkszavúan reagált a trilaterális szerződésre, de a nyilvános sajtótájékoztatókon leszögezte, hogy az AUKUS nem a NATO ellen irányul, és megérti a francia csalódottságot.³⁹

A készülő 2022-es Stratégiai Koncepció egyik várákozása, hogy a szövetség politikailag aktívabbá és globálisabbá váljon katonai erejének megerősítése mellett. Oroszországot továbbra is fenyegetettségként fogja értelmezni a NATO, de az új Stratégiai Koncepcióban Kína is meg fog jelenni, várhatóan puha nyelvi környezetben, *stratégiai kihívásként*. A globális partnerekkel való együttműködés elmélyítése sokáig nem kapott visszhangot. Jóllehet a megváltozott stratégiai prioritások, Kína, mint kihívás megnevezése új lendületet adhat a partnerségeknek is. A NATO 2030 jelentés⁴⁰ az indiai-csendes-óceáni partnerekkel való párbeszéd elmélyítését hangsúlyozza, és javaslatot tesz a partnerségi forma NATO+4 formátumban vagy a NATO-Csendes-óceáni Partnerségi Tanácsban való proaktívabb kihasználására, illetve említi a NATO a Négyoldalú Biztonsági Párbeszédben (QUAD) történő részvételét. Mindazonáltal lehetőség van más regionális nem partnerségi tagokkal való együttműködésre is, például a QUAD keretein

³⁸ NATO honlap: Relations with the four Asia-Pacific partners, 2021. Elérési útvonal:

https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_183254.htm (letöltés ideje: 2022. január 17.)

³⁹ Jens Stoltenberg NATO főtitkár sajtótájékoztatója: German Atlantic Association 'NATO Talk' Conference 2021. Elérési útvonal: https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_188772.htm?selectedLocale=en (letöltés ideje: 2022. január 17.)

⁴⁰ NATO 2030 jelentés, 2020. november 25. 60. Elérési útvonal: https://www.nato.int/nato_static_files/pdf/2020/12/pdf/201201-Reflection-Group-Final-Report-Uni.pdf (letöltés ideje: 2022. január 17.)

belül Indiával.⁴¹ Továbbá szól arról is, hogy az ilyen formátumokban való együttműködés Kína felemelkedésének stratégiai és politikai következményeinek kezelésében való koordinációt is elősegíti az információmegosztás, technológiai és K+F együttműködés és párbeszéd révén. A NATO 2030 dokumentum úgy említi Indiát, mint lehetséges következő NATO partnert. Ez szintén arra enged következtetni, hogy a partnerségi politika jövőképe egy a térségben aktívabb és kooperatívabb NATO-t kíván. A QUAD és az AUKUS is mind bizonyítékai a térségben folyamatosan növekvő trilaterális, quadrilaterális és más multilaterális formák megalakulásának.

Konklúzió

A nemzetközi kapcsolatokban az AUKUS megállapodás többnyire támogató és semleges reakciókat váltott ki. Ettől függetlenül az igazán nagy repedés a francia-amerikai kapcsolatokat érte. Jóllehet a két fél egymáshoz fűződő érdekei, különösen a térségbeli diplomáciai aktivitásuk megköveteli a viszony rendezését, amely az elmúlt hónapok nyilatkozatai alapján biztatónak ígérkezik. A tágabb perspektívát nézve viszont elmondható, hogy az AUKUS előmozdítja a régió stratégiai dinamikájának újragondolását, valamint fenntartja a párbeszédet az indiai-csendes-óceáni térség növekvő szerepéről, ezáltal cselekvésre készítette a térségtől távol eső NATO-t vagy Európai Uniót. A világ gazdasági és geopolitikai súlypontja egyre jobban az indiai-csendes-óceáni térség felé fordul. Az AUKUS jelentőségét a NATO-ra nézve több dimenzióból is lehet értelmezni. A tanulmányban említett narratívák, stratégiák, megállapodások (AUKUS, QUAD) mind azt a következtetést hordozzák magukban, hogy a NATO-nak is világos stratégiát kell követnie a térség kapcsán. Szükségszerű lenne a 2022-es madridi csúcs után újraértékelni a NATO globális partnerségi hálózatát, különös tekintettel az ázsiai-négyesre, a stratégiai koncepcióval összhangban. Törekedni kell egy olyan jogi és politikai kapcsolatrendszer kialakítására, amely segítségével a NATO hatékonyan tudja kezelni Kínát, mint kihívást és kockázatot, és még szorosabban együtt tud működni az indiai-csendes-óceáni térség hasonló gondolkodású államaival. Egyrészt ennek egyik lehetősége a bilaterális alapú együttműködésekkel való elmozdulás a multilaterális felé. A NATO globális partnerségi hálózatának ázsiai négyesével kialakított szorosabb kapcsolat tovább erősítheti a NATO globális legitimációját és pozícióját, mint globális biztonság és védelempolitikai aktor. Az AUKUS egy újabb jelzés a szövetség számára, hogy kezdjen el aktív többoldalú szövetségeket építeni a térségben a globális partnerségi keretek kihasználásával. Az elmúlt években az indiai-csendes-óceáni térség geopolitikai és geostratégiai dinamikája intenzív versenyhez vezetett, beleértve a vitatott területek és tengeri övezetek körüli feszültségeket. Jelentős védelmi fejlesztések indultak el a térségben, aminek köszönhetően az indiai-csendes-óceáni térség részesedése a globális katonai kiadásokból a 2009-es 20%-ról 2019-re 28%-ra nőtt.⁴² Az EU számára a térség gazdasági

⁴¹ Akshobn Giridharadas: Why the AUKUS helps the Quad? Observer Research Foundation, 2021. Elérési útvonál: <https://www.orfonline.org/expert-speak/why-the-aukus-helps-the-quad/> (letöltés ideje: 2022. január 17.)

⁴² World Military Expenditures and Arms Transfers 2021 Edition. Elérési útvonál: https://www.state.gov/wp-content/uploads/2022/01/WMEAT-2021-Introduction-and-Overview_508.pdf (letöltés ideje: 2022. január 19.)

növekedése elsősorban export piacokat, lehetőségeket nyit meg, míg a növekvő katonai feszültség arra ösztökéli a NATO-t, hogy a partnereivel szorosabban együttműködjön.

Felhasznált irodalom

- Akshobn Giridharadas: Why the AUKUS helps the Quad? Observer Research Foundation, 2021. Elérési útvonal: <https://www.orfonline.org/expert-speak/why-the-aukus-helps-the-quad/> (letöltés ideje: 2022. január 17.)
- Anthony J. Blinken beszéde, Indonézia 2021. december 14. Elérési útvonal: <https://www.state.gov/a-free-and-open-indo-pacific/> (letöltés ideje: 2022. január 14.)
- Australian National Audit Office (ANAO): Future Submarine Program — Transition to Design, 2020. Elérési útvonal: <https://www.anao.gov.au/work/performance-audit/future-submarine-program-transition-to-design> (letöltés ideje: 2022. január 28.)
- Bonnie Girard: China's AUKUS Response Highlights Beijing's Bunker Mentality. The Diplomat, 2021. Elérési útvonal: <https://thediplomat.com/2021/10/chinas-aukus-response-highlights-beijings-bunker-mentality/> (letöltés ideje: 2021. január 31.)
- Boris Johnson beszéde, PM Statement on AUKUS Partnership: 2021. szeptember 15. Elérési útvonal: <https://www.gov.uk/government/speeches/pm-statement-on-aukus-partnership-15-september-2021> (letöltés ideje: 2022. január 14.)
- EC Europa: Az EU és az indiai-csendes-óceáni térség: egymás természetes partnerei, 2021. Elérési útvonal: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/HU/ip_21_4704 (letöltés ideje: 2022. február 1.)
- EEAS: Joint Communication: The EU strategy for cooperation in the Indo-Pacific, 2021. Elérési útvonal: https://eeas.europa.eu/sites/default/files/jointcommunication_2021_24_1_en.pdf (letöltés ideje: 2022. január 28.)
- Fejérdy Gergely: Mit jelent az AUKUS megállapodás francia szempontból? KKI Elemzések, KE-2021/62. 2021. Elérési útvonal: https://kki.hu/wp-content/uploads/2022/01/KE_2021_62_FR_AUKUS_francia_szempontbol_FG_0107.pdf (letöltés ideje: 2022. január 14.)
- France's Partnerships in the Indo-Pacific, 2021. Elérési útvonal: <https://www.diplomatie.gouv.fr/en/photos-publications-and-graphics/publications/article/france-s-partnerships-in-the-indo-pacific-apr-2021> (letöltés ideje: 2022. január 14.)
- Hai Hong Nguyen: Australia can count on Vietnam to support AUKUS. 2021. Australian Strategic Policy Institute. Elérési útvonal: <https://www.aspistrategist.org.au/australia-can-count-on-vietnam-to-support-aukus/> (letöltés ideje: 2022. február 1.)
- Jens Stoltenberg NATO főtitkár sajtótájékoztatója: German Atlantic Association 'NATO Talk' Conference 2021. Elérési útvonal: https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_188772.htm?selectedLocale=en (letöltés ideje: 2022. január 17.)

- Maria Siov: What is the Indo-Pacific region and why does the US keep using this term?, 2021. Elérési útvonal: <https://www.scmp.com/week-asia/politics/article/3146363/what-indo-pacific-region-and-why-does-us-keep-using-term> (letöltés ideje: 2022. február 1.)
- NATO 2030 jelentés, 2020. november 25. Elérési útvonal: https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2020/12/pdf/201201-Reflection-Group-Final-Report-Uni.pdf (letöltés ideje: 2022. január 17.)
- NATO honlap: Brussels Summit Communiqué, 2021. Elérési útvonal: https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_185000.htm (letöltés ideje: 2022. február 1.)
- NATO honlap: Relations with the four Asia-Pacific partners, 2021. Elérési útvonal: https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_183254.htm (letöltés ideje: 2022. január 17.)
- US–UK mutual defence agreement, 1957. Elérési útvonal: https://media.nti.org/pdfs/56_4.pdf (letöltés ideje: 2022. január 28.)
- Pascal Boniface: A nemzetközi kapcsolatok atlasza, Pallas Athéné Könyvkiadó Kft. 2020. 154.
- Shayan Karbassi: Legal Mechanisms of AUKUS Explained. LawFare blog. 2021 Elérési útvonal: <https://www.lawfareblog.com/legal-mechanisms-aukus-explained> (letöltés ideje: 2022. január 28.)
- Szabolcs Laura: Európai stratégiai autonómia – A közös védelem alapjai és korlátjai. Nemzet és Biztonság 2020/3. szám | 15–35 Elérési útvonal: http://real.mtak.hu/124728/1/NeB_2020_3_03_Szabolcs.pdf (letöltés ideje: 2022. január 14.)
- Szalkai Patrik: Az AUKUS védelmi megállapodás geopolitikai és gazdasági háttere. Biztonságpolitika.hu, 2021. Elérési útvonal: <https://biztonsagpolitika.hu/egyeb/a-japan-ausztral-vedelmi-megallapodas> (letöltés ideje: 2022. február 8.)
- Szenes Zoltán (Szerk): A mai NATO. A szövetség helyzete és feladatai. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2021.
- Tara Copp: INDOPACOM, it is: US Pacific Command gets renamed, 2018. Elérési útvonal: <https://www.militarytimes.com/news/your-military/2018/05/30/indopacom-it-is-pacific-command-gets-renamed/> (letöltés ideje: 2022. február 1.)
- Thanapat Pektan: Opinion: South Korea's stance on AUKUS shows 2022 will be vital year for US-Asia Pacific relations, 2022. Thai Enquirer. Elérési útvonal: <https://www.thaienquirer.com/36186/opinion-south-koreas-stance-on-aukus-shows-2022-will-be-vital-year-for-us-asia-pacific-relations/> (letöltés ideje: 2022. február 1.)
- Tom Corben, Ashley Townshend, Susannah Patton: What is the AUKUS partnership? 2021. Elérési útvonal: <https://www.ussc.edu.au/analysis/explainer-what-is-the-aukus-partnership> (letöltés ideje: 2022. február 1.)
- Tory Shepherd: Will all submarines, even nuclear ones, be obsolete and 'visible' by 2040? The Guardian, 2021. Elérési útvonal: <https://www.theguardian.com/australia-news/2021/oct/05/will-all-submarines-even-nuclear-ones-be-obsolete-and-visible-by-2040> (letöltés ideje: 2022. február 1.)

Tsuruoka Michito: Japan's Ambivalent AUKUS Response, 2021. The Diplomat. Elérési útvonal: <https://thediplomat.com/2021/11/japans-ambivalent-aukus-response/> (letöltés ideje: 2022. január 31.)

World Military Expenditures and Arms Transfers 2021 Edition. Elérési útvonal: https://www.state.gov/wp-content/uploads/2022/01/WMEAT-2021-Introduction-and-Overview_508.pdf (letöltés ideje: 2022. január 19.)

TÁRSADALOMTUDOMÁNYI TANULMÁNYOK

A csapatpszichológiai tevékenység számokban

Andó Sándor

A pszichológiai jelenlét főbb területei a Magyar Honvédségben

A Magyar Honvédség pszichológiai ellátó rendszere két nagy szervezeti területre bontható, a központi feladatokat ellátó elemekre és a csapattagozati elemekre. A közel egyforma létszámmal működő terület közül a csapattagozati, a Csapatpszichológiai Szolgálat (a továbbiakban: Szolgálat) néven ismert elem, melynek alakulásában három szervezési időszak említhető meg. Az első, a Szolgálat létrehozása 1993-ban¹ a Humán Szolgálat keretei között, a második 2010-ben az újra alakítása más szervezeti és szakmai alárendeltségben,² majd a harmadik, 2021. március 01-vel, az MH Egészségügyi Központ³ (a továbbiakban: MH EK) szervezeti egységében létrehozva, oda integrálva. A központi pszichológiai tevékenység a 2013-ban megalapított MH EK⁴ és jogelőd intézményeiben kapott szerepet. Központi pszichológiai tevékenység alatt értendő mindazon feladatellátás, amelyet az MH EK, és jogelőd intézményei láttak/látnak el külső felkérés, vagy saját szakmai terv alapján egy másik katonai szervezet, vagy ideiglenes szervezet (kontingens, egyéni külföldi beosztásokat betöltők) kiválasztás, gondozás, mentálhigiénés fejlesztése érdekében, vagy más jellegű tematikus tréningek végrehajtásával.

A csapattagozati pszichológiai tevékenység jellemzői

A Szolgálat 1993-ban megjelent, mint fogalom, mint feladatrendszer, de szakmai szabályozása elég későn történt meg. Szabályozói között szükséges megemlíteni *a csapatpszichológiai tevékenység feladatairól és a munkavégzés feltételeiről* szóló 22/1998. (HK 8.) MHPK, VKF intézkedés-t, *a Humán Tanácsadó Telefonszolgálat létesítése és működtetéséről* szóló 123/1998. (HK. 23.) MHPK, VKF intézkedés-t, és a minden pszichológusra vonatkozó civil szabályozót, a *Pszichológusok Szakmai Etikai Kódexét*. A csapatpszichológiai tevékenység a fentebbi szabályozói keretek között, az alábbi fő feladatok köré csoportosult: szűrő- és alkalmasság vizsgálat, mentálhigiéné, krízishelyzet kezelés, terápia, tanácsadás, kutatás és együttműködés.

A csapatpszichológiával a személyi állománynak közvetlenül rendelkezésére álló – a korábban alkalmazott katonapszichológiai irányoktól eltérő – formáját kellett kialakítani. A csapatpszichológia a katonai szervezet humán szolgálatának szerves része volt. A pszichológus végzettséggel rendelkező szakember a katonai szervezet szolgálati életéhez igazodva végezte szaktevékenységét. A csapatpszichológus munkájának biztosítása olyan jogi feltételek rögzítését kívánta meg, amely a szakmaiság megkövetelésével

¹ A Szolgálat szabályozása öt évvel később jelent meg „a csapatpszichológiai tevékenység feladatairól és a munkavégzés feltételeiről” szóló 22/1998. (HK 8.) MHPK, VKF intézkedésében.

² „A Csapatpszichológiai Szolgálat kialakításával és működési rendjével összefüggő egyes feladatokról” szóló 89/2010. (X. 22.) HM Utasítás alapján.

³ <https://kormany.hu/hirek/uj-uton-az-mh-egeszsegugyi-kozpont>. Letöltés ideje: 2021. 11. 29.

⁴ 2013. február 01-től. A honvédelmi miniszter 772–74/2012. Nyt. számú Alapító Okirata alapján.

lehetővé tette és elősegítette a szervezetbe történő akadálymentes beilleszkedést.

A csapatpszichológusi hálózat „első, virágkorában,” (1993-94 körül) huszonhat szakmai beosztást foglalt magában. A beosztások a legfelsőbb katonai vezetési szintektől (Honvéd Vezérkar) a középvezetői szinteken át (Szárzsföldi Vezérkar, Légierő Vezérkar), továbbá a hadosztály, dandár, ezred szinteken keresztül egészen a szervezeti hierarchiában alacsonyabb szinten elhelyezkedő katonai szervezetek szintjéig terjedtek. Az elsődleges és megfogalmazott cél az volt, hogy a legalább ötszáz–ezer fővel rendelkező alakulatoknál mindenképpen kerüljön rendszeresítésre csapatpszichológusi beosztás.

A központilag meghatározott feladatokon kívül a csapatpszichológus teljes önállósággal rendelkezett a szakmai módszerek megválasztásában és alkalmazásában. A szakmai felügyelet elsősorban a feladatvégzéshez szükséges pszichológiai jellegű szupervíziót, másodsorban a központilag előírt szakfeladatok felülvizsgálatára való jogosultságot jelentette. Szakmai előjáróként a Honvéd Vezérkar szervezetében (1 fő), a haderőnemi szinteken (1-1 fő), valamint a hadosztályok szintjén (1-1 fő) volt rendszeresítve. A 2000-es évektől azonban folyamatosan „szakadt” a csapatpszichológusi háló, a végzett szakemberek folyamatosan váltak ki a katonai szervezetekből. Erre lehetőséget adtak az átszervezések, valamint a szakmai vezetettség hiányában jelentkező instabil időszakok.

A 90-es évek közepétől három fogalom, a mentálhigiéné, az egyéni tanácsadás, és a krízishelyzet kezelése került fókuszba és kerül röviden említésre. A mentálhigiéné a lélek egészségvédelme, ahol az egészség a testi, szellemi, lelki, szociális jólét állapota. Egyfajta pszichológiai prevenció. Célja az egészséges lelki élet megtartása vagy helyreállítása. Segíti, hogy az egyén képessé váljon a saját nehézségeinek a megoldására, erőforrásait, lehetőségeit megfelelő módon felhasználja. A csapatpszichológusok részt vettek – az MH Szárzsföldi Vezérkar szervezése szerint – a sorkatonák bevonulási alakulatait jelentő kiképző központok pszichológiai biztosításában, valamint ún. „Drogriadó” program⁵ keretében csoportos képzést, tematikus foglalkozásokat végeztek a sorállománnyal, amelynek fókuszában a szenvedélybetegségek (alkohol, dohányzás, játék... és drog) álltak. A kiképző központokra vonatkozó, irányadó a 20/1999-es MH Szárzsföldi Vezérkar, vezérkar főnöki intézkedés volt, de a csapatpszichológusok már ekkor részt vettek a külföldi katonai szolgálatba tervezett állomány (pl. SFOR⁶) pszichológiai felkészítésében is.

A Humán Szolgálat szakmai irányítása alatt csapatpszichológusok bevonásával a került bevezetésre – először kísérleti jelleggel, a Kiképző Központok személyi állomá-

⁵ A program célja a hadköteles fiatalok körében szenvedélybetegségek kialakulási mechanizmusainak ismertetése, az ismeretek bővítése és pontosítása; A kábítószerrekről, azok károsító hatásairól való felvilágosítás; A kábítószer-fogyasztással kapcsolatos jogi tájékoztatás; A legális drogok veszélyeinek bemutatása. Ez a program 1998-ban indult, közösen az akkori ÁNTSZ-hez tartozó Nemzeti Egészségfejlesztési Intézettel.

⁶ A Magyar Műszaki Kontingens Horvátországba a Bosznia-Hercegovinához közeli Okučaniban került telepítésre 1996-ban. A kontingens feladata a nemzetközi SFOR erők mozgásának műszaki biztosítása volt Bosznia-Hercegovina területén.

nyának ellátására – a korábban már szabályozójában említett Humán Tanácsadó Telefonszolgálat.⁷ A kísérleti szakasz (három hónap) lezárulását követően a tapasztalatok feldolgozása alapján kialakításra került a Magyar Honvédség egészére kiterjedő, Budapesten telepített, heti váltással működtetett tanácsadói telefonszolgálat.⁸

A csapatpszichológusi alkalmazás egyik fő célja, hogy az alakulatánál szolgálatot teljesítő állomány részére mentálhigiénés tevékenység ellátására, a tanácsadásra rendelkezésre álljon. Figyelemmel a terápia végzése területén akkor még meglévő kompetencia hiányosságok miatt, feladat volt, hogy a csapatpszichológus szakmai továbbképzési lehetőségeket keressen és végezzen, szabad választással – de egyeztetve alakulattal, szakmai előljárójával – módszer specifikus, illetve szakképzést.

A krízishelyzet, krízisintervenció, prevenció munka tekintetében a csapatpszichológusi munka fő iránya pedig, hogy katonai szervezetének személyi állományát – ekkor még jellemzően a sorkatonákat – veszélyeztető faktorait mérje fel, és tegyen javaslatot előljárói – szakmai, parancsnoki – intézkedésekre. Néhány rizikótényezőt tartalmaz az 1. táblázat, amely az 1997-99-es bevonulás alkalmával felvett kérdőívek adatait mutatja be.

1. táblázat: Kimutatás a kiképző központokba bevonult állomány szociális és mentálhigiénés jellemzőiről (Az IKR II-1-b-1-4 kérdőív száma bevonulási időszakonként)

Forrás: A szerző szerkesztése az MH Szárazföldi Vezérkarhoz érkezett jelentések alapján⁹

Bevonulási időszak	Feldolgozott kérdőív	Suicid háttér ¹⁰	Suicid kísérlet	Drog érintettség ¹¹
1997. november	6800	265	38	329
1998. február	6614	286	63	499
1998. május	6933	469	86	399
1998. augusztus	6829	456	87	348
1998. november	6785	338	81	414
1999. február	6534	469	114	831

2022-ben visszatekintve, csak a fentebbi mutatókat nézve is komoly kihívás volt alegységparancsnoki szinten foglalkozni olyan állománnyal, amely szociológiai és pszichés jellemzőit tekintve jelentős létszámban voltak szociálisan hátrányos helyzetűek, érzelmileg sérülékeny fiatalok, akik kötelező sorkatonai szolgálatukat hatására töltötték.

⁷Alaprendeltetése: A Magyar Honvédség teljes személyi állománya részére történő névtelen és ingyenes tanácsadás lelki- és magánéleti problémákkal, illetve szenvedélybetegségekkel kapcsolatban, továbbá információnyújtás és felvilágosítás szociális természetű problémák esetén. A szolgálat két - külön hívható, ingyenes (zöld szám) – telefonvonalon, hétfőtől csütörtökig (munkanapokon) 12.00 órától 20.00- óráig állt a hívók rendelkezésére.

⁸ Andó 2019.

⁹ A táblázat szerkesztője ebben az időszakban az MH Szárazföldi Vezérkar pszichológusa volt. A négy kiképző központ (Tapolca, Szombathely, Szabadszállás, Kalocsa) a Vezérkar szolgálati alárendeltségébe tartozott.

¹⁰ A bevonult sorkatonák közvetlen családjában előfordult suicid kísérlet, vagy befejezett suicidum.

¹¹ Beletartozik a rendszeres (heti) használó, és aki kipróbálta legalább egyszer, valamelyik drog-kategóriába tartozó szert.

A sorkatonai szolgálat alatt a humán szolgálatnak és az alegységparancsnoki állománynak nagy erőfeszítéseket kellett tenni, hogy a rizikófaktorba tartozó személyeket, mint ahogy eljöttek a családjuktól, legalább olyan testi, lelki és szellemi egészségben adjuk vissza leszereléskor. Ezen erőfeszítések mellett is azonban bekövetkeztek visszafordíthatatlan esetek.¹²

A sorkatonák mellett, a 2000-es évek elején azonban megjelent az „állandó” állománnyal való foglalkozás igénye is, és teljesedett ki 2004 novemberétől, az utolsó sorkatona leszerelése után.¹³ 2004 végére mintegy 9 000 szerződéses katona teljesített már szolgálatot a Magyar Honvédségben.

2007 utolsó negyedében a Honvédelmi Minisztérium egyik vezetői fórumán a Családsegítő Szolgálat kialakítása mellett megfogalmazódott a csapatpszichológusi hálózat helyének, szerepének, feladatrendszerének, az újra alakítás erőforrás szükséglete elemzésének a szükségessége is. A kidolgozás szorosan illeszkedett a toborzás hatékonyságának növelése, valamint a Magyar Honvédség megtartó képességének erősítése érdekében a HM Kollégium 2008. szeptember 25-i ülésén meghatározott feladatok végrehajtására készült ütemtervhez. Az ütemterv értelmében javaslatot kellett kidolgozni a humán szolgálat intézményrendszerének kialakítására, amelynek szervezeti rendszerében jelentős szerepet kapott volna a csapatpszichológusi hálózat megszervezése is.

A 2010. évet megelőző pár évre tehát, a katonai szervezeteket, szakterületeket érintő szervezeti változások következtében több csapatpszichológus kivált a rendszerből, és olyan feltöltöttségi mutató állt elő, hogy elengedhetetlen volt 2011-ben pályázatot kiírni több alakulat részére.¹⁴ A védelem-egészségügyi rendszer fokozatos befolysa kapcsán, a szakmai együttműködés- és felügyelet miatt, a humán szolgálatból célszerűvé vált a csapatpszichológiai feladatrendszer egészségügybe történő integrálása is.¹⁵

A Szolgálat tehát, „a *Csapatpszichológiai Szolgálat kialakításával és működési rendjével összefüggő egyes feladatokról*” szóló 89/2010. (X. 22.) HM. Utasítás (a továbbiakban: Utasítás) alapján került újra szervezésre. Az itt szolgálatot teljesítő pszichológusok a feladatvégzés helyszínéül választott alakulat Egészségügyi Központ állománytáblájában rendszeresített beosztást töltik be.

A csapatpszichológusi feladatrendszer tartalmából látszik, hogy a Magyar Honvédség, mint munkáltató, olyan széles szakterületi kompetenciát vár el ebben a beosztás-

¹² Andó 1999. írásában egy ilyen konkrét eset kerül feldolgozásra.

¹³ Az utolsó bevonulás kereteit a 2004. évi sorállományváltás végrehajtásának rendjéről szóló 16/2004. (VI. 29.) HM rendelet határozta meg.

¹⁴ Pl. MH Támogató Dandár, MH 43. Nagysándor József Híradó és Vezetéstámogató Ezred, MH 64. Boconádi Szabó József Logisztikai Ezred, MH 37. II Rákóczi Ferenc Műszaki Zászlóalj, MH Logisztikai Ellátó Központ, MH Központi Kiképző Bázis, MH 5. Bocskai István Lövészdandár, MH 25. Klapka György Lövészdandár, MH 54. Veszprém Légtérellenőrző Ezred, MH 1. Honvéd Tűzszerész és Hadihajós Ezred, MH 25/88. Könnyű Vegyes Zászlóalj, MH 34. Bercsényi László Különleges Zászlóalj

¹⁵ Erről részletesen: Dr. Tarnóczy – Dr. Szilágyi – Dr. Németh: A csapatpszichológiai szolgálat helye, szerepe és képességei a Magyar Honvédségben, Honvédségi Szemle 139. évf. 2010/6. szám

ban/munkakörben, amelyre civil szervezeteknél külön specialistákat alkalmaznak. Alkalmazási igénye a honvédség csapattagozati ellátásában szinte lefedi azt, ami a FEOR-08-ban¹⁶ felsorolásra kerül a „2628 pszichológus” munkakör feladatai és jellemző más-más munkakörei alatt.

Létszám és képzettségi adatok

A csapatpszichológusi beosztások a dolgozat írásakor 100%-os feltöltöttségi mutatóval rendelkeznek, azaz, a rendszeresített 25 beosztást katona, vagy honvédelmi alkalmazotti jogállású pszichológus tölti be, amelyből 19 katona és 6 honvédelmi alkalmazott. A huszonöt fő tizenhat katonai szervezet személyi állományát látja el közvetlenül. Egy-egy katonai szervezet eltérő létszáma, vagy feladatrendszere miatt több pszichológusi beosztás is rendszeresítésre került több alakulatnál.¹⁷ A 2. táblázat d. oszlopa mutatja, hogy egy pszichológusra hány fő ellátandó személy jut az adott alakulatnál, amely összlétszám/pszichológusok száma viszonylatában 900 fő körüli. Az alakulatok teljes feltöltöttsége esetén ez a szám az ezerhez lehet közelebb.

A csapatpszichológusi beosztások „első körös” kialakításánál tehát elvileg minden ötszáz és ezer fő közötti létszámú szervezetnél egy csapatpszichológusi beosztás indokolt lehet.¹⁸ Az ezt meghaladó létszámnál arányosan több beosztás lehet szükséges. Jelenleg hat-nyolc olyan alakulat van (pl. MH 24. Bornemissza Gergely Felderítő Ezred, MH Pápa Bázisrepülőtér, MH Rekreációs, Kiképzési és Konferencia Központ, MH Béke-támogató Kiképző Központ, MH 2. vitéz Vattay Antal Területvédelmi Ezred, MH 6. Sipos Gyula Területvédelmi Ezred), ahol indokolt lehetne más-más okok miatt pszichológus alkalmazása.

2. táblázat: Kimutatás a csapatpszichológusok által ellátandó állomány és pszichológusi létszám viszonyokról¹⁹

Forrás: A szerző szerkesztése, az MHP Személyzeti Csoportfőnökség tájékoztatása alapján.

Fsz.	Katonai szervezet	Pszichológus szám	Egy pszichológusra eső létszám
a.	b.	c.	d.
1.	MH 5. Bocskai István Lövészdandár	4	744
2.	MH 25. Klapka György Lövészdandár	1	1030
3.	MH 2. vitéz Bertalan Árpád Különleges Rendeltetésű Dandár	1	1099
4.	MH 37. II. Rákóczi Ferenc Műszaki Ezred	1	706
5.	MH 43. Nagysándor József Híradó és Vezetéstámogató Ezred +utaltság	1	1500

¹⁶ URL1: <https://www.ksh.hu/docs/szolgalattasok/hun/feor08/2/2628.html> Letöltés ideje: 2021. 11. 29.

¹⁷ 2021. március 01-ét megelőző értelemben, mert azóta minden csapatpszichológus az MH EK állományába tartozik.

¹⁸ A csapatpszichológiai tevékenység feladatairól és a munkavégzés feltételeiről szóló Magyar Honvédség parancsnoka, Vezérkari főnök 22/1998. (HK 8.) intézkedése.

¹⁹ 2020.10.30. helyzet

Fsz.	Katonai szervezet	Pszichológus szám	Egy pszichológusra eső létszám
a.	b.	c.	d.
6.	MH 1. Honvéd Tűzszerész- és Hadihajós Ezred	2	179
7.	MH Légi Műveleti Vezetési és Irányítási Központ	2	589
8.	MH 59. Szentgyörgyi Dezső Repülőbázis	1	1168
9.	MH 86. Szolnok Helikopter Bázis +utaltság	1	1400
10.	MH 12. Arrabona Légvédelmi Rakétaezred	1	716
11.	MH vitéz Szurmay Sándor Budapest Helyőrség Dandár +utaltság	5	1360
12.	MH 64. Boconádi Szabó József Logisztikai Ezred	1	780
13.	MH Katonai Rendészeti Központ	1	383
14.	MH Anyagellátó Raktár bázis	1	1227
15.	MH Altiszti Akadémia	1	687
16.	MH Ludovika Zászlóalj	1	600
Összesen átlag (1 pszichológus/fő)		1/904	

Fontos tényező a beosztás ellátásánál, hogy milyen képzettséggel, szakképesítéssel rendelkeznek azok a pszichológusok, amelyek a katonák, honvédelmi alkalmazottak, valamint azok hozzátartozói körének pszichológusi támogatását látja el. Összességében a Magyar Honvédség személyi állománya vonatkozásában széles spektrumban jelentkezik a pszichológusokkal szembeni szakmai kompetencia biztosítása, hiszen különböző pszichológusi felkészültséget igényel a családokkal való foglalkozás, a missziókat érintő felkészítés, az alkalmassági vizsgálat, valamint a krízisintervenciós tevékenység. E tekintetben a honvédség, mint foglalkoztató, elvárása kis túlzással az, hogy minden pszichológus, minden helyzetben, teljes szakmai kompetenciával rendelkezzen a felmerülő esetek kezelése vonatkozásában. Ennek érdekében alakult ki az a gyakorlat, hogy a képzettségtől függetlenül kerülnek tapasztalatszerzési okok miatt vezénylésre pszichológusok a katonai feladatokba (pl. határ feladatok²⁰) is. A szakképzettségi megoszlást mutatja az 1. ábra.

1. ábra: A csapatpszichológusok szakképzettségi megoszlása, Forrás: saját szerkesztés

²⁰ Andó 2018.

A csapatpszichológusi tevékenység főbb terei

A dolgozat előző részeiben bemutatásra kerültek azok a fő területek, amelyben a pszichológus szakmai működési kompetenciájának függvényében foglalkozhat az állomány részéről jelentkező igényekkel, esetekkel, ellátandó alakulata vonatkozásában. A következőkben három jellemző terület kerül bemutatásra, amelyről rendszeres jelentések formájában adnak számot a feladatokat ellátó pszichológusok. A csapatnál végzett közvetlen tevékenység, a háttérrendészeti feladatban való részvétel, és a missziós pszichológusi munka ellátása teljes mértékben lefedi a csapatpszichológussal szembeni igények megnyilvánulását.

A csapatoknál végzett pszichológusi munka

A csapatpszichológusi munkával kapcsolatban, maguktól a csapatpszichológusoktól kevésbé található publikáció. Az MH Altiszti Akadémia pszichológusa 2013-ban megjelent cikke ad betekintést, hogy Szentendrén a csapatpszichológusi beosztás 2011-es megjelenése óta hogyan működik az Altiszti Akadémiánál.²¹ A szerző cikkében elsősorban a munkát meghatározó kereteket, a szabályozói környezetet mutatja be. Jelen dolgozat szempontjából azonban releváns információk a forgalmi adatok. Az alábbi táblázat a csapategészségügy MH EK-ba történt integrálódása utáni forgalmi adatokat tükrözi a tizenöt²² alakulattól beérkezett kilencven jelentés alapján.²³

3. táblázat: Összesített kimutatás a beérkezett csapatpszichológusi jelentés táblázatos részéből. Forrás: A szerző szerkesztése a csapatpszichológusok havi jelentései alapján

2021.06.01-től		Tanácsadás, konzultáció	Terápia	Civil intézménybe ellátásra utalva	Alkalmasság vizsgál- lati feladat (bevo- nulás, misszió...)
a.	b.	c.	d.	e.	f.
>30 éves	ht.	79	1	0	42
	szerz.	160	7	5	231
	önk.	10	0	1	5
	ha.	30	10	1	0
31-40 éves	ht.	85	6	1	74
	szerz.	218	13	12	190
	önk.	7	0	0	6
	ha.	80	13	1	5

²¹ Szabó 2013.

²² Ebben az időszakban a szolnoki MH 86 SZHB nem rendelkezett ellátó pszichológussal, jelenleg már igen.

²³ A Magyar Honvédség Egészségügyi Központ parancsnok 75/2021. MH EK pk. intézkedése a Magyar Honvédség Egészségügyi Központ pszichológusi szakállománya tevékenységéhez kapcsolatos jelentési feladatok végrehajtására. (A továbbiakban: havi jelentés)

2021.06.01-től		Tanácsadás, konzultáció	Terápia	Civil intézménybe ellátásra utalva	Alkalmasság vizsgál- lati feladat (bevo- nulás, misszió...)
a.	b.	c.	d.	e.	f.
41-50 éves	ht.	171	46	3	59
	szerz.	169	3	4	82
	önk.	9	3	0	4
	ha.	70	102	0	0
50< éves	ht.	57	1	0	3
	szerz.	12	1	0	2
	önk.	23	0	0	10
	ha.	53	0	0	0
Összesen (fő)		1233	206	28	713
Mindösszesen (fő)		2180 fő			

Amennyiben a 3. táblázat f. oszlopát kivonjuk a teljes 2180 fős forgalomból, mert ez kötelezően végrehajtandó a meghatározott esetben, akkor is jelentős, az a több mint 1400 fő, és ennél több interakció, amely során a pszichológusi ellátás valamilyen formájára szükség van, és érvényesül. Ezen a részen fontos kiemelni, hogy azok az esetek, helyzetek, problémák, amelyekkel a pszichológusokhoz fordul az adott alakulat állománya, a teljesen hétköznapi élethelyzetekhez kapcsolódó tanácsadástól, a párkapcsolati válság kezelésén keresztül a gyászfolyamatok adekvát feldolgozásáig, széles spektrumot képez.

A határfeladatban való részvétel

2015. év második felében Magyarországon, hasonlóan több európai országgal együtt, új helyzet állt elő a migráció vonatkozásában. A Magyar Honvédség is feladatot kapott a helyzet kezelésében. Előjárói intézkedés értelmében az MH EK szervezi és hajtja végre a feladat egészségügyi biztosítását. Aktuálisan egy fő pszichológus teljesít szolgálatot, kéthetes vezénylési, váltási rendben az MH Alföldi Ideiglenes Alkalmi Kötelék (MH AIAK) állományában.²⁴ A feladat végrehajtásának körülményeiről, szakmai munkájáról minden esetben jelentést készít az MH AIAK parancsnoka részére, valamint a szakmailag előjáró MH EK részére.²⁵

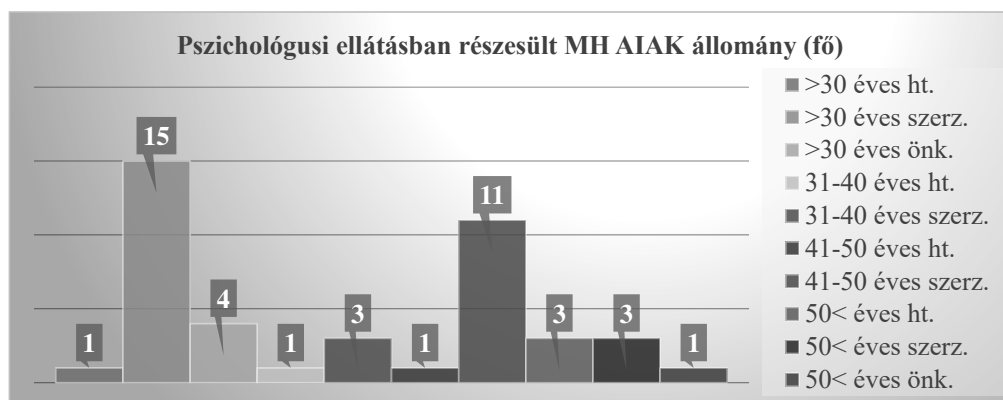
Az MH AIAK kötelékében a pszichológiai biztosítás legfontosabb feladatai a következők:

- az állomány pszichés állapotának figyelemmel kísérése a határvédelmi bázison, szálláshelyeken és szolgálati helyeken a katonákkal való személyes kapcsolatfelvétel révén;

²⁴ URL: <https://honvedelem.hu/hirek/hazai-hirek/fontos-a-katonak-lelki-egyensulya.html> Letöltés ideje: 2022. 01. 25.

²⁵ Andó 2018.

- kapcsolattartás a századparancsnokokkal, vezénylő zászlósokkal, egészségügyi csoportokkal és az egészségügyi ellátópont orvosával;
- az állomány gondozása csoportos, illetve egyéni formában szükség és igény szerint, egyéni és csoportos tanácsadás. Az egyéni ellátásra önkéntes jelentkezés alapján, továbbá az AIAK parancsnok, a közvetlen előljáró, alegységparancsnok, valamint az egészségügyi szakállomány kérése alapján kerül sor;
- indokolt esetben célzott pszichológusi beavatkozás.

2. ábra, Az MH AIAK állományából pszichológusi ellátásban részesültek
2021. május – 2021. december időszakban
Forrás: heti és kétheti jelentések,²⁶ saját szerkesztés

A 2. ábrán látható számok jellemzően egyéni tanácsadást rejtenek. A katonák rendszeresen ismétlődő és huzamos idejű távolléte mind az egyénnek, mind a hozzátartozóknak érzelmileg megterhelő még „békeidőben” is, de a COVID-19 idején még inkább. Tehát, az esetek többségében a családdal kapcsolatos aggodalmak merülnek fel, és ennek a megfelelő kommunikációs kezelése. Magával, a feladatellátással kapcsolatban kevésbé jelentkeznek problémák, viszont azzal, hogy gyakran, és sok szolgálatot kell adni, és nincs elég idő, megfelelő környezet a regenerálódásra, már inkább találkozhatnak a pszichológusok.

Fontos eleme a pszichológusi szakmai munkának a megfelelő együttműködés az MH AIAK elemeinek vezetőivel, a törzs állományával. A tapasztalatok kifejezetten jók e tekintetben. Kiemelt feladata tehát a pszichológusnak a folyamatos monitorozás, hogy minél többet tartózkodjon az állomány között és aktív résztvevője, alakítója legyen esetleges javaslataival a preventív munkának. A tapasztalatok azt mutatják, hogy a parancsnoki állomány is adekvátan viszonyul a konstruktív javaslatokhoz.

²⁶ Havi jelentés.

A missziós pszichológusi feladatok

A külföldi katonai misszió, a pszichológus különleges és szakmai tevékenységének legélesebb terepe.²⁷ Az adott misszió sajátosságai befolyásolják az azt végrehajtó állomány fizikai és pszichés státuszát. Ha igaz volt, hogy mennyire fontos a katonák megfigyelése a határvédelmi feladatok végrehajtása során, akkor ez még inkább érvényes a külföldön végzett katonai feladatok esetén. A dolgozat nem részletezi a missziók sajátosságait, hanem inkább a pszichológus feladatait veszi figyelembe. A távollét adta helyzetben a katonák hozzátartozóira is kell gondolni,²⁸ ami jelentős hatással van a katonára hadrafoghatóságára, az egyéni érzelmi állapotára, és a csoport szinten megjelenő morálra. A külföldi missziók pszichés kockázatai²⁹ az egyén vonatkozásában eltérően merülhetnek fel. A misszió veszélyessége és az egyéni megküzdési mechanizmusok számtalan variációja és kombinációja tág lehetőséget jelent az egyén számára. A honvédség érdeke az, hogy a műveletek, a missziók sikeressége az azt végrehajtó állomány legkisebb egészségre káros hatását eredményezze, a sérülés- és életveszély kockázatait minimalizálja. Ezt a célt szolgálja a kiképzés és felkészítés.

A missziót ellátó pszichológusok részére készített szakutasítás³⁰ konkrét szakmai feladatokat jelöl meg. A szabályozó kiadásának célja az, hogy a pszichológusi szakmai munkán keresztül, csökkentse a MH válságkezelő és béketámogató műveleteiben szolgálatot teljesítő személyi állományt érintő fizikai, fiziológiás és kumulatív stressz hatásait, valamint az egyéni és a csoportos krízishelyzetek kockázati tényezőit.

Egy korábbi pszichológiai vizsgálat³¹ misszióból hazatérteket értékel, és arról számol be, hogy a leggyakoribb nehézségek, amelyekben az állomány szakmai segítséget kér:

- misszióból visszatérő állomány visszailleszkedési nehézségei (42%);
- magánéleti jellegű nehézségek, konfliktusok (21%);
- a misszióval kapcsolatban fellépő családi problémák, konfliktusok (20%);
- szolgálati jellegű nehézségek, konfliktusok (9%);
- veszélyes helyzetek átélése után jelentkező fokozott stressz reakció (Post Trauma Stressz Zavar, PTSD) tünetei (5%);
- késleltetetten jelentkező stressz-reakció (3%).

Az alábbi, 3. ábra a kontingens pszichológusának forgalmi adatait mutatja, és egy héthónapos intervallumot mutat be az MH KFOR-24 és 25-ös kontingens vonatkozásában.³²

²⁷ URL3: <https://honvedelem.hu/hirek/valahol-minden-ember-pszichologus.html> Letöltés ideje: 2022. 01. 25.

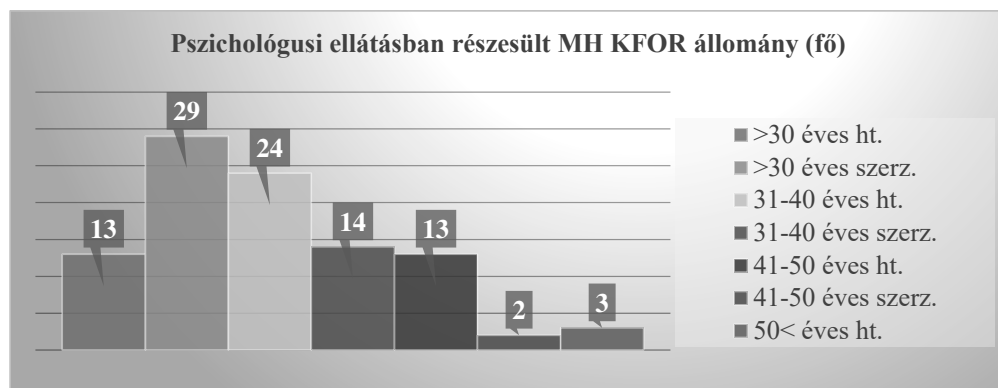
²⁸ URL4: <https://mindsetpszichologia.hu/az-itthon-maradt-csaladtag-is-misszioban-van-a-katonacsaladok-nehezsegei> Letöltés ideje: 2022. 01. 25.

²⁹ http://epa.oszk.hu/02400/02463/00022/pdf/EPA02463_hadtudomanyi_szemle_2014_01_289-295.pdf Letöltés ideje: 2022. 01. 25.

³⁰ 1/2022. MH egészségügyi főnök szakutasítása

³¹ Nagy 2010.

³² Az MH KFOR-24 kontingens váltása 2021. szeptemberében történt.

3. ábra, Az MH KFOR állományából pszichológusi ellátásban részesültek
2021. május – 2021. december időszakban
Forrás: havi jelentések,³³ saját szerkesztés

A jelentési időszakban látszik, hogy több (53 fő) hivatásos, mint szerződéses (45 fő) katona élt a lehetőséggel, hogy pszichológushoz forduljon. Ha a kontingensek teljes hivatásos/szerződéses arányát nézzük, akkor ez százalékos arányban még inkább a hivatásosok irányába tolja a pszichológus felé megnyilvánuló bizalmat. Részletesebb statisztikai elemzést igényelne a bizalmi faktor kutatása, amely az egyik legfontosabb lehet a pszichológus munkájában egy alakulat, de kifejezetten egy külföldi kontingens érdekében végzett szakmai támogatás esetén.

Összegzés

A dolgozat célja az volt, hogy számokat mutasson be a csapatpszichológusi munka három jellemző területével kapcsolatban. Az alakulatnál történő alap pszichológusi ellátás a beosztás alaprendeltetéséből adódik, a határrendészetben részt vevő állomány-nál való jelenlét, egy fokozott készenléti állapot támogatása. A külföldi műveletekben részt vevő állomány helyszíni ellátása a hadrafoghatóságot, a misszió sikeres végrehajtásához igyekszik hozzá járulni sajátos eszközrendszerével, az egyén támogatásával és a vezető állománnyal való szoros együttműködéssel. Az olvasó interpretálására bízva a szerző, hogy ezek a forgalmi adatok számára mit jelentenek. Kvantitatív és/vagy kvalitatív értékek szerinti megközelítéssel mérlegre tehető a szakterület működésének eredménye és hasznossága. A rendszert teljes időtávlatban, évtizedek óta ismerve azonban, nagy biztonsággal megállapítható, hogy a honvédség igénye 2015 óta, és az egyre növekvő nemzetközi feladatokban való részvétellel nagyságrendben és spektrumban is kibővült, amely plusz elvárást jelent a Szolgálat felé is, amely ezt egy humán-erőforrás bővítéssel lenne képes már csak magasabb szinten kielégíteni.

³³ Havi jelentés

Felhasznált irodalom

- Andó Sándor (1999): *Egy „katonai” öngyilkosság margójára*, Humán Szemle XV. évf. 1. szám, Budapest, 89 – 95.
- Andó Sándor (2018): *A határrendészeti feladatok pszichológiai biztosítása*, Honvédségi Szemle 146. évfolyam 2018/6. szám, Budapest, 58 – 64.
- Andó Sándor (2019): *A Zrínyi 2026 Honvédelmi és Haderőfejlesztési Programhoz kapcsolódó katonapszichológiai aspektusok*, In Kozma Klementina – Dolozsek Tünde szerk.: *Hadtudomány és XXI. század*, Budapest, DOSZ Hadtudományi Osztály. 36 – 50.
- Dr. Tarnóczi Richárd – Dr. Szilágyi Zsuzsanna – Dr. Németh András (2010): *A csapatpszichológiai szolgálat helye, szerepe és képességei a Magyar Honvédségben*, Honvédségi Szemle 139. évfolyam 2010/11. szám, Budapest,
- Nagy Ildikó (2010): *A misszióból visszaérkezők reintegrációs programja és a PTSD kezelésének tapasztalatai a Magyar Honvédségben*, Honvéddorvos LXII. évfolyam, 2010/1-2. szám, Budapest, 59 – 66.
- Szabó Ágnes – dr. Tordai Bertalan (2013): *A csapatpszichológia integrálódása az MH Altiszti Akadémia csapategészségügyi szolgálatába*, Honvédségi Szemle 141. évfolyam 2013/5. szám, Budapest, 104 – 110.
- Sztankai Krisztián (2014): *A külföldi missziók pszichés kockázatai*, Forrás: http://epa.oszk.hu/02400/02463/00022/pdf/EPA02463_hadtudomanyi_szemle_2014_01_289-295.pdf Letöltés ideje: 2022. 01. 25.
- A 2004. évi sorállományváltás végrehajtásának rendjéről szóló 16/2004. (VI. 29.) HM rendelet
- A Csapatpszichológiai Szolgálat kialakításával és működési rendjével összefüggő egyes feladatokról szóló 89/2010. (X. 22.) HM utasítás
- A csapatpszichológiai tevékenység feladatairól és a munkavégzés feltételeiről szóló 22/1998. (HK 8.) MHPK, VKF intézkedése
- A Magyar Honvédség válságkezelő és béketámogató műveleteiben résztvevő állományt érintő missziós krízis megelőzésével, észlelésével és kezelésével kapcsolatos feladatok végrehajtására szóló 1/2022. MH egészségügyi főnök szakutasítása
- A Magyar Honvédség Egészségügyi Központ pszichológusi szakállománya tevékenységéhez kapcsolatos jelentési feladatok végrehajtására szóló 75/2021. MH EK pk. intézkedése
- A honvédelmi miniszter 772–74/2012. Nyt. számú Alapító Okirata (MH Egészségügyi Központ)
- A csapatpszichológusok havi jelentései (2021. május – 2021. december, tárolási helye a szerzőnél)
- Az MH AIAK pszichológus jelentései (2021. május – 2021. december, tárolási helye a szerzőnél)
- Az MH KFOR kontingens pszichológus havi jelentései (2021. május – 2021. december, tárolási helye a szerzőnél)
- URL1: <https://www.ksh.hu/docs/szolgaltatasok/hun/feor08/2/2628.html> Letöltés ideje: 2021. 11. 29.

URL2: <https://honvedelem.hu/hirek/hazai-hirek/fontos-a-katonak-lelki-egyensulya.html> Letöltés ideje: 2022. 01. 25.

URL3: <https://honvedelem.hu/hirek/valahol-minden-ember-pszichologus.html> Letöltés ideje: 2022. 01. 25.

URL4: <https://mindsetpszichologia.hu/az-itthon-maradt-csaladtag-is-misszioban-van-a-katonacsaladok-nehezsegei> Letöltés ideje: 2022. 01. 25.

A magyar katonai vezetés 30 éve, különös tekintettel az egység/alegység szinten bekövetkezett változásokra a katonai vezetés területén

Szücs Péter

Bevezetés

A Magyar Honvédség az elmúlt harminc évben számos olyan változáson ment keresztül, amely minden területet érintő, teljes spektrumú volt, és gyökeresen megváltoztatta a haderő szervezeti felépítését, gondolkodását és vezetési rendszerét. Az első és egyik legfontosabb esemény, 47 évig tartó jelenlét után: 1991. június 16-án a Vörös Hadsereg elhagyta az országot. Rögtön utána, rövid idő alatt megszűnt a Varsói Szerződés (1955–1991), majd 1999-ben Magyarország felvételt nyert a NATO-szövetséges tagállamok közé. 2004-ben Magyarország tagja lett az Európai Unió szervezetének is, és még ez év novemberében az utolsó sorkatona is leszerelt, amely után a légénységi katonák tekintetében már csak szerződéses katonák teljesítenek katonai szolgálatot a Magyar Honvédségben. 14 év telt el eddig az időpontig a Varsói Szerződés megszűnésétől, ami nem tűnik kevés időnek, azonban minden, ami ezekkel a fontos lépésekkel együtt járt, hatalmas változásokat hozott. A katonai vezetésben lekövetni és utolérni ezeket a módosulásokat ilyen rövid idő alatt emberfeletti feladat volt. A NATO-csatlakozás volt az első olyan komoly változás, amely során NATO doktrínákra és STANAG szabályzókra – ezek megjelenése miatt új elvekre, új gondolkodásmódra – kellett átállni nagyon rövid idő alatt. Teljesen új harcelfjárások, tűzvezetési és vezetési rendszerek, új szervezeti struktúrák, új harceszközök és technológiák jelentek meg szinte egyik napról a másikra. A megújulás és ismeretlenség időszaka kezdődött, ami miatt a katonai vezetőkre minden szinten hatalmas nyomás nehezedett.

A katonai vezetésnek a magas követelmények miatt sokat kellett változni, fejlődni viszonylag gyorsan, és ezek az újonnan megjelenő elemek a katonai vezetőket is önállóan formálták.

1. A hatalom átalakulása

1.1. Hatalom = rendfokozat + beosztás

A Magyar Néphadsereg korszakában és utána a NATO-csatlakozás okozta hatások megjelenésének idejéig az volt tapasztalható, hogy a rendfokozat megléte biztosított egy megkérdőjelezhetetlen hatalmat, amellyel minden vezető fel volt ruházva. Elég volt a rendfokozat megléte ahhoz, hogy a katonák gondolkodás, kérdés nélkül vakon kövessék a parancsot kiadó személyt. A szovjet mintára alakított haderőben, a sorkatonai szolgálat adta személyi állomány jelenléte idején ez a fajta vezetői hatalom jóval egyszerűbb helyzetet biztosított a katonai vezetők számára, és szerencsére mára szinte teljesen kikopott a rendszerből.

1.2. Hatalom = rendfokozat + beosztás + tapasztalat + szakmai tudás

A szerződéses katonai szolgálat rendszerének alapja, hogy a katona a munkáját hivatásnak is tekinti, nem kötelezően bevonultatva végzi azt, hanem önként vállalva, évekig teljesít benne szolgálatot, és nem munkahelye lesz a haderő, hanem az élete és a hivatása. Ebből jól kitűnik, hogy a katonák akár évekig is egy adott beosztásban tevékenykednek, amely jó alapot ad a szakma minden részletének kimagasló szinten történő elsajátításra. Tehát az a katonai vezető, aki mögött nincs meg az a szakmai tudás, amely ahhoz kell, hogy egy ilyen katonát irányítson, vezessen, könnyen megvezethetővé és megkérdőjelezhetővé váljék; ezáltal a beosztottak szemében hiteltelen lesz. Eljutottunk a katonai vezetés fejlődésében ahhoz, hogy kisalegység/alegység vezetői szinten a vezetőnek célszerű majdhogynem tökéletesen értenie mindenhez.

1.3. Hatalom = rendfokozat + beosztás + tapasztalat + szakmai tudás + példamutatás

A szakmaiság fejlődésével és a hivatáselvű haderő rendszerével erőteljesebben megjelent a katonai vezetővel szemben a példamutatás igénye, ami még jobban megerősítette a vezető hatalmi helyzetét. Ez korábban is jelen volt, de nem volt ennyire erősen jelen a katonai vezetés mindennapjaiban. A vezetőnek kell a legjobbnak lennie. Régen az volt a mondás „egy tiszt ne fusson, mert pánikot kelt.” A mai haderőben a tisztnek elől kell futnia, és neki kell először végrehajtani a fizikai felmerőt és a legjobb eredménnyel ahhoz, hogy meg tudja követelni a katonáitól az eredményességet. Nem elég a pálya szélén stopperórával állni és mérni a futó katonák idejét. Ha egy vezetőn érzik a katonák, hogy szereti azt, amit csinál, ért is hozzá és abban ő a legjobb, amit pedig követel, azt ő is maradéktalanul végre tudja hajtani, akkor elfogadják és példaként fog szolgálni előttük. A példamutatás napjainkban a vezetés egyik alappillére lett. Olyan vezetői tulajdonság, amely nélkül nagyon nehezen boldogul egy vezető. Ma már azt mondják a katonák: „Ha bizonyítod azt, hogy alkalmas vagy arra, hogy vezess minket, akkor követünk!”

1.4. Vezetői alappillér = példamutatás + hitelesség

A vezetés szintjétől függetlenül a 21. század fejlett haderőiben az egyik legfontosabb tényező a példamutató magatartás, ami elengedhetetlen a jó katonai vezetővel szemben. A jelenkor és jövő katonai vezetői számára ez már alapkövetelmény, és nem kiemelkedő viselkedési norma, amelynek motivációs ereje az alárendeltek szemében hatalmas. A példamutatásnak ma már feltétlenül ki kell egészülni egy másik nagyon fontos tényezővel, ami a hitelesség. Ez a két tulajdonság egymástól különálló tényező, de összefonódik. Ha egy vezető a fizikai követelményeket maximális pontszámmal teljesíti minden fizikai felmérésen, ezzel példát mutatva a katonák számára, akkor ő ebben példamutató, és a követelménytámasztás során hiteles lesz, hisz olyat követel, amit végre is tud hajtani. Azonban az a parancsnok, aki nem a saját szakterületén lett vezető, lehet példaértékű parancsnok a magatartása, a vezetési stílusa vagy az emberségessége miatt, de nem biztos, hogy hiteles is lesz a szakmai ismereteinek hiánya miatt. Egy dísz-

zászlóaljparancsnok, aki sosem vezényelt ünnepet vagy zászlóaljszintű állam-/kormányfői fogadást, mert korábban más zászlóaljnál szolgált, és ilyen feladatban még soha nem vett részt, soha nem tud hiteles lenni a beosztott katonákkal szemben az adott feladattal kapcsolatban, hisz nincs benne kellő rutinja, tapasztalata, ami így gyengíti a vezetői pozícióját. Hiába példás a vezetői munkája, mert következetes, követelménytámasztó, emberséges, betartja a határidőket, mindig szabályosan öltözködik és a katonai élet szabályait szigorúan követi, mégsem lesz hiteles vezető, hisz szakmailag nem rendelkezik az összes olyan ismerettel, ami azzá tenné.

A vezető számára a hitelesség az egyik legfontosabb mérce. A követelménytámasztás megköveteli a mai professzionális haderőben az adott szakterület ismeretének a sokrétűségét és maradéktalan meglétét. Ez a követelmény nehezebbé és bonyolultabbá tette a katonai vezetők feladatát.

2. A legénységi katonák a haderő alapkövei

A professzionális haderő egyik alapköve a szerződéses katona. Minden katona más okból választja hivatásának a katonaságot; valaki anyagi jólétet vár tőle, valaki pedig családi hagyományokat követve és azok előtt tisztelegve érez motivációt a katonai szolgálatra. Kevesen vannak azok, akik igazi hivatásként tekintenek a katonai pályára. A szerződéses katonákra épített haderőben szolgáló katonák, hasonlóan, mint a társadalom korosztályos változásai, ugyanúgy több generációs szakaszon mentek keresztül.

Szerződéses katonák generációi: első generációs (sorkatonából lett szerződéses katona és még szolgált együtt sorkatonákkal); második generációs (volt sorkatona vagy esetleg továbbszolgáló; manapság ez a legénységi állomány legkisebb részét teszi ki); harmadik generáció (a sorkatonaságot csak hallomásból ismeri, nem ismer olyat, aki szolgált a rendszerben; teljesen rögzült képe van a haderő és a katonák feladatiról, amelyet nehéz megváltoztatni).

Jelenleg a harmadik generációs szerződéses katonák vannak többségben a rendszerben, akik inkább tartják a haderőt munkahelynek, mint hivatásuknak. A vezetőnek alkalmazkodnia kell ehhez a helyzethez; meg kell újulnia, hisz a régi vezetési stílusok és módszerek ebben a rendszerben nem működőképesek annak merev formájában. Más motivációs eszköztárra van szükség és más vezetői szerepek is kellenek. A katonai vezetőket nap, mint nap új kihívások elé állítják, amelyek megoldása sok esetben rutindöntésekkel vagy erővel nem megoldhatóak.

3. Generációs különbségek megjelenése

Az elmúlt harminc évben történt megújulások és kihívások hatása miatt bekövetkezett változások mellett a katonai vezetőnek szembe kellett nézni azzal, hogy a társadalom is változik. A szovjet hatás megszűnésének eredménye volt egy szabadabb, felszabadultabb társadalmi életvitel kialakulása. Az emberek elkezdték járni a világot, ezzel egyidejűleg elkezdték levetkőzni magukról a minden téren szabályozott élet maradványait. Megváltozott a gondolkodás, az élet szélesebben látása végett pedig másként kezdték tekinteni a katonaságra is. A sorkatonai állomány bevonultatását felfüggesztették,

amely által a katonai pálya a régi rendszer hagyatékai miatt nem lett túlságosan vonzó a fiatalság számára. Tekintettel arra, hogy a társadalom képes volt gyorsabban megbirkózni és alkalmazkodni az élet okozta új lehetőségekkel és változásokkal, mint a haderő, ezért a szerződéses katonai szolgálatot választott katonák is hosszabb-rövidebb katonai szolgálat után inkább a civil versenyszféra adta lehetőségeket választották. A társadalmi fejlődés generációs különbségeket hozott létre, amely a technika villámgyors fejlődése miatt olyan generációs kasztokat termelt ki, amelyek gondolkodásban, elvekben és világnézetben galaxisnyi távolságra állnak a Magyar Honvédség lassú fejlődésétől. Sok esetben már generációs szakadékokról beszélhetünk, amivel a katonai vezetőnek szembe kell néznie minden nap. Egy egység, de már alegységszintű szervezetben is minimum három generáció van jelen. Az X generáció az 1965 és 1979 között születettek. Az Y generáció az 1980 és 1994 között születettek. A Z generáció az 1995 és 2009 között születettek.¹ Sok esetben a generációk nem is értik egymást, nem tudják kezelni a közöttük lévő gondolkodásbeli különbséget. A katonai vezető feladata a szakadék feletti járható híd megépítése, a gondolkodásmód közti különbségek összehangolása és hatékony összekovácsolása annak érdekében, hogy a szervezet eredményesen tevékenykedjen. A vezetői szerepek megváltoztak és ártértékelődtek. Enélkül a hatékonyság és eredményesség ma már elképzelhetetlen. A szovjet hatás idején és annak hagyatékának kikopásáig azt a vezetőt, aki foglalkozott katonák szociális, egyéni problémáival és döntései során a humán oldalt is figyelembe vette, gyenge vezetőnek tartották. Mára a katonai vezető humán oldala és -központúsága erősné vált, sőt alapkövetelménnyé a vezetővel és vezetéssel szemben támasztott követelmények között. Mára elengedhetetlen, hogy a katonai vezető pszichológus, szociológus, apa vagy akár lelkes szerepet is betöltsön az általa vezetett egység/alegység életében.

4. Vezető vagy parancsnok – különválás

A határ a vezető és parancsnok között régen egyszerű volt, nem igazán volt megjelölhető. A parancsnok volt a vezető, ami nem is volt megkérdőjelezhető senki számára. Nehéz egy hierarchikus és parancsuralmi rendszerben arról írni, hogy a kettő között van különbség, de az új társadalmi rendszer, az új gondolkodású és szellemiségű haderőben a kettő élesen elhatárolódik. Ez visszavezethető a korábban leírtakra, miszerint: „Ha bizonyítod azt, hogy alkalmas vagy arra, hogy vezess minket akkor követünk!” A parancsnok az, aki egy vezetői beosztás ellátáshoz szükséges rendfokozattal, tanulmányi előmenetellel és vezetői kiválasztással rendelkező személy. Őt az előjárók választják egy katonai szervezet vezetéséhez, aki a beosztással járó feladatokat ellátja, megkapja hozzá a rendfokozatot és ezáltal parancsnok lesz. Katonai vezető az a személy, akit a beosztottjai annak tartanak.

A vezetővé válás útja nagyon hosszú. Sok nehézség, akadály, kihívás, tanulás és tapasztalat kell hozzá. Az a személy, aki a beosztottjai szemében vezető és érzi, hogy annak tartják, elérte a tanulás és tapasztalás útjának a végét; onnantól a feladata – a teljes vezetői eszköztárának használatával – vezetőként a rábízott alegység/egység sikerre

¹ Generációk. Elérhető: http://okt.ektf.hu/data/szlahorek/file/kezek/01_simandi_04_16/321genercik.html (A letöltés dátuma: 2022. 01. 28.)

vitele. Emiatt nagyon fontos a vezető kiválasztása. Megfelelő embert a megfelelő helyre, másképpen fogalmazva, mindenkit arra alkalmazzunk, amit meg tud csinálni.² A Brit Szárazföldi Erőknél a kiválasztás már a tisztképzés megkezdése előtt nagyon szigorú szempontok alapján történik.³ A magyar haderőben a kiválasztás a tisztképzés folyamatában zajlik, és csak azokat avatják tisztté, akik a szigorú követelményrendszernek megfelelnek.

5. Vezetői szerepek változása

A hatalom jelenléte és átalakulásának egyik szorosan kapcsolódó jelensége a vezetői szerepek változása, amelyek a kor új kihívásainak megfelelően megújulnak, vagy egyes szerepek teljesen eltűnnek. Henry Mintzberg⁴ felosztásában a vezetőiszerepeket részletesen jellemezte, és az jól párhuzamba állítható a katonai vezetésben alkalmazott szerepekkel. Jelen írásomban egy másik oldalról közelítem meg a vezetői szerepeket. Saját tapasztalásom alapján fogalmazom meg, hogy a katonai vezetésben milyen típusú vezetői szerepek vannak jelen, és néhány szélsőséges példán keresztül bemutatom azokat. Már korábban is foglalkoztak néhányan a katonai vezetői szerepekkel tudományos munkáikban, de jellemzően csak említés szintjén, érintőlegesen.⁵ „A katonai vezető a beosztottak apja, papja, tanítója.”⁶ Ez egy régi mondás, de semmiképpen sem idejétmúlt. Jól megmutatja, hogy mindig is mennyire fontos volt, hogy a katonai vezető foglalkozzon a beosztottjaival, és ennek érdekében különböző szerepeket töltött be a beosztottak szemében. A szerepek célja mindig az alegység, illetve egység sikerre vitele volt, úgy, hogy az alárendeltek többnyire azonosulni tudjanak a vezető akaratával. Azonban azok a vezetői szerepek, amelyeket a katonai vezetők folyamatosan alkalmaznak a vezetés során, sokszor mégsem teljes mértékben ezt a célt szolgálják. Ezek a szerepek néha tudatosan, néha pedig tudat alatt vannak hatással a vezetőre, ezáltal a vezetett alegységre is. Tekintettel arra, hogy minden ember önálló személyiséggel rendelkezik, valamint minden ember szocializációja másféleképpen történik, és figyelembe véve azt a tényt, hogy vannak olyan emberek, aki úgy születtek, hogy ösztönösen rendelkeznek vezetői tulajdonságokkal és vezetői érzékkel, és vannak, akik nem rendelkeznek, csak tanulták azt. Az én meghatározásom szerint kétfajta vezetői szerep-cso-

²Tóth Eszter: A katonai vezető kiválasztás és felkészítés pszichológia aspektusai. Hadtudományi Szemle, 10. 2017. 3. 613–620. Elérhető: http://epa.oszk.hu/02400/02463/00036/pdf/EPA02463_hadtudomanyi_szemle_2017_3_613-620.pdf (A letöltés dátuma: 2022. 01.02.)

Túri Viktória: A kiválasztási eljárás korszerűsítésének első lépései a Magyar Honvédségnél. Hadtudományi Szemle, 2008. 3. 117–122. Elérhető: http://epa.oszk.hu/02400/02463/00003/pdf/EPA02463_hadtudomanyi_szemle_2008_3_117-122.pdf (A letöltés dátuma: 2022.01.19.)

³ Ujházy László: Tisztjelöltek kiválasztása a Brit Szárazföldi Erőknél. Honvédségi Szemle, 2019. 2. 100–108. Elérhető: <https://honvedelem.hu/images/media/5f58beafd2a6d559179805.pdf> (A letöltés dátuma: 2022. 01.05.)

⁴ Henry Mintzberg 1973-tól folyamatosan vizsgálta a vezetői szerepeket. Újabb és újabb csoportosításokat és összehasonlításokat végzett ebben a témában. A témában végzett kutatási eredményei megtalálhatóak: <https://mintzberg.org/> (Letöltés ideje: 2021. 12. 28.)

⁵ Benkő Tibor: Gondolatok az ideális parancsnokról. Hadtudományi Szemle, 2008/3–4. 91–103. http://mhht.eu/hadtudomany/2008/3_4/091-103.pdf (Letöltés ideje: 2021. 12. 27.)

⁶ Ádám Barnabás ezredes, MH BHD 32. Nemzeti Honvéd Díszegység parancsnok (2014).

portról beszélhetünk: Hozott vezetői szerepek: azok a vezetői szerepek, amelyek a személyiség jegyeinkből, saját habitusunkból és a társadalmi szocializációnk során kialakult viselkedési szokásinkból állnak, és ezek összességében, tudat alatt befolyásolják a vezetői magatartásunkat és a vezetői énünket. Választott vezetői szerepek: azok a vezetői szerepek, amelyeket tudatosan választunk annak érdekében, hogy az általunk vezetett katonai szervezetet a saját meggyőződésünk alapján, a parancsnok szándékának megfelelően, sikerre tudjunk vinni. Mindkét csoport jelen van a magyar katonai vezetésben, és mind az előljárók, mind pedig a beosztottak oldaláról ez a két csoport jól felismerhető. Mielőtt példákkal illusztrálnám a két csoporthoz tartozó szerepeket, fontos elkülöníteni a vezetési stílus és a vezetői szerep fogalmát, mert sokak számára nem egyértelmű, és emiatt keverik a kettőt, így nem is tudják megkülönböztetni egymástól. A vezetési stílus a vezető feladathoz igazított vagy választott vezetői magatartása, vagy viselkedése, annak érdekében, hogy a szervezet a kívánt célt a leghatékonyabban és leggyorsabban elérje,⁷ míg a vezetői szerep egy olyan tudatosan felvett vagy tudat alatti viselkedési mód, amit azért választ a vezető, mert meggyőződésé, hogy abban a beosztásban, amit vállalt, az a legjobb viselkedéstechnika.⁸

6. Vezetői gondolkodás és a vezetői kultúra kapcsolatának fejlődése

A katonai vezetői gondolkodást az elmúlt évtizedek alatt, de valójában az elmúlt évszázadban is ugyanazok a jellemző hatások változtatták. Új haditechnikák, új harceljárások, új hadszínterek, új kihívások és e hatások megjelenésének vizsgálati eredményei. Sokáig a Clausewitz⁹ által leírtak voltak az alapszabályok, amelyek alkalmazása során volt olyan katonai vezető, aki kereste a magyarságot a porosz elvek mellett. Ilyen volt Szombathelyi Ferenc tábornok, aki azt mondta, a háborúra politikailag kevesebbet kell készülni, mint katonailag. Egyértelműen bizonyítható volt, hogy a magyar katonát nem a gondolkodása, hanem a tettei határozták meg a harcban.¹⁰ A magyar út keresése után az orosz hatás jelenléte sok mindenben változtatta meg a gondolkodást, amely még ma is fellelhető a rendszerben. Erre bizonyíték, ha csak arra gondolunk, hogy mai napig vannak ellentmondások fogalom szintjén annak értelmezésében, hogy parancsnok vagy katonai vezető. Ezután jelentek meg az amerikai Military Leadership¹¹ elvek, amelyek gyökeresen mást képviseltek, mint a korábbiak. A katonai vezetés emberközpon-

⁷ Czuprák Ottó – Kovács Gábor: Vezetés- és szervezéstudomány. Budapest, NKE, 2013. 39–46.

⁸ Dobák Miklós – Antal Zsuzsa: Vezetés és szervezés Szervezetek kialakítása és működtetése. https://mersz.hu/dokumentum/dj147vesz_207 (Letöltés ideje: 2022. 01. 02.)

⁹ „A politikum mindig meghatározza a katonai műveleteket – Clausewitz szavaival élve: A háború a politika más eszközökkel való folytatása csupán. Látjuk tehát, hogy a háború nem pusztán politikai aktus, hanem valóságos politikai eszköz, a politikai érintkezés folytatása, annak más eszközökkel való megvalósítása.” Forgács 2017. 123. http://real.mtak.hu/85130/1/123_Forgacs_A_haboru_es_a_politika viszonyrendszereAz_igazsagos_haboru_elvetol_az_igazsagos_bekeig.pdf (Letöltés ideje: 2021. 12. 28.)

¹⁰ Kaló József 2010. Szombathelyi Ferenc a Magyar Királyi Honvéd Vezérkar élén. Doktori (PhD) értekezés, Debreceni Egyetem BTK.

¹¹ FM 22-100: Az USA haderejének vezetési doktrínája, amely a Military Leadership vezetési elgondolást tartalmazza. 1953-ban íródott, és egészen 1999-ig frissítették. A jelenleg hatályos koncepciókat tartalmazó vezetési doktrína az USA haderejében, az ADP 6-22, amelynek legfrissebb kiadása 2019-ben jelent meg.

túsága és feladatorientálása kapta a legnagyobb szerepet. Megjelentek azok a követelmények, amelyek ma már megkérdőjelezhetetlenek egy katonai vezető számára, mint például példamutatás, hitelesség vagy emberségesség. A vezetői gondolkodás változása és alkalmazkodása nyomot hagy a vezetői kultúrában. A történelemben leírt események hatásai egyértelműen és vitathatatlanul bizonyítják, hogy a magyar katonai vezetők mindig képesek voltak megújulni, és alkalmazkodó képességük az egyik legnagyobb erényük. A NATO megjelenése olyan mintákat adott a vezetők számára, amelyek teljesen megváltoztatták az értékeket és a normákat a feladatok végrehajtása során. A vezetői gondolkodás fejlődésével együtt változott a vezetési kultúra is. Alkalmazkodott a kor követelményeihez, és vele együtt formálódott megőrizve a múltból azt, ami tovább örökíthető érték és építően hat a jelenben. A katonai vezetési kultúra összetevői alapján elmondható, hogy a katonai vezetés egyik legmeghatározóbb tényezője és minősége határozza meg a vezetés sikerét. Értéke és erőssége abban rejlik, hogy a vezető mennyire hisz benne és mennyire tudja közvetíteni azt. Amíg a vezetői gondolkodás egy olyan folyamat, amelynek célja a problémamegoldás és a lehetséges legmegfelelőbb út megtalálása a feladatok rendszerében, addig a vezetői kultúra egy olyan komplex jelenség, amely magába foglalja azokat az értékeket, amiket a vezető a beosztottjaival együtt közösen teremt vagy ápol a saját cél elérése és az előljárói szándék megvalósítása érdekében.

Összegzés

Harminc évvel ezelőtt minden sokkal szabályozottabb, kötöttebb, és a társadalmi elnyomás miatt talán egyszerűbb is volt. A változások, amik bekövetkeztek és befolyásolták a mindennapokat, naponta formálták újjá és alakították szabadabb gondolkodásúbbá az embereket, ezáltal a Magyar Honvédség katonáit is. Azok a személyek/katonák/vezetők, akik a rendszerben éltek meg a változásokat, saját bőrükön tapasztalták meg a leírtakat. Hatással volt rájuk a kezdetekkor és a mai napig is. Húsz év telt el a NATO-csatlakozás óta, és most a Magyar Honvédség talán fennállásának legnagyobb, legmeghatározóbb modernizációs és átalakulási folyamatán megy keresztül a Zrínyi 2026 Honvédelmi és Haderőfejlesztési Program keretén belül. Az átalakulási folyamat miatt a katonai vezetőkön van a legnagyobb felelősség és teher is. A jó kommunikáció, a követelménytámasztás, a szervezőkészség, az emberközpontúság, a céltudatosság, a szigor, a következetesség és a feladatorientáltság mindazok a követelmények, amiknek meg kell felelni, nem elfelejtve azt, hogy emberekkel, katonákkal, dolgozunk együtt, akiknek családjuk, magánéletük van, és ha kell, életüket adják a Hazáért. Ezen katonák vezetése, irányítása, felelősségteljes feladat, amely mindennapi kihívással jár a katonai vezetők számára, akiknek feladata a haderő teljes egészének a sikerre vitele, figyelembe véve a velük szemben támasztott magas NATO-követelményeket és a fejlődési korszak okozta kihívásokat.

Felhasznált irodalom

- Benkő Tibor: Gondolatok az ideális parancsnokról. *Hadtudományi Szemle*, 2008/3–4. 91–103. http://mhttu.eu/hadtudomany/2008/3_4/091-103.pdf (Letöltés ideje: 2021. 12. 27.)
- Czuprák Ottó – Kovács Gábor: *Vezetés- és szervezéstudomány*. Budapest, NKE, 2013. 39–46.
- Dobák Miklós – Antal Zsuzsa: Vezetés és szervezés Szervezetek kialakítása és működtetése. https://mersz.hu/dokumentum/dj147vesz_207 (Letöltés ideje: 2022. 01. 02.)
- FM 22-100. Az USA haderejének vezetési doktrínája.
- Forgács Balázs: A háború és a politika viszonyrendszere. 2017. 123. http://real.mtak.hu/85130/1/123_Forgacs_A_haboru_es_a_politika viszonyrendszereAz igazságos haboru elvetol az igazságos bekeig.pdf (Letöltés ideje: 2021. 12. 28.)
- Henry Mintzberg 1973-tól folyamatosan vizsgálta a vezetői szerepeket. Újabb és újabb csoportosításokat és összehasonlításokat végzett ebben a témában. A témában végzett kutatási eredményei megtalálhatóak: <https://mintzberg.org/> (Letöltés ideje: 2021. 12. 28.)
- Kaló József 2010. Szombathelyi Ferenc a Magyar Királyi Honvéd Vezérkar élén. Doktori (PhD) értekezés, Debreceni Egyetem BTK.
- Tóth Eszter: A katonai vezető kiválasztás és felkészítés pszichológia aspektusai. *Hadtudományi Szemle*, 10. 2017. 3. 613–620. Elérhető: http://epa.oszk.hu/02400/02463/00036/pdf/EPA02463_hadtudomanyi_szemle_2017_3_613-620.pdf (A letöltés dátuma: 2022. 01.02.)
- Túri Viktória: A kiválasztási eljárás korszerűsítésének első lépései a Magyar Honvédségnél. *Hadtudományi Szemle*, 2008. 3. 117–122. Elérhető: http://epa.oszk.hu/02400/02463/00003/pdf/EPA02463_hadtudomanyi_szemle_2008_3_117-122.pdf (A letöltés dátuma: 2022.01.19.)
- Ujházy László: Tisztjelöltek kiválasztása a Brit Szárazföldi Erőknél. *Honvédségi Szemle*, 2019. 2. 100–108. Elérhető: <https://honvedelem.hu/images/media/5f58beafd2a6d559179805.pdf> (A letöltés dátuma: 2022. 01.05.)

Önkéntesség vagy hadkötelezettség alapján fenntartott haderő?

Bodó Szabolcs

Bevezetés

Napjaink egyik fontos hadtudományi kérdése, hogy az egyes államok az aktív haderőinek humánerőforrás szükségleteit milyen formában kívánják biztosítani: önkéntes jelentkezők részvételével, hadkötelezettség alapján, esetleg a két lehetőség adta hibrid megoldással?

A 20. század második felére jellemző hidegháború a legtöbb európai államot arra készítette, hogy békében is viszonylag nagy létszámú aktív katonai állományt tartson készenlétben, valamint békelétszámát – az állomány kiképzése mellett – gyorsan ki tudja egészíteni a szükséges hadilétszámmra. Ennek megvalósítását a legtöbb állam a hadkötelezettség alapján fenntartott haderő működtetésével látta megoldhatónak, ahol az állományt az alkotmány és a honvédelmi törvények biztosították. Ebben a formában a társadalom törvényben meghatározott életkorú – a legtöbb esetben – férfi tagjai számára békeidőszakban sorkatonai szolgálatot határozott meg, ahol elsajátították a katonai tevékenység szabályait, kiképzést kaptak az egyes haditechnikai eszközök és fegyverek kezelésére. A törvényben meghatározott szolgálati idő letöltése után tartalékállományba kerültek, amelyben lehetőség volt továbbképzésükre, amely biztosította a kiképzettségi szint fenntartását.

A hidegháború befejezését követően Európa és a világ biztonságpolitikája megváltozott, a szakértők nem vizionáltak egy általános, nagy tömeget igénybevevő háborúnak a kockázatát, helyette a helyi konfliktusok kezelésére, illetve a békefenntartásra helyezték a fő hangsúlyt. Ezen kihívásoknak a leginkább az önkéntesség elvén működő, professzionális haderő tudott megfelelni, így sok állam szakított a hadkötelezettség alapján fenntartott hadkiegészítési formával, helyette kisebb létszámú, rövidtávon költségesebb önkéntesség alapján működtetett haderőre váltottak. Ezen államok köréhez csatlakozott Magyarország is, amikor 2004-ben, 134 év után megszüntette a sorkatonai szolgálatot és helyette önkéntesség alapján fenntartott haderőre váltott.

Európa és a világ biztonságpolitikája nem egy állandó folyamat, az folyamatosan változik, amely változásokra minden államnak reagálni szükséges. Napjaink biztonsági helyzete szintén átalakulóban van: Oroszország megváltozott külpolitikája, az Afrikából és a Közel-Keletről kiinduló nemzetközi migráció, valamint hazánk geopolitikai helyzete megköveteli, hogy megvizsgáljuk annak a lehetőségét, hogy Magyarország hadereje továbbra is önkéntes alapon szerveződjön, térjen át egy modern hadkötelezettség alapúra, esetleg a kettő kombinációjában létrehozott hibrid megoldást válassza? A tanulmány erre a kérdésre próbál megoldást találni.

1. Történeti áttekintés

Magyarországon az 1868. évi, a véderőről szóló XL. törvény alapján került bevezetésre az általános hadkötelezettség, amely kimondta, hogy „*a védelmi kötelezettség minden védképes állampolgár számára személyesen teljesítendő.*”¹ Az újonnan létrehozott dualista államalakulat, az Osztrák–Magyar Monarchia (OMM) biztonságát elsősorban a 800.000 fős hadilétszámban meghatározott császári és királyi (kaiserlich und königlich – k.u.k.) közös hadsereg képezte, ahová az osztrák állampolgárok mellett magyarok is besorozásra kerültek. A k.u.k. hadsereg mellett az OMM a két tagállam részére engedélyezte saját haderő fenntartását is (az osztrák Landwehr és a magyar Honvédség), amelyeknek a fő rendeltetése a közös hadsereg támogatása, valamint a belrend és a biztonság biztosítása volt. A közös hadsereghez hasonlóan a Honvédség és a Landwehr alakulatok számára is a hadkötelezettség biztosította az utánpótlást, amelyben a fiatalok hadköteles korát 20 éves kortól határozta meg, és amely általánosan kiterjedt minden társadalmi osztály férfi tagjára társadalmi vagy vallási helyzetétől függetlenül. A vesztes I. Világháborút lezáró békediktátumok Magyarország számára jelentős katonai korlátozásokat írt elő, többek között általános hadkötelezettség tiltását is. Ebben jelentős változást csak az 1930-as évek hozta el, amikor a megváltozott nemzetközi biztonságpolitikai helyzetre Magyarország jól reagált és a kisantant államokkal 1938 augusztus 29-én megkötötte a bledi egyezményt. Ennek következtében Magyarország jelentős fegyverkezésbe kezdhetett és az 1938. március 5-én Győrben meghirdetett haderőfejlesztési programban egy 107 000 fős békelétszámú, 150 000 fős hadilétszámú gépesített haderő felállítását tűzte ki célul, amelynek személyi biztosítását a hadkötelezettség bevezetésében látták. A Honvédelemről szóló 1939. évi II. törvény katonai szolgálatra kötelezett minden 18 és 60. életév közötti magyar állampolgárságú férfi lakost, akik számára a tényleges katonai szolgálatot 3 évben határozták meg, amely leteleítését követően tartalékkállományba kerültek. A törvény „annyira jól sikerült,” hogy a háború utáni új magyar és majd a kommunista adminisztráció 1960-ig hatályban tartotta. A háború utáni nemzetközi biztonságpolitikai fenyegetettség miatt a magyar haderő az 1950-es évek elején érte el a legmagasabb békelétszámát, közel 200 000 ember volt egyidőben fegyverben. 1960-ra a hidegháború kezdeti szakasza konszolidálódott, a hatalmas létszámhoz szükséges gazdasági háttér sem állt Magyarország rendelkezésére, így a Magyar Néphadsereg (a kommunista időszakban a magyar haderő elnevezése) békelétszáma csökkentésre került. Az ekkor hatályba léptetett 1960. évi IV. törvény, amely a férfiak hadköteles korát 18. és 50. életév között határozta meg, amely a korábbi jogszabályokhoz képest 10 évvel rövidült és a sorkatonai szolgálat idejét 3 évben határozta meg. Érdekessége volt a törvénynek, hogy elméleti síkon a nők számára is meghatározott hadkötelezettséget, azonban ez az egészségügyben dolgozó nőket leszámítva ténylegesen nem lett aktiválva. A sorkatonai szolgálat ideje gazdasági és biztonságpolitikai okokból folyamatosan csökkent először 2 évre, majd 18 hónapra, 12 hónapra 9 hónap, majd 2001-től 6 hónapra, amelyet leginkább a katonák

¹ 1868. évi XL. törvénycikk a véderőről 1. §

kiképzettségére volt negatív hatással. A rendszerváltás követő, a Magyarországra is hatást gyakorló liberalizálódó világ a hadkötelezettségre is rányomta a bélyegét. Megjelentek az ún. alternatív szolgálati formák (fegyvernélküli katonai szolgálat, polgári szolgálat), amely már választási lehetőséget biztosított a fiatalok számára a kötelező szolgálat letöltését illetően. Az 1990-es években végbemenő változások (Varsói Szerződés Szervezetének [VSZ] és a Szovjetunó megszűnése, valamint Magyarország NATO csatlakozása) miatt egyenes út vezetett a magyar haderő átalakításához. E folyamat a szerződéses legénységi állomány 1997-es megjelenésével kezdődött és az 1949. évi XX. törvény (Alkotmány) 2004. évi CIV. törvénnyel történő módosításával végződött, amely 136 év után megszüntette a magyarországi sorkatonai szolgálatot, hogy helyét az önkéntes alapú haderő váltsa fel.

2. A magyar haderő napjainkban

A kötelező hadkötelezettség 2004. évi felfüggesztését követően a Magyar Honvédség (MH) humán erőforrás biztosítása a magyar állampolgárok önkéntes szolgálatvállalásával valósul meg. Az aktív állomány részét képező hivatásos és szerződéses állomány, valamint a 2010 után újjáalakuló önkéntes tartalékos rendszerben (ÖTR) is önkéntes döntés alapján vállal szerepet minden jelentkező. Az alábbiakban összefoglalom az egyes szolgálati formák legfőbb jellemzőit.

a) Hivatásos katonák

A mai magyar haderőben hivatásos katonának tekintjük azt a tiszti vagy altiszti állománykategóriájú személyt, aki a MH-val határozatlan idejű szerződést köt, tehát a katonai szolgálatot élethivatásának választja. A kategória legjellemzőbb formája a „klaszszikus” hivatásos tisztek csoportja, akik az érettségi vizsga letétele után, a felsőoktatási rendszer szabályai szerint jelentkeznek katonai felsőoktatási intézménybe. Napjainkban a katonai felsőoktatási képzést a 2011-ben létrehozott Nemzeti Közzolgálati Egyetem, Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar (NKE HHK) képzései jelentik, ahova önkéntes alapon történik a jelentkezés. Az NKE HHK-ra jelentkezett jelölteknek, a többi felsőoktatási intézményekhez képest is kiemelten magas követelményeknek kell megfelelni [egészségügyi, pszichikai, fizikai követelmények, meghatározott nyelvekből államilag elismert középfokú (B2) nyelvvizsga, valamint nemzetbiztonsági bevizsgálás] az eredményes felvételhez. A képzés során a tanulmányi kötelezettségeknek való megfelelés mellett a NATO által elismert angol nyelvű STANAG rendszernek is meg kell felelni középszinten (STANAG 2.2.2.2.). A 2000-es évek környékén a honvédelmi adminisztráció az altiszti (akkor elnevezés szerint tiszthelyettes) állománykategória számára is hivatásos szolgálati jogviszonyt biztosító középfokú katonai képzéseket hozott létre. A Szentendrei Katonai Szakképző Iskola (SZKSZIK), a Budapesti Katonai Szakképző Iskola (BKSZIK), ahol érettségivel rendelkező fiatalok számára került meghirdetésre, szakonként változó 1-2 éves képzést. Az ezeken a képzéseken eredményesen megfelelő (beleértve a hivatásos tiszteknél már említett egészségügyi, pszichikai és a fizikai követelményeknek való megfelelést is) altisztjelöltek a MH-val határozott idejű jogviszonyt lé-

tesítettek, így, mint hivatásos altisztekként kezdhették meg katonai szolgálatukat. Napjaink hivatásos tiszti és altiszti kategóriájának jelentős részét a fenti rendszer által képzett állomány teszi ki, akiket legújabbán a megkülönböztetés miatt karriertiszteknek és altiszteknek nevezzük. E megkülönböztetésre azért van szükség, mivel a jelenlegi jogszabályok lehetővé teszik, hogy a fent ismertetett rendszeren kívülről is be lehet kerülni a hivatásosok, korábban zártnak hitt közösségébe. Az erkölcsi többlet (presztízs), megbecsültség mellett korábban a hivatásos állományt olyan többlet jogok (szolgálati lakás, szolgálati nyugdíj stb.) illették meg, amely más szolgálati formákban szolgálókat nem, mára azonban – a kordedvezményes szolgálati nyugdíj 2011. évi eltörlése, valamint a lakhatási és egyéb szociális támogatások körének kibővítése miatt – ezek is elvesztették a jelentőségüket.

b) Szerződéses katonák

A mai magyar haderőben szerződéses katonának nevezzük azokat a tiszti, altiszti és legénységi állománycategóriájú személyt, aki az MH-val határozott idejű szerződést köt és a vállalt időszakban katonaként hajtja végre a számára meghatározott feladatokat. Kezdetben (1997 után) szerződéses állomány alatt a sorkatonák kiváltására rendszerbe állított szerződéses legénységi állományt értettük, azonban az idő előrehaladtával ezen kör folyamatosan bővült. A legénységi állomány mellett először az altiszti állománykategóriában jelent meg a szerződéses szolgálati forma, majd idővel kibővült a tiszti állománykategória tagjaira is. A hivatásos és szerződéses szolgálati forma közötti, járandóságbeli és erkölcsi különbségek eltűnése miatt mára a szerződéses állomány került kedvezőbb – ha nem is közvetlen módon – helyzetbe, mivel a szerződéses állomány határozott idejű szerződését az állományilletékes parancsnokkal köti meg. Ez számos előnnyel jár, mivel a szerződésben rögzítésre kerül a szolgálati teljesítésének a helye is, így a szerződéses állomány elméletileg mentesül az esetleges, szolgálati érdekből, más helyőrségekbe történő áthelyezés kellemetlenségeitől. A korábbi években tapasztalt kézzel fogható és szemmel látható alaki különbségek (a köznapi ruházaton lévő és a hivatásos állományra utaló jelző állománykategória jelző felvarró mintájára készített és messziről kísértetiesen hasonlító szerződéses állomány jelző megjelenésével, a hivatalos okmányokon feltüntetett „ht.” és „sz.” megkülönböztető kellék) is eltűnni látszik. Ezen irányt erősíti az a tény is, hogy az NKE HHK-n 2022 évtől felvételt nyert honvéd tisztjelöltek a képzés során és az azt követő 10 évben szerződéses jogviszonyba kerülnek, így a korábbi, fentebb karriertisztek elnevezettek köre is csökkenni fog.

c) Önkéntes Művelti Tartalékos (ÖMT) katonák

Az ÖMT katonák az MH katonai szervezeteinek elsődleges tartaléka, hiszen elsősorban olyan beosztásokat hoztak létre, amelyek során hasonló feladatokat láthatnak el, mint a hivatásos vagy szerződéses katonák, azonban folyamatos vagy tényleges állománnyal történő feltöltése nem elsődleges fontosságú, vagy nem biztosított, ugyanakkor a beöltésükhöz szükséges felkészülésre már a békeidőszakban szükség van.²

² Forrás: <https://iranyasereg.hu> letöltés ideje 2022. január 29 19:46

d) Önkéntes Védelmi Tartalékos (ÖVT) katonák

Az ÖVT katona béke idejében a HM Ei Zrt. munkavállalójaként fegyveres biztonsági őr (FBŐ) munkakörben a honvédség kijelölt objektumainak őrzés-védelmi feladatait látja el.³ A 2010-es kormányváltásig az MH objektumait polgári jogállású fegyveres biztonsági őrök végezték, egységes, bár polgári formaruhában. A 2010 után politikai vezetés felismerte azt a negatív társadalmi kritikát, hogy az MH laktanyáinak őrzés-védelmét civil biztonsági őrök végzik. E kritika áthidalására, 2010 óta a laktanyák őrzés-védelmét ellátó fegyveres biztonsági őrök jogviszonyának létesítésekor egyben az MH-val ÖVT szolgálati jogviszonyt létesít, amellyel minősített időszakban is el tudják látni ezen feladatokat.

e) Önkéntes Területvédelmi Tartalékos (ÖTT) katonák

A MH tartalékos rendszerének elemeként a helyi közösségekre építve létrehozta az önkéntes területvédelmi tartalékos szolgálati formát. Az ország valamennyi járásában a területi elven szervezett önkéntes tartalékos századok megalakításának célja, hogy szükség esetén helyben álljon rendelkezésre egy kiképzett, felkészített, alkalmazható erő.⁴ Magyarország járási közigazgatási rendszeréhez igazodva, 196 járási tartalékos század került létrehozásra, ahol a járáshoz tartozó lakóhellyel rendelkező állampolgárok számára nyílik lehetőség az ÖTT katonai szolgálat ellátására. Az ide szerződtetett ÖTT katonák számára meghatározott feladatok lehetőleg a járásban vagy legfeljebb a megyében kerülnek végrehajtásra, így biztosítva a mindennapi hazajárás lehetőségét. Az ÖTT katonai szolgálati forma létrehozása óta az ÖTT katonák több alkalommal vettek részt eredményesen hazai és nemzetközi kiképzéseken és gyakorlatokon, legújabban a külföldi katonai szolgálatokra való jelentkezés is elérhető vált a számukra.

f) Speciális Önkéntes Területvédelmi Tartalékos (SÖTT) katonák, Önkéntes Katonai Szolgálat (ÖKSZ) állománya

Napjainkat leginkább meghatározó koronavírus (Coronavirus Disease 2019 – COVID-19) megjelenése a 2020. évre nagyon sok munkahely megszűnéséhez vezetett. Az állásukat veszített állampolgárok részére a MH létrehozta a SÖTT katonai szolgálati formát, amelyben egy könnyített követelményrendszeren (fizikai, egészségügyi) keresztül tudtak jelentkezni az önkéntesek tartalékos katonai szolgálatra. A SÖTT szolgálat sikerének következtében, annak egy továbbfejlesztett, bővítettebb formájában került létrehozásra az MH új programja az ÖKSZ. A szolgálat létrehozásakor egyértelmű célkitűzés volt, hogy egy olyan képzési és kereseti alternatíva jöhessen létre, amely főként azokat a fiatalokat szólítja meg, akik valamiért kénytelenek elhalasztani felsőfokú tanulmányaik megkezdését, illetve szeretnék kipróbálni magukat a katonai pályán.

³ Forrás: <https://iranyasereg.hu> letöltés ideje 2022. január 29 19:50

⁴ Forrás: <https://iranyasereg.hu> letöltés ideje 2022. január 29 19:48

3. Európa biztonságpolitikájának változásai napjainkban

a) Oroszország külpolitikája

A hidegháború végét jelentő 80-as, 90-es évek a kétpólusú világrend felbomlásához vezetett. A VSZ megszüntetése, a Szovjetunió szétesése Oroszország 1990-es évekbeli háttérbe húzódásával járt. Oroszország napjainkban látható külpolitikai törekvéseiből kijelenthetjük, hogy a háttérbe húzódás ideglenes volt, mára világossá vált, hogy csak taktikai jellegű lépés volt. Egy olyan országgal, mint Oroszország, és amely a Föld legnagyobb területű állama,⁵ amely lakosainak száma meghaladja a 146 millió főt, valamint amelyik a történelem jelentős részében meghatározó szerepet játszott a világpolitikában, hosszabb távon számolni kell. Oroszország napjainkban újra a régi helyének elfoglalására törekszik, amelyben állampolgárainak biztonsági garanciáját látja. A szovjet időben az orosz tagköztársaságtól az ukrán tagköztársasághoz csatolt Krím-félsziget nem okozott akkora társadalmi feszültséget a szovjet társadalomban, mint a felbomlást követő időszakban. Az újonnan létrehozott Ukrajna részét képezte a korábban „ajándékba” kapott Krím-félsziget is, vele a jelentős többségben lévő oroszok lakossággal egyetemben. Oroszország az e területen élő orosz lakosságot is saját részének tekinti, azonban a 90-es években nem volt elég ereje arra, hogy ezt az igényét érvényesíteni tudja. Oroszország nemzetközi porondra lépésével e követelésének érvényre juttatására törekszik,⁶ amelyet sok európai állam vezetője potenciális veszélyforrásnak tekint. Az, hogy Oroszország újra tényező kíván lenni a világpolitikában, méreténél és erejénél fogva minden joga meg van, és e célt szolgálják külpolitikai törekvései is. Oroszország szempontjából elfogadható érv, hogy a térségében ne legyenek stratégiai távolságban számára veszélyt jelentő NATO tagországok, amelyet legfőképpen Ukrajna NATO csatlakozásában érezteti hatását.

b) Nemzetközi migrációs helyzet⁷

A 2011. évi Arab Tavasz hatására hatalmas „népvándorlás” indult meg, elsősorban az afrikai és a közel-keleti térségből, amelyet az addig eredményesen kezelő – demokratikusnak nem nevezhető – államok fel tudtak tartoztatni. E népvándorlásnak célpontja a fejlett európai államok, ahol a politikai vezetők a népességcsökkenő tendenciák orvoslását, az elöregedő társadalmuk gazdasági egyensúlyának fenntartását, valamint politikájukat támogató széles bázist látták a tömegek befogadásában. A beáramlók egy, az európaiktól lényegesen eltérő kultúrával (társadalmi és vallási) és normákkal rendelkeznek, képviselőinek jelentős része – az eddigi tapasztalatok alapján – nem tudnak és nem is akarnak beolvadni a befogadó ország szokásrendszerébe. Külön veszélyt jelen-

⁵ 17.075.480 km² – The World Factbook, Az Amerikai Egyesült Államok Hírszerző Ügynöksége (CIA) kiadványa, 2016, ISSN 1553-8133

⁶ Sz. Bíró Zoltán: Oroszország külpolitikája (2012-2016): a nagyhatalmiság kísértése, Nemzet és Biztonság 2016/6 szám, 25-47

⁷ Forrás: Besenyő János: „Arab tavasz” – politikai rendszerváltás az észak - afrikai arab államokban, Kül-Világ – a nemzetközi kapcsolatok folyóirata, 2011/ 4. szám

tenek azon radikális csoportok, akik elvegyülve a gazdasági bevándorlók között, erőszakos céllal érkeznek Európába. Megállapíthatjuk, hogy ennek hatására nőni fog a társadalmi feszültség az „őslakosok” és a bevándorlók között, amely vélhetően békés rendezéssel nem lesz megoldható. A magyarországi, bevándorlást támogató vagy nem elutasító politikai pártok egyik érvelése, hogy Magyarországot közvetlenül nem érinti e bevándorlási hullám, mivel Magyarország nem célország. Ezen érvelés a belső határok nélküli Európai Unióban alapjogként biztosított szabad és korlátozások nélküli mozgás miatt nem elfogadható, ezáltal mi sem tudunk mentesülni ezen bevándorló csoportokkal való együttéléstől. Az eddig érkező, zömmel gazdasági bevándorlók elleni védekezést az európai államok többsége, mégha erőn felüli munkával is, de kezelni tudja. A jövőben e védekezés nagyobb akadályokba fog ütközni abban az esetben, ha ez a gazdasági indíttatású bevándorlási hullám át fog alakulni egy olyan migrációs hullámmá, amelyben a kiváltó okokat a létszükségletekhez való „hozzá nem férés” (szárazság, ivóvízhiány) fog motiválni. Ebben az esetben a bevándorlók létszáma a jelenlegi százezres, milliós nagyságrendről meg fog növekedni többmilliós, akár tízmilliós nagyságrendűre és a jelenleg tapasztalható irányított, szakaszos hullámokban áradó helyett szervezetlen, nagy hullámban érkező tömeggé változhat.

4. Munkaerőpiac hatása az MH humán erőforrás menedzsmentjére

Magyarország gazdasága a 2010-es évektől kezdődően folyamatos erősödő tendenciát mutat, amely fejlődésben csak a COVID-19 okozta gazdasági és munkaerőpiaci hatások okoztak ideiglenes megingást. Magyarország erősödő gazdasága a munkaerőpiacon munkaerőhiányt eredményezett, amelyben a szabad munkaerő felértékelődött, ami a munkavállalói bérek növekedéséhez vezetett. Ennek hatását az állami szektorban és a versenyszférában is tapasztalni lehet, bár a két szektor kezében más eszközök állnak rendelkezésre, amellyel a már gyakorlatot szerzett (felkészített, kiképzett, betanított stb.) munkavállalókat meg tudják tartani, a szabad pozíciókra új munkaerőt alkalmazni tudnak. A versenyszektorban lévő profitorientált szervezetek a munkaerő értékét a várható nyereség mértékéből matematikai képletekkel meg tudják határozni, míg az állami szektor többségében lévő non-profit szervezetek, mint az MH-nál ezt nem lehet levezetni (a kereskedelmi szervezet ki tudja számolni, hogy a remélt profit ismeretében egy raktárosnak, árufeltöltőnek vagy egy pénztárosnak a bérére mekkora összeggel tud kalkulálni, míg a hadsereg nem tudja megtenni egy géppuskairányzó, harcjárművezető vagy egy rajparancsok bérezésénél). Ebből kifolyólag profitorientált szervezet a magasabb profit érdekében több, felkészített és gyakorlattal rendelkező munkavállalóval számol, amelyet a bérezésben is meg tud jeleníteni, tehát anyagilag érdekében áll a munkaerő megtartása, mert az a számára a több profitot termel. Az MH, mint non-profit szervezet ezzel nem tud kalkulálni, mivel számára nem származik többletbevétel abból, hogy a géppuskairányzói beosztást egy rutinos, már rendszerben lévő, a szakmáját ismerő személlyel vagy esetleg egy rutintalan, a pályája elején lévő katonával töltsi fel.

Az MH beosztásai kapcsán le kell számolnunk azzal a hamis – bár kétségtelenül szép – gondolattal, hogy ezen beosztásokra jelentkezőket a hazaszeretet vagy valami más,

magasabb eszmények motiválják. A mai elanyagiasodott világunkban – a nem karrierkatonák esetében – a pénz a fő motiváció, a munkavállalók ott fognak dolgozni, ahol több juttatást kapnak. Tekintettel arra, hogy a versenyszférának és az állami szektornak a munkaerő tekintetében ugyanaz a célközönsége, így szükségszerű a két szektor versenyhelyezetbe kerülése. Ennek hatásának az alábbi táblázattal szemléltetem:

1.sz.táblázat: Összehasonlító táblázat a munkaerőpiac egyes szektoraiban kínált lehetőségekről (készítette: a szerző)

munkakör	végzettség	havi bruttó bér (Ft / hó)	egyéb juttatások	hely
raktári dolgozó / áruösszekészítő	nincs	265.000	• 25.000 Ft értékű vásárlási kártya • 100 % tömegközlekedési támogatás • 15 Ft / km üza. térítés	LIDL ⁸
tehergépkocsi vezető ⁹	„B” + „C” vagy „C” + „E” jogosítvány	730.000	• 35 Ft (!) / km üza. térítés • „E” jogosítvány ingyenes megszerzése	SPAR
áruösszekészítő	nincs	373.760 – 392.060	• 100 % tömegközlekedési támogatás • 15 Ft / km üza. térítés • targoncavezetői jogosítvány ingyenes megszerzése	TESCO ¹⁰
targoncavezető	targoncavezetői jogosítvány	512.000	• 25.000 Ft értékű vásárlási kártya • 100 % tömegközlekedési támogatás • 15 Ft / km üza. térítés	LIDL ¹¹

⁸ Forrás: www.jobs.lidl.hu , letöltés ideje: 2022 január 18.

⁹ Forrás: <https://www.napi.hu/magyar-vallalatok/buksza-spar-teherauto-sofor-allas-fizetes-730-ezer-forint.744866.html> letöltés ideje 2022 január 28 20:18

¹⁰ Forrás: <https://karrier.tesco.hu/> letöltés ideje 2022 január 18

¹¹ Forrás: www.jobs.lidl.hu , letöltés ideje: 2022 január 18.

munkakör	végzettség	havi bruttó bér (Ft / hó)	egyéb juttatások	hely
szerződéses katon ¹² (legénység)	8 általános	255.034 ¹³	• 12000 Ft / hó SZÉP kártya • 50 % -os tömegközlekedési támogatás • 15 Ft 6 km üza. térítés • lakhatási támogatás	MH
bolti eladó	középfokú végzettség	377.000 - 475.000	• 100 % tömegközlekedési támogatás 15 Ft / km üza. térítés	ALDI
bolti dolgozó ¹⁴	középfokú végzettség	384.00-407.000	• 25.000 Ft értékű vásárlási kártya • 100 % tömegközlekedési támogatás • 15 Ft / km üza. térítés	LIDL
raktári csoportvezető ¹⁵	középfokú végzettség	738.000	• 25.000 Ft értékű vásárlási kártya • 100 % tömegközlekedési támogatás • 15 Ft / km üza. térítés	LIDL
boltvezető ¹⁶	középfokú végzettség, élelmiszeripari tapasztalat	762.000-932.000	• 25.000 Ft értékű vásárlási kártya • 100 % tömegközlekedési támogatás • 15 Ft / km üza. térítés	LIDL
szerződéses vagy hivatásos altiszt ¹⁷	középfokú végzettség	340.96718	• 12000 Ft / hó SZÉP kártya • 50 % -os tömegközlekedési támogatás 15 Ft/ km üza. térítés lakhatási támogatás	MH

¹² Forrás: <https://iranyasereg.hu> letöltés ideje 2022. január 29 19:55

¹³ A kezdőfizetés közkatona rendfokozatban értendő. Ez az összeg különböző pótlékokkal kiegészíthető

¹⁴ Forrás: www.jobs.lidl.hu , letöltés ideje: 2022 január 18.

¹⁵ Forrás: www.jobs.lidl.hu , letöltés ideje: 2022 január 18.

¹⁶ Forrás: www.jobs.lidl.hu , letöltés ideje: 2022 január 18.

¹⁷ Forrás: <https://iranyasereg.hu> letöltés ideje 2022. január 29 20:00

¹⁸ A kezdőfizetés őrmester rendfokozatban értendő. Az alapilletmény különböző egyéb képesítések megszerzését követően pótlékokkal növelhető (pl.: nyelvvizsgapótlék, szolgálati időpótlék)

munkakör	végzettség	havi bruttó bér (Ft / hó)	egyéb juttatások	hely
területi értékesítési vezető ¹⁹	felsőfokú végzettség, 2 év szakmai, 1 év vezetői tapasztalat, „B” kategóriás jogosítvány, középfokú nyelvvizsga	1.187.000	• 25.000 Ft értékű vásárlási kártya • 100 % tömegközlekedési támogatás • 15 Ft / km üza. térítés • korlátlan cégesautó használat	LIDL
szerződéses vagy hivatásos tiszt ²⁰	felsőfokú végzettség, középfokú nyelvvizsga, „B” kategóriás jogosítvány	412.987 ²¹	• 12000 Ft 6/ hó SZÉP kártya • 50 % -os tömegközlekedési támogatás • 15 Ft / km üza. térítés • lakhatási támogatás	MH ²²

A táblázatból jól látható, hogy az egyes szintek közötti különbségek. Az előírt végzettségek vonatkozásában azonos célközönségnél (végzettség nélküli vagy 8 általános iskolai végzettség esetén [kék háttérrel jelölve] raktáros, árufeltöltő/szerződéses katoná, a középfokú végzettséghez kötött [zöld háttérrel jelölve] pénztáros/honvédtiszt, illetve a felsőfokú végzettséghez kötött [narancssárga háttérrel jelölve] területi vezető/honvédtiszt) a versenyszféra magasabb bérezést tud biztosítani a munkavállalóinak, mint az állami szektor. E gondolatmenetből megállapítható, hogy az erős gazdasági helyzet kapcsán kialakuló munkaerőhiány az állami szektort hátrányosan érinti a versenyszférával szemben a munkaerőpiacon. A nemzetközi biztonságpolitika változásai megkövetelik az MH-tól harcképességének fenntartását, amelyet akkor is meg kell őrizni, ha a munkaerőpiacon hátrányba is kerül a többi szereplővel szemben. Kijelenthetjük, hogy az MH nem tudja a jelenlegi helyzetben az önkéntes alapon feltölthető beosztások célközönségét anyagi eszközökkel motiválni, így szükséges más humánerőforrási (utánpótlás biztosítási) módszerek vizsgálatát is elvégezni.

¹⁹ Forrás: www.jobs.lidl.hu , letöltés ideje: 2022 január 18.

²⁰ Forrás: <https://iranyasereg.hu> letöltés ideje 2022. január 29 20:05

²¹ A kezdőfizetés hadnagyi rendfokozatban értendő. Az alapilletmény különböző egyéb képzések megszerzését követően pótlékokkal növelhető (pl.: nyelvvizsgapótlék, szolgálati időpótlék). A főtiszti illetményeket nem vizsgáltam, mivel tapasztalatok szerint a főtiszti állománykategóriából a legtrikább esetben hagyják el a katonák a pályát önként, tekintettel arra, hogy ennek a korosztálynak (40+) nehezebb a reintegrálódás a polgári életben.

²² Táblázatot szerkesztette a szerző (2022. január 30)

5. Önkéntes vagy kötelező? Egyes európai államok hozzáállása a hadkötelezettséghez²³

Oroszország külpolitikájának változása, valamint a migrációs válság miatt az európai országok többsége a 2010-es évek közepén, végén felülvizsgálta hadseregszervezési politikáját. Több országban a hidegháború vége nem jelentette azt, hogy a hadsereg személyi utánpótlás biztosítás terén szakítani kell az általános hadkötelezettségen alapuló hadseregszervezéssel, így megtartotta a hadkötelezettség alapján fenntartott hadseregét. Mások a 2000-es évekre szakítottak a tömeghadseregek személyi bázisát biztosító, hadkötelezettség alapú haderő gondolatával és önkéntesség alapján működő professzionális rendszert vezettek be. A nemzetközi biztonságpolitika változása, a már említett orosz külpolitikai törekvése, valamint az Európára irányuló nemzetközi migrációs nyomás egyes országokat azonban arra ösztönöztek, hogy felülvizsgálják addigi, önkéntes alapú álláspontjukat és visszavezették a hadkötelezettséget. Az alábbiakban három csoportba foglalom össze azokat az európai országokat, akik az 1990-es évek óta kitartanak a hadkötelezettség alapú haderő mellett, akik a 2000-es évekre eltörölték, majd a nemzetközi biztonságpolitikai változások miatt a 2010-es évek közepére, végére visszatértek a hadkötelezettséghez, valamint azokat, akik még mindig kitartanak az önkéntesség elvén működő professzionális rendszer mellett.

a) A következetesen hadkötelezettségpárti európai államok

Ebben a sorban az élre kívánkozik Ausztria, ahol sohasem került eltörlésre vagy felfüggesztésre a békeidőszaki sorkatonai szolgálat. Az osztrák belpolitikában is jelenlévő, kötelező katonai szolgálat ellenes ideológiák 2012-re elérték, hogy az ország lakossága népszavazáson döntsön a kérdésről, abban bízva, hogy a kötelező katonai szolgálat eltörlése népszerű lesz a társadalom liberális szegmensében, azonban nagy meglepetésre a népszavazáson az ország lakosságának a többsége a kötelező katonai szolgálat mellett tette le a voksát. Ausztria lakossága a hadkötelezettség alapú haderő fenntartásában látja a garanciát arra, hogy továbbra is következetesen ki tudjanak tartani az ország semlegességét képviselő nemzetközi politikája mellett. Természetesen az osztrák haderő sem tisztán besorozott állománnyal rendelkezik, a sorkatonák mellett megtalálható az önkéntesség elvén működő hivatásos és szerződéses állomány, akik biztosítják Ausztria nemzetközi vállalásait a különböző békefenntartó missziókban.

Dánia szintén vegyes rendszerű haderőt tart fent, ahol a hadsereg minimális részét teszik ki a sorkatonák, az ország vezetése arra ösztönzi a hadköteles korú fiatalokat, hogy önkéntesen vonuljanak be katonai szolgálatra. Az önkéntesen bevonuló fiatalok megtartására jól kidolgozott ösztönzőrendszert működtető Dánia, azonban – vélhetően az orosz-ukrán térség közelsége miatt – 2023-ig folyamatosan növelni kívánja a sorkatonai állományát.

Észtország a sorkatonai szolgálati rendszer működtetését kiemelt ügyként kezeli,

²³ Forrás: Sorkatonai és önkéntes katonai szolgálatok, elemzés az országgyűlési képviselők részére, Országgyűlés Hivatala Közgyűjteményi és Közművelődési Igazgatóság kiadványa, Budapest, 2018 november

ahol már 17 éves korban hadköteles korúvá válnak a társadalom férfi lakosai. Megfelelés esetén egy kiképzéscentrikus katonai szolgálat következik, amely után folyamatosan ismertfelfrissítő és szintentartó tartalékos kiképzésre kerülnek behívásra a fiatalok. A kötelező katonai szolgálat ideje alatt magas szintű szociális támogató rendszer működik, amely a sorkatonaság mellett működő szerződéses szegmensre is vonatkozik. A szerződéses katonai állomány vonatkozásában az észt állam arra törekszik, hogy a mindenkori észt átlagbérhez képest jelentősen magasabb bért biztosíthasson a katonáknak.

Az Oroszországhoz szintén közel elhelyezkedő Finnországban a hadsereg társadalmi elismertsége – más országoktól eltérően – kiemelkedően magas, így a sorkatonai szolgálat eltörlése fel sem merült.

Görögország haderejének gerincét a társadalom férfi tagjaiból sorozott állomány teszi ki, amelyet a szerződéses állomány egészít ki. A kötelező sorkatonai szolgálat ideje alatt nagyon magas szociális támogatást (utazási, egészségügyi, ruházati, lakhatási, üdültetési stb.) nyújt az érintett állomány számára.

Norvégiában a katonai szolgálatnak hasonlóan magas a presztízse, mint Finnországban, így 2014-ben a nőkre is kiterjesztette a sorkatonai szolgálatot. Norvégia, a széleskörű behívható társadalmi réteg mellett a viszonylag hosszú, 19 hónapos sorkatonai szolgálati idővel tűnik ki a hadkötelezettséget működtető államok sorából. A kiképzésorientált sorkatonai szolgálatot követően lehetőség van hivatásos katonai szolgálatot vállalni.

Svájc a sorkatonai szolgálat egy speciális formáját működteti, az ún. milícia rendszert. A svájci haderő aktív állománya szinte teljes egészében besorozott állományból áll, akik a 280 napos katonai kiképzést követően 12 évig készenléti szolgálatot látnak el. Ez a gyakorlatban azt jelenti, hogy minden időszakban egy adott régió katonai szervezete lát el aktív katonai szolgálatot (az állomány ténylegesen bent tartózkodik a lakatanyában és szintentartó kiképzési foglalkozásokat vagy katonai gyakorlatokat hajtanak végre), míg az inaktív állomány a felszerelését és a fegyverzetét (!) otthonában tárolja, ezzel biztosítva a gyors behívás lehetőségét.

Törökországban 12 hónapos katonai szolgálatra vonulnak be a 20 és 41 év közötti férfiak, akik közül a diplomával rendelkezőket tartalékos tiszti szolgálatra kötelezik, amelyet 6 havi szerződéses katonai szolgálattal kiválthatnak.

b) A hadkötelezettséget visszavezető európai államok

Litvánia, a korábban eltörölt sorkatonai szolgálatot, az orosz-ukrán konfliktus következtében megváltozott biztonsági helyzet miatt 2015. évben vezette vissza. A sorkatonai szolgálat visszavezetése mellett a litván haderő szerződéses állományt érintő területek is folyamatos fejlesztés alatt állnak. Mivel a hadsereg gerincét továbbra is az önkéntes katonákra alapozza, amelyben az üres beosztásokra egy számítógépes algoritmus választja ki a katonai szolgálatra alkalmas hadkötelesekből azokat, akik tényleges katonai szolgálatra bevonulnak. A litván politikai vezetés a sorkatonai szolgálat visszavezetése mellett felismerte azt a tényt, hogy a lakosság a hidegháborút követő viszonylagos békés időszakban nem tartotta naprakészen azokat a – háborús időszakban –

alapvető ismereteket, amelyek a túléléshez szükségesek. Ennek a kezelésére kiadásra került egy túlélési kézikönyv,²⁴ amely többek között kitér arra, hogy mit kell tenni légitámadás esetén, mit kell vinni az óvóhelyre, mivel lehet pótolni a nehézségek miatt keletkező hiánycikkeket, így a lakosság ezirányú tájékoztatására olyan, könnyen olvasható és értelmezhető, rajzokkal illusztrált kézikönyvet adtak ki, amelyet a társadalom minden korosztálya könnyen tud alkalmazni.

Svédországban a 2010-ben megszüntetett sorkatonai szolgálatot – az orosz-ukrán konfliktus miatt, valamint annak okán, hogy önkéntes alapon nagyon sok beosztást nem tudtak feltölteni – 2018-ban vezették vissza. A megreformált rendszerű sorkatonai szolgálat a férfiak mellett a nőket is érinti, amelyet a svéd állam rendkívül kooperatív módon kezel (a sorozáson az egészségügyi, pszichikai és fizikai felmérések mellett felméri az érintett ambícióját a hadsereggel és a katonai szolgálattal kapcsolatban és lehetőség szerint annak megfelelően hívják be szolgálati idejének letöltésére.)

c) Önkéntes haderővel rendelkező európai államok

Önkéntes haderőt Európában általában azok az államok tartanak fent, amelyek kívül esnek a konfliktusos térségek vonzáskörzetétől vagy a térségükben jelentős nemzetközi békefenntartó szervezet működik. A Balkánon jelenlévő ENSZ és NATO erők kellő biztonságérzetet biztosítanak a Balkán-félszigeten elhelyezkedő államoknak, így Albániának is, amely az önkéntesség elvén jelentkező katonái számára – a térséghez képest – jól működő motivációs rendszerrel finanszíroz (ingyenes utazási és postai szolgáltatások, kiemelt nyugdíjtámogatás és biztosítási lehetőségek, ingyenes egészségügyi szolgáltatások, átlagbérhez képest kiemelt fizetés stb.).

Bulgária Albániához hasonlóan önkéntes haderőt működtet, ahogy Csehország is, ahol kiemelt bérezéssel, valamint egyetemi kiegészítő támogatások biztosításával ösztönzi a társadalmat a katonai szolgálat vállalására.

Európa egyik meghatározó államában, az Egyesült Királyságban is önkéntes alapú haderő működik, ahol a jelentkezőket kiemelt bérezéssel, ingyenes egészségügyi ellátással, ingyenes üdülési lehetőséggel, lakhatási, étkezési és nyugdíjhozjárulással motiválják. Ezen támogatások ellenére azonban napjainkban a brit kormánynak a hadseregben tapasztalható fluktuáció negatív hatásaival kell szembenézni, ahol évente több a kiáramló állomány létszáma, mint az újonnan jelentkezők.

Európa másik meghatározó állama, Franciaország 1997 óta tisztán önkéntes alapú haderőt működtet, azonban a 2010-es években hatalmas társadalmi vita indult el egy megreformált sorkatonai szolgálat visszavezetéséről. Nagy Britanniához hasonló Franciaország is kiemelt bérezéssel ösztönzi a társadalmat a katonai szolgálat önkéntes vállalására. A sorkatonai szolgálat eltörlése óta a fiatalokat a minden évben megrendezésre kerülő Honvédelem és Állampolgárság Napja rendezvényeken való részvételére kötelezi az állam.

²⁴ Készüljünk fel a vészhelyzetek és háborúk túlélésére: komoly tanácsok vidám áttekintése (Prepare to survive emergencies and war: a cheerful take on serious recommendations), Ministry of National Defence, Vilnius, 2015 ISBN 978-609-412-084-8

A Balkán-félszigeten elhelyezkedő Horvátország 2008 óta működtet önkéntes hadsereget, amelyben nagy hangsúlyt fektetnek a katonai toborzásra. Horvátország idősebb és egyre idősebb tartalékos állománya, az 1990-es évekből balkáni háborúban szerzett harci tapasztalatuk révén a térség többi (a balkáni háborúban részt nem vett) államához képest jelentős előnyben van.

Lengyelország 2010-ben határozatlan időre felfüggesztette a békeidőszaki sorkatonai szolgálatát, helyette önkéntes alapon szervezett haderőt működtet.

Lettország, a másik két balti országtól eltérően, 2006 óta önkéntes alapú haderőt működtet, amelyet kritikus helyzetben a hadkötelezettség alapján fenntarott haderő válthat fel.

Luxemburg már viszonylag régóta, 1967 óta működtet önkéntes haderőt, ahol egyes rendvédelmi szektorokban kizárólagosan a katonai szolgálatot vállalók és teljesítők helyezkedhetnek el. Más állami intézményekben a katonai szolgálatot vállalók jelentős előnyt élveznek a katonai szolgálatot nem vállalókkal szemben.

Montenegró Horvátországhoz hasonlóan szintén részt vett a balkáni háborúban, ahol a férfi lakosság jelentős része harci tapasztalatokra tett szert. Ennek ellenére Montenegró is önkéntes haderőt tart fent, ahol nagy motivációt jelent a kordedvezményes nyugdíjrendszer, amely a hadsereg hivatásos, 50. életkor feletti, legalább 20 év szolgálati idővel rendelkező tagjait illeti.

Európa legmeghatározóbb állama, Németország is önkéntes hadsereget üzemeltet, mivel a hadkötelezettséget viszonylag későn, 2011-ben békeidőben felfüggesztette. A folyamatos és nagylétszámú utánpótlást az állami alkalmazottakkal azonos bérezéssel, teljeskörű és ingyenes egészségügyi ellátással, családi kiegészítő támogatással, valamint garantált nyugdíjkiegészítéssel próbálnak biztosítani.

Olaszországban bár önkéntes hadsereg működik, a politikai pártokat – elsősorban az Olaszországra jelentősen koncentrálódó migrációs nyomás miatt – foglalkoztatják a sorkatonai szolgálat visszavezetésének a lehetősége.

Portugália 2004-ben törölte el a sorkatonai szolgálatot, azonban napjainkban a hadsereg népszerűsítésére hivatott Nemzeti Honvédelmi Napokon való részvételre a 18 és 35 év közötti állampolgárokat kötelezik.

Románia 2007 óta működtet kizárólagosan önkéntes hadsereget, azonban rendkívüli helyzetben a sorkatonai szolgálat visszavezethető.

Spanyolország 2001-ben függesztette fel a sorkatonai szolgálatot, azóta professzionális hadsereget tart fent. A katonai szolgálatot vállalóknak és a családtagjaiknak is széleskörű szociális támogatást biztosítanak, többek között az ingyenes utazást, tanulást és kikapcsolódást.

Szlovákia 2006 óta tart fent hivatásos hadsereget, ahol a szolgálatot vállaló hivatásos állomány 55 éves korban, 25 év szolgálati idő után szolgálati nyugdíjba vonulhat.

Szlovénia önkéntes haderejének utánpótlását kiemelt szociális támogatásokkal (egészségügyi ellátás, rekreációs lehetőségek, utazási kedvezmények, személyi jövedelemadó mentesség) biztosítják. Szlovénia kiemelt hangsúlyt fektet az önkéntes tartalékos rendszerének üzemeltetésére, fokozottan figyel arra, hogy a tartalékos katonai szolgálatot vállalókat semmilyen joghátrány ne érjen a munkahelyükön.

Összegzés

A fentiekből megállapítható, hogy a hadkötelezettséget egyik európai állam sem törölte el véglegesen, háborús helyzetben ehhez a többszázéves intézményhez nyúlnak, ha a haderő személyi kiegészítését akarják végrehajtani. Jelentős azon európai államoknak a sora, amely békeidőszakban is üzemelteti a hadkötelezettség alapú haderejét, ahogy egyre több azon államok sora is, akik az egyszer már felfüggesztett békeidőszaki hadkötelezettséget visszavezették. A hadkötelezettségpárti európai államok álláspontját alapvetően két fontos tényező határozza meg: a konfliktusos térségekhez való közeli elhelyezkedés, valamint az önkéntesség elvén nehezen fenntartható személyi utánpótlás. Napjaink biztonsági helyzetét meghatározó orosz-ukrán konfliktus térsége Magyarországhoz is közel fekszik, a konfliktusos helyzet fokozódásával Magyarország egyik közvetlen szomszédja viselhetne²⁵ hadat a világ egyik – még mindig – legnagyobb hadseregével. Magyarországon évről évre kisebb a száma a kiképzett tartalékos állománynak, korszerű katonai ismeretekkel kizárólag az aktív állomány és az aktív állományból kikerülő tartalékosok rendelkeznek. A potenciális önkéntes katonajelöltek a munkaerőpiacon, korunk erős gazdasági helyzetében, jobban jövedelmezőbb állások közül válogathatnak, mint az MH beosztásainál, így az üres beosztások feltöltése akadályokba ütközhet. A Zrínyi Honvédelmi és Haderőfejlesztési Program keretében beszerzésre kerülő új haditechnikai és fegyverzeti eszközök miatt az MH eszközparkja megújításra kerül, amelyet a kiképzett tartalékos állomány nem lesz felkészítve. E Program keretében beruházott hatalmas erőforrások miatt nem lesz elfogadható az az érvelés, hogy nincs rá önként jelentkező kezelőszemélyzet, amely hosszabb távon Magyarország biztonságát, a Magyar Honvédség harckészültségét is veszélyeztetné. Egy Romániában végzett felmérés szerint²⁶ a román társadalom hadköteles korú lakosságának több mint 50%-a rendkívüli állapot esetén nem tenne eleget alkotmányos kötelezettségének és nem vonulna be katonai szolgálatra. Ilyen irányú felmérést Magyarországon még nem végeztek, de azt kijelenthetjük, hogy hazánkban is hasonló eredmény születne. Ez annak köszönhető, hogy a társadalom el van szokva a kötelezettségek teljesítésétől, ami egy minősített helyzetben kimondottan veszélyezteti a veszélyhelyzet felszámolására tett kormányzati intézkedéseket. A másik oldalról a MH is el van szokva a békelétszámtól jelentősen megnövekedett létszámok kezelésétől, ami leginkább a logisztikai (fektetési kapacitás csökkenése, az étkezdék kisebb létszámra történő berendezkedése, ruházati és szállítási kapacitások csökkenése, kiképzési bázisok megszüntetése), valamint kiképzési téren jelenthet kihívást. Amennyiben ezek a kihívások nem békeidőszakban, hanem minősített helyzetben kerülnek felszínre, akkor szintén veszélybe kerülhet a kormányzat védekezésre tett intézkedéseinek határfoka. Mindezek figyelembevételével a katonai szakembereknek – egyelőre – elméleti síkon elemezni szükséges egy korszerű, a 21. századi kihívásoknak megfelelő békeidőszaki hadkötelezettség visszavezetésének a lehetőségét, amelyhez elengedhetetlenül szükséges

²⁵ A szerző megjegyzése: a tanulmány összeállítása óta ezt az állítást kijelentő módon kell írunk helyesen, tekintettel arra, hogy Oroszország 2022. február 24.-én támadó hadműveleteket indított Ukrajna ellen.

²⁶ <https://foter.ro/cikk/nem-rohannanank-lelkesen-harcolni-egy-felmeres-szerint-az-emberek-ha-tamadas-erne-az-orszagot/>

megvizsgálni a hazánkhoz hasonló méretű és hozzávetőlegesen hasonló gazdasági kapacitású országok e téren szerzett és/vagy alkalmazott tapasztalatait (Ausztria, Litvánia, Svédország).

Felhasznált irodalom:

Besenyő János: „Arab tavasz” – politikai rendszerváltás az észak - afrikai arab államokban, Kül-Világ – a nemzetközi kapcsolatok folyóirata, 2011/ 4. szám

Készüljünk fel a vészhelyzetek és háborúk túlélésére: komoly tanácsok vidám áttekintése (Prepare to survive emergencies and war: a cheerful take on serious recommendations), Ministry of National Defence, Vilnius, 2015

Sorkatonai és önkéntes katonai szolgálatok, elemzés az országgyűlési képviselők részére, Országgyűlés Hivatala Közgyűjteményi és Közművelődési Igazgatóság kiadványa, Budapest, 2018

Sz. Bíró Zoltán: Oroszország külpolitikája (2012-2016): a nagyhatalmiság kísértése, Nemzet és Biztonság 2016/6 szám

The World Factbook, Az Amerikai Egyesült Államok Hírszerző Ügynöksége (CIA) kiadványa, 2016

Az önkéntes tartalékos rendszer motivációs tényezőinek áttekintése

Szerencsi Zsolt

Bevezetés

A Magyar Honvédség (MH) megújított önkéntes tartalékos rendszere immár több mint egy évtizedes múltra tekint vissza, s jelenleg több mint 11 500 önkéntes tartalékos katonára teljesít szolgálatot az MH állományában.

2004. november 03-án leszerelt az utolsó sorkatona is Magyarországon, aki az év májusában vonult be, már csak hat hónapos szolgálatra. A Hősök terén – a leszerelés időpontjáig történő hagyományos visszaszámolást jelző – „centi” került felállításra, aminek első darabját a volt köztársasági elnök, Göncz Árpád, míg az utolsó darabját az akkori miniszterelnök, Gyurcsány Ferenc és a honvédelmi miniszter, Juhász Ferenc ünnepélyes keretek között vágta le a leszerelő katonák körében. Ekkor keletkezett egy humánerőforrás-űr az MH-ban, amit a 2001-ben jogszabályi keretek között létrehozott önkéntes tartalékos rendszerbe jelentkezettekkel szándékoztak betölteni. A 2001-es törvényben megfogalmazott felhatalmazásnak¹ megfelelően a honvédelmi miniszter megalkotta az önkéntes tartalékos jogviszony szabályozásáról szóló rendeletét.² A felsővezetői elvárásoknak megfelelően elkezdődött az első ütemben meghatározott 500 fős önkéntes tartalékos (ÖT) bevonására irányuló toborzó munka. A meghirdetett keret egyötödét sikerült feltölteni a polgári életből jelentkezőkkel. Elkerülve a részletekbe történő elmerülést, a 2002-ben kialakított önkéntes tartalékos rendszer 2010-ig szinte hibernált állapotba került. 2009 végén a Magyar Honvédségben csupán 16 ÖT katonára szolgált.³ 2010-ben a politikai és katonai vezetésben markáns változás következett be, ami az önkéntes tartalékos rendszer (ÖTR) szervezeti megújítását és fejlesztését hozta magával.

Ahhoz, hogy egy civil állampolgár a munkája mellett önként vállaljon katonai szolgálatot megfelelő ösztönző, motiváló rendszert szükséges létrehozni. Dolgozatomban a 2010-ben létrehozott és azóta is folyamatosan változó ÖTR motivációs rendszerét tekintem át. A dolgozatnak nem célja a különböző motivációs elméletek (pl.: szükség-lethierarchia modell; kéttényezős motivációs elmélet; létezés, kapcsolat, fejlődés elmélet; kapcsolat, teljesítmény, hatalom elmélet; megerősítés elmélet, célkitűzés elmélet, elvárás elmélet stb.) elemzése és összehasonlítása.

A motivációs és ösztönző rendszer megértéséhez szükséges megismerni az ÖTR szereplőit, amik az elmúlt időszakban gyarapodtak, mind a világjárvány (COVID-19) következményeire adott egyik lehetséges válaszként, mind a társadalom és az MH közötti távolság csökkentését célzó új szolgálati forma létrehozásával. Minden egyes szereplőt

¹ 2001. évi XLIV. törvény a sor- és tartalékos katonai szolgálat teljesítése rendjének változásával érintett törvények módosításáról, 45 § (2) szerint.

² A honvédelmi miniszter 22/2002. (IV. 10.) HM rendelete az önkéntes tartalékos jogviszony szabályozásáról, Magyar Közlöny, 2002/45. szám, 3117. p.

³ Urbán Lajos nyá. altábornagy: A tartalékos erők helye, szerepe, működésének aspektusai a magyar nemzeti haderőben – Doktori (PhD) értekezés, ZMNE 2010., 54. p.

más-más szándék, cél hozhat és tarthat az MH állományában.

Az önkéntes tartalékos rendszer felépítése

Amikor az MH tartalékos rendszeréről beszélünk, a témában járatlanok hajlamosak az önkéntes alapon szerveződött ÖTR-rel azonosítani azt. Az MH tartalékos rendszerének két komponense létezik: a törvényi kötelezettség alapján szervezett, illetve az önkéntesség alapján szervezett. A törvényi kötelezettség alapján szervezett tartalékos erő esetében a tartalékos rendszer legnagyobb létszámú eleméről van szó, amely meghaladhatja a 2 millió főt is. Ide tartoznak a potenciális hadkötelesek (18-50 év közötti magyar állampolgárságú férfiak), valamint a kiképzett tartalékosok, akik már teljesítettek valamilyen katonai szolgálatot és kaptak katonai kiképzést. Ők a mindenkori szolgálati nyugdíjkorhatárig (jelenleg 65 év) hívhatóak be.

Az önkéntesség alapján szervezett tartalékos rendszer már egy kicsit összetettebb. Már a 95/2010. HM utasítás⁴ rögzíti, hogy az MH tartalékképességének biztosítása érdekében létezik önkéntesség és törvényi kötelezettségen alapuló tartalékos komponens. Az akkori megállapítás szerint az ÖTR önkéntes műveleti tartalékosokból (ÖMT) és önkéntes védelmi tartalékosokból (ÖVT) áll. Az ÖVT katona határozatlan idejű szerződésben egyedi feladatrendszer szerint áll az MH rendelkezésére, amely állomány békében a katonai szervezetek infrastruktúrájának (laktanyák, intézmények stb.) őrzés-védelmi feladatait látja el civil munkavállalóként, továbbá hozzájárul a befogadó nemzeti támogatás és a katasztrófavédelmi feladatok végrehajtásához.

A 2011-es alkotmánymódosítással megszűnt a karkedvezményes szolgálati nyugdíj intézménye, illetve a már szolgálati nyugdíj ellátást élvezők esetében más, az adózás hatálya alá eső, a központi költségvetésből finanszírozott juttatás került megállapításra. Ezzel megszűnt a fegyveres szervek és az MH hivatásos állományú tagjainak az öregségi nyugdíjkorhatár előtti szolgálati nyugellátása, valamint az addig meghatározott feltételek esetében a szolgálati nyugdíjba vonulás lehetősége is. Az új szabályozás szerint a szolgálati járandóságot 18%-os – az akkori személyi jövedelemadó mértéke (jelenleg 15%) – adókötelezettség terhelte. Az a szolgálati járandóságban részesülő, aki szerződésben vállalta az ÖT katonai szolgálatot, az mentesült ezen adókötelezettség megfizetése alól. A szolgálati nyugellátásban részesülők nagy része, főleg, akiknek az adókötelezettség nagy érvágást jelentett a családi kassa bevételeiben, jelentkezett az ÖMT szolgálati jogviszonyba. Ezzel megindult egy létszámnövekedés az ÖTR-ben, ami már messze túlszárnyalta a 2010-es 16 főt. 2013-tól kezdve az MH részletes bontású létszámáról szóló Országgyűlési (OGY) határozatokban az önkéntes tartalékosok maximális létszáma külön pontban került meghatározásra, ami 2013-ban legfeljebb 8.000 fő (ÖMT és ÖVT együtt) lehetett.⁵

Az ÖMT katonák a legmagasabb szinten kiképzettek és feladatvállalásukkal béke és

⁴ A honvédelmi miniszter 95/2010. (XI. 16.) HM utasítása a Magyar Honvédség tartalékos rendszere fejlesztéséhez kapcsolódó egyes feladatokról, Honvédelmi Közlöny, CXXXVII. évf. 17. szám, 1557. p.

⁵ 35/2013. (V. 16.) OGY határozat a Magyar Honvédség részletes bontású létszámáról. - <https://mkogy.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a13h0035.OGY> (Letöltés ideje: 2021. 11. 15.).

különleges jogrendi időszakban is a katonai alakulatok szinte azonnali kiegészítését teszi lehetővé. Békében a tényleges szolgálatuk során a katonai szervezetek szinte bármely feladatába bevonhatóak, önkéntes vállalás esetében missziós szolgálatra is vezényelhetők, valamint katonai specializálódásuknak megfelelően akár külszolgálatot is vállalhatnak. A már említett körülmény miatt az ÖMT katonák nagy része szolgálati járandóságban részesülő, aktív szolgálati idejükben valamely fegyveres vagy rendvédelmi szervezet hivatásos állomány tagja volt. Ahogyan egyre többen érik el a 65 éves nyugdíjkorhatárt, egyre többen kerülnek ki ebből a szolgálati formából, de ezzel egy időben előzőleg semmilyen katonai szolgálatot nem teljesítőik előszeretettel jelentkeznek ÖMT katonának.

2017-ben indult el a területi elven szerveződő önkéntes területvédelmi tartalék erő kialakítása, ahova „a Honvédelem nemzeti ügy” eszméjével mélyen azonosuló, a haza védelméért tenni szándékozó magyar állampolgárok jelentkeztek, akiknek fontos volt a lakhelyükhöz közeli területek és az ott lakók biztonságának növelése. Az önkéntes területvédelmi tartalékos (ÖTT) katona hozzájárul az ország integrált védelmi rendszeréhez, amely képes gyorsan és rugalmasan a veszély mértékéhez igazodva területi szinten (megyei, járási, települési) jelentkező honvédelmi feladatok támogatására, részbeni ellátására. 2021-ben – az ÖTT rendszer fejlődését mutatva – az ÖTT katonák részt vettek egy nemzetközi gyakorlaton az USA-ban, valamint a KFOR missziós feladatban egy szakaszerővel képviseltetik magukat. Nem kizárt, hogy a jövőben más missziókban is megnyílik a jelentkezés lehetősége az ÖT katonák részére.

A COVID-19 világjárvány idején a Kormány munkahelyteremtő programja egyik megoldásaként egy új jogi környezetben az MH a pandémia idején munkájukat elvesztett állampolgároknak nyújtott segítséget. Egy külön jogszabályi bekezdés utal arra, hogy ÖTT jogviszonynak minősül a Hjt. 214. § (1a) bekezdése szerint létesített ÖT szolgálati viszony.⁶ Itt kerül megállapításra, hogy annak az ÖT katonának, aki a tényleges szolgálatteljesítést miniszteri rendeletben meghatározottak szerint egybefüggően látja el, a szerződésében 3 hónap időtartamra szóló próbaidőt kell kikötni. Ez eltér az ÖTT esetében alkalmazott 6 hónapos próbaidőtől, valamint a szolgálati járandóságban részesülőket kizárja ebből a lehetőségből. Eltérően az egyéb önkéntes tartalékos szolgálati jogviszonytól a behívás tervezett időpontját határozott idejű szerződésben kell rögzíteni, valamint a szolgálati jogviszony kezdete a tényleges szolgálatteljesítés kezdő napja.⁷ A hat hónapos határozott időtartamra szóló szerződés egy alkalommal hat hónappal meghosszabbítható, valamint ezt a szolgálatteljesítést egybefüggően kell teljesíteni.⁸ 2020. július 1-jén vonult be az első speciális önkéntes területvédelmi tartalékos (SÖTT) katona. Ez a „különleges” szolgálati forma öt bevonulást élt meg, az utolsó 2021. június 1-én volt.

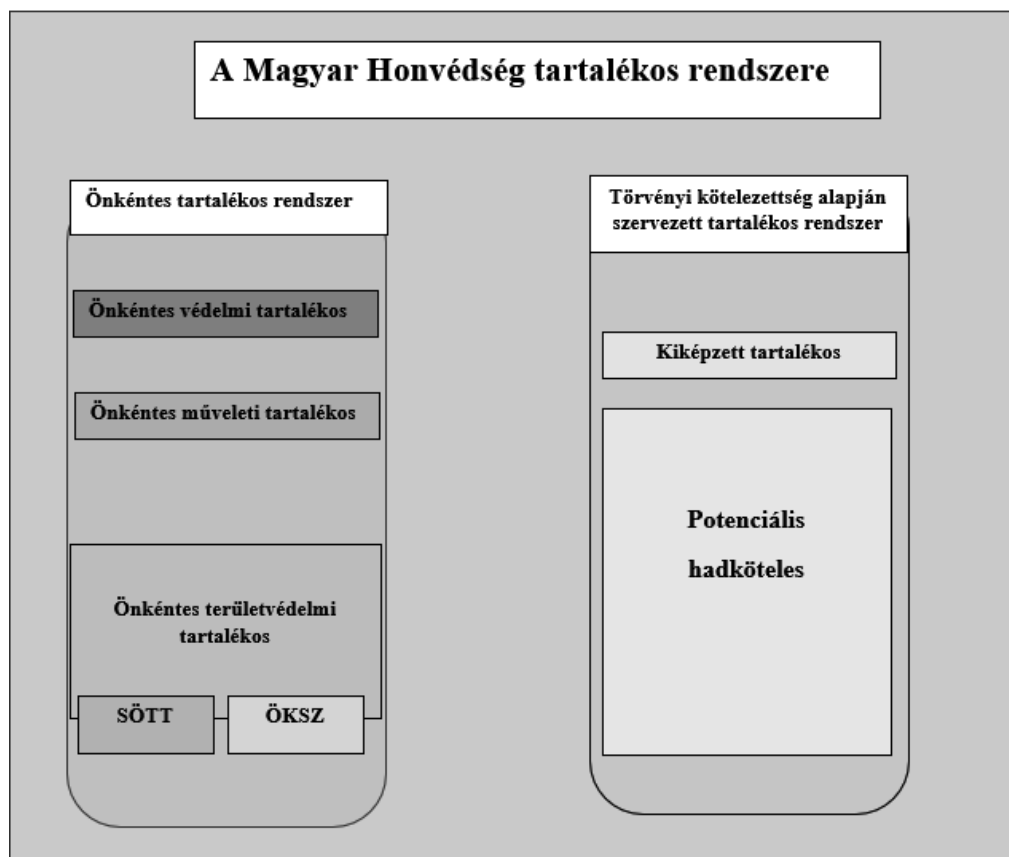
További SÖTT bevonulások is voltak tervezve, de a pandémiás helyzet enyhülésével

⁶ Hjt. Vhr. 237. § (4a) bekezdés.

⁷ 2020. évi XLVII. törvény egyes jogállási tárgyú és egyéb honvédelmi kérdésekkel foglalkozó törvények módosításáról 33. § - 36. § szerint került a Hjt. módosításra.

⁸ 11/2020. (VI. 23.) HM rendelet az önkéntes tartalékos szolgálati viszonyhoz kapcsolódó egyes honvédelmi miniszteri rendeletek módosításáról 1. § - 3. § szerint került a Hjt. Vhr. módosításra.

újra előtérbe került egy korábbi tervezet, ami a polgári és katonai dimenzió közti „szakadék” enyhítésének célkitűzése mellett a magyar állampolgárok hazaszeretetére és a haza védelme iránti elkötelezettségre épült: az önkéntes katonai szolgálat (ÖKSZ). A SÖTT szolgálati forma jogi környezetét felhasználva indult meg az ÖKSZ feltételeinek megteremtése, kiegészítve a jelentkezők részére egyetemi plusz pontok biztosításával.⁹ Az ÖKSZ I. kiképzés 2021. szeptember 15-én kezdődött meg, országosan több mint 500 fővel, s már döntés született az ÖKSZ II. 2022. január 05-ei indításáról. (Ez később felső vezetői döntés következtében halasztásra került.) A SÖTT és az ÖKSZ kiképzésre jelentkezők a területi elven szerveződő ÖTT rendszer rendfokozat nélküli pozícióiba kerültek beosztásba.

1. ábra: Az MH tartalékos rendszere (szerkesztette a szerző)

Az 1. számú ábra jól szemlélteti az MH tartalékos rendszerét, komponenseit és azon belül annak elemeit. Részleteiben megfigyelhető az önkéntes és a törvényi kötelezésen alapuló szolgálatvállalás formái, valamint a SÖTT és az ÖKSZ kapcsolódása az ÖTT rendszerhez. Még azt érdemes rögzíteni, hogy a határozott hat hónapig (egyszer

⁹ 423/2012. (XII. 29.) Korm. rendelet a felsőoktatási felvételi eljárásról 21 § (1) bek. r) pontja.

meghosszabbítható) tartó önkéntes szolgálati formának sajátossága, hogy az első kiképzés után a magyar állampolgár „Kiképzett tartalékos” kategóriába kerül, amint szolgálatát befejezve visszakerül a polgári életbe, azaz a megfelelő minősített időszakban jelenleg 65 éves koráig kötelezhető fegyveres szolgálatra. Ez természetesen igaz a feltételezhetően huzamosabb ideig tervezett többi ÖT szolgálati formára is.

Már az eddigiekben is megemlítésre került egy-egy előny, ösztönző momentum, ami az állampolgárok önkéntes katonai szolgálatvállalását hivatottak motiválni, s minél hamarabb feltölteni a jogszabályban engedélyezett (előírt) 20 000 fős ÖT létszámkere-
tet.¹⁰

A Magyar Honvédség önkéntes tartalékos rendszerének ösztönző rendszere

Az magától értetődő, hogy alapvető fontosságú minden szervezetnek, intézménynek, hogy a munkaerő toborzási folyamatok során a legtöbb előnyt kommunikálja, amit a jelentkező élvezhet az adott munkahely választásával. Egy megfelelő ösztönző rendszer kialakításával nagyobb hatásokkal lehet a munkahelykeresőt motiválni, hogy a meghirdetett pozícióba jelentkezzen. Megjelenik az ösztönzés és a motiváció is ebben a folyamatban, ami között az összefüggés úgy írható le: „Az ösztönzéssel növelhető a motiváció.”¹¹ Az elérendő cél, amire az állampolgárt rá szeretnénk venni, hogy jelentkezzen az MH ÖT állományába. Ha a belső mozgatórugó eleve megvan a jelentkezőben, mert érdeklődésének középpontjában az MH feladatrendszere áll, vagy szeretne tenni valamit a hazája biztonsága érdekében, akkor csak a megfelelő eljárásrenddel kapcsolatos információkat szükséges vele közölni: Hol lehet jelentkezni? Milyen dokumentumok szükségesek a jelentkezéshez? A megfelelő feltételek megléte esetén milyen eljárásrendre számíthat a jelentkező? Ellenben, akiben nincs meg ez az elkötelezettség, vagy nevezhetjük belső motivációnak is, akkor azt a különféle előnyök, kedvezmények, plusz juttatások hangsúlyozásával lehet kialakítani, tehát motiválttá tenni.

Az ÖT állománykategórián belül az ÖVT állomány feladatrendszere a legszűkebb és az elmúlt időszakban a legkevesebbet változott. Általában az a jellemző, hogy valaki egy stabil háttérrel rendelkező munkáltatónál (fegyveres) biztonsági őri állást keres. Egy nagyon népszerű szolgálati beosztás a 24 órás szolgálatteljesítés és azt követő 72 órás pihenő. Már magában ez egy nagyon erős motivációt alakíthat ki a jelentkezőnél, hiszen egy tervezhető munkabeosztás (szolgálatteljesítés) mellett sok szabadidő keletkezhet. Mint civil munkavállaló, munkaviszonyban a HM Elektronikai, Logisztikai és Vagyongkezelő Zrt. alkalmazásában van, mint fegyveres biztonsági őr. Viszont a munkaviszony létesítésének feltétele az önkéntes katonai szolgálat vállalása (ÖVT), s az azzal járó kiképzés végrehajtása. A tartalékos ebben az esetben a hétköznapiakban civil munkavállalóként dolgozik, az ÖVT jogviszonyhoz kapcsolható kiképzéseket a tartalékos szolgálatra történő behívás keretein belül valósítja meg. Ebben az esetben az Alaptörvényben nevesített különleges jogrendek¹² valamelyikében van értelme valós önkéntes

¹⁰ 24/2019 (VII.2.) Országgyűlési határozat a Magyar Honvédség rendszeresíthető beosztások számáról.

¹¹ Terjék Miklós: Ösztönzés, A versenyszféra és a Honvédség motivációs lehetőségeinek összehasonlítása, Budapest, Hadtudományi Szemle, 2017. X. évf. 1. szám, 590. p.

¹² Magyarország Alaptörvénye, A különleges jogrendek (48-54. cikk), 2011. április 25.

tartalékos szolgálatról beszélni, amikor megtörténik az ÖVT állomány behívása, ahol feladatrendszerét az adott objektum, intézmény parancsnoka határozza meg.

A leírtakból azt emelném ki, hogy ÖVT esetében a biztos munkahely (Maslow – biztonság szükségletek), az állandó, stabil illetményrendszer, az előnyös munkaidő beosztás, valamint a hierarchikus rendszerekre jellemzően a kimagasló teljesítmények elismeréseként történő előre jutás, a felelősségteljesebb feladatvégzés – úgymint váltás-parancsnoki pozícióba történő kinevezés (Maslow – elismerés szükséglet) – kiemelkedő motivációs rendszerként szolgálhat.

Az ÖMT állomány alkalmazása már szélesebb területen valósul meg a katonai alakulatok részvételével. Az első ÖMT állomány a szolgálati nyugellátásban részesülők köréből került ki, ahol az alapvető motiváció egyértelműen a megváltozott jogszabályi környezet következtében a járandóság adókötelezettség alóli mentesülés volt. Ezt vehetnénk a Herczberg két-tényezős elméletének a higiénés tényezők hiányának esetének, ahol az elégedetlenséghez vezető tényezők valamilyen módon történő kielégítése megszűnteti azt. Amikor az adókötelezettség alóli mentesülés feltételül az ÖMT szolgálati jogviszony megléte lett megszabva – ezáltal megmaradt az egész nyugdíj/járandóság – erősen motiválva lett az állomány az önkéntes katonai szolgálatvállalásra. Az ÖMT beosztásokat a nyugállományú katonák „a jelentkezés sorrendjében” tölthették be, vagyis, aki sokáig gondolkodott a felajánlott lehetőségen, akkor előfordult, hogy az aktív állományban utoljára viselt rendfokozatától kisebb ÖMT-s rendfokozatot kapott. Az ebből fakadó kezdeti feszültségek az idő folyamán ellaposodtak. Viszont az elmúlt időszakban az MH vezetésének döntése következtében biztosítva lett a szolgálati járandóságban részesülő önkéntes katonák – legnagyobb részükben ÖMT katonák – nyugállományba vonuláskor viselt rendfokozatának önkéntes tartalékos jogviszonyba történő biztosítása.¹³ Ez egyértelműen a megbecsülés iránti igény kielégítésére szolgáló motivációs eszközként értelmezhető elősegítve, hogy az ÖMT járadékos minél tovább maradjon az MH állományában.

Az ÖMT szolgálatra jelentkezettek (nem szolgálati járandóságban részesülők) nagy része már valamilyen formában találkozott a fegyveres testületek valamelyikével, rendelkezik valamilyen katonai kiképzéssel (pl.: volt sorkatona vagy szerződéses legénységi katona). Itt egyértelműen arról beszélünk, hogy a katonai alakulatok részére biztosított tartalékos beosztásokat (ÖMT) a civil munkája mellett, a jogszabályokban meghatározott keretek között tölti be az ÖMT katona. Részvétel a haza védelmében, a katonai kiképzés adta kihívás, külföldi katonai szerepvállalás esetében az izgalmas kaland lehetősége, mind-mind lehet motiváció a jelentkező számára, amely betöltheti a Maslow szükségletpiramis¹⁴ kognitív szükséglet, elismerés szükséglet és a valahova tartozás szükséglete kielégítését is.

A pénz nem boldogít! Ez már közhelyként hangzik, s az a kiegészítés is, hogy a hiánya viszont boldogtalanná tehet. Az MH az ÖMT idejét, elkötelezettségét szeretné anyagiilag is elismerni. Az, hogy ez mennyire elég vagy szerény, csak az ÖMT egyéni

¹³ Az MH parancsnokának 500/2021 MH PK parancsa, 2021. szeptember 16.

¹⁴ Szabó Szilvia: Maslow motivációs piramisa. <http://www.azirastukreben.hu/maslow-motivacios-piramisa> (letöltés ideje: 2021. november 25.)

helyzetét vizsgálva lehetne eldönteni, de általánosságban kijelenthető, hogy az anyagi elismerés inkább hat pozitív motivációként, mint annak ellenkezője. Az ÖMT katona jogosult a szolgálatteljesítés (behívás) idejére illetményre, térítésmentes ételmezési ellátásra, ruházati ellátásra, egyes szociális támogatásokra és az egyes utazási költségeinek megtérítésére. Emellett az ÖMT katona évente rendelkezésre állási díjra jogosult a minimálbér 150%-ában (2021-ben: bruttó 251 100 Ft; 2022-ben bruttó 300 000 Ft).

Az ÖTT rendszer kiépítése 2017-ben kezdődött meg az ország 197 járására (174 járás + 23 budapesti kerület) és a megyei közigazgatási rendszer felépítésére alapozva. Ezzel meg lett teremtvé annak a feltétele, hogy a magyar állampolgár, aki elkötelezett a haza védelme iránt, lakhelyéhez közel, napi bejárással tud kiképzésre és szolgálatteljesítésre járni, a szűkebb pátriája biztonságának zálogává válhat. Ezt az áldozatvállalást a már ÖMT szolgálatnál említettekén kívül az MH további anyagi juttatásokkal díjazza.¹⁵ Az ÖTT katona jogosult szerződéskötési díjra, ami a honvédelmi illetményalap¹⁶ 75%-ában van megállapítva (2021-ben: 33 450 Ft). Érdemes megemlíteni, hogy ÖTT szolgálati jogviszonyra egy „könnyített” egészségügyi és pszichológiai alkalmasság megléte esetén alkalmassá válik a jelentkező. Ezzel a bejutási eljárásrend lesz gyorsabb a hivatásos, szerződéses és ÖMT szolgálati jogviszony létesítéséhez viszonyítva.¹⁷

A COVID-19 világjárvány ideje alatt a Kormány munkahelyteremtő programjának részeként került létrehozásra a SÖTT szolgálati jogviszony lehetősége, ahol hat hónapra szóló – egyszer hat hónappal meghosszabbítható – munkalehetőséget kínált az MH. Ebben az esetben egyértelműen tetten érhető az alapvető biztonsági szükséglet kielégítésének igénye, hiszen munkahelyteremtési céllal jött létre. Akinek van munkahelye, akkor el tudja látni a családját, ki tudja fizetni a számlákat és az alapvető élelmiszereket meg tudja vásárolni, tud a gyermekeiről gondoskodni. A havi illetmény a mindenkori minimálbérrel egyezik meg (2021-ben: 167 400 Ft). A SÖTT jogviszony már kivezetés alatt van az MH rendszeréből, de az elmondható, hogy az 1400 fölötti jelentkezettből több mint 400-an kötöttek szolgálati jogviszonyt az MH-val, s lettek szerződéses katonák vagy ÖTT, illetve ÖMT katonák.

2021 ősszén indult el az MH legújabb szolgálati formája (ÖKSZ), amely azokat a fiatal és középkorú állampolgárokat célozza meg, akik nem rendelkeznek a honvédelemmel kapcsolatos közvetlen személyes tapasztalattal, de tenni szeretnének azért, hogy honvédelmi ismereteiket bővítsék. Már a SÖTT jogviszonynál említettektől eltérő ösztönző elemek jelennek meg. A két hónapos alapkiképzés és alapozó szakkiképzést követően az ÖKSZ katona műveleti besorolású alakulatoknál folytathatja szakkiképzését, aminek következtében a havi illetménye a garantált bérminimumra emelkedik (2021-ben bruttó 219 000 Ft-ra; 2022-ben bruttó 260 000 Ft-ra). Emellett az ÖKSZ program

¹⁵ Az ÖTT katona esetében az éves rendelkezésre állási díj a mindenkori minimálbér 100%-a.

¹⁶ A mindenkori költségvetési törvény határozza meg, amely 2022-re vonatkozólag a 2021. évi XC. törvény 62. § (2)-ben van rögzítve szintén 44600 Ft-ban: (<https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A2100090.TV&se-archUrl=/gyorskereso>), (letöltés ideje: 2021. január 25.)

¹⁷ Az egészségügyi alkalmassági vizsgált alapja a 22/1991. (XI. 15.) NM rendelet a kézilőfegyverek, lőszerek, gáz- és riasztófegyverek megszerzésének és tartásának egészségügyi alkalmassági feltételeiről és vizsgálatáról szóló jogszabály.

toborzó szakaszának második felében megjelent egy rendkívül ösztönző elem a felsőoktatásba jelentkezni szándékozók részére, ugyanis az ÖKSZ-es szolgálatvállalás plusz felvételi pontokat jelenthetnek a felsőoktatásba jelentkezéskor a már hivatkozott 423/2012. (XII. 29.) Korm. rendelet a felsőoktatási felvételi eljárásról 21 § (1) bek. r) pontja szerint. Az alapkiképzés elvégzése után 16 pontot, a szakkiképzés elvégzése 32 pontot, illetve a hat hónap szolgálathosszabbítás és annak teljesítése plusz 32 pontot jelenthet (azaz összesen 64 pontot lehet egyéves ÖKSZ szolgálattal szerezni).¹⁸

Minden önkéntes tartalékos szolgálati formához még egyéb „cafeteria-szerű” juttatások, hozzájárulások állnak rendelkezésre. Ezek közül az egyik – a mindennapokban is – leghasznosabb a különböző vásárlási kedvezmények, szabadidős tevékenységek és szórakozási lehetőségek, banki szolgáltatások, valamint mobiltelefon kedvezményes előfizetések biztosító szolgáltatások igénybevételi lehetőségei. Az MH több mint 20 céggel, bankkal, szolgáltatóval áll szerződésben, amelyek különböző kedvezményeket biztosítanak az MH teljes állományának, köztük az ÖT katonai állomány részére is. A másik népszerű lehetőség az MH tulajdonában lévő üdülő, rekreációs intézmények nyújtotta szolgáltatások kedvezményes igénybevételének lehetőségei. Ezek nem jelentenek plusz anyagi juttatást, viszont az lehetőségek kihasználása enyhébb anyagi megterheléssel jár.

Az ÖT katonák részére rendelkezésre áll egy ösztöndíj lehetőség, amit az 50/2017. HM¹⁹ utasítás szabályoz. A 2021. évi pályázat április végén jelent meg, s az ösztöndíj mértékének alapja a honvédelmi illetményalap (2021-22-ben: 44 600 Ft), s az ösztöndíj nagyságát a kiképzettség szintjéhez köti a „Pályázati felhívás.”²⁰ Az ösztöndíj a 2021-ben kiírt pályázat alapján 40 140 – 80 280 Ft közötti összeg között váltakozhat, ami szintén ösztönzőleg hathat az önkéntes katonák számára, hogy motiváltak legyenek a magasabb kiképzési szint elérésére.

Az ÖTR elemein kívül van még egy szereplője a rendszernek, aminek a megnyerése nélkül csak korlátozottan lehet a teljességről beszélni. Minden vállalat, intézmény, cég, vállalkozás – munkáltató – elemi érdeke, hogy a meghatározott jogszabályi keretek között alkalmazottai a lehető legtöbb időt töltsék a munkahelyükön és munkájukkal járuljanak hozzá a munkahely sikeréhez és termelés hatékonyságához. Amikor az ÖT katonai a szerződésben vállalt szolgálatteljesítésre bevonul az MH valamely alakulatához, akkor hiányzik a munkahelyéről, s jogosan merül fel a kimaradt munka kárpótlásának

¹⁸ Összehasonlításképpen pl.: egy B2 komplex nyelvvizsgáért 28 pont, egy C1 komplex nyelvvizsgáért 40 pont, sporteredményért maximum 50 pont (olimpia) szerezhető.

(Forrás: https://www.felvi.hu/felveteli/jelentkezes/felveteli_tajekoztato/FFT_2022A/2_pontszamitas/24_tobbletpontok/247_sporteredmeny – Letöltve:2022.03.01.)

¹⁹ 50/2017. (IX. 15.) HM utasítás az önkéntes tartalékosokkal köthető ösztöndíjszerződésekről, valamint az ösztöndíjak folyósításának rendjéről. Megjelent: Hivatalos Értesítő 2017/46.

²⁰ Az MH Tartalékképzés és Támogató Parancsnokság PÁLYÁZATI FELHÍVÁSA az Önkéntes Tartalékosok részére folyósítható tanulmányi ösztöndíjról.

https://www.uni-miskolc.hu/euk/palyazatok/honvedseg/osztondij_palyazat.pdf (Letöltve:2021 november 25.)

kérdése. Az ÖTR elemzésében már 2007-ben születtek tudományos kutatások, amelyek a munkáltatói oldal megfelelő kompenzálásának lehetőségét keresték.²¹ Az Országgyűlés 2008-ban hozott határozatot az ÖT rendszer felülvizsgálatáról, az annak alapján kidolgozott határozat képezte a Kormány által megkezdett előkészítő munka alapját. Akkor még külön jogszabály nem foglalkozott a munkáltatók kompenzálásával, viszont a hivatkozott értekezésben a szerző arra a következtetésre jut, hogy szükséges a munkáltató részére az ÖT katona bevonulásából fakadó kárát megtéríteni. 2011-ben megjelent a 294/2011 kormányrendelet,²² amely szabályozza a munkáltató (ideszámítva a vállalkozót és őstermelőt) megfelelő anyagi természetű kompenzációját. Ugyanakkor védelem is megilleti a munkavállaló önkéntes tartalékost, ami a „Munka törvénykönyvében”²³ jelenített meg a jogalkotó. A jogszabály szerint a munkáltató felmondással nem szüntetheti meg a munkavállalója munkaviszonyát az önkéntes tartalékos tényleges katonai szolgálatteljesítése alatt.

Az ÖTR-ben eltöltött szolgálatom ideje alatt azt figyeltem meg, hogy a munkáltatók körében elsősorban népszerű a kompenzációs rendszer, ami a Központi Statisztikai Hivatal által közölt ágazati bruttó átlagbért veszi alapul, de amikor el kell engedni az ÖT katonát, akkor sokszor a saját érdeküket szem előtt tartva nem mindig nyilvánul meg a gördülékeny együttműködés. Sok ÖT katona a szerződésének megszüntetésekor hivatkozott a munkájának megtartására. Ez azt mutatja, hogy szükséges tovább keresni a legoptimálisabb megoldást, ahol a munkáltató érdekeltté válik ÖT katona alkalmazásában és annak szolgálatvállalásának támogatásában. A dolgozatnak nem célja a lehetséges megoldások keresése, csupán szeretném a figyelmet az önkéntes tartalékos rendszer motivációs rendszerének erre az oldalára is ráirányítani.

Összegzés

Tanulmányomban bemutattam az MH ÖTR motivációs rendszerét. Talán célszerűbb ösztönző rendszernek nevezni, ami kialakíthatja, s fenntarthatja (motiválhatja) az ÖT katona szolgálatvállalási szándékát és a haza honvédelmi ügye iránti elkötelezettségét. A legtöbb esetben anyagi jellegű juttatások kerültek megnevezésre eltérően, hogy az ÖT szolgálat mely típusáról beszélünk. Ezért is tartottam fontosnak röviden bemutatni az önkéntes tartalékos rendszert, hogy mely ösztönző elemek melyik ÖT formához tartoznak. Ami viszont minden szolgálati formánál elmondható, hogy aki valamilyen személyes motivációból kifolyólag csatlakozott az MH ÖTR-hez, az a katonai szocializáció során magasabb szintű fegyelemre, önfegyelemre, rendszerszemléletre, munkafegyelemre tett szert, ami a személyes életvitelre is pozitív és kedvező hatással lehet és elősegítheti a Maslow szükségletpiramis csúcsán elhelyezkedő „önmegvalósítás” beteljesülését.

²¹ Kladek András: Önkéntes tartalékos rendszer és munkáltatói támogató program Doktori (PhD)-értekezés. 2007. ZMNE.

²² 294/2011. (XII. 22.) Korm. rendelet az önkéntes tartalékos rendszerhez kapcsolódóan, a munkáltatót megillető támogatásokra vonatkozóan. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1100294.kor> (Letöltve: 2021. november 25.)

²³ 2012. évi I. törvény a munka törvénykönyvéről. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1200001.tv> (Letöltve: 2021. november 25.)

Az ÖTR számos szereplővel rendelkezik és az eltérő feltételrendszerek eltérő, „személyre szabott” ösztönzést kívánnak meg. Ezért is szükséges lehet az ÖTR racionalizációja, amely során egységesebbé válhatnak az eltérő követelmények és a különböző ösztönző mechanizmusok rendszere, így kiszámíthatóbbá és könnyebbé válhat a különböző ÖT szolgáltatformák egymás közötti átjárhatósága is. A tanulmány a 2022. március előtti helyzetnek megfelelő állapotokat elemezte.

Felhasznált irodalom

Az MH Tartalékképzős és Támogató Parancsnokság PÁLYÁZATI FELHÍVÁSA az Önkéntes Tartalékosok részére folyósítható tanulmányi ösztöndíjról.

Kladek András: Önkéntes tartalékos rendszer és munkáltatói támogató program Doktori (PhD)-értekezés. ZMNE. 2007.

Szabó Szilvia: Maslow motivációs piramisa. <http://www.azirastukreben.hu/maslow-motivacios-piramisa> (letöltés ideje: 2021. november 25.)

Terjék Miklós: Ösztönzés, A versenyszféra és a Honvédség motivációs lehetőségeinek összehasonlítása, Budapest, Hadtudományi Szemle, 2017. X. évf. 1. szám.

Urbán Lajos: A tartalékos erők helye, szerepe, működésének aspektusai a magyar nemzeti haderőben, Doktori (PhD) értekezés, Budapest, 2010.

Magyarország Alaptörvénye.

2001. évi XLIV. törvény a sor- és tartalékos katonai szolgálat teljesítése rendjének változásával érintett törvények módosításáról.

2012. évi I. törvény a munka törvénykönyvéről.

2020. évi XLVII. törvény egyes jogállási tárgyú és egyéb honvédelmi kérdésekkel foglalkozó törvények módosításáról.

24/2019 (VII.2.) Országgyűlési határozat a Magyar Honvédség rendszeresíthető beosztások számáról.

35/2013. (V. 16.) OGY határozat a Magyar Honvédség részletes bontású létszámáról.

294/2011. (XII. 22.) Korm. rendelet az önkéntes tartalékos rendszerhez kapcsolódóan, a munkáltatót megillető támogatásokra vonatkozóan.

423/2012. (XII. 29.) Korm. rendelet a felsőoktatási felvételi eljárásról.

95/2010. (XI. 16.) HM utasítása a Magyar Honvédség tartalékos rendszere fejlesztéséhez kapcsolódó egyes feladatokról.

50/2017. (IX. 15.) HM utasítás az önkéntes tartalékosokkal köthető ösztöndíjszerződésekről, valamint az ösztöndíjak folyósításának rendjéről.

22/2002. (IV. 10.) HM rendelete az önkéntes tartalékos jogviszony szabályozásáról.

11/2020. (VI. 23.) HM rendelet az önkéntes tartalékos szolgálati viszonyhoz kapcsolódó egyes honvédelmi miniszteri rendeletek módosításáról.

22/1991. (XI. 15.) NM rendelet a kézilőfegyverek, lőszerek, gáz- és riasztófegyverek megszerzésének és tartásának egészségi alkalmassági feltételeiről és vizsgálatáról szóló jogszabály.

Az MH parancsnokának 500/2021 MH PK parancsa.

A katonai igazgatás feladatrendszere az önkéntes tartalékos rendszer vonatkozásában

Héregi Erika

Az ezredfordulóig különleges jogrendben a Magyar Honvédség békeidőszaki személyi állománya hadkötelesekkel került kiegészítésre, elsősorban azokkal, akik már letöltötték a törvény által előírt sorkatonai szolgálatukat, és lehetőség szerint ezt követően tartalékos továbbképzéseken is részt vettek, illetve akik önkéntes vállalás alapján már voltak hivatásos vagy szerződéses katonák, és másodsorban olyan személyekkel, akik még teljesítettek katonai szolgálatot. 2004-től viszont a hadkötelezettség csak katonai különleges jogrend idején állhat fenn, ebből következően a katonai szolgálatot már teljesített, hadkötelezettség alapján igénybe vehető állomány létszáma folyamatosan csökken, illetve emellett a már megszerzett szakmai tudás és tapasztalat is elévül.

Mindezek miatt felmerült az igény egy olyan állomány létrehozására, amely a katonai szolgálatot önként vállalja, a kiképzését már békeidőszakban megkapja, viszont mivel szolgálatára alapvetően különleges jogrendben van szükség, folyamatos szolgálatot csak ebben az időszakban teljesít.¹ Az ezt megvalósító önkéntes tartalékos szolgálat jogi alapját 2002-ben teremtette meg a honvédelemről szóló törvény ezirányú módosítása („a tartalékos állományból önkéntesek azok, akik meghatározott ideig, szerződés alapján önként vállalják a tartalékos katonai szolgálatot.”²) viszont az ezen állomány és a számukra rendszeresített beosztások feltöltése csak 2012-ben került előtérbe. Az önkéntes tartalékos rendszer jelenleg több jogviszonytípusból áll:

1. Önkéntes műveleti tartalékos: a Magyar Honvédség hadrendjébe tartozó katonai szervezetek hadibeosztásaiban bármely szakterületen igénybe vehetők.
2. Önkéntes védelmi tartalékos: békeidőszakban egy civil cég alkalmazásában, mint munkavállaló a Magyar Honvédség objektumainak őrzés-védelmét látják el fegyveres biztonsági őrként, és önkéntes tartalékosként ugyanezen feladatokat végzik. Jelenleg a két területvédelmi ezred állományába tartoznak.
3. Önkéntes területvédelmi tartalékos: a szolgálat lényegét jelmondatuk pontosan meghatározza: „*Légy szűkebb lakhelyed biztonságának záloga.*”³ Ezen állomány a lakóhelye szerinti járáshoz, főváros esetén kerülethez legközelebbi területvédelmi alegységhez kerül, alapesetben ott teljesít szolgálatot.
4. Speciális önkéntes területvédelmi tartalékos: Alapvetően a Covid-19 járvány idején munkájukat elvesztett állampolgárok részére létrehozott szolgálati forma. Olyan területvédelmi tartalékos, aki 6 hónapos szerződést köt a területvédelmi ezredeknél lévő beosztásokra, a szerződés fennállása idején heti 40 órát kiképzésen, felkészítésen vesznek részt. A 6 hónapos szerződés további 6

¹ Kádár-Vanyur 82. o.

² A sor- és tartalékos katonai szolgálat teljesítése rendjének változásával érintett törvények módosításáról szóló 2001. évi XLIV. törvény 6. § (2) bek.

³ Minden amit az önkéntes tartalékos szolgálatról tudni kell Ördög Kovács Márton <https://honvedelem.hu/hirek/minden-amit-az-onkent-es-tartalekos-szolgalatrol-tudni-kell.html>

hónappal egyszeri alkalommal meghosszabbítható. Jelenleg kifutó szolgálati forma.

5. Önkéntes katonai szolgálat: A speciális területvédelmi tartalékos sikerén alapuló új ideiglenes szolgálati forma, elsősorban azok részére, akik nem nyertek felvétel felsőoktatási intézménybe, de szeretnének ismét jelentkezni. A szolgálat-teljesítés helye, hasonlóan a területvédelmi tartalékosokhoz a lakóhelyhez legközelebb eső területvédelmi alegység. A 6 hónapos szolgálatért a felsőoktatásba történő jelentkezés során pluszpontok számolhatóak el.⁴

Ezáltal a Magyar Honvédség 2004-ig kizárólag hadkötelezettségen alapuló tartalékos állománya kiegészült az önkéntesség alapján szolgálatot vállalókkal, amely jelentős mértékben növelte a naprakész kiképzettséggel és felkészültséggel rendelkező, különleges jogrendben azonnal igénybe vehető, békeidőszakban nem folyamatos katonai szolgálatot ellátó személyek számát.

Önkéntesség alapján	Hadkötelezettség alapján
önkéntes műveleti tartalékos	kiképzett tartalékos ⁵ potenciális hadköteles ⁶
önkéntes védelmi tartalékos	
önkéntes területvédelmi tartalékos	
speciális önkéntes területvédelmi tartalékos	
önkéntes katonai szolgálat	

1. sz. ábra: A Magyar Honvédség tartalékos állománya⁷

Önkéntes tartalékosok toborzása

A katonai szervezetek személyi állományának kiegészítését a katonai igazgatás szervei végzik: békeidőszakban toborzás útján,⁸ hadkötelezettség fennállása idején a hadkötelezettség alapján katonai szolgálatra kötelezhető katonai szolgálatra tervezésével és behívásával. A békeidőszaki toborzás a Magyar Honvédség minden, önkéntesség alapján vállalható szolgálati formájára vonatkozik, kivéve az önkéntes védelmi tartalékos

⁴ Új, állandó szolgálati formát indít a Magyar Honvédség <https://kormany.hu/hirek/uj-allando-szolgalati-format-indit-a-magyar-honvedseg>

⁵ 2011. évi XCIII. tv. 41. § (4) bek.: A kiképzett tartalékos állományba a Honvédség állományából kikerült, korábban hivatásos, szerződéses, önkéntes tartalékos katonai szolgálatot, hallgatói, honvéd tisztjelölti vagy altisztjelölti szolgálatot vagy honvédelmi szervezetnél katonai alak kiképzést, alapfelkészítést, vagy annak valamely modulját teljesített férfi tartozik.

⁶ 2011. évi XCIII. tv. 80. § 27. pont: potenciális hadköteles: hadkötelezettség fennállásán kívüli időszakban a hadköteles, aki nem tartozik a kiképzett tartalékos állományba

⁷ 2011. évi CXIII. tv. 41. § (2) bek. alapján

⁸ A katonai toborzás rendjéről szóló 64/2017. HM utasítás 4. § (4) bek. alapján

szolgálatot, mivel ez a jogviszony kizárólag a Magyar Honvédség objektumaiban civil fegyveres biztonsági őrként dolgozó személyekkel létesíthető.

hivatásos	önkéntes műveleti tartalékos	honvéd tisztjelölt
	önkéntes védelmi tartalékos	
	önkéntes területvédelmi tartalékos	
	speciális önkéntes területvédelmi tartalékos	
	önkéntes katonai szolgálat	
szerveződéses		honvéd altisztjelölt

2. sz. ábra: A Magyar Honvédség önkéntességen alapuló szolgálati formái

A toborzást megkönnyíti, hogy a katonai igazgatási szervek minden megyeszékhelyen és a fővárosban is megtalálhatóak. Emellett megjelennek különböző rendezvényeken és iskolákban, ezzel megkönnyítve az érdeklődést és a jelentkezés végrehajtását. A toborzó állomány tájékoztatást ad a katonai szolgálat formáiról, az azzal járó kötelezettségekről és a Magyar Honvédség által biztosított juttatásokról. Ez alapján az érdeklődők el tudják dönteni, hogy melyik szolgálati forma a legmegfelelőbb számukra. Az önkéntes tartalékos formát azon személyek választják, akik nem akarnak teljes mértékben elköteleződni a katonai pálya iránt, szeretnék megtartani a civil foglalkozásukat, viszont időközönként részt vesznek felkészítéseken és kiképzéseken. Ennek ellenére szerencsére egyre nagyobb mértékben fordul elő, hogy ezen állomány tagjai a szerződésük lejártával vagy már előtte a szerveződéses katonai jogviszonyt választják.

Az önkéntes tartalékosok a hivatásos és szerveződéses állomány mellett nagyszámban vettek részt a 2013-as dunai árvíz idején az árvízvédelmi munkálatokban és jelenleg is jelentős szerepet játszanak a tömeges bevándorlás okozta válsághelyzet miatt Magyarország határain emelt kerítés őrzésében és a koronavírus-járványhelyzet miatt a kórházakban.

Az önkéntes tartalékos jogviszony és a meghagyás⁹

A hatályos jogszabályok alapján meghagyásban érintett munkakört betöltők nem létesíthetnek, illetve tarthatnak fent önkéntes tartalékos jogviszonyt.¹⁰

⁹ 2011. évi CXIII. tv. 80. § 21. pont: „meghagyás: munkakörhöz kapcsolódóan és névre szólóan végrehajtott eljárás, amely során jogszabály vagy hatósági határozat alapján meghagyásba bevont szerv által kijelölt személyek a meghagyási névjegyzékbe kerülnek, és akiket ez alapján behívásra ideiglenesen nem tervezhető kategóriába sorolnak.”

¹⁰ 2012. évi CCV. törvény 215. § (1) bek. c) pont alapján

A 290/2011. kormányrendelet bizonyos szerveknél, szervezeteknél¹¹ munkaviszonyban állók számára lehetőséget ad az ez alóli felmentésre. A katonai igazgatás területi szerve írásban megkeresi az önkéntes tartalékos szolgálatra jelentkező munkáltatóját, hogy nyilatkozzon, a jelentkező személy meghagyásban érintett munkakört tölt-e be. Amennyiben a munkáltató válasza alapján az érintett munkakör meghagyásban érintett, a katonai igazgatás területi szerve írásban értesíti a pályázót, hogy az önkéntes tartalékos jogviszony létesítését kizárólag a honvédelemért felelős miniszter engedélyezheti. Az erre vonatkozó kérelmet a pályázónak, a munkáltatója javaslatával együtt a Honvédség katonai igazgatási és központi adatfeldolgozó szervéhez kell benyújtani, amely az véleményezve szolgálati úton felterjeszti a miniszterhez. Amennyiben a miniszter a kérelemnek helyt ad, az érintett önkéntes tartalékos különleges jogrendben – amennyiben munkaköre adott időben is meghagyásban érintett – tényleges katonai szolgálatra nem hívható be. Ha a különleges jogrend elrendelésekor tényleges szolgálatot teljesít, azonnal el kell bocsátani, hiszen az adott személy honvédelmi feladatait elsődlegesen a meghagyásban érintett munkakörében hajtja végre.¹²

Önkéntes tartalékosok behívása

Az önkéntes tartalékosok behívását a központi katonai igazgatási szerv végzi az állományilletékes katonai szerv által megadott igények alapján. A behívásra vonatkozóan a katonai igazgatási szervek hatósági jogkörrel rendelkeznek.¹³ A behívás behívóparanccsal vagy bevonulási paranccsal történik.¹⁴ A bevonulási parancs egy kitöltetlen nyomtatvány, amely az önkéntes tartalékos szerződés megkötésekor a vonatkozó tájékoztatóval együtt átadásra kerül az önkéntes tartalékos számára. A bevonulási parancsot az önkéntes tartalékos tölti ki, a központi katonai igazgatási szerv által megadott adatok alapján. A folyamatos tényleges szolgálatot vállaló önkéntes tartalékosok (beleértve az önkéntes katonai szolgálatot teljesítőket is) tényleges szolgálatának kezdetét a jogviszony létesítésére vonatkozó szerződés tartalmazza. A behívóparancsot a központi katonai igazgatási szerv parancsnoka adja ki. A behívóparancs kiadása, illetve a bevonulási parancs adatainak közzlése történhet telefonon, postai úton vagy elektronikus formában. Az előre tervezett behívásokra, kiképzésekre, felkészítésekre vonatkozóan, azt megelőzően 60 nappal a központi katonai igazgatási szerv értesíti az érintett önkéntes tartalékosokat, majd a tényleges szolgálatteljesítés kezdete előtt 30 nappal kiadja a behívó parancsot. Ettől eltérően a bevonulási parancs közölhető:

- amennyiben a feladat végrehajtása igényli, az önkéntes védelmi tartalékos katona, valamint „a megyei, fővárosi, illetve járási, fővárosi kerületi katonai igazgatási összekötő beosztásra szerződést kötött, illetve a megyei, fővárosi védelmi bizottság munkáját támogató önkéntes műveleti tartalékos katonák, a területvédelmi feladatok ellátása érdekében a megyei, járási szervezeti

¹¹ A 290/2011. Korm. rendelet 1. mellékletében szereplő II. kategória 1-17. és 19. számon meghatározott szervek és szervezetek

¹² 290/2011. Korm. rendelet 64. § (49)-(7) bek.

¹³ 2013. évi XCVII. törvény 2. § (5) bek. és 3. § a) pont alapján

¹⁴ 9/2013. HM rendelet 244. § (1) bek.

elemeknél beosztásra szerződést kötött önkéntes műveleti tartalékos katonák és az önkéntes területvédelmi tartalékos katonák részére a bevonulás időpontja előtt legalább 3 nappal,”

- a menedékjogról szóló törvény szerinti tömeges bevándorlás okozta válsághelyzet, illetve katasztrófhelyzet idején a vonatkozó feladatok végrehajtása érdekében az önkéntes műveleti tartalékosok számára a bevonulás előtt legalább 8 nappal.¹⁵

Különleges jogrendben a központi katonai igazgatási szerv a behívás tervezett időpontja előtt 30 nappal értesíti az önkéntes tartalékost, és a behívóparancsot legalább 15 nappal a bevonulás előtt kiadja. Ettől eltérően a veszélyhelyzet, szükségállapot, terrorveszélyhelyzet, váratlan támadás kihirdetését követően a bevonulási parancs a bevonulás előtt 8, illetve 3 nappal is közölhető.¹⁶

A központi katonai igazgatás szerve bevonulási parancsra vonatkozó közlés, illetve a behívó parancs kiadását követően tájékoztatja az önkéntes tartalékos munkáltatóját a bevonulás adatairól. A bevonulás helye szerint területileg illetékes katonai igazgatási szerv a napi 100 főnél nagyobb létszámú bevonulás esetén, illetve katasztrófaveszély időszakában minden esetben értesíti a bevonulás helye szerint illetékes helyi védelmi bizottságot a bevonulás időpontjáról, a bevonulási helyekről, illetve a bevonulók létszámáról.¹⁷

Az önkéntes tartalékos katona átadását a bevonulási helyen állományilletékes honvédelmi szervezet részére a honvédelmi szervezet helyőrsége szerint területileg illetékes katonai igazgatási szerv hajtja végre.¹⁸

Szolgálathalasztás, szolgálat átütemezés – önkéntes tartalékos kérésére

Az önkéntes tartalékos katona kérelmére

- behívását el kell halasztani a behívás idején fennálló betegség, vagy múltó fogyatékosság esetén, illetve családi kötelezettség miatt, ha közeli hozzátartozóját egyedül ápolja, gondozza,
- a tényleges szolgálatteljesítés elhalasztását vagy átütemezését kell engedélyezni nappali képzésben történő részvétel esetén a szorgalmi és a vizsgaidőszak idejére, illetve, amennyiben a munkavégzéshez szükséges szaktudás megszerzésére irányuló képzésben vesz részt.

A tényleges szolgálatteljesítés elhalasztása, vagy átütemezése más fontos személyi érdekből, kivételes méltánylást érdemlő esetben is engedélyezhető.¹⁹ A szolgálat átütemezése a tervezett bevonulási időpontot követő 40. napig, elhalasztása a tervezett bevonulási időpontot követő 41. naptól legfeljebb a tervezett bevonulási időpontot követő 6 hónap időtartamig engedélyezhető.²⁰

¹⁵ 9/2013. HM rendelet alapján

¹⁶ 9/2013. HM rendelet 254-255. §

¹⁷ 9/2013. HM rendelet 248-249. §

¹⁸ 9/2013. Hm rendelet 246. § (1) bek.

¹⁹ 9/2013. HM rendelet 253. §

²⁰ 9/2013. HM rendelet 250 § (1) bek. d) pont alapján

A kérelemhez minden esetben csatolni kell a megfelelő (orvosi vagy tanulmányokra vonatkozó) igazolást. Az írásbeli kérelem megérkezését követően a központi katonai igazgatási szerv parancsnoka egyeztet az állományilletékes honvédelmi szervezet vezetőjével majd a rendelkezésére álló adatok alapján hatósági határozatban dönt a tényleges szolgálatteljesítés elhalasztásának vagy átütemezésének engedélyezéséről vagy elutasításáról. Amennyiben az önkéntes tartalékos kérelmét a behívóparancs kiadását vagy a bevonulási parancs közlését követően nyújtja be, a már kiadott parancsot, illetve közlést határozatban visszavonja, és meghatározza a legkorábbi behívhatóság időpontját, illetve a kérelem elutasítása esetén szintén határozat kerül kiadásra. A határozat, amennyiben a kérelmet az önkéntes tartalékos munkáltatója nyújtotta be, annak részére is megküldésre kerül.²¹

Szolgálat átütemezése – munkáltató kérésére

A Magyar Honvédség az önkéntes tartalékos munkáltatójával megállapodást köt, amelyben ha a munkáltató a behívás átütemezésének lehetőségét nem zárta ki, az alkalmazásában álló önkéntes tartalékosra vonatkozóan háromévente egy alkalommal, a működésével összefüggő okból kezdeményezheti annak tényleges szolgálatra történő előre tervezett behívása egyszeri átütemezését, amennyiben az adott behívás előre tervezett.²²

Összegzés

Az önkéntes tartalékos állomány egyre nagyobb szerepet játszik a Magyar Honvédség feladatainak végrehajtásában, békeidőszakban és különleges jogrendben egyaránt. A különböző jogviszony típusok többfajta lehetőséget kínálnak azon személyek számára, akik valamilyen formában a magyar haderő tagjaként részt kívánnak venni a honvédelmi feladatokban. A katonai igazgatási szervek az önkéntes tartalékos jogviszony iránt történő érdeklődés, illetve a jogviszonyra vonatkozó jelentkezés pillanatától kezdve végigkísérik az önkéntes tartalékost a jogviszony létesítésére vonatkozó szerződés megkötéséig. Az önkéntes tartalékos katonák behívását hatósági jogkörrel végzik, amely alapján a Magyar Honvédség nem, mint munkáltató, hanem mint hatóság hívja be tényleges katonai szolgálatra az önkéntes tartalékos katonákat, a hadköteles állomány különleges jogrendi behívásához hasonlóan.

Megállapítható, hogy a katonai igazgatási szervek nagyban támogatják az önkéntes tartalékos katonák állományilletékes honvédelmi szervezeteinek munkáját azzal, hogy végrehajtják az önkéntes tartalékosok behívását és az azzal kapcsolatos tájékoztatási és ügyintézési feladatokat. Azzal, hogy országos szinten minden önkéntes tartalékos behívását egy katonai szervezet végzi, nincs szükség a központi (nem honvédelmi szervezet szintű) behívások más szervezet, szervezeti elem általi koordinálásához, hiszen ez jelenleg szintén a központi katonai igazgatási szerv feladata. A végrehajtás össze-

²¹ 9/2013. HM rendelet alapján

²² 294/2011. Korm. rendelet 2. § (1) és (4) bek.

hangolása különösen fontos szerepet játszik a Magyar Honvédség által előre nem tervezhető behívásoknál.

Felhasznált irodalom:

Kádár Pál–Vanyur Tibor: Szemelvények a magyar önkéntes tartalékos rendszer múltjáról, jelenéről és jövőjéről Hadtudomány 2013/3-4.

Jogszabályok:

A sor- és tartalékos katonai szolgálat teljesítése rendjének változásával érintett törvények módosításáról szóló 2001. évi XLIV. törvény

2011. évi CXIII. törvény a honvédelemről és a Magyar Honvédségről, valamint a különleges jogrendben bevezethető intézkedésekről

2012. évi CCV. törvény a honvédek jogállásáról

2013. évi XCVII. törvény a honvédségi adatkezelésről, az egyes honvédelmi kötelezettségek teljesítésével kapcsolatos katonai igazgatási feladatokról

290/2011. Korm. rendelet a honvédelemről és a Magyar Honvédségről, valamint a különleges jogrendben bevezethető intézkedésekről szóló 2011. évi CXIII. törvény egyes rendelkezéseinek végrehajtásáról

294/2011. Korm. rendelet az önkéntes tartalékos rendszerhez kapcsolódóan, a munkáltatót megillető támogatásokra vonatkozó szabályokról

9/2013. HM rendelet a honvédek jogállásáról szóló 2012. évi CCV. törvény egyes rendelkezéseinek végrehajtásáról

64/2017. HM utasítás a katonai toborzás rendjéről

Internetes források:

Ördög Kovács Márton: Minden, amit az önkéntes tartalékos szolgálatról tudni kell <https://honvedelem.hu/hirek/minden-amit-az-onkentes-tartalekos-szolgalatrol-tudni-kell.html> (Letöltés ideje: 2021.01.20.)

Új, állandó szolgálati formát indít a Magyar Honvédség <https://kormany.hu/hirek/uj-allando-szolgalati-format-indit-a-magyar-honvedseg> (Letöltés ideje: 2023.01.23.)

Közös ügyeink – a rendészet és a honvédelem kapcsolata

Bertalan Dávid

Bevezetés

Álláspontom szerint, a rendészeti és honvédelmi hivatásrend feladatait, eljárási rendjeit tekintve folyamatosan közeledett és jelenleg is közeledik egymáshoz, amelynek oka az elmúlt húsz évben jelentősen megváltozott biztonsági környezet. Az így kialakuló, úgynevezett dinamikus változó környezetben, válság esetén a hivatásrendek között fennálló tradicionális együttműködési formák nem feltétlenül biztosítják a kívánt eredményességet, illetve a hatékony védekezést. A tanulmány első részében ismertetem a megváltozott biztonsági környezet jellemzőit, majd azokat a kihívásokat, amelyek kezelése kapcsán a rendészet és a honvédelem összekapcsolódhat. A második részben vázlatosan bemutatom azokat a releváns szempontokat, amelyeket érdemes figyelembe venni az együttműködés kialakítása, megújítása során, valamint azokat a szubjektív alapelveket, melyek ajánlásként is érvényesek lehetnek a kapcsolatok hatékonyabbá tételéhez.

Jelenleg a Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Hadtudományi Doktori Iskolájának doktorandusz hallgatója vagyok. Kutatási témám a 21. század műveleti környezete, a humán környezet és a katonai erő kapcsolata műveletek során, azon belül a közös döntéshozatal és a vezetés-irányítási rendszerek kialakításának lehetőségei, illetve szükségyszerűsége a hon- és rendvédelmi együttműködés során.

A biztonsági környezet hatása a rendészeti és katonai hivatásrend kapcsolataira

Hosszú éveken, évtizedeken keresztül a közvélemény úgy gondolta, hogy a rendészeti, illetve a katonai tevékenység egymástól markánsan eltérő feladat. Annak ellenére is, hogy amikor egy ország rendvédelmi szervezete megalakult, azt a haderőtől való önállósodással, elszakadással valósította meg, hiszen elsőként a katonák voltak megbízva a belső rend fenntartásának feladatával. Az elmúlt két évtized rávilágított arra, hogy a rendészet és a honvédelem szerepe megváltozott.¹ Megjelentek olyan új-, illetve újra előkerültek olyan régi fenyegetések, amelyek mind a két hivatásrendet érintik, sőt amelyek kezelése során a két szolgálati forma összekapcsolódik. Elmondható, hogy az elmúlt két évtizedben a biztonsági környezet – amelyben mind a rendészeti, mind a honvédelmi hivatásrend tevékenykedik – jelentős változásokon ment át, komplexé, valamint a felhalmozott átláthatatlan mennyiségű ismeretanyagának köszönhetően egyre kiszámíthatatlanabbá vált.

Mindenekelőtt meg kell vizsgálnunk, hogy egy adott probléma mitől válik bonyo-

¹ Robert J. Bunker: Convergence: The Changing Missions of Police and the Military. Mary O'Dea, In. The Police and the Military. Vol 4. 33-45. Washington, DC. December 2008. 37-38.

lulttá, illetve komplexé, esetleg kaotikussá. Az egyszerű dolgok relatív könnyen felfoghatók, megértésükhöz kis energiabefektetésre van szükség. A bonyolult problémákról elmondható, hogy nagy erőfeszítést igényelnek, de alapvetően megoldható kihívásoknak tekintjük, amelyek megfelelnek az előrejelzéseknek, előzetes várakozásoknak. Valamint a bonyolult folyamatok tulajdonsága, hogy egyszerű lépésekre bonthatók. A komplexé vált problémákat azonban, szinte bármekkora erőforrásokat is fordítunk rájuk, nem vagyunk képesek nyomon követni, továbbá a végtelen/nagy számú változó, befolyásoló tényező nem felmérhető, így hasonló esetek is eltérő végkifejlettel járhatnak. Az elmúlt évtizedekben a technológiai fejlődésnek köszönhetően a világban megnövekedett az interdependencia, az események, személyek, folyamatok egymástól való kölcsönös függősége, és habár a monitoring- és döntési rendszerek területén is jelentős előrelépés történt, ezek nem bírták lekövetni a komplexé vált problémákat. Ennek következtében a világ jóval gyorsabbá és kiszámíthatatlanabbá vált.²

Ezek alapján a szakirodalom a biztonsági környezetet négy típusba sorolja: egyszerű, bonyolult (komplikált), komplex (dinamikusan változó) és kaotikus. Az első két esetben kiszámítható, míg a második kettővel kapcsolatban kiszámíthatatlan környezetről beszélhetünk. *Egyszerű* a biztonsági környezet, ha van egy olyan megoldás a felmerülő problémákra, amely könnyen azonosítható és az összes opció közül egyértelműen eldönthető, hogy az a legjobb. A probléma megoldása mindenki számára megismerhető, rutinszerű működést jelent, ahol kevés az adminisztráció. A *komplikált* környezetben a problémák megoldásai bár több lépésből állnak, azok azonosítása időigényes, azonban nem lehetetlen. Az egyes részelemek között fennálló kapcsolatok felismerhetők, a bonyolult folyamatok egyszerű lépésekre bonthatók, amelyek így megoldhatóvá válnak. A *komplex* vagy más néven *dinamikusan változó* környezetben az elemzéseken alapuló, bonyolult környezetre optimalizált döntéshozatali, vezetési megközelítések már nem működnek. Az ilyen környezetben az egyes jelenségek között már anynyi kapcsolat van, amelyek nehezen azonosíthatók, azokból megfelelő következtetést nehézkesen lehet levonni. A kiszámíthatatlanság jelentősen megnövekszik, sokszor kevés, nem teljes körű információból kell idő előtt meghozni a döntéseket. A szervezetek tekintetében felértékelődik a szervezeti adaptációs képesség, amelynek segítségével gyorsan lehet alkalmazkodni a változó biztonsági környezethez.³ A dinamikusan változó környezet legfontosabb jellemzői a kiszámíthatatlanság és a bizonytalanság. Az információ mennyisége folyamatosan növekszik, köszönhetően az elmúlt évtizedekben végbement, az információtechnológia területén jelentkező robbanásszerű fejlődésnek. A döntések meghozatalára rendelkezésre álló idő viszont folyamatosan csökken. Azonban a társadalmakban jelentkező jelenkori kihívások sokkal inkább komplex, bizonytalan környezetet teremtenek, melyek egyaránt érintik a rendészeti és honvédelmi hivatásrendet is. A *kaotikus* környezetben legtöbbször még magát a problémát sem ismerjük pontosan. Jó példa erre a 2019-ben Kínából indult Covid-19 világjárvány. Az ilyen

² Stanley McChrystal: Csapatok csapata – Szervezeti együttműködés és elköteleződés felsőfokon. Budapest, HVG, 2016. 74–75.

³ McChrystal (2016) i. m. 80.

esetekben a rendelkezésre álló információ igen csekély, nincsenek cselekvési mintázatok. A vezetők számára előtérbe kerül az intuíció, amelynek segítségével döntéseket lehet hozni.⁴

A továbbiakban bemutatom azokat a fenyegetéseket, kockázatokat, kihívásokat, amelyek kezelése során mind a rendészet, mind a honvédelem érintett. A 2014-ben kirobbant ukrán válság, a Krím annexiója, valamint az azóta is tartó kelet-ukrajnai konfliktus a *hibrid hadviselést* helyezték a tudományos érdeklődés középpontjába. A reguláris, irreguláris és információs hadviselés puha, közepes és kemény módszereinek rugalmas, magas szinten koordinált alkalmazása a valós és virtuális műveleti térben mérőben új minőséget (szintet) képvisel a történelemben, amely nemcsak a klasszikus haderő alkalmazását befolyásolja, hanem változásokat indukál a társadalom humán környezetében is, ami új kihívások elé állítja a rendészeti erők és a nemzetbiztonsági szolgálatok működését, működtetését, munkatársainak felkészültségét és kiképzését is. Az ukrán válság a 2021-es év végén, illetve a 2022-es év elején újra előtérbe került, hiszen Oroszország ismételten nyomást gyakorol keleti szomszédunkra, továbbá a nemzetközi közösségre. Ennek következtében a hibrid hadviselés ismételten meghatározóvá vált, fenntartva a lehetőséget, hogy a válság belátható időn belül eszkalálódik. Véleményem szerint a hibrid hadviselés elleni fellépés, csak akkor lehet sikeres, ha a rendészeti-katonai együttműködés maradéktalanul megvalósul, valamint, ha a megtámadott ország összkormányzati válságkezelést alkalmaz.

A *szervezett bűnözés* és a nemzetközi kábítószerkereskedelem egyes országokban – mint például Mexikó – akkora méreteket öltött, hogy pusztán rendészeti eszközökkel már nem lehet megfékezni a kialakult válságot. Úgy gondolom, hogy a *narkoterrorizmus*⁵ szintén egy olyan jelenség, amelynek kezelése kapcsán a katonai, rendészeti, titkosszolgálati munka szoros együttműködésben kell, hogy megvalósuljon.

Az erősödő *nemzetközi terrorizmus* az eddigiektől eltérő, új típusú kihívások elé állította a plurális demokráciára épülő (nyugati) társadalmakat, azok rendészeti és katonai szervezeteit. A későbbiekben a 2010-es évek elejétől, közepétől az önmagát Iszlám Államnak nevezett terrorszervezet tevékenységei az általa fémjelzett új típusú terrorizmus felhasználásával jellemzően az európai országok állampolgárai számára is „testközelbe” hozták az *aszimmetrikus hadviselést*.

A 2015-ben a közel-keleti válság sújtotta területekről elindult illegális *migráció* további nehézségek elé állította az európai országokat. A menekültválság még ma is központi téma a biztonságpolitikával foglalkozó kutatásokban, az egyes érintett államok különböző stratégiákat alkalmaztak annak kezelése kapcsán, ami egyrészt alapul szolgált a további vitákra, másrészt az ebből adódó inkoherencia és annak sinergiái eltérő terheket róttak az érintett országokra. A menekültválság rendszerszintű, illetve az illegális menekültek személyi, humanitárius kezelése szintén összkormányzati megközelítést igényel, amelyben a különböző hivatásrendek hatékony együttműködése kritikus

⁴ Porkoláb Imre: A stratégia művészete – Szervezeti innováció kiszámíthatatlan környezetben – Szun-Ce gondolatai alapján. Budapest, HVG, 2019b. 29–31.

⁵ Bertalan Dávid: Narkoterrorizmus Mexikóban - A mexikói drogháború és annak egyes rendészeti, katonai vonatkozásai. In: Hadtudományi Szemle 13. évf. 2. szám, 163-177. 2020.

jelentőségű.⁶

A biztonsági környezetben bekövetkezett változásokat már többen felismerték, amely változások mind a tudományos közösségben, mind a jogalkotásban is megjelennek. Példaként említhető Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiája,⁷ illetve a Nemzeti Katonai Stratégia.⁸ Mindkét dokumentum kitér az ismertetett biztonsági kihívásokra, amelyek a komplex biztonsági környezet részei és kiemelten említik, hogy ezek hatékony kezelése csak összkormányzati megközelítés keretében lehetséges. Mindezek mellett példaként említeném, hogy a NATO⁹ Összhaderőnemi Doktrínája¹⁰ több pontban is (2.40., 4.6., 4-2.) foglalkozik a különböző szervezetek közötti együttműködéssel, amely a dokumentumban, mint „Multi-Agency” (több szervezeti) koncepció jelenik meg. Konklúzióként elmondható, hogy a különböző szintű döntéshozók és jogalkotók felismerték a biztonsági környezet változásából adódó kockázatokat és azokra válaszként az összkormányzati megközelítést – amelynek kiemelt része a rendészeti-katonai együttműködést is – tették a válságkezelés központi elemévé.

A rendészeti-katonai együttműködés területei

A rendészeti terület és a haderő valamilyen formában mindig együttműködött, a két szervezet hol szorosabb, hol lazább kapcsolatot ápolt egymással. Úgy gondolom azonban, hogy a biztonsági környezet változásának hatásai az eddigieknél jóval közelebb hozták egymáshoz a hivatásrendeket, mind nemzetközi, mind hazai viszonylatban.¹¹ Az elmúlt két évtizedben a nemzetközi terrorizmus, a hibrid hadviselés, egyes országokban (főleg Dél- és Közép-Amerikában) a narkoterrorizmus, az ellenőrizetlen és nagyszámú Közel-Keletről Európába irányuló migráció egyre inkább közelebb hozta egymáshoz a hivatásrendeket.¹² A katonák által műveleti területen alkalmazott eljárások, eszközök megjelentek a rendészeti munka során is. Különös tekintettel igaz ez a különleges műveleti feladatokat, illetve a rendészeti keretek között a terrorelhárítási, rendőri bevetési feladatokat ellátó egységekre. A katonai alakulatok által az iraki, illetve az afganisztáni hadszíntéren szerzett tapasztalatok megváltoztatták az általuk alkalmazott eljárásokat, amely indukálta a felszerelésben, illetve eszközökben bekövetkezett változásokat. Ezek az eszközök, illetve eljárások átkerültek a rendészeti területre, figyelembe véve a tényt, hogy a rendvédelmi szervek más jogi környezetben, más erőalkalmazási lehetőségekkel rendelkeznek, mint a katonai egységek. Azonban elmondható, hogy a változtatásra való igény mindkét (katonai, rendőri) oldalról jelentkezett. Egyrészt az európai kontinensen is egyre több terrortámadást követtek el (például 2015 –

⁶ Ritecz György, Sallai János: A migráció trendjei, okai és kezelésének lehetősége. Budaörs. Hans Seidel Alapítvány. 2016.

⁷ 1163/2020. (IV. 21.) Korm. határozat Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiájáról.

⁸ 1393/2021. (VI. 24.) Korm. határozat Magyarország Nemzeti Katonai Stratégiájáról.

⁹ NATO – North Atlantic Treaty Organization – Észak Atlanti Szerződés Szervezete (megjegyzés)

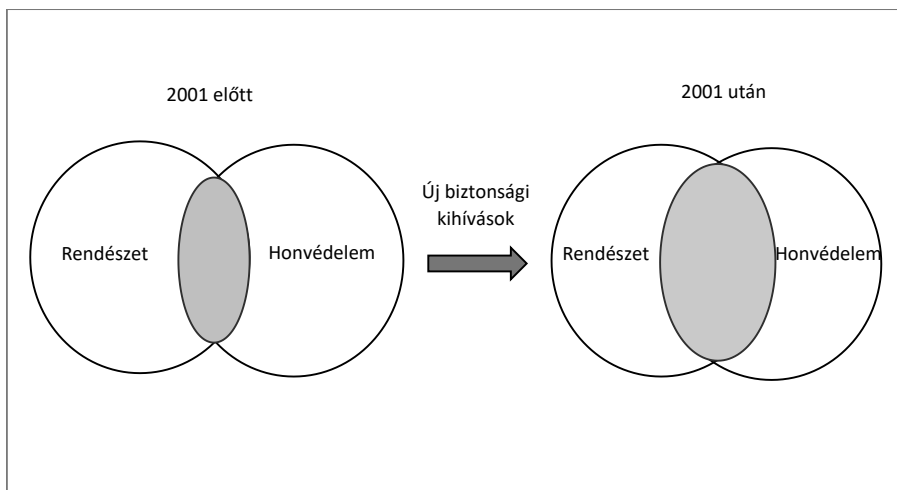
¹⁰ NATO AJP-01 Allied Joint Doctrine Edition E Version 1 – February 2017

¹¹ Donald J. Campbell, Karhleen M. Campbell: Police/military convergence in the USA as organisational mimicry. In: Policing and Society, 26(3) 1-22. 3. doi: 10.1080/10439463.2014.942852

¹² John B. Alexander: Convergence: Special Operations Forces and Civilian Law Enforcement. Florida, USA. The Joint Special Operations University. 2010. 1-7.

Párizs¹³), ahol a rendészeti szervek felkészült, katonai taktikát alkalmazó terroristákkal kerültek szembe. A katonák pedig olyan feladatokat hajtottak végre, amely alapvetően a rendészeti szervek hatáskörébe tartozik. Példaként említhetnénk, hogy a 2015-ös menekültválság óta Magyarország déli határszakaszán egyes katonai alakulatok a rendőri szervekkel együtt hajtják végre a határvédelmi feladatokat. Továbbá gondolhatunk akár a 2020-as évben a Sars-CoV-2 vírus által kirobbant Covid-19 világjárvány miatt hazánkban is bevezetett különleges jogrendi állapotra (Veszélyhelyzet), amelynek során a rendőri és katonai egységek közösen teljesítenek járőrszolgálatot Magyarország területén. A komplex válságok komplex reagálást igényelnek, amelyeknek jellegükből fakadóan nagyon sok szereplője van, akik tevékenységének összehangolása (szinkronizálása, koordinálása) a sikeres reagálás egyik feltétele. Az együttműködés fontosságát jelzi e gondolat a komplex fenyegetések során.¹⁴

A határvédelem, a közös járőrözés, valamint a járvány alatt a katonák által ellátott korházparancsnoki feladatok mellett a Magyar Honvédség és a rendészeti szervek közötti együttműködés másik fő területe a kiképzés.¹⁵ A különböző katonai szervezetek, illetve a rendőrség és más rendvédelmi szervek (pl. Országgyűlési Őrség) különböző szinteken, különböző területekre kiterjedő képzéseket valósítanak meg, amelyekből mindegyik szervezet profitál. A rendőrség és a Magyar Honvédség között fennálló együttműködési megállapodás 2020-ban került megújításra, amely szintén jelzi a jelenleg relevanciáját.

1. ábra: A rendészet és a honvédelem közeledése (saját szerkesztés)

¹³ Bányász Péter: Egy terrortámadás visszhangja a közösségi médiában. In: Belügyi Szemle: A Belügyminisztérium Szakmai Tudományos Folyóirata, 63. évf. 10. szám. (2015) 71-85.

¹⁴ Boldizsár Gábor: A haderő helye és szerepe a biztonsági kihívások kezelésében. Budapest. Nemzeti Közszolgálati Egyetem. 2018. 29.

A rendészeti és katonai szervezetek együttműködése különböző, közös szervezésű gyakorlatokon is megvalósul, amelyre a legutóbbi példa a „Határozott fellépés 2021” elnevezésű határvédelmi feladatokat középpontba helyező gyakorlat volt.¹⁶

Következtetesként elmondható, hogy bizonyos rendészeti és katonai feladatok folyamatosan átfedésben vannak. A közös feladatok az elmúlt két évtizedben, a biztonsági környezet változásával, új kihívások megjelenésével tovább szélesedtek (1. ábra).

Az együttműködés alapelvei

Ahhoz, hogy a két hivatásrend közötti együttműködés alapelveit lefektethessük, érintőlegesen meg kell említenünk néhány vizsgálati szempontot, amelynek releváns hatása van az együttműködésre. Mindenekelőtt figyelembe kell venni, hogy az érintett szervezetek milyen vezetés-irányítási modellel, illetve milyen szervezeti kultúrával rendelkeznek. A legtöbb tradicionális kormányzati szervezet leginkább bonyolult környezetre lett optimalizálva. Jellemzőjük a bürokrácia, illetve a nehézkes, lassú döntéshozatal. Azonban a bemutatott kihívások, fenyegetések komplex, dinamikus, változó biztonsági környezetet teremtenek, amelyben gyakori az információhiány, a kiszámíthatatlan helyzet. Következésképpen az ilyen kihívásokat kezelő szervezetek – akár rendészeti, akár katonai – célszerűen más vezetési modellel, illetve szervezeti kultúrával rendelkeznek. Ilyen kontextusban értékelődtek fel és kerültek ismét előtérbe az olyan vezetési felfogások, mint a Küldetés Alapú Vezetés¹⁷ (*Mission Command*), a Küldetés Alapú Vezetés 2.0,¹⁸ a civil szférában is alkalmazott Integrált Portfólió Stratégia,¹⁹ a Csapatok Csapata²⁰ felfogás, amely az együttműködés leghatékonyabb módját írja le, dinamikus, változó környezetben.²¹ Ezeknek az elméleti megközelítéseknek részletes bemutatására tartalmi okok miatt nincs lehetőség. Hangsúlyozni kívánom, hogy ez nem minden katonai vagy rendészeti szervezeti egységre kell, hogy igaz legyen. Vannak bizonyos szolgálati ágak, feladatok, amelyek a hagyományos, bürokratikus szervezeti formát igénylik.

Fontos tisztázni azt is, hogy milyen szinten valósul meg az együttműködés. Úgy gondolom, hogy a különböző szintű katonai és rendészeti szervezetek együttműködése más elvek mentén, más formában valósul meg. Taktikai-harcászati szinten inkább az informális jellegű kapcsolatok dominálnak, míg stratégiai, felsővezetői szinten az írott, a kereteket felállító együttműködési megállapodások, a formalizált viszonyok állnak a középpontban. Azonban a dinamikus, változó környezetre optimalizált szervezeteknek, és az ezáltal indukált együttműködésnek hasonló alapelvek szerint kell megvalósulnia, bármilyen szinten is történik.

¹⁶ Biztos kezekben a határvédelem – a magyar családok karácsonya biztonságban telhet – kormány.hu Link: <https://kormany.hu/hirek/biztos-kezekben-a-hatarvedelem> Letöltés ideje: 2022. 01.31.

¹⁷ Czeglédi Mihály: A küldetésorientált vezetés tartalma. Hadtudományi Szemle, 8. (2015), 2. 68.

¹⁸ Porkoláb Imre: Küldetés alapú vezetés a digitális transzformáció korában. In Lóderer Balázs – Stohl Róbert (szerk.): Fegyver nélküli műveletek és háttértényezők. Budapest, Honvéd Tudományos Kutatóműhely, 2019a. 144.

¹⁹ Porkoláb (2019b) i. m. 153.

²⁰ McChrystal (2016) i. m.

²¹ McChrystal (2016) i. m. 261.

A dinamikusan változó környezetben történő honvédelmi-rendészeti együttműködés kialakítása, az előző bekezdésekben vázolt szempontok figyelembevételével, különféle alapelvek mentén történhet. Saját, gyakorlati tapasztalataim alapján az alábbi alapelveket tartom relevánsnak, amelyek fejleszthetik, erősíthetik és hatékonyabbá tehetik a kooperációt, bármilyen szinten és formában is valósul az meg:

Közös hit, bizalom – Az együttműködésben érintett szervezetek állományát a kölcsönös bizalom és a közös céltudat ruházza fel a problémamegoldás leghatékonyabb képességével. A csapattagok között meglévő feltétlen bizalom lesz az, amelyre a változó környezetben végzett munka épülni fog. Ahhoz, hogy ez a bizalom működjön, vannak bizonyos előfeltételek. Először is mindkét szervezet tagjainak osztoznia kell a közös célba vetett hitben – továbbá annak egységes értelmezésén – azaz, hogy a feladat, amelyet el kell végezniük, értelmes, végrehajtható és mindenki által támogatott. Másodszor magasszintű kreativitásra és önálló, kritikus gondolkodásra nevelő kiképzésben, továbbképzésben, oktatásban osztoznak a résztvevő egységek, alegységek tagjai.

Kapcsolatépítés, egymás tevékenységének megismerése – A szervezetek közötti kapcsolatokat célszerű még egy válság bekövetkezése vagy egy új biztonsági kihívás megjelenése előtt, úgy mond „békeidőben” kialakítani. Fontos lépés, hogy az állomány tagjai ismerjék meg a partnereket, találkozzanak azokkal a kollégákkal, akikkel egy váratlan, dinamikus szituációban feladatot hajthatnak végre. A vezetői és beosztotti állomány számára is meg kell teremteni azt a lehetőséget, hogy megismerkedjen a partnerszervezet vezetési struktúrájával, a feladatellátás rendjével, továbbá, hogy személyes kapcsolatokat alakítson ki. A végrehajtói állomány esetében ez inkább informális találkozókon valósul meg, míg, ha feljebb megyünk a vezetői hierarchiában, annál inkább szervezett keretek között történnek az egyeztetések.

Szabályozottság – Két szervezet együttműködésének sarokköve az együttműködési megállapodás, amelyben le vannak fektetve a keretek, amelyek mentén a kooperáció megvalósul. Az ilyen dokumentumokból az állomány megismerheti, hogy milyen jogok és kötelezettségek érvényesek a partnerszervezettel való közös feladatvégrehajtás során. Továbbá segít megelőzni az esetleges, a nem megfelelő kommunikációból adódó félreértéseket. A dokumentum létrehozásánál ügyelni kell arra, hogy ne legyen se alul-, se túlszabályozott, míg előbbi szintén félreértésekhez, váratlan eseményekhez vezethet, addig utóbbi korlátozhatja a végrehajtókat az eredményes munkavégzésben.

Az együttműködési kultúra kialakítása – Szorosan kapcsolódik a saját szervezeti kultúra kiépítéséhez, vagy esetleges megváltoztatásához, amely fokozottan időigényes. Az együttműködésben résztvevő szervezetek mindegyikében, minden vezetői és végrehajtói szinten jelen kell lennie a kooperációra való hajlandóságnak. Annak a felismerésnek, hogy a kooperáció kialakítása közös, a hatékonyságot növelő érdek, amely bizonyos biztonsági kihívások, válságok kezelése során elengedhetetlen.

Közös képzés/gyakorlás – Az egyik legrelevánsabb elem. A közös képzések, gyakorlatok, gyakorlatok által ismerheti meg a résztvevő állomány a másik fél által alkalmazott eljárásokat, taktikai, technikai elemeket. Ilyenkor van lehetőség a kapcsolatok kialakítására, elmélyítésére, a kommunikációs hálózatok, eszközök tesztelésére, standardizálására. A képzések szervezése során érdemes betartani a fokozatosság elvét, mely szerint az egyszerű technikai, kiragadott taktikai elemektől jutunk el a komplex, valós

helyzetet megközelítő szituációs gyakorlásokig. Mindezek mellett a gyakorlásnak, rendszeresnek és következetesnek kell lennie, valamint célként kell kitűzni egy új, az eddigi szintet meghaladó minőség elérését mindkét szervezet számára.

Működő példák átvétele – Kiemelt relevanciával bír hasonló dinamikusan változó környezetben működő szervezetek közötti együttműködési sémák, modellek megvizsgálása és alkalmazása. Azonban a máshol alkalmazott megközelítéseket mindenképpen a hazai környezetre szükséges optimalizálni.

Közös ötletelés – Egyes problémák, feladatok megközelítése nagyfokú kreativitást, valamint a megszokottól (a „sémától”) való eltérő gondolkodást igényelhet, különösen dinamikusan változó környezetben. Egyes amerikai rendészeti szervezetek (mint például az FBI HRT²²) egy-egy válság alkalmával előszeretettel vonnak be teljesen civil (semmilyen rendészeti jártassággal, képzettséggel nem rendelkező) állampolgárokat a vezetési pontok/válságkezelő központok munkájába. Teszik mindezt azért, hogy meghallgassák olyan emberek véleményét, akiknek nincs semmilyen preconcepciója vagy előzetes tudása ilyen szituációk kezeléséről, így lehetséges, hogy egy olyan megoldást tudnak bevenni a csoport munkájába, amelyre a szakemberek nem gondolnak. Ez az a tipikus kereteken kívüli gondolkodásmód (*thinking outside the box*), amely segítséget nyújthat dinamikusan változó viszonyok között. A szervezetek közötti együttműködés során fontos, hogy teret kapjon a másfajta látásmód, amit a partnerszervezet vagy esetlegesen civilek képviselnek. Ezáltal tudjuk a közös és saját eljárásainkat is fejleszteni és finomhangolni a biztonsági környezethez.

Ki kell hangsúlyozni, hogy az itt leírt alapelveket egymásra épülve, együttesen és harmonizáltan érdemes alkalmazni a rendészeti-katonai együttműködés kialakítása során, annak érdekében, hogy a dinamikusan változó biztonsági környezetben a lehető legoptimálisabb eredményt érjük el.

Felhasznált irodalom

- Alexander, John B.: *Convergence: Special Operations Forces and Civilian Law Enforcement*. Florida, USA. The Joint Special Operations University. 2010.
- Bertalan Dávid: Narkoterrorizmus Mexikóban - A mexikói drogháború és annak egyes rendészeti, katonai vonatkozásai. In: *Hadtudományi Szemle* 13. évf. 2. szám, 163-177. 2020.
- Boldizsár Gábor: A haderő helye és szerepe a biztonsági kihívások kezelésében. Budapest. Nemzeti Közszerológiai Egyetem. 2018.
- Bunker, Robert J.: *Convergence: The Changing Missions of Police and the Military*. Mary O’Dea, In. *The Police and the Military*. Vol 4. 33-45. Washington, DC. December 2008.
- Campbell, Donald J., Campbell, Karhleen M.: Police/military convergence in the USA as organisational mimicry. In: *Policing and Society*, 26(3) 1-22. 3. doi: 10.1080/10439463.2014.942852

²² FBI HRT – Federal Bureau of Investigation Hostage Rescue Team – Szövetségi Nyomozó Iroda Tűzmentő Csopor-
port egysége (megjegyzés)

- McChrystal, Stanley: Csapatok csapata – Szervezeti együttműködés és elköteleződés felsőfokon. Budapest, HVG, 2016.
- Ritecz György, Sallai János: A migráció trendjei, okai és kezelésének lehetősége. Budapest. Hans Seidel Alapítvány. 2016.
- Porkoláb Imre: Küldetés alapú vezetés a digitális transzformáció korában. In Lóderer Balázs – Stohl Róbert (szerk.): Fegyver nélküli műveletek és háttértényezők. Budapest, Honvéd Tudományos Kutatóműhely, 2019a. 141–157.
- Porkoláb Imre: A stratégia művészete – Szervezeti innováció kiszámíthatatlan környezetben – Szun-Ce gondolatai alapján. Budapest, HVG, 2019b.
- Stephens, Dale: Military involvement in law enforcement. In: International Review of the Red Cross, Volume 92 Number 878 June 2010. doi:10.1017/S1816383110000329

Jogi források

1163/2020. (IV. 21.) Korm. határozat Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiájáról
 1393/2021. (VI. 24.) Korm. határozat Magyarország Nemzeti Katonai Stratégiájáról
 NATO AJP-01 Allied Joint Doctrine Edition E Version 1 – February 2017

Internetes forrás

Biztos kezekben a határvédelem – a magyar családok karácsonya biztonságban telhet
 – kormány.hu Link: <https://kormany.hu/hirek/biztos-kezekben-a-hatarvedelem>
 Letöltés ideje: 2022. 01.31.

Fegyveres erők és a munkaidőszervezés az EU Bíróság joggyakorlatának tükrében

dr. Kenessey Zsolt

Jelen tanulmányomban az Európai Unió Bíróságának (továbbiakban: Bíróság) C 742/19. számú ügyben hozott ítélete alapján mutatom be a joggyakorlatot az Európai Parlament és az Európai Unió Tanácsának a munkaidő-szervezés egyes szempontjairól szóló 2003/88/EK irányelv (továbbiakban: irányelv) fegyveres erőkre történő alkalmazhatóságával kapcsolatban.

A C 742/19. számú ügyben előzetes döntéshozatal iránti kérelmet nyújtott be a Szlovén Vrhovno sodišče (Legfelsőbb Bíróság), a B. K. és a Republika Slovenija (Ministrstvo za obrambo) (Szlovén Köztársaság [honvédelmi minisztérium]) között túlszolgálat után járó illetménykiegészítés tárgyában folyamatban lévő jogvita keretében. A fenti jogvita során arra kereste a szlovén bíróság a választ, hogy a katona által laktanyában töltött készenléti időszak, amelynek során nem végzett tényleges tevékenységet munkáltatója számára, de köteles volt folyamatosan a felettesei rendelkezésére állni a laktanyában, távol lakóhelyétől és családjától, munkaidőnek számít-e.¹

A Bíróság megállapítja, hogy az irányelv 2. cikke meghatározza a munkaidő, illetve a pihenőidő fogalmát,² és rögzíti, hogy az irányelv 17. cikke alapján bizonyos esetekben lehetséges az irányelvtől való eltérés. Ilyen eltérési esetként került meghatározásra az olyan biztonsági és felügyeleti tevékenység, amely állandó jelenlétet igényel a vagyon- és személyvédelem érdekében, illetve az olyan tevékenységek ahol folyamatos szolgálatra vagy termelésre van szükség.

Az előzetes döntéshozatali eljárás iránti kérelemben a következő kérdések megválaszolását kéri a szlovén fél a Bíróságtól:

1. „A békeidőben ügyletet ellátó katonai szolgálatot teljesítőkre vonatkozik-e a 2003/88/EK irányelv 2. cikke?
2. Ellentétes-e (a 2003/88 irányelv) 2. cikkének rendelkezésével az olyan nemzeti szabályozás, amelynek értelmében a honvédelmi ágazat munkavállalói által a munkahelyen vagy meghatározott helyen (de nem a lakóhelyükön) töltött ügylet, vagyis a honvédelmi ágazatban szolgálatot teljesítő katonai személyzet jelenléte az ügyletben – amely alatt a katonai személyzet tényleges munkát nem végez, mindazonáltal fizikailag jelen kell lennie a laktanyában – nem számít hozzá a munkaidőhöz?”³

Az Európai Unió működéséről szóló szerződés (továbbiakban: EUMSZ) 267. cikke alapján a nemzeti bíróságok és a Bíróság közötti együttműködési eljárásban a Bíróság

¹ v.ö.: Európai Unió Bíróságának ítélete a C 742/19. sz. ügyben az EUMSZ 267. cikk alapján benyújtott előzetes döntéshozatal iránti kérelem tárgyában

² Az irányelv alapján: Munkaidő az időtartam, amely alatt a munkavállaló dolgozik, a munkáltató rendelkezésére áll, és tevékenységét vagy feladatát végzi a nemzeti jogszabályoknak és/vagy gyakorlatnak megfelelően. Pihenőidő: az az időtartam, amely nem minősül munkaidőnek

³ Európai Unió Bíróságának ítélete a C 742/19. sz. ügyben, az EUMSZ 267. cikk alapján benyújtott előzetes döntéshozatal iránti kérelem tárgyában

feladata érdemi, a nemzeti bíróság előtt lévő ügy eldöntéséhez hasznos választ adjon. Ennek érdekében a feltett kérdések módosítására is lehetősége van, amennyiben ezzel tudja a nemzeti bíróság jogértelmezését segíteni. A fentiekén túl a Bíróság figyelembe vehet olyan uniós jogi normákat is melyeket a nemzeti bíróság nem hivatkozott. Ennek megfelelően a Bíróság a nemzeti bíróság kérdését a következőképpen módosította: „a 2003/88 irányelv 1. cikkének az EUSZ (Az Európai Unióról szóló szerződés) 4. cikk (2) bekezdésének fényében értelmezett (3) bekezdését úgy kell-e értelmezni, hogy a békeidőben katona által végzett ügyeleti tevékenység ki van zárva ezen irányelv hatálya alól.”⁴

A Bíróság a kérdésre adandó válaszban kifejti, hogy az EUSZ 4. cikk (2) értelmében „Az Unió tiszteletben tartja egyrészt a tagállamoknak a Szerződések előtti egyenlőségét, valamint nemzeti identitását, amely elválaszthatatlan része azok alapvető politikai és alkotmányos berendezkedésének, másrészt tiszteletben tartja az alapvető állami funkciókat, köztük az állam területi integritásának biztosítását, a közrend fenntartását és a nemzeti biztonság védelmét.”⁵ Ennek megfelelően a nemzeti biztonság az egyes tagállamok kizárólagos feladata. Ezt a jogértelmezést kicsit árnyalja az ítéletet megelőző főtanácsnoki indítvány,⁶ melyben megjelennek olyan nemzetközi kötelezettségekből fakadó feladatok, amelyek a közösség felelősségi körébe is tartoznak, különösen az új típusú kihívások esetében. A Bíróság ítélete figyelmen kívül hagyja a főtanácsnoki indítvány erre vonatkozó megállapításait, és kimondja, hogy az EUSZ 4. cikk (2) bekezdése alapján kifejezetten olyan funkciónak kell tekinteni a fegyveres erők feladatait, amelyeket az Uniónak tiszteletben kell tartania, azok alapvető állami funkció státusza miatt.

Mint azt a tárgyalat ítéletben is hivatkozott 2003. március 11-i Dory ítélet⁷ is kimondja, a katonai szervezetekre vonatkozó tagállami döntéseket nem szabályozza az uniós jog. Ezt a megállapítást azonban enyhíti az ítéletben szintén hivatkozott állandó ítélkezési gyakorlat, mely a Sirdar,⁸ Kreil,⁹ illetve Privacy International¹⁰ ítéletek alapján megállapítja, hogy az a tény, miszerint egy nemzeti intézkedést a nemzet biztonsága céljából fogadtak el, önmagában nem eredményezi az uniós jog alkalmazhatatlanságát. A Bíróság kiterjesztő jogértelmezéssel megállapítja, hogy ugyanennek igaznak kell lennie azon intézkedésekre is melyeket a tagállam területi integritása érdekében fogadtak

⁴ Európai Unió Bíróságának ítélete a C 742/19. sz. ügyben, az EUMSZ 267. cikk alapján benyújtott előzetes döntéshozatal iránti kérelem tárgyában

⁵ Az Európai Unióról szóló szerződés 4. cikk (2) bekezdés

⁶ Henrik Saugmandsgaard ØE főtanácsnok indítványa (2021. január 28.) a C-742/19. számú ügyben, B. K. Kontra Republika Slovenija (Ministrstvo za obrambo)

⁷ C 186/01, EU:C:2003:146, 35. pont: „Igaz, hogy a tagállamoknak a fegyveres erők szervezésére vonatkozó határozatai nem mentesülhetnek a közösségi jog hatálya alól, különösen, amikor a férfiak és a nők közötti egyenlő bánásmód elvének betartásáról van szó a munkavégzésre irányuló jogviszonyok, és így – többek között – a katonai pályára lépés kérdése kapcsán. Ebből azonban nem következik, hogy a közösségi jog szabná meg a tagállamoknak a katonai szervezetre vonatkozó döntéseit, amelyek célja területük, illetve alapvető érdekeik védelme.”

⁸ C 273/97, EU:C:1999:523, 15. pont <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:61997CJ0273>

⁹ C 285/98, EU:C:2000:2, 15. pont <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=CELEX:61998CJ0285>)

¹⁰ C 623/17, EU:C:2020:790, 44. pont <https://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=232083&pageIndex=0&doclang=hu&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=2042589>)

el. Hivatkozva az EUMSZ 153. cikkére¹¹ a munkaidő-szervezés az irányelv hatálya alá tartozik.

A főtanácsnoki indítványban „a 30-33. pontok a szervezeti feladatok és egyén közötti viszonyrendszerben három eltérő nemzeti hozzáállást vázolnak:

- a német-luxemburgi megoldás az irányelvi harmonizáción alapuló közszolgálati munkaidő alapú megoldás (annak hangsúlyozása nélkül, hogy az országterületen kívüli feladatok feltételrendszere a német alkotmányos verzióban talán a NATO-ban a legnehézkesebb, a luxemburgi haderő pedig méretében inkább csak jogi absztrakciónak, mint ténylegesen működő szervezetnek tekinthető),
- a köztes spanyol-olasz megoldás a munkaidő kiterjesztése az állandó rendelkezésre állási kötelezettséggel, illetve
- a francia (és ciprusi) kiterjesztett rendelkezésre állási kötelezettség, korlátlan munkaidő mellett, amely a francia olvasatban vállaltan nem irányelv-konform módon egy rugalmas keret a szolgálati feladatok és a pihentetés (jóléti és biztonsági intézkedések) parancsnoki mérlegelési/gondoskodási jogkörben történő összehangolására. Az egyes katonára háruló rendelkezésre állás elve időbeli és térbeli határok nélküli kötelezettséggként – nemzeti sajátoságként – a civilektől lehatároló fogalmi elemként is hivatkozást nyert, kevés sikerrel.”¹²

Az ítélet fenntartja a főtanácsnoki indítvány megállapításait, mely szerint az EUSZ 4. cikk (2) bekezdése nem értelmezhető olyan módon, hogy a katonák munkaidőszervezési kérdései kívül esnének az uniós jog hatályán. Felhívja a Bíróság a figyelmet arra, hogy a fegyveres erők az államok területi integritásának megőrzése vagy nemzeti biztonságának védelme céljából különleges feladatok ellátásával bízhatók meg, és ezen feladatok ellátását nem akadályozhatja az uniós jog. Illetve az uniós jog alkalmazása során figyelembe kell venni azokat a sajátosságokat melyekkel a tagállamok saját fegyveres erőik működtetése során a különböző fenyegetések elhárítása céljából alkalmaznak.

A Bíróság felhívja a figyelmet arra is, hogy az irányelv célja olyan minimumkövetelmények biztosítása az Európai Unió valamennyi tagországában, mely lehetővé teszi a munkavállalók egészségének és biztonságának hatékonyabb védelmét, így különösen szabályozza a heti és napi pihenőidő, munkaközi szünetek biztosításának kötelezettségét, illetve a heti maximális munkaidőt. Ennek alátámasztására hivatkozik a 2021. március 9-i Radiotelevizija Slovenija ítélet, C 344/19, EU:C:2021:182, 25. pontjára. Erre az ítéletre, valamint a 2021. március 17-i Academia de Studii Economice din București ítélet, C 585/19, EU:C:2021:210, 37. pontjára hivatkozva a Bíróság megállapítja, hogy az Európai Unió Alapjogi Chartája 31. cikk (2) bekezdése („Minden munkavállalónak joga van a munkaidő felső határának korlátozásához, a napi és heti pihenőidőhöz, valamint

¹¹ „Ennek érdekében az Európai Parlament és a Tanács (...) z (1) bekezdés a)–i) pontjában említett területeken irányelvek útján fokozatosan alkalmazandó minimumkövetelményeket fogadhat el, figyelembe véve az egyes tagállamokban fennálló feltételeket és műszaki szabályokat.” (<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:12012E/TXT>)

¹² Till Szabolcs: Asterix és az európai munkaidő-szervezés újabb kihívásai, Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Szemle, 9. évfolyam 3. szám, 2021, 40.

az éves fizetett szabadsághoz.”)¹³ alapján nem történhet az irányelv erre vonatkozó rendelkezéseinek tekintetében megszorító jogértelmezés. A munkavállaló fogalma szintén korábbi ítélkezési gyakorlatból vezethető le, a Sindicatul Familia Constanța és társai ítélet, C 147/17, EU:C:2018:926 41-42. pontja meghatározza a munkavállaló ismérveit: „a munkaviszony alapvető jellemzője az a körülmény, hogy valamely személy meghatározott ideig, más javára és irányítása alatt díjazás ellenében szolgáltatást nyújt.”¹⁴ Ennek megfelelően a katonai szolgálatot ellátó, mint munkavállaló nem zárható ki az irányelv hatálya alól.

Az irányelv hatálya alá tartozás szempontjából vizsgálendő kérdés, hogy maga a fegyveres erők tevékenysége kizárható-e abból. Ennek eldöntése céljából nem elég a korábban vizsgált EUSZ 4. cikk (2), azt az irányelv 1. cikk (3) bekezdéssel összhangban kell vizsgálni, mely szerint: „ezt az irányelvet kell alkalmazni a 89/391/EGK irányelv 2. cikke szerinti valamennyi köz- és magántevékenységi ágazatban.” A 89/391/EGK irányelv is ad azonban lehetőséget az eltérésre, hiszen a 2. cikk (2) bekezdése kimondja: „Ez az irányelv (89/391/EGK) nem alkalmazható ott, ahol az egyes különleges közszolgálati tevékenységekre – mint amilyen a fegyveres erők vagy a rendőrség – vagy a polgári védelmi szolgálatok egyes különleges tevékenységeire jellemző sajátosságok szükség-szerűen ellentétben állnak vele. Ebben az esetben a munkavállalók biztonságát és egészségvédelmét a lehető legmesszebbmenőig biztosítani kell ezen irányelv céljainak figyelembevételével.”¹⁵ A magyar vonatkozású (Készenléti Rendőrség) C 211/19, EU:C:2020:344¹⁶ ítéletben is hivatkozik a Bíróság a 2004. október 5-i Pfeiffer és társai ítéletre,¹⁷ melyben kimondja, hogy a különleges közszolgálati tevékenységekre csak úgy lehet alkalmazni a megengedett eltérést, hogy terjedelmét az azon érdekek védelméhez szigorúan szükséges mértékre korlátozza, amelyek védelmét az irányelv a tag-államok számára lehetővé teszi.

Ezekkel összhangban a Bíróság megállapítja, hogy a bizonyos tevékenységeknek a 2003/88 irányelv hatálya alóli kizárására alkalmazott szempont nem azon alapul, hogy a munkavállalók a közszolgálat ágazatainak valamelyikébe tartoznak-e, hanem azt kell alapul venni, hogy az általuk végzett tevékenység, a sajátos feladatok különleges jellege, feltétlenül szükségessé teszi-e a munkavállalók biztonságának és egészségének védelmére vonatkozó szabályok alóli kivételt, a közösség számára biztosított hatékony védelem érdekében. A tanulmányban korábban is hivatkozott Sindicatul Familia Constanța és társai ítéletben megállapításra került, hogy a megfelelő alapot ad a közszolgálati tevékenységek sorában az irányelv hatálya alóli kivonásra az arra való hivatkozás, hogy az adott tevékenység jellegéből fakadóan nem lehetséges a munkaidő megfelelő

¹³ Európai Unió Alapjogi Chartája 31. cikk (2) bekezdés <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:12016P/TXT&from=EN>

¹⁴ C 147/17, EU:C:2018:926 41. pont <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:62017CJ0147&from=EN>

¹⁵ 89/391/EGK irányelv 2. cikk (2) bek. (<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=CELEX:31989L0391&from=HU>)

¹⁶ <https://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?docid=225998&mode=req&pageIn-dex=1&dir=&occ=first&part=1&text=&doclang=HU&cid=1267213>

¹⁷ C-397/01–C-403/01, EU:C:2004:584 (<https://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=49550&pageIndex=0&doclang=HU&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=1276779>)

tervezése. Hangsúlyozza azonban a Bíróság, hogy a közegészség, a közbiztonság és a közrend területén működő szolgálatok folytonosságára vonatkozó követelménnyel nem ellentétes, hogy e szolgálatok rendes körülmények idején végzett tevékenységei megszervezhetők legyenek, ideértve többek között alkalmazottaik időbeosztását is. Felhívja a figyelmet arra is, hogy a 89/391 irányelv 2. cikke (2) bekezdésben foglalt kivétel kifejezetten csak rendkívüli körülmények között alkalmazható. Ilyenek például a „természeti vagy technológiai katasztrófák, a merényletek vagy a súlyos balesetek, amelyek az élet, az egészség, valamint a közösség biztonságának védelméhez nélkülözhetetlen intézkedések meghozatalát teszik szükségessé, és amelyek megfelelő teljesítését veszélyeztetné az, ha a 2003/88 irányelv által előírt összes szabályt be kellene tartani.”¹⁸ Ezekben az esetekben feltétlen elsőbbséget kell biztosítani a lakosság védelmének, az irányelv céljainak sérelmére. A rendkívüli helyzetekben történő jogkorlátozás megalapozottsága tehát védhető álláspont, azonban a Bíróság ismételtén a Sindicatul Familia Constanța és társai ítéletben foglaltakra hivatkozva megerősíti, hogy bizonyos közszolgálati tevékenységek „rendes” körülmények között is csak úgy végezhetők céljuknak megfelelően, ha az irányelvben foglaltak nem kerülnek maradéktalanul érvényesítésre.¹⁹

A Bíróság ítélete alapján az olyan tevékenységeket, melyek: „a nekik tulajdonított közérdekű cél megfelelő elérése érdekében csak folyamatosan, egy és ugyanazon munkavállaló által folytathatók, anélkül hogy lehetséges volna olyan rotációs rendszer bevezetése, amely bizonyos számú munkaóra vagy munkanap teljesítését követően rendszeres időközönként bizonyos óraszámú pihenőidőhöz vagy pihenőnapokhoz való jogosultságot biztosít”²⁰ ki kell zárni az irányelv hatálya alól. Fontos ugyanakkor megjegyezni, hogy ez nem jelenti azt, hogy kiterjesztő jogértelmezés alapján a fegyveres erők tagjai minden esetben ki lennének zárva az irányelv hatálya alól. A Bíróság megállapítja, hogy az irányelv kérdéseiben a megszorító jogértelmezést kell alkalmazni, kifejezetten vizsgálni szükséges, hogy az annak hatálya alól kivonni kívánt tevékenység a 89/391 irányelv 2. cikk (2) bekezdés alapján olyan különleges tevékenység, mely ellátásához ez szükségszerű. A Bíróság 2006-ban is megállapította már, hogy a 89/391 irányelv 2. cikke (2) bekezdésének első albekezdése nem igazolhatja a közigazgatási szervek nem polgári állományának teljes kizárását az irányelv alkalmazása alól.²¹ A főtanácsnoki indítvány 82. pontja alapján, mely érvelésre az ítélet is hivatkozik: „a katonáknak »rendes körülmények között« napi szinten számos azonos vagy hasonló tevékenységet kell végezniük, amelyek nem hordoznak több, a 89/391 és 2003/88 irányelv rendelkezéseinek alkalmazásával ellentétes »jellemző sajátosságot«, mint a polgári köztisztviselők által végzett tevékenységek. Azokat tehát ezen irányelvek tekintetében azonos módon kell

¹⁸ C 742/19. EU:C:2021:597 59. pont (<https://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=244183&pageIndex=0&doclang=HU&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=66705>)

¹⁹ „egyes sajátos közszolgálati tevékenységek, még ha azokat rendes körülmények között végzik is, olyannyira különleges jellemzőkkel rendelkeznek, hogy jellegükkel szükségszerűen ellentétben áll a munkaidőnek a 2003/88 irányelvben előírtak tiszteletben tartásával történő tervezése” C 147/17, EU:C:2018:926 68. pont

²⁰ C 742/19. EU:C:2021:597 61. pont

²¹ 2006. január 12 i Bizottság kontra Spanyolország ítélet, C 132/04, EU:C:2006:18, (<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=CELEX:62004CJ0132>)

kezelni. Semmi sem igazolja ugyanis, hogy ilyen helyzetben a katonák e polgári köztisztviselőknél fokozottabban ki legyenek téve az egészségüket vagy biztonságukat érintő kockázatoknak.” Az ítélet meg is nevez példálózó jelleggel olyan tevékenységeket („adminisztratív, karbantartási, javítási, egészségügyi, illetve a rendfenntartáshoz vagy a bűnüldözéshez kapcsolódó tevékenységek”), melyeket a katonai szolgálatot teljesítő „rendes” körülmények között ugyanazon szabályok alapján kell, hogy elvégezzen, mint a polgári munkavállalók, éppen ezért az irányelv rendelkezéseinek hatálya alóli kizárásuk az egyenlő bánásmód sérelmét eredményezné. A Bíróság hangsúlyozza azonban, hogy az ilyen jellegű tevékenységek során nem minden esetben kell megfelelni az irányelvnek, hiszen a katonai szolgálatteljesítés gyakran nem „rendes” körülmények között történik. Éppen ezért lehetséges ilyen esetben az irányelvtől való eltérés, amennyiben az összes releváns körülmény súlyára és terjedelmére tekintettel úgy tűnik, hogy nem lehetséges a lakosság védelme fegyveres erők olyan módon történő megszervezése mellett, hogy azok valamennyi tagja igénybe vehesse a 2003/88 irányelvben a munkaidő és a pihenőidő tartama vonatkozásában meghatározott garanciákat. Így a Bíróság megerősíti analógia útján a jelen tanulmányban korábban is hivatkozott Készenléti Rendőrség ítéletet (C 211/19, EU:C:2020:344), a rotációs munkarenddel kapcsolatban.

Az ítélet 76. pontjában a Bíróság utal rá, hogy az olyan esetekben, mikor a fegyveres erők tagja olyan feladatot lát el, melynek során saját képességei, képzettsége, vagy a rábízott feladat érzékenysége (pl.: titokvédelmi okok, különleges műveleti beosztások) miatt helyettesítése olyan nehézségeket okozna, hogy az veszélyezteti a feladatellátás sikerességét, így az irányelv hatálya alóli kivételük indokolt. A fegyveres erők feladatrendszerének sajátosságai miatt szükséges további engedményeket tenni, az irányelv alkalmazásával kapcsolatban, éppen ezért a Bíróság hangsúlyozza, hogy szükséges annak a vizsgálata is, hogy az állomány tagja milyen műveleti környezetben hajtja végre a feladatot, így különösen missziós környezetben, vagy amikor a szolgálat olyan fegyveres fellépést követel meg, akár határokon belül, hogy a korábban megállapított mentesség fennállhasson, tulajdonképpen a fegyveres erők alkalmazásának ultima ratio jellege miatt. A katonai tevékenység végzése során felmerülhetnek olyan időszakok, amikor a feladat sikeres ellátása érdekében hosszú időn át rendelkezésre kell állnia az állomány tagjának, és az irányelv érvényesítése a feladatellátás sikerességét veszélyeztetné. Ehhez kapcsolódóan a Bíróság érvelésében megjelenik nem csak a konkrét fegyveres fellépés, hanem minden olyan tevékenység, mely esetében az irányelvnek történő megfelelés a művelet sikerességét befolyásolná. Így a fegyveres erők műveleteinek biztosítása során akár a korábban hangsúlyosan irányelv hatálya alá sorolt karbantartási, adminisztratív munkák is kivételként kerülhetnek meghatározásra, azonban minden ilyen esetben az eltérés indokának a művelet sikerének biztosítása kell, hogy legyen. A katonai műveletek sikerességének kulcsa a kiképzés. Éppen ezért a Bíróság is elismeri annak fontosságát, hogy az állomány tagja a valóságos helyzethez lehetőség szerint minél inkább igazodó kiképzési környezetben sajátítsa el a szükséges ismereteket. A kiképzés, felkészítés során lehetséges az irányelv szabályaitól való eltérés, annak ellenére, hogy általában arra „béke” vagy „normál” időszakban kerül sor. A kiképzés, felkészítés során az eltérés tehát indokolt, és annak vizsgálata, hogy az szükséges-e

tagállami hatáskör, a korábban kifejtett szabályok alapján. éppen ezért különös felelősség terheli a tagállamokat annak megítélésében, hogy a saját fenyegetettségi szintjük, geopolitikai helyzetük elemzése során megállapítsák a kiképzés során alkalmazandó szabályokat.

A fentiek alapján a Bíróság az első eldöntendő kérdésre (A békeidőben ügyeletet ellátó katonai szolgálatot teljesítőkre vonatkozik-e a 2003/88/EK irányelv 2. cikke?) összefoglalva az alábbi választ adja. A katona által végzett ügyeleti tevékenység akkor nem tartozik az irányelv hatálya alá, ha azt a katona alapkiképzés, műveleti felkészítés, vagy tényleges katonai művelet keretein belül teljesíti, vagy a tevékenység sajátosságai nem teszik lehetővé az irányelvnek történő megfelelést biztosító rotációs rendszer alkalmazását. Továbbá akkor sem tartozik az irányelv hatálya alá a tevékenység, ha azt olyan rendkívüli események keretében végzik, melyek súlya és terjedelme a közösség életének, egészségének és biztonságának védelméhez elengedhetetlen intézkedéseket tesz szükségessé, és ezek végrehajtását veszélyeztetné az irányelv alkalmazása.

A Bíróság a második kérdés kapcsán kifejti, hogy ügyeleti idő alatt azt az időszakot kell érteni, ami alatt a katona a meghatározott helyen folyamatosan rendelkezésre áll, azonban tényleges tevékenységet nem végez. Az előterjesztő bíróság arra a kérdését a Bíróság úgy fogalmazza át, hogy meg kell állapítani, hogy az ügyeleti időszakot, amelynek folyamán a katona köteles a számára kijelölt laktanyában maradni, de ott nem végez tényleges munkát, munkaidőnek kell tekinteni e katona ezen időszakra vonatkozó illetményének megállapítása céljából. Az irányelv munkaidőnek tekinti azt a készenléti időszakot is, amely során a munkavállaló részére olyan kötelezettségek vannak előírva, hogy azok objektíven és jelentős módon korlátozzák abban, hogy szabadon ossza be azt az időt, amikor nem kell ténylegesen munkát végezni, és ezalatt magánügyeivel foglalkozzon. A 2021. március 9-i Radiotelevizija Slovenija ítélet, C 344/19, EU:C:2021:182 38. pontja alapján: „ha a munkavállalóval szemben az adott készenléti időszak során előírt kötelezettségek nem válnak ilyen mértékűvé, és lehetővé teszik számára, hogy beossza idejét, és azt jelentős korlátozás nélkül magánügyeire fordítsa, a 2003/88 irányelv alkalmazásában kizárólag az adott esetben ezen időszak alatt tényleges munkavégzéssel töltött idő minősül a 2003/88 irányelv alapján »munkaidőnek«.”²² Szintén ezen ítélet alapján állapítja meg a Bíróság, hogy azt az időszakot, amelyet a munkavállaló a munkavégzés helyén kell, hogy töltsön, amennyiben az nem esik egybe lakóhelyével, és ott a munkáltató rendelkezésére kell állnia abból a célból, hogy szükség esetén azonnal képes legyen munkavégzésre, munkaidőnek kell tekinteni. Mindezek alapján megállapítható, hogy a katona által teljesített ügyeleti szolgálatot, amennyiben azt nem lakóhelyén teljesíti, munkaidőnek kell tekinteni. A készenléti időre járó díjazással kapcsolatban az irányelv nem tartalmaz rendelkezést, hiszen az a munkavállalók biztonsága és egészsége védelmének biztosítása érdekében tartalmaz rendelkezéseket a munkaidő szervezésre vonatkozóan. A munkaidőre járó díjazásra vonatkozó szabályok a tagállami jogban kerülnek megállapításra, azaz nem ellentétes az uniós jog-

²²C 344/19, EU:C:2021:182 (<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:62019CJ0344&from=CS>)

gal az, hogy a készenléti időszakra eltérő díjazás kerül megállapításra a tényleges munkavégzéssel töltött időszakra járó juttatáshoz képest.

Összességében tehát a Bíróság ítéletében megállapításra került, hogy a katonai tevékenység munkaidőszervezés szempontjából nem egységes megítélés alá esik, annak szabályozottsága függ a tevékenység jellegétől, és specialitásuk alapján részben vagy egészben kizárhatók az egységes szabályozás alól. A korábbi joggyakorlatnak megfelelően itt is megállapításra került, hogy a munkaidő fogalma az egységes Európai gyakorlatnak megfelelően meghatározott, így ha a munkahelyen (szolgálati helyen) tartózkodás elrendelésre került, akkor az beleszámít a munkaidőbe. A munkáért járó díjazás kérdésében itt is megerősíti a Bíróság azt az álláspontot miszerint tagállami hatáskör annak szabályozása, hogy a munkavégzésért/ munkahelyen történő pihenésért eltérő ellentételezés jár-e.

Felhasznált irodalom

A C 132/04. sz. Bizottság kontra Spanyolország ügyben 2006. január 12-én hozott ítélet
A C 147/17. sz. Sindicatul Familia Constanța és társai kontra Direcția Generală de Asistență Socială și Protecția Copilului Constanța ügyben 2018. november 20-án hozott ítélet

A C 211/19. sz. U.O. kontra Készenléti Rendőrség ügyben 2020. április 30-án hozott ítélet

A C 273/97. sz. Angela Maria Sirdar kontra The Army Board és Secretary of State for Defence ügyben 1999. október 26-án hozott ítélet

A C 285/98. sz. Tanja Kreil kontra Bundesrepublik Deutschland ügyben 2000. január 11-én hozott ítélet

A C 344/19. sz. D.J. kontra Radiotelevizija Slovenija ügyben 2021. március 9-én hozott ítélet

A C 397/01–C 403/01. sz. Bernhard Pfeiffer et al kontra Deutsches Rotes Kreuz, Kreisverband Waldshut eV egyesített ügyekben 2004. október 5-én hozott ítélet

A C 623/17. sz. Privacy International kontra Secretary of State for Foreign and Commonwealth Affairs és társai ügyben 2020. október 6-án hozott ítélet

A C 742/19. sz. B. K. kontra Republika Slovenija ügyben 2021. július 15-én hozott ítélet
Az Európai Unió Alapjogi Chartája

Az Európai Unióról szóló szerződés

A Tanács 89/391/EGK számú irányelve a munkavállalók munkahelyi biztonságának és egészségvédelmének javítását ösztönző intézkedések bevezetéséről, 1989. június 12.

Henrik Saugmandsgaard ØE főtanácsnok indítványa a C-742/19. számú ügyben, B. K. Kontra Republika Slovenija, 2021. január 28.

Till Szabolcs: Asterix és az európai munkaidő-szervezés újabb kihívásai, Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Szemle, 9. évfolyam 3. szám, 2021

Akadály, mint lehetőség: Az akadálypályák és az akadályfutás fejlődése, pedagógiája és társadalmi jelentősége

Szabó Zoltán

Bevezető

Bármely sportág történetének felkutatására is vállalkozunk, nehéz feladattal találjuk szembe magunkat. Bár több olyan mítoszról és legendás történetről tudunk, amikor egy új sportág egyetlen ötletből született meg, de valójában kevés olyan pillanat volt, amikor a „semmitből” születtek sportágak. Sokkal jellemzőbb, hogy a napi mozgásformák, a játékok, versengések és a katonai felkészítés, vagy a vadászat elemei keveredtek, ötvöződtek és hosszabb időtávon ezekből formálódtak ki az egyes sportágak.

Tanulmányomban az egyre közkedveltebb „akadályfutás” (Obstacle Course Racing) – amely kifejezés alatt ma elsősorban a terepfutással összekötött, katonai stílusú sportot értjük – és a katonák kiképzésére használt akadálypályák történetén keresztül szeretném hangsúlyozni e sportágnak a honvédelemi nevelés, illetve a társadalmi ellenállóképesség fejlesztésében hozzáférhető lehetőségeit, fontosságát.

Akadálypálya, mint a katonai kiképzés eszköze

Mivel ősidőktől fogva a katonák számára a túlélést a hadviselés nehézségeinek elviselése, a testi erő és az ügyesség fejlesztése jelentette, így már a kezdetektől ennek megfelelően alakították ki a kiképzési módszereket, ezáltal pedig a testkultúra fejlesztésének alapjait tették le.

Nincs ez másként a terepfutás és az akadálypályák esetében sem. Ezek katonai kiképzésére való felhasználása, feltehetőleg egészen az ókorig nyúlik vissza, ahol már a görögök és a rómaiak is felismerték ennek jelentőségét.^{1 2} A későbbi évszázadokban azonban mégsem kaptak jelentős szerepet, az épített akadálypályák elterjedésére egészen a 19. századig kellett várni. Európában, ebben az időszakban nőtt meg jelentősen az érdeklődés a fizikai erőnlét iránt, amely a kontinens országaiban akkoriban fellángoló nacionalizmus érzésével együtt, tömegeket mozgatót meg. A kor háborúi értékes tapasztalatot jelentettek az olyan nemzeteknek, mint Franciaország, Nagy-Britannia és Németország, akik ekkor ismerték fel annak szükségességét, hogy a hadköteleseket olyan fizikai formában tartsák, amelyet a háború megkívánt. A lőfegyverek elterjedése, tökéletesítése, ezáltal a hadviselés módjának változása, valamint a nagy nemzeti hadseregek megjelenése, együttesen támasztott igényt a kiképzés reformjára.

Az I. világháború során a lövészárkokban való sok állás, merevvé és lomhává tette

¹ Lukianos: A görög sport. Lukianos műve a tornászatról. ford.: Jakobinyi Péter, Lampel R. Könyvkereskedése, Budapest, 1907. 1–40.

² Misangyi Ottó: A testnevelés jelentősége a közművelődésben. Stephaneum Nyomda Rt., Budapest, 1935. 1–102.

a katonákat, amit a franciák hamar beláttak és hozzákezdtek az addigi kiképzési rendszerük átszervezéséhez. Az ügyben Georges Héberthez (1875–1957), a testnevelés természeti módszerének megalapítójához fordultak segítségért. Hébert a kiképzési módszerek felülvizsgálata mellett, egy speciálisan kialakított akadálypályát is tervezett a csapatoknak, melynek alapjait később a világ legtöbb hadserege átvette.³

Az 1917-es Army Field Physical Training of the Soldier kiadvány is ezt támasztja alá. Ebben azt láthatjuk, hogy az I. világháború során, az amerikai haderő kiképzése is akadálypályákon folyt már, ezek kb. 100 yard (91,4 méter) hosszúak voltak és 8 akadályt tartalmaztak.⁴

A Nagy háború vége azonban azt is megmutatta, hogy a lövészárk-hadviselés nagyrészt véget ért és a mozgékonyabb, nagyobb fizikai állóképességet igénylő összecsapásokra, városi harcra kell készülni. A fejlődés újabb lépcsőjét, ezek a megváltozott követelmények és a II. világháborúba induló újoncok tömeges kiképzésének feladata határozta meg.

Általánosságban az akadálypályák célja, a katonák támadó harcra való felkészítése, ehhez pedig reális akadályokra van szükség, hiszen ezekkel lehet csak felkészíteni őket arra a környezetre, amivel majd a harcmezőn is találkozni fognak. A fejlődés két irányba indult meg, egyrészt egy alacsonyabb akadályokból álló pálya terjedt el, amelyet időre kellett teljesíteni a katonáknak. Másrészt egy magasabb és bonyolultabb, nagyobb kihívásokat jelentő pályatípus alakult ki, melyeknek időkorlát nélküli leküzdése az önbi-zalmat növelte, azaz elsősorban a személyiség fejlesztését szolgálta.

A katonai alkalmazásban a csapatmunkán, a mentális és fizikai edzettségen felül, fontos szempont a gyors helyzetfelismerés és a közelharc technikák elmélyítése is. Ugyanakkor a haderő oldaláról az akadálypályák fejlesztésével kapcsolatosan további szempontok is megjelentek. A még reálisabb környezet mellett ilyen volt a biztonság is, de a hatékonyságra, gyorsaságra és a viszonylag zajtalan végrehajtásra is törekedni kellett. Mindezekon felül pedig azt tanították meg a katonáknak, hogy az akadályok leküzdése során és persze utána is, maradjanak harcra alkalmas állapotban.

A fenti elvárásoknak megfelelően a pályák hossza, az akadályok száma és jellege nagyon változatos képet mutat, melyet a pszichikai felkészítés részeként a sötétben, füstben, esőben, hóban, sárban történő teljesítés tesz még változatosabbá, sőt egyesek már a kisebb alegységek versenyeztetésére is alkalmat adnak.

Összességében elmondható, hogy az akadályok fizikai és mentális síkon történő leküzdésével, az akadálypályát ma is minden haderőben a harckiképzés és a jellemnevelés legjobb eszközének tekintik.

Vizsgálódásunk kapcsán mindenképp említést kell még tennünk a modern öttusáról is, melyet eredetileg úgy alkották meg, hogy az magába foglalta a kor ideális katonai képességeit. Azonban a hadviselés fejlődésével a vívás és a lovaglás már nem volt meghatározó a modern háborúskodásban, ezért a katonák részére 1947-től a Nemzetközi Katona Sport Tanács⁵ által szervezett speciális „Military Pentathlon”⁶ versenyek váltak

³Methode Naturelle: History. <https://methodenaturelle.de/history/> (A letöltés időpontja: 2021. 06. 13.)

⁴Army Field Physical Training of the Soldier. Government Printing Office, Washington, USA, 1917.

⁵International Military Sports Council – CISM

⁶Military Pentathlon számai: lövészet, akadálypálya, akadály úszás, gránát célbadobás, terepfutás.

elsődlegessé.⁷ Ezek egyik leginkább megpróbáltató száma az akadálypálya, melyen az egyenruhás állománynak az 500 méteren elhelyezett 20 változatos akadályon kell átmenni.⁸

Ugyan a lovaglás is veszített katonai jelentőségéből, azonban annyit meg kell jegyezni, hogy az évszázadok során a lovasság is épített és természetes akadályokat, akadálypályákat használt, arra, hogy a ló és lovasa megtanulhassa a különböző terep és háborús viszonyokat utánzó akadályok leküzdését.⁹ Mindezek fényében talán érthetőbb a kialakult éles viták háttere, napjaink vitatott kérdésében, az öttusa további sorát illetően.

Akadálypályák a magyar haderőben

A hadviselés fejlődési tendenciáját a hazai haderő is követte, így nálunk is egyre komolyabb szerepet kapott az akadályfutás és az akadálypálya.

Egy 1886-ból származó kiképzési útmutató szerint, a harc kimenetelét már elsődlegesen a lőfegyverek döntik el és csak másodsorban a közelharc (kard és szurony vívás), így a katonák testi ügyességét is már e szempontok szerint kell fejleszteni. Ugyanakkor mindezek megalapozásához, továbbra is szükségesnek tartották a test általános erősítését, melyhez legjobb eszközének a tornát tekintették. A gyakorlatok között (mások mellett) a futásnak, több válfaját is említik, úgymint kitartó, gyors, teher- és akadályfutás.¹⁰

Mint azt a franciáknál már említettük, a Nagy háborúban, 1915 elején a nyugati, majd hamarosan a keleti harctéren is nyilvánvalóvá vált, hogy a mozgó háború időszaka lezárult, az arcvonalak megmerevedtek és megkezdődött az úgynevezett vonal- (vagy árok-) harcászat korszaka. Az addig alkalmazott, egy vonalban, láncalakzatban történő támadás helyett új módszerekre volt szükség, melyekkel a rohamozó csapatok, a mélységben tagolt védelmi vonalakat és akadályrendszert áttörhették. A németek által kidolgozott újításként jelentek meg rohamcsapatok, melyek hamarosan az osztrák-magyar csapatoknál is hadrendbe álltak. Ezeknek a speciális rohamcsapatoknak a kiképzésében, igen fontos szerepet kaptak a gyakorló rohampályák és a fizikai felkészítés.^{11 12}

Összességében azt figyelhetjük meg, hogy a hadviselés fejlődése megkövetelte a kiképzés modernizációját, ennek a megnövekedett fizikai követelményei pedig már a hadkötelesek előkészítésére is visszahatottak. Ezt Takácsy Elek százados így jellemzi: „A testnevelésnek az országos vezető általi irányítása a testnevelést intézményesen a honvédelem szolgálatába állította. Az így megszervezett testnevelés hatalmas tömegeket

⁷ Még a tartalékosok erőpróbaiban is. Lásd: Ujházy, László: Az Egyesült Királyság tartalékos szövetsége. Új Honvédségi Szemle, 2007/9. 63.

⁸ CISM Europe: History Military Pentathlon. <https://www.cismeurope.org/history-military-pentathlon/> (A letöltés időpontja: 2021. 07. 01.)

⁹ Géczy Péter százados: A lovaglás oktatása. Katonai Szemle, 1953/11–12. szám. 73–76.

¹⁰ Schadek Oszkár: Anleitung zur Militär-Gymnastik. L. W. Seidel & Sohn, Bécs, 1876. 1–149.

¹¹ Az állásharc, közelharc. A Cs. és Kir. Hadsereg főparancsnokság Op. 53000. számú segédletének fordítása. Pallas, Budapest, 1918. 35.

¹² Bacsoni Tamás et al.: Halálfejes katonák. Az Osztrák-Magyar Monarchia rohamcsapatai 1916–1918. Püldo, Nagykovácsi, 2006. 1–188.

mozgat meg.”¹³

A terület további fejlődését a II. világháború véres tapasztalatai befolyásolták. Ezek alapján új, egységes haditorna akadálypályákkal kívánták fejleszteni a honvédek testi erejét, ügyességét, szívósságát. Ezek az akadálypályák 350 m hosszúak voltak és 16 akadályelemet foglaltak magukba.¹⁴ Velük párhuzamosan a korszerű lőterek mellett, úgynevezett „rohampályák” is létesültek, ezek 180 m hosszúak voltak és 8 akadályelemet foglaltak magukba.¹⁵

A modern harctevékenységhöz, többek között fontos volt, hogy a katonák a terepen gyorsan és kitartóan tudjanak futni, az eléjük kerülő természetes és mesterséges, vagy víziakadályokon gyorsan, biztonságosan, fölösleges erőpazarlás nélkül tudjanak áthatolni. E követelményeket szem előtt tartva, 1955-ben a Magyar Néphadsereg vezetése 200 m-es rohampályák átépítését írta elő.¹⁶ Igen előremutató módon, a kiképzés mellett ezt a versenyzésbe is bevonták, így a kétnapos összetett Haditorna versenybe a lövészet, kézigránát célba dobás, a 2000 m-es felszereléses terepfutás és a 100 m-es úszás mellett, ezt is értékelték.¹⁷ A haditorna jelvény vas, ezüst vagy arany fokozatát elnyert katonák száma jól jellemezte az adott alegység felkészültségét, közben motiválta az állományt, beleértve a kiképzőket is.

Az 1960-as évek elején, azért, hogy a katonák testnevelése a modern harc megnövekedett fizikai követelményihez jobban illeszkedjen, szükségessé vált új akadálypályák létrehozása. Ezeket a fegyvernemi sajátosságok figyelembevételével három különböző típusban kellett megépíteni, hosszuk maradt 200 méter, de az 1. típus a szárazföldi csapatok, a 2. típus a harckocsizó egységek, míg a 3. típus akadályai a folyami flottilla számára lett speciálisan összeállítva.¹⁸

1971-től a Magyar Néphadseregben, a természetes és mesterséges akadályok, te-reptárgyak leküzdésének, valamint a fegyvernemek sajátosságaira jellemző mozgáso-rozatok begyakorlásának elősegítésére, már nyolc különböző akadálypálya került rend-szeresítésre, amiket később folyamatosan fejlesztettek, javítottak.¹⁹

Az ekkor bevezetett akadálypálya típusok:

- 200 m-es akadálypályák a gépesített lövészet, valamint a felderítő egységek részére;
- 140 m-es fegyvernemi akadálypályák (fegyvernemenként 2–3 különböző akadályelemmel) a harckocsizó, a tüzér, a légvédelmi tüzér, a műszaki, a híradó, a repülő, a honi légvédelmi, valamint az RT egységek részére;

¹³ Takácsy Elek százados: Tömegsport és testnevelés a hadapródiskolában és a csapatnál. Magyar Katonai Szemle, XIII. évf.1943/2. negyedév. 175.

¹⁴ Az egységes haditorna akadálypálya pontos méreteit és akadályelemeit az 5/H. F.–1949. szám alatt kiadott „Haditornaverseny” segédlet tartalmazza. Ált. Kik. Csf., Budapest, 1949.

¹⁵ Maszlay Lajos ezredes: A haditornapályák építése. Honvéd, V. évf. 1950/9. 110.

¹⁶ Harckiképzési és Testnevelési Csoportfőnökség 551/1955. számú rendelete.

¹⁷ Maszlay Lajos ezredes: A haditornaverseny 200 m-es akadálypálya versenyszáma és új szintkövetelményei. Honvédségi Szemle, 1955/7–8. szám. 175–177.

¹⁸ Farkas Illés főhadnagy: A 200 méteres akadálypálya oktatásának módszerei. Honvédségi Szemle, 1961/2. 68–73.

¹⁹ Kozma Tóth István alezredes: Akadálydúsabb akadálypálya, A bajai módszertani bemutató tapasztalatai. Honvédségi Szemle, 1990/1. 44–49.

- 200 m-es hegyi akadálypálya a hegyi kiképzésben résztvevő alegységek részére.^{20 21}

Az 1980-as évek elején a testnevelési és sportbalesetek jelentős részét, az akadálypályákon szenvedték el a katonák, ezért azok egyes elemeit módosították.²²

Az 1990-es évek elején, az összefegyvernemi és a fegyvernemi harcra való komplex felkészítés jegyében ismét korszerűsítették ezeket. Így, már az erdős-hegyes terepen leginkább előforduló akadályok leküzdésének gyakorlását is biztosító 200 méteres pályák, 18 akadályelemre bővültek. Ezeken az alábbi mozgásmódokra helyezték a hangsúlyt: felfutások, lefutások ferde gerendán, billenő és vízszintes akadályok, fedezékbe való be- és kiugrás, átugrások derékmagasságnál nem magasabb akadályokon, palánkok, kerítések leküzdése, sziklákon való áthaladás, ablakokon való bejutás, házfalra feljutás mászókötélen és kézigránát hajítás célba különböző testhelyzetekből.²³

Említettük, hogy a kiképzés mellett az akadálypályák a versenyzésre is lehetőséget adtak, így különböző formában részét képezték és képzik ma is a honvédségi sportversenyeknek. Napjainkban, a Magyar Honvédség terepakadály-futó versenyén az 5000 méteres pályán 22 akadály nehezíti a versenyzők dolgát.²⁴ De a Military Survival Run elnevezésű nemzetközi akadályverseny katonai futamában is indulhatnak a Magyar Honvédség, illetve a rendvédelmi szervek tagjai, akiknek az egyik legutóbbi futamban 33 akadállyal és a 12 kilométeres távval kellett megbirkózni.²⁵

Visszatekintve, a hazai fejlődéstörténetből is az látható, hogy a II. világháború tapasztalatai nyomán, majd a hidegháború során, igen intenzíven fejlődtek a katonai akadálypályák, melyeket az utcai harcot, valamint a helyiségekben előforduló akadályok leküzdését, a fegyvernemi és a közelharc kiképzés követelményi alakítottak. Ugyanakkor az akadálypályákon végzett mentális és fizikai képességek fejlesztésének ötlete népszerűnek bizonyult a polgárok körében is, amiből új sportág született.

Az akadályfutás sportági története

Ha a katonai célú alkalmazás mellett az akadályfutásnak, a mai fogalmaink szerinti sportcélú történetét kutatjuk, akkor azt találhatjuk, hogy gyakran ezt 1064-től eredeztetik, amikor Skóciában Malcolm Canmore király (1031–1093) a legjobb hírvívó kiválasztására hegyi terepfutó versenyt rendezett, egy kb. 1000 méteres hegycsúcsra és vissza.²⁶ Nyilvánvalóan ennek is elsősorban katonai célja volt, ugyanis az ottani sziklás terepviszonyok mellett, egy futó sokkal gyorsabban tudott haladni a terepen, mint egy

²⁰ Áldott János őrnagy: A Magyar Néphadsereg sportlétesítményei. Honvédségi Szemle, 1976/4. 37.

²¹ Ezeken felül a könnyű lövész harci ösvény, a könnyű lövészen felül, a felderítő és a különleges kiképzés végrehajtását is biztosította.

²² Klész László alezredes: Testnevelési és sportbalesetek. Honvédségi Szemle, 1983/8. 19.

²³ Klész László százados: Fegyvernemi akadálypályák. Honvédségi Szemle, 1972/2. 44–50.

²⁴ Ötezer méteren huszonkét akadály. <https://honvedelem.hu/hirek/otezer-meteren-huszonket-akadaly.html> (A letöltés időpontja: 2021. 07. 24.)

²⁵ Most jó lenni...? - Akadályverseny katonáknak Pápán. https://nepszava.hu/1159944_most-jo-lenni-akadalyverseny-katonaknak-papan-fotok (A letöltés időpontja: 2021. 06. 17.)

²⁶ Morgan Williamson: Fell Running: A Quick Guide. IRunFar, 2012. 10. 29., <https://www.irunfar.com/fell-running-a-quick-guide-part-1> (A letöltés időpontja: 2021. 07. 11.)

lovak.²⁷ Az ezt követző évszázadokra is az volt jellemző, hogy a szolgák és katonák gyalog követték uraik kocsiját, így rendszeresen hosszú utakat futottak és gyalogoltak. A nemesek pedig fogadásból különféle távú versenyeket rendeztek, ahol a csatlósoknak futás közben árkokon, sövényeken, falakon kell átmászniuk, átugraniuk. Ez a versengés az egyszerű alattvalókon kívül azonban másokat is cselekvésre buzdított. Robert Barclay kapitány (1779–1854), a skót arisztokrácia egyik tagja „ultra” kategóriába sorolható teljesítményeinek köszönhetően vált egykoron közismertté. Barclay kapitány leghíresebb akcióját – melyben az emberi képességek határát is keresték – 1809. június 1. és július 12. között hajtotta végre, amikor 1000 egymást követő óra mindegyikében 1 mérföldet gyalogolt, hogy elnyerjen egy hatalmas összegű fogadást. De ezen a nem mindennapi akción felül, hírnevét annak is köszönheti, hogy számos más 100 km feletti túrát is bámulatosan rövid idő alatt teljesített.²⁸

Angolországban folytatva a sportmúlt kutatását azt láthatjuk, hogy a 18–19. században a földbirtokos nemesek komolyan elkezdtek a lótenyésztéssel és versenyzéssel foglalkozni. A feljegyzések szerint, az igen népszerű falkavadász társaságok egyes tagjai, a legjobb lovak kiválasztását, versenypálya hiányában, a környéken bonyolították le. Ezek a megmérettetések, igyekeztek a lovas vadászat körülményit utánozni, azaz a legrövidebb, messziről is jól látható templomtorony iránt egyenesen vezető – sövényeket, patakokat és egyéb akadályokat tartalmazó, általában két és négy mérföld közötti – útvonalon folytak. Ezzel lényegében meg is született a Steeplechase, azaz az akadályfutás sportág.²⁹ Mint minden mást persze ezt is fogadással tették izgalmasabbá a felsőbb körök. Az első ilyen jellegű versengést, a feljegyzések szerint 1752-ben tartották. Szervezettebb formában pedig 1830-tól, Thomas Coleman tréner és lókereskedő kezdeményezésére folytak tovább a versenyek. Az angol táj jellegzetes sövényei, kőkerítései és árcai szinte minden mezőn adottak voltak, azonban, hogy a kíváncsi tömeg és a fogadók jobban követhessék az eseményeket, 1836-tól már mesterséges pályán, épített akadályokkal rendezték meg ezeket, hamarosan már nemzetközi résztvevőkkel.³⁰ Az egyik legnagyobb nemzetközi verseny, a Liverpool Grand National Steeple-Chase, 1883-as futamának magyar érdekessége, hogy azt Kinsky Károly gróf (1858–1919, később herceg) nyerte meg. A gróf kiváló lovas és diplomata volt, de azt is feljegyezték róla, hogy titkos viszonyt folytatott Sir Winston Churchill amerikai származású édesanyjával.³¹

A sportok és a fogadások hazájában nem kellett sok időnek eltelnie ahhoz, hogy egy lovas és egy futó párharcára lehessen fogadni, amiből meg is született a modern

²⁷ Halford, Paul: A brief history of trail running. Trailrunning, 2020. 11. 03. <https://www.trailrunning-mag.co.uk/articles/news/a-brief-history-of-trail-running/> (A letöltés időpontja: 2021. 07. 14.)

²⁸ Radford, Peter: The Celebrated Captain Barclay: Sport, Money and Fame in Regency Britain. Headline Book Publishing Ltd., London, 2001. 1–288.

²⁹ Steeplechase: az atlétikai akadályfutás nemzetközi kifejezése, amelyet jóval korábban a lovassport használt és használ ma is. A torony iránt rendezett futamok után a számot, nyers fordításban „torony hajsza” hívhatjuk.

³⁰ Pfeifer Ferdinánd: A Falkavadászatok és az Akadályverseny-Sport, Pfeifer Ferdinánd Nemzetközi Könyvkereskedés, Budapest, 1922. 13–27.

³¹ Langworth, Barbara F.: The Right Parent Survived. <https://winstonchurchill.org/publications/finest-hour/finest-hour-137/the-right-parent-survived/> (A letöltés időpontja: 2021. 07. 23.)

terep-akadályfutó versenyek ötlete.

Idehaza a lósportnak az 1820-as évektől Széchenyi adott komolyabb lendület és az 1827-től rendezett síkversenyek mellett, 1838-ban rendezték meg az első gátversenyt.^{32 33} Később a nehezebb akadályokkal tűzdelt „akadályverseny-sport” népszerűsítését a falkavadász társaságok és a lovasezredek vállalták fel, az előbbieket vadászati jellegű, míg a katonatisztek a hosszabb 4000 méteres, Honvéd akadályversenyen lovagoltak.³⁴ A versenyek számának növekedésével, szépen fejlődött a hazai lovassport és ezzel együtt a haderő ezen képessége is.

Az atlétika vonalán visszafejtve történetünk szárait, az ókori görögöktől jutunk, akik általában futó, gyalogló, ugró, dobó, lökö sportágakat űztek, amelyek az egyéni erőnlétet és gyorsaságot, azaz a harchoz leginkább szükséges képességeket fejlesztették. Innen kerültek be sportágak az ókori olimpiák programjára, elsőként a stadionfutás, majd utolsóként, csak jóval később a fegyveres futás.

A görög városállamok bukása után, az atlétika nem a versengés, hanem a katonai kiképzés részeként kapott szerepet a rómaiaknál. A középkorban pedig csak a lovagi játékokban érdekeltek foglalkoztak vele komolyabban. A 18. század közepén és a 19. század elején, Angliában kezdett kialakulni az újkori atlétika. Ennek első megtestesítői az egymással fogadásból versengő, futva-gyalogló „pedesztriánok” voltak, egyik leghíresebb favoritjuk az általunk is már említett Robert Barclay kapitány volt. Nekik is köszönhetően a 19. század közepén, már modern, versenyszerű formában indult hódító útjára az újkori atlétika.

Történetünk szempontjából a mai 3000 méteres akadályfutást, mint atlétikai számot elemezve azt találjuk, hogy az a két mérföldes (3,2 km) terepfutásból ered, amely kezdetben terepen folyt, majd 1865-től síkpályás, épített akadályokkal nehezített versenyként lett népszerű.

Az ötkarikás játékokon 1900-tól szerepel, de akkoriban még nem volt egységes az akadályok mérete, helye, de még a táv sem, ezért általában 2500 és 4000 méter közötti távolságon futottak. A táv hivatalosan csak 1920-tól lett 3000 m, de az akadályok számát és a vizesárok helyét, még ettől is később egységesítették.³⁵

A sportág a hazai atlétikai palettán is viszonylag hamar feltűnt, szerepét mutatja, hogy a Magyar Atlétikai Klub 1884-ben, a már harmadik alkalommal megrendezett akadályversenyére, egy díszes bajnoki serleget és állami aranyérmet tűzött ki díjnak. Az egy angol mértföld hosszú és tizenkét akadállyal (más források szerint gáttal) nehezített pályán, a bajnok a 22 éves Dáni Vilmos lett, ideje 5 perc 30 mp volt.^{36 37} Ugyanebből az évből több más, általában 1000 méteres távon 8 akadállyal rendezett versenyről is

³² Szabó Zoltán: A házárdőr hazafi: Szemere Miklós. In: Baráth Noémi Emőke et al. (szerk.): A Haza Szolgálatában konferencia kötet. NKE, Budapest, 2020. 145.

³³ Nemzeti Újság Hazai's Külföldi Tudósítások, 1838/21-22. szám. 163.

³⁴ Káposztásmegyeri lóversenyek. Friss Újság, 42. évf. 1937/161. 9.

³⁵ Emmett Knowlton – Tyler Lauletta: Here's how steeplechase — the wackiest event in track and field — came to get its name and water jumps. Insider, 2021. 06. 25. <https://www.businessinsider.com/olympic-steeplechase-history-explainer-2016-8> (A letöltés időpontja: 2021. 07. 11.)

³⁶ A Pallas nagy lexikona. Pallas, Budapest, 1893. 229.

³⁷ Magyarország és a Nagyvilág, 19. évf. 1884/34. szám. 543.

születtek beszámolók.³⁸

Ma az „akadályfutás” hallatán azonban a legtöbb embernek már nem a 3000 méteres atlétikai sportág, hanem a terepfutó pályán elhelyezett, katonai stílusú akadályok leküzdését jelentő, komoly marketing mellett megszervezett versenyek jutnak elsőként eszébe. A történelmi előzmények után, most ismerjük meg röviden, milyen közvetlen események alapozták meg ennek a sportágnak a népszerűségét.

Sokan az 1980-ban Új-Zélandon, Alpine Ironman néven megszervezett versenyt tartják az első modern szabadtéri multisport és kaland versenynek. Ezen síelésben, terepfutásban, kerékpározásban és kajakozásban mérkőztek meg az indulók.³⁹ A rendezvény népszerűségét látva, 1982-től Ausztráliában, WildTrek néven rendeztek hasonló 2 napos versenyeket.

A következő jelentős fordulópontot, az Egyesült Királyságban 1987-ben megrendezett Tough Guy nevű téli akadályverseny jelentette. Ennek szervezője Billy Wilson, korábban az angol királyi haderő ejtőernyőse volt, így e versenyre, a katonai kiképzésből vett akadályokkal nehezített pályát épített a saját farmján. Ez volt az első olyan modern akadálypálya-verseny, amelyik komolyabb nemzetközi publicitást is kapott, hiszen akkoriban ezt tartották a világ legnehezebb versenyének. Mint sejteni lehet, itt nem csak a téli hideggel, a távolsággal vagy a sáros tereppel kellett megküzdeniük a versenyzőknek, hanem a legnagyobb félelmeikkel is, úgy, mint a magasság, a bezártság, a tűz, a jeges víz, vagy akár az áramütés. Az első verseny távja néhány mérföld volt, melyen kb. 25 komoly akadályon kellett átjutni a hipotermiával is küzdő indulóknak. Mivel ezen a versenyen jelentek meg a katonai jellegű akadályok, így ezt a mai OCR versenyek történetében az egyik legfontosabb mérföldkőnek tekinthetjük.

Ettől kezdve terjedtek el a hasonló versenyek, ilyen az 1989-es Raid Gauloises nevű próba, ami Új-Zélandról ered, itt különböző egzotikus környezetben szervezett 10 napos állóképességi megmérettetést kell az 5 fős csapatoknak teljesíteni.

Az 1995-ben Eco-Challenge néven rendezett több napos kalandversenyt már a televízió is közvetítette, ezzel egyben alapjául is szolgált a későbbi túlélő-reality jellegű műsoroknak. A következő időszakban egymást követték a különböző versenyek, melyek közül területi okokból csak néhányat érintünk itt.

Japánból SASUKE néven indult el egy szórakoztató sportos televíziós különlegesség 1997-ben, amelyben 100 versenyző próbált meg teljesíteni egy négy szakaszból álló akadálypályát, azóta ez Ninja Warrior néven, közel 20 országban került már adásba.

2009–2010 között, számos azóta is létező versenyt indítottak, köztük a Warrior Dash nevű iszapfutást, de a Spartan Race és a Tough Mudder versenyek is innen datálódhatnak.

2014-ben Ian Adamson Svájcban megalapította a Nemzetközi Akadályfutó Sport-szövetséget, Fédération Internationale de Sports d'Obstacles (FISO) néven, melyhez a HOCRA, Hungarian OCR Association (Terepakadályfutó és Akadálysport Szövetség) 2017-ben csatlakozott.

³⁸ Pesti Hírlap, 7. évf. 1885/145. szám. 10.

³⁹ Adamson Ian: Runner's World Guide to Adventure Racing: How to Become a Successful Racer. Rodale Press Emmaus, Pennsylvania, USA, 2004. 1–256.

Az OCR-ek vonzerejéhez biztosan hozzájárul, hogy sok országban eltörlésre vagy felfüggesztésre került a sorkatonai szolgálat, ezért fiatalok generációi már nem kerültek kapcsolatba ilyen jellegű próbával. Ezáltal egy eddig elérhetetlen, izgalmas és ismeretlen kihívás újdonságát kínálja a sportág, megfűszerezve a közösségi média lehetőségeivel és népszerűségével. A modern, urbanizálódó társadalmak élete kényelmes és kevés ilyen jellegű nehézséget rejt, ezért bizonyosan van igény olyan próbákra, amikben át kell lépni a határainkat és meg kell erőltetni magunkat. Kissé különös is ez a jelenség, hiszen ma komoly összegeket fizetnek emberek tömegei, hogy sárban csúszva nehéz zsákokat cipeljenek és palánkokon másszanak át, míg az emberiség eddigi történetében sokan inkább mindenüket odaadták volna, hogy ne kelljen ilyet csinálniuk.

Tény azonban, hogy mára változatos formában, egyre több országban van jelen a felfutóban lévő sportág, a versenyek több napos fesztiválokká fejlődtek. Azonban megfigyelhető, hogy egyes versenyek túl gyorsan próbáltak terjeszkedni és a felszínesen megszervezett események miatt vesztek népszerűségükből, míg az igényesebbek zsúfoltak lettek, hosszú várólisták alakultak ki. Néhány rendezvény mögé nagyvállalati szponzorok álltak be, így már inkább a kereskedelem szabályai szerint formálódtak. Más versenyen csökkentették az akadályok számát és nehézségét, hogy a lehetséges résztvevők minél szélesebb körét vonzzák be, de itt a hosszú távú jövedelmezőség dilemmájával szembesültek. Azaz hogyan lehetne eléggé keményre építeni a pályát ahhoz, hogy kihívást jelentő élménynek érezzék a versenyzők, de úgy, hogy ez túl sok potenciális ügyfelet mégse riasszon el. Mindezt annak tudatában, hogy a túl „könnyen” teljesíthető kihívásokat után a résztvevők szemében a vonzerő és ezzel együtt a motiváció is csökken.

A sokfajta program ugyan több embernek adhat lehetőséget a saját szintjének is megfelelő kihívás megtalálására, de a sportág ilyen irányú fejlődése, valójában már eltávolodni látszik attól az eredeti szándéktól, hogy testileg keménnyé, lelkileg ellenállóbbá és szellemileg harcosabbá neveljük a fiatalokat.

Azonban vitathatatlan tény, hogy az az egyszerű recept, melyben egy tucatnyi katonai jellegű akadályelemet adtak egy a normál futóversenyhez, egy olyan intenzív és izgalmas állóképességi hibridet hozott létre, amely hatalmas lendületet adott az egész fitness világnak.

Az akadályfutás történetének tanulmányozása során azt is szem előtt kell tartani, hogy a sport, mint társadalmi jelenség a 18–19. században csak kibontakozóban volt és a ma ismert sportágak keretei is még kiforratlanok voltak, így a gátfutás, a 3000 m-es akadályfutás és a terepfutás sem voltak élesen elkülöníthetőek. Érdekes módon, hazánkban viszonylag hamar megjelentek az Angliából újtára induló sportágak, ugyanakkor ezek fejlődését már a hazai viszonyok és lehetőségek alakították. Az egyik ilyen első eseményről így szól a korabeli szűkszavú híradás: „1865. július havában a Pesti Nyilvános Tornacsarnok tagjai Visegrádon akadályfutást rendeztek.”⁴⁰

Az 1885-ös közlések szerint a Nemzeti Torna Egylet már a fenti visegrádi versenytől

⁴⁰ Herkules, 2. évf. 1885/10. szám. 6.

kezdődően nyilvántartotta az akadályfutásban elért eredményeket is.⁴¹ Iránymutatóként szolgálhat egy Balaton felvidéki esemény kapcsán született beszámoló, mely szerint az 1000 méteres akadályfutásban felállított nyolc akadályt, Bély Mihály 4 perc alatt teljesítette.⁴² Más források szerint az 1930-as években nálunk mégsem volt igazán népszerű az akadályfutás.⁴³ De látva azt, hogy a sport fontos része a fiatalok katonai feladatokra történő előkészítésének, így ennek egyre nagyobb szerepet szántak, különösen a honvédelmi nevelést szolgáló mozgalmak keretében. Itt leginkább azok a mozgásformák kerültek előtérbe, melyek a katonai feladatok fizikai megalapozása mellett, a jellemnevelést is jól szolgálják, mindezekre pedig az akadálypálya az egyik leginkább alkalmas eszköz, ami elterjedésükben is jelentős szerepet játszott.

Akadálypálya és honvédelmi nevelés

Mihail Vasziljevics Frunze (1885–1925) hadtudós, az 1917-es októberi orosz forradalom katonai parancsnoka úgy érvelt, hogy háború idejére az egész nemzetet „katonásítani” kell. Ennek részeként, a gazdasági és ipari terveken túl, a közoktatásnak is közre kell működnie a honvédelemben úgy, hogy katonailag és politikailag képzett „katonapolgárokat” nevel. Ekkor Oroszországban a testnevelés tanrendje egyenesen katonai irányzatú volt, így az akadálypályák, menetgyakorlatok is szerepeltek benne.⁴⁴

Az USA-ban a cserkészek arra bátorították a fiatal férfiakat, hogy építsenek akadálypályákat a nyári táborokban vagy akár a saját kertjükben, melyhez a Boys' Life magazin 1942-es számának, rajzokkal és képekkel illusztrált cikke nyújtott pontos szakmai támogatást.⁴⁵

A magyar ifjúság testi, szellemi és nemzeti szellemű fejlődésében az 1939. évi II. törvénycikk jelentett fontos állomást. Ebben jelent meg a 12–23 éves fiatalok leventekötelezettsége. A Leventeintézményben a fiatalok katonás, gyakorlatias kiképzésével járultak hozzá a honvédelemhez, melyben az akadálypálya is fontos szerepet kapott.⁴⁶ Az ifjúság alkalmassá tételét a majdani tényleges katonai szolgálatra, a Haditorna versenyben látták a leginkább eredményesnek. Úgy találták, hogy az erőn, ügyességen és bátorságon túl az akadálypálya a gyakorlati életre is előkészít, leleményességet követel, emellett jól fejleszti a küzdőszellemet a mindennapok és persze a harctér ütközeteihez is. A módszertani útmutató, a 2–300 méteres pályán 15 akadályelemet és a kézigránátdobást sorolja fel, de ösztönzi az oktatókat rögtönzött akadályok használatára is.⁴⁷

A második világhégest követően, 1949-től szovjet mintára,⁴⁸ de részben a magyar

⁴¹ Vadász- és Versenylap 29. évf. 1885/11. szám. 111.

⁴² Vadász- és Versenylap 29. évf. 1885/24. szám. 255.

⁴³ Dormándi László – Juhász Vilmos (szerk.): Új Lexikon - a tudás és a gyakorlati élet egyetemes enciklopédiája. Dante – Pantheon, Budapest, 1936. 68.

⁴⁴ Lorquin: A Szovjet Hadsereg francia szemmel. Honvéd, 2. évf. 1947/11. 29.

⁴⁵ C. Mills, Fred: Get Tough! Boys' Life, USA, 1942/11. 12–13.

⁴⁶ Király Dezső: Iskolai- és leventejátékok kézikönyve. Szeged Városi Nyomda és Könyvkiadó Rt., Szeged, 1941. 353.

⁴⁷ Levente testnevelési utasítás VII. Haditorna. M. KIR. Honvédelmi Minisztérium, Budapest, 1943.

⁴⁸ A Szovjetunióban 1931 óta működött GTO (Gotovk Trudui Oboronye CCCP) volt a minta.

hagyományokra is támaszkodva, a tömegszervezetekkel együtt építették ki a „Munkára, Harcra Kész” (MHK) sportmozgalmat, mely a honvédelmi nevelés eredményességét szervezett keretekben biztosította, ennek középpontjában – a politikai nevelés mellett – az atlétika és a természetjárás szerepelt.⁴⁹

Az MHK próbákban az iskolások és a dolgozók, többek között futásban, céllövészetben, kislabda dobásban, távol- és magasugrásban, súlylökésben, húzódzkodásban, kérekpározásban, kötél-, vagy rúdmaszásban, úszásban és akadályfutásban mérhették össze felkészültségüket. A nők 100, míg a férfiak számára kijelölt 150 méteres akadálypálya leküzdése, az MHK testnevelési rendszer kötelező versenyszámai között szerepelt, azaz azt minden indulónak teljesítenie kellett, míg más sportágak választhatóak voltak.^{50 51} A legjobbak a Spartakiádokon⁵² versengtek egymással, mely rendezvények a propagandán túl a tehetségek kiválasztását is biztosították.^{53 54} Ezen kívül a verseny előkészítette a fiatalokat a nehezebb Haditorna többpróba versenyre is, melyet a korábban említettek szerint, a sorkatonai kiképzés keretében teljesíthettek.

Az ifjúsági és felnőtt korosztályt 1958-tól, a haderőn kívüli kiképzés keretében tették próbára egy honvédelmi akadályversenyen, mégpedig a Magyar Honvédelmi Sportszövetség által szervezett Összetett Honvédelmi Versenyek (ÖHV) keretében.⁵⁵

A Pajtás újság 1952-es beharangozójából az derült ki, hogy június 1-én, ország-szerte minden úttörőcsapat akadályversenyt rendezett a „Pajtás” vándordíjáért.⁵⁶ A versenyt a Légy Munkára Harcra Kész mozgalom⁵⁷ 100 méteres akadálypályáján, 5 akadályelem felhasználásával rendezték meg, melyen 10 éves kortól indulhattak az úttörők.

Az akadálypálya az Úttörők Honvédelmi Versenyén (ÚHV) is fontos versenyszám volt. A 100 méter hosszú pályán a 2 méteres palánk, hármas akadály, gránátdobó kör, kúszófolyosó, futógerenda állt az általános iskolás versenyzők útjában. Az úttörőmozgalom központi helyszínén, a balatoni úttörővárosban, 1975-ben a diákok és katonák „mini-akadálypályát” építettek társadalmi munkában, ami a beszámolók szerint egy igazi katonai akadálypálya kicsinyített mása volt.⁵⁸

A rendszerváltást követő hosszú szünet után, csak 2012-től találkozhattak diákok

⁴⁹ Szabadságharcos Vezetők Lapja, 1. évf. 1949/2. 13.

⁵⁰ Az akadályversenyek rendezése. Sport és testnevelés, 3. évf. 1951/6. szám. 34.

⁵¹ Somogyi Iván: Akadálypályák építése és leküzdése az MHK-ban. Sport Lap- és Könyvkiadó Vállalat, Budapest, 1951. 1–60.

⁵² A pártállami időszakban nagy tömegek részvételével rendezett sportünnepség és verseny. Az orosz Spartakiáda átvétele; ezt a Spartak (Spartacus) névből képezték az olimpiáda (‘olimpiász’) mintájára.

⁵³ Az ifjúsági sportmozgalom új szakasza. Köznevelés, 6. évf. 1950/6. szám. 165.

⁵⁴ Az Országos Testnevelési és Sportbizottság elnökének 1/1951. OTSB számú utasítása a Munkára Harcra Kész testnevelési rendszer új szabályzatának, szintjeinek és követelményeinek jóváhagyásáról.

⁵⁵ Sebes Tibor: Az összetett honvédelmi verseny. Honvédségi Szemle, 1963/2. 105.

⁵⁶ Pajtás a békéért akadályverseny. Pajtás, 7. évf. 1952/16. szám. 14.

⁵⁷ Ez volt a Munkára Harcra Kész mozgalom diákoknak szóló változata.

⁵⁸ Dobozy Zsuzsa: Építetek akadálypályát! Pajtás, 29. évf. 1974/42. 22.

az akadálypálya izgalmas feladatával, mégpedig a Honvédelmi minisztérium által megszervezett országos szintű versenysorozatban.⁵⁹ Az előremutató kezdeményezésből, mára az Országos Haditorna Versenybe és a nemrég indított Honvéd Kadét Programba is átkerült az akadálypálya.

A fizikai síkon túl, a jellemnevelés oldaláról is érdemes alaposabban megvizsgálni, mi teszi alkalmassá és egyben népszerűvé az akadályfutást a fiatalok nevelésében.

Akadálypálya pedagógia

Az eddigiekből jól látszott a hadviselés és e sportág szoros kapcsolata, egymásra gyakorolt hatása. Ennek eredményeképpen, mára számos versenyen van lehetőség megízlelni a katonai feladatok titkos és „veszélyes” romantikáját, kipróbálni a fizikai felkészültséget és a kitartást. Azonban ettől többet is ad egy ilyen kihívás. Már az egyszerűbb épített pályák is alkalmasak a gyerekek motoros képességének fejlesztésére, a szem-kéz koordinációjának javítására, de a kognitív és érzelmi tanulás terén is hatékonyak. A játékos tanulás mellett a legtöbb akadálypálya sok fizikai aktivitást is igényel, amire manapság egyre nehezebb rávenni a képernyőfüggő fiatalokat.

A pályák kapcsán a tanulók alapvető anatómiai és élettani ismereteket is szerezhetnek az izmok és ízületek szerepéről a különféle akadályok leküzdésében, vagy a pulzusszám, a légzés, az izzadás, a terhelés és regenerálódás fontosságáról. A biztonsági rendszabályokkal a test sérülékenységét és a veszélyes helyzetek felismerését taníthatjuk meg. Az egyes akadályelemek leküzdése során a gyerekeknek döntéseket kell hozniuk, így ez a sajátos tanulási környezet kulcsfontosságú előnyöket nyújt a céltudatos döntések meghozatalában és az önállósodásra nevelésben is. Ezen felül az akadálypályák hasznos tapasztalatot nyújtanak a térbeli tájékozódásból, a problémamegoldásból, a csapatépítésből, a csapatok vezetéséből, magából a csapatmunkából és a vele járó konfliktuskezelésből, de a személyes tulajdonságok erősítésében is kiemelkedően hasznosak, leginkább a bátorság, kitartás és az önbizalom terén.⁶⁰ A vetélkedés, a csoporttársak bátorítása, a harci szellem fellángolása pedig a nehézségekkel való megküzdésből ad értékes leckét.

Bob Gass szerint: „Ha a hozzáállásunk jó, akkor semmilyen akadály nem túl magas, semmilyen völgy nem túl mély, semmilyen álom nem túl elrugaszkodott, és semmilyen kihívás nem túl nagy.”⁶¹

Említettük, hogy a harci körülményeket utánzó pályák rendszeres használata jól fejleszti a test legtöbb izmát, de legfőképp növelik az önbizalmat és a bátorságot, akaratot, határozottságot és a mentális keménységet. Ezzel a katonailag is hasznos képességek fejlesztése mellett, megvalósul a testi- és jellemnevelés is, miközben a fiata-

⁵⁹ Révészné dr. Markovics Zita hadnagy: KatonaSuli: országos verseny szakadó esőben. <https://honvedelem.hu/hirek/honvedelmi-miniszter/katonasuli-orszagos-verseny-szakado-esoben.html> (A letöltés időpontja: 2021. 06. 17.)

⁶⁰ Mullins, Nicole: Obstacle course challenges: History, popularity, performance demands, effective training, and course design. *Journal of Exercise Physiology Online*, 2012/15. pp 100-128.

⁶¹ Bob Gass: Te is meggyógyulhatsz! Isten ma is gyógyít. Keresztyén Média UCB Hungary Alapítvány, Kiskőrös, é. n. ISBN: 9789638988294, 21.

lok versenyzési és játékgigényét is kielégíti. A különféle épített vagy természeti akadályok, a szellemi és fizikai képességeket is változatosan terhelik, ezáltal rendkívül sokoldalúvá fejlesztik a személyiséget. Mindezekon túl nem elhanyagolható a sikerélmény mellett érzett boldogság, ami nagy segítség az érzelmi és fizikai stresszel, a depresszióval való megküzdésben.

Felismerve az akadálypályákban rejlő játékos és sokoldalú fejlesztési lehetőségeket, egyre több köznevelési intézmény, sportszervezet, már óvodás kortól alkalmaz különböző tematikus pályákat gyerekek célzott fejlesztésére. Az eddigiekből az tűnik ki, hogy tulajdonképpen az akadályfutás, az akadálypályák, a változatos testi és lelki próbákkal olyan komplex fejlesztő rendszert nyújtanak, melyek egyetlen más edzésmódszerrel sem hasonlíthatók össze igazán.⁶²

Tiszta lapra, sáros történet

Mivel a rendszerváltást követően, a honvédelmi nevelés és vele az akadályfutás is háttérbe szorult, így hazánkban teljesen újra kellett építeni a sportág alapjait. Ez a munka 2012-ben vett nagyobb lenyomatot, amikor a Békéscsabához tartozó Pósteleken, Fighter's Run néven rendezték meg, a Vozár Attila és Fábíán Miklós által megálmodott akadályfutó versenyt. Ezen több mint 800 résztvevő nézett szembe a 7 km távon 14, míg a 14 km-es távon 28 telepített akadállyal.⁶³

Ezt 2014-ben követte az Eplényben megrendezett első magyarországi Spartan Race, majd 2015-ben a második esemény, melynek helyszíne már a Hungaroring volt.

A küzdeni tudás része a magyar hagyományoknak, erre és a nemzeti szellemre építve indult el 2015-ben a Hun Harcos (akkori nevén Hunfoglalás) verseny, amelyben a katonai akadályok mellett az állóképesség, az erő, a logika, a memória és a történelmi ismeretek is szükségesek voltak a sikerhez.

A sportág hazai népszerűségét mutatja, hogy ezeket a versenyeket hamarosan több izgalmas és sikeres rendezvény is követett, többek között a Pannonhajsza, Extrém Trail, Running Warriors, Military Survival Run és még sok másik. Mára a versenynaptár egész évre kiterjedő lehetőségeket biztosít, ezzel ezreknek nyújt újabb és újabb kihívásokat, fejlődési lehetőséget.

Összegzés

Mint láthattuk, az akadálypályák katonai kiképzésben történő alkalmazása a nagy háborúk időszakában terjedt el a világban, de ma, az önvezérlésű eszközök, a kiberhadviselés korában is megőrizte katonai jelentőségét, mert a fizikai mellett, komoly jellemfejlesztő hatásai is vannak. Ennek köszönhetően, az utóbbi száz évben a katonai kiképzés szerves részeként alkalmazták és alkalmazzák minden haderőben, azonban ezzel párhuzamosan, egyes elemeire építve, új sportággá fejlődött a civil oldalon. Manapság

⁶² Brett & Kate McKay: The History of Obstacle Courses for Military Fitness, Sport, and All-Around Toughness. <https://www.artofmanliness.com/articles/the-history-of-obstacle-courses/> (A letöltés időpontja: 2021. 07. 01.)

⁶³ Kovács Attila: Fighters Run: a legkeményebb verseny 2012. április 29. <https://utazom.com/cikk/fighters-run-a-legkemenyebb-verseny-2012-aprilis-29> (A letöltés időpontja: 2021. 12. 17.)

pedig azt láthatjuk, hogy visszanyúlva a gyökereihez, ismét a katonai oldalról kölcsönzött akadályelemekkel „fűszerezik” a civil versenyt.⁶⁴ Ez pedig újabb jó példája annak, hogy az egyetemes sport mennyit meríthet a katonai mozgásformákból. Másrészt azt is láthattuk, hogyan született és terjedt el ez a régi új sportág a haderőknek köszönhetően. Azonban itt felmerül az a kérdés is, hogy a civil akadálypályás versenyek népszerűsége csupán egy újabb divat, vagy a kortárs fizikai kultúra maradandó darabja lesz majd?

Erre ma még nincs feleletünk, de annyit azonban kijelenthetünk, hogy nagyon gyorsan változik a világ körülöttünk és nem mindegy, hogyan tudunk ehhez alkalmazkodni. Ha válaszokat akarunk adni a kihívásokra, mind szellemileg, mind fizikailag felkészültnek kell lennünk. Ehhez jó alapot adhat egy olyan sportág, amely arra tanít, hogy ne rettenjünk el a feladattól, hogyan küzdjünk le a mindennapi életben felmerülő akadályokat, miközben nagyban hozzájárul azon készségek fejlesztéséhez, melyekre a harctéren is szükség van. E tulajdonságok alapján az akadályfutás sok lehetőséget rejt még magában a katonai kiképzés, a sport és a hazafias, honvédelmi nevelés tekintetében. Azonban bármely oldaláról is szemléljük, mindenképp hozzájárul a társadalom tagjainak fizikai és jellemfejlesztéséhez, ezáltal pedig egy ellenállóbb társadalom építéséhez.

Felhasznált irodalom

A Pallas nagy lexikona. Pallas, Budapest, 1893.

Adamson Ian: Runner's World Guide to Adventure Racing: How to Become a Successful Racer. Rodale Press Emmaus, Pennsylvania, USA, 2004.

Áldott János őrnagy: A Magyar Néphadsereg sportlétesítményei. Honvédségi Szemle, 1976/4. 36–38.

Army Field Physical Training of the Soldier. Government Printing Office, Washington, 1917.

Az akadályversenyek rendezése. Sport és testnevelés, 3. évf. 1951/6. szám. 34–37.

Az állásharc, közelharc. A Cs. és Kir. Hadsereg főparancsnokság Op. 53000. számú segédletének fordítása. Pallas Irodalmi és Nyomdai Rt., Budapest. 1918.

Az ifjúsági sportmozgalom új szakasza. Köznevelés, 6. évf. 1950/6. szám. 165.

Az Országos Testnevelési és Sportbizottság elnökének 1/1951. OTSB számú utasítása a Munkára Harcra Kész testnevelési rendszer új szabályzatának, szintjeinek és követelményeinek jóváhagyásáról.

Baczoni Tamás et al.(szerk.): Halálfejes katonák. Az Osztrák-Magyar Monarchia rohamcsapatai 1916–1918. Püldo, Nagykovácsi, 2006.

Bob Gass: Te is meggyógyulhatsz! Isten ma is gyógyít. Keresztyén Média UCB Hungary Alapítvány, Kiskőrös, é. n. ISBN: 9789638988294.

Brett & Kate McKay: The History of Obstacle Courses for Military Fitness, Sport, and All-Around Toughness. <https://www.artofmanliness.com/articles/the-history-of-obstacle-courses/> (A letöltés időpontja: 2021. 07. 01.)

⁶⁴ Spartan, katonásan. <https://honvedelem.hu/hirek/spartan-katonasan.html> (A letöltés időpontja: 2021. 07. 09.)

- C. Mills, Fred: Get Tough! Boys' Life, USA, 1942/11. 12–13.
- CISM Europe: History Military Pentathlon. <https://www.cismeurope.org/history-military-pentathlon/> (A letöltés időpontja: 2021. 07. 01.)
- Dobozy Zsuzsa: Építsetek akadálypályát! Pajtás, 29. évf. 1974/42. 22.
- Dormándi László – Juhász Vilmos (szerk.): Új Lexikon - a tudás és a gyakorlati élet egyetemes enciklopédiája. Dante – Pantheon, Budapest, 1936.
- Emmett Knowlton – Tyler Lauletta: Here's how steeplechase — the wackiest event in track and field — came to get its name and water jumps. Insider, 25. 06. 2021. <https://www.businessinsider.com/olympic-steeplechase-history-explainer-2016-8> (A letöltés időpontja: 2021. 07. 11.)
- Farkas Illés főhadnagy: A 200 méteres akadálypálya oktatásának módszerei. Honvédségi Szemle, 1961/2. 68–73.
- Géczi Péter százados: A lovaglás oktatása. Katonai Szemle, 1953/11–12. szám. 73–76.
- Halford, Paul: A brief history of trail running. Trailrunning, 03. 11. 2020., <https://www.trailrunningmag.co.uk/articles/news/a-brief-history-of-trail-running/> (A letöltés időpontja: 2021. 07. 14.)
- Harckiképzési és Testnevelési Csoportfőnökség 551/1955. számú rendelete.
- Herkules, 2. évf. 1885/10. szám. 6.
- Káposztásmegyeri lóversenyek. Friss Újság, 42. évf. 1937/161. 9.
- Király Dezső: Iskolai- és leventejátékok kézikönyve. Szeged Városi Nyomda és Könyvkiadó Rt., Szeged, 1941.
- Kléz László alezredes: Testnevelési és sportbalesetek. Honvédségi Szemle, 1983/8. 18–21.
- Kléz László százados: Fegyvernemi akadálypályák. Honvédségi Szemle, 1972/2. 44–50.
- Kovács Attila: Fighters Run: a legkeményebb verseny, 2012. április 29. <https://uta-zom.com/cikk/fighters-run-a-legkemenyebb-verseny-2012-aprilis-29> (A letöltés időpontja: 2021. 07. 23.)
- Kozma Tóth István alezredes: Akadálydúsabb akadálypálya, A bajai módszertani be-mutató tapasztalatai. Honvédségi Szemle, 1990/1. 44–49.
- Langworth, Barbara F.: The Right Parent Survived. <https://winstonchurchill.org/publications/finest-hour/finest-hour-137/the-right-parent-survived/> (A letöltés időpontja: 2021. 07. 23.)
- Levente testnevelési utasítás VII. Haditorna. M. KIR. Honvédelmi Minisztérium, Budapest, 1943.
- Lorquin: A Szovjet Hadsereg francia szemmel. Honvéd, 2. évf. 1947/11. 25–33.
- Lukianos: A görög sport. Lukianos műve a tornászatról. ford.: Jakobinyi Péter, Lampel R. Könyvkereskedése, Budapest, 1907.
- Magyarország és a Nagyvilág, 19. évf. 1884/34. 543.
- Maszlay Lajos ezredes: A haditornapályák építése. Honvéd, V. évf. 1950/9. 110.
- Maszlay Lajos ezredes: A haditornaverseny 200 m-es akadálypálya versenyszáma és új szintkövetelményei. Honvédségi Szemle, 1955/7–8. 175–177.

- Methode Naturelle: History. <https://methodenaturelle.de/history/> (A letöltés időpontja: 2021. 06. 13.)
- Misangyi Ottó: A testnevelés jelentősége a közművelődésben. Stephaneum Nyomda Rt., Budapest, 1935.
- Morgan Williamson: Fell Running: A Quick Guide. IRunFar, 2012. 10. 29., <https://www.irunfar.com/fell-running-a-quick-guide-part-1> (A letöltés időpontja: 2021. 07. 11.)
- Most jó lenni...? - Akadályverseny katonáknak Pápán. https://nepszava.hu/1159944_most-jo-lenni-akadalyverseny-katonaknak-papan-fotok (A letöltés időpontja: 2021. 06. 17.)
- Mullins, Nicole: Obstacle course challenges: History, popularity, performance demands, effective training, and course design. Journal of Exercise Physiology Online, 2012/15. pp 100-128. https://www.researchgate.net/publication/286385499_Obstacle_course_challenges_History_popularity_performance_demands_effective_training_and_course_design (A letöltés időpontja: 2021. 12. 20.)
- Nemzeti Újság: Hazai's Külföldi Tudósítások. 1838/21–22.
- Ötezer méteren huszonkét akadály. <https://honvedelem.hu/hirek/otezer-meteren-huszonket-akadaly.html> (A letöltés időpontja: 2021. 07. 24.)
- Pajtás a békéért akadályverseny. Pajtás, 7. évf. 1952/16.
- Pfeifer Ferdinánd: A Falkavadászatok és az Akadályverseny-Sport, Pfeifer Ferdinánd Nemzetközi Könyvkereskedés, Budapest, 1922.
- Radford, Peter: The Celebrated Captain Barclay: Sport, Money and Fame in Regency Britain. Headline Book Publishing Ltd., London, 2001.
- Révészné dr. Markovics Zita hadnagy: KatonaSuli: országos verseny szakadó esőben. <https://honvedelem.hu/hirek/honvedelmi-miniszter/katonasuli-oroszagos-verseny-szakado-esoben.html> (A letöltés időpontja: 2021. 06. 17.)
- Schadek Oszkár: Anleitung zur Militär-Gymnastik. L.W. Seidel & Sohn, Bécs, 1876.
- Sebes Tibor: Az összetett honvédelmi verseny. Honvédségi Szemle, 1963/2. 105–107.
- Somogyi Iván: Akadálypályák építése és leküzdése az MHK-ban. Sport Lap- és Könyvkiadó Vállalat, Budapest, 1951.
- Spartan, katonásan. <https://honvedelem.hu/hirek/spartan-katonasan.html> (A letöltés időpontja: 2021. 07. 09)
- Szabadságharcos Vezetők Lapja, 1. évf. 1949/2.
- Szabó Zoltán: A házardőr hazafi: Szemere Miklós. in: Baráth Noémi Emőke et. al. (szerk.): A Haza Szolgálatában konferencia kötet. NKE, Budapest, 2020. 144–152.
- Takácsy Elek százados: Tömegsport és testnevelés a hadapródiskolában és a csapatnál. Magyar Katonai Szemle, XIII. évf. 1943/2. negyedév, 175–186.
- Ujházy, László: Az Egyesült Királyság tartalékos szövetsége. Új Honvédségi Szemle, 2007/9. 63.
- Vadász- és Versenylap, 29. évf. 1885/11. szám.
- Vadász- és Versenylap, 29. évf. 1885/24. szám.

IDEGENNYELVŰ TANULMÁNYOK

Defense Expenditures in NATO Member Countries

dr. Ali Erol

Introduction

Internal and external sovereignty, as well as tax-collecting sovereignty, are required to ensure and perpetuate the existence of a sovereign state. Independence, defined as the sum of internal and external sovereignty, is only possible if a deterrent defense force is provided and maintained. States contribute the most to defense expenditure to provide and maintain this power. Because the safety of individuals living within the country's borders must be ensured for them to meet their other needs healthily. Similarly, they can attract foreign investments by creating a safe country for foreign and individual institutions. As a result, whether directly beneficial to the country's growth or development or not, defense expenditure is an unavoidable public expenditure. Defense expenditure cannot be postponed or cut.

States cannot always meet their defense needs on their own. As a result, they prefer to strengthen their defenses by joining various unions, organizations, alliances, or groups. This preference naturally raises defense expenditure. Because, in addition to its defense expenditures, a certain amount of share should be provided following the union's demands.

In the twentieth century, two world wars and the Cold War significantly increased countries' defense expenditures. Furthermore, terrorist incidents that occurred in many countries and continue to occur in many countries have mobilized the arms industry and increased military expenditure. These two circumstances cause organizations such as NATO, particularly developed countries, to increase their defense expenditure, with the cost being passed on to future generations (Dedebek & Meriç 2015, 90). With each passing year, NATO members' share of defense expenditure increases, and the total size of the organization has surpassed a trillion dollars.

It is only natural to enhance defense expenditure at this point. Two theories are explaining this increase. According to two British economists named Peacock and Wiseman, the total public expenditures, including defense expenditures, increase excessively in extraordinary times such as war, famine, and epidemic. When this extraordinary situation is over, it will not return to its previous level. As a result of their analysis, the two world wars increased the defense expenditures of countries (Peacock & Wiseman, 1961, 11).

Another approach, which argues that public expenditures and defense expenditures will increase in parallel, was developed by Wagner. According to Adolph Wagner, public expenditure increases as a country grows and develops. Because people living in that country demand more and higher quality public services. Naturally, these demands and politicians who aim to win elections increase public expenditures (Wagner, 1967).

The issue of how much a state will allocate for defense is of great importance. Because a small transfer of resources, when necessary, may cause turmoil by causing the

country to be open to threats. On the other hand, excessive resource transfer will cause a preference problem and the desired economic growth and development will not be achieved (Alp, 2006, 29).

As a result, each defense expenditure and changes in defense expenditures will have positive or negative effects on the country's inflation, income, income distribution, investment, employment, capital accumulation, foreign capital inflow, the balance of payments.

1. NATO and Its Historical Overview

NATO is an international formation established by 12 countries with the Washington Agreement on April 4, 1949, which emerged as a result of the struggles of the two superpowers after the Second World War (Szenes, 2019, 17).

NATO has gone through four rounds of enlargement and now has 30 members. All members are listed below in chronological order by year of participation.

Table 1: NATO Memberships and Dates

State	Year of NATO Membership	State	Year of NATO Membership
Belgium	1949	Spain	1982
Canada	1949	Czech Republic	1999
Denmark	1949	Hungary	1999
France	1949	Poland	1999
Iceland	1949	Bulgaria	2004
Italy	1949	Estonia	2004
Luxembourg	1949	Latvia	2004
Netherlands	1949	Lithuania	2004
Norway	1949	Romania	2004
Portugal	1949	Slovakia	2004
United Kingdom	1949	Slovenia	2004
USA	1949	Albania	2009
Greece	1952	Croatia	2009
Turkey	1952	Montenegro	2017
Germany	1955	North Macedonia	2020

Source: NATO

As can be seen in Table 1, NATO was founded by 12 countries, and then 3 more members joined in the 1950s. Spain joined in 1982 and 3 more countries joined in the 1990s. The organization had its biggest expansion in 2004. 7 countries participated in that year. Finally, the number reached 30 with the participation of North Macedonia in 2020.

NATO allies have duties such as supporting their political and military power, helping their defense when necessary, contributing to their political reforms, providing an active army by conducting military exercises, making scientific collaborations, and finding solutions to crises (Torusdağ, 2019, 58).

These tasks of NATO were determined at the Washington Summit on 23-24 April 1999. These tasks can be listed item by item as follows (Gürkaynak, 2005, 12-13):

1. Security
2. Consultation
3. Deterrence and defense
4. Crisis management
5. Partnership

2. Defense Expenditures

The need for defense is one of the most basic human needs. This need is a full public service that everyone in the country can benefit from without competition in consumption and that no one can be deprived of (Dağ, 2011, 2).

There is no consensus on what is meant by defense expenditure. It has various determinants by country or by various international associations. Because each country has its different security and defense priorities. As a result of these differences, the definitions of defense expenditures also differ. Various definitions are possible. Another reason why a clear definition of defense expenditures cannot be made is the desire of countries to keep the public share allocated to security secrets (Ertekin, 2022 461). According to one definition, defense expenditures are military purchases, military training, manufacture, and import of weapons, training, etc., to deter a military attack on a country or to respond to an active attack. are expenses (Canbay & Mercan, 2017, 88).

In Table 2 below, Defense Expenditure items according to NATO, IMF, and United Nations are given. As a result of the sum of these criteria, a defense expenditure definition can be made. This table is taken from Brzoska's work.

Table 2: Definitions of Defense Expenditure by NATO, IMF, and UN

Expenditure Items	NATO		IMF	UN
Military power and expenditures to support this power				
1. Payments to soldiers and police	X		X	X

Expenditure Items	NATO		IMF	UN
2. Salaries of technicians and bureaucrats involved in military organizations and armed forces	X		X	X
3. Medical supplies, tax, and social advantages	X		X	X
4. Pensions (military fields)	X		-	X
5. Military schools and hospitals etc.	X		X	-
6. Current arms expenditures, including arms imports	X		X	X
7. Infrastructure construction, shelter, etc.	X		X	X
8. Operation and maintenance	X		X	X
9. Supply of other goods	X		X	X
10. Military R&D	X		X	X
Other expenditures for military, defense, and strategic purposes				
11. Stocking of strategic goods	x ^a		-	Y
12. Destruction of weapons and production lines	x ^a		X	-
13. Weapon production and transformation support	X		-	-
14. Military aid to other countries	X		X	X
15. Aid to international organizations (Military associations (NATO), United Nations Peacekeeping Force, etc.)	X		X	
16. Civil defense	-		X	X
Expenditure on past military action and military forces				
17. Payments to veterans	-		-	-
18. War debt service	-		-	-
Expenditure on other powers				
19. Paramilitary/Gendarmerie	x ^b		x ^b	x ^b
20. Border/customs protection	x ^b		x ^b	x ^b
21. Police	x ^b		-	-
Other pens that can be added				
22. Humane, disaster relief assistance	X		-	-

23. United Nations Peacekeeping Force	X		X	-
(X): Should be included in defense expenditure (-): Should not be included in defense expenditure (Y): It should be included in the budget as income. (a): If managed and financed by the defense agency (b): Within military training, equipment, and military operations (c): It will be duplicated if included in the previous collection				

Source: (Brzoska, 1995, 48)

Table 2 has been written one by one about which expenditure will be considered as defense expenditure. The most comprehensive of these is the definition of NATO.

Although countries and other organizations have different defense expenditure components, NATO's classification is accepted because it is the most inclusive in the general definition in the international arena (Sezgin, 2004, 1). NATO divides defense expenditure into four groups. These; personnel expenditures, equipment expenditures, infrastructure expenditures, and other expenditures.

3. Determinants of Defense Expenditures

Many factors are effective in determining the level of defense expenditures of states. Geopolitical position, international relations with neighbors and other countries, foreign policy attitude, population, level of economic development, economic situation, level of national income, budget size, presence and size of internal and external threats are the most important criteria that determine the level of defense expenditures (Giray, 2004, 188).

Table 3 below shows the determinants of defense expenditures.

Table 3: Determinants of Defense Expenditures

	National	Local	Global
Political Reasons	• State structure	• Territorial enemies	• Commitment to the global power bloc
Military Reasons	• Military interests • Civil war pressure	• Regional wars and international hostilities	• Foreign military aid

	National	Local	Global
Economic and Social Reasons	• The level of development of the economy • Real increase in national income • State budget size • Structure of the military industry • Human rights • Political Rights • IMF Stabilization Programs	• Regional economic groupings	• Foreign capital effect • Impact of main donor countries • Foreign currency inflow to the country

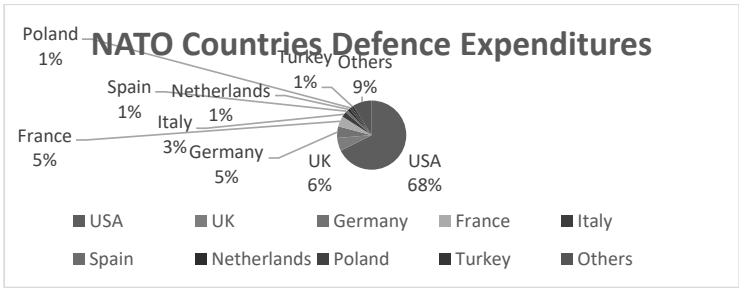
Source: (Dunne & Mohammed, 1995, 337)

As can be seen in Table 3, defense expenditures consist of three main reasons: political, military, and socio-economic. The reasons for these reasons are also caused by national, regional, and global phenomena.

4. NATO's Defense Expenditure

In addition to providing the defense of 30 NATO member countries, the financial resources they need while performing this duty should be shared fairly among the members. Because 70% of the world's defense expenditures are made by these NATO countries.

Graph 1: Distribution of Defense Expenditures of NATO Countries in 2020 (Source: NATO)

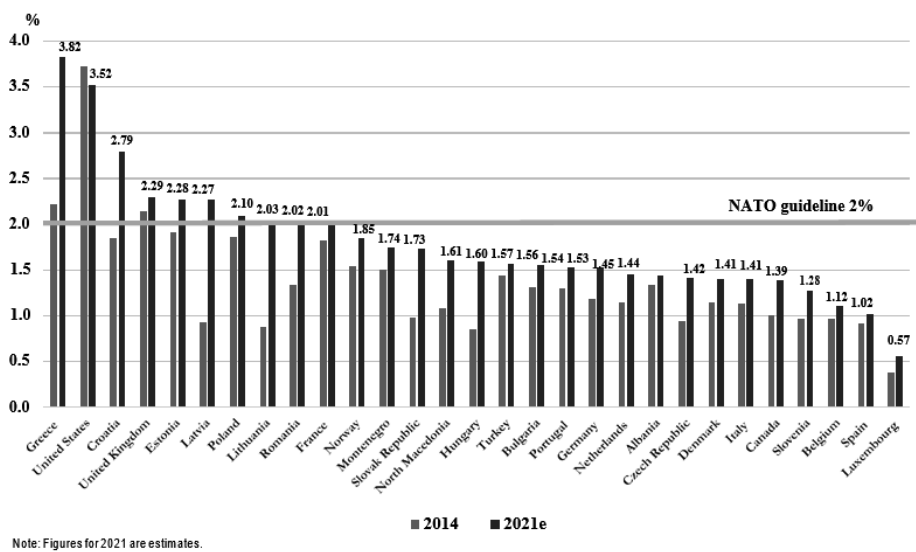
Graph 1 shows the distribution of resources allocated to the organization by NATO countries. In 2020, the fund collected by the organization has reached 1 trillion dollars. The largest share came from the USA. Top ten countries transferring the most Resources; USA, UK, Germany, France, Italy, Spain, Netherlands, Poland, and Turkey.

According to estimates, this figure is expected to increase by 20 percent in 2021 to reach \$ 1.2 trillion. While countries may have differing opinions over the exact amount each should contribute, rising expenditures are a sign that NATO is still a priority for the near future.

“NATO collects defense expenditure data from Allies and publishes it regularly. Each Ally’s Ministry of Defence reports current and estimated future defense expenditure according to an agreed definition of defense expenditure. The amounts represent payments by a national government made, or to be made, during the fiscal year to meet the needs of its armed forces, those of Allies, or the Alliance. Equipment expenditure includes expenditure on major equipment as well as on research and development devoted to major equipment. Personnel expenditure includes pensions paid to retirees” (NATO, 2021, 1).

Graph 2 below shows the ratio of defense expenditures to the GDP of NATO countries. NATO wants the countries that are members of the organization to allocate 2% of their national income to defense expenditures.

Graph 2: Defence expenditure as a share of GDP (%)

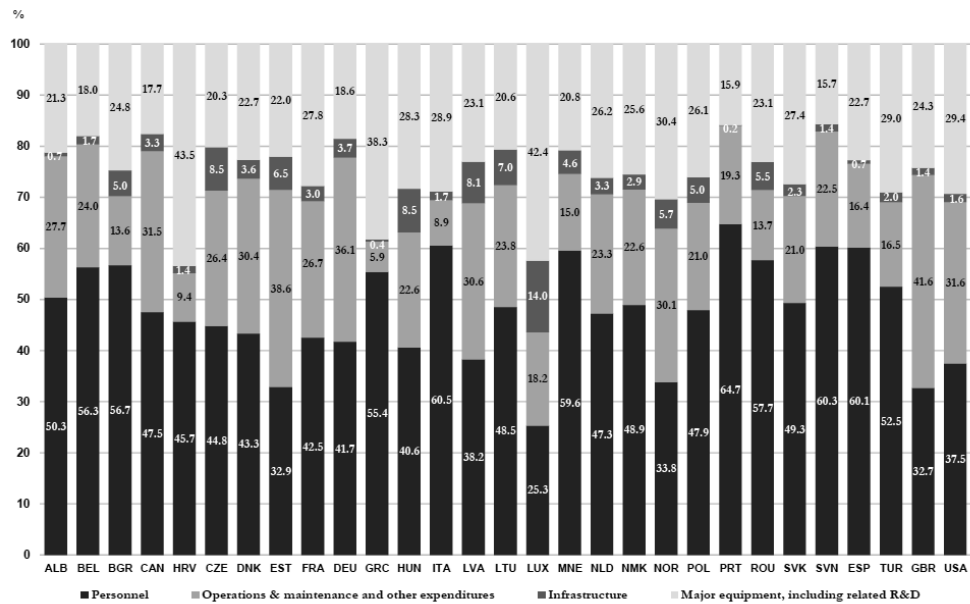

Source: (NATO, 2021, 3).

As can be seen in Graph 2, the countries with a rate above 2% are Grece, the USA, Croatia, the United Kingdom, Estonia, Latvia, Poland, and Lithuania.

Graph 3 shows NATO countries' defense expenditures in 2020 according to four main categories.

Graph 3: Main categories of defense expenditure (%)

Source: (NATO, 2021, 5).

As can be seen in Graph 3, the most important share in defense expenditures is allocated to personnel expenditures. Countries with exceptions to this are Estonia, Luxembourg, and the United Kingdom. Apart from these three countries, the highest share in defense expenditures of 27 other countries is reserved for personnel expenditures. The rate of personnel expenditures varies between 60.5% and 25.3%. Another striking point in the chart is that the share of NATO countries allocated to infrastructure remains very low.

“NATO defines defense expenditure as payments made by a national government specifically to meet the needs of its armed forces, those of Allies or the Alliance. A major component of defense expenditure is payments for Armed Forces financed from within the Ministry of Defence (MoD) budget. Armed Forces include Land, Maritime, and Air forces as well as Joint

formations such as Administration and Command, Special Operations Forces, Medical Service, Logistic Command, Space Command, Cyber Command, etc. They might also include "Other Forces" like Ministry of Interior troops, national police forces, gendarmerie, carabinieri, coast guards, etc. In such cases, expenditure is included only in proportion to the forces that are trained in military tactics, are equipped as a military force, can operate under direct military authority in deployed operations, and can, realistically, be deployed outside the national territory in support of a military force. Also,

expenditure on Other Forces financed through the budgets of ministries other than MoD is included in defense expenditure.

Pension payments made directly by the government to retired military and civilian employees of military departments are included regardless of whether these payments are made from the budget of the MoD or other ministries. Research and development (R&D) costs are included in defense expenditure. R&D costs also include expenditure for those projects that do not successfully lead to the production of equipment “ (NATO, 2020, 15).

Conclusion

NATO, which is a common set of values and headquartered in Brussels, aims to ensure the values such as democracy, freedom, rule of law, especially the defense of its allies. According to article 4 of the Washington Treaty, *“The Parties will consult together whenever, in the opinion of any of them, the territorial integrity, political independence, or security of any of the Parties is threatened”*

NATO needs financial resources to carry out these tasks. This financial resource is also covered by its allies. Over the years, the share allocated to defense expenditures by NATO allies continues to increase. The size of defense expenditures collected within NATO has exceeded 1 trillion dollars. This figure is expected to increase further in the future. In parallel with the economic growth of countries, defense expenditures are increasing.

Not all NATO countries are developed countries. It is an organization formed by countries with different levels of development. The increase in the share of defense expenditures, especially for developing countries, causes the current account deficits to increase.

When we look at the general situation of NATO, it is seen that the military personnel has decreased especially in the European continent. The Soviet threat, which was the purpose of its establishment, has increased even more today. The Russia-Ukraine crisis carries significant risks, especially on Poland, which is a NATO member.

When an evaluation is made specifically for Turkey, it cannot receive the necessary support from NATO in the fight against regional terrorist organizations, despite the fact that it has been a member for 70 years, has the second army with the highest number of military personnel and is the 10th country that allocates the most resource countries to NATO. Turkey was the only ally country with a land border with the USSR during the Cold War years. As in history, Turkey's security today means NATO's security.

The reason why Turkey is the country that spends the most on defense is related to its geopolitical position and population. For geopolitical reasons, Turkey is a buffer zone for Europe. On the one hand, the fact that the only way for Russia to reach the Mediterranean is through the Bosphorus and Dardanelles, and on the other hand, the fact that it is adjacent to countries where there is no political stability in the Middle East causes various problems that are not present in other 29 countries, and this sometimes creates opportunities. For example, Turkey will never be in a safe position like Belgium. Considering the population of Turkey, it is the second country with the

highest population after the USA. In addition, more than half of the country is a young population. In Turkey, where compulsory military service is practiced, the number of military personnel will always be high. These high numbers will naturally cause defense expenditure to remain high.

Finally, Turkey is located on the border of the Balkans and the Caucasus, where armed conflicts have taken place in the last 20 years. Today, Ukraine is a border country to places where active conflicts such as Syria and Iraq continue. For this reason, Turkey's contribution to NATO cannot be measured with financial figures alone. Its strategic position in NATO will continue in the future as it has in history.

References

- Alp, E. (2006). *"Socio-Economic Developments and Military Expenditures in Middle East Countries"* T.C. Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü Ortadoğu İktisadi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Available online at: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>. [Accessed: 12 January 2022].
- Brzoska, M. (1995). *World Military Expenditures. Handbook of Defense Economics*. England: Elsevier Science. p. 46-65.
- Canbay, Ş. & Mercan D. (2017). *"Effect of Defence Spending on Economic Growth and Current Account Balance: Tukey Case"*. Journal of Emerging Economies and Policy, (2), p. 86-104. Available online at: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1003560>. [Accessed: 5 January 2022].
- Dağ, H. (2011). *"Savunmaya Kim Ne Kadar Para Yatırıyor?"* Available online at: <http://www.sstratejikboyut.com/haber/savunmaya-kim-ne-kadar-para-yatiriyor--39687.html> [Accessed: 10 January 2022].
- Dedebek, E. & Meriç, M. (2015). *"Economical and Social Factors That Determine the Military Expenditure of European Countries: A Panel Data Analysis"*. Sayıştay Dergisi (97). p. 89-104. Available online at: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sayistay/issue/61552/919188> [Accessed: 4 January 2022].
- Dunne, P. & Mohammed, N. (1995). *"Military Spending in Sub-Saharan Africa: Some Evidence for 1967-85"*, Journal of Peace Research, p. 331-343. Available online at: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/215682>. [Accessed: 8 January 2022].
- Ertekin, Ş. (2020). *"The Effect of Defence Expenditures on Budget Deficits: Panel Data Analysis on Selected OECD Countries"*. Pamukkale University Journal of Social Sciences Institute (41). p. 460 – 474.
- Giray, F. (2004). *"Defence Expenditure and Economic Growth"*. Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi 5(1). p. 181-199. Available online at: <http://esjournal.cumhuriyet.edu.tr/tr/pub/archive>. [Accessed: 5 January 2022].
- Gürkaynak, M. (2005). *"NATO and The European Security After The Cold War"*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 1(1) p. 7-27.

- NATO. (2021). *"Defence Expenditure of NATO Countries (2014-2021)"*. Available online at: https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_184844.htm. [Accessed: 22 December 2022].
- Peacock, A. T. & Wiseman, J. (1961). *"The Growth of Public Expenditure in the United Kingdom"*. Princeton: Princeton University Press. p. 1-27. Available online at: <https://www.nber.org/system/files/chapters/c2302/c2302.pdf> [Accessed: 25 January 2022].
- Torusdağ, M. (2019). *"Defence Expenditures, Current Account Deficit, and Economic Growth Relationship: Case of NATO Countries"*. Sakarya University Institute of Social Sciences, Ph.D. Thesis. Available online at: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>. [Accessed: 12 December 2022].
- Sezgin, S. (2004). *"Defence Expenditures, Terrorism and the Economy"*, Stradigma Aylık Strateji ve Analiz E-Dergisi, p. 1-5. Available online at: <https://avesis.ogu.edu.tr/yayin/68062aaf-01b2-4216-84df-e28a5dad585/savunma-harcamala-ri-terorizm-ve-ekonomi> [Accessed: 22 December 2022].
- Szenes, Z. (2019). *"The Adaptation of NATO to a New World, NATO 4.0 and Hungary"*. Edt. Szenes Zoltan and Siposné Kecskemethy Klara, Budapest: Zrinyi Kiado, p. 17.
- Wagner, A. (1967). *"Classics in the Theory of Public Finance"*. Three Extracts on Public Finance. Available online at: <https://www.nber.org/system/files/chapters/c2302/c2302.pdf>. [Accessed: 25 January 2022].

Turkish Armed Forces' Contributions to World Peace

Melek Adsız

Introduction

In the post-Cold War era, security problems have become more of a global problem rather than the internal problems of the states. In addition to risks and threats such as terrorism and the proliferation of weapons of mass destruction, national and regional crises and conflicts have come to the fore. In this context, the need for international peace-support-keeping operations has risen and has been spoken loudly in the international arena.

Following this period, a quantitative increase emerged in the interventions of international organizations for peacekeeping purposes. The reason for this was that the number of crises, conflicts, and wars threatening international security have increased to the point where international organizations must frequently intervene.

During the post-Cold War era, Turkey's contribution to world peace has expanded considerably. One of the prominent behaviour patterns in Turkey's foreign policy was to take part in peace support operations which were planned against international crises and conflicts. The aim of this study is to contribute to the literature as well as to explore the Turkish Armed Forces' contributions to peacekeeping.

1. Peace Operations in the Post-Cold War Era

In the peacekeeping operations, principles such as "consensus of the parties, the impartiality of the peacekeepers, and non-recourse to arms other than self-defence of the peacekeeper soldiers in the face of an attack" were dominant during the Cold War period. For this reason, 'first generation' peacekeeping operations have increased their importance day by day. Following the end of the Cold War, the importance of peacekeeping and security as well as the civilian functions they have conducted with civilian personnel have risen. Multifunctional operations have taken their position in the international arena as a result of these increased responsibilities.

In other words, in addition to their conventional activities, these operations have taken on new responsibilities as a result of changing international circumstances. For this reason, some researchers defined UN Peace Support Operations as "Second Generation Peacekeeping Operations", "New Peacekeeping", "More Comprehensive Peacekeeping", "Extended Peacekeeping" or "Expanded Peacekeeping".

After the Cold War, the demand for Peacekeeping Operations increased regularly. Accordingly, the number, variety, difficulty and complexity of missions undertaken by peacekeepers have increased with the inclusion of multifunctional operations. Furthermore, the UN has decided to launch new Peacekeeping Operations one after the other and has demonstrated its commitment to peacekeeping by sending soldiers to conflict zones. In international politics, the UN's participation in this crisis has yielded favourable effects. In order to understand the reasons for this development, it will be

useful to understand the nature of the international environment in this new era period.

The outlines of international relations after the Second World War signified the collapse of the bipolar system. On the development of confidence-building measures; *CSCE negotiations held in Stockholm in 1986* (OSCE CSBM/FSC Documents, 1998), The United Nations' confidence-building efforts have taken some steps forward. These changes of UN, began with the Gorbachev era. such as the signing of arms-control treaties, the fall of the Berlin Wall, and the unification of Germany. The developments in these events put the UN in a completely different situation.

The threat of nuclear war between the United States and the Russian Federation has practically vanished since the end of the Cold War. In addition to this, both the troubles of the states within themselves and the nightmare of war between the states did not end even with the end of the period. Small-scale armed conflicts increased during this period. It revealed ancient hostilities and quarrels that had been suppressed in the past after the end of this period. Many conflicts arose in the post-Cold War era as a result of the fragmentation and strife in international politics that followed the end of World War I. These conflicts have stemmed from tensions between regional or intra-state groups, with the increasing impact of globalization, rather than the interference or influence of external factors. Because there were doubts about the legitimacy of newly independent states, regimes, institutions, and borders. One of the important points on the agenda of the UN today, many crises that await an urgent solution, stem from these uncertainties as well as regional conflicts and social divisions.

2. Turkey's Participation in World Peace Support Operations

Despite the fact that Turkey's involvement in peacekeeping operations increased after the Cold War, it is not a new phenomenon and can be dated back to ancient times. Turkey's first experience in promoting peace is known in 1950 when it sent a unit to the Korean War. *Turkey sent a total of 15,000 troops to Korea on alternate occasions between 1950 and 1953* (Koçer, 2022, 48).

Turkey's contribution to peacekeeping operations has increased significantly since the Cold War. During this time, Turkey took part in different operations at numerous levels in various geographies around the world, including Kosovo, Afghanistan, Palestine, Bosnia and Herzegovina, and Georgia. In other words, Turkey has participated in many peace support operations since 1950. In addition to this, *Turkey contributed to 9 of the 18 UN peacekeeping operations around the world until August 2006, with a total of 170 personnel, including 5 military and 162 police personnel. With this figure, it is known that Turkey ranks 47th among the countries that provide UN operations* (Koçer, 2022, 48). It is known that by 2021, this number is increasing gradually and there are ongoing operations. Turkey has subsequently participated in a total of 26 *peacekeeping operations and observer missions directly under UN command and other international organisations such as NATO and the OSCE since 1950* (Özderem, 2019, 1). Turkey is not only sending military personnel but *also makes substantial financial contributions to the budgets of the UN peacekeeping missions and peacebuilding*

efforts 8 (Republic of Türkiye Ministry of Foreign Affairs).

Apart from that, Turkey has also taken part in the operations carried out by regional organizations such as NATO, OSCE and EU with the authorization given by the UN Security Council to ensure peace. In these operations provided by Turkey, soldiers, police and civilian personnel, whose numbers are sometimes expressed in hundreds, sometimes in thousands, were involved. Turkey has participated in some key operational missions to promote peace. These are observation and missions, UN operations, other operations and civilian police missions.

2.1. Observation Missions

Turkey contributed to International Observation Missions in addition to Peace Support Operations. The following are some of the military observation missions in which Turkey has previously participated:

2.1.1. UN Iran-Iraq Military Observer Group (UNIIMOG)

It is the first international observation mission that Turkey has participated in. After the Iran-Iraq War was ended with an agreement in 1988, Turkey's mission was to monitor whether the parties adhered to the ceasefire agreement and the withdrawal of troops. The UN Iran-Iraq Military Observer Group was assigned as a Turkish military observer on a 6-month rotation. The task was completed in 1991 when the parties withdrew their armed forces to their internationally recognized borders.

2.1.2. UN Iraq-Kuwait Military Observation Mission (UNIKOM)

Another observation mission undertaken by Turkey is UNIKOM, which was established in 1991 after the withdrawal of Iraqi forces from Kuwait. *75 Turkish personnel were assigned to UNIKOM, which was run by the UN in 1991* (Koçer, 2022, 50). The operation was suspended by the UN due to the Iraq Operation, which began in March 2003, and six Turkish officers, as well as other UNIKOM troops, were evacuated from the region. This mission was terminated by the UN on 6 October 2003.

2.1.3 Organization for Security and Co-operation in Europe - Kosovo Audit Mission (OSCE KVM)

To the OSCE Kosovo Inspection Mission, which was established in response to developments in Kosovo, 4 officers served in the Evacuation Force Headquarters established in Macedonia for the evacuation of OSCE observers, 5 officers and 7 officers in the Kosovo Control Coordination Center. Later, this Mission completed the task of Turkish military personnel after the police force carried out the operation together with the United Nations Interim Administration Mission in Kosovo (UNMIK) and Kosovo Force (KFOR).

2.1.4. OSCE Observation Mission - Georgia-Chechnya

Between 2000 and 2004, the OSCE Observation Mission on the Georgia-Chechnya border was established to deal with the refugee influx caused by the Russian Federation's operation against Chechnya. As Turkish personnel, ten Turkish Armed Forces personnel participated. *The UN Observer Mission in Georgia (UNOMIG) was established by the UN Security Council resolution 858 dated August 24, 1993* (UNOMIG: United Nations Observer Mission in Georgia- Background, 2009). Since 1994, 5 personnel have been assigned to the UNOMIG operation in Turkey, which was established in 1993. There is uncertainty about borders and international peacekeeping in the 2008 war between Georgia and Russia. In addition, the Russian Federation has declared that it recognizes Abkhazia and South Ossetia that want to secede from Georgia. Although some researchers interpreted this decision of Moscow as the start of a new Cold War, after a while, when the international conjuncture was looked at, it was observed that there was not much change other than the loss of Georgia's territory.

2.1.5. EU Police Mission in the Democratic Republic of the Congo (EUPOL KINSHASA)

The significance of this mission is that it is the EU's first civilian "European Security and Defense Policy" in Africa. Since April 2005, the European Union has been coordinating with the United Nations to create a police mission in the Democratic Republic of Kinshasa-Congo. Between *June 2006 and June 2007, Gendarmerie General 1 men* (Türk Silahlı Kuvvetleri Genelkurmay Başkanlığı) from the Turkish commandership took part in the mission.

3. Turkish Armed Forces and Humanitarian Aid Operations

In order to contribute to international peace, Turkey not only sent observer personnel but also provided humanitarian aid. After the First Gulf War, more than 400,000 refugees fleeing Saddam Hussein's soldiers headed to Turkey via Northern Iraq, and Turkey accepted a certain number of people and provided humanitarian aid to these people. In addition, Turkey has helped refugees in many ways as humanitarian aid. In particular, it provided resources for the refugees it accepted and provided food support to refugees throughout its borders.

In addition, an example of global humanitarian aid can be cited as the deployment of a C-130 Hercules transport aircraft between September 30 and October 08, 2005, as part of NATO's support to the United States after "Hurricane Katrina". In addition to this, following the earthquake that occurred in Pakistan on October 8, 2005, Turkey immediately sent search and rescue teams, one of which was military, to the friendly country and dispatched the (medical) supplies that were urgently needed by the people of the country. In addition, Turkey has sent 2 C-130 transport planes belonging to the Turkish Armed Forces for the purpose of helping the flood disaster in Algeria. Moreover, in 2006, after the war between Israel and Lebanon in August, TAF elements ensured the evacuation of foreign personnel in the region.

4. Other Operations

Peace support operations in which Turkey participates are not carried out only under the UN flag. More than what is done under the UN flag is carried out by international organizations to which the UN has delegated authority. The first of these is Bosnia and Herzegovina.

4.1. UN Protection Force (UNPROFOR) (Bosnia and Herzegovina)

It was established under the name of UNPROFOR (United Nations Protection Force) in order to establish and secure safe zones for humanitarian aid operations in Bosnia and Herzegovina. However, the request made by Turkey to join the United Nations Peacekeeping Force was approved by the United Nations Security Council on 22 March 1994.

United Nations Protection Force (March 1995): 38,599 military personnel, including 684 United Nations military observers; the Force also included 803 civilian police, 2,017 other international civilian staff and 2,615 local staff. (UNPROFOR, 1996). Between 4 August 1993 and 20 December 1995, Turkey joined UNPROFOR with a regimental level task force of 1400 people.

The Turkish Peacekeeping Force assigned to UNPROFOR was expanded and increased at the brigade level when the mission was given to NATO in accordance with the Dayton Peace Treaty. It has been included in IFOR (Implementation Force) since 1995. By 1996, IFOR had completed its mission and was replaced by SFOR (Stabilization Force). In addition, the Turkish Brigade is included in SFOR. However, the SFOR mandate has been transferred to the EU Force, EUFOR, since 2004.

4.2. Sharp Guard Operation

Ships from the Turkish Naval Forces were assigned to the SHARP GUARD Operation, whose task was carried out by STANAVFORMED in the Adriatic, in a condition of preparedness and mine prevention during the UNPROFOR and IFOR Operations. In this context, in 1996, *when the operation ended, a total of 18 frigates/destroyers, 2 submarines, 4 fuel oil ships and approximately 5,000 personnel served.* The TAF contributed to the air support mission of NATO's Implementation Force and NATO Stability Force, one of the United Nations Protection Forces deployed in Bosnia and Herzegovina.

4.3. Operation ALBA in Albania

In response to the events in Albania, the UN Security Council authorized the OSCE to finish this mission by adopting Resolution 1101, providing for the secure distribution of incoming aid. It was decided to form a multinational power under Italy's leadership. Turkey authorized the Naval Infantry Battalion Task Force, consisting of 759 people, and 20 officers at the headquarters to the established multinational force (Minister of National Defense, 2000, 49).

4.4. Essential Harvest, Amber Fox, Allied Harmony, Concordia, and Operation Proxima in Macedonia

Operation Essential Harvest was launched in Macedonia under the leadership of NATO. Turkey ensured its participation by sending a team between 27 August and 20 October 2001. To maintain its presence in the region, NATO carried out the "Amber Fox" and "Allied Harmony" operations to provide support to the observer countries. Turkey took part in these two operations. In 2003, NATO handed over the task to the European Union in Operation Allied Harmony.

Turkey has assigned 2 liaison teams and 8 military personnel to the "Concordia" operation, which was carried out by the EU until 2003. It has also assigned personnel to the EU headquarters. Four gendarmerie personnel and officers from NATO headquarters were assigned to the EU-created PROXIMA police force in 2003. In 2005, PROXIMA's Police mandate came to an end. The Police Advisory Team, which operated under the name EUPAT for six months, began operations on that date. Turkey has not been granted permission to enter the country.

After the Kosovo crisis turned into an armed conflict in 1999 with the inability to find a solution to the problem through political means, NATO launched the air operation on March 24, 1999. *Turkey provided support to the operation with 10 F-16 aircraft in Ghedi, Italy. Turkish aircraft have accomplished this task by performing more than 2,000 hours of operational flight* (Gangloff 2004). Upon the increase in the intensity of the air operation, NATO requested additional aircraft from Turkey. Turkey for this purpose; Allocated 8 F-16s and 3 tanker aircraft from Bandırma and Incirlik to NATO to participate in the operation.

Conclusion

The understanding of security has recently shifted from a national to a global perspective. Global dangers such as international terrorism, forced migration, and weapons of mass destruction, which are 21st-century security issues, force countries to collaborate internationally to develop a multidimensional security policy for each country. Ensuring global security primarily plays an important role in nation-states' commitment to strict commitment to multilateral and international institutions and organizations based on the rule of law.

With the end of the Cold War, the "New World Order" was established under the leadership of the USA. As a result, the number of international and multilateral organizations has increased globally.

Furthermore, both of these institutions, as well as developed and developing countries or non-state actors, have played significant roles in the international arena. The primary goal of Turkey's foreign security policy should be to display a stance that shows continuity and reassures the international community, rather than short-term and instantaneous policies.

Turkey's efficacy in international organizations should be strengthened to preserve national interests, and essential efforts should be done to institutionalize democracy.

It is critical to make the international organizations that Turkey leads more active and to direct them in line with the country's objectives to increase Turkey's role in maintaining global security.

Turkey should create and implement long-term goals that will help it achieve long-term solutions in its regional relations and assume a leadership position. Turkey's centuries-old historical, religious, cultural, and linguistic ties provide it a significant advantage in terms of regional goals. It shows that these ties established with friendly nations living in and outside the Ottoman geography are still strong, with the support given to the peacekeeping operation. With the peace support activities of the Armed Forces, relations with countries can be strengthened, Turkey should turn this into an opportunity and increase the commercial, economic, cultural, scientific relations and joint projects and activities of non-governmental organizations in those regions.

In the 21st century, the Turkish Armed Forces have developed itself against the developing threats day by day. It has also proven itself by focusing on homeland defense, providing national and international peace support operations, assisting in natural disasters, providing good crisis management, and being able to successfully carry out variable missions such as conventional warfare. However, to fulfill these new and flexible tasks, the TAF has to give importance to providing access to the latest modern equipment and modernizing the systems, that is, increasing the deterrence and operational capability of the army.

It is obvious that regional and global crises will not end with the effect of geography in an environment where the multidimensional policy discourse in Turkish foreign and security policy is implemented. For this reason, there will be no reduction in the duties and burdens of the Turkish Armed Forces, both at home and abroad.

Today, the contribution and assistance of the TAF to international peace support operations in geography from the Balkans to Central Asia, from the Caucasus to Africa is substantial. Due to the outstanding success of the TAF in such operations, it has become a sought-after military power in the international arena. In this case, it is one of the factors that contribute to Turkey having a voice in foreign policy

References

2020. *Defense White Paper 2000*. Ankara: Minister of National Defense, p.49.
- Özerdem, A. and Whiting, M., 2019. *The Routledge handbook of Turkish politics*. 1st ed. p.1.
- Koçer, G., 2022. *Türkiye'nin Barışı Destekleme Harekâtlarına Katkısı*. [ebook] p.49. Available at: <<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/539714>> [Accessed 8 Jan. 2022].
- TheMilitaryBalance*. 2021. [ebook] p.152. Available at: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/04597222.2021.1868793> [Accessed 5 Jan. 2022].
- <https://nuke.fas.org/>. 1998. *OSCE CSBM/FSC Documents*. [online] Available at: <<https://nuke.fas.org/control/osce/text/militar2.htm>> [Accessed 6 Jan. 2022].

- Peacekeeping.un.org. 2022. *UNOMIG: United Nations Observer Mission in Georgia - Background*. [online] Available at: <<https://peacekeeping.un.org/mission/past/unomig/background.html>> [Accessed 9 January 2022].
- Gangloff, S., 2004. *Turkish policy towards the conflict in Kosovo: the preeminence of national political interests*. [online] Balkanologie. Available at: <<https://journals.openedition.org/balkanologie/517>> [Accessed 10 January 2022].
- Tsk.tr. n.d. *Türk Silahlı Kuvvetleri Genelkurmay Başkanlığı*. [online] Available at: <<https://www.tsk.tr/Sayfalar?viewName=BarisiDestekleme>> [Accessed 7 January 2022].
- Republic of Türkiye Ministry of Foreign Affairs. 2022. *Turkey's Approach And Contributions To The United Nations Peacekeeping Operations*. [online] Available at: <https://www.mfa.gov.tr/turkey_s-approach-and-contributions-to-the-united-nations-peacekeepingoperations.en.mfa#:~:text=Turkey%20contributes%20military%20personnel%2C%20police,peacekeeping%20missions%20and%20peace-building%20efforts.> [Accessed 4 January 2022].

The Strategic Center of Gravity in the War between the State and the Non-state Armed Groups

Faisal Warikat

Introduction

This paper discusses the conflict between the state and the proto-state armed groups (PSAG) that challenge the state and overlook its sovereignty across its borders.

Determination of strategic CoGs is essential for the design of counterinsurgency planning; the first CoG is the friendly CoG which is the host-state's, the second is the proto-state armed group (PSAG)'s, the critical one is the friendly CoG, the PSAG's success is usually dependent on it. Beyond the strategic CoG also exists operational CoG(s).

Strategic CoG= Legitimacy= Internal public support + External support.

There are different methodologies to determine the CoG in contemporary military studies; one of them is suggested by Dale C. Eikmeier's, the second by James P. Butler's Godzilla, the third is the Critical Factors Analysis¹.

Eikmeier's proposed a CoG definition states that CoG is the "primary entity that possesses the inherent capability to achieve the objective."² If we apply his method to these groups will find out that the strategic CoG for the Host-State (HS) is their legitimacy.

In Afghanistan, the State could not engage the Pashtun ethnicity effectively; large areas remained planted with narcotics, high rate of corruption among government officials; in Yemen, the government could not defeat Ansarullah due to the ineffectiveness of the Saudi military campaign

The strategic CoG for PSAGs varies from one group to another. However, ideology is the main one for Ansarullah, Taliban, while leadership was for PLO³. To validate the CoG of the HS by the adoption of the Eikmeier method: CoG is the critical requirement which is essential for the execution of the critical capabilities, 'does' the operational work by 'using' other critical requirements necessary for success. In the case of 'Legitimacy':

Legitimacy 'does' the work to enhance widespread popular acceptance, increase internal security, maintain sovereignty, and 'uses' army, security apparatus, and other means to accomplish the objective of survival of the State.

Godzilla's method also starts by "determining the overall strategic objective of the force to be examined — friendly or enemy — and investigates the objective that must be met to achieve that goal. Once the operational objective has been identified, the critical strengths for achieving that objective are identified. Next, these strengths are

¹ Smith, D., Jeter, K., and Westgaard: Three approaches to center of gravity analysis, JFQ 78 (3), 2015

² Eikmeier, Dale: "Center of gravity analysis." *Military Review* 84.4 (2004): 2-5

³ At the start of PSAGs, leadership is essentially more than in the phase of institutionalization where leadership cedes its place for ideology

removed and examined one by one. The methodology posits that one of these critical strengths is the center of gravity. To identify the center, as a critical strength is removed, the question is asked: can the objective still be achieved without this strength? If the answer is yes, that strength is not the center of gravity. The strength is replaced, and another is removed, asking the same question. Once we find the sole strength — the removal of which precludes the accomplishment of the objective — the center of gravity has been identified”⁴

About the strategic CoG, which is the weakness of the HS, David Galula explained the mechanism to be utilized, he stated that "counterinsurgent cannot achieve much if the population is not, and does not feel, protected against the insurgent. An insecure population will not provide the necessary information to the counterinsurgent: intelligence has to come from the population, but the population will not talk unless it feels safe, and it does not feel safe until the insurgent's power has been broken., if they fear retribution from insurgents, civilians will not cooperate with officials. Government agents, then, must establish sufficient presence in any given locality to separate the insurgents from the civilians they exploit. So, first, civilians must be separated from insurgents using roadblocks, identity cards, and a census to be carried out. Next, the counterinsurgent must guarantee civilian security by training local security forces, which are readily available for handling the roadblocks and conducting the census. Finally, the government should target the insurgents armed with specific, local information derived from long and close association with the population” (p. viii).

Case studies

In Vietnam, the US understood that the Vietcong was the CoG and the Soviets in Afghanistan understood that Mujahidin were the ones that should be destroyed. Ultimately the US repeated the Vietcong scenario in Afghanistan again when they ignored that legitimacy is the fundamental CoG; the relationship between people and the government is the one that needs to be mended.

The Colombian General Carlos Ospina Ovalle, was named by President Álvaro Uribe Vélez as Commander of the Colombian Armed Forces (2004-2007).

In his article, in the analysis of the war against FARC, he points out that from 1964 onwards, FARC used the time available for mobilizing peasants to fight and overcome the asymmetry with government forces, seasoned guerrillas turned existing social, political, and economic grievances into an adequate narrative to do so.

"The State should be considered as the point of confluence of gravitational forces. These gravitational forces are civil society, territory, and sovereignty. The State hosts these three forces together. Their relationship is based on acceptance, approval, and cooperation; if this relationship works smoothly, we call it legitimacy. As a consequence, we decided to consider legitimacy as our CoG.”⁵

⁴ Smith, D., Jeter, K., and Westgaard, 2015

⁵ Ovalle, G. C. O: *Legitimacy as the center of gravity in Hybrid warfare: Notes from the Colombian Battlefield. Journal of Military and Strategic Studies*, 17(4), 254-262.

The result of this reconsideration was tantamount to victory. "This changed the whole situation of our war and contributed to the defeat of the FARC. The Colombian State had to maintain that smooth relation with those gravitational forces to protect the CoG"⁶.

For such measurement, they increased local security. When the State has solid local security, it has strong legitimacy (Ovalle, 2017), then the element of the local economy.

"Previously, we considered the CoG as the strength of the enemy generated from drug trafficking. We directed our efforts against this strength for many years. We were fighting an insurgency with the traditional Clausewitzian interpretation of coherence generated from strength. Thus, we decided to change all senses with a new understanding of our CoG that would allow a government approach. We started analyzing the State and its legitimacy as the new CoG in relationship with civil society "⁷.

This change made a difference during the war in Columbia against the FARC group, and by the realization of the actual CoG, the Columbian government started to militarize the peasants and enlist them in special units inside the Army, in contrast to the Popular Mobilization Units in Iraq (PMU) units in Iraq, which were horizontal to the Army.

In one leaked interview with reporters, the Minister of Foreign Affairs in Lebanon Abedall Bohabib said that the Trump administration and his secretary of State Pompeo were asking Lebanon to target Hezbollah. Once, he jokingly told them, you can send 100 thousand Marines to eliminate Hezbollah, and if you succeed, Champaign will be provided by us⁸ (BBC, 2021). This joke is more than the truth. Military intervention cannot provide a solution to the crisis in Lebanon. It has to be accompanied by strengthening the legitimacy of the State. France failed, US Marines failed and Israel failed by their focus on defeating Hezbollah rather than strengthening the Lebanese weak statehood.

For the PSAG to control the host-state, they need to delegitimize the authority; during the war "competition" between the PSAG and HS, the CoG of the HS is its legitimacy, compromises about legitimacy lead to further snowballing to the events to culminate with removing the State by the PSAG.

Speaking about Iraq, Cordesman points out that, "In short, the real center of gravity is not airpower, Iraqi or Syrian ground forces, or any form of US boots on the ground. It is having an Iraqi government and set of political compromises that are functional enough to unite its key factions, that offers all the incentives of security and a fair share of power and the nation's oil wealth, and that can make a quick and real start in job creation, economic development, and reviving the nation's education and medical

⁶ Ovalle, 2017

⁷ Ovalle, 2017

⁸ BBC: *Leakage for the Lebanese foreign minister* [Video]. You Tube. <https://www.youtube.com/watch?v=rydeRxxfyTE&t=180s>, 2021

systems when security is restored."⁹

The other side of the coin, is that a powerful group like PKK could not succeed in Turkey mainly because of the legitimacy inside the Turkish State and its inability to delegitimize it.

The fact that PSAGs need a weak host-state is manifested in Table 1, which shows that they exist by having a weak host-states; they cease to exist in robust states. Table 1, demonstrates that states that have PSAGs have a high degree of state weakness according to statistics made available by Fund for Peace¹⁰. The displayed number shows the rank of the state in fragility index among the world states.

Table 1: *State Weakness*

State	Jordan,	Lebanon	Afghanistan	Morocco	Yemen	Syria,	Iraq	PNA authority, Gaza
In 2021	67	34	9	83	1	3	20	37
In 2020	67	40	(9)	80	1	4	17	
2019	69	44	(9)	78	1	4	13	
2018	70	44	9	83	3	4	11	
2017	71	43	9	84	4	5	10	
2016	77	40	9	89	4	6	11	
2015	81	40	8	89	4	9	12	
2014	83	46	7	92	8	15	13	
2013	87	46	7	93	6	21	11	
2012	90	45	6	87	8	23	9	
2011	96	43	7	87	13	48	9	

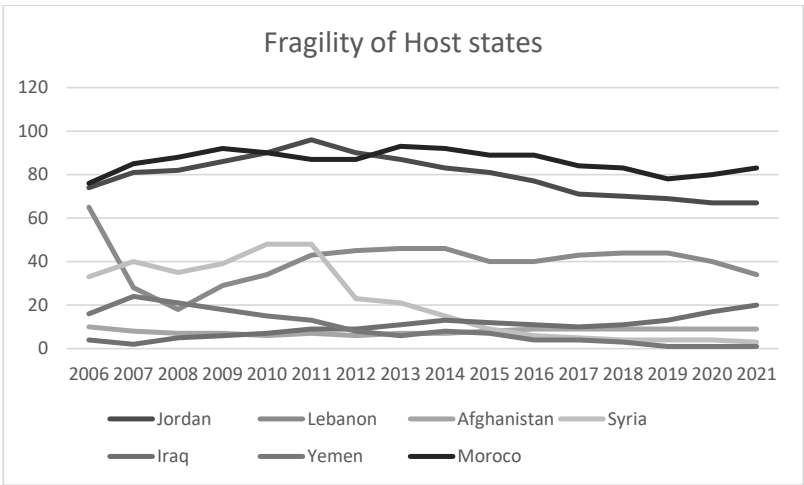
⁹ Cordesman, A: *The actual center of gravity in the war against ISS*. CSIS:Center for strategic and international studies. <https://www.csis.org/analysis/real-center-gravity-war-against-islamic-state>, 2014

¹⁰ Fund for Peace: <https://fragilestatesindex.org/wp-content/uploads/2021/05/fsi2021-report.pdf>, 2021

2010	90	34	6	90	15	48	7	
2009	86	29	7	92	18	39	6	
2008	82	18	7	88	21	35	5	
2007	81	28	8	85	24	40	2	
2006	74	65	10	76	16	33	4	

Note. Adapted from <https://fragilestatesindex.org/wp-content/uploads/2021/05/fsi2021-report.pdf>. By Fund for Peace, 2021.

Figure 1: *Fragility Index for Host-states*

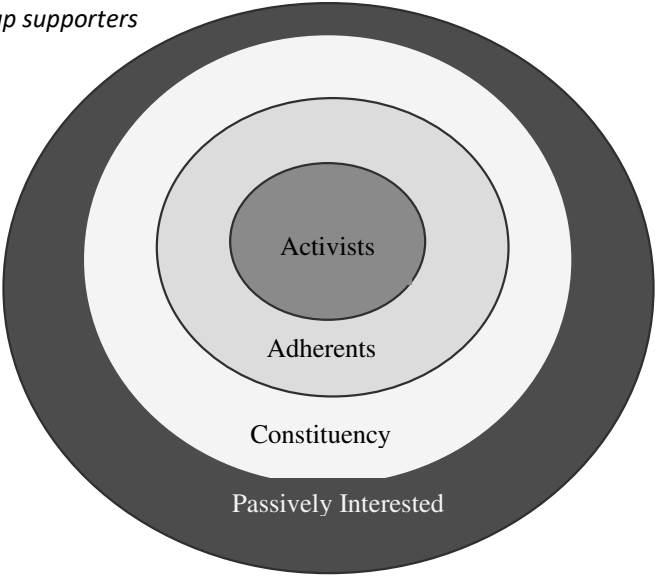
Note. Adapted from <https://fragilestatesindex.org/wp-content/uploads/2021/05/fsi2021-report.pdf>. By Fund for Peace, 2021.

Table 1 and figure 1 prove that the fragility of states is convenient for thriving armed groups, especially PSAGs. Their territorial takeovers would never have occurred if their host-states had control of their territories' mainly the borders. Therefore, efforts to deal with PSAGs encroaching upon the State's sovereignty are to fight the state weakness before dealing with the proto-state actors.

Public Support

Population for the PSAG is usually composed of supporters, opponents, and bystanders (Indifferent). Supporters are also according to their activities are different categories.

Figure 2: *Group supporters*

Note. Adapted by the author from “Hezbollah: The story of the party of God “, E. Azani, 2012, Martin’s Press.

Azani¹¹ claims that according to social movement theories, supporters of the movement fall under one of the following groups; the first group is the group of activists who bear the responsibility of mobilizing efforts, among them emerges the charismatic leader, the second group is the adherent's group who support the movement, join it in its activities, though not in its framework (pp. 2-3).

The third group is the constituency that supports the action but without taking part in its operations. The last group is the supporters whose interested in its success, since they will benefit, but they do not actively participate or join it.

Galula amongst others who emphasized the role of public support, he said, "A victory is not the destruction in a given area of the insurgent's forces and political organization. If one is destroyed, it will be locally re-created by the other; if both are destroyed, they will both be re-created by a new fusion of insurgents from the outside; a victory is that plus the permanent isolation of the insurgent from the population, isolation not enforced upon the population but maintained by and with the population"¹².

So, in this case public support might be expected to rise in the case of PSAGs because of the heavy weight its physical appearance plays, and it is equals to:

The pool of public support = Activists + supporters + constituency + passively interested + by standers

Activist’s support is guaranteed as they are part of the group, supporters are also

¹¹ Azani, E.: Hezbollah: The story of the party of God, NY: Palgrave Macmillan, 2009

¹² Galula, 54

having interest, constituency will vote for the group most of the time, the last two groups are affected by the impact on their personal life.

The activists' numbers are high because PSAG is service provider and has jobs and salaries to its activists, normally sponsor- state helps in fixing economic issues. The other groups are affected by the events to support or not support the group, which means that PSAG public support is normally more than 15% of the population.

One of the tactics used by the state to undermine the public support is by "The clandestine nature of proto-insurgent groups and the negative effects of violence can also facilitate undermining them. Governments can at times clandestinely commit brutal attacks in a group's name or can simply allow the group to commit them unmo- lested to undermine the group's overall credibility. This is a brutal approach, and it involves the deliberate deaths of innocents, but it can work: In Algeria, the government infiltrated parts of the jihadist movement and encouraged it to conduct attacks on noncombatants; it then used these attacks to "prove" to audiences at home and abroad that the jihadists deserved no quarter. Because the jihadist movement had many leaders and factions, it was not able to credibly deny the attacks committed in its name."¹³

External Support

The other element in the support is the external support, PSAGs need external states to provide them with material equipment, military hardware, and legitimacy; in the case of Fatah, it had a wide range of states that provided such support; initially, it depended upon Algeria, Syria, Kuwait, and then to Egypt and Libya and moved to socialist states like China and Eastern Europe.

Hezbollah has an ideological partnership with Iran, and an alliance with Syria was cemented during the civil war. Hamas is also having a relationship with Iran, Turkey and Qatar, and Egypt.

Both Hamas and Hezbollah are good examples of how foreign state funding has, over the years, been critical to building and shaping both organizations, welfare, and governance programming¹⁴.

Amal was supported by Iran and later from Syria; Houthis from Iran and Hezbollah; Qatar offered a diplomatic assistance to Taliban from 2013 and started successful negotiations with the US administration.

PSAG Strategic CoG

As for the PSAG itself, the strategic CoG is not constant, for many experts' ideology is the proper CoG for these groups, which explains the intransigence of groups like Hamas

¹³ Byman, D: Understanding Proto-Insurgencies. RAND Corporation.

https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/occasional_papers/2007/RAND_OP178.pdf, 2007

¹⁴ Joshua Geis, and Benedetti Berti: Hezbollah and Hamas. Baltimore: John Hopkins University Press, 2012

and Hezbollah. Ami Ayalon¹⁵ said in an interview with Jazeera Network station. that Israel cannot win over Hamas because of its ideology. *"I have to remind you that even after at least two Israeli operations in Gaza, the idea was that Israel should not do it by itself. It will be a disaster, if we [shall] try to disarm Hamas, so bottom line, Israel should not try to disarm Hamas by itself, it will not help us, we Israelis tend to forget that Hamas is not only a terror organization, it is not only a violent movement, it is an ideology"*¹⁶.

Ideology is the lens through which one views and interprets his surroundings. It is a perspective or framework that shapes thoughts, and beliefs. The power of ideology lies in its totalitarian force that rules over every aspect of one's life and choices.

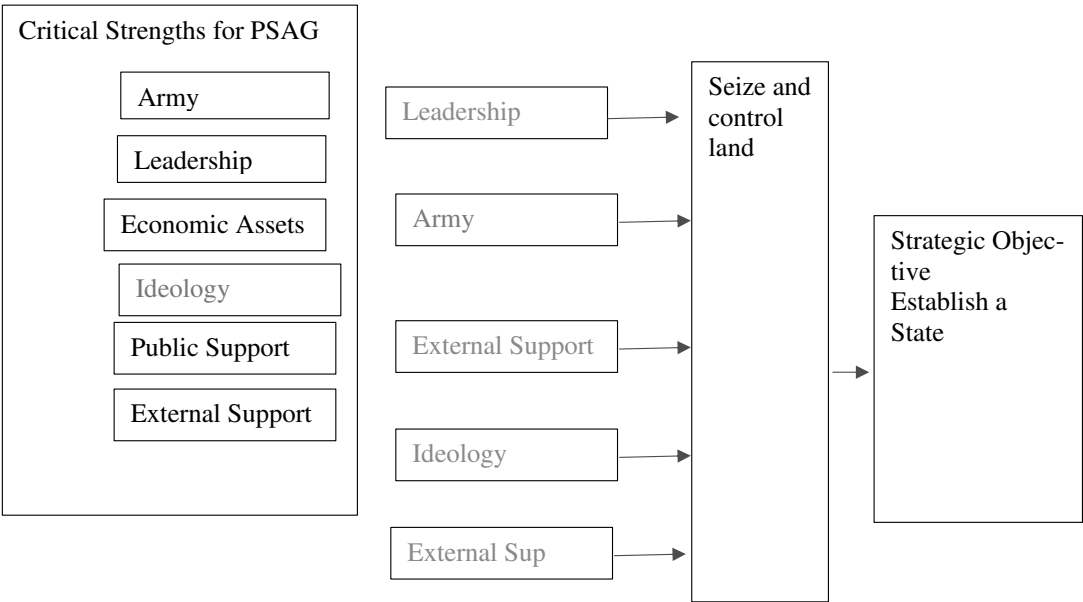
Loyalty to an ideology is often encourages, violence to ensure complete compliance. Ideologically followers are willingly to sacrifice themselves for the survival of their ideologies which makes it unparalleled power.

For this task, an analysis of CoG shows that Hamas CoG varies from time to time, mostly it is one of two, public support or ideology, while Hezbollah is also its ideology and alliance with Iran, which is built upon ideological stances. At the same time, Fatah is its leadership (after 1993); the following Figure 3 shows the analysis process.

¹⁵ An Israeli politician and a former member of the Knesset for the Labor Party. He was previously head of the Shin Bet, Israel's secret service, and commander-in-chief of the Navy

¹⁶ Jazeera: Gaza, Hamas and the new Middle East, <https://www.youtube.com/watch?v=od0KzQN4TpQ>, 2020

Figure 3: Strategic CoG of PSAGs

Ideology and Cause

All these groups started from having a cause that differs according to their ideological foundations; this is the first prerequisite for a successful PSAG; the cause is formidable if the intangible ideological asset is in the hands of the groups that base its actions accordingly. A potent cause is needed at the first stages of its actions; a particular case can occur when in the single host-state coexist a cause and anti-cause which most likely will trigger a civil war rather than insurgency; a good example is a conflict between the PLO and King Hussein over the representation of the Palestinians in Jordan and the West Bank, and later between Hamas and Fatah. However, the power of the cause is largely true at the early parts of the establishment and the conflicts with the host-state; as the war develops, the war itself becomes paramount that it consequently occupies the place of the actual cause.

The best cause is the one that can attract more support and repel as minimum as possible of opposition (Galula, p. 13); nothing prevents the group from adapting and changing their original causes to more attractive causes.

Table 4: PSAG's Causes

Proto-State Group	The main cause
Fatah	Build a democratic Palestinian state
Hamas	Liberate Palestine
Hezbollah	Liberate Lebanon
Taliban	Build a state, force the foreign forces to leave
Shabab	Build a state
Houthis	Reform the State

From table 4, all PSAGs in the Middle East have an appealing cause that they defend and, in its name, get funds and recruits from their populations; mostly, their causes have a connection to the enemy-state.

Regarding the survival of the group and the role of ideology, Jones and Libicki (2008) found out that "nationalist" groups live longer than other ideological groups¹⁷; however, Carter (2012) could establish a statistically significant relationship between nationalist ideology and survival. In regard to the difference between ethnic and nationalist groups, ethnicity is broader since nationalism often implies a nation-state's desire. In contrast, ethnicity refers to any concerns related to the ethnic group. In regard to the comparison between national and ethnic groups, ethnic have better chances as they have broader population in countries with low level in the subject of nation-building.¹⁸

Religiously motivated groups stay longer because of the staying power of the sacred motivations;¹⁹ at the same time, left-wing and right-wing have shorter durations since they have troubles retaining concrete goals and sustaining the public support. Religious groups are longer than others, though they rarely achieve their goals. Most studies affirm that groups with ethnic or religious motivation are the least to end.

¹⁷ Jones, S & Libicki, M : How Terrorist Groups End. RAND Corporation. Available at https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/monographs/2008/RAND_MG741-1.pdf, 2008

¹⁸ Carter, D: A Blessing or a curse? State support for terrorist groups. *International Organization*, 66 (1), 129-251. Doi: 10.107/S002081831100031, 2012

¹⁹ Jones, S & Libicki, M : How Terrorist Groups End. RAND Corporation. Available at https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/monographs/2008/RAND_MG741-1.pdf, 2008

Conclusions

The paper concludes that legitimacy of the host state is the main center of gravity during the conflict between the state and the armed group.

References

- Azani, E.: Hezbollah: The story of the party of God, NY: Palgrave Macmillan, 2009
- BBC: *Leakage for the Lebanese foreign minister* [Video]. You Tube. <https://www.youtube.com/watch?v=rydeRxxfyTE&t=180s>, 2021
- Byman, D: Understanding Proto-Insurgencies. RAND Corporation. https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/occasional_papers/2007/RAND_OP178.pdf, 2007
- Carter, D: A Blessing or a curse? State support for terrorist groups. *International Organization*, 66 (1), 129- 251. Doi: 10.107/S002081831100031, 2012
- Cordesman, A: *The actual center of gravity in the war against ISS*. CSIS:Center for strategic and international studies. <https://www.csis.org/analysis/real-center-gravity-war-against-islamic-state>, 2014
- Eikmeier, Dale: "Center of gravity analysis." *Military Review* 84.4 (2004): 2-5
- Fund for Peace: <https://fragilestatesindex.org/wp-content/uploads/2021/05/fsi2021-report.pdf>, 2021
- Galula, David: *Counterinsurgency warfare: theory and practice*. Greenwood Publishing Group, 2006.
- Jazeera: Gaza, Hamas and the new Middle East, <https://www.youtube.com/watch?v=od0KzQN4TpQ>, 2020
- Jones. S & Libicki..M : How Terrorist Groups End. RAND Corporation. Available at https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/monographs/2008/RAND_MG741-1.pdf, 2008
- Joshua Geis, and Benedetti Berti: Hezbollah and Hamas. Baltimore: John Hopkins University Press, 2012
- Smith, D., Jeter, K., and Westgaard: Three approaches to center of gravity analysis, *JFQ* 78 (3), 2015
- Ovalle, G. C. O: *Legitimacy as the center of gravity in Hybrid warfare*: Notes from the Colombian Battlefield. *Journal of Military and Strategic Studies*, 17(4), 254-262.

The United Nations and the Question of Palestine: Responsibility to protect

Juliana Al Massri

Introduction

What the United Nations (UN) says and does around the world is largely viewed to be accompanied by incredible moral and political legitimacy, which is relevant to its role as the primary defender of the international legal order. (Ardi, 2018)

Going through the UN and the question of Palestine and depends on a study by Ardi's (2018) that is about the international legal subalternity about Palestine, the author mentioned very good questions; What happens when the UN's actions or missions violate international law but it's a result that is coming from political expediency, great power politics, or bureaucratic inertia? What is to be made of the UN's solemn Charter obligation to maintain international peace and security "by the principle of justice and international law" in such circumstances?

The UN is the one place where the world's nations can gather, discuss common problems, and find a shared solution that benefits all of humanity. It's an international organization that signed its charter on June 26, 1947, after the UN Conference on International Organization in San Francisco, and entered into force on October 24, 1945, its member states have grown from 51 to currently 193 Member States. About the UN Charter (UN, n.d.) shows the ability of the organization to act on a variety of issues due to its international character and the powers vested in its Charter, which is considered an international treaty. Accordingly, the UN Charter is a work of international law, and all UN Member States are bound by it. The UN has major principles of international relations from the principle of sovereign equality of States to the prohibition against the use of force in international relations and those purposes and principles have been amended three times since 1945: in 1963, 1965, and 1973.

According to the UN Office on Genocide Prevention and the Responsibility to Protect (UN, n.d.), the heads of State and Government affirmed their responsibility to protect their populations from genocide, war crimes, ethnic cleansing, and human rights violations in paragraphs 138 and 139 of the 2005 World Summit Joint Declaration (A/RES/60/1) and accepted a collective responsibility to encourage and assist each other in upholding this commitment. They also stated their willingness to take prompt and decisive action, by the UN Charter and in collaboration with relevant regional organizations, when national authorities fail to protect their population and in paragraphs, they accepted to fully support the mission of the Special Adviser of the Secretary-General on the Prevention of Genocide.

Moreover, the same paper shows the Responsibility to Protect (R2P) principle strengthens sovereignty by assisting states in meeting their existing obligations. It creates new programmatic opportunities for the UN system to assist states in preventing the listed crimes and violations and protecting affected populations through capacity

building, early warning, and other preventive and protective measures, rather than simply responding if they fail and since the adoption of the Responsibility to Protect basic concept in 2005, the UN Secretary-General has taken several steps several to develop the principle and guide its practical implementation. Member States have also considered the principle's integration regularly during formal and informal meetings, and the concept has been repeatedly referenced and reaffirmed in relevant UN resolutions. Other stakeholders have advocated and supported the principle's implementation. (UN, n.d.)

So, what is the UN's position on Palestine? What is the question of Palestine? Does the UN support the Palestinians? What did the UN do regarding the case? What are their plans? Do Palestinian people still have faith in the UN system? And many more questions need to be answered.

1. The United Nations Main Bodies and Agencies in Palestine

The conflict of Palestine took much time within the UN agendas, it is considered one of the largest disputes in making peace in the area but at the same time through the acts of some of the organization principal and subsidiary organs, the UN has presided over both the unmaking of Palestine and throughout this journey, the UN's failure to adhere to the full range of prevailing international legal norms in its handling of the Palestine question is indicative of a larger failure by the Organization to take Palestine and its people seriously. (Abdelwahab, 2021)

1.1 The United Nation main bodies in Palestine

Focusing on the title of Palestine and the UN'S responsibility to protect doctrine leads toward new questions such as what has the UN done to help in making peace in Palestine? What does the UN say about this conflict? Does the un support Palestine? What did the organization do regarding the peace process? For a better understanding of the UN's engagement with the question of Palestine and to know what, how, and when the UN can make a move, a general brief about the organization is needed from their official website under the name of United Nations, Main Body, Main Organs, General Assembly (UN, n.d.) to find that the main bodies of the UN are the General Assembly, the Security Council, the Economic and Social Council, the Trusteeship Council, the International Court of Justice, and the UN Secretariat. And for this paper, the focus will be on the directly related bodies toward Palestine as below:

The United Nations General Assembly (UNGA) is the Organization's main policy-making body. It provides a unique forum for multilateral discussion of the full range of international issues covered by the UN Charter. It is comprised of all Member States. It also makes key decisions for the UN, such as appointing the Secretary-General on the Security Council's recommendation, electing the Security Council's non-permanent members, and approving the UN budget. It debates specific issues via dedicated agenda items or sub-items, which lead to the adoption of resolutions. In the question of Palestine, it has been involved in the quest for a peaceful settlement of the question of Palestine since 1947. The Committee on the Exercise of the Inalienable Rights of the

Palestinian People was established by the Assembly in 1975.

The Security Council has primary responsibility, under the UN Charter, for the maintenance of international peace and security. It consists of 15 individuals (5 permanent and 10 non-permanent members). Each member is entitled to one vote. All Member States are required by the Charter to follow Council decisions. In determining the existence of a threat to peace or an act of aggression, the Security Council takes the lead. It encourages disputing parties to settle their differences peacefully and suggests methods of adjustment or terms of the settlement. In some cases, the Security Council may impose sanctions or even authorize the use of force to preserve or restore international peace and security. The Presidency of the Security Council rotates and changes. The Council has addressed the situation in the Middle East and the Palestinian question on many occasions and they authorize the UN True Supervision Organization (UNTSO) in Palestine since 1948.

The International Court of Justice (ICJ) is the UN's primary judicial organ. The Court's role is to resolve legal disputes submitted to it by States by international law, as well as to provide advisory opinions on legal questions referred to it by authorized United Nations organs and specialized agencies. The International Court of Justice operates according to its Statute and in the case of Palestine, it ruled that Israel's construction of the wall in the Occupied Palestinian Territory violates international law. Construction must cease in Israel, it must be dismantled, and damage must be repaired.

The Secretary-General (SG Mr. António Guterres) as part of preventive diplomacy, peacemaking, and peacebuilding in the region, the Secretary-General acts personally or through his envoys. In addition, he represents the UN in the Middle East Quartet. The Special Coordinator for the Middle East Peace Process represents the Secretary-General in all matters relating to the peace process.

These main bodies always come up with new documents, reports, etc. toward the peace process, and despite the engagement between both sides of the conflict under the organization, the General Assembly President, Abdulla Shahid, said "it is disappointing that despite the priority accorded this issue, the amount of energy expended, the multiple UN resolutions adopted, and the decades of negotiations, dialogues, and engagements, so little has been accomplished." Also, the Secretary-General said, "the situation on the Occupied Palestinian Territory, including East Jerusalem, continues to pose a significant challenge to international peace and security" and the UN chief warned that persistent violations of the rights of Palestinians, along with the expansion of Israeli settlements, risk eroding the prospect of a Two-State solution. (UN News, 2021)

1.2 The United Nations Agencies in Palestine

In recent years, governments and international organizations have increasingly recognized the role of non-governmental organizations (NGOs) in shaping the world. Today, many UN sectors value the experience, expertise, and innovative thinking of NGOs and seek to incorporate them into their activities in a variety of ways. Participative agree-

ements have indeed been formed with the Economic and Social Council and its subsidiary bodies, the Secretariat's Department of Public Information, and various UN organs, agencies, and programs. (UN, 2002)

On the question of Palestine, NGO cooperation with the UN spans the entire spectrum, from advocacy and solidarity on the one hand to humanitarian relief and development assistance on the other. Some non-governmental organizations (NGOs), particularly those that provide aid to refugees, have been involved in this issue since the conflict began in 1948. (UN, 2002)

The Committee, a subsidiary organ of the General Assembly, was established in 1975 to make recommendations for a solution to the Palestinian question based on the exercise of the Palestinian people's inalienable rights. Following its formation, the Committee was asked to promote the broadest possible dissemination of information about its recommendations through non-governmental organizations (NGOs). It was later mandated to establish closer cooperation with them and to assist in the expansion of the network of NGOs active on the Palestine issue, particularly by organizing symposia in all regions and international NGOs meetings. (UN, 2002)

UN in action-state of Palestine (UN, n.d.) shows that the organization has a country team (UNCT) that consists of 23 agencies, funds, and programs under the leadership of the Resident Coordinator (RC). The UNCT guarantees inter-agency coordination and decision-making at the country level on a series of matters ranging from development aid to issues involving shared and common facilities and services. Also, to achieve its primary goal, individual agencies must plan and work together to deliver tangible results that improve the development prospects for the Palestinian people and the UNCT collaborates closely with the Palestinian Authority's National Policy Agenda and other development partners to ensure that its work is in line with the Palestinian Authority's priorities.

Also, the UNCT's overall program framework is the UN Development Assistance Framework (UNDAF), which outlines the key development objectives of the UN system in the country. The UNCT ensures that the implementation of the UNDAF is harmonized and responsive to national priorities and targets in this context.

Under the Question of Palestine that is written by the UN official website (UN, n.d.), several UN Agencies were mentioned for trying to assist, promote development, and build institutions in Palestine and they work in areas as diverse as the UN Relief and Works Agency for Palestine Refugees in the Near East (UNRWA) is by far the largest UN operation in the Middle East, providing education, health, relief, and social services to over 5 million Palestine refugees in Jordan, Lebanon, Syria, Gaza, and the West Bank, including East Jerusalem. Also, there is the Education, Scientific and Culture Organization (UNESCO) that assists to have a better education and communication and much more agencies including specialized ones in children (UNICEF), humanitarian issues (UNSCO, OCHA), gender (UN Women), the development program of assistance (UNDP), health (WHO), food and agriculture (FAO, WFP), housing (UN-HABITAT), human rights (OHCHR), labor relations (ILO), population (UNFPA), unexploded remnants of war (UNMAS), drugs control (UNODC) and the World Bank which is a financial provider for development projects, insurance for private investment, and plays a key role

in donor coordination, etc.

From the aspect of conducting research and building capacity, the same paper shows that there are some specialized agencies such as The Economic and Social Commission for Western Asia (ESCWA) which publishes reports on the economic and social impact of the Israeli occupation and settlements on the Palestinian people and The work of the UN Conference on Trade and Development (UNCTAD) on the Palestinian economy is centered on research, analysis, and technical cooperation. In addition to that, the annual International Media Seminar on Peace in the Middle East is organized by the Department of Global Communication (DGC) as part of its special information program on the Palestinian question. A training program for young Palestinian journalists offers hands-on experience as well as access to UN officials and diplomats. Finally, the regular and special sessions of the Human Rights Council have addressed the situation in Palestine. In addition, it works closely with the Special Rapporteur on the Human Rights Situation in the Palestinian Territories Occupied Since 1967.

State of Palestine Mission to the United Nations

The escalation in the conflict in Palestine has underscored the paradoxes in the decades-long political impasse in the Middle East that is unique in terms of the extent and amount of suffering heaped on its people. The current international system champions peace and justice but only listens to those with guns. While the United Nations guiding principle had been to contain war and violence in general. (Abdelwahab, 2021)

The “responsibility to protect” doctrine (R2P) has conducted the responsibility of the wider international community for taking “timely and decisive” toward the civilians when their state is not able to fulfill its duty. In 2005, at the UN World Summit, the R2P doctrine was formally adopted. Since it was adopted unanimously, Israel endorsed it as well. (Abdelwahab, 2021).

On the other hand, and according to Abdelwahab, 2021, the doctrine was fundamentally flawed, if not deceptive, a combination of resurgent imperialism and the "war on terror," or an attempt to pass off militarism and neocolonialism as humanitarianism. Despite mounting skepticism, the doctrine maintained popular support and was formally invoked in the NATO-led intervention in Libya in 2011. It is a supreme irony that the most ardent supporters of the responsibility to protect and the International Criminal Court (ICC), particularly Western democracies, have been staunchly opposed to the doctrine's application in Palestine. This outpouring of dissent is an admission that serious crimes are being committed.

It was mentioned on the UN official website about the question of Palestine (UN, n.d.) that in 1975, the General Assembly established the Committee (CEIRPP) by resolution 3376, with the mandate to advise the General Assembly on a program to enable Palestinians to practice their rights, including the freedom of self without external influence, the freedom to national independence and sovereignty, and the right to return to their homes and property from which they have been displaced. Since then, CEIRPP's mandate has been renewed on an annual basis, most recently by General Assembly Resolution 74/10.

UN News Centre (global perspective human stories), features, multimedia, meeting coverage, and many more resources are available toward the question of Palestine, but is it enough? Can we see any results? Moreover, there are civil society organizations accredited to the committee which purpose to extend their cooperation and support to Palestinian and other civil society organizations. Several civil society organizations from all over the world active on the Palestine issue have emerged. The network includes national and international non-governmental organizations (NGOs), organizations engaged in political and humanitarian work, NGOs promoting human rights or economic and social development, solidarity-, charity-, or action-oriented groups, churches, academic institutions, trade unions, and professional associations, and organizations focusing on women, children, refugees, and detainees. Finally, the UN System under several departments, funds, programs, and agencies that work on the Middle East and the Question of Palestine.

The office of the UN Special Coordinator (UNSCO) supports the peace process to ensure an adequate response to the needs of the Palestinian people and to mobilize financial, technical, economic, and other assistance. It was established in West Bank and Gaza Strip after the Oslo Accords and in subsequent agreements, including the Paris Protocol on economic affairs.

Conclusion

Israel is the first state to be established by a UN resolution. Its refusal to follow the terms of the resolution endangers its legitimacy. Specifically, the UN is directly responsible for the victims' suffering and dispossession as a result of that decision. The UN and the international community must take responsibility for those transgressions and take action to halt the current "robbery in progress." Of course, this is in addition to the specific responsibility of major international actors for more substantive moral, political, financial, and military complicity in these crimes. Even from Israel's perspective, applying responsible to protect Palestine should be desirable. A Jewish state was formed to offer refuge to a category of people who had suffered persecution and enmity, but they are doing the same thing for Palestinians. It would be incongruous and morally perverse if the state that is supposed to protect against atrocities indulges in an abundance of atrocities, dangerously resembling the fascist entity from which many of its citizens sought refuge (Abdelwahab, 2021).

Finally, a state does not exist or function in a void. Its very existence depends on a mutually supportive network of states sharing values of mutual protection. A state's survival depends on the goodwill of others, especially its neighbors as well as the humanitarian signs that come from all over the world with international reaction to be a positive sign to active humanitarianism and at the end of this paper and for the mentioned reasons which should be considered toward the application of the responsibility to protect in Palestine, I believe that the UN must protect the Palestinians from further war crimes and Palestine could become a focal point in this resurgence.

References

- El-Affendi, Abdelwahab. "Palestine and the UN's 'Responsibility to Protect Doctrine.'" *Aljazeera*, June 1, 2021. <https://www.aljazeera.com/opinions/2021/6/1/the-uns-responsibility-to-protect-doctrine-in-palestine>.
- Imseis, Ardi. "The United Nations and the Question of Palestine: A Study in International Legal Subalternity.," 2018. <https://www.repository.cam.ac.uk/bitstream/handle/1810/290775/PhD%20Thesis%20to%20be%20Bound%20Imseis.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.
- "United Nations, Main Body, Main Organs, General Assembly." (n.d.). United Nations. United Nations. Accessed February 5, 2022. <https://www.un.org/en/ga/>.
- "United Nations Office on Genocide Prevention and the Responsibility to Protect." (n.d.). United Nations. United Nations. Accessed February 5, 2022. <https://www.un.org/en/genocideprevention/about-responsibility-to-protect.shtml>.
- "UN Charter." United Nations. (n.d.). United Nations. Accessed February 5, 2022. <https://www.un.org/en/about-us/un-charter>.
- "Home - Question of Palestine." (n.d.). United Nations. United Nations. Accessed February 5, 2022. <https://www.un.org/unispal/>.
- "UNSDG | UN in Action - State of Palestine." (n.d.). United Nations. United Nations. Accessed February 6, 2022. [https://unsdg.un.org/un-in-action/state-palestine#:~:text=The%20United%20Nations%20Country%20Team,occupied%20Palestinian%20territory%20\(oPt\).&text=The%20Country%20Team%20in%20Palestine,agencies%2C%20funds%2C%20and%20programmes](https://unsdg.un.org/un-in-action/state-palestine#:~:text=The%20United%20Nations%20Country%20Team,occupied%20Palestinian%20territory%20(oPt).&text=The%20Country%20Team%20in%20Palestine,agencies%2C%20funds%2C%20and%20programmes).
- "Violations of Palestinian Rights Puts Two-State Solution at Risk UN Chief Warns". 2021. *UN News*. <https://news.un.org/en/story/2021/11/1106682>.
- "The United Nations and NGOs on the Question of Palestine - DPR Information Note - Question of Palestine". 2002. *United Nation*. <https://www.un.org/unispal/document/auto-insert->

